IV. b. 35
33460/C/2

Royal College of Physicians of London

HRD 14/8/52

by William LEWIS

GRP 15/1/53

DE
NIEUWE
BRITSCHE
APOTHEEK.

EERSTE STUK. I. en II. DEEL.

42.600

DE NIEUWE BRITSCHE APOTHEEK.

BEHELZENDE By W. LEWIS

I.

DE ALGEMEENE BEGINSELEN DER KRUIDMENGKUNST,

II.

DE MATERIA MEDICA,

Of een Bericht van de Zelfstandigheden, of Enkele Geneesmiddelen, die in de Geneeskunst gebruikt worden, met de Kragten en 't Gebruik in elken Artikel, voor zoo verre zy door Ondervindinge en Waarneemingen bevestigd zyn.

III.

DE BEREIDINGEN EN SAAMENMENGSELEN

VAN DE NIEUWE

LONDENSCHE EN EDINBURGSCHE APOTHEEKEN.

Met zodanigen van de ouden, als in de Winkels gehouden worden; de beroemdste vreemde Geneesmiddelen; de nuttigste van die, welken in de Gasthuizen voorgeschreven worden; verscheidene fraaije onbereide Voorschriften, die op staande voet gereed gemaakt worden enz. alles in zodanig eene orde gebragt, dat het een geregeld Saamenstel van Kruidmengkunst uitmaakt; met Aanteekeningen omtrent derzelver Bereiding en Gebruik; de Middelen om vervalsching te ontdekken; en om de moeijelykste en gevaarlykste Bewerkingen gemakkelyk en veilig uit te voeren enz.

Doorgaands doormengd met beoefenende Waarschouwingen en Opmerkingen.

Naar den Derden Druk van LONDEN uit het Engelsch vertaald,

DOOR

THEODORUS van BRUSSEL,

EERSTE STUK I. *en* II. *DEEL.*

Te AMSTERDAM.

By GERRIT BOM, 1772.

KONINKL. BIBLIOTHEEK TE 'SHAGE.

Verwijderd K. B.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORREDE.

Deeze Nieuwe Apotheek, geschikt tot een geregeld Boek van de beoeffenende en onderwyzende Kruidmengkunst, is saamengesteld op grondbeginsels, welken overeenkomen met die, waar op de Collegien van *Londen* en *Edinburgh* zyn te werk gegaan, in de laatste verbeetering van hunne *Winkel-Aptheeken;* het behelst volkomene, en klaare onderrichtingen, uit daadelyke ondervindinge ontleend, om verscheidene Geneesmiddelen, byzonderlyk die met moeite en gevaar verzeld gaan, te bereiden; en wyst overal, zoo veel mogelyk is, derzelver wezendlyke kragten en gebruik aan; inzigten, schoon van het uiterste belang in een Werk van deezen aart, waarop men in andere Apotheeken, welken tot hier toe in 't licht gekomen zyn, geheel geen acht schynt gegeeven te hebben.

Ondertusschen heeft de Schryver het genoegen gehad, dat zyne pogingen niet vrugteloos geweest zyn; dewyl zyn Werk, schoon verre van die volmaaktheid, welke hy wel wenschte, nogthans onderscheiden is door grootere goedkeuringe, dan hy verwagtte; door goedkeuringe, welke de Opstellers van andere Apotheeken aangezet heeft, om wel zeer aanzienlyke deelen uit het zelve, in hunne laatste uitgaven, te ontleenen; in een van welken, behalven verscheidene paragraphen en geheele bladzyden hier en daar, het grootste deel van twee honderd bladzyden te gelyk, op eene onedelmoedige wyze, uit dit Werk is uitgeschreeven.

In de Tweede Uitgave, heb ik veele wezendlyke verbeteringen en vermeerderingen gemaakt; en verscheidene wraakbaare byzonderheden, welken naar de gemeene vooroordeelen, in de eerste onderneeming waren toegelaaten, afgesneden.

Het eerste Deel behelst de *Eerste Beginselen* der *Kruidmengkunst*, of dat men gemeenlyk de *Kruidmengers Stookkunde* noemt. Het algemeen verzuim

 van

van deeze gewigtige en nuttige beoefening, als geſchikt voor geneeskundige onderwerpen, heeft my aangeſpoord om dit gedeelte grootelyks uit te breiden, en het zelve met des te meer zorge en naauwkeurigheid te bearbeiden. Ik heb getracht een beknopt en betoogbaar denkbeeld te geeven van de algemeene evenredigheden en betrekkingen der groeijende, dierlyke, en bergſtoffelyke lichaamen; de verſchillende geneeskundige hoedanigheden, die zy bezitten; de middelen, om derzelver natuurlyke ſaamenſtellende deelen uit te trekken en te ſcheiden, zonder eenige verandering in derzelver hoedanigheden te maaken; en de verſchillende gedaantens en kragten, die zy aanneemen, door de verſchillende natuurlyke of kunſtige bewerkingen, of door de vermenging en vereeniging van het een met het ander; alle redeneeringen, op onderſtellingen gegrond, altoos vermydende, en de onmiddelyke uitkomſt der ondervindinge en Waarneemingen alleenlyk opgeevende. Hier by is gevoegd een beoeffenend bericht van de Werktuigen en bewerkingen der kunſt, het welk, zoo ik hope, den Leezer een volkomen begrip van dezelven zal geeven, zonder eene verdrietige optellinge van kleinigheden.

Het Tweede Deel behelſt de *Materia Medica*, de Stoffe der Medicynen, of enkele Geneesmiddelen, welken, om redenen, in de Inleidinge tot dit Deel gemeld, alle naar de orde van 't A. B. C. geſchikt zyn. Redenen van de werkingen der Geneesmiddelen, welken, op zyn beſt genomen, maar giſſingen en altoos onvoldoende zyn, hebben in dit beoeffenend Werk geene plaats: maar ſommige algemeene Aanmerkingen met de taſtbaare uitwerkingen van ſommige ſoorten der Geneesmiddelen, op de wyze van *Cartheuſer*, heeft men dienſtig geoordeeld, met eenige verbeteringen, uit de voorgaande uitgave te behouden.

In het verhandelen van de verſcheidene enkele Geneesmiddelen zelve, heb ik, waar het noodig was, eene beſchryving van het enkele gegeeven, met de kenteekenen van deszelfs echtheid en deugdelykheid; en de onderſcheidende kenmerken van zulken aangewezen, die, wegens eenige gelyk-

heid,

heid, naar den uiterlyken ſchyn, met anderen van verſchillende hoedanigheden zouden kunnen verward worden.

Met opzigt tot derzelver kragten, heeft men byzondere zorg gedragen, om de verdichte, welken in andere Boeken van deezen aart nog behouden worden, te verwerpen; en alleenlyk die op te geeven, welken, of door herhaalde bevindinge beveſtigd zyn, of redelykerwyze mogen afgeleid worden uit de taſtbaare hoedanigheden van 't onderwerp, of uit deszelfs overeenkomſt in reuk, ſmaak enz. met anderen van bekende kragten. Onder elk enkel, worden alle de bereidingen, die 'er van gemaakt worden, en alle de ſaamenmengſels, waar van 't een inmengſel is in de *London-* en *Edinburgſche Apotheeken*, opgenoemd. Veelen van de hoofd Artikels heb ik kruidmengkundig onderzocht, en aangetoond in welk afzonderlyk deel van het mengſel deszelfs kragt gelegen is, door wat voor middel het werkend grondbeginſel, 'er beſt uit te haalen, of te bewaaren is, en in welke gedaante de zelfſtandigheid zelve, of derzelver bereidingen, het gemakkelykſte en voordeeligſte gegeeven worden. Aan het einde van dit Deel zyn de onderrichtingen, om de zelfſtandigheden der Geneesmiddelen te verſaamelen en te bewaaren, weder overgezien.

Het Derde en Vierde Deel bevatten de bereidingen, en ſaamenmengſels van de nieuwe *London-* en *Edinburgſche Apotheeken;* met eenige weinigen van de ouden, welken ik onderricht ben, dat nog in ſommige gehouden, en by geval na gevraagd wordt; verſcheidene van de vermaardſte Geneesmiddelen, die in Vrankryk en Duitſchland in achtinge gekomen zyn; veele middelen van onze Gaſthuizen; en eenige fraaije onbereide voorſchriften, zoo als die in de beoeffeninge worden voorgeſchreven.

In de Verdeelinge van deeze Stoffen, heeft men het noodig gevonden van de orde, die tot hier toe aangenomen is, af te wyken. In andere Apotheeken, en in de voorige uitgave van deeze, waren de Geneesmiddelen verdeeld in twee algemeene hoofddeelen, als in zulken, die in de winkels

kels bewaard worden, en anderen, die men niet in voorraad heeft, maar op ſtaande voet bereid worden. Deeze Verdeeling is klaarblykelyk gebrekkig; want veelen van die, welken gezegd worden tot de winkels te behooren, zyn eigentlyk niet in voorraad, wordende alleenlyk bereid, als men ze noodig heeft; en veelen van die, welken gezegd worden op ſtaande voet gereed gemaakt te worden, zyn zeer bekwaam om in de winkels bewaard te worden: en indien wy den naam van Winkel-Medicynen wilden toeſtaan aan die, welken de vaſtſtelling hebben van openbaare Collegiën, dan zal 'er deeze ongerymdheid uit volgen, dat Geneesmiddelen van zoo eene verdrietige bereidinge, als 'er een in dit Boek is, zelfs van *Baume's Extract* van *Opium*, welk verſcheidene maanden kookens vereiſcht, zulken zyn, die opſtaande voet gereed gemaakt worden.

Om deeze ongerymdheid, en ook de herhaalingen van dezelfde Voorſchriften, en dikwyls meeſt al van dezelfde ſaamenmengſels in verſcheidene deelen van het Boek te vermeiden; zoo heb ik de Geneesmiddelen van gelyke bereidinge of ſaamenmengſel in éénen rang geſchikt, zonder acht te geeven op de wezendlyke omſtandigheden van derzelver gebruik te *Londen* of te *Edinburgh*, te *Parys* of te *Berlyn*, in de Winkels, of in de Gaſthuizen; en heb getracht dezelven op zodanig eene wyze te ſchikken, dat dit opſtel, voor zoo veel als in zulke ſtoffen geſchieden kan, een regelmaatig, geheel en ſaamenhangend Saamenſtel van beoeffenende Kruidmengkunſt uitmaake: en op dat de Geneesmiddelen van de *London-* en *Edinburgſche Collegiën* te gereeder van de anderen zouden onderkend worden; zoo zyn derzelver tytels met een grooter letter gedrukt. De Onderſcheiding tuſſchen Bereidingen en Saamenmengſels, welker eerſten het Derde, en de anderen het Vierde Deel uitmaaken, is mogelyk niet ten eenemaal onberispelyk; uit aanmerking van de groote meenigte en verſcheidenheid der onderwerpen, waar van 'er veelen tot beiderlye ſoorten behooren, ſchoon het eene meer tot het een, en het ander meer tot het ander: doch zulks heeft geen' in-

vloed.

vloed op het ontwerp, of maakt geene wanorde in het Saamenſtelſel; welk het zelfde blyft, of deeze Onderſcheiding behouden, dan agter gelaaten worde.

De Edinburgſche Geneesmiddelen zyn genomen uit de laatſte Uitgave van de (*Pharmacopœia Edinburgenſis*,) Edinburgſche Apotheek, uitgegeven in 't jaar 1756. waar van, te vooren, geene volkomen Overzetting in 't licht gekomen is.

Waar het oorſprongkelyke al te kort of duiſter ſcheen, heeft men de vryheid genomen om de voorſchriften, in de vertaalinge, vollediger en duidelyker uit te drukken, zonder nogthans den zin te veranderen. De inmengſels van de verſcheidene Saamenmengſels, zyn, tot meerder duidelykheid (een ſtuk, dat over 't geheel wel is in 't oog' gehouden) geſchikt op onderſcheidene regels, even als in 't oorſprongkelyke: uit gebrek van zulk eene ſchikkinge is het wel gebeurd, dat men de inmengſels verward, en twee Artikels verkeerdelyk voor één genomen heeft.

By verſcheidene Geneesmiddelen is, daar 't noodig ſcheen, eene aanwyzing gevoegd van de grondbeginſelen, waar op ze gebouwd zyn; met de noodzaakelyke voorbehoedſelen, in 't geeven van dezelven. By de moeijelykſte, of gevaarlykſte bewerkingen is eene volkomen beſchryving gevoegd, van de wyze, om dezelven voordeeligſt en veiligſt uit te voeren; en by zulke Geneesmiddelen, die aan vervalſching onderhevig zyn, ook de middelen om de echte van de verbaſterden te onderkennen. In deeze beoeffenende Aanmerkingen over de byzondere Bereidingen, en over de algemeene rangen der zelven, in 't begin der Hoofdſtukken en Onderdeelen, heeft de Schryver met veel vlyt geärbeid: en zoo het hem gelukt is, zyn oogmerk te bereiken, dan zyn de onderrichtingen zodanig, dat ze elken Apotheeker in ſtaat ſtellen, om, gelyk zyn pligt is, alle zyne eigene Geneesmiddelen te bereiden.

De Tafels, in de voorgaande Uitgave ingevoegd, waren zoo wel opge-

ſteld, dat de andere Apotheeken dezelven geheel hebben overgenomen. Een der Tafels echter, te weeten die van de ſoortelyke zwaarte, blykt, by nader onderzoek berispelyk te zyn: een groot deel derzelve was genomen uit Dr. *Friend's* proeven, in zyne (*Prælectiones Chymicæ*) Stookkundige Lesſen; waarin de getallen, door zeker toeval, zoo gebrekkig ter neêr geſteld zyn, dat men 'er geen' den minſten ſtaat op maaken kan; en weinige andere waterweegkundige proeven zyn gedaan omtrent geneeskundige zelfſtandigheden of derzelver bereidingen. Ik heb derhalven deeze Tafel 'er nu uitgenomen, doch al wat 'er goed in was behouden, en in een nuttiger gedaante gebragt, in de Tafel der gewigten van zekere maaten van verſcheidene vogten. Ik heb 'er insgelyks verſcheidene nieuwe bygedaan, anderen grootelyks uitgebreid, om dezelven nuttiger te maaken in de beoeffeninge, en dezelven verſpreid in de verſcheidene Deelen van 't Werk, tot welken zy behooren. De proeven, waarop ze gebouwd zyn, zyn in alle gevallen, waar geen Schryver genoemd wordt, (uitgenomen in de bovengenoemde Tafel der gewigten) van myne eigene ondervindinge.

De Schryver is genoeg overtuigd, dat 'er nog veele onvolmaaktheden in dit werk zyn; maar hy hoopt, dat het blyken zal, dat hy overal de waardigheid der Kunſt, het gemak en voordeel des beärbeiders, en de welvaart der Lyders heeft behartigd.

INHOUD.

INHOUD

VAN HET

EERSTE STUK.

I. DEEL.

DE ALGEMEENE BEGINSELEN DER KRUIDMENGKUNST.

	Bladz.
HOOFDD. I. *Bepaaling en Verdeeling der Kruidmengkunst.*	1
II. *Een algemeen Ontwerp van de Evenredigheden en betrekkingen der Geneeskragtige Zelfstandigheden.*	3
I. AFDEELING *van de Plantgewassen.*	ald.
1. *Van de Voortbrengsels van Plantgewassen door gistinge.*	4
2. *Van de Voortbrengsels van Planten door 't vuur.*	6
3. *Van de Zelfstandigheden, die natuurlyk in de Plantgewassen begreepen zyn, en door kunst kunnen afgescheiden worden, zonder veranderinge hunner natuurlyke hoedanigheden.*	8
a. *Van de Grove Oliën.*	ald.
b. *Van de Grove Vetägtige Stoffe.*	9
c. *Van de Wezendlyke Oliën.*	10
d. *Van de Gestremde Wezendlyke Oliën.*	11
e. *Van de Kamfer.*	ald.
f. *Van de Harsen.*	ald.
g. *Van de Gommen.*	12
h. *Van de Gom-Hars.*	13
i. *Van de Zoute Stoffen.*	ald.
Algemeene Aanmerkingen over de voorgaande Beginselen.	14
II. AFDEELING. *Van de Dierlyke Lichaamen.*	16
III. AFDEELING. *Van de Delfstoffen.*	19
Van de Oliën en Joodenlymen.	ald.
Van de Aarden.	ald.
Van de Bergstoffen.	21
Van de Zuuren.	22
Van de Maagschappen der Lichaamen.	24
Tafelen der Maagschappen.	25

I N H O U D.

Bladz.

HOOFDD. III. *Van den Toestel tot de Kruidmengkunst.* 29
Van de Furnuizen. . . . . . . ald.
Van de Baden. 32
Van het bekleeden van Glazen en van Leemen. . . ald.
Van de Vaten. 33
Van de Gewigten. 34
Van de Maaten. 35
Tafel der Gewigten van zekere Maaten van verschillende Vloeistoffen. ald.

HOOFDD. IV. *Van de Kruidmengkundige Bewerkingen.* . . . 38
I. AFDEELING. *Van de Ontbindinge.* . . . . ald.
Tafelen van de Ontbindinge van Zouten. . . . 38-40
II. AFDEELING. *Van de Uittrekkinge.* 42
III. AFDEELING. *Van de Zuiveringe.* 44
IV. AFDEELING. *Van de Crystalmaakinge.* . . . 45
V. AFDEELING. *Van de Nederploffinge.* 46
VI. AFDEELING. *Van de Uitdampinge.* . . . 47
VII. AFDEELING. *Van de Distilleeringe.* 48
VIII. AFDEELING. *Van de Opheffinge.* 50
IX. AFDEELING. *Van de Uitpersfinge.* . . . ald.
X. AFDEELING. *Van de Uitdrooginge.* . . . 51
XI. AFDEELING. *Van de Verbryzelinge.* 52
XII. AFDEELING. *Van de Smeltinge.* 53
XIII. AFDEELING. *Van de Kalkbrandinge enz.* . . 54

II. D E E L.

DE MATERIA MEDICA.

Algemeene Aanmerkingen over de MATERIA MEDICA. . . . 57
Van de Zuuren. 59
Van de smaakelooze Aarden, *die bekwaam zyn om* Zuuren op te slorpen. 60
Tafelen der hoeveelheid van 't Zuur, *dat door verscheidene opslorpende dingen wordt opgenomen.* 62
Van de Aarden, *die in Zuuren, of andere Vogten niet kunnen ontbonden worden.* 63
Van de Lymagtige Zelfstandigheden *van* Planten *en* Dieren. . . 65
Van de zagte Vetagtige *en* Oliagtige Zelfstandigheden. . . 66
Van de Saamentrekkende Dingen. . . . . . ald.
Van de Zoete Dingen. 67
Van de Scherpe Dingen. 68
Van de Speceryen. 69
Van de Bittere Dingen. 70
Van de Braak- en Zuiverende Middelen. . . . . ald.
Bericht van de byzondere Enkele Geneesmiddelen in eene Alphabethische orde geplaatst. . . . . 71 enz.
Algemeene Artikelen, die verscheidene Enkele Middelen behelzen. 256
Van het Verzaamelen en Bewaaren der Enkele Geneesmiddelen. . 257

LYST

L Y S T
D E R
HEEREN INTEEKENAAREN,
O P D E
BRITSCHE APOTHEEK.

A.

ALBERDA (Mevrouw) te Groningen.
ALBRECHT (JOH. FRED. CHRISTIAN).
ALLOT (CAROLUS) Apothec. te Delft.
APPEL (WILLEM DEN) Med. Doct. Raad en Præfident Schepen te Delft.
ARDESCH (J. A.) Chirurg. Major van het Lyfreg. Oranje Vriesland.
ARNTZEN (C.) Apothec. te 's Bofch.
ARRENBERGH (R.) Boekverkoper te Rotterdam, 5 Exemplaaren.

B.

BADEN (CHRISTIAAN) Apoth. te Amft.
BAKE (SIMON) Heelmr. Lid van 't Bat. Genootfch. der Proefond. Wysb. te Rott.
BASTIAANS (J.) Boekverk. te Amft.
BEEK (BURGER VAN) Apothec. te Hoorn.
BEEK (PIETER VAN)
BEEK (E.) Med. Doct. te Zwolle.
BEER (ANTON. CORNEL. DE) Chirurgyn te Amfterdam.
BEL (GABRIEL JANSZ. VAN) Apothec. te Vliffingen.
BERG (P. R. VAN DEN) Apoth. te Amft.
BERGMAN (C.) Boekv. te Amft. 3 Exemplaaren.
BERGMEYER (HENDR.) Apothec. te Amft.
BERNARD (HENR. FRANC.) Med. Doct. te Haarlem.
BLANKENHAGEN (De Hr. en Mr. HENDRIK.)
BLEKKINGH (JACOB) Chirurg. te Amft.
BLEKKINGH (JAN HEND.) Chirurg te Amft.
BLUSSE (A.) en Zoon Boekv. te Dordrecht, 2 Exemplaaren.
BOEDRIE (SAMUEL)
BOGE (CHRIST. MART. BUGGE van der) Chirurgyn en Stads Vroedmr. te Haarlem.
BOEKELAAR (G. TEN) Boekv. te Amfterdam.
BOHEMER (C.) Boekv. te Middelb. 12 Exemplaaren.
BOHN (...) Boekv. te Haarlem.
BOMMEL (LAMBERTUS GERARD. van) Med. Doct. te Harderwyk.
BOON MESCH (GEORG. HENR. van der) Apothec. mitsgaders Kapitein der Schuttery te Delft.
BOSCH (J.) Boekverk. te Rotterdam. 4 Exemplaaren.
BOSCH (J.) Boekverk. te Haarlem. 12 Exemplaaren.

BOSSELAAR (DAVID) te Alkmaar.

BOTHAL (ABR.) Boekv. te Rotterdam, 8 Exemplaaren.

BOUDEWYNSEN (ANDR.) Apothec. te Middelburg.

BOUDEWYNSEN (JOHANNES) in 's Hage.

BOUMAN (FRED.) Med. Doct. te Amst.

BOUVINK (J. A.) Boekv. in 's Hage, 12 Exemplaaren.

BRAAKMAN (JOH.) Med. Doct. te Druten.

BRAAM (P. van) Boekv. te Dordr. 4 Exemplaaren.

BRANDS (ADRIAN. WILH.) *Pharm. Studiof.*

BRAND (PIETER van den)

BREMER (JAN FK.) Med. Doct. te Vollenhoven.

BRINK (G. van den) Boekverk. te Utrecht, 3 Exemplaaren.

BROUWER (CORNELIS) Chirurg. en Apothec. te Naarden.

BRUHL (.....) Chirurg. te Kapel in de Langstraat.

BRUIN (H. W. de) Boekv. te Amst.

BRUIN (MART. de) Boekverk. te Amsterdam, 6 Exemplaaren.

BUCHNER (FREDER.) *Chirurgiæ Studios:*

BURGH (N. v. d.) Boekverk. te Maassluis, 6 Exemplaaren.

BUSCH (M. J.) Med. Doct. te Groningen.

BUSKEN (C. R.) Apothec. te Vlissingen.

BUYEL (CORNEL.) Chirurg. te Amsterd.

C.

C. M. V.

CAMPEN (J. van) Boekv. te Nymegen, 12 Exemplaaren.

CAMPEN (J. W. van) Apoth. te Amst.

CATSZ (W. J. van) Med. Doct. te Utrecht.

CEYS (A. van der) Chirurg. te Rotterdam.

CHALMOT (H. A. de) Boekverk. te Leeuwarden, 4 Exemplaaren.

CHYS (JAC. van der) Apothec. te Delft.

CLEMENT (S.) Boekv. te Zwolle.

COCK (CORNEL.) *Med. Stud.*

CLOS (C. F.) Chirurgyn *Primarius Noscomii Paramaribensis.*

CONRADI (PETRUS) Boekverk. te Amsterdam, 2 Exemplaaren.

COOLHAAS (JOH.) Advoc. te Amsterd.

COOMANS (ARNOLD.) Chirurg. te Aarlanderveen.

COOTH (A. F. M. van) Junior.

COPPENS (J. B.)

CORBELYN (T.) Boekverkoper te Vlissingen, 7 Exemplaaren.

CORREVONT (J. H.) Stads Oper. Breuk- en Vroedmeester te Vlissingen.

CRAANEN (D. V. B.) Med. Doct. te Naarden.

CROLL (GERRIT) P. H. S. F. te Alkmaar.

CROON (NICOL.) te Amsterdam.

CROON (J.) Boekv. te Amst. 2 Exemplaaren.

D.

DAALEN (NICOL. van) Boekv. in 's Hage.

DAAMEN (C. J.) Stads-Vroedmr. in 's Hage.

DAGEVOS (ADRIAN.) Apoth. te Leyden.

DAMES (WILL.) Chirurg. te Amst.

DAMME (J. H. van) Boekv. te Leyden.

DEKKER (D. S.) Junior, Boekv. te Zaandam, 2 Exemplaaren.

DEKNATEL (JAN) te Amsterd.

DELFOS (P.) Boekv. te Leyden, 2 Exemplaaren.

DELVAUX (J. A.) Chirurg. in 's Prinsenhage.

Demter (F.) Boekv. te Amst.
Dinkgreve (H. G.) Med. Doct. in de Wildervank.
Dischler (J. A.) Boekverk. te Alkmaar.
Domine (Jac. Joseph.) Chir. in de Oude Loosdrecht.
Dreyhaupt (C. J.)
Dronryp (Bernard.) Apothec. te Amst.
Duval (D.) Apothec. in 's Hage.

E.

Egter (C.) te Leyden.
Einhaus (Gerrit) *Chirurg. Stud.* te Amst.
Elsacker (F. v. D.) Chirurg. te Breda.
Elsnerus (Alex. Sam. Petr.)
Ende (van den) Apothec. in 's Hage.
Erkenswyk (Gilles) te Assen.
Evenhuis (Meinard.) Med. Doct. te Dordr.
Eyck (Arnold. van)
Eyl (Jac. van) Apothec. te Amsterdam.

F.

Feuilletau (Govert) Apoth. te Breda.
Felix (F. Rigail) Med. Doct. te Leiden, en Canonik van St. Marie te Utrecht.
Fillekes (Joh.) Chirurg. te Amst.
Flaes (C.)
Forsten (R.) *Med. Stud.* te Leyden.
Frantzen (Franc.) te Amsterdam.
Frederiks (Peter.)
Fret (Joh.) Apoth. te Vlissingen.

G.

G. N. D. S.
Gabry, *Junior* (Balthazar Jan.)
Geneste (A. B. de la) Med. Doct. te Nymegen.
Ghert (Hendr. Mirandolle) Med. Doct. te Breda.
Gon (J. v. d.) *Med. Stud.* te Utrecht.
Graaf (D. A. de)
s'Graeuwen (P.) S. C. *Fil. Med. Theor. & Pract. nec non Chimiæ Prof. Ord.* te Groning. en Lid van 't Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen.
s'Graeuwen (A. J.) Med. Doct. te Zierkzee.
Gregory (Martin.)
Grendel (Franc.) Apothec. te Gouda.
Groeneveldt (Adrian. van)
Groenewoldt (A.) Boekv. te Groningen.
Goorbergh (Hendr. Franc. van de) Apoth. te Breda.

H.

Haaften (van) Apothec. in 's Hage.
Haagh (Gysbert) Chirurgyn.
Haan (E. de) Boekv. in 's Hage.
Haantjes (Rynardus) *Pharm. Stud.*
Haar (J. V. D.) Heel en Handarts der Stad en van 't Hospitaal te 's Hertogenb. en Lid van de Haarlem. Maatschappy.
Haaringh (Willem)
Halbersmit (F.) Chymist te Delft.
Halder (Hend.)
Harger (Joh.) Med. Doct. te Rotterd.
Harlingh (Abrah.) Apothec. te Utrecht.
Harreveld (E.) Boekv. te Amst.
Hebert (J.)
Heer (Cornel. de) Apothec. te Maassluis.
Hees (Elisab. van) Stads Vroedvrouw te Nymegen.
Heiligert (C.) Boekv. te Leiden.

HELK (PETRUS van der)
HERING (ABRAH.) Apoth. te Dordr.
HOFF (WILLEM) Apoth. te Amſterd.
HOFDYK (WILLEM) *Junior* te Purmerend.
HOOGEVEEN (C.) Boekv. te Leyden, 4 Exemplaaren.
HOLSCHER (JOH. HENR.) Apoth. te Gouda.
HONKOOP (de Wed. A.) Boekverkoopſter te Leyden, 5 Exemplaaren.
HOPMAN (J. G.) Med. Doct.
HORST (JAN van der) te Amſterd.
HORST (SN. AN. van der) Apothec. te Maasſluis.
HOUT (DOEDE van der) Apoth. te Harling.
HOUT (JAC. HENR. v. d.) *Med. Stud.* L. B.
HOUTE (JOH. van) Apothec. te Middelburg.
HUYGENS (J. A.) te Leyden.
HUIZERS (BASTIAAN) Apoth. te Breda.
HUIZING (L.) Boekv. te Groningen, 17 Exemplaaren.

J.

JAEGER (M. de) Med. Doct. in Midwoldemerhamrik.
JASKE (JILLIS) Chirurgyn te Bodegrave.
INSTFELDT (JAN CAREL) Med. Doct. te Amſt.
JONAS (COENRAAD) te Schiedam.
JONGE (CHRIST. de) Med. Doct. te Schoonhov.
JONGEJAN (ADRIANUS) Chirurg. te Gouda.
JONGELING (M.)
JOSEE (B.) Stads Heelmeeſter te Haarlem.
JULIANUS (ARNOLD.) *Med, Stud.*

K.

KAAY (ISAAC AUGUST. van der)
KALENBERG (JOH. GEORG.) Apoth. in 't Aalmoeſſeniershuis te Amſt.
KEETELL (THEOD.) te Utrecht.
KALKHOVEN (JENS NIELSE) Chirur. op *Nagapatnam.*
KELDERMAN (E.) Drogiſt te Dordrecht.
KEMPFF (J. P.) Apoth. in 's Hage.
KREYVELD (J. W. van) Med. Doct. te Nymeg.
KIEBOOM (J. v. den) Boekv. in 's Hage.
KLEIN (G.) *Med. Stud.* te Groningen.
KLERCQ (C.)
KNIPPING (FRED. LODEW.) te Amſt.
KNOPPERT (WILLEM) Chirurg. te Eemnes binnen Dyks.
KOCH (C. C.) Chirurgyn.
KOCH (C. D.) Chirurgyn.
KOCK (G. de) Scheepen te Heusden.
KOLK (JOH. van der) Med. Doct. te Maasſluis.
KONING (L. de) Apoth. te Culemborg.
KONING (W. J. de) *Med. Stud.* te Utrecht.
KONINGH (A. E. C.) Chirurg. te Monſter.
KOOY (ADRIAN.) Med. Doct. te Maasſluis.
KOP (W.) Med. Doct. te Uden.
KORVER (ARNOLD.)
KOSTER (ANDRIES) Boekv. te Leyden, 12 Exemplaaren.
KRAMER (H.)
KRAP (JAN van der) Apothek. en Drog. te Middelburg.
KROE (A. van der) Boekverk. te Amſterdam, 3 Exemplaaren.
KRUIFF (FRED. de) Boekverk. te Amſterdam, 2 Exemplaaren.
KRUZEMA (H. G.) Apoth. te Nymeg.
KUIL (MART. van) Med. Doct. aan den Overtoom buiten Amſterdam.
KUYPER (HUGO) Chirurgyn te Leyden.

L.

L. (T. v.) Pharm. te Amſterdam.
LAAN (A. van der) Boekv. te Rotterdam, 2 Exemplaaren.

LAAN

Laan (Joost van der) Boekverk. te Rotterdam, 4 Exemplaaren.
Laar (A. van) Med. Doct. in 's Hage.
Langguth (C. H.) Chirurg.
Lauwerenburgh (A.)
Ledeboer (Abr.) Joh. z. Med. Doct. te Leyden.
Lee (J. v.) Boekv. te Haarlem, 8 Exempl.
Leemans (Joh.) Med. Doct. en Oud-Burgemeester te Heusden.
Leeuwen (Theod.) Med. Doct.
Letto (Willem Andries) Apothec. te Leyden.
Lever (Corn.) Koopman te Amsterd.
Lingius (Abr.) Chirurg. te Doorn.
Looijen (Ant. Ysbr.) Stads Apothec. te Nymegen.
Lotichius (P. N.) Med. Doct. te Nymegen.
Loveringh (Jac.) Boekv. te Amst.
Luchtmans (S.) Boekv. te Leyden.
Lutterot (Adrianus) Apoth. te Amst.
Luymes (Henr.) *Junior.*
Lyklama a Nyeholt (J. E.) *Jur. Utr. & Med. Doct. Archiat.* te Yffelftyn.

M.

Maag (Wed. J.) en Zoon, Boekv. te Alkmaar, 5 Exemplaaren.
Maas (Anthon.)
Mackenzie (Meerdoch) Chir. te Rotterd.
Malenstyn (Hermanus)
Mark (Joh. van der) Apothec. te Leyden.
Martinstein (A.) Chirurg.
Matthes (Jan Carel) te Amsterd.
Mee (J. du) Boekv. in 's Hage.
Meer (Paul. van der) Apoth. te Middelb.
Mensert (Joh.) Boekv. in 's Hage.
Metzedelaar (J.) Apothec. te Rotterdam.
Millius (J. M.) Apoth. in 's Hage.
Minden (S. van) Med. Doct. te Amst.
Minichus (Joh. Wilh.) Stads Med. Doct. te Gouda.
Mol (Herman. de) Chirurg. te Gouda.
Molenaar (G. de) Chirurg. te Maarsen.
Monde (Abr. van der) Apoth. te Utrecht.
Monde (Gosuin. van der) Apoth. te Amst.
Moor (Barthol. Herm. de) Stads Med. Doct. te Gouda.
Morees (H.) Med. Doct. te Nymegen.
Morres (N.) Chirurg. te Breda.
Morterre (Jan) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
Mostert (H.) Boekv. te Leyden.
Muller (Thom. Bernh.)
Muller (J. M. A.) Opper Chirurg. ten dienste van den Lande.
Muller (G.) Med. Doct. te Appingadam.
Myn (Nicol. van der) te Amst.
Mysberg (Ambr.) Chirurgyn.

N.

Neomagus (Joh.)
Neomagus (Reynh. Euseb.) Apoth.
Netzon (T.) Apoth. te 's Hertogenbosch.
Nierop (C. v.) *Med. Stud.*
Nitert (...) Med. Doct. in 's Hage.
Nooy (Pieter de) te Leyden.
Nuyens (Corn. Francis.) te Hoogstraten.
Nyhof (Joh.)
Nys (Jacob de) Chirurg. te Schagen.

O.

Ocke Ockes, Boekv. te Amst. 2 Exempl.
Olst (G. van) A. z. te Groningen.
Oomkens (J.) Boekv. te Groningen.

Oosterland (Petrus) Apoth. te Amst.
Otterlo (H. v.) Boekv. te Utrecht.

P.

Paddenburg (G. T. van) Boekv. te Utrecht, 12 Exemplaaren.
Paddenburg (Abr. van) Boekv. te Utrecht, 3 Exemplaaren.
Pallier (J. en H.) Boekv. te 's Hertogenbosch, 12 Exemplaaren.
Paludanus (Dirk) Apothec. te Sommelsdyk.
Pecker (Carel de) te Amsterdam.
Pecker (Carel de) C. z. Boekv. te Leyden, 7 Exemplaaren.
Peereboom (B.) Regeerend Schepen te Purmerend.
Pfeyffer, Chirurg. Major by 't Reg. Cavall. van den Lieut. Gen. Grave van Rechteren.
Pille (Jacob) te Rotterdam.
Pols (Wynand) Apothec. te Alkmaar.
Poolsum (de Wed. J. J. van) Boekverk. te Utrecht, 3 Exemplaaren.
Poortjes (Engelbertus) Apothec.
Post (Jean) Apothec. te Leyden.
Pothoff (Abr. Lamb.) Chirurg. te Amst.
Pruys, en H. Keizer (de Wed. J. W.) Boekverk. te Amsterd. 2 Exemplaaren.

Q.

Querngester (Joh.) Chirurg. te Amerongen.
Quack (Hendk. Wm.) Apothec. te Amsterd.

R.

Ravesteyn (Jan Will.) Chirurg. en Postmr. te Delft.
Reershemius (R.) Apothec. te Amsterdam.
Rees (Corn. van) Apoth. te Franeker.
Relyk (C.) Chirurg. te Charlois.
Reitz (J. A.) Med. Doct. te Utrecht.
Reitzel, Chirurg. te Delfzyl.
Relotius (M.) Apothec. te Winschoten.
Rempelaar (P.) Apothec. te Deventer.
Repelius (T.) Boekv. te Thiel, 3 Exempl.
Renier (Jacob) Apoth. te Leyden.
Reuter (J. G. de) Med. Doct. te Vlissingen.
Reynders (Jan) Chirurg. te Rotterdam.
Riemsdyk (W. van) Apoth. in 's Hage.
Rietberg (Evert.) Apoth. te Amsterd.
Rink (G. J.) Med. Doct.
Ritter (J. F. W.) Med. Doct.
Robol (Joh.) *Med. Stud.* te Leyden.
Rocquette (J.) Med. Doct. Prælector in de Ontl. Heelk. en Vroedk. te Haarlem.
Roelofs (Dirk) te Amsterdam.
Rompel (Arnold.) te Amsterd.
Roy (C. H. de) *Med. Stud.* L. B.
Rust (Pieter) Opper Chirurg. by 't Land te Amsterd.
Ruys (Jan) te Alkmaar.
Ruyter (J.) A. z. te Leyden.
Ryk (Gerrit de) Chirurgyn.
Ryn (Cornelis van) *Med. Studiosus.*
Rynders (Hendr.) Chirurg. te Thamen aan den Amstel.

S.

Schalk (Jacob van der) J. z. *Med. Cand.*
Schalker (. . .) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
Schalkwyk à Velde (W. van) Apoth. te Utrecht.
Schellinger (Dominic.) in Comp. te Noordwyk Binnen.
Schenk (Joseph.) Chirurg. en Apothec. te Zaandyk.
Scheuten, Adamsz. (Abrah.) te Creveld.
Schmidt (L.) Boekv. te Schiedam. 2 Exempl.

Scholl

Scholl (Dirk) Stads en Gasthuis Chirurg. te Delft.
Schoonhoven (J. van) en Comp. Boekv. te Utrecht, 4 Exemplaaren.
Schoonen (A.) Chirurg. te Rotterd.
Schoningh (T. J. J.) Med. Doct. te Groning.
Schry (A.) Apoth. te Culenburg.
Schultz (A. G.) Chymist. te Amsterd.
Schultz (Henric.) Stads Doct. te Utrecht.
Schutstal (Steph.) te Amsterd.
Schutte (Otto) te Amsterd.
Schwitzer (J. H.) Boekv. te Utrecht.
Schwarte (Arnold. Did.)
Serle (Cornelis Joh.)
Sep (J. C.) Boekv. te Amst. 4 Exempl.
Sibelitz (Petrus) Med. Doct. te Amst.
Siburger (H.) Chirurg. te Kralingen.
Sikkens (Doede) Apoth. te Amsterd.
Simoons (Pieter) Apoth. te Amsterd.
Smit (Gerrit) te Alkmaar.
Smits (Theod.) Apoth. te Rotterd.
Smout (J. van der) Boekverk. te Delft, 10 Exemplaaren.
Soek (A.) Chirurg. te Vlaardingen.
Someren (Hendr. van) Stads Heelmr. te Haarlem.
Spal (Nic. van) Apothec. te Amst.
Sprangh (Isaac van)
Sprenger (Corn.) Chirurg. te Koog aan de Zaan.
Spruit (Joh.) Chirurg. te Nigtevegt.
Spruit (H.) Boekv. te Utrecht, 3 Exempl.
Staden (Dirk van) Chirurg. te Kudelstaert.
Standaert (Barthol.) Apot. te Vlissingen.
Stelfeldt (Reinier) Apoth. te Rotterd.
Stephani (Taco).
Stockers (Joh.) Apoth. te Amsterd.
Stocklin (J. M.) Chirurg. Major van het Bataill. *de Maleprade*.
Stook (Joh.) Med. Doct. te Rotterd.
Struik (P.) *Med. Stud.* te Groning.
Suytmulder (Gerrard) C. R. T. z.
Swanenburg (Pieter) Chirurg. te Leyden.

T.

Teerlink (Joris) Apoth. te Vlissingen.
Thierry (J.) Boekv. in 's Hage.
Thol (Pieter van) Boekv. in 's Hage.
Thomee (Joh.) Apoth. te Rotterdam.
Tiboel (B.) Apothec. in Groningen, en Lid van de Holl. Maatschappy.
Tieman (B. H.)
Timmer (Dirk) *Inspector Collegii Med. Amstelodam.*
Tol (Wouter van) Chirurg. en Apothec. te Westzaandam.
Toll (J. A. en A. J. van) Boekv. te Utrecht, 12 Exempl.
Topper (Wilh. Leon.) in Midwoldmerhamrik.
Trioen (Isaac) Apoth. te Haarlem.
Troost (Wouter) Boekverk. te Aarnhem, 6 Exemplaaren.

U.

Uilkens (H.) Apothecar te Groning.

V.

Valk (Jacob de) Chirurg. te Oudkarspel.
Veen (Theod. van) Med. Doct. te Amsterd.
Veenkamp (N.) Boekv. te Groningen.
Ven (Hendr. van der) Chirurg. en Vroedmr. te Amsterd.
Ventener (Martin.) te Amsterd.
Verbrugge (Will.) Med. Doct. Raad en Regeer. Schepen te Delft.

VERMANDE (L.) Boekv. te Hoorn, 2 Exempl.
VERWOERT (J. J.) Chir. en Apoth. te Maassluis.
VIEROOT (HEND.) Boekv. te Amst. 2 Exempl.
VILLARS (JAN JACOB COL. de) Med. Doct. te Alkmaar.
VIRULY (J.) te Amsterd.
VIS (Wed. D.) en Zoon A. VIS, Boekv. te Rott. 6 Exemplaaren.
VIS (DIRK) Boekv. te Rott. 2 Exempl.
VISCH (J.) Boekv. te Utrecht, 2 Exempl.
VLOOTEN (JAN van) Confiturier te Utrecht.
VLOT (WILL.) Chirurg. en Vroedmr. te Hindelopen.
VOIGTING (BERNH. COENRAAD) Chirurg. te Landsmeer.
VOLKERS (PIETER) Chirurg. en Apoth. te Middelburg.
VOLMER (KLAAS) Chirurg. en Apoth. te Zaandam.
VOORDUYN (JAN) *Med. Stud.* te Utrecht.
VOORST (DIRK van) Chirurg. in de Nieuwe Loosdrecht.
VOS van ZYLL (R.) Med. Doct. en Raad in de Vroedsch. te Oudewater.
VOS (ARNOLD. de) Apoth. te Amsterd.
VOS (JOH. DIONYS. de) Apoth. in 't Burger-weesh. te Middelburg.
VOS (ARY de) Chirurg. te Maassluis.
VOSSENBERG (LAMBERT.) te Amsterd.
VRIES (JAN de) Apoth. te Hoorn.
VRY (Wed. G. de) en Zoon Boekv. te Gouda, 14 Exemplaaren.

W.

WAELL (A. van der)
WARNARS (G.) Boekv. te Amst.
WATERBEEK (NICOL.) te Amsterd.
WENNEKERS (PAULUS) Chirurg. te Amst.
WERNIER (JOH. RUDOLPH) Chirurg. en Vroedmr. te Amst.
WETENKAMP (J.) te Leyden.
WEYS (J. de) Apoth. te Dordrecht.
WIARDI (MEINDERT)
WILLEMSE (JOH.) G. z. Stads Med. Doct. te Haarlem.
WILLEMS (WILLEM) te Groning.
WILLET (F. E.) Med. Doct. te Amst.
WILLINK (HENR.) Med. Doct. te Amst.
WILMET (HERMANN.) Apothec. in het Diakonie Weesh. te Amst.
WITTICH (J. G.) Boekv. te Dordr.
WOLFF (FRANCISC.) Apoth. te Amst.
WOLFF (PIETER LUCAS de) Med. Doct. te Middelburg.
WOLFGRAFT (...) Schout en Chirurg. op 't Eiland Marken.
WOLTMAN (J. M.) Apoth. te Purmerend.
WYK (WILH. van) Apoth. te Haarlem.
WYK de vos (NIC. van) Med. Doct. te Haarlem.
WYNANTS (J. P.) Boekverk. in 's Hage, 7 Exemplaaren.
WYNANTS (G. J.) Chirurg. en Vroedmr. in 's Hage.

Y.

YS van de VLIET (JAN) te Rotterdam.

Z.

ZONNAVILLE (M. A.) Med. Doct. te 's Hertogenbosch.

DE NIEUWE BRITSCHE APOTHEEK.

I. DEEL.

De Algemeene Beginſelen der Kruidmengkunſt.

I. HOOFDDEEL.

Bepaaling en Verdeeling der Kruidmengkunſt. (*a*)

De Kruidmengkunst is die kunſt, waar door men natuurlyke of door kunſt gemaakte zelfſtandigheden, tot geneeskundige gebruiken, weet te bereiden en ſaamen te ſtellen, op eene wyze, die met derzelver betrekkelyke eigenſchappen en de oogmerken der geneezinge overeenkomt.

Men heeft deeze kunſt doorgaans verdeeld in twee takken, de eene wordt genoemd de Galenische (*b*) en de andere de Stookkundige (*c*); doch 'er is tot nog toe geen redelyk grondbeginſel, waar op deeze Verdeeling geveſtigd is, aangewezen. Indien het eene Stookkundige bewerking is, het ſap van *Weegbree* (*d*), over een zagt vuur uit te dampen tot dat het dik wordt; zoo is het zekerlyk niet minder Stookkundig, het ſap van *Sleepruimen* op dezelfde wyze uit te dampen: en nogthans is de eerſte bewerking alleen onder de Stookkundigen, en de laatſte onder de Galeniſche bereidingen geplaatſt. Ook is een en dezelfde bereiding menigmaal, in verſchillende Apotheeken, tot de verſcheidene takken gebragt: dus zyn gediſtilleerde Wateren en gediſtilleerde Geeſten, die in de eene Apotheek de eerſte Artikels van de Galeniſche uitmaaken, de eerſte Stookkundigen in eene andere Apotheek.

Men ſtaat aan beide zyden toe, dat de wezendlyke Oliën, Uittrekſels, Harſen, vlugge en vaſte Zouten, de kunſtig gemaakte onzydige (*e*) Zouten, bereidingen van Bergſtoffen; en ſoortgelyke voortbrengſels, tot de Stookkundige Kruidmengkunſt (*f*) behooren; en pillen, brokken Koekjes, Slikbrokken, Drankjes, Zalven, Pleiſters, Pappen, enz. tot de Galeniſche; even eens, als of de Onderſcheiding gegrond was noch op de natuur

(*a*) *Ars Pharmaceutica.* (*b*) *Galenica.* (*c*) *Chemicalia.* (*d*) *Plantana.* (*e*) *Neutrales Sales artificiales.* (*f*) *Ars Pharmaceutica Chemicalis.*

tuur van de bewerkinge, noch van de zelfſtandigheden, noch van de voortgebragte uitwerkinge; maar enkel op de gedaante, in welke men voorneemens is het geneesmiddel te gebruiken of toe te paſſen. Dus is de Ontbinding van Kwikzilver (*g*) in ſterkwater (*h*) onder de ſtookkundige bereidingen (*i*) geplaatſt; terwyl dezelfde bewerking, als 'er de omſtandigheid bykomt, dat men dezelve met eene vetagtige ſtoffe vereenigt, het welk haar, meer dan iets anders ſtookkundig maakt, nogthans voor eene (*k*) galeniſche wordt gehouden; om dat het voortbrengſel 'er van, als eene zalve, gebruikt wordt.

Men kan inderdaad niet zeggen, dat dit een' naauwkeurige onderſcheiding is; of dat dezelfde bewerking, of bereiding kan ſtookkundig worden of niet ſtookkundig, (*l*) naar het inzigt, waar toe ze geſchikt zyn, of de gedaante, in welke het voortbrengſel gebruikt wordt.

Als men Vitriool van yzer (dat is, yzer met een zeker zuur vereenigd) en eenig vlug loogzout, (*m*) gelyk dat van hartshoorn, of ammoniaczout, (*n*) t'ſaamen in water doet, in eene behoorlyke evenredigheid; zoo zal de prikkelende reuk van het vlugge zout aanſtonds wech genomen zyn; en dit zout zal zich met het zuur van het Vitriool van yzer tot een nieuw mengſel vereenigen; terwyl het yzer afgeſcheiden en uitgetrokken is. Dit is buitentwyffel eene ſtookkundige uitwerking, (*o*) en deeze uitwerking zal altoos voortkomen, waar deeze twee inmengſels elkanderen ook in eenig vogt ontmoeten, hoedanig de geſtalte van het geneesmiddel ook moge wezen. Het is derhalven klaar, dat de galeniſche Gedaanten (*p*) gantſchelyk niet tot de Stookkunde (*q*) behooren; en dat deeze wetenſchap zich ſlegts tot de eenvoudigſte ſoorte van mengſels uitſtrekt.

Het Collegie van Londen heeft deeze Verdeeling derhalven met recht verworpen; eene Verdeeling waarſchynelyk afgeleid uit vooroordeelen en eene oppervlakkige kennis, en welke alleen uit gewoonte behouden is. De Kruidmengkunſt is, in haare volkomen uitgeſtrektheid, niet anders dan een tak van de Stookkunſt; en de eenvouwdigſte Kruidmengkundige bereidingen (*r*) zyn in zoo verre ſtookkundig, (*s*) als zy eenig opzigt hebben op de evenredigheden of betrekkingen der ſtoffen.

De Kruidmengkunst (*t*) kan, naar onze bepaaling, verdeeld worden in Beschouwende (*u*) en Beoeffenende. (*v*) De eerſte leert de kennis van de geneeskundige zelfſtandigheden (*x*) zelve, derzelver onderſcheidene eigenſchappen, hoedanigheden en betrekkingen op elkanderen, en derzelver algemeene uitwerkingen op het menſchelyk lichaam: de laatſte, daarentegen, onderwyſt de verſtandige uitvoering der verſcheidene bewerkingen of bereidingen, (*y*) waar door ze tot byzondere gebruiken bekwaam gemaakt worden.

Het geen hier *beſchouwende* (*z*) genoemd wordt, moet niet verſtaan worden van beſpiegelende waarheden, of Filoſofiſche naſpeuringen, ingericht om de verſchynſels te verklaaren, of om reden te geeven van de voortgebragte uitwerkſelen. De *beſchouwende Kruidmengkunſt* (*a*) is die kennis, welke onmiddelyk uit proeven en waarneemingen ſpruit; of liever eene algemeene en wel begrypende kennis van de proeven (*b*) en bewerkingen (*c*) zelve; en deeze kan eene Kundigmaakende Kruidmengkunſt (*d*) genaamd worden, in onderſcheidinge van louter handen werk.

De Kundigmaakende of Beſchouwende Kruidmengkunſt begrypt in zich alle die bewerkingen, welken betrekking hebben tot het brengen van de geneeskundige zelfſtandigheden tot verſcheidene gedaantens; (*e*) en de gedaantens, in welken byzondere zelfſtandigheden het gemakkelykſt en voordeeligſt gebruikt kunnen worden, tot derzelver betrekkingen

(*g*) *Diſſolutio Mercurii.* (*h*) *Aqua fortis.* (*i*) *Præparationes Chemicales.* (*k*) *Galenica Præparatio.* (*l*) *Chemicalis ſive non chemicalis Proceſſus, ſeu Præparatio.* (*m*) *Sal volatile alcalinum.* (*n*) *Sal ammoniacum.* (*o*) *Effectus Chemicalis.* (*p*) *Formæ Galenicæ.* (*q*) *Chemia.* (*r*) *Præparationes pharmaceuticæ.* (*s*) *Chemicales.* (*t*) *Ars Pharmaceutica.* (*u*) *Theoretica.* (*v*) *Practica.* (*x*) *Medicinales ſubſtantiæ.* (*y*) *Proceſſus ſeu Operationes.* (*z*) *Theoretica.* (*a*) *Ars Pharmaceutica theoretica.* (*b*) *Experimenta.* (*c*) *Facta.* (*d*) *Scientifica Ars Pharmaceutica.* (*e*) *Formæ.*

gen op elkanderen, in opzigt tot de vermengbaarheid, en de middelen, waar door zulken, die in zich zelven niet vermengbaar zyn, kunnen vereenigd worden; tot de afscheiding der geneezende van de kragtelooze stoffe; en der verscheidene soorten van genezende stoffen van elkanderen, als zy in een en 't zelfde onderwerp vereenigd zyn, op dat grondbeginsel, dat het één smeltbaar is in vogten, welken het ander niet ontbinden; dat het één vervliegbaar is door hitte, terwyl het ander vast blyft; enz.; tot de veranderingen, welken de geneeskragtige deelen zelve ondergaan, in verschillende omstandigheden, en by verschillende wyzen van behandelinge; tot het voortbrengen van nieuwe eigenschappen en geneeskragten door de saamenmenging van verschillende dingen; en tot veele andere byzonderheden, gelyksoortig met deezen.

Het is klaar, dat een volmaakte kennis van de Kruidmengkunst, in dit licht beschouwd, volstrekt noodzaakelyk is, om de Geneeskunst wel te oeffenen. Want zonder deeze moet de Voorschryver dikwyls dwaalen in de keuze der stoffen tot de verscheidene voorschriften van bereidinge of saamenmengsel, of in het opstellen van eene wyze van bereidinge om de stoffen in te geeven; ook zal hy dikwyls bedrogen uitkomen, in de geneeskragtige uitwerkingen, die men van de bekende kragten der inmengsels, elk byzonder blyvende, konde verwagten.

Het kundigmaakende, of beschouwende deel der Kruidmengkunst van het meer beoeffenende geheel en al af te scheiden, zoude strydig zyn met den aart van eene Apotheek; want de kundigheid ontstaat trapswyze in den loop der beoeffenende byzonderheden. Derhalven heeft men het dienstig geoordeeld, in dit eerste Deel van het werk, een hoofdzaakelyk denkbeeld van de algemeene grondbeginselen der Kunst, zoo wel beoeffenend, als beschouwend, voor af te geeven; op dat de Leezer des te beter moge voorbereid zyn tot de byzondere onderwerpen en bewerkingen, die in het tweede en derde Deel zullen volgen.

II. HOOFDDEEL.

Een algemeen Ontwerp van de Evenredigheden en betrekkingen der geneeskragtige Zelfstandigheden. (a)

I. AFDEELING.

Van de Plantgewassen. (b)

PLANTGEWASSEN zyn werktuiglyke lichaamen, die, in zekere vaten, verscheidene soorten van zelfstandigheden inhouden, in welken haare genezende kragt bestaat, en welken bevonden zyn grootelyks te verschillen, niet alleen in derzelver hoeveelheid; maar ook in derzelver hoedanigheid, naar den ouderdom der plante, den tyd des Jaars, en den grond, waarin ze gegroeid is.

Dus zyn sommige Kruiden, in hunne jongkheid overvloedig voorzien van welriekende stoffen; waar van anderen weinig of niet uitleveren, ten zy dat ze eenen meer gevorderden ouderdom bereikt hebben. Veele vrugten hebben, in haaren onrypen staat, een scherp en zuur sap, welk met de rypheid in een zoet verandert: anderen, als de Oranje Appelen, zyn

(a) *Substantiæ Medicinales.* (b) *Vegetabilia.*

zyn eerſt verwarmende en ſpeceryagtig; doch daarna wordenze met een ſterk zuur vervuld. Het gemeene graan, en verſcheidene andere zaaden, zyn, als ze beginnen te keemen, merkelyk zoet van ſmaak; nogthans worden de korls van zekere vrugten, in dat zelfde tydſtip, zeer ſcherp bevonden. De wortels van eenigen onzer inlandſche planten, welker ſap, geduurende den zomer, dun en waterig is, geeven, in de vroege lente, als ze gewondt worden, overvloedig balſemagtig ſap uit; welk, op een zagt vuur gezet, wel haaſt ſaamenſtolt tot een gomägtige hars, die veel beter is, dan meenige andere, die van buitenslands gebragt wordt. In opene en luchtige plaatſen, in drooge gronden en ſchoone warme jaargetyden, worden de ſpeceryagtige planten welriekender, en de ſtinkende zwakker van reuk bevonden, dan in de tegenovergeſtelde omſtandigheden. Hierom moet men, in 't verſaamelen der planten tot geneeskundige gebruiken, naauwkeurig acht geeven op deeze byzonderheden.

Ook dient hier te worden aangemerkt, dat de verſcheidene deelen eener plante dikwyls zeer veel van elkanderen in hoedanigheid verſchillen. Dus kömt het bitter kruid, Alſem, van eenen ſpeceryagtigen wortel voort; en de verdoovende ſlaapbol beſluit een zaad in zich, dat geene verdoovende kragt (*c*) heeft. Op dit verſchil, ſchoon bekend genoeg in de keuken planten, ſchynt men niet genoeg gelet, noch acht gegeeven te hebben, in de geneeskundige kruiden.

De geneeskundige ſappen en gewaſſen, en de werkende deelen, met welken zy bezwangerd zyn, kunnen, in 't algemeen, 'er uit getrokken worden door eenvouwdige bewerkingen, zonder dat 'er eenige verandering in derzelver natuurlyke hoedanigheden gemaakt wordt. Insgelyks kunnenze ook verſcheidenlyk veranderd en tot eene andere gedaante gebragt worden door even zoo eenvouwdige bewerkingen. Want door giſtinge (*d*) en de kragt van vuur veranderen de gewaſſen, en alle de zelfſtandigheden, die 'er in zyn (de zuivere wateragtige deelen alleen uitgezonderd) gantſchelyk van natuure en worden veranderd, of ontbonden, (*e*) tot voortbrengſels van eenen anderen rang. Het zal niet onvoegzaam zyn deeze voortbrengſels eerſt te beſchouwen; dewyl ze dienſtig zyn tot de afzondering der natuurlyke beginſelen, en tot beter verſtand van derzelver eigenſchappen.

1. *Van de Voortbrengſels van Plantgewaſſen door giſtinge.*

De zoete en zuuragtige ſappen van vrugten, aftrekſels van gemout graan; en meeſt alle ſappen van gewaſſen, of aftrekſels, die enkel zoet, of zoet met eenige zuuragtigheid vermengd zyn, als zy in eene maatig warme plaatſe en in een vat, welk niet al te digt geſlooten is, neêr gezet worden, giſten, worden troebel, werpen een groote meenigte van grove ſtoffen uit, en worden by trappen veranderd in een Wynagtig Vogt, (*f*) van welk vogt, door bewerkingen, hier na beſchreven, een zuivere ontvlambaare Geest (*g*) kan worden afgeſcheiden.

Het is niet noodig hier aan te merken, hoe veel deeze Voortbrengſels verſchillen, zoo wel in hunne geneeskundige, als meer bekende eigenſchappen, van de vogten, welken dezelven voortbrengen. De natuurlyke ſappen der vrugten verdunnen de dierlyke vogten, en verſlappen de vaſte deelen, gelyk ze, in ſommige gevallen, zeer dienſtige openende geneesmiddelen (*h*) zyn; maar alsze onvoorzigtig gebruikt worden, veroorzaaken ze gevaarlyke ontlaſtingen; daar, integendeel, de wynagtige en geeſtryke vogten, door giſtinge uit dezelven voortgebragt, de tegengeſtelde uitwerkingen hebben; als van de vaſte deelen te verſterken en de vogten te verdikken of te doen ſtremmen.

In

(*c*) *Vis narcotica.* (*d*) *Fermentatio.* (*e*) *Reſolvuntur.* (*f*) *Vinoſus liquor.* (*g*) *Inflammabilis ſpiritus.*
(*h*) *Medicinæ aperientes.*

In de wynagtige vogten is groote verscheidenheid, onaangezien dezelven meer of minder wateragtig zyn; want eenigen van de natuurlyke hoedanigheden der sappen van gewassen en aftreksels, als de kleur, de geur, de lymägtigheid enz. blyven dikwyls in den Wyn; kunnende niet worden wechgenomen door dien graad van gistinge, (*i*) door welken het vogt tot wyn gemaakt is. Doch deeze verscheidenheid wordt nooit in den geest gevonden: want deeze, van den wyn afgescheiden, en behoorlyk gezuiverd zynde, is altyd een en dezelfde zaak, van wat voor soorte van vogt, uit plantgewassen, hy ook voortgebragt zy.

Behalven de grove stoffe, door de gistinge uitgeworpen, wordt van verscheidene Wynen, na dat de gisting volbragt is, nog eene andere zelfstandigheid afgescheiden. Want de zyden en bodem van het vat worden traps wyze bekorstet met een zoutagtig aanzetsel, (*k*) genaamd Tartarus, of Wynsteen; zynde van eenen zuuren smaak, en van eene roode of witte kleur, naar dat de Wyn is. De kleur van dit Zout is toevallig; want de wynsteen kan 'er van gezuiverd worden, door den zelven in water te ontbinden: en dus gezuiverd zynde, is de *Tartarus* van alle Wynen bevonden dezelfde te zyn.

Nog wordt, door gistinge, eene zelfstandigheid, die veel kragtiger is, dan eene van de voorgaanden, afgezonderd. Want als de gisting tot haaren hoogsten trap gekomen is, breekt 'er een fyne, prikkelende, veerkragtige onbedwingbaare Damp uit; welke, wanneer hy in eene groote maate in beslootene plaatsen by een versaameld wordt, vuur uitbluscht, en op staande voet dieren doet sterven, zonder eenig blykbaar ongemak aan te doen, of eenig letsel te veroorzaaken, dat door ontledinge van 't lichaam kan ontdekt worden. *Boerhaven* zeidt niet te gedenken, dat 'er een, zoo aanstonds doodelyk, en zoo fyn vergift tot hier toe gevonden is: dat, indien een vat, vol druiven sap, in een hoogen graad van gistinge, zynen versaamelden damp door eene kleine opening ontlastte, en een sterk en gezond Mensch deezen damp in zyne neusgaten optrok, hy aanstonds dood zoude nedervallen; of indien hy 'er maar weinig van inkreeg, beroerd; of indien nog minder, dat hy, voor al zyn leven, wezenloos, of lam zoude worden: en dat deeze toevallen die geenen overkomen, welken onvoorzigtiglyk lang in een verwulft blyven, waar eene groote meenigte van vogten staat te gisten. Ondertusschen kan men aanmerken, dat deeze damp, in mindere hoeveelheid versaameld, dan dat hy eene kleine vlam, als die van een kaars, kan uitblussen, doorgaans niet gevaarlyk, of ten minsten voor Dieren niet doodelyk is.

Daar zyn verscheidene zelfstandigheden, die uit haar zelven niet instaat zyn om te gisten; doch die 'er evenwel toe gebragt kunnen worden, door eenigen 'er onder te mengen, die 'er bekwaam toe zyn; als door het bydoen van eene bekwaame hoeveelheid van water met een gedeelte van de gist, die op de oppervlakte van gistende vogten wordt opgeworpen. Tot dit hulpmiddel neemt men somtyds toevlugt, om het weefsel van sommige digt opeengepakte plantgewassen te ontsluiten, en ze daar door bekwaam te maaken, om gereeder eenigen van hunne geneeskundige beginsels uit te leveren. In zulke gevallen moet de gisting maar een korten tyd duuren; op dat de ontbinding van het onderwerp de voorgestelde paalen niet te buiten gaa, en de grondbeginsels, die men 'er van verwagt, niet veranderen in andere voortbrengsels.

De gistbaare sappen van vrugten, gekookt zynde tot dat ze dik worden, zyn niet instaat om te gisten, en dit niet alleen als zy dik zyn, maar zelfs als ze met water weêr verdund zyn: alhoewel het naauwelyks blykt, dat 'er eenige andere verandering door het kooken in gebragt is. Hier om kan men vogten, die zeer tot gisten overhellen, op deeze wyze bewaaren. Doch in hoe verre deeze vermindering van hunne gistbaarheid invloed hebbe op hunne geneeskragten, is tot nog toe niet klaar ontdekt.

De trap of soorte van gistinge, door welke wynen en ontvlambaare geesten worden voortgebragt, wordt genoemd *wynmaakende gisting.* (*l*) Als men de bewerking verder voortzet

(*i*) *Fermentatio.* (*k*) *Concretum salinum.* (*l*) *Fermentatio vinosa.*

zet, wordt 'er een grover ſtof uitgeworpen, en 'er volgen nieuwe veranderingen, doch op eene langzaamer en min hevige wyze als te vooren. Want de verhittende en dronkenmaakende wyn wordt, by trappen, eene verkoelende zuure AZYN, welke gantſch tegenſtrydige uitwerkingen met den wyn ſchynt te hebben: en hoe meer de wyn voorzien is van ontvlambaaren geeſt, zoo veel te overvloediger zal de Azyn voorzien zyn van een zuur, dat niet ontvlambaar is.

Echter zyn 'er eenige hoedanigheden in de planten, die niet volkomen kunnen t'ondergebragt worden, zelfs niet door deezen tweeden graad van giſtinge; dewyl ſommige Azynen klaarblykelyk kleuriger zyn, en meer van eene olieagtige en lymagtige ſtoffe behouden, dan anderen. Door het bydoen van andere ſoorten van dingen by de giſtbaare vogten, kunnen de hoedanigheden, zoo wel der Azynen als der Wynen, nog al verder veranderd worden, om dezelven tot byzondere geneeskundige gebruiken bekwaam te maaken.

Het is aanmerkenswaardig, dat de azynagtige giſting, (*m*) ſchoon ze altyd op de wynagtige (*n*) zal volgen, ten zy men het voorbedachtelyk verhindere, nogthans niet altyd van dezelve wordt voorgegaan; want veele, mogelyk alle, giſtbaare vogten kunnen tot azyn gemaakt worden, zonder eenigen tuſſchenſtand van waaren wyn.

Indien de bewerkingen (*o*) nog verder worden voortgezet, geſchieden 'er ook nog meer veranderingen. Want de ſtoffe verrot; en ten laatſte wordt het weinige vogt, dat nog onuitgewaasſemd overblyft, bevonden enkel water te zyn; de vaſte zelfſtandigheid, die op den grond ligt, ſchynt het zelfde te zyn als gemeene aarde.

Dit wordt by de Stookkundigen gehouden voor een van de toneelen der giſtinge, en onderſcheiden door den naam van *verrottend toneel:* (*o**) het is veel algemeener in zyn voorwerp als de twee anderen; want alle groeijende ſtoffe is vatbaar voor verrottinge, maar eenige byzondere ſoorten zyn alleen bekwaam tot wynagtige of azynagtige giſtinge.

De Verrotting (*p*) ontdekt eene verſcheidenheid in de plantgewaſſen, welke, ſchoon by geenen Schryver, zoo veel ik weet, opgemerkt, waardig ſchynt in aanmerking genomen te worden. Want de meeſte planten verrotten en keeren tot aarde, zonder eenen zeer zwaaren reuk te geeven, van 't begin tot het einde der ontbindinge: maar 'er zyn eenigen, die, door de gantſche bewerking heen, een ſterken ſtank uitgeeven, zeer naby koomende aan dien, welke by de verrotting van dierlyke zelfſtandigheden beſpeurd wordt.

2. *Van de Voortbrengſels van Planten (q) door het Vuur.*

HET VUUR, de tweede groote bewerker van de ontbindinge der lichaamen, brengt, in de plantgewaſſen, oploſſingen voort van verſchillende ſoorte. Deszelfs algemeene uitwerkingen zyn de volgende.

GROEIJENDE ZELFSTANDIGHEDEN (*r*), in de open' lucht gebrand, worden ten deele in ASSCHE, ten deele in VLAMM' en ROOK ontbonden; welke laatſte, in lange buizen of anderszins, verdikt, een walgend, bitter en zwart ROET voortbrengt. In het branden van de meeſte gewaſſen is de rook verzeld van eenen zuuragtigen damp; doch men heeft nooit bevonden, dat het roet deszelven deelagtig is.

De Plantgewaſſen, in een digt beſlooten vat gedaan, en een heet vuur daar onder geſtookt, (het vat, welk het onderwerp bevat, gemeenſchap hebbende met een ander, buiten de werking van het vuur geplaatſt, om de ſtoffen, die door de hitte worden uitgedreven, te ontvangen) geeven een WATERAGTIG VOGT (*s*) uit, dat *Phlegma* genoemd wordt; een zuur VOGT

(*m*) *Acetoſa fermentatio.* (*n*) *Vinoſa.* (*o*) *Proceſſus.* (*o**) *Theatrum putrefactionis.* (*p*) *Putrefactio.* (*q*) *Productiones Vegetabilium.* (*r*) *Subſtantiæ Vegetabiles.* (*s*) *Liquor aqueus.*

VOGT (*t*), geeft genaamd; een veerkragtigen onbedwingbaaren damp, welke LUCHT schynt te wezen; en welke nu en dan een vryën uitgang hebben moet, op dat hy het vat niet doe barsten, of den Ontvanger 'er af blaaze; vervolgens een *dunne* OLIE, en ten laatste een zeer *dikke donker gekleurde Olie*, welke twee laatsten van eenen scherpen smaak, en eenen verbranden stinkenden reuk zyn; waarom ze ook vuurige Oliën (*u*) genoemd worden. Daarna blyft 'er een zwarte kool over, welke niet ontbonden wordt door eenige soorte van vogt, niet verrot, noch veranderd wordt door de geweldigste hitte, zoo lang als de lucht 'er buiten gesloten blyft; doch welke, als de lucht 'er ingelaaten wordt, brandt zonder vlam te geeven, met weinig of geen' rook; laatende zeer weinig witte assche over.

De witte assche van Plantgewassen, in water getrokken of gekookt, deelt aan 't zelve eene prikkelende zoutagtige zelfstandigheid mede, VAST LOOGZOUT GENAAMD (*v*); welk in eene vaste gedaante kan afgescheiden worden, door het water uit te dampen. Het overig gedeelte der assche, welk verre de grootste hoop is, is een zuivere aarde, verschillende van die, welke het voortbrengsel is van de verrottinge; want ze wordt ligtelyk ontbonden in allerlye zuure vogten; daar men op de andere niets kan uitwerken door eenig zuur.

Zodanig is het gelegen met de algemeene ontbindinge der planten (*x*) door het vuur. Maar men vindt eenige gewassen, welken, gelyk ze eenige overeenkomst met de stoffe van dierlyke lichaamen, geduurende de verrottinge, schynen te vertoonen, zoo ook eene gelyke overeenkomst in de ontbindinge, waar van wy nu spreeken, ontdekken; want zy geeven weinig of geen zuur; en in de plaatse van een vast loogzout, dat in de assche overblyft, brengen ze een VLUG LOOGZOUT (*y*) aan, welk te gelyk met de wateragtige en olieägtige deelen te voorschyn komt.

LOOGZOUTEN (*z*) en zuure Zelfstandigheden (*a*), worden aangemerkt, als van tegenstrydige natuure te zyn. Want de meeste lichaamen, die in loogzouten kunnen opgelost worden, worden neêrgeploft (*b*) of door de ontbindinge uitgeworpen, door het bydoen van een zuur; en de meesten, welken ontbindbaar zyn in zuuren, kunnen insgelyks door loogzouten neêrgeploft worden. Wanneer een zuur en een loogzout onmiddelyk met elkanderen vermengd worden, zo volgt 'er doorgaans eene opborling (*c*), of heevige ontlasting van luchtbelletjes; alhoewel de loogzouten, zoo wel de vaste als de vlugge, zodanig kunnen bereid worden, dat ze geene gisting met de zuuren maaken; en in dit geval zyn ze veel meer prikkelende, dan in hunnen gemeenen staat.

In alle gevallen, waarin loogzout en zuur met elkander vereenigd worden, maakenze te saamen een nieuw lichaam uit, het welk een ONZYDIG ZOUT (*d*) genaamd wordt; om dat het noch de zuurheid van het eene inmengsel, noch de prikkelende kragt van het ander heeft, en om dat het die zelfstandigheden niet ontbindt, welken of het zuur, of de loog, elk op zich zelf zoude ontbinden.

By deeze eigenschappen kan men voegen, dat loogzouten de kleuren van blaauwe bloemen, of derzelver aftreksels, als van de Violetten, in eene groene veranderen, en de zuuren in eene roode; terwyl de onzydige saamenmengsels, uit de vermenginge van die beiden voortgebragt, geene verandering in de kleure maaken.

Nogthans moet men aanmerken, dat het veranderen van blaauwe bloemen in groenen, geen algemeen kenmerk is van (*e*) loogzouten; want sommige ontbindingen van aardagtige lichaamen in zuuren, hebben dezelfde uitwerking: deeze laatsten kunnen echter van de loogzouten onderscheiden worden, door een nieuw loogzout by dezelven by te doen, welk de aarde aanstonds zal nederploffen, en met het zuur een onzydig saamenstelsel (*f*) uitmaaken.

VAS-

(*t*) *Liquor acidus, spiritus.* (*u*) *Empyrica Oleä.* (*v*) *Sal fixum alcalinum.* (*x*) *Analysis vegetabilium.* (*y*) *Sal volatile alcalinum.* (*z*) *Sales alcalini.* (*a*) *Substantiæ acidæ.* (*b*) *Præcipitare.* (*c*) *Effervescentia.* (*d*) *Sal Neutrum.* (*e*) *Alcalia.* (*f*) *Compositio neutralis.*

VASTE LOOGZOUTEN (*g*) ter dege gezuiverd, ſchynen een en het zelfde te zyn, van wat voore plantgewaſſen (*h*) zy ook mogen voortgekomen zyn; uitgezonderd eenige zeeplanten, van welken wy hier na zullen handelen. In de vlugge Loogzouten, en in de zuivere aardagtige deelen der aſſche, ſchynt dezelfde betrekkelyke onverſchillendheid plaats te hebben.

De Vuurige Oliën (*i*) verſchillen eenigzins in den graad van ſcherpheid en ſtinkendheid; en de zuure Geeſten verſchillen in trap van ſterkte, of in de hoeveelheid van 't water, waar mede ze verdund zyn; doch hoe verre zy in andere opzigten verſchillen, is weinig bekend; dewyl men deeze bereidingen zelden gebruikt of onderzocht heeft.

In 't algemeen kan men zeggen, dat de Loogzouten, zoo wel de vaſte, als de vlugge, gantſchelyk voorbrengſels zyn van 't vuur; dewyl ze nooit bevonden zyn, in eenige plante, natuurlyk te beſtaan: de Olie beſtaat, buiten twyfel, te vooren wel, in het onderwerp; maar is haare ſcherpheid en ſtank aan 't vuur verſchuldigd; want de zagtſte en ſmaakelooze Oliën (*k*) verkrygen dezelfde hoedanigheden, alsze met den zelven graad van hitte geſtookt worden: het zuur, dat ook natuurlyk in de gewaſſen beſlooten is, wordt altoos aangedaan bevonden, in de bewerkingen daar wy nu van ſpreeken, van den kwaaden reuk en ſmaak van de Olie, die 'er meê verzeld gaat; doch of het zuur eenige verandering in zich zelf ondergaat, is onbekend.

Wanneer de Stookkunſt (*l*) eerſt begon tot eene redelyke wetenſchap gebragt te worden, en men de ſaamenſtellende deelen en de inwendige geſteldheid der lichaamen begon te onderzoeken; zoo dacht men dat deeze ontbinding der Gewaſſen door het vuur, welke ons alle derzelver werkende beginſelen onbelemmerd en onvermengd ontdekt, de zekerſte middelen zoude aan de hand geeven, om van derzelver geneezende kragten te kunnen oordeelen. Doch in 't voortzetten deezer proeven heeft men bevonden, datze aan dat oogmerk niet voldeedt: dat de grondbeginſelen der gewaſſen, door de werkinge van eene brandende hitte, niet blootelyk afgeſcheiden, maar veranderd, vervormd, en in eene andere gedaante vereenigd worden; in zoo verre, dat het onmogelyk was te onderkennen, in welke gedaante zy beſtonden, en van welke hoedanigheden zy voorzien waren, voor dat deeze veranderingen en vervormingen gebeurden. By Voorbeeld; Indien tweeëndertig Oncen van zekere groeijende zelfſtandigheid, bevonden worden tien en een half Oncen zuur vogt uit te leveren, behalven een ons en vyf Drachma's Olie, en drie en een half Drachma vaſt Loogzout; wat voor een denkbeeld kan deeze ontbinding geeven van de geneeskragtige hoedanigheden van *Arabiſche Gom?* (*m*)

3. *Van de Zelfſtandigheden, die natuurlyk in de Plantgewaſſen begrepen zyn, en door kunſt kunnen afgeſcheiden worden, zonder veranderinge hunner natuurlyke hoedanigheden.*

De GROVE OLIËN bevindt men voornaamelyk, in eene groote hoeveelheid, in de pitten van vrugten en in zekere zaaden; waaruit ze gemeenlyk door uitperſing getrokken worden; en hier vandaan worden ze door den naam van *uitgeperſte Oliën* (*n*) onderſcheiden. Ook zyn ze in alle de deelen van alle gewaſſen, die onderzocht zyn, begrepen, en kunnen 'er door kragt van vuur worden uitgedreven; doch dan worden derzelver hoedanigheden grootelyks veranderd, in de bewerkinge, waar door ze ontdekt of uitgetrokken zyn; gelyk we in de voorgaande Afdeelinge gezien hebben.

Deeze Oliën zyn, in haaren gemeenen ſtaat, niet oplosbaar in wynägtige geeſten (*o*) noch in

(*g*) *Sales alcialini fixi.* (*h*) *Vegetabilia.* (*i*) *Empyreumatica Oleä.* (*k*) *Oleä inſipida.* (*l*) *Chemia.* (*m*) *Gummi arabicum.* (*n*) *Olea expreſſa.* (*o*) *Spiritus vini.*

in water; alhoewel ze, door byvoeging van middelſoortige dingen, zo wel met het een als met het ander kunnen vereenigd worden. Dus kan eene verſtandige byvoeging van ſuiker dezelven mengbaar maaken met water, tot zogenaamde ſtroopjes of olieagtige drankjes: door de tuſſchenkomſt van gom of ſlym vereenigen zy zich met water, tot een melkagtig vogt: door loogzouten worden ze in zeep veranderd; welke zo wel met water, als met geeſtryke (*p*) vogten mengbaar is, en door het laatſte volkomen kan ontbonden worden tot een eenvormige doorſchynende vloeiſtoffe. De byvoeging van eenig zuur by de zeepagtige ontbinding, neemt het loogzout op; en de Olie, die 'er van zelfs afſcheidt, wordt bevonden deeze merkwaardige verandering ondergaan te hebben, dat ze nu, in zuiveren Geeſt van wyn, zonder eenig middelſoort, ontbonden wordt.

Uitgeperſte Oliën, aan de koude bloot geſteld, verliezen veel van haare vloeibaarheid: ſommigen derzelven ſtremmen, by eenen geringen graad van koude, tot een vaſt lichaam. Eenigen tyd in eene warme lucht gehouden zynde, worden ze dun en zeer muf: derzelver zagte, gladmaakende en verzagtende hoedanigheid verandert in eene groote ſcherpheid: en in deezen ſtaat zullenze, in plaatſe van te verzagten, prikkeling veroorzaaken; in plaatſe van bytende vogten (*q*) te verſtompen, zullen ze invreeten (*r*) en ontſteeken. Deeze Oliën zyn aan dezelfde ſchadelyke verandering onderworpen, terwyl ze nog in de oorſprongkelyke onderwerpen zyn: hiervan daan komt die mufheid, waaraan de olieagtige zaaden en pitten, als de Amandelen, en die, welke koude zaaden genoemd worden, in 't bewaaren, zoo zeer onderhevig zyn. Des niettegenſtaande, wanneer deeze zaaden of pitten met water geſtampt worden, zal de Olie, door het tuſſchenkomen van de andere deelen des onderwerps, zich met het water vereenigen tot een Amandelmelk, of melkagtig vogt, welk, in plaatſe van muf te worden, in 't ſtaan, zuur wordt.

In de hitte van kookend water, en zelfs in eenen graad van hitte, die deeze zoo veel te boven gaat, als de hitte van kookend water die van 's menſchen lichaam, verliezen deeze Oliën weinig, door 't vervliegen, van haare deelen. In eene grootere hitte geeven ze eenen prikkelenden damp op, gelykende naar het zuure ſoort; en als men ze weder koud laat worden, zal men bevinden, dat ze een grooteren trap van vaſtheid verkregen hebben, dan ze te vooren hadden; gelyk ook eenen zuuren ſmaak. In eene hitte, die naaſt aan het gloeijend (*s*) worden is, in beſlootene vaten, komt het grootſte deel der Olie tot den ſtaat van vuur; terwyl 'er ſlegts eene zwarte kool overblyft.

2. *Van de Grove Vetagtige Stoffe.* (*t*)

Uit de pitten van ſommige vrugten, als de kakao noot, verkrygen we, in plaatſe van eene vloeibaare Olie, eene zelfſtandigheid, die de vaſtigheid van boter heeft; en uit anderen, als de Nootmuskaat, eene vaſte ſtoffe, al zoo hard als ſmeer. Deeze ſtremmende dingen worden het gemakkelykſt uitgetrokken, door het onderwerp in water te kooken; want de vetagtige ſtoffe, door de hitte geſmolten, ſcheidt zich af en komt boven dryven; en neemt haare eigene vaſtigheid weder aan, als het vogt koud wordt.

De Zelfſtandigheden van deezen rang hebben dezelfde algemeene eigenſchappen, als de uitgeperſte Oliën; maar zyn minder onderworpen aan muffigheid, als men ze bewaart, dan de meeſte gemeene vloeibaare Oliën. De Stookkundigen onderſtellen, dat derzelver dikke vaſtigheid is toe te ſchryven aan een meerder inmengſel van een zuur grondbeginſel: want, by derzelver ontbinding door vuur, geevenze eenen damp op, die merkelyk zuurder is, als de vloeibaare Oliën; en de vloeibaare Oliën worden door het bymengen van geconcentreerde zuuren, (*u*) tot eenen dikken of vaſten klomp (*v*) gebragt.

3. *Van*

(*p*) *Liquores Spirituoſi.* (*q*) *Humores corraſivi.* (*r*) *Corrodere & inflammare.* (*s*) *Ingitio.* (*t*) *Materia ſebacea.* (*u*) *Concentrata acida.* (*v*) *Solida maſſa.*

3. *Van de Wezendlyke Oliën.* (x)

De WEZENDLYKE OLIËN worden alleen verkregen uit zulke Plantgewassen, of deelen van gewassen, die zeer welriekend zyn. Zy zyn de rechte beginsels, in welken de reuk, en dikwyls ook de verwarmende, prikkelende en andere werkende kragten van het onderwerp haare zitplaats hebben; waarom zy ook den naam hebben van *wezendlyke Oliën*.

Wezendlyke Oliën vereenigen zich met verbeterden geest van wyn, (y) en stellen, met den zelven, een doorzigtige Vloeistoffe saamen, van het zelfde slag; alhoewel sommigen derzelven, tot dit oogmerk, een veel grooter gedeelte van den geest van wyn vereisschen, dan anderen. Ook kan men water gebruiken, schoon het derzelver geheele zelfstandigheid niet ontbindt, om evenwel een gedeelte van derzelver fynste stoffe aantetrekken; zoo dat het zeer sterk met derzelver geur bezwangerd wordt: en door het bymengen van suiker, gom, den dooiër van een ey, of Loogzouten, kunnenze geheel en al in water ontbonden worden. Met vlugge loogzouten (z) bewerkt zynde, ondergaanze verscheidene veranderingen van kleur, en eenigen, die minst welriekend zyn, verkrygen eenen hoogen graad van welriekendheid; terwyl de vaste loogzouten (a) derzelver reuk in 't algemeen verminderen.

In de hitte van kookend water, vervliegen deeze Oliën geheel en al; en om deeze reden wordenze doorgaans door dat middel getrokken uit de onderwerpen, die dezelven inhebben; want geene andere vloeistoffe die natuurlyk in de planten is, kan door dien graad van hitte vervliegen, of uitdampen, dan het wateragtig mengsel, waar van het grootste deel der Olie ligtelyk kan afgescheiden worden. Eenigen van deeze Oliën komen te voorschyn door een veel minder hitte, eene hitte weinig grooter, dan die, waar door het water zigtbaar begint te waassemen. In derzelver ontbindinge door eene brandende hitte, verschillenze weinig van uitgeperste Oliën. (b)

Wezendlyke Oliën, (c) eenigen tyd in eene warme lucht gesteld, ondergaan eene verandering, die zeer veel verschilt van die, welke de uitgeperste ondergaan. Want, in plaatse van dun, muf en scherp te worden, zoo wordenze allengs dikker; en ten laatste hard, tot een vasten en brokkeligen klomp; en zulks met eene merkelyke verminderinge van derzelver vlugheid, welriekendheid, prikkelende en aandryvende hoedanigheid. (d) In deezen staat wordenze bevonden uit twee soorten van stoffe te bestaan; als uit eene vloeibaare Olie, die vlug wordt in de hitte van kookend water, en byna van dezelfde hoedanigheid is, als de oorspronkelyke Olie; en uit eene grovere stoffe, die overblyft, welke niet kan uitgedampt worden, zonder eene brandende hitte of zodanige, die haare natuur verandert, en welke ontbonden wordt tot een zuur, (e) tot eene vuurige Olie, (f) en tot eene zwarte kool.

Het bymengsel van een geconcentreerd zuur (g) brengt op staande voet dat geene voort, in wezendlyke Oliën, het welk zeer naby komt aan dat geene, welk de tyd anders uitwerkt. In het bereiden van dit soort van mengsel moet de bewerker op zyne hoede zyn: want als men een sterk zuur, byzonder dat van Steenzout (h) (waar van hier na zal gesprooken worden) haastig in eene wezendlyke Olie giet, volgt 'er aanstonds eene groote hitte en opborling, en dikwyls gebeurdt 'er een slag, of het mengsel vliegt in vlamme. De vereeniging van uitgeperste Oliën met zuuren is van zoo veel ongemak niet verzeld.

(x) *Essentialia Oleä.* (y) *Spiritus vini rectificatus.* (z) *Alcalia volatilia.* (a) *Alcalia fixa.* (b) *Olea expressa.* (c) *Essentialia Oleä.* (d) *Stimulans Qualitas.* (e) *Acidum.* (f) *Oleum empyreumaticum.* (g) *Concentratum acidum.* (h) *Nitrum.*

4. Van

4. *Van de gestremde Wezendlyke Oliën.* (*i*)

Sommige Plantgewassen, (*k*) als Roozen en Alantswortels, geeven, in plaatse van eene wezendlyke Olie, eene zelfstandigheid uit, welke byna dezelfde algemeene eigenschappen heeft; maar van eene dikke en smeerägtige (*l*) vastheid is. Deeze zelfstandigheid schynt van al zoo groot eene vlugheid en fynheid der deelen te zyn, als de vloeibaare Oliën: en in de hitte van kookend water waassemt ze eveneens uit, en stremt op de oppervlakte van het versaamelde vogt. De volkomen uitwaassemíng van deeze stoffe, en haare stremming wederom tot haaren oorsprongkelyken vasten staat, zonder eenige afscheidinge van dezelve in een vloeibaar en een vast deel, onderscheidt dezelve van zodanige wezendlyke Oliën, welken verdikt of verhard geworden zyn, door den tyd of door zuuren.

5. *Van de Kamfer.* (*m*)

Kamfer is een vast saamenstremsel, dat men uit de houtagtige deelen van zekere Indiaansche boomen verkrygt. Het is vlug, gelyk de wezendlyke Oliën, en kan zo wel in Oliën, als in ontvlambaare Geesten (*n*) ontbonden worden: het vereenigd zich van zelfs met water, door de tusschenkomst van gom; doch naauwlyks onvolkomen door de andere tusschenmiddelen, welken de Oliën mengbaar maaken met wateragtige vogten.

Het verschilt zo wel van de (*o*) vetagtige stoffen, als van de vloeibaare wezendlyke (*p*) Oliën, daar in, dat het door lang te bewaaren geene merkelyke verandering ondergaat; dat het geheel kan uitgedampt worden, niet alleen door de hitte van kookend water, maar ook in eene warme lucht, zonder eenige verandering of afscheiding zyner deelen; terwyl het laatste gedeelte, dat onuitgewaassemd overblyft, van dezelfde natuur schynt te wezen, als de oorsprongkelyke Kamfer: te weeten, dat het geene vuurige indruksels (*q*) ontvangt, en geene ontbinding dult, door eenigen graad van hitte, aan welke het, in geslootene vaten, kan worden blootgesteld; hoewel het in de opene lucht geredelyk kan verbrand worden; dat het door geconcentreerde Zuuren tot de gedaante van een vogt kan ontbonden worden; en in verscheidene andere eigenschappen, welken hier niet byzonderlyk behoeven opgehaald te worden.

6. *Van de Harssen.* (*r*)

Wezendlyke Olien (*s*), door den tyd of door zuuren hard geworden, dragen den naam van *Harssen*. Wanneer de hardgewordene klomp aan de hitte van kookend water is bloot gesteld geweest, tot dat derzelver fynste deelen, of de zuivere wezendlyke Olie, die 'er in overblyft, uitgewaassemd zyn; dan wordt die grove stoffe, welke overblyft, insgelyks *Hars* genoemd. In veele Plantgewassen, vindt men harssen, die met beide deeze saamenstremsels overeenkomen; dewyl sommigen eene fyne Olie in zich hebben, die door hitte van kookend water kan afgescheiden worden; daar anderen niets, dat in die hitte kan uitgedampt worden, in zich bezitten.

In 't algemeen kunnen de *Harssen* in verbeterden geest van wyn (*t*) ontbonden worden, alhoewel sommigen moeijelyker dan anderen: en het is voornaamelyk door dit ontbindt middel, dat ze uit de onderwerpen, waarinze begrepen zyn, worden uitgetrokken. Ook wor-

den-

(*i*) *Concreta essentialia Olea.* (*k*) *Vegetabilia.* (*l*) *Consistentia sebacea.* (*m*) *Camphora.* (*n*) *Spiritus inflammabiles.* (*o*) *Materia sebacea.* (*p*) *Fluida essentialia Olea.* (*q*) *Empyreumaticæ impressiones.* (*r*) *Resinæ.* (*s*) *Essentialia Olea.* (*t*) *Spiritus vini rectificatus.*

denze opgeloſt in Oliën, zo wel uitgeperſte, als wezendlyke; en kunnen door dezelfde middelen, die de vloeibaare Oliën met water mengbaar maaken, met wateragtige vogten vereenigd worden. In eene hitte, die minder is, dan die van kookend water, ſmeltenze tot eene oliëagtige vloeiſtoffe, en in dien ſtaat kunnen die beiden met elkanderen vergeleken worden. In haare ontbindinge door vuur, in beſlotene vaten, geevenze een kennelyk zuur, en eene groote menigte van vuurige Olie, uit.

7. *Van de Gommen.* (u)

De Gom verſchilt, daarin, van de voorgaande Zelfſtandigheden, dat ze niet kan ontvlammen; want al wierdtze tot eene kool, en voorts tot aſſche verbrand, zou ze nogthans nooit eene vlam opgeeven. Ook verſchildtze merkelyk in de evenredigheid der grondbeginſels, tot welken zy door vuur ontbonden wordt; zynde de hoeveelheid der vuurige Olie (v) veel minder, en die van het zuur veel grooter. In de hitte van kookend water, vervliegt ze niet: ook wordt ze niet week, als hars; maar blyft onveranderd, tot dat de hitte zoo groot geworden is, dat ze door dezelve verſchroeid, of in een kool veranderd is.

Door een weinig water, wordtze zagt en ſmelt tot een lymagtige kleeverige ſtoffe, ſlym (x) genaamd: en door eene meerdere hoeveelheid van water, wordtze tot eene vloeiſtoffe ontbonden, welke meer of min lymagtig en kleeverig is, naar evenredigheid van de veelheid der Gomme. Zy wordt niet ontbonden in wynagtige (y) geeſten, noch in eenige ſoorte van Olie: Nogthans, wanneerze in water tot een ſlym geſmolten is, kan ze gemakkelyk met vloeibaare Oliën en met harſſen vermengd worden; welken op deeze wyze, te gelyk met de Gom, ontbindbaar worden in wateragtige vogten, en dus uitſteekend bekwaam zyn tot geneeskundige gebruiken.

Deeze fraaije wyze van Oliën met wateragtige vogten te vereenigen, welke, als een geheim, in weinige handen gehouden is, ſchynt aan Dr. Grew niet onbekend geweeſt te zyn. „ Ik nam (zegt hy) Olie van anyszaad, en dezelve op een *ander lichaam* gietende, be„ ſtierde het zodanig, datze daar door veranderd werdt in eene volmaakt melkwitten bal„ ſem of boter; waardoor de olie vermengbaar werdt, met eenig wynagtig of wateragtig „ vogt; gemakkelyk en aanſtonds daarin opgeloſt wordende tot de gedaante van eene melk. „ En ziet, dit geſchiedt zonder de minſte verandering van den reuk, den ſmaak, de na„ tuur of de werking van de gezegde Olie. Op eene, byna gelyke, manier, kan men ook „ andere gedeſtilleerde Olie van gedaante doen veranderen tot eene melkwitte boter, en op de„ zelfde wyze vermengen met water, of eenig ander vogt; het welk van verſcheiden gebruik „ is in de Geneeskunſt, en welk ik menigmaal zeer bekwaam en voordeelig bevonden heb, „ om te doen". (Grew *van de menginge, V. Kap.* 1. *Ond.* 7. §.) (*). Deeze onderzoeking is onlangs verder voortgezet, in het *eerſte ſtuk* van de *Geneeskundige Aanmerkingen*, uitgegeeven door een Genootſchap van Geneesheeren te *Londen*; waar in verſcheidene proeven vermeld worden, om Oliën, zowel wezendlyke, als uitgeperſte, en verſcheidene vetagtige en harsagtige lichaamen, door middel van Gom, in water te ontbinden.

Gelyk nu Olie en harsagtige zelfſtandigheden, door middel van Gom met water vereenigd worden, zoo kunnen de Gommen op dezelfde wyze met geeſt van wyn, door tuſſchenkomſt van harſen en wezendlyke Oliën, vermengd worden; alhoewel de geeſt van wyn op ver na zoo veel niet van de Gom opneemt, als het water van de Olie of de hars doet.

Zuure vogten, ſchoon ze zuivere Oliën verdikken, of ſtyf maaken, verhinderen de ontbinding van Gom niet, noch ook die van Oliën met Gom vermengd. De Loogzouten, daar-

(u) *Gummi.* (v) *Oleum empyreumaticum.* (x) *Mucilago.* (y) *Spiritus vini.*
(*) Grew *of mixture, Chap. V. Inſt.* 1. §. 7.

daarentegen, zowel vaſte, als vlugge, ſchoon zy zuivere Oliën in water oplosbaar maaken, beletten nogthans de ontbinding van Gom, en van 't mengſel van Gom met Olie: Doch als eene zuivere Gom in water ontbonden is, zal het bydoen van eenig loogzout (z) de Gom doen afſcheiden, en in eene vaſte gedaante op den bodem van 't vat doen vallen. Indien eenige Olie, of een harsagtig lichaam vooraf met de Gom vermengd is, zal dit ook worden afgeſcheiden; en, overeenkomſtig met zyne zwaarte, of naar den grond zinken, of komen boven dryven.

8. *Van de Gom-Hars.* (a)

Door GOM-HARS verſtaat men een mengſel van Gom en Hars. Veele Plantgewaſſen hebben mengſels van deeze ſoorte in zich, in welken de ſaamenſtellende deelen zoo onmiddelyk vereenigd zyn (mogelyk door tuſſchenkomſt van eenige andere ſtoffe) dat het ſaamenſtel, in een kruidmengkundig gezigtpunt beſchouwd, konne aangemerkt worden, als een onderſcheiden ſoort van grondbeginſel; dewyl de gantſche klomp (b) byna gelykelyk in wateragtige en in wynagtige vogten wordt opgeloſt; en de oplosſingen niet troebel of melkagtig, gelyk die van de grover mengſels van Gom en Hars, maar volmaakt helder en doorſchynend zyn. Zodanig is de ſaamentrekkende ſtoffe van den wortel van ſlangenkruid, (c) en de bittere ſtoffe van gentiaan. Het ware te wenſchen, dat wy eenen byzonderen naam voor deeze ſtoffe hadden; gelyk de benaaming van *Gom-Hars* geſchikt is voor grover mengſels, in welken de gomägtige en harsagtige deelen maar los vereenigd zyn, en ligtelyk van elkanderen kunnen geſcheiden worden.

9. *Van Zoute Stoffen.* (d)

'Er zyn verſcheidene ſoorten van *zoute ſappen* der Plantgewaſſen, welken tot hier toe maar weinig onderzocht zyn: de zoete en de zuuren zyn de overvloedigſte en die meeſt bekend zyn.

Deeze Sappen, aan eene hitte van kookend water bloot geſteld, ondergaan gemeenlyk geene andere verandering, dan de uitdamping van hun wateragtig vogt; dewyl de zoutagtige ſtoffe, en alle de andere niet vlugge deelen, welken met dezelve in het ſap vermengd waren, over blyven. Na de uitwaaſſeming van een groot deel des waters, ſcheidt de zoute ſtoffe van veele deezer Sappen, in 't bewaaren, zich trapswyze af, en ſtremt te ſaamen in kleine vaſte klompjes, laatende de andere zelfſtandigheden ontbonden in den ſtaat van een vogt: doch om van anderen een zuiver vaſt zout (e) te verkrygen, is tot nog toe geen middel uitgevonden.

Deeze Zouten worden niet alleen in water ontbonden, gelyk andere zoute lichaamen; maar veelen derzelven; byzonder de zoete, ook in verbeterden (f) geeſt van wyn. De grove oliagtige en gomägtige ſtoffe, waar van zy, in 't onderwerp, byna altoos verzeld gaan, ontbindt zich van zelve te gelyk met hun, in water; maar blyft in geeſt van wyn, in groote menigte over. Zulke anderſoortige ſtoffen (g) als de geeſt opneemt, worden byna volkomen van den zelven behouden, terwyl het zout beſtolt; maar van die, welken het water opneemt, blyft altoos een groot gedeelte aan het zout gehecht. Hiervandaan is 't, dat wezendlyke Zouten, (h) gelyk zy genoemd worden, op de gewoone wyze uit wateragtige ſappen van planten bereid, altoos bevonden worden rykelyk voorzien te zyn van de andere oplosbaare deelen van het onderwerp; daar, in tegendeel, die door geeſt van wyn zyn uitge-

(z) *Alcalinum.* (a) *Gummi reſinoſum.* (b) *Maſſa.* (c) *Biſtortæ radix.* (d) *Materiæ ſalinæ.* (e) *Sal purum concretum.* (f) *Spiritus vini rectificatus.* (g) *Materiæ heterogeneæ.* (h) *Sales eſſentiales.*

getrokken heel veel zuiverer zyn. Sommige voortbrengſels van deeze ſoorte kunnen, door middel van verbeeterden geeſt van wyn, van hunne onreinigheden uitſteekend gezuiverd worden; en door het zelfde middel kunnen ook volmaakte ſuikeragtige ſtremſels (*i*) uit veelen van onze inlandſche zoete plantſappen verkregen worden.

Daar is nog een ander ſoort van zoute ſtoffe, die uit ſommige harsagtige lichaamen, byzonder uit *Benzoin* gehaald wordt, en welke by de Stookkundigen, althans by ſommigen van hun, onderſteld wordt een deel te zyn van de wezendlyke Olie van de hars, welke door een zuur geſtremd is, en door het zuur meer de overhand heeft, of minder gebonden is, dan in de andere ſoorten van geſtremde of geharde Oliën. Deeze ſtremſels worden zowel in water, als in geeſten van wyn ontbonden, hoewel moeijelyk en ſpaarzaam in beiden: zy toonen eenige merktekenen van zuurheid, zy hebben een aanmerkelyk deel van den reuk der Hars, waar van ze komen, vervliegen in eene hitte, die aan kookend water gelyk, of wat grooter is, en zyn ontvlambaar in het vuur.

Algemeene Aanmerkingen over de voorgaande Beginſelen.

1. Wezendlyke Olien, (*k*) gelyk reeds is aangemerkt, worden alleen uit weinige gewaſſen verkregen, en Kamfer uit nog veel mindere: maar grove Oliën, hars, gom, en zoute ſtoffe ſchynen aan allen, in grooter of minder maate, gemeen te zyn; zynde het één overvloediger in de ééne, en het ander meer in de andere plante.

2. De verſcheidene grondbeginſels zyn, in veele gevallen, zeer naauw vereenigd; zoo dat ze te ſaamen uit het onderwerp moeten getrokken worden, door zodanige ſcheimiddelen, door welken ſommigen derzelven, elk op zich zelf, niet kunnen ontbonden worden. Hier van daan bevatten de Aftrekſels (*l*) van water en de Uittrekſels (*m*) van geeſt uit eene plante, opzigtelyk tot dezelve, meer in zich, dan het geen, waar van het water of de geeſt het eigen ſcheivogt is.

3. Wanneer eene plant genoeg in water getrokken is, kan al het overige, welk de geeſt 'er uittrekt, worden aangemerkt, als geheel en al behoorende tot die ſtoffe, welke regtſtreeks het voorwerp is van de werking van geeſt. En integendeel, als de Geeſt het eerſt in 't werk geſteld is, zoo kan al het geene het water, daarna, 'er uittrekt, worden aangemerkt, als alleen uit zulke ſtoffe beſtaande, waar van het water het regtſtreekſche ſcheivogt is.

4. Als eene groeijende (*n*) Zelfſtandigheid, die alle de grondbeginſels, waarvan wy tot hier toe geſproken hebben, in zich bevat, in water gekookt wordt; zullen de wezendlyke Olie, (*o*) het zy vloeibaare of geſtremde, de Kamfer, en het vlugge wezendlyke Zout, (*p*) by trappen met den waaſſem van 't water uitdampen, en door het ontvangen van den waaſſem, in daar toe geſchikte vaten, buiten werking van 't vuur geplaaſt, kunnen vergaderd worden. De andere grondbeginſels, die door deezen graad van hitte niet vlug worden, blyven over: de grove Olie (*q*) en de vetagtige ſtoffe (*r*) dryft boven: de gomägtige en zoutägtige zelfſtandigheid, en een gedeelte van de Hars (*s*) worden door het water ontbonden, en kunnen in eene vaſte gedaante gebragt worden, door het vogt te kleinzen, en het op een bekwaam vuur te zetten, tot dat het uitgedampt is. Het overige van de hars, dat nog in het onderwerp blyft, kan door geeſt van wyn (*t*) uitgetrokken, en in zyne eigene gedaante afgeſcheiden worden, door den geeſt uit te dampen. Volgens deeze gronden kunnen de meeſte zelfſtandigheden, die in de planten begrepen zyn, 'er uitgetrokken en in

(*i*) *Concretiones ſaccharinæ.* (*k*) *Olea eſſentialia.* (*l*) *Infuſiones.* (*m*) *Tincturæ ſpirituales.* (*n*) *Subſtantia vegetabilis.* (*o*) *Oleum eſſentiale.* (*p*) *Sal volatile eſſentiale.* (*q*) *Oleum craſſum.* (*r*) *Materia ſebacea.* (*s*) *Reſina.* (*t*) *Spiritus vini.*

in eenen zuiveren ſtaat verkregen worden, hoe zeer zy ook in het onderwerp t'ſaamen mogen vermengd zyn.

5. Somtyds wordt een of meer van de grondbeginſels natuurlyk alleen, en los van de anderen bevonden, liggende in onderſcheidene vakjes of vaatjes (u) in het onderwerp, of buiten vaten en opgehoopt op de oppervlakte. Dus ontdekt het Mikroſchoop, (de Kleinkyker) in de gedroogde wortels van *Angelica*, overlangs doorgeſneden, aderen van hars. In de kelken der bloemen van St. Jans-kruid; (v) en in de bladeren van oranje-boomen, worden met het bloote oog doorſchynende ſtipjes gezien, welken, in den eerſten opſlag, holletjes ſchynen te wezen; doch by nader onderzoek bevonden worden, kleine blaasjes te zyn, met wezendlyke Olie opgevuld. In den baſt van Dennen,-pyn,-lork, en ſommige andere boomen, zyn de olie vakjes zeer menigvuldig, en zodanig opgevuld met de olie-ägtige en harsagtige vloeiſtoffe, dat ze menigmaal barſten, voornaamelyk in de warme luchtſtreeken, en het inhebbende vogt in eene groote menigte ontlaſten. De *Acacia*-boom, in Egypte, en de pruim- en karſeboomen by ons, geeven byna zuiver gomägtig zweet uit. Uit eene ſoorte van aſſche heeft men de zoutägtige zoete zelfſtandigheid, *manna*, afgeſcheiden; en de eenige ſoorte van ſuiker, welke by de Ouden bekend geweeſt is, ſchynt een natuurlyk uitzweetſel van het riet geweeſt te zyn.

6. De voorgemelde Grondbeginſels zyn, zoo veel men weet, alles wat natuurlyk in de planten is; en alles wat de Kunſt 'er uit kan trekken, buiten zodanige bewerkingen, die derzelver natuur veranderen en derzelver oorſprongkelyke hoedanigheden vernielen. In één, of meer van deeze grondbeginſels zyn de reuk, de ſmaak, de kleur en de geneezende kragten van het onderwerp, byna altoos, als in een middelpunt, by een verſaameld bevonden.

7. In ſommige Gewaſſen, heeft de gantſche geneeskragt haare zitplaats in één grondbeginſel. Dus is het eenigſte geneeskragtig grondbeginſel, in de zoete Amandelen, eene grove olie; in den Mirkswortel eene wezendlyke olie; in den Wortel van Jalappe, (x) eene hars; in den wortel van Kaasjeskruid, eene gom; in de bladeren van zuuring, eene zoutagtige zuure zelfſtandigheid.

8. Anderen hebben ééne ſoorte van kragt in het eene grondbeginſel, en eene andere in een ander. Dus heeft de Peruviaanſche baſt (y) eene ſaamentrekkende hars, en eene bittere gom-hars.

9. De grove ſmaakelooze oliën (z) en vetagtige ſtoffen, (a) de enkele ſmakelooze gommen, (c) en de zoete en zuure zelfſtandigheden, ſchynen al te na met elkanderen overeen te komen, zoo wel in derzelver geneeskragten, als in de eigenſchappen, die tot de Kruidmengkunſt behooren.

10. Maar wezendlyke Oliën, harſen, en gom-harſen, verſchillen grootelyks in verſchillende onderwerpen. Dewyl de wezendlyke, in 't algemeen, de grondbeginſels van den reuk in de planten zyn; zoo is het klaar, dat zy in dit opzigt zoo veel van elkanderen moeten verſchillen, als de onderwerpen, van welken zy verkregen worden. De Harsſen hebben menigmaal iets van de olie, en gevolglyk ook van de verſchillendheden, die daar van af hangen; met dat verder onderſcheid, dat het grove harsagtig deel dikwyls andere kragten bezit, als die in de Oliën zyn. Dus kan men van alſem eene hars bereiden, welke niet alleen den ſterken reuk en geur, maar ook de volkomene bitterheid van het Kruid heeft; van welke laatſte hoedanigheid de olie geheel vry is. De bittere, ſaamentrekkende (d) buikzuiverende (e) enbraaking verkwikkende (f) kragten der planten hebben haare zitplaats gemeenlyk in verſcheidene ſoorten van harsagtige ſtoffen, het zy zuiver, of met gomagtige en zoutagtige deelen

ver-

(u) *Receptacula.* (v) *Hypericum.* (x) *Radix jalappe.* (y) *Radix malvarum.* (y*) *Cortex peruviana.* (z) *Inſipida craſſa Olea.* (a) *Materiæ ſebaccæ.* (c) *Inſipida Gummi ſimplicia.* (d) *Adſtringens.* (e) *Purgans.* (f) *Vis emetica.*

vermengd; van welke soorten van vermengingen veelen zoo naauw vereenigd zyn, dat de saamenstellende deelen bezwaarlyk van elkanderen kunnen gescheiden worden; terwyl het geheele saamenstelsel byna gelykelyk in wateragtige of geestagtige scheivogten (*g*) ontbonden wordt.

11. Ook zyn 'er eenige zelfstandigheden, welken, om dat ze geheel en al in water, maar in 't geheel niet in geest kunnen onthouden worden, kunnen geoordeeld worden enkel gom te zyn; doch welken echter kragten bezitten, die nooit in enkele gommen gevonden worden. Zodanigen zyn de saamentrekkende gom, die *acacia* genoemd wordt, en de buikzuiverende gom van *aloë*.

12. Men onderstelt, dat de Plantgewassen eenige fyne grondbeginsels, of voornaame geesten in zich hebben, die in verschillende planten ook van elkanderen verschillen; dat deezen van al te groote fynheid zyn, om in hunnen zuiveren staat versaameld te worden; en van welken de Oliën, gommen, en harsen alleen de Baarmoeders of voorvogten (*h*) zyn. Doch dit onderzoek behoort niet tot de Kruidmengkunst, welke alleen omtrent grover en kenbaarer onderwerpen verkeert. Als wy, uit eene welriekende plante, eene wezendlyke olie verkrygen, welke de geheele welriekendheid, van eene groote menigte van het onderderwerp, in een klein bestek, bevat; zoo is 'er even goed aan onze oogmerken voldaan, of de zelfstandigheid der olie regtstreeks de welriekende stoffe zy, dan of in dezelve een welriekend grondbeginsel, veel fyner, dan zy zelve, verspreid is. En als deeze olie haaren reuk, door ze lang te bewaaren, verliest, en eene hars wordt; zoo is het evenveel in opzigt tot de tegenwoordige aanmerkingen, of die uitwerking voortkomt van het vervliegen van een fyn grondbeginsel, dan of ze van eene verandering in de zelfstandigheid der Olie zelve voortgebragt wordt.

II. AFDEELING.

Van de Dierlyke Lichaamen. (*i*)

In de dierlyke Lichaamen vinden we zekere zelfstandigheden, die, in haare algemeene eigenschappen, veele gelykheid hebben met de lichaamen uit het groeijend Ryk. (*k*)

Dierlyke Oliën en Vetten zyn, even als de grove Oliën der planten, op haar zelven, niet oplosbaar in water, noch in geest van Wyn; maar zy kunnen, door het bydoen van gom of slym, (*l*) met water vereenigd worden; en de meesten derzelven kunnen in zeep veranderd, en dus met geest van wyn, zoo wel als met water gemengd worden door 't bydoen van vaste loogzouten. (*m*)

De ruikende Stoffe van sommige reukgeevende dierlyke zelfstandigheden, Muskus, Civet, Bevergyl (*n*), is, even als de wezendlyke Olie der planten, oplosbaar in geest van Wyn, en vlug (*o*) in de hitte van kookend water. *Cartheuser* verhaalt, dat men van Bevergyl, inderdaad, eene wezendlyke Olie gekregen heeft, hoewel in zeer kleine hoeveelheid, doch van eenen uitstekend sterken en uitgebreiden reuk.

De blaartrekkende stoffe van spaansche (*p*) vliegen, en zulke deelen van verscheidene dierlyke zelfstandigheden, in welken derzelver byzondere smaak geplaast is, heeft men in verbeterden geest van Wyn (*q*) opgelost, en bevonden, dat zy eenige overeenkomst schynen te hebben met harsen en gom-harssen.

De geleyagtige grondbeginsels van Dieren, (*r*) worden, even als de gom van planten, in water

(*g*) *Menstrua aquea & spirituosa.* (*h*) *Matrices seu vehicula.* (*i*) *Animalia.* (*k*) *Regnum vegetabile.* (*l*) *Mucilago.* (*m*) *Sales alcalini fixi.* (*n*) *Castorium.* (*o*) *Volatile.* (*p*) *Materia vesicatoria Cantharidum.* (*q*) *Spiritus vini rectificatus.* (*r*) *Principia gelatinosa Animalium.*

water opgeloſt, maar niet in geeſt of oliën: ook maaken zy, even als de gommen, oliën en vetten mengbaar met water, tot een melkagtig vogt.

Sommige gekorvene Diertjes, byzonderlyk de Mier, zyn bevonden een zuur ſap in zich te hebben, welk zeer naa komt aan de natuur van de zuuren der Planten (*s*).

Nogthans zyn 'er verſcheide Sappen van Dieren, die in 't algemeen, zelfs in deeze algemeene ſoorten van eigenſchappen, verſchillen van de gelykſoortige der planten. Dus heeft de wey (*t*) van dieren, welke met de gomagtige ſappen van planten ſchynt overeentekomen, dit merkwaardig onderſcheid, dat zy, ſchoon zich met koud of warm water gelykelyk vermengende, nogthans ſchift, als het mengſel tot eene aanmerklyke hitte gebragt wordt; en dat de dierlyke ſtoffe zich van het wateragtig vogt afſcheidt en tot eenen vaſten klomp ſaamenſtremt. Sommigen hebben gemeend, dat de hitte van het lichaam, in ſommige ziektens, tot zulk eenen trap opklom, dat ze deeze gevaarlyke en doodelyke ſtremming der weyagtige vogten voortbragt: doch de hitte, welke daar toe vereiſcht wordt, is grooter, dan het menſchelyk lichaam ſchynt te kunnen verdragen; dewyl dezelve zeer naa komt aan het middelpunt tuſſchen de grootſte hitte, die men doorgaans in 't menſchelyk lichaam beſpeurt, en die van kookend water.

De zagte en vloeibaare deelen van Dieren, zyn zeer geſchikt om tot verrotting (*u*) over te gaan: zy verrotten veel ſchielyker, als de ſtoffen van planten; en als zy bedorven zyn, worden ze veel ſchadelyker bevonden.

Deeze werking heeft ook plaats, in zekeren trap, in de lichaamen der levendige Dieren; zoo menigmaal als de ſappen lang ſtilſtaan; of, door verſtopping van de natuurlyke ontlaſtingen, belet worden hunne vlugger en verderflyker deelen uit te werpen.

De Leere van de Verrottinge, zo wel in levendige, als in doode Dieren, heeft onlangs groot licht ontvangen, uit de naauwkeurige en gewigtige proeven en Aanmerkingen van Dr. *Pringle*. Hy merkt aan, dat, wanneer de bederving groot en haaſtig is, 'er eene koorts, of een loop op volgt; maar dat, als de verſaameling van bedorven ſtoffe zoo langzaam is, dat het lichaam geſchikt wordt tot de bederving, alsdan eene ſcheurbuik de overhand neemt. Hier van daan, dat deeze ziekte zoo gemeen is in lange rystogten, op de ſchepen, die niet gelucht worden, door bedorven lucht en voorraad; in moerasſige landſtreeken, van diergelyke oorzaaken; en, in een' minder' trap, in alle noorder luchtſtreeken, in vogtige liggingen, uit gebrek van behoorlyke doorwaaijing.

Geduurende de verrotting, wort 'er eene menigte lucht geboren, alle de vogten worden trapswyze dunner, en de vezelagtige deelen worden ſlap en zwak. Hier van daan de opzwelling van den buik, welke op de bederving van eenig ingewand, of de onvoorzigtige opſtopping van roodeloopen door ſaamentrekkende dingen, volgt; en hier van daan ook de weekheid en ſlapheid der vaten, die in de ſcheurbuiken te beſpeuren is, enz.

Het dikke (*v*) van 't menſchelyk bloed verandert, door de verrotting, in een donker loodkleurig vogt; van welk vogt weinige droppelen de wey van eene taanige of verbrande kleur maaken; gelyk ze ook doen den *ichor* in zwaare en roodeloopagtige loopen; en het wit van een ey, het ſpeekſel, de wey van het bloed, dat uit een ader gelaaten is; en het vogt, welk uit eene blaar vloeit, in zwaare ſcheurbuiken; en in eenen vergevorden ſtaat van kwaadaartige koortſen.

Het verrotte dikke (*x*) van het bloed verandert eene groote menigte van verſche pis in een brandig water, het welk zoo gemeen is in de koortſen en in de ſcheurbuik. Dit mengſel, een uur of twee geſtaan hebbende, vergadert eene Wolk, gelykende naar die, welke gezien wordt in het raauwe water van ſcherpe ziektens; met eenige olieagtige ſtoffe op de oppervlakte, welke naar het ſchuim gelykt, dat op ſcheurbuikagtige (*y*) pis dryft.

De

(*s*) *Acida vegetabilium.* (*t*) *Serum animalium.* (*u*) *Putrefactio.* (*v*) *Craſſamentum.* (*x*) *Putridum craſſamentum.* (*y*) *Urina ſcorbutica.*

De Wey (z) van bloed behoudt, in de verrottinge, een zetfel, gelykende naar wel bereiden etter, en verandert in een bleek olyf groen. Mogelyk is 'er nooit eene wey, zoo verre verrot, dat ze groen geworden is, in de Vaten van levendige Dieren gezien; maar in doode lichaamen is deeze wey genoeg te onderfcheiden uit de groene kleur, welke het vleefch door het bederven verkrygt. In gezouten vleefch wordt dit doorgaans toegefchreven aan de pekel, maar verkeerdelyk; want die kan zulk eene kleur niet geeven, maar alleen den fmaak, en in zekeren graad ook de kwaade uitwerkingen van bedorvene voedfels maatigen. In vuile zweeren en andere zeeren, wanneer de wey lang ftilgeftaan heeft, wordt de ftoffe insgelyks van deeze kleur bevonden, en is dan altoos fcherp.

De verrotting van dierlyke zelfftandigheden wordt voorgekomen of vertraagd door alle zoutagtige ftoffen, zelfs door de vafte en vlugge loogzouten, welken in 't algemeen onderfteld geweeft zyn, eene tegengeftelde uitwerking voort te brengen. Van alle de zouten, van welken men proeven genomen heeft, fchynt het Zeezout het allerminft de verrotting te wederftaan: en in kleine hoeveelheden verhaaft het zelfs den voortgang der verrottinge.

De bitters van planten, als Kamil-bloemen zyn veel fterker middelen om de verrotting tegen te ftaan, als die 't vleefch niet alleen lang voor bederf bewaaren, maar zelfs ook eenigzins verbeeteren, als 't reeds bedorven is: de zuuren van Delfftoffen (*a*) hebben deeze laatfte uitwerking in een veel hooger graad. Wynagtige geeften (*b*) fpeceryagtige en verwarmende zelfftandigheden, de meeften der zweetverwekkende (*c*) drogeryen, en de fcherpe planten, die verkeerdelyk loogmakende (*d*) genoemd worden, als lepelbaderen en mierkwortel, zyn ook heilzaam, om de verrotting te wederftaan; en fommigen van de opflorpende (*e*) aarden, als kryt, om ze te bevorderen:

Het is opmerkelyk, dat de Stoffen van Dieren, niet tegenftaande derzelver fterke overhelling tot verrotting nogthans, in plaatfe van te verrotten, zuur worden, als men 'er foepen van maakt, en 'er een mengfel van plantgewaffen bydoet. Dr. *Pringle* bevindt, dat, wanneer men 't vleefch van dieren met brood, of andere meelagtige planten ftampt, met eene genoegzaame hoeveelheid van water, tot de dikte van eene pap, dit mengfel, in eene warmte, welke gelyk is aan die van 't menfchelyk lichaam, bewaard wordende, insgelyks binnen korten tyd zuur wordt; terwyl de groeijende ftoffen, zonder het vleefch, zulk eene verandering niet ondergaan. Zie het *Aanhangfel van zyne Aanmerkingen over de Leger-Ziektens.*

De zelfftandigheden van *Dieren*, in de open lucht verbrand, worden, even als de planten, in roet en afch ontbonden; doch met dit onderfcheid, dat men geen vaft loogzout van de affche verkrygt, en dat geen zuure damp den rook verzelt. Geduurende het branden geeven ze eenen ftinkenden reuk van eene byzondere foorte uit, waar door de zelfftandigheden van Dieren aanftonds kunnen onderfcheiden worden van alle de zulken, die tot het Ryk der planten behooren· In beflootene vaten, geeven ze, na de wateragtige vogtigheid, een vlug loogzout op; welk of tot eene vafte gedaante ftremt, of in het Water ontbonden wordt, en dus dat geene uitmaakt, het welk geeft (*f*) genoemd wordt; benevens eene vuurige olie (*g*) die veel ftinkender is, als de olie, die van de planten komt; zonder het minfte fpoor van zuur door de gantfche bewerkinge heen. Eindelyk blyft 'er eene zwarte Kool over, welke, in de open lucht, tot affche verbrandt, zonder eenige zoute ftoffe.

Wy hebben in de voorgaande Afdeelinge aangemerkt, dat eenige weinige planten, in deeze ontbindinge derzelven door vuur, eenige overeenkomft, in derzelver ftoffe, vertoonen met de lichaamen uit het Ryk der Dieren; dewyl ze eene groote menigte van vlug zout uitleveren, met weinig of geen zuur of vaft loogzout, het welk de planten in 't algemeen opgeeven. Dus zyn ook in de dierlyke zelfftandigheden, eenige uitzonderingen van de algemeene oplos-

(z) *Serum.* (a) *Acida mineralium.* (b) *Vinofi fpiritus.* (c) *Diaphoretica.* (d) *Alcalefcentes.* (e) *Abforbentes terræ.* (f) *Spiritus.* (g) *Oleum empyreumaticum.*

oploſſinge (*b*): want van het vet van dieren, krygt men, in de plaatſe van een vlug loogzout, een zuur vogt, en derzelver vuurige olie heeft die byzondere bezwaardheid niet, welke de andere oliën van dieren hebben.

III. AFDEELING.

Van de Delfſtoffen. (*a*)

Van de Oliën en Joodenlymen. (*b*)

In het Ryk der Delfſtoffen wordt een vloeibaare Olie gevonden, *Naphtha* of *Petroleum*, dat is ſteenolie, genoemd; welke op de oppervlakte der wateren dryft, of uit de kloven der ſteenrotſen vloeit, byzonderlyk in de Ooſterſche Landen: zy is van eenen ſterken reuk, die zeer onderſcheiden is van dien der Olien van de plantgewaſſen, of van de Dieren; byna zoo helder als water; zeer ontvlambaar, in geeſt van Wyn niet op te loſſen, en nog afkeeriger van de vermenging met water, dan eenige andere Oliën.

Daar zyn verſcheidene ſoorten deezer Oliën van Delfſtoffen, (*c*) meer of min kleurig, van meer of minder aangenaamen, en ſterker of zwakker reuk. Door het bymengen van geconcentreerde zuuren, (*d*) die geene groote hitte of tegenſtrydigheid in dezelven verwekken, worden ze dik, en eindelyk ſtyf; en in deezen ſtaat worden ze Joodenlymen (*e*) genoemd.

Deeze verdikte of ſtyfgewordén Oliën, kunnen, in 't algemeen, opgeloſt worden, even als de ſoortgelyke voortbrengſels van planten, in geeſt van wyn; doch veel moeijelyker, veel ſpaarzaamer, en meeſtentyds maar gedeeltelyk: zy ſmelten door hitte, maar vereiſſchen veel ſterker hitte. In eene bekwaame hitte geeven ze eene vloeibaare olie uit, zeer overeenkomende met de natuurlyke *petrolea*; laatende maar weinige zwarte koolagtige ſtoffe over. Derzelver reuken zyn verſcheiden; doch zy geeven alle, het zy in haaren natuurlyken ſtaat, het zy vermengd, of op vuur gezet, een byzondere ſoort van ſterken reuk, welke daarom *bitumineuze* reuk (*f*) genoemd wordt.

Van de Aarden.

In het handelen over de Plantgewaſſen en Dierlyke ſtoffen (*g*) hebben wy ons onthouden van derzelver aardagtige deelen te ſpreeken; op dat de onderſcheidende kenmerken van de verſcheidene rangen der aardagtige lichaamen des te beter mogten begrepen worden, als zy hier in een kort beſtek by een geplaatſt wierden. De geringe ongevoeglykheid van de groeijende en dierlyke Aarden by de minerale te voegen, moet men, ter oorzaake van 't voordeel, dat 'er uit voortkomt, overzien. Onder de ſtoffelyke aarden zyn de ſteenen ook begrepen; dewyl zy niet anders zyn dan aarden in eenen verharden ſtaat. —— De verſchillende ſoorten der lichaamen, van welken wy tot hier toe geſprooken hebben, zyn de volgende.

I. *Aarden, welken opgeloſt kunnen worden in ſalpeteragtige, zee- en plant-zuuren,* (*h*) *maar in 't geheel niet, of zeer ſpaarzaam in Vitriool-zuur* (*i*). *Als zy vooraf in ander zuur ontbonden worden, kunnen ze neergeploft* (*k*) *worden door het laatſte, welk zich dus met hun vereenigt tot een ſmaakeloos, of byna ſmaakeloos ſaamenſtremſel,* (*l*) *dat in geen vogt kan ontbonden worden.* Van deeze ſoorte zyn,

1. De

(*b*) *Analyſis.* (*a*) *Mineralia.* (*b*) *Bitumina.* (*c*) *Olea mineralia.* (*d*) *Acida concentrata.* (*e*) *Bitumina.* (*f*) *Bituminoſus Odor.* (*g*) *Vegetabilia & Animalia.* (*h*) *Nitroſa, marina, & vegetabilia acida.* (*i*) *Acidum vitrioli.* (*k*) *Præcipitari.* (*l*) *Inſipidum concretum.*

1. De kalkagtige delfäarde (*m*): *zy is daar door onderſcheiden, dat ze, door een ſterk vuur zonder eenige byvoeging, kan veranderd worden in een ſcherpe kalk, levendige kalk genoemd.* Deeze Aarde komt onder verſcheidene gedaanten voor in 't Ryk der Delfſtoffen (*n*). Het fyne zagte kryt, de grover kalkſteen, de harde marmers, het doorſchynend Muskoviesch glas, de aardagtige ſtof, die in 't water begrepen is, en welke, zich daar van affcheidende, de zeiden der kelders of putten bekorſt, of in yskegels boven aan de verwulffels hangt; verkrygende van derzelver verſcheidene gedaantens verſchillende benaamingen. Hoe ſterk eenigen deezer lichaamen ook mogen aangeprezen zyn tot byzondere geneeskundige gebruiken; zyn zy in den grond niet anders, dan verſchillende gedaanten van deeze kalkagtige aarde, welke, door de eenvouwdige vergruizing tot ſtof, (*o*) beroofd wordt van de oppervlakkige merkteekenen, waar door zy in den klomp (*p*) onderſcheiden waren. De meeſten van haar bevatten doorgaans een meer of minder inmengſel van ſommigen der onoplosbaare aarden; welk op haare geneeskragtige hoedanigheden nogthans geenen anderen invloed heeft, dan dat het den hoop wat grooter maakt. Het kryt ſchynt een van de zuiverſten te weezen, en wordt daarom ook het meeſt geacht. Zy kunnen alle tot levendige kalk gebrand worden: in deezen ſtaat kan een gedeelte der zelven in water ontbonden worden, het welk dus bezwangerd wordt met de ſaamentrekkende en ſteenvergruizende kragt (*q*), welke men verkeerdelyk aan ſommigen van deeze aarden, in haaren natuurlyken ſtaat, heeft toegeſchreven.

2. De kalkagtige aarde van Dieren: *wordende tot levendige kalk verbrand, gelyk die van Delfſtoffen.* Van deeze ſoorte zyn de Oeſterſchulpen, en alle de Zeeſchulpen, die men onderzocht heeft; hoewel met eenig onderſcheid in de kragt der levendige kalk, die 'er van gebrand wordt.

3. De aarde van Beenderen en Hoorns: *kunnende die in 't geheel niet tot levendige kalk gebrand worden.* Deeze ſoort van aarde is veel moeijelyker in zuuren te ontbinden, dan eenige van de voorgaanden. Zy is in het onderwerp verzeld van eene meenigte geleyägtige ſtoffe, (*r*) welke door lang kooken in water kan ontbonden worden, en nog beeter door ze in de open lucht te branden: ook kan de aarde uit beenderen en hoorns getrokken worden, ſchoon bezwaarlyk, door middel van zuuren; daar de Planten, en de zagte deelen der Dieren, haare zuivere aarde, door enkel branden, afgeeven.

II. *Aarden, die gemakkelyk ontbonden worden, zoo wel in vitrioolagtige, als in andere zuuren; en die, in alle de ſaamenmengſels met dezelven, zoutagtige ſtremſels (s) uitleveren, welken in water kunnen opgeloſt worden.*

1. Magneſia alba: *met het vitrioolagtig zuur een bitter buikzuiverend vogt (t) uitmaakende.* Deeze aarde is tot nog toe niet natuurlyk in eenen zuiveren ſtaat bevonden. Zy wordt verkregen uit de zuiverende mineraale wateren en derzelver zouten; uit het bittere vogt, welk, na de kryſtalmaaking van zeezout uit zeewater, overblyft; en uit de vloeiſtoffe, welke ongekryſtallizeerd overblyft in de zuivering van ſommige ſoorten van ruuw ſteenzout, of ſalpeter (*u*). De Aſſche van Planten ſchynt byna dezelfde aarde te zyn.

2. Aluinagtige aarde (*v*): *met het zuur van vitriool een ſterk ſaamentrekkend vogt (x) uitmaakende* Deeze Aarde is ook nooit natuurlyk zuiver gevonden. Zy wordt van aluin (*y*) verkregen, en die is niet anders, dan eene vereeniging van deeze aarde, met het zuur van vitriool: zy kan insgelyks door ſterk kooken, in dat zuur, uit kley en bolus aarde getrokken worden.

III. *Aarden, welken door verteering in zuuren (z), het zy in de koude, het zy in eene maatige warmte, in 't geheel niet te ontbinden zyn.*

1. Klei-

(*m*) *Terra calcaria mineralis.* (*n*) *Regnum minerale.* (*o*) *Pulveriſatio.* (*p*) *Maſſa.* (*q*) *Vis adſtringens & itbontriptica.* (*r*) *Materia gelatinoſa.* (*s*) *Concreta ſalina.* (*t*) *Liquor purgans.* (*u*) *Nitrum rude.* (*v*) *Terra aluminoſa.* (*x*) *Adſtringens liquor.* (*y*) *Alumen.* (*z*) *Digeſtie in acidis.*

1. Kleiägtige Aarde: *hard wordende, of eene meerdere hardigheid in 't vuur verkrygende.* Van deeze soorte van Aarde zyn 'er verscheidene, die in eenige byzondere eigenschappen verschillen: als daar zyn de zuivere *kleyen*, welken, als ze met water vogtig gemaakt worden, eenen lymägtigen klomp (*a*) maaken, die bezwaarlyk vloeibaar te maaken is door eene grootere menigte waters, en langzaam daar uit bezinkt: *Bolus*, die minder lymagtig, ligter mengbaar met water is, en gereeder bezinkt: en *Okers*, welken weinig of niets van de lymagtigheid der twee voorgaanden hebben, en doorgaans bezwangerd zyn met eene geele of roode yzerroestkleurige kalk. (*b*)

2. Krystalägtige Aarde (*c*): *van natuure zoo hard, dat men 'er vonken vuur uit slaan kan met staal; en wordende vergruisbaar in een sterk vuur.* Van deeze soorte zyn de Keisteenen, Krystallen, enz. welken uit eene en dezelfde aarde schynen te bestaan; verschillende alleen in de zuiverheid, hardheid en doorschynendheid van den klomp.

3. Gypsägtige Aarde (*d*): *kunnende door eene bekwaame hitte tot een zagt poeder gebragt worden, welk met water tot een klomp vereenigd wordt; die, terwyl hy vogtig is, wat lymagtig en taai is, maar schielyk droog en hard wordt. Eene grootere hitte berooft het poeder van deeze eigenschap, zonder eenige verdere verandering te veroorzaaken.* Zodanig zyn de doorschynende *Selenitæ*; de vezelagtige steenklompen, die oneigentlyk *Engelsche Talk* genoemd worden; en de korlagtige *Gyps* of *pleister-kalk steenen.* Schoon deeze lichaamen gemeenlyk zyn aangezien voor enkele aarden, van eene andere soorte als de overigen, schynen zy nogthans, zoo wel door ontbindende, als saamenstellende proeven, niet anders te zyn, dan vereenigingen van kalkagtige delfäarden (*e*) met zuur van vitriool (*f*). Zie de kenmerken der Aarden van den eersten rang.

4. Talk Aarde: *naauwelyks veranderlyk door een fel vuur.* De klompen deezer Aarde zyn doorgaans van een vezelägtig of bladerägtig weefsel; meer of minder doorschynend, helder of schitterende; glad en vetägtig op het aanraaken; ook buigzaam en veerkragtig, zoo dat ze gemakkelyk tot poeder kunnen gemaakt worden; ook zagt, om met een mes te kunnen gesneeden worden. In deeze opzigten gelyken sommigen der Gyps-Aarden veel na deeze; doch het onderscheid is geredelyk door het vuur te ontdekken; want eene zwakke hitte brengt de Gryps-aarde tot poeder; terwyl de sterkste hitte geene andere verandering in de Talk-aarde te weeg brengt, dan datze derzelver buigzaamheid, helderheid en vettigheid wat vermindert.

Van de Bergstoffen.

De naaste verdeeling die op de Delfstoffen (*f**) volgt, is die van de Metalen, (*g*) welker meest bekende eigenschappen zyn; derzelver blinkend aanzien, volkomene ondoorschynendheid, en groote zwaarte: de ligtste derzelven is zes- en de zwaarste meer dan negentienmaal zwaarder, als een gelyke hoop waters. Zy smelten allen in vuur; uitgezonderd *Platina*, een bergstoffelyk lichaam (*h*), welk tot geen geneeskundig gebruik gebezigd wordt, en welk derhalven uit dit algemeen gezigtpunt van geneeskundige onderwerpen is uitgeslooten.

Goud en Zilver, hoe menigmaal ook versmolten, blyven onveranderd en onverminderd. De anderen worden, als 'er de lucht by komt, trapswyze veranderd, met verschillende graden van gemakkelykheid, in eene poederagtige of vergruisbaare zelfstandigheid, *kalk* (*i*) genaamd; welke ontbloot is van haar bergstoffelyk aanzien, en veel ligter, naar evenredigheid van den hoop, dan het metaal zelf. Deeze verandering, in derzelver bekende eigenschappen, is doorgaans verzeld van eene merkelyke verandering in derzelver geneeskragten: dus schynt

(*a*) *Massa viscosa.* (*b*) *Calx ferruginosa.* (*c*) *Terra crystallina.* (*d*) *Terra Gypsosa.* (*e*) *Terra calcaria mineralis.* (*f*) *Acidum vitrioli.* (*f**) *Mineralia.* (*g*) *Metalla.* (*h*) *Corpus metallicum.* (*i*) *Calx.*

ſchynt Kwikzilver (*k*), in zynen raauwen ſtaat en onverdeeld ingenomen, werkeloos in 't lichaam te zyn; doch als het tot kalk gebrand is door het vuur, blykt het, zelfs in kleine giften, een ſterk braak- en buikzuiverend (*l*) middel te zyn; en in nog kleiner, een kragtig veranderend (*m*) middel in langduurige ziektens, die op gezette tyden wederkeeren; terwyl het Koningske van Spiesglas (*n*), in 't tegendeel, door dezelfde behandeling, van eenen hoogen trap van vergiftigheid tot eenen ſtaat van werkeloosheid veranderd wordt.

Kalken van Kwikzilver en Rottekruid (*o*) vervliegen in eene hitte, die minder als gloeijende is: die van Lood en *Bismuth* vloeijen, in eene roode of witte hitte, tot een doorſchynend glas: de anderen kunnen in 't geheel niet, of althans niet dan door geweldige hitte, tot glas geſmolten worden. Beiden, zo wel de Kalken, als het Glas, krygen hunne gedaante en eigenſchappen van metaal weder; door de kundige byvoeging van eenige ſoorte van ontvlambaare zelfſtandigheid, (*p*) welke geen zuur van Delfſtoffen (*q*) in zich bevat.

Alle lichaamen van Bergſtoffen (*r*) worden in zuur ontbonden; ſommigen alleen in byzondere zuuren, als Zilver en Lood in zuuren van Salpeter (*s*); ſommigen alleen in ſaamenmengſels van zuuren, als Goud, in een mengſel van Salpeteragtig en zeezoutagtig zuur (*t*); en anderen, als Yzer en *Zink*, of Spiauter, in alle zuuren. Eenigen worden ook opgeloſt in loogzoutagtige vogten (*u*), als Kooper; en anderen, als Lood, in uitgeperſte Oliën. Met een ſaamenmengſel van zwavel en vaſt loogzout geſmolten zynde, kunnen ze allen, uitgenomen Spiauter (*v*), in water ontbonden worden.

Alle zelfſtandigheden van Bergſtoffen (*x*), in zoute vogten ontbonden zynde, hebben kragtige uitwerkingen in 't menſchelyk lichaam, ſchoon veelen derzelven, in haaren natuurlyken ſtaat, zonder werking ſchynen te zyn. Haare werking is doorgaans evenredig met de hoeveelheid van het zuur, dat 'er mede vereenigd is: Dus zal het Lood, dat in zynen ruuwen ſtaat geene merkelyke uitwerking heeft, als het met een klein gedeelte van het zuur uit planten tot Loodwit vereenigd is, ſlegs eenen laagen trap van die bloedſtremmende en kwaadaartige hoedanigheid (*y*) ontdekken, welke het zoo ſterk vertoont, als het met eene grootere hoeveelheid van dat zelfde zuur vermengd is, tot het geene men *Sacharum Saturni* noemt: Dus brengt ook het Kwikzilver, met eene zekere hoeveelheid van 't zuur van zeezout, dat ſterk invreetend *ſublimaat* (*z*) voort, welk door het verminderen der evenredigheid van 't zuur, dat zagte geneesmiddel wordt, dat *mercurius dulcis* hiet.

Van de Zuuren.

De Zuuren van Delfſtoffen (*a*), worden onderſcheiden door de naamen van de ſaamenſtremſels, uit welken zy voornaamelyk getrokken worden; als de *Vitrioolagtige* (*b*) van vitriool, de *Salpeteragtige* (*c*) van Salpeter of Steenzout; en de *Zeezoutagtige* (*d*) van gemeen zeezout. Zy zyn ſterk invreetende, in zo verre, dat men ze niet veilig kan aanraaken, ten zy dat ze rykelyk met water verdund, of met zulke zelfſtandigheden vereenigd zyn, die derzelver zuurheid verſtompen, of onderdrukken. Schielyk met geeſt van wyn gemengd zynde, verwekken ze eene geweldige opborling (*e*) en hitte; verzeld van eene overvloedige uitwerping van ſchadelyke dampen: en een gedeelte van het zuur vereenigt zich zeer naauw met den geeſt van wyn, tot een nieuw ſaamenmengſel, dat vry is van het zuur, en zoetgemaakte geeſt (*f*) genoemd wordt. Het is aanmerkelyk, dat het zuur van zeezout, veel minder tot

deeze

(*k*) *Mercurius.* (*l*) *Emeticum & catharticum.* (*m*) *Alterativum.* (*n*) *Regulus antimonii.* (*o*) *Calces mercurii & arſenici.* (*p*) *Subſtantia inflammabilis* (*q*) *Acidum mineralium.* (*r*) *Metalla.* (*s*) *Acida nitri.* (*t*) *Acidum nitri & ſalis marini.* (*u*) *Liquores alcalini.* (*v*) *Zinc.* (*x*) *Subſtantiæ metallicæ.* (*y*) *Styptica & maligna qualitas.* (*z*) *Sublimatum corraſivum.* (*a*) *Acida mineralia.* (*b*) *Vitriolica.* (*c*) *Nitroſa.* (*d*) *Marina.* (*e*) *Ebullitio.* (*f*) *Spiritus vini dulcificatus.*

deeze vereeniging bekwaam is, dan een der twee anderen: desniettegenſtaande kunnen veele van de ſaamengeſtelde zouten, voortkomende uit de vereeniging van aarde en bergſtoffelyke lichaamen met deeze zuuren, in dien geeſt ontbonden worden; terwyl zy zulks met de andere zuuren niet kunnen gedaan worden. Alle deeze zuuren werken ſterk met loogzouten, zo wel vaſte als vlugge, en formeeren met dezelven een onzydig zout (*g*), dat is; het welk geene merkteekenen ontdekt, van de hoedanigheid van zuur, noch van loogzout.

De Zuuren van Salpeter en zeezout (*h*), worden in de gedaante van een dun vogt verkregen; terwyl het zuure gedeelte vermengd wordt, met een groot deel water, zonder het welke het zoude wech vliegen in eenen onbedwingelyken damp: het zuur van vitriool moet noodzakelyk zoo veel minder water tot zyne verdikking hebben, dat het de dikte van olie aanneeme, (waar van daan het ook *Olie* van vitriool (*i*) genoemd wordt) en in ſommige omſtandigheden zelfs die van eene vaſte zelfſtandigheid. Loogzouten (*k*), en de ontbindbaare aarden en metaalen, neemen alleen de zuivere zuure deelen van de zuure vogten op; zoo dat het water nu door de hitte kan uitgedampt worden, en het ſaamengeſtelde zout in eene drooge gedaante overblyft.

Wy hebben reeds van twee ſoorten van Loogzout geſprooken, van het vlugge Loogzout (*l*) van dierlyke; en van het vaſte Loogzout (*m*) van groeijende lichaamen. In het Ryk der Delfſtoffen vindt men ſomtyds een andere ſoort van vaſt Loogzout in eenen afgeſcheiden ſtaat, en in verſcheide opzichten van dat der planten verſchillende; doch het wordt overvloediger gevonden in vereeniging met het zuur van zeezout, met welk het zeezout (*n*) uitmaakt. Uit de vereeniging der verſcheidene zuuren met deeze drie Loogzouten, en met de verſcheidene ontbindbaare aarden en bergſtoffelyke (*o*) lichaamen, ontſtaan verſcheidene ſaamenmengſels van zouten, van de voornaamſten van welken, in 't volgende van dit Werk, byzonderlyk zal gehandeld worden.

Het zuur van vitriool, in zynen geconcentreerden ſtaat van een vogt, is veel zwaarder, dan de twee anderen, het werpt geene zigtbaare dampen uit in de hitte van den dampkring, maar neemt 'er vogtigheid van aan, en neemt toe in zyn gewigt: Het zuur van Salpeter en Zeezout (*p*) werpt rykelyk invreetende dampen uit; dat van Salpeter geelagtig-roode, en dat van zeezout witte dampen. Wannneer de fleſſchen, in welken de drie zuuren gehouden worden, met kurk toegedaan zyn; zoo wordt de kurk, in korten tyd, bevonden zwart gekleurd door dat van vitriool; verbeeten tot een geele ſtelfſtandigheid door dat van Salpeter; en tot eene witte door dat van zeezout.

Wy hebben hier voor ter neêr geſteld, als een kenmerk van den rang der Aarden, dat het zuur van Vitriool dezelven nederploft, (*q*) als zy van te vooren in een ander zuur ontbonden zyn: en het is klaar dat dit byzonder zuur, op dien zelfden grond, van alle anderen mag onderſcheiden worden. Dit is een kenmerk van dit zuur, niet alleen in zynen zuiveren ſtaat; maar ook in alle vermengingen, die in water kunnen ontbonden worden: als eene ontbinding van eenig ſaamengeſteld zout, wiens zuur dat van Vitriool is, wordt gedaan by eene ontbinding van kryt in eenig ander zuur; zoo zal het zuur van vitriool van de zelfſtandigheid, met welke het vereenigd is, afſcheiden, en zich met het kryt vereenigen; met het zelve een ſaamenmengſel uitmaakende, welk niet meer in het vogt kan ontbonden worden, maar het geheele mengſel voor een tyd als melk maakt, en eindelyke trapswyze bezinkt.

Dit zuur kan, in ſaamengeſtelde zouten, ook onderſcheiden worden door een ander kenmerk, niet minder duidelyk kenbaar: naamelyk, als eenig zout, het zelve in zich bevattende, vermengd wordt met poeder van houtskool, en het mengſel, in een beſlooten vat, aan een redelyk ſterk vuur wordt bloot geſteld; zoo zal het zuur zich vereenigen met die deelen van

(*g*) *Sal neutrum.* (*h*) *Acida Nitri & ſalis marini.* (*i*) *Oleum vitrioli.* (*k*) *Sales alcalini.* (*l*) *Sal volatile alcalinum.* (*m*) *Sal fixum alcalinum.* (*n*) *Sal marinum.* (*o*) *Corpora metallica.* (*p*) *Acidum nitri & ſalis marini.* (*q*) *Præcipitare.*

van de houtskool, die aanstonds vlam vatten, en met dezelven eene oprechte zwavel saamenstellen. De gemeene zwavel is niet anders, dan een mengsel van het zuur van Vitriool met een klein gedeelte van ontvlambaare stoffe. Dit zuur, met eenige soorte van ontvlambaare stoffe, die niet vlug is, in beslootene vaten, gelyk de kool van planten, van Dieren, of van *Bitumens*, vereenigd zynde, maakt altoos een en dezelfde zwavel uit.

Het zuur van Salpeter, (r) met welke soorte van lichaam ook vereenigd, kan insgelyks onderscheiden en van het zelve losgemaakt worden, door middel van eene ontvlambaare zelfstandigheid, die tot den staat van gloeijend wording (s) gebragt wordt: als het onderwerp met een weinig fyn gemaakte houtskool vermengd en rood heet wordt; zal 'er eene verbranding of blixeming (t) volgen, dat is een groote vlam met een sissend geluid; en de ontvlambaare stoffe met het zuur dus te saamen verteerd of vervlogen zynde, blyft 'er niet over, dan de zelfstandigheid, die te vooren met het zuur vereenigd was, en de geringe hoeveelheid van assche; welke de houtskool uitlevert.

Deeze eigenschap van het zuur van Salpeter, dat het met ontvlambaare zelfstandigheden verbrandt; en die van het zuur van Vitriool, dat het zwavel met dezelven maakt; dienen niet alleen tot kenmerken van deeze byzondere zuuren in derzelver verscheidene gedaanten en verstellingen; maar ook om de ontvlambaare stoffe in de lichaamen te ontdekken, als derzelver hoeveelheid te gering is, om door andere proeven te bemerken.

Als een vast Loogzout (u) met een zuur uit planten, gelyk dat van azyn, tot een onzydig zout (v) vereenigd is; zoo zal het zuur van den azyn, door het bydoen van een zuur van Zeezout (x) tot dit mengsel, worden afgescheiden; zoo dat het, in eene maatige hitte geheel en al vervliege, en het zuur van Zeezout in de bezitting van het Loogzout (y) laate: het bydoen van het zuur van Salpeter (z) zal, op dezelfde wyze, het zuur van 't Zeezout (a) uit zyne bezitting verdryven; zoo dat het nu in zyne eigene witte dampen opklimt; alhoewel het, zonder dat byvoegsel, door geenen graad van hitte van het Loogzout konde ontbonden worden: en op het bydoen van het zuur van Vitriool, (b) maakt het zuur van Salpeter, op zyne beurt, voor hetzelve plaats; dewyl het in roode dampen uitwaassemt, en het zuur van Vitriool met het Loogzout alleen vereenigd laat.

Wederom, als een bergstoffelyk lichaam (c) in een zuur ontbonden is, zoo zal het bydoen van eenig aardägtig lichaam, welk in dat zuur kan ontbonden worden, het metaal nederploffen: (d) een vlug Loogzout zal op dezelfde wyze de aarde nederploffen, en een vast Loogzout zal het vlugge verdryven; welk laatste geredelyk door hitte kunnende uitwaassemen, zoo zal het overblyvende zout het zelfde zyn, even als of het zuur en het vaste Loogzout van eerst af aan waren vereenigd geweest, zonder tusschenkomen van de andere lichaamen.

De Kragt der lichaamen, waar van deeze verwisselingen en vereenigingen afhangt, wordt by de Stookkundigen (e) MAAGSCHAP (f) genoemd; eene benaaming, gelyk de Newtoniaansche *Aantrekking* (g), uitgevonden niet om de oorzaak, maar om de uitwerking uit te drukken. Als een zuur van zelfs een metaal verlaat, om zich met een loogzout te vereenigen; dan zeggen zy, dat het *naader vermaagschapt* (h) *is* aan het Loogzout, als aan het metaal: en als zy, in tegendeel, zeggen, dat het naader vermaagschapt is aan de vaste Loogzouten, als aan de vlugge, zoo meenen zy alleen, dat het beter met de vaste als met de vlugge zal vereenigen; en dat het, vooraf met een vlug Loogzout vereenigd zynde, het zelve zal verzaaken, om zich aan een vast te hechten.

De leere van Maagschappen (i) der lichaamen is van eene zeer uitgebreide nuttigheid in de Stook-

(r) *Acidum nitri.* (s) *Ignitio.* (t) *Deflagratio seu fulminatio.* (u) *Sal fixum alcalinum.* (v) *Sal neutrum.* (x) *Acidum salis marini.* (y) *Alcalinum.* (z) *Nitrosum.* (a) *Marinum.* (b) *Acidum vitrioli.* (c) *Corpus metallicum.* (d) *Præcipitare.* (e) *Chemistæ.* (f) *Affinitas.* (g) *Attractio.* (h) *Major Affinitas.* (i) *Affinitates.*

Stookkundige Kruidmengkunſt; (*k*) want veele winkel-bereidingen zyn daar op gegrond, gelyk we hier na zullen zien: verſcheidene bereidingen zouden geheel anders uitvallen, als iemand, die van deeze eigenſchappen der lichaamen onkundig is, zoude verwagten; en verſcheidene derzelven, als zy, door eenen misſlag in de bewerkinge, of door andere oorzaaken, onbekwaam bevonden worden tot het bedoelde gebruik, kunnen toepaſſelyk gemaakt worden tot andere gebruiken, door zulke verwiſſelingen van derzelver ſaamenſtellende deelen, als de kennis van derzelver Maagſchappen aanwyſt.

Ik zal hier derhalven eene Tafel van de voornaamſte Maagſchappen, (*l*) die in de Kruidmengkundige bewerkingen (*m*) waargenoomen zyn, byvoegen; zy is voornaamelyk opgeſteld naar die van den Hr. *Geofroy* (welke uitgegeeven is in de *Memorien der Franſche Academie* voor het Jaar 1718.) met zodanige verbeeteringen en vermeerderingen, als de laatſte proeven hebben uitgeleeverd.

Deeze Tafel moet dus verſtaan worden: de zelfſtandigheid, met kapitaale letters boven aan in elken Artikel gedrukt, heeft de naaſte Maagſchap met die, welke onmiddelyk daar onder ſtaat; wat minder met de naaſtvolgende, en zoo verder tot het einde van dien Artikel, of rang; dat is te zeggen, indien een van de verder afſtaande lichaamen met het bovenſte vereenigd is, zoo zal het bydoen van een der tuſſchenſtaande lichaamen dezelven van een ſcheiden; dewyl het tuſſchenſtaande lichaam zich met het bovenſte van dien rang zal vereenigen, en het verder ſtaande zal uitdryven. Dus ziet men, in den eerſten rang van de Maagſchappen (*n*) des waters, een vaſt Loogzout geplaatſt, tuſſchen het water en den ontvlambaaren geeſt (*o*); hieruit moet men beſluiten, dat, wanneer water en geeſt te ſaamen vermengd zyn, het bydoen van eenig vaſt Loogzout het water zal opſlorpen, en maaken dat de zuivere geeſt 'er afgeſcheiden is. Waar verſcheidene zelfſtandigheden in eenen rang uitgedrukt ſtaan, moet het dus verſtaan worden, dat eenig van die lichaamen, welken naaſt aan het bovenſte zyn, op dezelfde wyze, eenig ander, dat verder daar van afſtaat, van het zelve zal afſcheiden.

Tabula Affinitatum.	*Tafel der Maagſchappen.*
1. AQUÆ.	1. VAN WATER.
Sal fixum alcalinum.	Vaſt Loogzout.
Spiritus inflammabilis.	Ontvlambaare Geeſt.
2. AQUÆ:	2. WATER.
Spiritus inflammabilis.	Ontvlambaare Geeſt.
Sal volatile alcalinum.	Vlug Loogzout.
3. AQUÆ.	3. WATER.
Spiritus inflammabilis.	Ontvlambaare Geeſt.
Sales compoſiti varii.	Verſcheidene ſaamengeſtelde zouten.
4.	4.
SPIRITUS INFLAMMABILIS.	ONTVLAMBAARE GEEST.
Aqua.	Water.
Olea & Reſinæ.	Oliën en Harſen.

5. ACI-

(*k*) *Ars Pharmaceutica chemicalis.* (*l*) *Tabula Affinitatum.* (*m*) *Operationes Pharmaceuticæ.* (*n*) *Affinitates aquæ.* (*o*) *Spiritus inflammabilis.*

5.

ACIDUM VITRIOLI.

Principia inflammabilia.
Sales alcalini fixi.
Terræ calcariæ calcinatæ.
Sales alcalini volatiles.
Terræ calcariæ non calcinatæ.
Zincum & Ferrum.
Cuprum.
Argentum.

5.

ZUUR VAN VITRIOOL.

Ontvlambaare Beginsels.
Vaste Loogzouten.
Kalkäarden tot kalk gebrand.
Vlugge Loogzouten.
Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
Zink of Spiauter en Yzer.
Koper.
Zilver.

6.

ACIDUM NITRI.

Principia inflammabilia.
Sales alcalini fixi.
Terræ calcariæ calcinatæ.
Sales alcalini volatiles.
Terræ calcariæ non calcinatæ.
Zincum.
Ferrum.
Cyprum.
Plumbum.
Mercurius.
Argentum.
Camphora.

6.

ZUUR VAN SALPETER.

Ontvlambaare Beginsels.
Vaste Loogzouten.
Kalkäarden tot kalk gebrand.
Vlugge Loogzouten.
Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
Zink of Spiauter.
Yzer.
Koper.
Lood.
Kwikzilver.
Zilver.
Kamfer.

7.

ACIDUM SALIS MARINI.

Sales alcalini fixi.
Terræ calcariæ calcinatæ.
Sales alcalini volatiles.
Terræ calcariæ non calcinatæ.
Zincum.
Ferrum.
Stannum.
Regulus Antimonii.
Cuprum.
Plumbum.
Argentum.
Mercurius.

7.

ZUUR VAN ZEEZOUT.

Vaste Loogzouten.
Kalkäarden tot kalk gebrand.
Vlugge Loogzouten.
Kalkäarden niet tot kalk gebrand.
Zink, of Spiauter.
Yzer.
Tin.
Het Koningske van Spiesglas.
Koper.
Lood.
Zilver.
Kwikzilver.

8.

ACIDUM ACETI.

Ferrum.
Cuprum.

8.

ZUUR VAN AZYN.

Yzer.
Koper.

9. Sa

9.

SALES ALCALINI.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.
Acetum.
Tartarus.
Olea & Sulphur.

10.

TERRÆ SOLUBILES.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.

11.

PRINCIPIA INFLAMMABILIA.

Acidum Nitri.
Acidum Vitrioli.
Substantiæ metallicæ.
Sales alcalini fixi.

12.

SULPHUR.

Sal alcalinum fixum & Calx viva.
Ferrum.
Cuprum.
Plumbum.
Argentum.
Regulus Antimonii.
Mercurius.
Arsenicum.

13.

AURUM.

Spiritus Æthereus.
Acida.

14.

MERCURIUS.

Acidum Salis marini.
Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.

9.

LOOGZOUTEN.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Salpeter.
Zuur van Zeezout.
Azyn.
Wynsteen.
Oliën en Zwavel.

10.

OPLOSBAARE AARDEN.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Salpeter.
Zuur van Zeezout.

11.

ONTVLAMBAARE BEGINSELS.

Zuur van Salpeter.
Zuur van Vitriool.
Metaalägtige Zelfstandigheden.
Vaste Loogzouten.

12.

ZWAVEL.

Vast Loogzout en ongebluschte Kalk.
Yzer.
Koper.
Lood.
Zilver.
Koningske van Spiesglas.
Kwikzilver.
Rottekruid.

13.

GOUD.

Hemelsche Geest.
Zuuren.

14.

KWIKZILVER.

Zuur van Zeezout.
Zuur van Vitriool.
Zuur van Salpeter.

15.

PLUMBUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.
Acetum.
Olea.

16.

ARGENTUM.

Acidum Salis marini.
Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.

17.

CUPRUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.

18.

FERRUM.

Acidum Vitrioli.
Acidum Salis marini.
Acidum Nitri.

19.

REGULUS ANTIMONII.

Acidum Vitrioli.
Acidum Nitri.
Acidum Salis marini.

15.

LOOD.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Zeezout.
Zuur van Salpeter.
Azyn.
Oliën.

16.

ZILVER.

Zuur van Zeezout.
Zuur van Vitriool.
Zuur van Salpeter.

17.

KOPER.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Zeezout.
Zuur van Salpeter.

18.

YZER.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Zeezout.
Zuur van Salpeter.

19.

KONINGSKE VAN SPIESGLAS.

Zuur van Vitriool.
Zuur van Salpeter.
Zuur van Zeezout.

III. HOOFDDEEL.

Van den Toeſtel (a) tot de Kruidmengkunſt.

EEN der voornaamſte deelen van den Toeſtel tot de Kruidmengkunſt is gelegen in de Uitvindingen, om het vuur wel aan te leggen, te onderhouden, en deszelfs kragt te regeeren en te beſtieren. Van deeze Uitvindingen, *Furnuizen* (*b*) genoemd, zyn 'er verſcheidene ſoorten, overeenkomſtig met de plaats en de byzondere oogmerken, waaraan zy moeten beantwoorden. Ik zal hier alleen trachten een algemeen denkbeeld te geeven van het Saamenſtel der zulken, die in de Kruidmengkundige bewerkingen (*c*) gebruikt worden, en van de voornaamſte Regelen, naar welken zy ingericht worden.

Van de Furnuizen. (*d*)

Het eenvouwdigſte Furnuis is de gemeene kachel, anders genoemd het Furnuis voor een OPEN VUUR. Dit wordt gewoonlyk gemaakt van een yzeren hoepel, vyf of zes duimen diep; met een rooſter, of eenige yzeren ſtaaven, dwars over den bodem, om de brandſtoffe te dragen. Het zelve ſtaat op eenen voet, om het van de eene plaats op de andere te kunnen zetten; of het is vaſt gemetſeld. In het laatſte geval, wordt 'er eene holte onder den rooſter gelaaten, om de aſch, die 'er doorvalt, in te ontvangen; en eene opening, of deur, in 't voorſte deel van deezen aſchkuil, dient niet alleen om de aſch nu en dan 'er uit te haalen, maar ook om de lucht tot de brandſtoffe te laaten doordringen. Dit Furnuis is alleen geſchikt voor zulke bewerkingen, die alleen eene maatige hitte vereiſſchen; als trekken, (*e*) kooken, (*f*) en het uitdampen (*g*) van Vogten. Het Vat, welk de ſtoffe van het onderwerp bevat, wordt door een treeft op 't vuur onderſteunt.

Een dieper hoepel of lichaam, langwerpig rond, vierkantig rond, naa boven wyder wordende, eyrond, of van eene andere gedaante; gemaakt van, of beſtreken met zulke ſtoffe, die een ſterk vuur kan uitſtaan; met eenen Rooſter en een Aſchkuil 'er onder, gelyk in 't voorgaande; en gemeenſchap hebbende met eene byzondere pyp, of ſchoorſteen, boven aan; zoo maakt het een WIND-FURNUIS. (*h*)

Hoe grooter de regtopgaande hoogte van den ſchoorſteen is, hoe ſterker de lucht door het Furnuis zal trekken, en zoo veel te feller zal het vuur branden; vooronderſteld zynde, dat de wydte van den Schoorſteen groot genoeg zy, om alle de lucht, welke het Furnuis door den Rooſter kan ontvangen, vry door te laaten: tot dat einde moet de oppervlakte der openinge van den Schoorſteen byna gelyk zyn aan de oppervlakte der tuſſchen wydten van den Rooſter.

Hier van daan is 't ook, dat, wanneer de Schoorſteen uit loſſe pypen beſtaat, die aan de einden op elkanderen kunnen geſtoken worden, zoo dat de lengte, naar gelegenheid kan vermeerderd of verminderd worden, naar dezelfde evenredigheid de ſterkte van het vuur ook zal vermeerderd of verminderd worden.

In

(*a*) *Adparatus Pharmaceuticus.* (*b*) *Fornaces.* (*c*) *Operationes Pharmaceuticales.* (*d*) *Fornaces.* (*e*) *Infuſio.* (*f*) *Decoctio.* (*g*) *Evaporatio.* (*h*) *Fornax ventoſa.*

In Furnuizen, die eenen vaſten Schoorſteen hebben, kan het zelfde voordeel op eene andere wyze verkregen worden. Want, dewyl de felheid van het vuur geheel en al van de lucht, die geduurig doortrekt en de brandſtoffe aanblaaſt, afhangt; zoo is 't klaar, dat men het geweldigſte vuur naar zyn welgevallen kan dempen of bedwingen, door het meer of minder toedoen van de deur, of van den Aſchkuil, door welken de lucht inkomt, of van den ſchoorſteen, waar door ze uitgaat; en dat het vuur wederom meer of minder zal worden opgewakkerd, door deeze openingen meer of minder open te zetten. Een beweeglyke plaat, of REGISTER (ſchuif), in een bekwaam gedeelte van den ſchoorſteen, is een goed middel om de wydte van den doortogt der lucht gemakkelyk te veranderen, en gevolglyk om de hitte te regelen.

'Er zyn twee gemeene ſoorten van Wind-Furnuizen; een met den ſchoorſteen om hoog, midden over het Furnuis; het ander met den ſchoorſteen aan eene zyde, en den mond vry.

In het eerſte, is het bovenſte deel van 't Furnuis vernaauwd tot zulk eene opening, dat de ſchoorſteen daar op paſſe; of het is overdekt met een boog-verwulft, of met een platte plaat, die eene diergelyke opening in 't midden heeft. Dewyl men nu, by zulk eene geſteldheid van den ſchoorſteen, van boven niet tot binnen in 't Furnuis kan komen; wordt 'er een deur op de zyde gemaakt, een weinig boven den Rooſter, om brandſtoffe by te boeten, de ſtoffe in 't vuur te bezien enz.

Om Aftrekſels (*i*) te maaken, in dit Furnuis, moet de Kroes of het ſmeltvat onmiddelyk tuſſchen de brandſtoffe geplaatſt worden; met een ſtuk van een tichelſteen, of diergelyk ander ſteunſel, tuſſchen het zelve en den Rooſter, om te beletten, dat de koude lucht niet van onderen tegen den bodem ſlaa.

Als het Furnuis tot een STOFSCHEIDERS FURNUIS (*k*) geſchikt is, dat is om in te diſtilleeren (*i*) met Langhalzen, of bekleedde glazen helmen, worden 'er twee yzeren ſtaven dwars over het vuur geplaatſt, om het vat op te zetten, welks hals in eene opening, aan de zyde daartoe gemaakt, uitkomt. Deeze opening moet gemaakt worden in de zyde, die tegen de deur, waar van hier boven geſprooken is, overſtaat, of ten minſte zoo verre daar van daan, dat de ontvanger, op den hals van het deſtilleervat, buiten het Furnuis, gevoegd zynde, den Bewerker (*l*) niet in den weg ligge, om het vuur aan te ſtooken, of 'er nieuwe brandſtoffen in te brengen.

De andere ſoort van Wind-Furnuis heeft gemeenſchap, door eene opening in zyn agterſte deel digt aan 't bovenënd, of met eene regtopgaande pyp van 't Furnuis zelven, of met den ſchoorſteen van de kaamer; in welk laatſte geval alle andere doortogten, of gaten, tot den ſchoorſteen moeten toegeſtopt worden. Hier dient de mond van 't Furnuis voor een deur, welke naar gelegenheid met een plaat of tegel moet gedekt worden. Deeze ſoort van Furnuizen worden gemeenlyk gebruik tot het maaken van aftrekſels in ſmeltkroezen.

Deeze laatſte toeſtelling, door den mond van 't Furnuis vry te laaten, geeft het gemak van 'er een kookende of uitdampende pan in te laaten; met nog een koperen Diſtilleerketel, een yzeren pot om hartshooren te diſtilleeren, een yzeren zandpot, of ander diergelyk vat, van zulk een maakſel, dat zy op hunne randen in 't Furnuis kunnen gezet worden. De mond dus bezet zynde, moet 'er een deur op zyde gemaakt worden, om het vuur aan te ſtooken en brandſtoffe by te boeten.

Wanneer een Furnuis van deeze ſoorte alleen tot een ZANDBAD geſchikt is; zoo is gemakkelykſt, het zand te plaatſen op eene lange yzeren plaat, die van een ſteunſel van hardſteen, of metſelwerk, aan wederzyden voorzien is. De mond van het Furnuis moet, aan 't eene einde van deeze plaat, digt geſlooten zyn; en de buis, door welke het Furnuis gemeenſchap heeft met zynen ſchoorſteen, moet verlengd, en onder de plaat heen geleid worden; zodat de plaat de bovenzyde van de buis uitmaake. In deeze ſoorte van Zandbad kunnen trekſels enz. wel-

ken

(*i*) *Infuſiones.* (*k*) *Reverberatorium.* (*i*) *Diſtillatio.* (*l*) *Operator.*

ken verschillende trappen van hitte vereisschen, te gelyk gezet worden; want de hitte neemt trapswyze, van 't eene einde tot het ander over het geheele Furnuis, af.

Als men groote vaten, als *Distilleerketels*, en yzeren potten, om hartshoorn en sterk water te distilleeren, in de Furnuizen vast maakt; laat men gemeenlyk een groot gedeelte van den bodem op vast metselwerk rusten.

Dus laaten deeze, en ook andere, groote vaten, welker bodem klein is, naar evenredigheid van hunne hoogte, en welker gewigt, als ze met vogt beladen zyn, vordert, dat ze voor een groot gedeelte dus ondersteund worden, maar eene kleine oppervlakte van den bodem aan de werking van 't Vuur, van onderen, bloot gesteld. Om dit nadeel voor te koomen, leidt men de hitte, die aan 't voorste einde van een langen naauwen Rooster opklimt, door eene schroefwyze buis, rondom het gantsche vat, zoo dat de buis aan 't boven einde met den Schoorsteen gemeenschap hebbe.

Het gewigt der potten, om hartshoorn en sterkwater te distilleeren, als zy groot zyn, wordt voor een groot gedeelte gedragen door sterke yzeren bouten, of uitsteekende pennen, welken rondom de pot, op gelyke afstanden, in 't metselwerk vast gemaakt, naa het midden toe reiken; zoo dat 'er minder ondersteuning van onderen noodig zynde, een grooter oppervlakte van den breden bodem aan de onmiddelyke werkinge van 't vuur blootgesteld blyve.

Indien een *Furnuis*, welk door eene zydbuis met zynen schoorsteen gemeenschap heeft, gelyk in het *Zandfurnuis* hier boven beschreven, tot eene aanmerkelyke hoogte, boven dat gedeelte, waar deeze buis 'er inkomt, wordt opgetrokken; en als het dan tot boven aan toe met brandstoffe wordt opgevuld en digt toe gedekt; zal de brandstof niet hooger branden, dan tot den boven kant van de buis, door welke de lucht uitgaat; en naar evenredigheid dat dit laagste gedeelte der brandstoffen verteerd wordt, zal het zelve door het bovenste, dat in zyne plaatse valt, worden aangevuld.

Derhalven kan men, in dit Furnuis, ATHANOR genaamd, een zeer langen tyd, zonder eenige oppassing, een bestendig vuur onderhouden.

De tooren van den *Athanor*, of dat gedeelte van 't Furnuis, welk de brandstof bevat, wordt doorgaands, naa onderen, wat wyder gemaakt, op dat de koolen des te beeter daar uit mogen vallen; doch niet zoo veel, dat het gedeelte, welk in 't vuur op den grond ligt, al te sterk zoude gedrukt worden. Men maakt ook eene kleine opening tegen over de buis of pyp; of eene menigte van openingen naar dat het maaksel van 't Furnuis is, en de graad van hitte vordert, om lucht te verschaffen; welke op deeze wyze veel gemakkelyker kan ingelaaten worden, dan door den Rooster; dewyl de tusschenruimtens van den Rooster met den tyd door de assche verstopt worden.

Dit Furnuis is alleen geschikt om lichaamen buiten het zelve heet te maaken. Deszelfs buis of pyp, gelyk by het Zandfurnuis al reeds beschreven is, gaat onder een Zandbad, of Waterbad door; aan 't voorste einde van 't welke zy regt opreist tot zulk eene hoogte, als bekwaam is, om genoegzaamen trek van lucht door het vuur te maaken.

De pyp mag wel zoo wyd weezen, als de geheele hoogte van de vuurplaats is. Een Register, of schuifplaat, tusschen de pyp en het Furnuis geplaatst, stelt ons in staat, om deeze hoogte, en gevolglyk ook de kragt van 't vuur naar ons welgevallen te vermeerderen of te verminderen. Indien de ruimte, die beneden de pyp tot den grond toe is, afgeslooten wordt, zal de hitte in deeze holte nog groot genoeg zyn, om ze tot eenige nuttige gebruiken te bezigen.

Wat de Bouwstoffen der Furnuizen betreft; de vaste worden van metselwerk toegesteld, en digt saamengevoegd door eenige goede leem of kley. Een zeker soort van leem, of kleiägtig mengsel, welk van eene bekwaame taaiheid is; en welk, als 't met water tot een bekwaam beslag gemaakt en wel bewerkt is, niet aan de vingers kleeft, en als 't geheel doordroogd is, niet barst noch smelt in een geweldig vuur, is zeer bekwaam tot dit gebruik: de zuivere en

taaijer kley, vereifchen, dat derzelver taaiheid verminderd worde, door een bymengfel van zand, of liever van dezelfde foorte van kley, die verbrand en grof vergruisd is.

Kleiner draagbaare Furnuizen worden gemaakt van fterke yzeren of koperen plaaten, een duim dik, of meer, met dezelfde foorte van kleyägtig mengfel beftreeken; welk tot dat einde met wat paarden mift, gekapt ftroo, of gefneden haair of touw, moet beflagen worden.

Zeer gemakkelyke draagbaare Furnuizen voor een middelmaatig uitgeftrekt gebruikt, kunnen ook gemaakt worden van de grootfte foorte der gemeene potlooden fmeltpotten; door een deur 'er in te fnyden, tot een afchkuil, by den bodem van de pot; nog eene andere boven deeze voor de vuur plaats, waar door men eenen Roofter inbrengt, die van yzer, rond en van zulk een fatfoen gemaakt is, dat hy tuffchen de twee deuren vaft kan blyven liggen. Een byzonder bericht van de wyze om deeze Furnuizen, tot verfchillende gebruiken, toe te ftellen, kan men vinden in het *I. Deel* van de *Philofophifche en Kunftkundige Handelingen*, (*m*) onlangs uitgegeeven.

Van de Baden.

Wanneer 'er een fterke graad van hitte vereifcht wordt, gelyk in 't fmelten van metaalen enz. wordt het vat, dat de ftoffe van 't onderwerp bevat, tuffchen de brandende brandftoffen, of onmiddelyk 'er boven gezet: en dit wordt genoemd in een open vuur te werken.

Als een kleiner hitte genoeg, en het vat, welk men gebruikt, van glas, of van de brofchfte foorten van aardenwerk is, gebruikt men het *zandbad*, of *waterbad*, om het vat voor de onmiddelyke werking van 't vuur te befchermen, en de hitte geftaadiger te maaken.

Beide deeze *Baden* hebben hunne voordeelen en ongemakken. In *water*, is de hitte overal gelyk, in alle de deelen van de vloeiftoffe; daar dezelve, in *zand*, in de verfchillende deelen van eene regtopgaande lyn verfchillen; van onderen naa boven verminderende. Men kan niet maaken, dat het Water, boven eenen zekeren graad, hitte aanneeme, of tot de vaten, die 'er in gezet worden doorlaate; te weeten, die genoeg is om het te doen kooken; en hierom is men ook door 't zelve met derdaad beveiligd tegen het gevaar van eene al te groote hitte, in zulke bewerkingen (*n*), waar in het voortbrengfel zoude benadeeld worden door eene hitte, die grooter is, dan die van kookend water: Doch dit voordeel maakt het zelve onnut voor bewerkingen, die eene grootere hitte vereiffchen, en voor welken, noodzaakelyk, zand of andere diergelyke vafte middelftoffen (*o*) moeten gebruikt worden. Ook is dit gemakkelyk in een *Zandbad*, dat men de hitte geredelyk kan verminderen of vermeerderen by een byzonder vat, door het zelve hooger uit het zand, of dieper in het zelve te zetten; zoo dat verfchillende onderwerpen, op een en 't zelfde vuur aan verfchillende graden van hitte kunnen blootgefteld worden; en dat het de Vaten geftadig even heet houdt. Het Zand, welk men verkieft, moet een heel grof korlig foort zyn, van de fynfte korls door waffchinge, en van de kleine fteentjes door een zeef, gezuiverd zynde.

Van het bekleeden van Glazen en van Leemen.

Sommige bewerkingen (*p*) vereiffchen, dat ze in glazen vaten in een bloot vuur gedaan worden. Hier toe moet men Vaten van het dunfte glas verkiezen; want deezen verdragen het vuur, zonder te barften, veel beeter, als de dikken en die fterker fchynen.

Alle Glazen, of andere Vaten, die in 't vuur kunnen barften, moeten zorgvuldig buigzaam ge-

(*m*) *I. Part of the Commercium Philofophico-Technicum.* (*n*) *Operationes.* (*o*) *Intermedia.* (*p*) *Proceffus.*

gemaakt worden, dat is langzaam en by trappen aan de hitte blootgesteld: en als de bewerking ten einde gebragt is, moeten ze wederom even langzaam aan de koude worden blootgesteld; op dat de bereiding (*q*), wanneer het Vat breekt, niet verlooren worde, gelyk in sommige opheffingen (*r*) gebeurt: in dit geval is het raadzaamer, het heete glas schielyk aan de koude lucht bloot te stellen, waar door het wel haast zal barsten, dan het te waagen, om de opgehevene stoffe, (*s*) door eenen slag, weder, met de heffe (*t*) te laaten vermengen.

Tot een voorbehoedsel tegens de geweldige hitte van het vuur, en om voor te koomen, dat de koude lucht het Vat niet raake, by 't aanboeten van nieuwe brandstoffe enz. moet het Glas bestreeken worden, tot de dikte van omtrent een halve kroon, met *Windsorsche* kley, met water tot een bekwaam mengsel week gemaakt, en met wat paerden mist, of met dat ander mengsel van kley, boven vermeld, beslagen.

Deeze Mengsels dienen ook, als een Leem, om de saamenvoegingen der Vaten digt te stryken, by het distilleeren van vlugge Zouten, en geesten van dierlyke lichaamen: by het distilleeren van zuure Geesten, moet de stoffe vogtig gemaakt worden met eene ontbindinge van vast Loogzout in plaatse van water. Voor de meeste andere distilleeringen en gebruiken zyn een stuk van een natte blaas, of een beslag van meelbloem en water, of van lynzaad meel, (dat is de koek, die na het uitperssen van lynölie overblyft) genoegzaame bestryksels. De weinige eenvouwdige Leemen of bestryksels, die hier beschreven zyn, zullen bevonden worden te beäntwoorden aan alle de oogmerken van veel werkelyker mengsels, die met veel omslag by de Stookkundige Schryvers beschreven en, tot deeze gebruiken, aangeprezen worden.

Van de Vaten.

Het zoude overtollig zyn, hier te treden in eene byzondere optelling van de Werktuigen der (*u*) Kruidmengkunst; dewyl we in 't volgende Hoofddeel gelegenheid zullen hebben om de voornaamsten derzelven te melden; wanneer wy van de verscheidene bewerkingen zullen spreeken, tot welken zy moeten dienen. Hier ter plaatse zal ik den Bewerker (*v*) alleen eenige weinige waarschouwingen geeven, met betrekking tot de *Stoffe* der Vaten, die bestemd zyn, om het onderwerp te bevatten:

Metale Vaten, uitgenomen die van goud, of zilver, gemaakt zyn, worden door de zuuren verbeeten, zelfs door de zagtste uit het Ryk der planten. Die van *Koper* worden ook verbeeten door loogzoutagtige vogten (*x*), en door sommige Vogten van onzydige zouten, (*y*) gelyk dat van Ammoniac (*z*) Zout: ondertusschen is het opmerkelyk, dat de Zuuren van planten geene zoo groote werking doen op deeze metalen door het Kooken, als dat ze 'er koud in staan; want limoen-sap zelfs kan in een zuiver koper vat gekookt worden, zonder dat het eenigen smaak of kwaade hoedanigheid aanneemt; daar het, koud in het zelve staande, wel haast zoo veel 'er van oplost, dat het eene verderflyke besmetting aanneeme. Het Tin, waarmede koperen Vaten doorgaands bestreeken worden, geeft insgelyks eene merkelyke bezwangering (*a*) aan de zuure sappen; en deeze bezwangering is waarschynelyk ook niet onschadelyk; voornaamelyk, als 'er een gedeelte lood, gelyk doorgaands geschiedt, met het tin vermengd is.

De gemeene Aarden Vaten, zyn van een los en gaatagtig maaksel, en hier van daan zyn ze instaat om eene groote menigte van zekere Vogten in te trekken, byzonderlyk die van de zoutagtige soorte zyn; welke wel haast vertoonen, dat ze door de Vaten heen gedrongen zyn,

(*q*) *Præparatio.* (*r*) *Sublimationes.* (*s*) *Materia sublimata.* (*t*) *Feces.* (*u*) *Instrumenta Pharmaceutica-lia.* (*v*) *Operator.* (*x*) *Liquores alcalini.* (*y*) *Neutrales.* (*z*) *Sal ammoniacum.* (*a*) *Impregnatio.*

zyn, door als zoutagtige uitbloeifels aan de buiten zyde uit te fchieten. Van de VERGLAASDEN, wordt het verglaaffel door de zuuren afgebeeten, zoo wel door azyn en de zuure fappen van Vrugten, als door de fterker zuuren uit het Ryk der Delfftoffen (*b*). En dewyl dit verglaasfel voornaamelyk beftaat uit lood tot glas gebrand; zoo moet de bezwangering, welke het aan zulke vogten mededeelt, van eene gevaarlyke foorte zyn. Wanneer Azyn eenigen tyd in een verglaasd aarden vat gekookt is, zal hy, verdikt (*c*) zynde, oprecht *Sacharum Saturni* uitleveren; dat is een Zout, uit lood en het zuur van den Azyn faamengefteld, waar van hier na breder zal gefprooken worden.

De Vaten, welken, wegens hunne hardheid en vaftheid, STEENKWERK genoemd worden, zyn in eene groote maate vry van de ongemakken, waaraan de groover aardene onderhevig zyn. Derzelver verglaazing, welke een deel is van de kley zelve, door middel van den rook van gemeen zout in de oppervlakte van 't Vat tot glas gebrand, fchynt tegen de zuuren beftand te wezen.

GLAZEN VATEN ondergaan geene verbyting, noch geeven geene befmetting in eenige Kruidmengkundige bewerkingen (*d*). Deezen moeten derhalven, in zulke bewerkingen, die derzelver gebruik toelaaten, de voorkeur hebben.

Van de Gewigten.

Twee verfchillende foorten van Gewigt worden in dit Land gebruikt; de eene in den Koophandel van Goud en Zilver; de andere by na in alle andere dingen, buiten die. De eerfte foort noemen wy *Troys*, en de andere *Averdupois* Gewigt. (*e*).

De Goudfmits verdeelen het Troys-pond in twaalf Oncen; het Once in twintig penningwigtjes; en het penning-wigtje in vierentwintig greinen. Het Averdupois pond wordt verdeeld in zeftien Oncen; en het Once in zeftien deelen, *Drachmaas* genoemd.

Het pond der Londenfche en Edinburgfche Apotheken, (van 't welke men, in dit Werk, alleen gebruik gemaakt heeft;) is dat van de Goudfmits; en wordt op de volgende wyze verdeeld;

Het Pond	houdt	Twaalf Oncen.
Het Once	houdt	Agt Drachmaas.
Een Drachma	houdt	Drie Scrupels.
Een Scrupel	houdt	Twintig Greinen.

Het medicinaal of *Troys*-pond is kleinder, als het *Averdupois*; maar het Once en het Drachma is grooter. Het *Troys*-pond houdt 5760 Greinen; maar het *Averdupois* 7000 Greinen. Het Troys Once houdt 480 Greinen; het *Averdupois* flegts 437½. Het *Troys* Drachma 60; het *Averdupois* Drachma wat meer dan 27. Elf Drachmaas *Averdupois* zyn gelyk aan vyf Drachmaas *Troys*; twaalf Oncen *Averdupois* omtrent aan elf Oncen Troys; en negentien pond *Averdupois* aan wat meer dan drieëntwintig ponden *Troys*.

Deeze verfchillen in onze Gewigten hebben veele verwarring veroorzaakt, in de beoeffening der Kruidmengkunft. Want, dewyl de Groffiers en Drogiften by het *Averdupois* Gewigt verkoopen; zoo hebben de Apotheekers, in 't algemeen, geene grootere Gewigten, die naar het *Troys* pond gefchikt waren, gehouden, dan twee Drachmaas, gebruikende voor alles, wat daar boven loopt, het *Averdupois*. Hier door heeft men, waarfchynlyk, in alle de faamenmengfels, waarin de inmengfels ten deele by ponden, ten deele by Oncen werden voorge- fchree-

(*b*) *Regnum minerale.* (*c*) *Acetum infpiffatum.* (*d*) *Operationes Pharmaceuticales.* (*e*) *Averdupois*, of eigentlyk, *Avoir-du-pois* Gewigt heeft XVI Oncen in 't pond. 108 zulke ponden doen t'Amfterdam honderd ponden.

ſchreeven, de evenredigheid van het eene tot het ander kwaalyk genomen; en het zelfde gebeurt, als de Voorſchriften in kleinder benaamingen dan het Once, gelyk deeze onderdeelen zyn, die by de Apotheekers gebruikt worden, bereid worden naar een verſchillend Once. De mercuriaale pleiſter van de voorgaande Apotheek, en de mercuriaale Waſchpleiſter van de tegenwoordige, houden omtrent een zesde minder Kwikzilver in, als zy volgens het *Averdu-pois* gewigt ſaamengeſteld worden, dan zy moeten doen, volgens het *Troys* gewigt. Deeze dwaaling heeft in zoo verre de overhand gehad, datze zelfs in de voorgaande uitgave van de Londenſche Apotheek was aangenomen; doch is nu gelukkig wech genomen.

Van de Maaten.

De Maten, by ons in de Kruidmengkunſt gebruikt, zyn de gemeene Wynmaaten.

(*f*) Een Gallon	houdt	Agt Pinten (*Libræ*).
Het Pint	houdt	Zeſtien Oncen.
Het Once	houdt	Agt Drachmaas.

Door een Lepelvol verſtaat men in de Londenſche Apotheek, de maat van een half Once; in de Edinburgſche, een half Once gewigt in Syroopen, en drie Drachmaas in gediſtelleerde Wateren.

Schoon het Pint, by de Latynſche Schryvers *Libra* of een pond genoemd wordt, zoo is 'er nogthans geen een vogt, waar van de maat van een Pint met dat gewigt overeenkomt. Een pint van Geeſt van Wyn, (*g*) in den hoogſten graad verbeeterd, gaat het gewigt van een pond meer als een half Once te boven; een pint water gaat het zelve meer als drie Oncen te boven; en een pint Olie van Vitriool (*h*) weegt meer als twee pond en een vierde deel.

Eene Tafel der Gewigten van zekere Maaten van verſchillende vloeiſtoffen kan in veele gelegenheden nuttig zyn, zoo wel voor den Bewerker, om derzelver evenredigheden in zekere gevallen te regelen, als om de vergelykende zwaarten der vloeiſtoffen zelve aan te toonen. Hierom heb ik zulk eene Tafel opgeſteld voor de maate van een Pint, een Once, en een Drachma van zulke Vogten, welker zwaarte bepaald is door proeven, op welken men ſtaat kan maaken.

De Wyn-*Gallon* houdt 251 teerlings duimen; des het Pint $28\frac{7}{8}$ houdt; het Once $1\frac{103}{128}$; en het Drachma $\frac{231}{1024}$, of een teerlings duim.

Ontvlambaare Geesten, *Spiritus inflammabiles.*	Pint gewigt. Once. Drachm. Grein.	Oncemaat gewigt. Grein.	Drachm. maat gewigt. Grein.
Hemelſche Geeſt van Wyn. *Spiritus Vini æthereus.*	11. 1. 36.	336.	42.
Hooglyk verbeterde Geeſt van Wyn. *Spiritus Vini ſumme rectificati,*	12. 5. 20.	380.	47^{1}.
Gemeene verbeterde Geeſt van Wyn. *Spiritus Vini rectificatus communis,*	13. 2. 40.	400.	50.
Proef houdende Geeſt. *Spiritus probatus,*	14. 1. 36.	426.	53.
Zoet gemaakte Geeſt van Zout. *Spiritus ſalis dulcificatus,*	14. 4. 48.	438.	55.
Zoet gemaakte Geeſt van Salpeter. *Spiritus Nitri dulcificatus,*	15. 2. 40.	460.	$57\frac{1}{2}$.

Wynen

(*f*) *Gallon* is eene maat van vier Engelſche *Quarts*, of twee Stoop; of omtrent drie Amſterdamſche Mingelen; 40 *Gallons* doen te Amſterdam een Aam, of 120 Mingelen. (*g*) *Spiritus vini ſumme rectificati.* (*h*) *Oleum Vitrioli.*

E 2

	Gewigt der Pinten. Oncen. Drachm. Greinen.	Gewigt der Once Maaten. Greinen.	Gewigt der Dragmaas Maaten. Greinen.
WYNEN *Vina.*			
Bourgonje, *Burgundicum.* —— ——	14. 1. 36.	426.	53.
Roode Port, *Rubrum porticum.* —— ——	15. 1. 36.	456.	57.
Canary, *Canarium.* —— ——	15. 6. 40.	475.	59½.
UITGEPERSTE OLIËN. *Olea Expreſſa;*			
Olyf-Olie, *Oleum Olivarum.* —— ——	14. 0. 0.	420.	52½.
Lyn-Olie. *Oleum Semin. Lini* —— ——	14. 2. 8.	428.	53½.
WEZENDLYKE OLIËN. *Olea Eſſentialia.*			
Terpentyn-Olie. *Therebinthinum,* ——	12. 1. 4.	364.	45½.
Olie van Oranje-Schillen, *Oleum Corticis Aurantiorum.*	——	408.	51.
—— van Jeneverbeſiën, *Baccarum Juniperi.* ——	——	419.	52.
—— van Roſemaryn, *Rorismarini.* ——	——	430.	54.
—— van Orego, *Origani.* ——	——	432	54.
—— van Karawey Zaad, *Carvi Seminis.* ——	——	432.	54.
—— van Nootmuskaat, *Nucis Moſcatæ.* ——	——	436.	54½.
—— van Zevenboom, *Fol. ſeu ſummit. Sabinæ.*	——	443.	55½.
—— van Yſop, *Hyſſopi.* —— ——	——	443.	55½.
—— van Kommyn Zaad, *Seminis Cymini.* ——	——	448.	56.
—— van Munte, *Menthæ.* —— ——	——	448.	56.
—— van Poly, *Pulegii.* —— ——	——	450.	56¼.
—— van Dilzaad, *Anethi ſeminis.* ——	——	457.	57.
—— van Fenkel Zaad, *Fœniculi.* — ——	——	458.	57.
—— van Kruidnagelen, *Caryophillorum.* — —	——	476.	59½.
—— van Kaneel, *Cinnamomi.* ——	——	476.	59½.
—— van Saſſafras. —— —— ——	——	503.	63.

	Gewigt der Pinten. Oncen. Drachm. Greinen.	Gewigt der Once Maaten. Greinen.	Gewigt der Dragmaas Maaten. Greinen.
Loogzoutagtige Vogten. *Liquores alcalini.*			
Loog van Zeep, *Lixivium saponarium, Pharm. Lond.*	16. 0. 0.	480.	60.
Geest van Ammmoniac Zout, *Spiritus salis ammoniaci.*	17. 1. 10.	515.	64$\frac{3}{8}$.
Sterke Zeepzieders Loog, *Lixivium saponarium forte.*	17. 6. 24.	534.	67.
Loog van Wynsteen, *Lixivium Tartari.* ———	24. 0. 0.	720.	90.
Zuure Vogten. *Liquores Acidi.*			
Wyn Azyn, *Acetum Vini.* —— ———	15. 3. 44.	464.	58.
Bier Azyn, *Acetum Cerevisiæ.* —— ———	15. 6. 56.	476.	59$\frac{1}{2}$.
Glauber's Geest van Zout, *Spiritus Nitri Glauberi.*	17. 4. 0.	525.	65$\frac{5}{8}$.
Glauber's Geest van Salpeter *Spiritus Nitri Glauberi.*	20. 2. 40.	610.	76.
Sterke Olie van Vitriool, *Oleum Vitrioli forte.* ——	28. 5. 20.	860.	107$\frac{1}{2}$.
Vogten van Dieren, *Fluida animalia.*			
Pis, *Urina.* —— —— ———	15. 5. 20.	470.	59.
Koeiën Melk, *Lac Vaccarum.* —— ———	15. 6. 40.	475.	59$\frac{1}{2}$.
Ezelinnen Melk, *Lac Asinarum.* —— ———	16. 0. 0.	480.	60.
Bloed, *Sanguis.* —— —— ———	16. 1. 4.	484.	60$\frac{1}{2}$.
Wateren, *Aquæ.*			
Gedistilleerd Water, *Aqua distillata.* — ———	15. 1. 50.	456.	57.
Regen Water, *Aqua pluvia.* —— ———	15. 2. 40.	460.	57$\frac{1}{2}$.
Fontein Water, *Aqua viva.* —— ———	15. 3. 12.	462.	58.
Zee Water, *Aqua marina.* —— ———	15. 5. 20.	470.	59.
Kwikzilver, *Mercurius.*	214. 5. 20.	6440.	805.

IV. HOOFDDEEL.

Van de Kruidmengkundige Bewerkingen (*a*).

I. AFDEELING.

Van de Ontbindinge. (*b*)

De Ontbinding (*b**) is eene zeer naauwe vermenging van vaste Lichaamen met Vloeistoffen, tot een schynbaar eenvormig Vogt. Het ontbindend Vogt wordt genoemd Menstruum of Scheivogt. (*c*)

De voornaamste *Menstrua*, welken in de Kruidmengkunst (*d*) gebruikt worden, zyn *Water*, *Geesten van Wyn*, *Oliën*, *Zuuren* en *Loogzouten*.

Water (*e*) is het Scheivogt (*f*) van alle Zouten, van de Gommen der Planten, en van de Lil van Dieren. Van de Zouten ontbindt het slegts een bepaald gedeelte, hoewel van 't eene Zout meer, als van 't andere; en, dus Verzadigd (*g*) zynde, laat het een grooter gedeelte van het zelfde Zout onaangeroerd.

Men heeft proeven genomen, om de hoeveelheden van *Water*, welken de verscheidene soorten van *Zouten* tot derzelver Ontbinding noodig hebben, te bepaalen. De Hr. *Eller* heeft 'er eene breedvoerige opgave van gedaan, in de *Memoriën van de Koninglyke Academie te Berlyn* voor 't Jaar 1750. waaruit de volgende Tafel getrokken is.

Agt Oncen gedistilleerd Water ontbinden.

	Onc.	Dr.	Gr.
Van gerafineerde Suiker, *Sachari purificati.*	24.	0.	0.
— Groene Vitriool, *Vitrioli viridis.*	9.	4.	0.
— Blaauwe Vitriool, — *Cerulei.*	9.	0.	0.
— Witte Vitriool, — *albi.*	4.	4.	0.
— Epsom Zout, *Salis Epsom.*	4.	0.	0.
— Gezuiverden Salpeter, *Nitri purificati.*	4.	0.	0.
— Ontbindbaaren Wynsteen, *Tartari solubilis*	4.	0.	0.
— Gemeen Zout, *Salis Communis.*	3.	4.	0.
— *Salis gemmæ.*	3.	4.	0.
— Buikzuiverend Zout van *Glauber*, *Salis Cathartici (Glauberi.*	3.	4.	0.
— Zout van Seignette, *Salis Seignette.*	3.	0.	0.
— Aluin *Aluminis.*	2.	4.	0.
— Ammoniac Zout, *Salis ammoniaci.*	2.	4.	0.
— Gevitrioleerden Wynsteen, *Tartari vitriolati.*	1.	4.	0.
— Zout van Harshoorn, *Salis Cornu cervi.*	1.	4.	0.
— Suiker van Lood, *Sacharum Saturni.*	1.	2.	0.
— Cremor, *Tartari.*	1.	0.	0.
— Borax.	0.	4.	20.

Alhoe-

(*a*) *Operationes Pharmaceuticales.* (*b*) *Solutio.* (*c*) *Solvens.* (*d*) *Pharmaceutica.* (*e*) *Aqua.* (*f*) *Menstruum.* (*g*) *Saturata.*

Alhoewel 'er groote zorgvuldigheid schynt gebruikt te wezen in het doen deezer proeven; zoo kan men evenwel niet verwagten, dat de evenredigheden der verschillende Zouten, die in water kunnen ontbonden worden, altoos juist dezelfden zullen bevonden worden, als die, welken hier boven zyn ter nedergesteld. Want de Zouten verschillen in derzelver ontbindbaarheid, naar den graad van derzelver zuiverheid, volmaaktheid en droogheid: de Vitriolen en de kunstig gemaakte saamengestelde Zouten, in 't algemeen, verschillen merkelyk in dit opzigt, naar maate dat ze meer of minder met het zuure inmengsel bezwangerd zyn. Dus is gevitrioleerde Wynsteen (*b*) volmaaktelyk *geneutralizeerd*, (*i*) zeer bezwaarlyk te ontbinden: de stoffe, die in 't maaken van *Glauber's Spiritus Nitri* (Zie III. *Deel. Cap.* VIII. *Sect.* 6.) overblyft, is niet anders, dan een *gevitrioleerde Tartarus*, en dezelve ontbindt zoo bezwaarlyk, dat de Bewerker genoodzaakt is den Helm te breeken, om het 'er uit te krygen; maar als men 'er meer zuur van Vitriool (*k*) bydoet, zoo ontbindt het gemakkelyk. Hierom hebben sommigen ondernomen een meer dan evenredig gedeelte van 't Zuur, in deeze Bereidinge te gebruiken; en wy vinden, inderdaad in de winkels menigmaal, onder den naam van gevitrioleerden Wynsteen, dit zuur ontbindbaar Zout. De graad van hitte veroorzaakt mede een merkelyk verschil in de hoeveelheid van het opgenomen Zout: in zeer koud weder zullen agt Oncen water slegts omtrent een Once Salpeter (*l*) oplossen; daar dezelfde hoeveelheid, in warm Weder, drie Oncen, of meer, zal opneemen. Aan deeze omstandigheden is het waarschynlyk, voor een groot gedeelte, toe te schryven, dat de bepaalingen der evenredigheden van de oplosbaare Zouten, by verscheidene Schryvers, zoo merkelyk verschillen: ook is het opmerkelyk, dat het gemeene Zout, in zyne ontbindbaarheid, minder aangedaan wordt door verandering van hitte, dan eenig ander; dewyl het water in eene middelmaatige warmte, byna even zoo veel van 't zelve oplost, als zeer heet water; en evenwel is dit het Zout, waarmede de verscheidene proeven het beste overeenkomen: in de proeven van *Hoffmann*, *Neumann* en *Petit*, komt de evenredigheid van dit Zout, by de verkleining der getallen, naauwkeurig overeen, en blykt een en dezelfde te zyn; te weeten drie Oncen Zout tegen agt Oncen Water; Dr. *Brownrigg* maakt de hoeveelheid van het Zout een weinig grooter; Dr. *Grew* een Drachma en een Scrupel meer; en *Eller*, als blykt in de boven bygebragte Tafel, vier Drachmaas meer; zoodat in de proeven van zes verschillende persoonen, waarschynlyk in verschillende omstandigheden gedaan, het grootste verschil alleen een zesde is van de gantsche hoeveelheid van 't Zout; daar in sommige andere Zouten, wel twee of driemaal de hoeveelheid van 't Zout verschilt. In de proeven, uit welken deeze Tafel getrokken is, was het water in de gemaatigde warmte tusschen 40 en 42. graden van *Farenheits Thermometer*; of boven het punt van Vorst, omtrent een zevende deel van de tusschenruimte tusschen Vorst en de Menschelyke hitte, of de gewoone warmte van Menschen bloed.

Eenige Zouten, door *Eller* overgeslagen, zyn hier bygevoegd; het eerste is genomen van Dr. *Grew*, en de vier anderen van *Neumann*.

Agt Oncen Water ontbinden.

	Onc.	Dr.	Gr.
Van vast Loogzout, *Salis alcalini fixi.* meer als	8.	0.	0.
Pisdryvend Zout, *Salis diuretici.* - -	8.	0.	0.
Kandy Suiker, zo wel bruine als witte, *Sachari Candi, rubri & albi.*	9.	0.	0.
Suiker van Melk, *Sachari lactis.* - -	0.	2.	40.
Wezendlyk Zout van Zuuring, *Salis essentialis Acetosæ vulgaris.* - -	0.	1.	20.

(*b*) *Tartarus vitriolatus.* (*i*) *Neutralisatus.* (*k*) *Acidum Vitrioli.* (*l*) *Nitrum.*

Of ſchoon het Water maar een zekere hoeveelheid van eene ſoorte van Zout opneemt, zoo zal het evenwel nog een gedeelte van eene andere ontbinden; en als 't niet meer van een van beiden derzelven dragen kan, zoo zal het nog een derde opneemen, zonder eene van de twee anderen los te laaten. De voornaamſte Proeven van deezen aart, die met opzigt tot de Kruidmengkunſt in verſcheidene onderwerpen gedaân zyn, worden in de volgende Tafel, waar in de twee eerſte Artikels van Dr. *Grew*, en de anderen van *Eller* zyn, voorgeſteld.

Twee-en-dertig deelen Water, by gewigt gerekend,

	ontbinden daar na	
volkomen verzadigd zynde met Salpeter, *Nitrum* - -	*Sal ammoniac.* - 16	
Gemeen Zout, *Sal commune.* - -	*Nitrum.* - - 10	*Sal ammon.* - 2
Nitrum. - - -	Vaſt Loogzout. 7.	Gemeen Zout. 2
Gemeen Zout. - -	*Nitrum* byna. - 2	Vaſt Loog Zout. 2½.
Vlug Loogzout. - -	*Nitrum.* - - 4	Suiker. - - 2
Sal ammoniac. - -	Gemeen Zout. - 2½.	
Ontbindbaaren Tartar.	*Nitrum.* - - - 2	
Gevitrioleerden Tartar.	Vaſt Loogz. - 2	
Glauber's Zout. - -	*Nitrum.* - - 1	Suiker. - - 1
Epſom Zout. - -	Suiker. - 6	
Borax. - - -	Vaſt Loogzout. - 2	

Met opzigt tot de andere ſangen der Lichaamen, voor welken het Water een ſcheivogt, (*m*) is, te weeten; die van de gomägtige en geleyägtige ſoorten; zoo is 'er geene bepaalde trap van verzadiginge (*n*). Want het Water vereenigt zich gereedelyk met eenige van derzelver evenredigheden; met verſchillende hoeveelheden vogten van verſchillende dikte uitmaakende. Dit Vogt, door vryving geholpen, neemt insgelyks de gomagtige Harſen van Planten op, als die van Ammoniac en Myrrhe; de ontbindingen van welken, alhoewel ONVOLMAAKT, dat is niet doorſchynend, maar troebel en van eene melkagtige kleur, zyn nogthans toepaſſelyk tot verſcheidene geneeskundige gebruiken. Het vermengt zig met Geeſten van Wyn, (*o*) met zuure en loogzoutagtige, Vogten, (*p*) maar niet met Oliën, uitgenomen dat het eenige van de fynſte deelen der wezendlyke Oliën (*q*) opneemt; zoo dat het met derzelver reuk en ſmaak bezwangerd worde.

Verbeeterde GEEST VAN WYN (*r*) is het Scheivogt (*s*) der wezendlyke Oliën, Harſen, en Kamfer van Planten; van de zuivere gediſtilleerde Oliën en verſcheidene van de kleurgeevende en geneeskrägtige Deelen van Dieren; van ſommige bitumineuze Zelfſtandigheden van Delfſtoffen, (*t*) gelyk van Ambergrys, (*u*) en van Zeepen; (*v*) ſchoon het zelve niet werkt op uitgeperſte Olie (*x*) en vaſt Loogzout, (*y*) waaruit de Zeep wordt ſaamengeſteld; hiervan daan is het, dat de Zeep, als ze eene overtollige veelheid van een van beiden, de Olie, of het Zout, in zich bevat, door middel van dit Scheivogt, (*z*) uitſteekend van dezelve kan gezuiverd worden. Het ontbindt, door hulp van hitte vlugge Loogzouten, (*a*) en nog veel gereeder de onzydige Zouten; (*b*) die, of uit vaſt Loogzout, en het zuur van Azyn, als

(*m*) *Menſtruum.* (*n*) *Saturatio.* (*o*) *Spiritus Vini.* (*p*) *Liquores acidi & alcalini.* (*q*) *Olea eſſentialia.* (*r*) *Spiritus Vini rectificatus.* (*s*) *Menſtruum.* (*t*) *Bituminoſæ ſubſtantiæ minerales.* (*u*) *Ambragriſea.* (*v*) *Sapones.* (*x*) *Olea expreſſa.* (*y*) *Sal alcalinum fixum.* (*z*) *Menſtruum.* (*a*) *Sales alcalini volatiles.* (*b*) *Sales neutri.*

als het pisdryvend Zout (*c*), of uit vlug Loogzout en het zuur van *Nitrum*, gelyk ook uit zout van *Amber*, (*d*) enz. ſaamengeſteld zyn. Het vermengt zich met Water en met Zuuren; maar niet met loogzoutagtige Loogen. (*e*)

OLIËN ontbinden Harſen (*f*) en Balſems, (*g*) van Planten, Waſch, Vet van Dieren, Bitumens (*h*) van Delfſtoffen, Zwavel, en zekere zelfſtandigheden (*i*) van Metaalen, byzonderlyk van Lood. Voor de meeſten van deeze Lichaamen zyn de uitgeperſte Oliën veel kragtiger Scheivogten, (*k*) dan die men door diſtilleeringe verkrygt; dewyl de eerſten beeter inſtaat zyn, om, zonder benadeelinge, eene ſterke hitte uit te ſtaan, welke, in de meeſte gevallen, noodzaakelyk is, om ze te doen werken. Men zegt, dat een Once Zwavel, (*l*) in drie Oncen uitgeperſte Olie (*m*) zal ontbinden, byzonder in die van Lynzaat, (*n*) maar dat 'er zes Oncen wezendlyke (*o*) toe noodig zyn, gelyk die van Terpentyn. (*p*)

Alle ZUUREN (*q*) ontbinden Loogzouten, (*r*) Loogzout Aarden (*s*) en metaalagtige Zelfſtandigheden. (*t*) De verſchillende Zuuren (*u*) verſchillen grootelyks in hunne werkinge op deeze laatſten; dewyl het één, alleen, eenig byzonder Metaal ontbindt; en een ander weder anderen.

De Zuuren van *Planten* (*v*) ontbinden eene groote menigte van Zink, Yzer, Koper, Lood en Tin; en trekken zoo veel uit de metaalagtige deelen van Antimonie aan, dat ze een ſterk braakmiddel worden: zy ontbinden het Lood veel gereeder, als het Metaal van te vooren door vuur tot kalk gebrand is, dan in den ſtaat van Metaal zelf.

Het zuur van *Zeezout* (*x*) ontbindt zink (*y*) Yzer, en Koper; en alhoewel het, in de gewoone ontbindingen, naauwelyks op eenige andere metaalagtige Zelfſtandigheid werkt, zoo kunnen ze nogthans allen, uitgenomen Goud, door kunſt met hetzelve vereenigd worden. Het invreetend *Sublimaat*, (*z*) en het brandmiddel van *Antimonie* (*a*) der Winkels, zyn vermengingen van het zelve met Kwikzilver (*b*) en het metaalagtig gedeelte van Antimonie; welke voortgebragt worden, door het zuur, in de gedaante van rook, op het onderwerp toe te paſſen; terwyl het zelve ook ſterk heet gemaakt wordt.

Het Zuur van *Nitrum* is het gemeene Scheivogt (*c*) van alle de metaalägtige Zelfſtandigheden, uitgezonderd Goud, en het metaalägtig gedeelte van Antimonie; van welke twee het eigen Scheivogt een mengſel is van de Zuuren van *Nitrum* en Zeezout, *Konings-Water* (*d*) genoemd.

Het Zuur van *Vitriool*, (*e*) met water verdund, ontbindt het Yzer en Zink zeer gemakkelyk: in deszelfs geconcentreerden ſtaat, en door eene kookende hitte onderſteund, kan het bekwaam gemaakt worden, om de meeſten der andere Metaalen te verbyten (*f*) of onvolkomen op te loſſen. *Loogen* van LOOGZOUT (*g*) ontbinden Oliën, harsagtige Zelfſtandigheden, (*h*) en Zwavel (*i*). Derzelver kragt wordt ſterk vermeerderd door het bydoen van *levendige Kalk*; (*k*) bewyzen daar van ziet men, in de bereidinge van Zeep, en in de gemeene brandmiddelen.

Dus geſcherpt en aangezet zynde, maaken ze het vleeſch, de beenderen en andere vaſte deelen van Dieren, tot eene geleyagtige ſtoffe. (*l*)

Ontbindingen, (*m*) die in Water, en in Geeſt van Wyn (*n*) gedaan zyn, bezitten de kragten van het ontbonden lichaam; terwyl de Oliën, in 't algemeen, deszelfs werking vermin-

(*c*) *Sal diureticum.* (*d*) *Succinum.* (*e*) *Alcalina Lixivia.* (*f*) *Reſinæ.* (*g*) *Balſama vegetabilia.* (*h*) *Bitumina mineralia.* (*i*) *Subſtantiæ metallicæ.* (*k*) *Menſtrua.* (*l*) *Sulphur.* (*m*) *Oleum expreſſum.* (*n*) *Seminis Lini.* (*u*) *Eſſentiale.* (*p*) *Terebinthini.* (*q*) *Acida.* (*r*) *Sales alcalini.* (*s*) *Terræ alcalinæ.* (*t*) *Subſtantiæ metallicæ.* (*u*) *Acida.* (*v*) *Acida vegetabilia.* (*x*) *Acidum ſalis marini.* (*y*) *Zincum.* (*z*) *Sublimatum corroſivum.* (*a*) *Cauſticum Antimonii.* (*b*) *Mercurius.* (*c*) *Menſtruum.* (*d*) *Aqua regia.* (*e*) *Acidum Vitrioli.* (*f*) *Corrodere.* (*g*) *Alcalina Lixivia.* (*h*) *Subſtantiæ reſinoſæ.* (*i*) *Sulphur.* (*k*) *Calx viva.* (*l*) *Materia gelatinoſa.* (*m*) *Solutiones.* (*n*) *Spiritus Vini.*

minderen; en de Zuuren en Loogzouten veranderen deszelfs hoedanigheid. Hierom zyn de wateragtige en geeſtagtige Vogten (*o*) de eigentlyke Scheivogten (*p*) der natuurlyke kragten van groeijende en dierlyke zelfſtandigheden.

De meeſten der voorgaande Ontbindingen worden gemakkelyk uitgevoerd, door het Scheivogt op het Lichaam, dat ontbonden moet worden, te gieten, en door het zelve dus met het vogt, aan eene bekwaame warmte blootgeſteld, een tyd lang te laaten ſtaan.

Om Oliën en Loogzoutagtige (*q*) Vogten hunnen pligt te doen verrichten, wordt doorgaands een ſterke hitte vereiſcht: ook willen de Zuuren, zonder derzelver onderſtand, op ſommige metaalägtige lichaamen niet werken. De werking van waterägtige en geeſtägtige Scheivogten (*r*) wordt insgelyks door eene maatige hitte bevorderd; alhoewel de hoeveelheid, die zy daar na ontbonden houden, niet vermeerderd is, gelyk ſommigen verkeerdelyk meenen: want, al het geen, welk de hitte hen meer doet opneemen, dan zy in een langer tyd in de koude zouden doen, zal weder bezinken als de hitte over is: dit is ten minſten doorgaans de uitkomſt, ſchoon 'er voorbeelden van 't tegendeel mogten zyn.

De werking der Zuuren op de lichaamen, die zy ontbinden, is doorgaands verzeld met hitte, opborling en eene overvloedige uitwerpinge van dampen. De Dampen, welken geduurende de ontbinding van ſommige Metaalen, in het Zuur van Vitriool, opſtygen, worden ontvlambaar bevonden: hierom moet de Bewerker, in het bereiden van kunſtig bereide Vitriolen (*s*) uit yzer en zink, op zyne hoede zyn; voornaamelyk als de ontbinding in een vat geſchiedt, dat naauw van mond is, op dat eene onvoorzigtige toenaadering met eene kaars den uitwaaſſemenden damp niet in vlamme zette.

Daar is nog eene andere ſoorte van Ontbindinge, waarin de vogtigheid der *Lucht* het Scheivogt (*t*) is. Vaſte Loogzouten, (*u*) en die van de Onzydige ſoorte (*v*) uit Loogzouten (*x*) en de Zuuren van Planten (*y*) ſaamengeſteld; of uit ontbindbaare Aarden en eenig zuur, uitgezonderd dat van Vitriool, en ſommige Zouten van Metaalen, beſtaande; als zy eenigen tyd aan eene vogtige Lucht worden blootgeſteld, trekken ze haare vogtigheid trapswyze aan, en worden eindelyk zagt en geſmolten. Eenige zelfſtandigheden, die in heure grovere gedaante, door de byvoeging van Water, niet kunnen ontbonden worden, zullen gemakkelyk ſmelten door deeze geringe werkinge der vogtigheid van de Lucht. Deeze bewerking word SMELTING (*z*) genoemd.

II. AFDEELING.

Van de Uittrekkinge. (*x*)

De Vogten, welken zekere zelfſtandigheden, in derzelver zuiveren ſtaat, ontbinden, dienen insgelyks, om dezelven uit de ſaamenmengſels met andere ſtoffen *uit te trekken*. Dus trekt de verbeeterde Geeſt van Wyn, (*b*) het Scheivogt (*c*) der wezendlyke Oliën en Harſen, de kragten der Harſen en Oliën van Planten naa zich; gelyk het water die van de ſlymen (*d*) en zouten doet; terwyl de werkelooze aardägtige deelen van beiden onaangeroerd overblyven. Insgelyks trekt het Water uit veele Planten zelfſtandigheden, op welken het, als zy alleen zyn, weinig uitwerking doet; ja zelfs kunnen wezendlyke Oliën (*e*) in die vloeiſtoffe ontbonden worden, door het bydoen van gomägtige en zoute ſtoffen, welken in alle planten, in eene meer of mindere maate gevonden worden. Dus geeven veele Specery-

agtige

(*o*) *Liquores aquei & ſpirituoſi.* (*p*) *Menſtrua.* (*q*) *Liquores alcalini.* (*r*) *Menſtrua aquea & ſpirituoſa.* (*s*) *Vitriola artificialia.* (*t*) *Menſtruum.* (*u*) *Sales alcalini fixi.* (*v*) *Neutralis ſpeciei.* (*x*) *Sales alcalini.* (*y*) *Acida vegetabilia.* (*z*) *Deliquefactio.* (*a*) *Extractio.* (*b*) *Spiritus vini rectificatus.* (*c*) *Menſtruum,* (*d*) *Mucilaginoſæ & ſolinæ.* (*e*) *Olea eſſentialia.*

agtige Planten, de meeste Bitters en de saamentrekkende zelfstandigheden heure kragten aan dit Scheivogt over.

De *Uittrekking* (*f*) wordt verricht, door het Onderwerp in zyn eigen Scheivogt TE WEEKEN (*g*) te zetten, in de koude; of door het zelve te laaten WERKEN, (*h*) of OM TE VOEREN (*i*) in eene maatige warmte; of de plant in kookend vogt te STEEKEN (*k*), en dezelve in een beslooten vat te laaten staan, tot dat het koud wordt; of wel daadelyk eenigen tyd te saamen te laaten kooken.

De benaaming van *werking*, of *teering* (*a*) wordt somtyds genomen voor Weeking (*b*) en in dit geval wordt de bewerking ingericht, om in de koude te volbrengen, *zonder hitte:* Als deeze omstandigheid niet uitdrukkelyk gemeld wordt, dan sluit de Werking (*c*) of teering altoos het gebruik van hitte in. De *Omvoering* (*d*) verschilt van de Werking of teering alleen daarin, dat de waassem, tot welken een gedeelte van 't Onderwerp ontbonden is, door middel van eene, daar toe bekwaame, schikking der Vaten, verdikt en weder naa het Onderwerp te rug gevoerd wordt. De Werking (*e*) of Teering wordt doorgaands verricht in eene omgedraaide kolf, (*f*) of Florentynsche Wynfles, of diergelyke; welke in een *rondgaand Vat* (*g*) kan veranderd worden, door eene andere fles of kromme kolf omgekeerd in den mond der eerste te steeken, en de saamenvoeging met een stuk vogtig deeg digt toe te stryken. Een enkele Kolf (*h*) zal het zelfde even goed uitwerken; als de hals maar zoo lang en naauw is; dewyl de Damp daar in verkoelt en dik wordt, eer hy tot boven toe kan opklimmen: en in zulk eene soorte van Vat, kan men zelfs Geest van wyn, (*i*) een der vlugste vogten, die ons bekend zyn, zonder merkelyk verlies laaten kooken. Het gebruik van dit Werktuig is insgelyks bevryd van een ongemak, welk het ander, in sommige gevallen, kan verzellen; te weeten, dat het bovenste Vat zou kunnen barsten, of 'er af gestooten worden.

En dewyl de langhalsige Kolven, die hier aangepreezen worden, wat moeijelyk om te vullen en leeg te maaken, en ook zeer duur zyn; zoo kan men, naar gelegenheid, eene lange glazen pyp op eene kortere steeken, en dezelven met leem digt toestryken.

De Hitte bevordert de Uittrekking (*k*) heel zeer; doch om datze veroorzaakt, dat het scheivogt (*l*) ook de grover en onaangenamer deelen der Zelfstandigheden opneemt; zoo is de Hitte voor sommige zelfstandigheden alzoo schadelyk bevonden, als ze noodzaakelyk is voor anderen, om 'er de kragten uit te trekken. Dus zal *Guajacum*, of Verfhout (Kampeche-hout) weinig aan wateragtige Vogten mededeelen, zonder eene kookende hitte; terwyl zelfs eene kleine graad van warmte zeer nadeelig bevonden wordt, voor het fyne bitter van *Carduus benedictus:* want deeze Plant, welke in kookend water gestooken, of in vry heet water getrokken zynde, eenen zoo walgägtigen smaak geeft, dat ze braaking verwekke; deeze Plant, zeg ik, geeft aan het koude Water het aangenaamste balsemägtig Bitter, dat in de Winkels, als een Maagmiddel, gevonden wordt.

Gelyk de Hitte de ontbindende kragten der Vogten vermeerdert; zoo vermindert de koude, in tegendeel, dezelven. Hier van dan is 't, dat de *Tinctuuren*, of *Extracten*, die door eene groote hitte gemaakt zyn, een gedeelte van 't geenze in hebben, in koud weder, afleggen, en dus naar evenredigheid zwakker worden; eene omstandigheid, die byzondere opmerking waardig is.

III. AF-

(*f*) *Extractio.* (*g*) *Macerare.* (*h*) *Digerere.* (*i*) *Circulare.* (*k*) *Infundere.* (*a*) *Digestio.* (*b*) *Maceratio.* (*c*) *Digestio.* (*d*) *Circulatio.* (*e*) *Digestio.* (*f*) *Matrass*, (or *Boltbead*). (*g*) *Vas circulatorium.* (*h*) *Matrass.* (*i*) *Spiritus vini.* (*k*) *Extractio.* (*l*) *Menstruum.*

III. AFDEELING.

Van de Zuiveringe. (*a*)

Daar zyn verſcheidene wyzen, om de Vogten van hunne vuiligheden te *zuiveren*, (*b*) of te reinigen, naar dat het Vogt zelf meer of minder taai, of de vuile ſtoffe van meer of minder zwaarte is.

Dunne Vogten leggen hunne zwaare onreinigheden gereedelyk af, als ze maar eenigen tyd, in eene koele plaatſe ſtil ſtaan; en kunnen dan OVERGEGOOTEN, of klaar afgegooten worden, door het vat op zyde te houden.

Maar lymagtige, vetagtige of dikke ſtoffen moeten door een bekwaam vuur geſmolten worden; wanneer de zwaarſte vuiligheden naa den grond zullen zinken; terwyl de ligtſten zullen boven dryven, om AFGESCHUIMD te kunnen worden.

Als de onreinigheden zoo zwaar niet zyn, dat ze van zelfs naa den grond zinken, noch zoo ligt, datze aanſtonds koomen boven dryven; kunnen ze voor een groot gedeelte worden afgeſcheiden door KLEINZINGE (*c*), door een teems van linnen, wollen of ander doek; en nog beter door KLEINZINGE (*d*) door een zagt en vloeijend ſoort van papier, welk tot dit gebruik gemaakt wordt.

Het *graauw* papier, dat over de pillendoozen is, als ze van buitens lands komen, is hier wel het beſte toe: want het breekt niet ligt, al is het nat, noch geeft aan 't vogt, dat 'er door gaat, eenige kleur, gelyk het roodagtig ſoort, genaamd *blom-papier*, menigmaal doet. Het Papier wordt gelegd op eenen tregter, of op een ſtuk Kanefas, in een Raam geſpannen. Als men den tregter gebruikt, moet men eenige ſtrootjes, of dunne ſtokjes tuſſchen het papier en de zyden van den tregter leggen, op dat de zwaarte van 't Vogt niet zoo ſterk op het papier drukke, dat 'er geene plaats zoude overblyven, om het vogt door te laaten. In ſommige gevallen neemt men eenen tregter van draadwerk tuſſchen het papier en den glazen tregter. Ook is 'er een ſoort van glazen tregters met nedergaande ribbetjes aan de zyden; die met opzet hier toe gemaakt worden.

Lymagtige en vet- of olieagtige Vogten, welken niet ligt door de gaatjes van een zeef of teems heen gaan, worden HELDER GEMAAKT (*e*), door dezelven te kloppen met wit van eijeren; welk door de warmte ſtremmende en hard wordende, en zich aan de vuile ſtoffe hechtende, met dezelve komt boven dryven: het mengſel moet zagtjes gekookt worden, tot dat het ſchuim begint te breeken, wanneer het vat van het vuur, de korſt 'er af, en het Vogt door een flenellen zak moet gedaan worden.

Afgieting, (*f*) doorzyging, (*g*) en kleinzing (*h*) kunnen gebruikt worden tot de meeſte geneeskundige Vogten, welken gezuiverd moeten worden. Maar afſchuiming (*i*) en heldermaaking (*k*) hebben zelde plaats; om dat deezen de geneezende deelen, dikwils, te gelyk met de onreinigheden van 't Vogt afſcheiden. Dus zal het afkookſel van ſlaapbollen, of maankoppen, om *Diacodium* te maaken, als het naauwkeurig geſchuimd of helder gemaakt wordt (gelyk ſommigen gewoon zyn te doen) alle zyne geneeskragt, die de ſlaapbollen 'er aan mededeelen, verliezen; en in plaatſe van een zagt heulſap, (*l*) zal 'er niet veel anders van worden, dan een gemeene ſyroop van ſuiker.

Het zal niet ondienſtig zyn hier aan te merken, dat de gemeene kleinspapieren eenen onaangenaamen geur aan de Vogten kunnen geeven: hierom moet men by 't kleinzen van beſte bitters, of andere Vogten, welker aangenaamheid van veel belang is, dat gedeelte, welk eerſt door het papier gegaan is, afzonderlyk houden, tot mindere gebruiken.

IV. AF-

(*a*) *Depuratio.* (*b*) *Depurare.* (*c*) *Colatura.* (*d*) *Filtratio.* (*e*) *Clarificare.* (*f*) *Defuſio.* (*g*) *Colatura.* (*h*) *Filtratio.* (*i*) *Deſpumatio.* (*k*) *Clarificatio.* (*l*) *Opiatum.*

IV. AFDEELING.

Van de Cryſtalmaakinge. (*a*)

WATER door de hitte geholpen, ontbindt een grooter deel van zoute Zelfſtandigheden, dan het, koud geworden zynde, kan behouden: hier van daan is het, dat een gedeelte van 't zout, by de verſlapping der hitte, zich wederom van het Scheivogt afſcheidt, en aan de zyden en den bodem van 't Vat weêr ſtyf wordt. De ſtyf en vaſt gewordene ſtoffen, ten zy dat ze te ſchielyk gevormd zyn, door het haaſtig koel maaken van het vogt, of door ſchudden, of andere oorzaaken in haare ſtremminge beletted, worden doorſchynend en van regelmaatige gedaanten bevonden; gelykende, in haar uiterlyk aanzien naar het natuurlyk Spruit-CRYSTAL.

Zout, in eene groote menigte water ontbonden zynde, kan insgelyks weêr uit het zelve tot zyne voorige cryſtallyne gedaante herſteld worden, door de ontbinding zoo verre te verkooken, dat het meeſte vogt uitgewaaſſemd zy, en het overgeblevene te weinig, om het zout ontbonden te houden, als het geheel koud geworden is. Het is gebruikelyk de uitdamping (*b*) te vervolgen, tot dat het Zout eene geſteldheid om te ſtremmen, zelfs in 't heete water, vertoont, door een vliesje op dat gedeelte van 't water te maaken, welk minſt heet is, dat is, op de oppervlakte. Indien men ſtaaije en volmaakt gevormde *Cryſtallen* begeert, is dit punt wat te laat: want als het zout dus begint te ſtremmen, terwyl het nog zeer heet is, zoo zal het, als men het in eene koude plaats brengt, al te ſchielyk en onregelmaatig ſaamenſtremmen; terwyl het vliesje tegelyk door het vogt zal heen vallen, en dus eene verdere verwarring aan de regelmatigheid der Cryſtalmaakinge veroorzaaken.

Om deeze Bewerking (*c*) dan in volmaaktheid uit te voeren, moet de uitdamping (*d*) zagtelyk geſchieden, en niet langer vervolgd worden, dan tot dat eenige droppels van 't vogt, die men op eene koude glazen plaat laat vallen, Cryſtallyne (*e*) draadtjes vertoonen. Als deeze merkteekenen van genoegzaame uitwaaſſeming te voorſchyn komen, moet het Vat aanſtonds van het vuur genomen, en in eene minder warme, maar niet in eene koude plaats gezet, en met een kleed overdekt worden, om den toegang van de koude lucht, en gevolglyk ook het maaken van een vliesje, te beletten.

Alle de Loogzouten (*f*) zyn van deeze bewerkinge uitgeſlooten; dewyl de vaſte Loogzouten (*g*) nooit eene Cryſtallyne gedaante aanneemen, en de vluggen (*h*) ontſnappen eer het Scheivogt uitdampt. Zelfs eenigen van de Onzydige Zouten, (*i*) voornaamelyk dezulken, waar van zekere metaalagtige lichaamen de grondſlag zyn, worden zoo ſterk vaſtgehouden door het wateragtig Vogt, dat ze geene de minſte waarſchynlykheid tot Cryſtalmaaking vertoonen; ten zy 'er eenige andere zelfſtandigheid, die naader maagſchap (*k*) met het water heeft, worde bygedaan. De Tafel der Maagſchappen (*l*) wyſt uit, dat die zelfſtandigheid Geeſt van Wyn is; (*m*) door welken voorzigtig 'er by te doen, deeze ſoorten van Zouten gemakkelyk van het Scheivogt (*n*) afſcheiden, en zulke groote en fraaije gedaantens van *Cryſtal* maaken, als door eenig ander middel naauwelyks te verkrygen zyn.

De Bewerker moet wel op zyne hoede zyn, dat hy 'er niet te veel Geeſt van wyn bydoe; op dat de grondſlag van het zout, in plaatſe van eene trapswyze en geregelde Cryſtalmaakinge, (*o*) niet ſchielyk nederploffen (*p*) in de gedaante van een poeder. Een twintigſte deel der zwaarte van het Vogt zal in de meeſte gelegenheden, eene genoegzaame, en in ſommige, eene al te groote hoeveelheid zyn.

Ver-

(*a*) *Cryſtalliſatio.* (*b*) *Evaporatio.* (*c*) *Proceſſus.* (*d*) *Evaporatio.* (*e*) *Filamenta Cryſtallina.* (*f*) *Sales alcalini.* (*g*) *Alcalini fixi.* (*h*) *Volatiles.* (*i*) *Sales neutrales.* (*k*) *Affinitas.* (*l*) *Tabula Affinitatum.* (*m*) *Spiritus vini,* (*n*) *Menſtruum.* (*o*) *Cryſtalliſatio.* (*p*) *Præcipitare.*

Verfchillende Zouten vereiffchen verfchillende hoeveelheden van water, om dezelven ontbonden te houden: en hier van daan is 't, dat de Mengfels van twee of meer Zouten, in deeze vloeiftoffe ontbonden zynde, zullen beginnen af te fcheiden en Cryftal te worden op verfchillende tydftippen der uitdampinge. Op deezen grond van bewerkinge, worden de Zouten bevryd, niet alleen van zulke onzuiverheden, als 't water niet kan ontbinden, en door de gaatjes van een teems brengen; maar ook van de Mengfels van elkanderen; terwyl dat geen, welk het meefte water noodig heeft, het eerfte tot Cryftal fchiet.

V. AFDEELING.

Van de Nederploffinge. (*a*)

Door deeze Bewerkinge worden de lichaamen uit hunne ontbindingen herfteld, door het bydoen van eenige andere Zelfftandigheid, met welke het Scheivogt, (*b*) of het ontbonden lichaam naader vermaagfchapt (*c*) is, als die beiden met elkanderen.

'Er is derhalven eene tweederlye foorte van Nederploffinge, (*d*) de eene waar door de bygevoegde zelfftandigheid zich met het Scheivogt vereenigt, en veroorzaakt, dat het te vooren ontbonden lichaam naar beneden gedreven wordt; de andere, waar door de bygevoegde Zelfftandigheid zich met het ontbonden lichaam vereenigt, en met het zelve op den grond nedervalt. Van de eerfte foorte hebben we een voorbeeld in de nederploffinge van Zwavel (*e*) uit loogzoutagtige Logen, (*f*) door middel van de Zuuren (*g*); van de andere foorte in de nederploffinge van het Kwikzilver (*h*) uit fterkwater (*i*) door Zeezout, of deszelfs zuur.

De Onderwerpen deezer Bewerkinge, zoo wel die bekwaam zyn om nedergeploft (*k*) te worden, als die, welken de anderen nederploffen, (*l*) zullen gereedelyk te vinden zyn, in de Tafel van (*m*) Maagfchap. De wyze, om dezelve te bewerken, is zoo eenvouwdig, dat 'er geene byzondere onderrichting toe noodig is; dewyl 'er niets meer toe vereifcht wordt, dan dat men het nederploffende (*n*) trapswyze 'er by doet, zoo lang als het eenige nederploffing veroorzaakt. Als de poeder geheel nedergevallen is, moet ze wel ZOETGEMAAKT, (*o*) dat is, verfcheidene reizen in verfch water gewaffchen, en voorts tot gebruik gedroogd worden.

Wanneer men Metalen tot nederploffende (*p*) dingen gebruikt, gelyk in de Zuivering van Staal-vitriool (*q*) van koper, door het bydoen van nieuw yzer, moeten ze volkomen zuiver en vry zyn van alle roeftige en fmeerige ftoffe; anders willenze niet gereedelyk, of geheel niet ontbinden, en gevolglyk zal de Nederploffing (*r*) niet flaagen; want de Zelfftandigheid, die nedergeploft (*s*) moet worden, fcheidt zich alleen door een byvoegfel, het welk ontbindt en derzelver plaats inneemt. En de afgefcheidene poeder blyft dikwyls, in plaatfe van op den grond te vallen, op het nederploffend metaal (*t*) zitten, waar van het by gelegenheid moet afgefchudt worden, om redenen, die genoeg bekend zyn.

Schoon de nedergeplofte Poeder, (*u*) in deeze Bewerkinge, doorgaands dat gedeelte is, welk men begeert te gebruiken; zoo kan men nogthans menigmaal eenig voordeel doen met het vogt, dat na de Nederploffing overblyft. By voorbeeld; als vaft Loogzout (*v*) in water ontbonden is, en Zwavel (*x*) in deeze Loog opgeloft; zoo zal het bydoen van

(*a*) *Præcipitatio.* (*b*) *Menftruum.* (*c*) *Affine.* (*d*) *Præcipitatio.* (*e*) *Præcipitatio fulphuris.* (*f*) *Alcalina Lixivia.* (*g*) *Acida.* (*h*) *Præcipitatio Mercurii.* (*i*) *Aqua fortis.* (*k*) *Præcipitari.* (*l*) *Præcipitare.* (*m*) *Tabula Affinitatum.* (*n*) *Præcipitans.* (*o*) *Edulcari.* (*p*) *Præcipitantia.* (*q*) *Purificatio vitrioli martialis.* (*r*) *Præcipitatio.* (*s*) *Subftantia præcipitanda.* (*t*) *Metallum præcipitans.* (*u*) *Pulvis præcipitatus.* (*v*) *Sal fixum alcalinum.* (*x*) *Sulphur.*

van Zuuren (*y*) de Zwavel afſcheiden en nederwerpen, alleen uit kragt van het zuur, dat zich met de zwavel vereenigt, en het Loogzout, waar door de zwavel ontbonden gehouden werdt, tot een onzydig (*z*) Zout maakt: gevolglyk, als de nederploffing geſchiedt met het zuur van Vitriool, (*a*) en het zuur allengs 'er in druipt, tot dat het Loogzout (*b*) volkomen verzadigd (*c*) is, dat is te zeggen, zoo lang als het voortgaat eenige nederploffing of troebelheid te veroorzaaken; zoo zal het Vogt, behoorlyk uitgedampt en gecryſtallizeerd, een Onzydig Zout uitleeveren, het welk uit het zuur van Vitriool en vaſt Loogzout ſaamengeſteld, dat is, gevitrioleerde *Tartarus* is. (*d*) Op dezelve wyze kan men een oprecht *Nitrum* van het Vogt verkrygen, als de Nederploffing met het zuur van *Nitrum* gedaan is; indien met Zeezout, (*e*) komt 'er zout uit voort, dat *Spiritus ſalis marini coagulatus* genoemd wordt; en indien met het zuur van Azyn, het zout, dat *Sal diureticus* hiet.

VI. AFDEELING.

Van de Uitdampinge. (*a*)

De UITDAMPING is eene derde manier, om de vaſte Lichaamen uit hunne ontbindinge weder te herſtellen, door middel van hitte; welke, het vogtig gedeelte *uitdampende*, (*b*) dat is het zelve in waaſſem uitdryvende, de ſtoffe, die 'er in ontbonden was, in haare vaſte gedaante overlaat.

Deeze bewerking is toepaſſelyk op alle ontbindingen van zulke zelfſtandigheden, die minder vlug (*c*) zyn dan het Scheivogt (*d*) is, of die niet vervliegen (*e*) door dien graad van hitte, welke tot de uitdamping van de vloeiſtoffe vereiſcht wordt; gelyk daar zyn de ontbindingen van vaſte Loogzouten; de ontbindingen van de gomagtige, geleyägtige en ándere deelen van Planten en Dieren, zonder reuk, in water; en die van veele harsagtige en welriekende zelfſtandigheden in Geeſt van wyn.

Het Water trekt de kragten van verſcheidene welriekende ſpeceryägtige kruiden, byna, zoo volmaakt uit, als verbeeterde Geeſt (*f*) van wyn; maar op gegooten trekſels (*g*) zyn op verre na zoo bekwaam niet tot die bewerking, als die in Geeſt van wyn (*h*) gedaan worden; want het water verdooft allen reuk en geur van 't Onderwerp, welke door dat ligter vogt gantſchelyk wordt agtergelaaten. Dus zal een gegooten trekſel van (*i*) Munte in water, den ſmaak, den reuk en alle de kragten van het kruid, in de uitdampinge, verliezen; terwyl een *Tinctuur*, in zuiveren geeſt van wyn getrokken, door dezelfde behandeling, een dik balſemagtig vogt uitlevert; of liever eene gomägtige Hars, die zeer ryk is van de byzondere hoedanigheden van de Munte.

In het uitdampen deezer vogten, moet men byzondere zorg dragen, dat de hitte, tegen het einde van de bewerkinge zeer zagt zy; anders zal de ſtoffe, wanneer ze dik wordt, aan het vat branden, en eenen onaangenaamen reuk en ſmaak aanneemen: deeze verbrandde geur wordt *Empyreuma*, (dat is verbranding) genoemd. Het vogt moet geduurig in beweeginge gehouden worden, zoo lang als de Uitdamping duurt; anders beſtolt een gedeelte der ſtoffe, die op de oppervlakte aan de lucht is blootgeſteld, en maakt een vliesje, dat de verdere uitdamping verhindert. Meer byzondere onderrichtingen, om deeze bewerking met het meeſte voordeel uit te voeren, zullen hier na in 't *II. Deel* aan de hand gegeeven worden.

(y) *Acida.* (z) *Sal neutrum.* (a) *Acidum Vitrioli.* (b) *Alcalinum.* (c) *Satiatum.* (d) *Tartarus Vitriolatus.* (e) *Sal marinum.* (a) *Evaporatio.* (b) *Evaporans.* (c) *Volatiles.* (d) *Menſtruum.* (e) *Exbalare.* (f) *Spiritus vini rectificatus.* (g) *Infuſiones.* (h) *Spiritus vini.* (i) *Infuſio Menthæ.*

VII. AFDEELING.

Van het Distilleeren. (a)

In de voorgaande Bewerkinge worden de Vloeiftoffen door de hitte verdund tot damp of waaſſem, welke men in de lucht laat vervliegen; maar in de tegenwoordige is de hoofdzaak dien damp te verſaamelen en te bewaaren. Tot dat einde wordt de Damp ontvangen in bekwaame vaten, die aan het vat, waarin het onderwerp is, gevoegd en met leem digt geſtreeken zyn, om daar in te verkoelen, en weder tot de gedaante van een Vogt te verdikken.

Daar zyn twee ſoorten van Diſtilleeringe: door de eene worden de fynder' en vlugger' deelen van de Vogten opgeheven van de grover'; en door de andere worden de vogten, die in vaſte lichaamen beſlooten zyn, door geweld van vuur uit dezelven gedreven.

Tot de eerſte ſoort behoort de Diſtilleering van den zuiveren ontvlambaaren Geeſt (b) uit wynagtige Vogten (c); en van zodanige werkende deelen der Planten, die bekwaam zyn, om door kookend water of Geeſt van wyn te worden uitgetrokken, en ter zelver tyd te gelyk met den waaſſem op te klimmen.

Dewyl kookend Water de wezendlyke Oliën (d) der planten uittrekt of ontbindt, terwyl ze met de andere deelen van 't onderwerp vermengd zyn, zonder verzadigd (e) te worden, maar alleen een bepaald, en dat ſlegts een klein gedeelte van dezelven, in haaren zuiveren ſtaat opneemt; dewyl, al verder, deeze Oliën de eenige zelfſtandigheden zyn, in de gemeene planten begrepen, welken in dien graad van hitte volkomen vlug bevonden worden; en dewyl, eindelyk, in dezelfde Oliën de kragten der ſpeceryen, en de byzondere geur en reuk van alle planten hunne zitplaats hebben; zoo is het klaar, dat het water, door diſtilleeringe, met de kragtigſte deelen van veele planten kan bezwangerd (f) worden: dat ook deeze bezwangering bepaald is; dewyl de Olie, in deeze bewerking, zuiver opryſt uit die deelen der Plante, welken dezelve te vooren ontbindbaar maakten in water, zonder bepaalinge; hierom ſcheidt het grootſte deel der Olie, zich van het gediſtilleerde wateragtig vogt af, en zinkt naa den grond, of dryft op de oppervlakte, naar derzelver meerder of minder zwaarte: dat gevolglyk opgegooten trekſels, (g) of kookſels, en gediſtilleerde wateren grootelyks van elkanderen verſchillen: dat de eerſten al ſterker en ſterker kunnen gemaakt worden, door het vogt op verſche deelen van 't onderwerp te gieten; doch dat de laatſten, op deeze wyze, niet kunnen verbeterd worden door verdubbelinge, of door de diſtilleering van dezelven met verſche inmengſels te herhaalen. Zie het *II. Deels V. Hoofdd. 2. Afdeel.*

Dewyl de Oliën van veele planten niet ligt diſtilleeren door eene hitte, die minder is, dan welke water doet kooken; dewyl verbeeterde Geeſt van wyn (h) voor zulk eene hitte niet vatbaar is; en dewyl dit Scheivogt (i) die Oliën geheel en al, in haaren zuiveren ſtaat, ontbindt; zoo volgt, dat de Geeſt van wyn veel minder uit de meeſte planten opheft, als water doet; maar dat de gediſtilleerde Geeſt (k) desniettegenſtaande, door alles te behouden wat hy opheft, volkomen ontbonden zynde, in ſommige gevallen, al zoo ſterk van het onderwerp kan aangedaan zyn, als het gediſtilleerde Water. (l)

De Toeſtel, (m) waar van men gebruik maakt in 't diſtilleeren van Geeſten, Waters en Oliën, beſtaan uit een *Diſtilleerketel*, of koperen Vat, om het Onderwerp te bevatten; aan welk vat een groote *Helm* met een *zwaanen hals* gevoegd en met leem digt geſmeerd wordt. De damp, welke in den helm opryſt, wordt daar van daan geleid, door eene *ſlang*, of lange ſchroefwyze pyp, die in een vat met koud water, een *Koelvat* (n) genaamd, geplaatſt is;

(a) *Diſtillatio.* (b) *Spiritus purus inflammabilis.* (c) *Liquores vinoſi.* (d) *Olea eſſentialia.* (e) *Saturari.* (f) *Impregnari.* (g) *Infuſiones.* (h) *Spiritus vini rectificatus.* (i) *Menſtruum.* (k) *Spiritus diſtillatus.* (l) *Aqua diſtillata.* (m) *Adparatus.* (n) *Refrigeratorium.*

is; en daarin verdikt zynde, loopt hy nederwaards in eenen *Ontvanger*. (o) In het tweede Deel van dit werk zullen we eenige onderrichtingen in deezen Toeſtel tot byzondere gebruiken mededeelen; met aanwyzinge om de verſcheidene bewerkingen ten meeſten voordeele uit te voeren.

Hier dient wel aangemerkt, dat, dewyl de deelen, welken in de uitdamping behouden worden, in de diſtilleeringe niet kunnen opreizen, het vogt, welk na de diſtilleering overblyft, behoorlyk gezuiverd en verdikt zynde, de zelfde uittrekſels (p) zal uitleveren, als die, welken van het trekſel (q) of kookſel (r) van het onderwerp bereidt, en met opzet daar toe gemaakt zyn; dewyl de eene deezer bewerkingen alleen de vlugge deelen verſaamelt, en de andere de deelen die vaſter zyn; zoo dat de geneeskragtige deelen van beide ſoorten, als ze in een onderwerp begrepen zyn, op deeze wyze onderſcheidenlyk kunnen verkregen worden; zonder dat de eene ſoorte benadeeld wordt, door de bewerkinge, die de andere vergaadert.

De Onderwerpen der tweede ſoorte van Diſtilleeringe (s) zyn de grove Oliën van Planten en Dieren, (t) de zuure Geeſten der Delfſtoffen, (u) en het metaalagtig vloeibaar Kwikzilver (v); alle welken, gelyk zy eenen veel hoogeren graad van hitte vereiſſchen, om ze op te heffen, als de voorgaande Vogten kunnen verdragen, zoo ook verdikt worden, zonder zoo verre van de werkinge des vuurs op te klimmen.

De Diſtilleering van deeze dingen wordt in laage glazen Vaten verricht, welke, wegens hunnen krommen hals, die naa eene zeide gebogen is, *Retorts* (x) genoemd worden; aan het uiterſte einde van den hals wordt een *Ontvanger* (y) gevoegd en met leem digt geſtreeken; welke Ontvanger, buiten het Furnuis (z) ſtaande, worden de dampen in den zelven ſchielyk verdikt, zonder dat men een koelvat daar toe behoeft te gebruiken: Nogthans zyn ſommigen gewoon, om deeze uitwerking te bevorderen, inzonderheid in warm weder, den Ontvanger (a) te verkoelen, door nu en dan nette doeken 'er om te ſlaan, of hem gedeeltelyk in een vat onder koud water te houden.

De Dampen (b) van ſommige Zelfſtandigheden zyn zoo traag, of worden zoo ſterk vaſtgehouden door eene vaſte ſtoffe, dat ze naauwelyks zelfs tot boven den lagen hals der *Retort* opryzen. Deezen worden gemakkelykſt gediſtilleerd in aarden Vaten met regte halzen, *Langhalzen* genaamd, en op zyde gelegd, zoo dat de Damp met weinig of geene opklimminge zydwaards gaat: ook wordt 'er een *Ontvanger*, buiten het Furnuis, aan 't einde aangevoegd en met leem digt geſtreeken: en op deeze wyze wordt de zuure Geeſt van Vitriool (c) gediſtilleerd. De ſtoffe, welke, na de diſtilleering, in de *Retort* of Langhals overblyft, wordt doorgaans *Caput mortuum* genoemd, (dat is doodekop).

In deeze Diſtilleeringen (d) wordt dikwyls eene menigte veerkragtige lucht geboren; welke, ten zy men haar eenen uitgang vergunne, den Ontvanger afwerpt, of doet barſten. Het gevaar hier van kan grooten deels voorgekomen worden door het vuur zagtjes aan te ſtooken; doch met meer zekerheid, door een klein gaatje in het toeſtrykſel der leem te laaten, het welk men naar gelegenheid kan openen of toedoen, met een houten pen; of door een regtopgaande pyp, by de ſaamenvoeging, 'er aan te doen, van zulk eene hoogte, dat de damp van 't gediſtilleerde vogt niet tot boven aan toe kan opklimmen.

VIII. AF-

(o) *Receptor.* (p) *Extractus.* (q) *Tinctura.* (r) *Decoctio.* (s) *Diſtillatio.* (t) *Craſſa Olea vegetabilium & Animalium.* (u) *Spiritus acidi mineralium.* (v) *Metallicum Argentum vivum fluidum.* (x) *Retorta.* (y) *Receptor.* (z) *Fornax.* (a) *Receptor.* (b) *Vapores.* (c) *Spiritus acidus Vitrioli.* (d) *Diſtillationes.*

VIII. AFDEELING.

Van de Opheffinge. (a)

Gelyk alle vloeibaare ftoffen vlug zyn en door hitte vervliegen kunnen, en gevolglyk bekwaam om afgefcheiden te kunnen worden, in de meefte gelegenheden, van de vafte ftoffen, door de voorgaande bewerkingen; zoo kunnen ook verfcheidene vafte lichaamen op diergelyke wyze behandeld worden. Vloeiftoffen (b) worden gezegd te *diftilleeren*, (c) dat is neêr te druipen, en vafte (d) lichaamen, opgeheven te worden; (e) hoewel die beiden fomtyds door eene en dezelfde bewerkinge verkregen worden. Als de opgeheven ftoffe vaft wordt tot eenen klomp (g) wordtze gemeenlyk *fublimaat* (h) genoemd; en indien in de gedaante van poeder, dan hiet ze *bloem* (i).

De voornaamfte onderwerpen deezer bewerkinge zyn vlugge Loogzouten (k); onzydige Zouten (l), die uit vlugge loogzouten en zuuren faamengefteld zyn, als Ammoniac Zout; (m) het zout van Barnfteen (n) en de bloem van Benzoin (o); bereidingen van kwikzilver (p), en Zwavel (q). Lichaamen, die uit zich zelven niet vlug zyn, worden dikwyls vlug gemaakt, en kunnen opgeheven worden, door het bydoen van eenige vlugge zelfftandigheden: dus wordt Yzer opgeheven door ammoniac zout, in de bereidinge van de *bloem van ftaal.* (r)

De dampen der vafte lichaamen reizen, in beflootene vaten, maar weinig op, en blyven aan dat gedeelte van het vat hangen, waar zy ftremmen. Derhalven is een Ontvanger (s) of Verdikker hier minder noodig, als in de voorgaande bewerkinge; zynde een enkel vat, als een *Kolf* (u), of lange *Flefch*, of diergelyke, dikwyls genoeg. De gemakkelykfte toeftel tot het opheffen van byzondere zelfftandigheden, en de voordeeligfte wyze, om de verfcheidene bewerkingen te beftieren, zullen in het *tweede Deel* medegedeeld worden.

IX. AFDEELING.

Van de Uitperffinge. (a)

De Pers wordt voornaamelyk gebruikt, om de fappen uit fappige kruiden en vrugten te perffen; gelyk ook tot de fmaakelooze Oliën (b) van de vetagtige zaaden en korls.

De harder vrugten, als kweepeeren, moeten vooraf wel geftampt, of vergruisd worden; maar de kruiden behoeven flegts een weinig gekneusd te zyn. Het onderwerp wordt dan in een hairen zak gedaan, en tuffchen houten planken geperft, in de gemeene fchroefpers, zoo lang als 'er eenig vogt uitloopt. Zie III. *Deel. II Hoofdd.*

De Uitperffing van Oliën wordt byna op dezelfde wyze gedaan, als die der fappen; alleenlyk worden hier yzeren plaaten gebruikt; daar de anderen van hout waren. Het Onderwerp moet wel geftampt, en in een fterken kanefaffen zak gedaan worden, tuffchen welken en de plaaten der Perffe een haairen kleed gedaan wordt.

De fmaakelooze Oliën van alle vetagtige zaaden, kunnen, zonder eenig nadeel, door deeze bewerkinge verkregen worden, als het zonder vuur gedaan wordt; want het vuur bevordert de

(a) *Sublimatio.* (b) *Fluida.* (c) *Diftillare.* (d) *Solida.* (e) *Sublimari.* (f) *Materia fublimata.* (g) *Masfa.* (h) *Sublimatum.* (i) *Flores.* (k) *Sales alcalini volatiles.* (l) *Sales neutri.* (m) *Sal ammoniacum.* (n) *Sal fuccini.* (o) *Flores Benzoini.* (p) *Præparationes mercuriales.* (q) *Sulphur.* (r) *Flores martiales.* (s) *Receptor.* (t) *Condenfor.* (u) *Matraff.* (a) *Expreffio.* (b) *Olea infipida.*

de uittrekking der Olie wel grootelyks, maar geeft ook aan dezelve te gelyk eenen onaangenaamen geur, en vermeerdert derzelver gesteldheid om duf te worden.

De Oliën, welken uit speceryägtige zelfstandigheden geperst worden, brengen doorgaans een gedeelte van derzelver wezendlyke Olie (c) mede. hier van daan komt de reuk en geur der uitgeperste Oliën (d) van Nootmuskaat, en Foelie. Zelden zyn ze bezwangerd met eenige andere eigenschappen van 't onderwerp: Olie van Mosterdzaad, (e) by Voorb. is al zoo zagt en vry van scherpheid, als de Amandelölie (f); want de scherpheid van de Mosterd blyft geheel en al in den koek, die na de uitpersing wordt agter gelaaten.

X. AFDEELING.

Van de Uitdrooginge. (a)

Daar zyn twee algemeene wyzen van vogtige lichaamen droog te maaken: door de eene worden derzelver vogtige deelen uitgewaassemd door hitte; door de andere wordenze opgenomen door zelfstandigheden, welker zagt en sponsagtig weefsel haar tot dat gebruik bekwaam maakt. Lichaamen, welken zeer naauw vereenigd zyn met, of ontbonden in, eenige vloeistoffe, gelyk de versche planten en derzelver sappen, vereisschen de eerste wyze: maar zodanigen, die slegts oppervlakkig vermengd zyn, gelyk aardagtige of onoplosbaare poeders, die met water vermengd zyn, worden gemakkelyk door de tweede manier afgescheiden.

De Planten en derzelver deelen worden doorgaands uitgedroogd door de natuurlyke warmte der lucht; nogthans kan men ook gemeenlyk niet alleen veilig, maar ook met voordeel, toevlugt neemen tot het hulpmiddel van een zagte en door kunst gemaakte hitte. Zelfs de tederste bloemen kunnen, door een maatig vuur, in korten tyd gedroogd worden, zonder eenig groot verlies van derzelver reuk of levendige kleur; welke beiden echter, grootelyks zullen benadeeld of verlooren worden, door eene langzaamer uitdrooginge in de lucht. Sommige Planten, voornaamelyk die van de scherpe soorte, als Mirkswortel, (b) Lepelblad, (c) en Kalfsvoet, (d) verliezen inderdaad heure kragten, door deeze bewerkinge, hoe zorgvuldig zy ook behandeld worden; maar verre het grootste deel behouden dezelven onverminderd, en dikwyls nog verbeeterd.

De dikker sappen van Planten, kunnen door de hitte der zonne uitgedroogd worden; of als deeze niet genoegzaam is, door de hitte van een waterbad, of van eenen oven, die maatig warm is. De dunne sappen kunnen zagtjes gekookt worden, tot dat ze beginnen dik te worden, en dan als de voorgaanden behandeld; doch van deeze bewerkinge, DIKMAAKING (e) of UITDAMPING (f) genoemd, is alreeds gesprooken. De sappen van sommige planten, als de wortels van *kalfsvoet*, (g) Brionie, (h) Florentynsche *Iris*, (i) wilde komkommers (k) enz. scheiden zich af, als ze eenigen tyd staan, in een dik gedeelte, welk naa den grond zinkt; en in een dun wateragtig deel, het welk daar boven op dryft: het laatste kan 'er afgegooten, en het eerste door eene zagte warmte uitgedroogd worden: de Bereidingen van deezen aart, worden doorgaands FÆCULÆ, *hef*, of *droessem*, genoemd; die van de wilde Komkommers, waar van op haare plaatse zal gesprooken worden, is de eenigste, welke nog in de praktyk behouden wordt.

Onoplosbaare lichaamen, tot een dik stremsel met water gemengd, kunnen, voor een groot gedeelte, gemakkelyk van 't zelve losgemaakt worden, door dezelven te laaten druipen op een

(c) *Oleum essentiale.* (d) *Olea expressa.* (e) *Oleum seminis sinapi.* (f) *Oleum Amygdalarum.* (a) *Exsiccatio.* (b) *Raphani rusticani Radix.* (c) *Cochleariæ hortensis folia.* (d) *Arum.* (e) *Inspissatio.* (f) *Evaporatio.* (g) *Arum.* (h) *Bryoniæ albæ Radix.* (i) *Iridis Florentinæ Radix.* (k) *Cucumeres agrestes.*

een *kryt-ſteen*, of wat fyn gemaakt kryt, tot een vlakken klomp geperſt, welke derzelver vogtigheid geredelyk zal intrekken. Wanneer de menigte van vloeiſtoffe groot is, gelyk in de zoetmaakinge van nedergeploſte (*l*) zelfſtandigheden, kan ze door afgietinge of zyginge (*m*) afgeſcheiden worden.

XI. AFDEELING.

Van de Verbryzelinge. (*a*)

De Verbryzeling beſtaat alleen in het maaken van vaſte ſaamenhangende lichaamen tot kleine deeltjes of poeder. De wyzen, op welken dit uitgevoerd wordt, zyn verſcheiden, volgens het verſchillend maakſel der lichaamen.

Drooge lichaamen en die in kleine ſtukjes kunnen gevreeven worden, of zulken, die broſch en niet zeer hard zyn, en mengſels van deezen met eenige vogtigen, worden gemakkelyk, in een *Mortier*, TOT POEDER GEMAAKT. (*b*)

Om zeer ligte en drooge zelfſtandigheden klein te maaken, als harſen, en de wortels van een taai weefſel, moet de Mortier ſomtyds vooraf gevreeven worden met een weinig zoete olie, of eenige droppels olie nu en dan 'er bygedaan: dit belet, dat de fynſte poeders van de eerſten niet wech ſtuiven, en dat de laatſten niet aan den ſtamper blyven hangen. Kamfer (*c*) wordt het gemakkelykſt tot poeder gemaakt, door dezelve met een weinig verbeeterden geeſt van wyn (*d*) te vryven.

Taaije zelfſtandigheden, als Houten, (*e*) Oranje- en Limoen-Schillen, (*f*) enz. worden het beſt *geraspt*; en zagte oliägtige lichaamen, als Nootmuskaaten door een *Rasp* heen gedaan.

De verbryzeling van harder Delfſtoffen, (*g*) als Calamyn, (*h*) Cryſtal, (*i*) Keiſteen, (*k*) enz. wordt grootelyks verligt, door UITBLUSSCHINGE, (*l*) dat is, door dezelven gloeijendheet te maaken, en in water te bluſſchen; door deeze bewerking eenige reizen te herhaalen, worden de meeſte harde ſteenen ligtelyk tot poeder gemaakt. Nogthans moet deeze bewerking niet gebruikt worden omtrent eenige loogzoutagtige of kalkagtige (*m*) ſteenen; op dat wy, in plaatſe van een ſmaakeloos poeder, geen ſcherpe kalk voortbrengen.

Sommige Metaalen, (*n*) als Tin, (*o*) ſchoon ſterk ſaamenhangende in hunnen natuurlyken ſtaat, worden zeer broſch bevonden, als zy heet gemaakt zyn, in zoo verre, dat ze door eene behendige beweeginge gemakkelyk in kleine deeltjes kunnen gedeeld worden. Hier om is de wyze van Tin tot poeder te maaken, by de Winkeliers, het zelve te ſmelten, en op het oogenblik, dat het weder tot den ſtaat van vaſtheid begint te koomen, luſtig te ſchudden in een houten dooze. De verbryzeling der Metalen, op deeze wyze, wordt by de Metaalwerkers KORLMAAKING (*p*) genoemd.

Op eene diergelyke wyze kunnen zekere Zouten, als Salpeter, (*q*) in eene groote menigte tot poeder gemaakt worden; door dezelven in kookend water te ontbinden, de ontbinding op een maatig vuur te zetten, en het zout, geduurende de droogmaaking, ſteeds roerende te houden; om dus te beletten, dat deszelfs deeltjes, die nu door de vloeiſtoffe van een geſcheiden zyn, niet weder tot grootere klompen te ſaamen vereenigen.

Poeders kunnen tot eenen grooten trap van fynheid gebragt worden, door dezelven langen tyd in een Mortier te STAMPEN of te vryven. Zulken, die in water niet kunnen ontbonden,

(*l*) *Edulcatio præcipitatorum.* (*m*) *Filtratio.* (*a*) *Comminutio.* (*b*) *Pulveriſari.* (*c*) *Camphora.* (*d*) *Spiritus vini rectificatus.* (*e*) *Ligna.* (*f*) *Cortices Aurantiorum & Limonum.* (*g*) *Mineralia.* (*h*) *Lapis calaminaris.* (*i*) *Cryſtallum.* (*k*) *Silex.* (*l*) *Exſtinctio.* (*m*) *Lapides alcalini, ſive calcarii.* (*n*) *Metalla.* (*o*) *Stannum.* (*p*) *Granulatio.* (*q*) *Nitrum.*

den, of door bymenginge van dat vogt zouden benadeeld worden, kunnen met het zelve bevogtigd worden tot de dikte van een deeg, of beslag, en FYN GEMAAKT, of gevreeven op een platte vlakke *marmeren* of *yzeren plaat*; of als men eene groote menigte op éénen tyd moet bereiden, in moolens, die daar toe gemaakt zyn.

De Verbryzeling, schoon een der eenvouwdigste bewerkingen van de Kruidmengkunst, heeft in veele gevallen zeer groote uitwerkingen. De harsagtige purgeermiddelen (*r*) zyn, als ze fyn gestampt worden, veel gemakkelyker op te lossen in de vogten der Dieren, en gevolglyk meer zuiverende (*s*) en minder prikkelende, (*t*) dan in derzelver grover staat. Ruw Spiesglas, (*u*) welk, als het tot een middelmaatig poeder gemaakt wordt, weinige geneezende kragt ontdekt, wordt een kragtig veranderend (*v*) middel bevonden, in langduurige Ziektens, als het tot eenen grooten graad van fynheid gevreeven wordt.

Door Verbryzeling kan men de zwaarste lichaamen op de ligtste Vloeistoffen doen dryven, (*) voor een langer' of korter' tyd, naar derzelver grooter' of minder' trap van fynheid. Hier door verkrygen wy een uitsteekend kenmerk van de fynheid van zekere poeders, en eene wyze, om de fynder' deelen van de grover' aftescheiden, bekend onder den Naam van AFSPOELINGE, of *overwasschinge* (*x*). Zie *III. Deel. Hoofdd. I.*

(*) Sommigen schryven deeze uitwerking toe aan de verminderinge der soortelyke zwaarte van het lichaam; en onderstellen evenwel, dat de byzondere kragten van zekere geneesmiddelen, byzonderlyk van kwikzilver, (*y*) in eene groote maate, aan derzelver zwaarte moet toegekend worden. Indien deeze onderstellingen gegrond waren, zoo zoude daaruit volgen, dat de bereidingen van kwikzilver, fyn gemaakt zynde, naar evenredigheid van haare fynheid, in uitwerkinge zouden verliezen; en dit heeft men inderdaad ondersteld, dat de *Mercurius dulcis*, by voorb. doet. Doch de ervarenheid heeft geleerd, dat dit verre van de waarheid is; en dat de verbryzeling deszelfs kragt gantsch niet vermindert, maar veel eer vermeerdert: want tot een grooten trap van fynheid gebragt zynde, gaat het gereedelyk tot de gesteldheid des lichaams over, en werkt naar zyne hoeveelheid, als een veranderend (*z*) middel; terwyl het, in eene grovere gedaante, in staat is om de maag en ingewanden te prikkelen, en door het gedarmte heen te loopen, zonder in het bloed gebragt te worden.

XII. AFDEELING.

Van de Smeltinge. (*a*)

De Smelting brengt de vaste Lichaamen, door vuur, tot eenen staat van vloeibaarheid. Byna alle natuurlyke zelfstandigheden, uitgezonderd de zuivere aarden, en de vaste deelen van Dieren en planten, smelten in bekwaame graden van hitte; sommigen in eene zeer zagte hitte, terwyl anderen het grootste geweld des vuurs noodig hebben.

Terpentyn, (*b*) en andere zagte harsagtige zelfstandigheden WORDEN ZAGT door eene zagte warmte; wasch, (*c*) pik, (*d*) zwavel, (*e*) en de mineraale bitumens (*f*) vereisschen eene hitte, die te groot is, om op de hand te verdragen; vaste loogzouten, (*g*) gemeen zout, (*h*) Salpeter (*i*) hebben eene gloeijende of byna witte hitte noodig, om dezelven te SMELTEN; en glas eene volkomen witte hitte.

Onder de metaalägtige (*k*) zelfstandigheden, vloeijen Tin, (*l*) Bismuth, (*m*) en Lood, (*n*) lange voor dat ze gloeijend worden: Spiesglas (*o*) smelt insgelyks voor dat het blykbaar rood heet is, doch niet voor dat het vat zeer gloeijend is: en het *Koningske* van Spiesglas (*p*) vereischt nog een veel sterker vuur. Spiauter (*q*) begint te smelten, als het gloeijend wordt: Goud

(*r*) *Purgantia resinosa.* (*s*) *Cathartica.* (*t*) *Irritantia.* (*u*) *Antimonium crude.* (*v*) *Alterativum.* (*x*) *Elutriatio.* (*y*) *Mercurius.* (*z*) *Alterativum.* (*a*) *Fusio.* (*b*) *Terebinthinum.* (*c*) *Cera.* (*d*) *Pix.* (*e*) *Sulphur.* (*f*) *Bitumina mineralia.* (*g*) *Alcalini sales fixi.* (*h*) *Sal commune.* (*i*) *Nitrum.* (*k*) *Substantiæ metallicæ.* (*l*) *Stannum.* (*m*) *Bismuthum.* (*n*) *Plumbum.* (*o*) *Antimonium.* (*p*) *Regulus antimonii.* (*q*) *Zincum.*

Goud (r) en Zilver (s) vorderen eene gemeene witte hitte; Koper eene groote witte hitte; en Yzer eene uiterfte witte hitte.

Een lichaam, door hitte gefmolten zynde, wordt fomtyds een fcheivogt (t) voor een ander, dat op zich zelf alleen niet vloeibaar kon gemaakt worden, door zulk eenen graad van hitte. Dus fmelt roodheet Zilver als het in gefmolten lood gedaan wordt, welk minder heet is, als het zilver zelf: en dus zal het Staal, (u) als het, tot witwordens toe heet gemaakt zynde, uit het Furnuis genomen en met een rol zwavel (v) vereenigd wordt, tegelyk met de zwavel, die aanftonds week wordt, mede fmelten; hier van daan het ftaal met zwavel (*chalybs cum fulphure*) in de Winkels.

Des niettegenftaande verhindert dit faamenftremfel merkelyk de fmelting van fommige andere Metaalen, als van Lood, (x) welk, als 't met eene zekere hoeveelheid van zwavel (y) vereenigd is, naauwlyks volkomen kan gefmolten worden door een zeer fterk vuur: Hier uit ontftaat de manier, op haare plaats befchreven, van Spiauter (z) te zuiveren van Lood, welk zoo menigmaal 'er meê vermengd is; want Spiauter is een metaal, op welk de zwavel geene werking heeft.

Zwavel is de eenige zelfftandigheid, welke, zelve geen metaal zynde, zich nogthans, in het fmelten, met de metaalen vermengt. Aardägtige, zoute en andere foortgelyke ftoffen, zelfs de kalken (a) en glazen (b), die van de metaalen zelve bereid worden, dryven onderfcheidenlyk op de oppervlakte, en formeeren het geen men Scoria of fchuim noemt. Als de menigte hier van, naar evenredigheid van het metaal, groot is, wordt ze gemakkelykft van 't zelve afgefcheiden, door alles in eenen kegelwyzen vorm te gieten; want het zuiver metaal, of het Koningske (c), fchoon weinig zynde, zal eene groote hoogte in het laager, naauw, gedeelte van den *kegel* inneemen, en als het ftyf en koud geworden is, gemakkelyk door een hamer van het fchuim kunnen ontdaan worden. De vorm moet vooraf gefmeerd, of liever berookt worden, op dat de metaale kegel gemakkelyk 'er uit te krygen zy; en hy moet door en door gedroogd en heet gemaakt worden, om den flag voor te koomen, welke fomtyds gebeurt, als de gefmolten metaalen, al te fchielyk, vogtige lichaamen aanraaken.

XIII. AFDEELING.

Van de Kalkbrandinge. (a)

Door de Kalkbrandinge wordt die bewerking verftaan, door welke men de vafte lichaame, door middel van vuur, uit eenen faamenhangenden ftaat tot dien van poeder maakt, verzeld van eene veranderinge in derzelver hoedanigheid; in welk laatfte opzigt deeze bewerking (b) van de verbryzeling (c) verfchilt.

Hier toe behooren de verbranding der ftoffen van Planten en Dieren; anders genoemd Ustio, incineratio, of concrematio, *branding*, *afchmaaking*, of *verbranding*; en de verandering der metaalen tot poeder, welk in 't vuur niet fmelt, of tot glas wordt.

De Metaalen, welken voor het gloeijend worden fmelten, worden tot kalk gebrand, door ze eenigen tyd gefmolten te houden. Tot deeze bewerking is de vrye toelaating van de lucht wezendlyk noodzaakelyk, om wel te flaagen; en hierom moet de kalk, met welke de oppervlakte van 't Metaal begint overdekt te worden, daar af genomen, of aan eene zyde gedaan worden; want anders zal het overige van de werkinge der lucht uitgeflooten zynde, die bedoelde verandering niet ondergaan. Indien men eene kool, of andere ontvlambaare ftoffe, welke geen mineraal zuur (d), in zich heeft, in het fmeltvat laat vallen, zoo zal de uitwerking,

(r) *Aurum.* (s) *Argentum.* (t) *Menftruum.* (u) *Chalybs.* (v) *Sulphur.* (x) *Plumbum.* (y) *Sulphur.* (z) *Zincum.* (a) *Calces.* (b) *Vitra.* (c) *Regulus.* (a) *Calcinatio.* (b) *Proceffus.* (c) *Comminutio.* (d) *Acidum minerale.*

king, die men van deeze bewerkinge verwagt, niet voortgebragt worden, en een gedeelte van 't geene alreede tot kalk gebrand was, zal WEDER LEVENDIG GEMAAKT (*e*) of GEREDUCEERD worden; dat is het zal tot zyne voorige gedaante van metaal wederkeeren.

De Metaalen, welken een ſterk vuur noodig hebben om in te ſmelten, worden tot kalk gebrand in een veel minder hitte, dan 'er noodig is om ze vloeibaar te maaken. Hier van daan de verbranding of SCORIFICATIE (*f*) van zulke yzeren of koperen vaten, welken lang aan een groot vuur worden bloot geſteld, zonder afweeringe van de lucht. Goud en Zilver kunnen niet tot kalk gebrand worden door eenigen graad van vuur.

In het kalkbranden werpen de Metaalen zigtbaarlyk rook uit; nogthans wordt het gewigt van de kalk, grooter bevonden, dan dat van 't metaal, welk 'er toe gebruikt is. Het *Koningske* van Spiesglas (*g*) wint omtrent een elfde part van zyn gewigt; Spiauter (*h*) ſomtyds een tiende; Tin (*i*) meer als een zesde; en (*k*) Lood, in zyne veranderinge tot menie (*l*), menigmaal een vierde.

De Kalkbranding (*m*) van metaale lichaam (Goud Zilver en Mercurius uitgezonderd) wordt grootelyks bevorderd door Salpeter (*n*). Dit Zout, met eenige ontvlambaare zelfſtandigheid vereenigd, aan 't vuur bloot geſteld zynde, ontwikkelt derzelver ontvlambaare ſtoffe, en barſt met dezelve in vlamme, met een ſiſſend gedruis: deeze bewerking wordt doorgaands DEFLAGRATIO, of DETONATIO genoemd, dat is *verbranding*, of *dondering*.

Alle kalk (*o*) en ſchuim van Metaal worden weder herſteld tot hunnen ſtaat van metaal, door dezelven te ſmelten met eenige ontvlambaare ſtoffe van Planten of Dieren. Zy zyn echter allen veel moeijelyker te ſmelten, dan de Metaalen zelve; en naauwlyks kan men een van dezelven, die van Lood (*p*) en Bismuth (*q*) uitgezonderd, in 't geheel doen ſmelten, zonder iets 'er by te doen, in het ſterkſte vuur, dat in de gemeene Furnuizen kan gemaakt worden. De byvoegſels, *vloeden* (*r*) genaamd, die gebruikt worden om het ſmelten te bevorderen, beſtaan voornaamelyk in vaſte (*s*) Loogzouten.

Een mengſel van Loogzout met ontvlambaare ſtoffe als poeder van houtskool, wordt een *herſtellende vloed* (*t*) genoemd, als welke veel toebrengt, om te gelyk de kalk te doen ſmelten, en dezelve weder tot metaal te herſtellen. Zulk een mengſel wordt gemeenlyk bereid uit één deel Salpeter en twéé deelen Wynſteen; door dezelven wel door een te vryven, de poeders op het vuur te zetten met een ſtuk kool, of gloeijend yzer, en dan het vat toegedekt hebbende, te ſaamen te laaten branden, tot dat ze in eenen zwarten loogzoutagtigen koolklomp (*u*) veranderd zyn.

Deeze is de gemeene herſtellende vloed der *Chemiſten*, en wordt, om zyne kleur, *zwarte vloed* (*v*) genaamd. Metaalägtige Kalken (*x*) of ſchuim (*y*) vermengd met tweemaal derzelver gewigt van dit ſaamenmengſel, en aan een bekwaam vuur bloot geſteld, in eene digt geſlootene ſmeltkroes, ſmelten, en neemen haare gedaante van metaal weder aan; doch, alhoewel zy door de kalkbrandinge (*z*) in gewigt aanwinnen; zoo wordt het herſtelde metaal nogthans altoos veel minder bevonden, als de hoeveelheid van het metaal, waar van de Kalk gebrand was.

(*e*) *Reviviſcere, reduci.* (*f*) *Scorificatio.* (*g*) *Regulus Antimonii.* (*h*) *Zincum.* (*i*) *Stannum.* (*k*) *Plumbum.* (*l*) *Minium.* (*m*) *Calcinatio metallicorum corporum.* (*n*) *Nitrum.* (*o*) *Calces & ſcoriæ.* (*p*) *Plumbum.* (*q*) *Bismuthum.* (*r*) *Fluxus.* (*s*) *Sales alcalini.* (*t*) *Fluxus reducens.* (*u*) *Maſſa carbonalis alcalina.* (*v*) *Ater fluxus.* (*x*) *Calces metallicæ.* (*y*) *Scoriæ.* (*z*) *Calcinatio.*

II. DEEL.

BEHELZENDE

De MATERIA MEDICA,

DAT IS

De STOFFE der GENEESMIDDELEN

OF

Enkele Medicynen.

De Schryvers, welken over de *Materia Medica*, of Enkele Geneesmiddelen handelen, hebben zich zeer gepynigd, om de verſcheidene Artikels, uit welken zy beſtaat, in eene goede orde te ſchikken, met verſcheidene verdeelingen en onderverdeelingen; volgens derzelver waare, of vermeende medicinaale kragten.

Men heeft gemeend, dat „ de geheele *Materia Medica* kan gebragt worden onder deeze „ drie onderſcheidingen van *veranderende*, (*a*) *ontledigende*, (*b*) en *herſtellende* (*c*) middelen; begrypende de *eerſten* alles, wat eenige kragt heeft, om de geſteldheid te veranderen, zonder eenige der natuurlyke ontlaſtingen (*d*) merkelyk te vermeerderen of te verminderen; de *tweeden* alles, wat die ontlaſtingen zigtbaar bevordert; en de *derden* alles „ wat iets toebrengt om dezelven te verminderen, en den aanwas grooter te maaken, dan „ het verlies is." Deeze Verdeeling te algemeen zynde, heeft men dezelve verdeeld in (*e*) Onderverdeelingen; en deezen zyn wederom verdeeld in verſcheiden rangen, onder meer bepaalde benaamingen, als (*f*) *Hartſterkende*, *Windbreekende*, (*g*) *Maagmiddelen*, (*h*) en die *tegen de Opſtygingen* (*i*) *van de Moer* dienen, enz.

Hoe ſchoonſchynend dit Ontwerp ook moge voorkomen, zoo vrees ik nogthans, dat de uitvoering 'er van, tot eenig nuttig gebruik, veel uitgeſtrekter kennis van de natuur en werkingen der Geneesmiddelen zal vereiſſchen, dan men tot hier toe bekomen heeft. Men kan naauwlyks eene juiſte en gebruikelyke wyze, om de eenvouwdige middelen te verdeelen, verwagten; om dat de eigenſchappen, waarop deeze wys van onderſcheiden gegrond is, maar onvolmaakt bekend zyn, en in veele Artikels ſlegts gegiſt worden.

In alle de Rangſchikkingen, welken tot hier toe, volgens dit Ontwerp, ondernomen zyn, blykt eene taſtbaare ongevoeglykheid te zyn onder de verſcheidene Artikels, uit welken ook de laatſte onderdeelen zelfs ſaamengeſteld zyn; want zelfſtandigheden, die ten uiterſten ongelyk zyn aan elkanderen, zyn te ſaamen in eenen rang geplaatſt; als ſpaanſche vliegen

(*a*) *Alterativa.* (*b*) *Evacuantia.* (*c*) *Reſtaurantia.* (*d*) *Evacuationes naturales.* (*e*) *Subdiviſiones.* (*f*) *Cordialia.* (*g*) *Carminativa.* (*h*) *Stomachica.* (*i*) *Hyſterica.*

gen (k) en Thee; (l) Tabak (m) en Zemelen; (n) wilde Kervel (o) en Boterbloemen; (p) Lepelblad (q) en Razynen; (r) Wortels van Katsvoeten (s) en Zoethout; (t) Alsem (u) en Pingsternakelen; (v) Kaneel, (x) en Brandnetels; (y) Braambozen (z) en Kryt; (a) Artechokken (b) en Aluin; (c) Kruidnagelen (d) en Koffie; Mosterd Zaad (e) en zwarte (f) Karssen; enz. En deeze wanvoeglykheden moeten den Schryveren niet altoos ten laste gelegd worden; maar de natuur van het Saamenstelsel zelf maakt dezelven dikwyls onvermydelyk: want de byzondere uitwerking, welke een Geneesmiddel recht geeft tot eenen byzonderen rang, kan somtyds voortgebragt worden door eene zelfstandigheid, die aan het zelve zeer ongelyk, ja gantsch tegenstrydig is, in derzelver algemeene kragten: dus worden de uitwerpselen van den Buik wederhouden door styssel, (g) wasch, (h) tormentil- of zevenbladwortel, (i) heulsap: (k) onder de voornaamste pisdryvende (l) middelen zyn de spaansche vliegen, (m) Salpeter, (n) vaste Loogzouten, (o) Zee-uijens. (p) Het schynt derhalven dat het geene juiste en naauwkeurige Rangschikking zyn kan, welke vereischt, dat zulke verschillende zelfstandigheden in eenen rang geplaats worden; en welke verder eischt, dat elk deezer zelfstandigheden wederom overgezet worde in eenen anderen rang en onder andere zelfstandigheden, die even zeer met dezelven verschillen, als de eersten.

Daar is derhalven een stoffelyke onvolmaaktheid in dit ontwerp, zelfs in de hoofdverdeelingen. Staal (q) en deszelfs bereidingen werken, in verschillende omstandigheden, beide als uitwerpende, (r) en als herstellende (s) middelen. Kwikzilver (t) en Spiesglas (u) leveren zoo wel ontlastende, als veranderende, (v) in hunne bereidingen, uit; en 'er zyn verscheidene andere Drogeryen, (x) die somtyds als veranderende, en somtyds ook als ontlastende middelen gebruikt worden: ja alle ontlastende middelen schynen inderdaad, in kleinere giften gegeeven, enkel als veranderende te werken. „ Het schynt derhalven dat de Verdeeling „ der gantsche *Materies Medica* in *veranderende*, (y) *ontlastende*, (z) en *herstellende* (a) „ *middelen*" niet gegrond is op de natuur, al konde men zelfs de onbepaalde beteekenis der benaamingen zelven 'er niet tegen inbrengen.

Cartheuser heeft de *Marteria Medica* verdeeld naar een ontwerp, dat vry redelyker schynt. In plaatse van de werkingen der Geneesmiddelen, in het menschelyk lichaam, welken gezocht, ingewikkeld, en grootelyks te veranderen zyn, volgens de gifte, (b) de bereiding (c) en de omstandigheden van den Lyder; zoo neemt hy, tot eenen grondslag van zyne Rangschikkinge, hunne eenvoudiger, bekender en standvastiger eigenschappen, als de bitterheid, zoetheid, saamentrekkende kragt, zuurheid enz.

De natuur der bitterheid, by voorb. in 't algemeen beschouwd hebbende, onderzoekt hy, welke uitwerkingen de Geneesmiddelen, die deeze eigenschap hebben, in 't menschelyke lichaam kunnen voortbrengen, en in welke omstandigheden men verwagten kan, dat ze dienstig zullen zyn; en dan gaat hy over tot een bericht van de byzondere bitters.

Deeze manier is van een wezendlyk nut, maar derzelver nuttigheid is bepaald tot een klein gedeelte van de *Materies Medica*. Want 'er zyn veele eenvoudige Geneesmiddelen, in welken wy geene heerschende hoedanigheid van deezen aart kunnen onderscheiden; 'er zyn veelen, in welken verscheidene hoedanigheden onder elkanderen vermengd zyn; en veelen, die, hoewelze elkanderen in deeze hoedanigheid gelyken, nogthans in hunne werkingen in 't menschelyke lichaam, zeer van elkanderen verschillen: dus zyn Aloë en Gentiaan, schoon daarin over-

(k) *Cantharides.* (l) *Thea.* (m) *Nicotiana.* (n) *Furfur.* (o) *Cicuta.* (p) *Ranunculi.* (q) *Cochleariæ.* (r) *Uvæ passæ.* (s) *Ari Radices.* (t) *Liquiricium sive Glycyrrhiza.* (u) *Absinthium.* (v) *Pastinacæ.* (x) *Cinnamomum.* (y) *Urticæ.* (z) *Rubi idæi fructus.* (a) *Creta.* (b) *Cardui altiles.* (c) *Alumen.* (d) *Caryophylla aromatica.* (e) *Semen sinapi.* (f) *Cerasa nigra.* (g) *Amylma.* (h) *Cera.* (i) *Tormentillæ Radix.* (k) *Opium.* (l) *Diuretica.* (m) *Cantharides.* (n) *Nitrum.* (o) *Sales alcalina fixi.* (p) *Scillæ.* (q) *Chalybs.* (r) *Evacuantia.* (s) *Restaurantia.* (t) *Mercurius.* (u) *Antimonium.* (v) *Alterativa.* (x) *Pharmaca.* (y) *Alterativa.* (z) *Evacuantia.* (a) *Restaurantia.* (b) *Dosis.* (c) *Præparatio.*

overeenkomende, dat ze eenen bitteren ſmaak hebben; gelyk ſuiker en manna, dat ze zoet zyn; nogthans, in hunne medicinaale kragten, zeer verſchillende. Gevolglyk is de Schryver verpligt, in ſommige gevallen, van zyn algemeen Ontwerp aftegaan, en de verdeeling op de medicinaale uitwerkingen te gronden: hy maakt eenen rang van *purgeer-* en *braak-middelen*; (*d*) en eenen anderen van *dampägtige*, (*e*) *dronkenmaakende* (*f*) en *verdoovende*: (*g*) deeze laatſte rang beſtaat uit tabak, (*h*) vlierbloemen, (*i*) ſaffraan, (*k*) heulſap, (*l*) en zaad van ſlaapbollen, (*m*) zelfſtandigheden zekerlyk, die zeer verſchillen in alle derzelver hoedanigheden, met betrekkinge tot geneeskundige oogmerken.

In plaatſe dan van eene Schifting der enkele geneesmiddelen te onderneemen, welke ik niet begrypen kan, tot eenig goed oogmerk te kunnen gebruikt worden; en welke, zoo als ze tot hier toe uitgevoerd is, meer ſchynt te ſtrekken om den Leezer te misleiden, dan om waare kennis te bevorderen; zoo zal ik dezelven in een Alphabethiſche orde neemen; en in deeze zelfde orde, zullen wy mogelyk zelden zelfſtandigheden vinden, die by elkanderen in eenen rang geplaatſt zynde, aan elkanderen ongelyker zyn, dan die, welken by andere Schryvers van ſaamenſtelſels, in eenen rang by elkanderen gevoegd zyn. Ondertuſſchen zal het dienſtig zyn, eenige algemeene Aanmerkingen vooraf te maaken, over zekere rangen van Geneesmiddelen, naar de wyze van *Carthеuſer*, en dus de minſt wraakbaare deelen van zyn Ontwerp, met eenige verbeeteringen te behouden.

VAN DE ZUUREN. (*a*)

1. Rang van PLANTEN. *Claſſis Vegetabilum:*	*Natuurlyke*; als Zuuring, (*b*) wilde Zuuring, (*c*) Limoen- en Oranje-Sap, (*d*) berberiſſen (*e*) en andere vrugten. *door de giſtinge voortgebragte*, als Azyn, (*f*) en wynſteen. (*g*)
2. Rang van MINERALEN: *Claſſis Mineralium:*	de Zuuren van Vitriool, (*h*) Salpeter, (*i*) en gemeen Zout. (*k*)

De geneeskragtige uitwerkingen der Zuuren, behoorlyk verdund, en in bekwaame giften ingegeeven, zyn; te verkoelen, dorſt te leſſchen; eene geſteldheid tot verrotting te verbeeteren en de ongeregelde beweegingen van het bloed te doen bedaaren. Door deeze hoedanigheden weêrſtaan zy dikwils, in heete galagtige geſtellen, en in ontſteekende ziektens, onmaatige bloedingen, en bevorderen de natuurlyke afſcheidingen; in ſommige ſoorten van koortſen, verwekkenze eene overvloedige zweeting, daar de verwarmende geneesmiddelen, verdryvende (*l*) genêesmiddelen genoemd, meer geſchikt zyn, om deeze heilzaame ontlasting te beletten.

De Zuuren van Planten, (*m*) byzonder de natuurlyke ſappen van zekere planten en vrugten, hebben eenen graad van eene zeepägtige hoedanigheid; waar door zy lymagtige vogten (*n*) verdunnen, of ontbinden, en de vaten afſpoelen; en zyn dus zeer dienſtig in verſcheidene langduurige ziektens. Verouderde ſcheur-

(*d*) *Purgantia & Emetica.* (*e*) *Vaporoſa.* (*f*) *Inebriantia.* (*g*) *Narcotica.* (*h*) *Nicotiana.* (*i*) *Flores ſambuci.* (*k*) *Crocus.* (*l*) *Opium.* (*m*) *Semen papaverum.* (*a*) *Acida.* (*b*) *Acetoſa.* (*c*) *Acetoſa ſylveſtris.* (*d*) *Succus Limonum & Aurantiorum.* (*e*) *Berberis, ſeu Oxyacantha.* (*f*) *Acetum.* (*g*) *Tartarus.* (*h*) *Acida Vitrioli.* (*i*) *Nitrum.* (*k*) *Sal commune.* (*l*) *Alexipharmaca.* (*m*) *Acida vegetabilium.* (*n*) *Viscida phlegmata.*

ſcheurbuiken (*o*) hebben ſomtyds voor derzelver aanhoudend gebruik moeten wyken; voornaamelyk als ze te gelyk met ſcherpe of prikkelende Geneesmiddelen worden ingegeeven: want het is door de ervaarenheid bekend, dat de ſcherpe middelen tegen het ſcheurbuik (*p*) veel beeter uitwerkingen hebben, als zy dus behandeld worden, dan dat zy alleen op zich zelven worden ingegeeven; hierom is, in de *ſucci ſcorbutici* van onze Apotheek, (*q*) het ſap van Seville Oranje (*r*) appelen zeer nuttiglyk gevoegd by dat van *Lepelbladeren* (*s*) en *Kers.* (*t*)

De zuuren van Mineralen (*u*) doen het bloed aanſtonds ſtremmen: die van Planten verdunnen het, ook dan zelfs, wanneer ze geinſpiſſeerd, (*v*) of door hitte verdikt zyn; in welken ſtaat de wateragtige vogten niet met het zuur willen mengen. Hiervan daan is het, dat de Zuuren van Planten, (*x*) de pis, (*y*) welke, in ſommige koortſen, zoo bleek en ſmaakeloos byna door de nieren afloopt, als het water gedronken was, van eene behoorlyke kleur en hoedanigheid maaken.

De Zuuren van mineraalen, (byzonder de geeſt van Salpeter) (*z*) met geeſten van (*a*) wyn vereenigd, hebben eene gelyke uitwerking.

Zuuren zyn nadeelig in koude, bleeke, wateragtige geſtellen, by welken de vaten ſlap, de omloop van 't bloed flaauw, de gal gebrekkig, en de ſpysverteering zwak is. In deeze gevallen wordt dikwyls uit melk en de meeſte voedſels van planten een zuur in de maag gebooren, welk, alzoo het in de eerſte wegen blyft, ongemak omtrent de maag, winden, ſomtyds krampägtige pynen in de ingewanden, en braakingen veroorzaakt.

Van de ſmaakelooze Aarden, (*b*) *die bekwaam zyn, om* Zuuren op te ſlorpen. (*c*)

- Oeſter Schulpen, (*d*)
- Krabs of Kreeftsklaauwen, en zoogenaamde Kreefts oogen, (*e*)
- Koraal, rood en wit, (*f*)
- Paerlen, (*g*)
- Bezoar. (*h*)
- Kryt, (*i*)
- Sommige Mergels, (*k*)
- Kalkſteenen, (*l*)
- Marmers, (*m*)
- Moskovieſch Glas. (*n*)

De kragten deezer Zelfſtandigheden zyn; de zuuren (*o*) in de eerſte wegen op te ſlorpen, of te verdryven, en gevolglyk om zulke ongemakken, als uit die oorzaak ontſtaan, wech te neemen. De hartſterkende, (*p*) verdryvende, (*q*) koortsbreekende, (*r*) en andere diergelyke kragten, welken aan deeze Geneesmiddelen worden toegeſchreven, ſchynen weinig gronds te hebben; of op zyn beſt zyn ze maar ondergeſchikte middelen. Als zy met het zuur vereenigd worden, formeeren zy een mengſel van (*s*) onzydig zout, het welk een zeekeren graad van openende en afvagende hoedanigheid bezit, (*t*) ſchoon al te gering, om in 't algemeen te worden opgemerkt.

De opſlorpende (*u*) Aarden waren, in vroeger tyden, geheel vreemd aan de Geneeskunſt; en derzelver gebruik ſchynt niet geveſtigt te zyn voor de laaſt verloopene eeuwe; wanneer ſom-

(*o*) *Inveterata ſcorbuta.* (*p*) *Antiſcorbutica acria.* (*q*) *Diſpenſatorium.* (*r*) *Succus Aurantiorum Sevilianorum.* (*s*) *Cochleariæ.* (*t*) *Naſturtium.* (*u*) *Acida mineralium.* (*v*) *Inſpiſſata.* (*x*) *Acida vegetabilium.* (*y*) *Urina.* (*z*) *Spiritus Nitri.* (*a*) *Spiritus vinoſi.* (*b*) *Terræ inſipidæ.* (*c*) *Abſorbentes acida.* (*d*) *Oſtreorum Conchæ.* (*e*) *Cancrorum Chelæ & ſic dicti Oculi.* (*f*) *Corallium, rubrum & album.* (*g*) *Margaritæ.* (*h*) *Lapis Bezoar.* (*i*) *Creta.* (*k*) *Margæ.* (*l*) *Calcarii Lapides.* (*m*) *Marmora.* (*n*) *Spar.* (*o*) *Aciditates.* (*p*) *Cordiales.* (*q*) *Alexipharmacæ.* (*r*) *Antifebriles vires.* (*s*) *Compoſitum ſalis neutri.* (*t*) *Aperiens & detergens qualitas.* (*u*) *Terræ abſorbentes.*

sommige Beöeffenaars, van gevoelen zynde, dat de meeste soorten van ziektens uit een onnatuurlyk zuur voortkomen, eene groote verscheidenheid van middelen tegen het zuur, zoo wel van de aard- als zout-agtige soorte, invoerden, en byna in alle gelegenheden zeer rykelyk ingaaven.

Het is zeker, dat in kinderen, en volwassenen van eene zwakke gesteldheid, welker voedsel meest uit die soorte van planten bestaat, welken na het zuure hellen, verscheidene ziektens veroorzaakt worden door zuurigheden; (v) deezen openbaaren zich gereedelyk door zuure oprispingen, de bleeke kleur van het aangezigt, en in de kinderen, door den zuuren reuk en de groene kleur van den afgang; welke somtyds zoo klaarblykelyk zuur is, dat hy, met loogzouten gemengd zynde, eene sterke opbruisching maakt. In deeze gevallen, en in deezen alleen, wordt het gebruik van opslorpende Aarden aangepreezen.

Indien 'er inderdaad geene zuure sappen in de maag zyn, dan kunnen deeze Aarden met het slym, (x) dat doorgaans daarin huisvest, saamenstremmen tot harde onoplosbaare klompen; welken somtyds door braaken opgeworpen, of, by ontledinge van 't lichaam, in de maag gevonden zyn. Hier uit ontstaan gebrek van spysverteeringe, verlooren eetlust, walging, braaking, verstopping der ingewanden en andere ongemakken. Somtyds zyn de maag en darmen bezet bevonden met eene korst, als 't ware, van deeze aardagtige lichamen; welke niet alleen de afscheiding van het maagsap (y) moet belet, maar ook de mondtjes der melkvaten (z) geslooten hebben, zoo dat de weg tot de massa van het bloed is opgestopt geweest voor den Chyl. (a)

Sommigen onderstellen, dat de aardagtige poeder (zonder eenig bykomend zuur) met den Chyl door de melkvaten heen kunnen gaan; en brengen, om deeze meening te onderstennen, by, dat, wanneer zy met water gestampt worden, zy ten deelen van 't zelve opgenomen, en met het zelve door een teems van papier kunnen gedaan worden; terwyl het doorgezeigde vogt, na dat het uitgedampt is, een gedeelte van de witagtige aardägtige stoffe agterlaat. Doch deeze proeve (al eens toegestaan zynde, dat het gevolg wettig daar uit getrokken ware) is, op haar zelve genomen, valsch: want het overblyfsel is niet van de Aarde, welke in de proeve gebruikt is, maar komt voort uit de aarde, welke natuurlyk in 't water begrepen is; want als men zuiver gedistilleerd water gebruikt, zoo zal het geen overblyfsel agterlaaten, alhoewel het lange met de Aarde gestampt of gevreeven is.

Alle deeze lichaamen, byzonder die van de dierlyke soorte, bevatten in zich, behalven de enkel loogzoutagtige (b) Aarde, een gedeelte van lymagtige stoffe (c). Een bewys hier van vindenwe in de Kreeftsoogen, (d) welken, als ze in de slapper zuuren, of in de sterker genoegzaam met water verdund, geweekt worden, zich dus van een scheiden, dat het aardagtig gedeelte ontbonden worde, en de dierlyke Lym in de gedaante van eene zagte doorschynende slym (e) overblyve. De lymagtige zelfstandigheid (f) vermeerdert haare geschiktheid om saamen te stremmen, in de maag; en daarom moeten dezulken, die 'er minst van hebben, boven de anderen gekozen worden.

De mineraale Aarden (g) hebben het minst van deeze soorte van stoffe, en sommigen derzelven zyn zeer bezwaarlyk te ontbinden; Kryt (h) by voorb. het welk derhalven veiliger kan ingegeeven worden, dan de opslorpende dingen van Dieren (i). Deeze zelfstandigheden door middel van vuur, van haare lymagtige stoffe ontdaan zynde, worden tot scherpe kalken (k) gebragt, en worden dus Geneesmiddelen van eenen verschillenden rang.

De tanden, beenderen, hoeven en hoorns van Dieren, bestaan uit dezelfde grondbeginsels der bovengemelde opslorpende dingen van Dieren; maar in verschillende evenredigheden ver-

(v) *Aciditates.* (x) *Materia mucosa.* (y) *Liquor gastricus.* (z) *Orificia vasorum lacteorum.* (a) *Chylus.* (b) *Terra alcalina.* (c) *Materia glutinosa.* (d) *Oculi cancri.* (e) *Mucilago.* (f) *Substantia glutinosa.* (g) *Terræ minerales.* (h) *Creta.* (i) *Absorbentia animalium.* (k) *Calces acres.*

vereenigd: want de veelheid der lymagtige ſtoffe is zoo groot, dat ze de aardagtige deelen beſchermt tegen de werking van ſlappe zuuren; terwyl de aarde, op haare beurt, de lym beſchermt; zoo dat ze niet gemakkelyk door wateragtige vogten ontbonden worde. Hier uit blykt, dat deeze lichaamen, in hunnen ruuwen ſtaat, ſchoon aangepreezen als byzondere kragten te bezitten, niet bevonden zyn in 't geheel eenigen te hebben.

Men heeft proeven genomen om den graad van oplosbaarheid, of vergelekene ſterkte deezer Aarden te bepaalen; waar van de voornaamſten in orde geſteld zyn in de twee volgende Tafels, de eene is ontleend van *Langius*, en de andere van *Homberg*.

Tafel der hoeveelheid van het Zuur, dat door verſcheidene opſlorpende dingen wordt opgenomen.

Tien grynen van	Sommige ſoorten van Kalkſteenen, *Lapides calcarii.*	neemen het Zuur op van	160	Droppels van Geeſt van Zout.
	Oeſter Schulpen, *Oſtreorum conchæ.*		120	
	Kryt, ——— *Creta.*		100	
	Slakkenhuisjes van Tuinſlakken, *Cochleæ hortenſes.*		100	
	Tot kalk gebrandde Steurkrab,		100	
	Paerlen, —— *Margaritæ.*		80	
	Tanden van het Zeepaard, *Dentes Hippopotami.*		80	
	Vlugge Zouten, *Sales volatiles.*		80	
	Vaſte Zouten, *Sales fixi.*		60	
	Koraal, rood en wit, *Corallium rubrum & album.*		60	
	Kreefts oogen, *Oculi Cancri.*		50	
	Eyerſchaalen, *Ovorum teſtæ.*		50	
	Paerlemoer, — *Concha margaritifera.*		50	
	Kreefts ſchaaren, *Cancrorum Chelæ.*		40	
	Kraakbeenen van Snoek, *Maxillæ Lupi, ſive Lucii.*		30	

Tafel van de hoeveelheid der opſlorpende Aarden, die in Zuuren kunnen ontbonden worden.

		Greinen.	
576. Greinen van Geeſt van (e) Zout ontbinden van	Kreefs oogen. - - -	216	*Oculi Cancri.*
	Paerlemoer. - - -	144	*Concha margaritifera.*
	Paerlen. - - -	128	*Margaritæ.*
	Oeſterſchulpen. - - -	156	*Oſtreorum conchæ.*
	Hartshoorn. - - -	165	*Cornu cervi.*
	Koraal. - - -	180	*Corallium.*
	Ooſtindiſche Bezoar. - -	118	*Lapis Bezoar Orient.*
	Weſtindiſche Bezoar. - -	123	——— *Occidentalis.*
	Levendige Kalk. - - -	199	*Calx viva.*
	Gebluſchte Kalk. - - -	193	—— *Macerata.*

Grei-

(e) *Spiritus ſalis.*

576. Greinen Geest van (*f*) Salpeter, ontbinden van

		Greinen.	
576. Greinen Geest van (*f*) Salpeter, ontbinden van	Kreefts Oogen. - - -	297	*Oculi Cancri.*
	Paerlemoer. - - -	202	*Concha margaritifera.*
	Paerlen. - - -	219	*Margaritæ.*
	Oester Schulpen. - -	236	*Ostreorum Conchæ.*
	Hartshoorn. - - -	234	*Cornu Cervi.*
	Koraal. - - -	233	*Corallium.*
	Oostindische Bezoar. - -	108	*Bezoar Orientalis.*
	Westindische Bezoar. - -	144	——— *Occidentalis.*
	Levendige Kalk. - - -	180	*Calx viva.*
	Geblusehte Kalk. - - -	216	—— *Macerata.*

Deeze Proeven verzekeren ons niet genoegzaam het stuk, dat 'er mede bedoeld wordt; want in de eerste stelling is de hoeveelheid van het zuur al te onbepaald: en in de tweede wordt ons niet gezegd, of het Zuur volkomen verzadigd was: en in beiden waren de Zuuren, die men gebruikte, zoo zeer verschillende van allen, die men onderstellen kan, ooit in 't menschelyk Lichaam plaats te hebben, dat men weinig daaruit besluiten kan, met opzigt tot de geneeskragtige uitwerkingen van deeze opslorpende (*g*) dingen. Men moest de Proeven genomen hebben met de zagte zuuren (*h*) van Planten, als de sappen van zekere vrugten; zuure gistende vogten; (*i*) of liever met zuure melk (*k*). Desniettegenstaande, schoon deeze Tafels zoo volmaakt niet zyn, als men wel wenschte, hebbenze nogthans haar gebruik, in de handen van zulken, die behoorlyke inschikkelykheid kunnen gebruiken. Zie de *Proefkundige Historie van de Materia Medica.* pag. 557.

AARDEN, DIE, *in Zuuren of andere Vogten*, NIET KUNNEN ONTBONDEN WORDEN. (*a*)

De Aarden van deeze soorte kunnen in twee Rangen geschikt worden:

1. Rang. *Harde Crystallige Aarden:* (*b*) als de Robyn, (*c*) Garnaat, (*d*) Smaragd, (*e*) Sapphier, (*f*) Hiacint, (*g*) en andere edelgesteenten; Crystal, (*h*) Keisteen, (*i*) enz.

Deeze soorten van Zelfstandigheden zyn ook in de Geneeskunst ingevoerd, en veele verdichte kragten zyn, door de bygeloovigheid der vroegere Eeuwen, aan dezelven toegeëigend. Sommigen derzelven worden nog behouden in de buitenlandsche Apotheeken, maar eindelyk zynze uit de onzen met het grootste recht uitgeschrapt; onaangezien al het geen eenige laatere Schryvers van naame, van derzelver geneeskragt, mogen voorgeeven.

Deeze onoplosbaare harde Lichaamen, zyn niet instaat om eenige andere uitwerkingen voort te brengen, dan door derzelver styve hoekige deeltjes, (welken, schoon met de grootste zorgvuldigheid verzagt en verkleind, het Vergrootglas nog altoos in hun ontdekt) de Darmen te kwetsen of te wonden.

In het vryven, neemen ze zoo veel van de hardste *marmeren* werktuigen af, als hun eigen gewigt bedraagt, of het zelve overtreft: uit

(*f*) *Spiritus Nitri.* (*g*) *Absorbentia.* (*h*) *Acida vegetabilium.* (*i*) *Liquores fermentantes.* (*k*) *Lac acidum.*
(*a*) *Terræ indissolubiles in acidis, aut aliis Liquoribus.* (*b*) *Terræ crystallinæ.* (*c*) *Pyropus.* (*d*) *Granatus lapis.* (*e*) *Smaragdus.* (*f*) *Sapphirus.* (*g*) *Hyacinthus.* (*h*) *Crystallum.* (*i*) *Silex.*

uit deeze omſtandigheden kunnen wy ligtelyk opmaaken; waar voor men het houden moet, dat zy ſomtyds als *opſlorpende middelen* (*k*) ſchynen gewerkt te hebben. Sommigen deezer Steenen, aan een geweldig vuur bloot geſteld, worden eeniger maate vergruisbaar; doch blyven des niet te min onoplosbaar.

De meeſten der gekleurden verliezen hunne kleur door deeze behandelinge; en worden, in deezen ſtaat, zeer naby aan de hoedanigheid van het Cryſtal gelyk bevonden; zodanigen zyn de Sapphier, (*k*) de Smaragd, (*l*) Amethiſt, (*m*) en Kornalyn. (*n*) Anderen ſmelten tot eene zwarte glasägtige ſtoffe, waar uit men door gepaſte vloeden (*o*) een gedeelte Yzer verkrygen kan; als de Hyacinth en Garnaat. *Geoffroy* beſluit hier uit, dat deeze Steenen waarlyk eenige geneeskragten bezitten, die in derzelver metaalägtig gedeelte gelegen zyn; doch de hoeveelheid der metaalägtige ſtoffe, die genoegzaam is, om dezelven eenige kleur te geeven, is zoo uitneemend klein, en zoo vaſt beſlooten in eene ſteenagtige ſtoffe, die door geene bekende ſcheivogten (*p*) te ontbinden is, dat men naauwelyks eenige mogelykheid, om in der Menſchen lichaamen te werken, aan dezelven kan toeſtaan.

2. Rang. *Zagter Aarden*; als Talk- Gyps- *en* Kley-Aarden.

Talk- en Gyps-Aarden, zyn zeldzaam als Geneesmiddelen gebruikt. Sommigen der eerſten zyn, wegens hunne vetagtige zagtheid en zilver kleur, als blanketſels, die uitwendig gebruikt worden, aangepreezen; en ſommigen der laatſten, op geen beeter' grond, als ſaamentrekkende (*q*) inwendige middelen. Doch zy zyn, by oordeelkundige Beöeffenaars, gelyk zy waerdig zyn, al lange verworpen. Zy ſchynen de kwaade hoedanigheden der (*r*) Loogzout aarden te hebben, (waar door ze met het ſlym der maage ſaamen ſtremmen) zonder eenige van der zelver goede hoedanigheden te bezitten.

Verſcheidene der kley-, bolus- en Zegel-Aarden, (*s*) waren by de Ouden zeer gepreezen, als ſamentrekkende (*t*) en verdryvende (*u*) middelen, en ſommigen der zelven blyven nog in agtinge; ſchoon het zeker is, dat zy weinig recht en aanſpraak hebben op de kragten, die haar worden toegekend. Derzelver wezendlyke uitwerkingen zyn, een grooter trap van dikheid aan de vogten te geeven in de eerſte wegen; en de vaſte deelen eeniger maate van derzelver ſcherpheid (*v*) te bevryden.

De meeſten deezer Lichaamen bevatten in zich, behalven de taaije onoplosbaare Aarde, welke hunne hoofdeigenſchap is, (1) een gedeelte van aarde, die in zuuren kan opgeloſt worden, gelyk die van de eerſte Afdeelinge; (2) van zuur, dat door diſtilleeringe met een ſterk vuur kan afgeſcheiden worden: Dit Zuur is altyd van dezelfde natuur, als het geen men verkrygt van Vitriool (*x*) Zwavel (*y*), en Aluin (*z*). De gekleurden bevatten insgelyks kleine gedeeltens van Yzer, (*a*) welken door ontvlambaare Vloeden (*b*) tot derzelver gedaante van Metaal kunnen herſteld worden. In gevolge van het eerſte deezer inmengſels, kunnen deeze Aarden worden aangemerkt, als eeniger maate opſlorpende (*c*) te zyn: het zuur ſchynt vereenigd te weezen met een gedeelte van de opſlorpende Aarde, tot een zoutägtig ſaamenmengſel, dat naa by komt aan de natuur van Aluin; waar van daan zy ook een zekeren graad van ſaamentrekkinge hebben: maar of zy eenige byzondere kragt van yzer verkrygen, is zeer twyfelagtig; dewyl het zelve in eenen zeer ruuwen ſtaat, en uitneemend kleine hoeveelheid daar in te vinden is.

Dee-

(*k*) *Abſorbentia.* (*k**) *Sapphyrus.* (*l*) *Smaragdus.* (*m*) *Amethyſtus.* (*n*) *Cornelianus.* (*o*) *Fluxus.* (*p*) *Menſtrua.* (*q*) *Adſtringentia.* (*r*) *Terræ alcalinæ.* (*s*) *Terræ ſigillatæ.* (*t*) *Adſtringentia.* (*u*) *Alexipharmaca.* (*v*) *Acrimonia.* (*x*) *Vitriolum.* (*y*) *Sulphur.* (*z*) *Alumen.* (*a*) *Ferrum.* (*b*) *Fluxus inflammabiles.* (*c*) *Abſorbentes.*

Deeze Aarden vereenigen zich met water, tot een troebel vogt, dat glad en zagt op 't gevoel is, en blyven eenigen tyd in 't zelve hangen; het zand, gruis of andere grovere ſtoffen, die dikwyls met dezelven natuurlyk vermengd bevonden worden, zinkt naa den grond. Zy kunnen door middel van Zuuren (*d*) van derzelver loogzoutagtige Aarde (*e*) ontdaan worden; door kooking in water, van derzelver zoute ſtoffe (*f*); en de gekleurden van derzelver yzer (*g*) door werking in kookings water (*h*), het eenige Scheivogt (*i*), dat ons bekend is, het welk de yzeroeſtägtige ſtoffe uit kley- en Bolus-Aarde (*k*) wil uittrekken.

Dus gezuiverd zynde, hebbenze alle de zelfde gedaante en hoedanigheden. Aan een ſterk vuur blootgeſteld, verliezen zy haare zagte lymagtige hoedanigheid, en worden tot harde klompen, zoo onoplosbaar als zy eerſt waaren, herſteld.

Van de Lymagtige Zelfſtandigheden (*a*) van Planten en Dieren.

1. Rang der Planten.

1. *Claſſis Vegetabilium.*

Zuivere Gommen (*b*).
Tragacanth, (*c*)
Senica, of Senega.
De Gommen van Karſen- Pruimen- en andere Europeeſche-Boomen.

Planten, die overvloedig van Slym voorzien zyn.
Standelkruids (*d*) Wortels.
Althea Wortel.
Queën Zaad, (*e*) enz.

Gommen en Slymen zyn lymagtige voortbrengſels van Plantgewaſſen, van geenen byzonderen ſmaak of reuk, ontbindbaar in water, maar niet in wynagtige Geeſten of Oliën. Zie. pag. 12. Zy verſchillen alleen in graad van taaiheid van elkanderen: de taaiſten worden Gommen (*f*); en die minder taai zyn, Slymen (*g*). De eerſten zweeten natuurlyk uit zekere boomen en ſtruiken; de laatſten worden door kunſt uitgetrokken. Byna alle Plantgewaſſen bevatten een gedeelte van deeze zelfſtandigheden, welken, na dat de harsagtige deelen door Geeſt 'er uitgetrokken zyn, van de overige ſtoffe, door middel van water, kunnen geſcheiden worden.

De algemeene kragten deezer zelfſtandigheden zyn, de vogten te verdikken, en de vaſte deelen tegen dezelven, als ze ſcherp, of invreetende geworden zyn, te beſchermen. Hierom wordenze gebruikt, als de vogten en ſappen ſcherp zyn; en als de natuurlyke ſlym van de Darmen gebeten is.

2. Rang der Dierlyke Zelfſtandigheden.

2. *Claſſis Animalium.*

De meeſte dierlyke Zelfſtandigheden (uitgezonderd het vet) bevatten eene lymagtige ſtoffe; aan de voorgaande in veele opzigten gelyk, en bekwaam om door lang kooken in water 'er uit getrokken te worden.

De Lymen van Dieren en derzelver gelei-

jen

(*d*) *Acida.* (*e*) *Terra alcalina.* (*f*) *Materia ſalina.* (*g*) *Ferrum.* (*h*) *Aqua regia.* (*i*) *Menſtruum.* (*k*) *Terra argillaris & bolaris.* (*a*) *Subſtantiæ glutinoſæ.* (*b*) *Pura Gummi.* (*c*) *Gummi Tragacanthæ.* (*d*) *Satyrii maris Radix.* (*e*) *Cydoniorum malorum ſemen.* (*f*) *Gummi.* (*g*) *Mucilagines.*

jen hebben de algemeene hoedanigheden der Gommen en Slymen van Plantgewassen; met dit onderscheid, dat de eersten meer voedende, en bekwaam zyn om tot eenen staat van verrottinge over te gaan.

Als men ze beschouwt, als onderwerpen van de Stook- of Scheikunst, is het onderscheid tusschen dezelven zeer groot: want die van de dierlyke soorte worden door vuur in een vlug loogzout en eene stinkende olie veranderd; maar die van de Plantgewassen in een zuur vogt, en een zeer klein gedeelte oliagtige stoffe, die heel veel minder stinkt, als de voorgaande.

Van de Zagte Vetagtige (*a*) Zelfstandigheden.

1. Rang. *Smaakelooze Oliën van Planten*; (*b*) *en Zelfstandigheden, die 'er rykelyk van voorzien zyn*, als Amandelen, (*c*) en de (*d*) korls der meeste vrugten; Lynzaad, (*e*) en het mergagtig (*f*) gedeelte van verscheidene andere Zaaden.

2. Rang. Vet van Dieren (*g*); als *Sperma Ceti*.

Vetagtige Plantgewassen vereenigen zich met water, door vryvinge, tot een melkagtig vogt: en geeven hunne Olie uit, als ze geperst worden. —

Deeze soorten van Oliën en Vetten van Dieren worden niet opgelost in eenig scheivogt, dan in die van Loogzouten (*h*); welken derzelver hoedanigheid veranderen, en ze tot eene Zeep maaken, die in water, maar volkomener in geesten (*i*) van wyn kan ontbonden worden: uit dit mengsel kan de olie, door eene verstandige bydoeninge van zuuren, tot eenen zuiverer staat hersteld worden, dan ze te vooren was, en even als wezendlyke Oliën, in geest van wyn, ontbindbaar gemaakt worden. *Zie* pag. 8, 9.

De geneeskragten deezer Zelfstandigheden zyn; de scherpe vogten te verstompen, en de vaste deelen te verzagten en te verslappen: hierom worden ze inwendig gebruikt in kittelenden hoest, brandige pis, pyn en ontsteekingen; en uitwendig in spanninge en styfheid van byzondere deelen. De melkagtige Ontbindingen, doorgaands Amandelmelk (*k*) genoemd, schoonze veel minder verzagten, dan de oliën zelven, of het vet van Dieren, hebben nogthans dit voordeel, dat ze in scherpe, of ontsteekene ziektens kunnen gegeeven worden, zonder gevaar van die schadelyke gevolgen, welken de anderen somtyds voortbrengen: want vet en olieën, in eene warmte, die niet grooter is, dan die van 't menschelyk lichaam, gehouden, wordt schielyk muf en scherp; terwyl de Amandelmelken eerder tot zuur worden overhellen.

Van de Saamentrekkende Dingen. (*a*)

Galnooten, (*b*)
Tormentil- of Zevenblad wortel, (*c*)
Slangenkruid, (*d*)
Granaatappelboomen met dubbelde bloemen, (*e*)
Japonische Aarde, (*f*)
Acacia, enz.

De saamentrekkende Zelfstandigheden worden door eenen ruwen scherpen smaak onderschei-

(*a*) *Substantiæ Oleosæ*. (*b*) *Insipida Olea vegetabilium*. (*c*) *Amygdala*. (*d*) *Acinæ*. (*e*) *Semen Lini*. (*f*) *Pars medullaris*. (*g*) *Adipes animalium*. (*h*) *Menstrua alcalina*. (*i*) *Spiritus vini*. (*k*) *Emulsiones*.

(*a*) *Astringentia*. (*b*) *Gallæ*. (*c*) *Tormentillæ Radix*. (*d*) *Bistortæ Radix*. (*e*) *Balaustiæ*. (*f*) *Terra Japanica*.

fcheiden; en zy veranderen ontbindingen van yzer, byzonderlyk die in het zuur van Vitriool (*g*) ontbonden zyn, in eene donker purpere of zwarte kleur.

De faamentrekkende dingen deelen hunne kragten, door aftrekkinge, mede zoo wel aan water, als aan wynagtige geeften (*h*), en doorgaands wel het beft aan het eerfte. Oliën trekken niets uit dezelven: Ook geeven zy niets van hunne kragt, door diftilleeringe, over: desniettegenftaande wordt derzelver faamentrekkende kragt heel zeer verzwakt, als men ze, door uitdampende afkookinge, tot de dikte van een uittrekfel (*i*) brengt; en ze wordt geheel en al vernietigd, als men ze lang bewaart.

De geneeskragtige uitwerkingen van deeze foorten der zelfftandigheden zyn, de vezelen (*k*) te verfterken, en de fappen zagtelyk te verdikken.

Derzelver gebruik is nog meer beproefd bevonden, in ziektens, die uit den zwakken of flappen ftaat der vafte deelen voortkoomen; in bloedingen (*l*) die uit dunheid van het bloed, flapheid of breuke der vaten ontftaan; in onnatuurlyke ontlaftingen van andere foorten, na dat de beledigende ftoffe behoorlyk verbeeterd, of ontlaft is; en in uitwendige verflappingen.

In fommige gevallen hebbenze dezelfde uitwerkingen als de openende (*m*) middelen; dewyl de Vaten, door dezelven faamengetrokken en verfterkt zynde, in ftaat gefteld worden, om de omloopende fappen met grooter kragt voort te ftuuwen.

In 't gebruik deezer Geneesmiddelen, byzonderlyk die van de fterkfte foorte zyn, moet groote zorgvuldigheid aangewend worden. Want in vogtryke (*n*) geftellen, in verouderde verftoppingen, fchielyke ontlaftingen (*o*) en in alle foorten van vloeden in 't algemeen, eer de ziekmaakende ftoffe uitgedreven is, of waar eene vernaauwing of krampagtige (*p*) faamentrekking der vaten is; daar worden de faamentrekkende dingen ten uiterfte fchadelyk bevonden. Wanneer gevaarlyke Bloedloopen, (*q*) of Buikloopen, (*r*) door bloedftempende middelen (*s*) geftuit worden; zoo zal de fcherpe ftof, die nu in de Darmen (*t*) opgefloten is, dezelven verbyten of ontfteeken; en fomtyds eene verfterving (*u*) der Deelen veroorzaaken.

Van de Zoete Dingen. (*a*)

Suiker, (*b*)	Razynen, (*d*)
Honich, (*c*)	Zoethout, (*e*) enz.

De Zoete Dingen van Plantgewaffen hebben een talryk geflacht; dewyl byna alle Planten, die onderzocht zyn, in fommige van derzelver deelen, een fuikeragtig fap ontdekken. De kelken der Bloemen, en de meefte foorten van zaaden en graanen zyn merkelyk zoet, als zy beginnen te keemen.

De Zoete dingen der Plantgewaffen worden zoo wel door water, als door geeft van wyn uitgetrokken, door het eerfte wel gereedelyker, maar door 't laatfte veel volkomener. In het diftilleeren ryft 'er niets van derzelver fmaak met deeze vogten op: desniettegenftaande wordenze, door lang kooken in water, wat onaangenaamer; doch worden niet veel beledigd, als ze op dezelfde wyze met verbeeterden geeft van wyn (*f*) behandeld worden.

De zuiverer Zoeten, gelyk de Suiker is, bevorderen de vereeniging van gediftilleerde Oliën

(*g*) *Acidum vitrioli.* (*h*) *Spiritus vinofi.* (*i*) *Extractum.* (*k*) *Fibræ.* (*l*) *Hæmorrhoides.* (*m*) *Aperientia.* (*n*) *Plethorici.* (*o*) *Evacuationes criticales.* (*p*) *Spasmodica Contractio vaforum.* (*q*) *Dyfenteriæ.* (*r*) *Diarrhoeæ.* (*s*) *Styptica.* (*t*) *Inteftina.* (*u*) *Gangrena.* (*a*) *Dulcia.* (*b*) *Saccharum.* (*c*) *Mel.* (*d*) *Uvæ paffæ.* (*e*) *Liquiricium.* (*f*) *Spiritus vini rectificatus.*

Oliën (*g*) met wateragtige vogten, en verhinderen de fcheiding van 't boteragtig gedeelte van de Melk: uit deeze hoedanigheid worden ze geoordeeld, het vetagtig gedeelte van 't voedfel met de dierlyke fappen te vereenigen. Hieruit hebben fommigen befloten, dat zy het vet doen toeneemen: anderen daarentegen, dat ze eene tegengeftelde uitwerking hebben, door te beletten, dat de vetagtige ftoffe, die het vet maakt, zich van het bloed fcheide: en anderen, dat ze de fappen dikker en traager maaken, den omloop en de uitwerpinge door de huid (*h*) verhinderen, en dus verfcheidene ziektens voortbrengen. Doch men heeft niet bevonden, dat de zoete dingen eenigen van deeze uitwerkingen, in eenen aanmerkelyke trap hebben voortgebragt; want de algemeene ervarenheid toont, dat derzelver maatig, ja zelfs rykelyk gebruik, niet het minfte fchadelyk is; dat zy de zelfftandigheden, die in haar zelven niet alleen voor 't verhemelte, maar ook voor de maag, walglyk zyn, met beiden overeenbrengen; en dus heilzaam maaken het geen anders fchadelyk voor 't lichaam zyn zoude.

De vetagtige en flymagtige Zoeten, als de ruuwe (*i*) Suiker, Zoethout (*k*) enz. hebben eenen zeer hoogen trap van verzagtende en verdunnende kragt. — Deezen, gevoegd by een merkelyk Zuur, gelyk in de fappen der meefte zoete vrugten is, zyn zeer verflappende; en als zy onmaatig gebruikt worden, veroorzaaken ze Buikloopen, (*l*) en Roodeloopen (*m*), welken fomtyds doodelyk bevonden zyn.

Van de Scherpe Dingen. (*a*)

Scherpe Dingen zyn Zelfftandigheden die eene doordringende prikkeling maaken. Als zy op de huid worden toegepaft ontfteekenze die of doen ze zweeren: Gekaauwd zynde, veroorzaakenze eene overvloedige ontlafting van fpeekfel; en in den Neus opgefnoven zynde, doenze niezen.

Deeze Zelfftandigheden, als onderwerpen van de Kruidmengkunft befchouwd, kunnen in drie Rangen verdeeld worden.

Die hunne fcherpheid, mededeelen.
1. In het diftilleeren met water: als Mirkswortel (*b*) Mofterd (*c*) Lepelblad (*d*) enz.
2. Alleen door opgegooten trekfel: als het groote Zwaluwkruid, (*e*) Glaskruid, (*f*) enz.
3. Noch door trekfel, noch door diftilleeringe; als Kalfsvoeten (*g*) en Dragon (*h*).

De algemeene uitwerkingen der fcherpe Geneesmiddelen zyn, de Vaten te prikkelen, en de taaije Vogten te ontbinden. In koude bleeke flymagtige geftellen (*i*), ftilftanden der vloeiftoffen, en als de intrekkende, of verkortende kragt der vafte deelen zwak is, worden zy bevonden fterke borft-ontlaftende (*k*) openende (*l*) pisdryvende, (*m*) en ftonden verwekkende, (*n*) middelen te zyn; en als de Lyder warm gehouden wordt, ook zweetmiddelen (*o*). In heete galagtige geftelheden, (*p*) vogtryke geftellen (*q*) ontfteekagtige ziektens, (*r*) waar reeds een trap van prikkeling is, en waar de fappen te dun en fcherp,

(*g*) *Olea diftillata.* (*h*) *Excretio cuticularis.* (*i*) *Sacharum impurum.* (*k*) *Liquiricium.* (*l*) *Diarrhoeæ.* (*m*) *Dyfenteriæ.* (*a*) *Acria.* (*b*) *Raphanus rufticanus.* (*c*) *Sinapi.* (*d*) *Cochleariæ.* (*e*) *Chelidonium majus.* (*f*) *Pyrethrum.* (*g*) *Arum.* (*h*) *Dracunculus.* (*i*) *Habitus Leucophlegmatici.* (*k*) *Expectorantia.* (*l*) *Deobftruentia* (*m*) *Diuretica.* (*n*) *Emmenagogica.* (*o*) *Sudorifica.* (*p*) *Conftitutiones bilofæ.* (*q*) *Habitus plethorici.* (*r*) *Inflammatorii morbi.*

ſcherp, of de ingewanden (*s*) ongezond zyn; daar zyn deeze prikkelende Geneesmiddelen ten hoógſte ſchadelyk, en miſſen nooit de ziekte te verzwaaren.

Zekere ſcherpe zelfſtandigheden zyn onlangs aangeprezen, in drooge ſtuipagtige amborſtigheden (*t*): in 't byzonder zyn 'er verſcheidene voorbeelden van de uitwerkinge en kragt der Zee-Uijen (*u*) in 't geneezen van dit ongemak, verhaald, in de Verhandelingen der Letteroeffeningen van Neuremberg (*v*) voor de Jaaren 1737 en 1739. *Cartheuzer* denkt, dat de Amborſtigheid (*x*) zelve niet, maar een byzonder gevolg 'er van, door dit Geneesmiddel wech genoomen zy. Hy merkt aan, dat de vrye omloop des bloeds, door de vaten der Longe, in alle Amborſtigheden, verhinderd is; en hier van daan zyn de Longen, in alle vlagen en zoo lang als zy duuren, opgezwollen: dat, indien deeze Opzwelling (*y*) eene hebbelykheid krygt, en, na dat de vlaag over is, nog blyft, dezelve geduurig nieuwe vlaagen zal veroorzaaken, en eene waterzugt in de Borſt zal verwekken: dat de ſcherpe geneesmiddelen, door de zwelling wech te neemen, dat geene wech neemen, 't welk in zynen oorſprong een gevolg was van de Amborſtigheid, en met 'er tyd een oorzaak wordt van derzelver verzwaaringe.

Van de SPECERYEN. (*a*)

Speceryen zyn Zelfſtandigheden van eenen heeten prikkelenden ſmaak, en van eenen meer of min welriekenden Reuk.

Sommige Speceryen zyn zuiver ſpeceryagtig, als de Kubeben, (*b*) Peper, (*c*) Kruidnagelen (*d*); ſommige zelfſtandigheden hebben eene zoetigheid met de ſpeceryagtige ſtoffe vermengd, gelyk de Engelwortel (*e*) Anyszaad (*f*) Fenkel-zaad; (*g*) ſommigen eene ſaamentrekkende kragt, als Kaneel; (*h*) anderen eene ſterke ſlymigheid, als Hout-caſſie, (*i*) eenigen eene bitterheid, als de ſchillen van Oranje Appelen (*k*). De ſpeceryagtige zelfſtandigheid zelve verſchilt ook niet weinig in de verſchillende Onderwerpen, ten aanzien van derzelver Kruidkundige eigenſchappen. Zy kan uit alle onderwerpen door verbeeterden geeſt van wyn (*l*) getrokken worden; uit ſommigen rykelyk, uit anderen naauwlyks iets, door water. De ſpeceryagtige Zelfſtandigheid van eenige onderwerpen, als van Limoen ſchillen, (*m*) ryzen gantſchelyk op, in het diſtilleeren, zoo wel met Geeſt van wyn, als met water; die van anderen, als kaneel (*n*) ryzen geheel op met water, maar byna geheel niet met Geeſt van wyn; terwyl die van anderen, als peper, zelfs na de diſtilleering van 't water uit de ſpecery, nog voor een gedeelte wordt agtergelaaten.

Met opzigt tot de algemeene kragten der Speceryen; zoo verwarmen zy de maag, en by trappen het geheele geſtel; zy wekken de pols op, en verwakkeren den omloop van 't bloed. In koude kwynende geſteldheden, ſlymige geſtellen, en eenen zwakken ſlappen ſtaat der vaſte deelen, onderſteunen ze de levenskragt en bevorderen de heilzaame afſcheidingen. In heete galagtige lichaamen, vogtryke geſtellen, ontſteekagtige ongeſteldheden, droogheid en intrekkingen der vezelen, zyn ze in 't algemeen ſchadelyk.

Van

(*s*) *Viſcera.* (*t*) *Aſthmata convulſiva.* (*u*) *Scillæ.* (*v*) *Commercium Literarium Norimb.* (*x*) *Aſthma.* (*y*) Οἴδημα. (*a*) *Aromata.* (*b*) *Cubebæ.* (*c*) *Piper.* (*d*) *Caryophylla aromatica.* (*e*) *Radix angelicæ.* (*f*) *Semen Aniſi.* (*g*) *Fœniculi ſimen.* (*h*) *Cinnamomum.* (*i*) *Caſſia lignea.* (*k*) *Cortices aurantiorum.* (*l*) *Spiritus vini rectificatus.* (*m*) *Cortices Limonum.* (*n*) *Cinnamomum.*

Van de Bittere Dingen. (a)

(b) Gentiaan wortel,	Kleine Centaurie (c*)
Hop, (c)	Distel (d) enz.

De Bittere Dingen deelen hunne kragt meestendeels, zoo wel aan wateragtige als aan geestagtige Scheivogten, (e) mede; sommigen volkomener aan 't eene, en anderen aan het andere. Geene der Zelfstandigheden van deezen rang geeven iets van belang van hunnen smaak, in het distilleeren over, noch aan water, noch aan Geest van wyn; dewyl derzelver bitterheid volkomen blyft, en dikwyls vermeerderd wordt in de uittreksels. Zodanigen, die met geur verzeld zyn, gelyk Alsem (f) kunnen door deeze bewerking tot enkele geurige bitters gebragt worden.

Deeze zelfstandigheden zyn der saamentrekkende en speceryagtige kragten (g) mede deelagtig. Derzelver algemeene uitwerkingen zyn, de vezelen der Maag en Darmen te versterken, het gestel te verwarmen, de gal en de sappen, in de eerste wegen, te verdunnen, en de natuurlyke ontlastingen te bevorderen, voornaamelyk het zweet en de pis. In zwakheid van de Maag, verlooren Eetlust, en diergelyke ongesteldheden, die uit slapheid der vaste Deelen, of uit koude en traage ongesteldheden der sappen voortkomen, doen deeze soorten van geneesmiddelen goeden dienst. Maar als de vezelen reeds al te styf en gespannen zyn, en wanneer eene onmatige hitte of ontsteeking plaats heeft, zullen de bittere Dingen het ongemak merkelyk vermeerderen; en als men voortgaat dezelven te gebruiken, het zelve aan de Nieren mededeelen.

Hier van daan is 't, dat de pis hoog gekleurd, en de hoeveelheid gering en ten laatste opgestopt wordt; terwyl 'er spoedig eene waterzugt op zal volgen. Indien de Nieren te vooren zoo slap waren, dat zy nu onbeledigd blyven; zoo zullen nogthans de andere Ingewanden (h) allengs meer en meer styf worden, en eindelyk zal 'er eene teering (i) uit gebooren worden.

De Bittere Zelfstandigheden vernielen de gekorvene Diertjes (k) en beletten de verrotting. Hierom wordenze aangeprezen, als middelen tegen de wurmen (l); en uitwendig, als middelen tegen de verrotting (m).

Van de Braak- en Zuiverende (a) Middelen.

Nieskruid, (b)	Koloquinten; (d)
Jalappe, (c)	Schammonie (e)
Ipecacoanha,	Gambog. (f)

Deeze Zelfstandigheden bestaan uit een harsagtig gedeelte, waarin de braaking-verwekkende, of zuiverende hoedanigheid (g) gelegen is; en uit een gomägtig zout gedeelte, het welk voornaamelyk als een pisdryvend (h) middel werkt. Het eerste wordt door wynagtige Geesten uitgetrokken of opgelost; het ander door water. Van geen van beiden reist iets, in de distilleering, op.

De scherpe Harsen (i), die deeze Zelfstandigheden opgeeven, blyven vast aan de zyden der Darmen (k) hangen, prikkelen en ontsteeken dezelven, en brengen dus verscheidene geweldige ongesteldheden voort. *Hoffman* ver-

(a) *Amara.* (b) *Gentianæ Radix.* (c) *Lupulus.* (c*) *Centauria minor.* (d) *Carduus.* (e) *Menstrua.* (f) *Absinthium.* (g) *Virtutes adstringentes & aromaticæ.* (h) *Viscera.* (i) *Tabes.* (k) *Insecta.* (l) *Anthelmintica.* (m) *Antiseptica.* (a) *Emetica & Cathartica.* (b) *Helleborus.* (c) *Jalapium.* (d) *Colocynthides.* (e) *Scammonium.* (f) *Gambogia.* (g) *Emetica aut purgativa qualitas.* (h) *Diureticum.* (i) *Resinæ.* (k) *Intestina.*

verhaalt, dat hy somtyds stuipen (*l*) en eene beroerte (*m*) aan beide zyden, uit derzelver gebruik, heeft opgemerkt.

Deeze ongemakken kunnen voorgekomen worden, door dezelven vooraf te vryven met zelfstandigheden, die bekwaam zyn om derzelver taai weefsel te verdeelen, en het aanhangen te beletten: en door dit middel worden ze zagt en veilig, werken zonder ongeregeldheid, en beantwoorden te gelyk veel beeter aan de oogmerken, die 'er mede bedoeld worden.

Sommigen hebben getracht, de kwaade hoedanigheid der harsagtige buikzuiverende middelen (*n*) te verbeeteren, door het bydoen van zuure en speceryagtige Oliën (*o*).

De Zuuren verminderen wel derzelver kragt; doch hebben geene andere uitwerking, dan welke de vermindering der gifte eveneens zoude voortbrengen. De prikkelende wezendlyke Oliën (*p*) mogen dienstig zyn om de Maag te versterken, het geneesmiddel bekwaam en gemakkelyker te maaken om in te neemen, en dus de walging, die 'er somtyds mede verzeld gaat, voor te koomen; maar zoo haast als de Hars zich in de Darmen begint te verspreiden, zullen deeze Oliën, in plaatse van dezelven te verbeeteren der zelver fenynigheid vermeerderen; terwyl zy zelven in staat zyn, om die ongemakken voort te brengen; die men door de zelven wil voorkoomen; te weeten eene prikkeling en ontsteeking der Ingewanden. Loogzouten (*q*) en Zeepen (*r*) hebben eene beetere uitwerking; dewyl ze de Hars tot ontbinding brengen en derzelver werking bevorderen.

De Geneesmiddelen van deezen rang schynen te werken, door de sappen te verdunnen, en de zyden der Maage en Darmen te prikkelen. Als de prikkeling sterk en schielyk is, dan is hunne werking haastig en opwaards; doch als die langzaamer en zagter is, dan nederwaards. Buikzuiverende (*s*) middelen, in eene vloeibaare gedaante ingegeeven, of in zeer gevoelige gestellen, zyn dikwils (*t*) Braaking-verwekkende; en die anders Braaking veroorzaaken, worden, in gestellen, waar de slym overvloedig is, buikzuiverende bevonden. Zy werken veel geweldiger in sterke gestellen, dan in die van eene tegengestelde gemaatigdheid; om dat de vaten, in de eersten, meer gespannen en styver zyn, en gevolglyk minder in staat, om eenen gelyken graad van prikkeling te verdragen.

De werking deezer geneesmiddelen strekt zich verder uit, dan in de eerste wegen (*u*): Dit blykt duidelyk uit de verwakkering der pols, welke altoos met derzelver werking verzeld gaat; en uit de algemeene waarneeming omtrent de kinderen, die den buik zuiveren door het zog, als de Min een buikzuiverend middel heeft ingenomen.

Sommigen derzelven, byzonder het Nieskruid (*v*), worden gezegd den buik te zuiveren, als zy slegts uiterlyk op de uitgangen gelegd worden. — De Buikzuiverende (*x*) middelen, zelfs die van de sterkste soorte, te gelyk met de zagter openende middelen, in bekwaame kleine giften ingegeeven, kunnen in gebruik gebragt worden, om te dienen tot aanzienlyke openende, (*y*) pisdryvende (*z*) en zweetverwekkende (*a*) middelen; zonder merkelyk op den stoelgang te werken.

De voorgaande Aanmerkingen zyn hier ingevoegd, niet met eenig oogmerk; om ze te doen dienen tot eene wyze van Rangschikkinge voor de enkele Geneesmiddelen; maar om een algemeen denkbeeld te geeven van de kragten van zulke medicinaale Zelfstandigheden, welken de hoedanigheden bezitten, die voorwerpen zyn van de byzondere Artikelen. Thans zal ik niet langer by algemeene Aanmerkingen blyven, maar tot een Bericht van elk der enkele Geneesmiddelen afzonderlyk overgaan.

ABIES

(*l*) *Convulsiones.* (*m*) *Paralysis.* (*n*) *Purgantia resinosa.* (*o*) *Olea acida & aromatica.* (*p*) *Olea essentialia pungentia.* (*q*) *Alcalini sales.* (*r*) *Sapones.* (*s*) *Cathartica.* (*t*) *Emetica.* (*u*) *Primæ viæ.* (*v*) *Helleborus.* (*x*) *Purgantia.* (*y*) *Deobstruentia.* (*z*) *Diuretica.* (*a*) *Diaphoretica.*

ABIETIS *lignum*, *fummitates*, *coni*: *Abietis conis furfum fpectantibus five maris C. B. vel Abietis tenuiore folio, fructu deorfum fpectante, Tourn.* De zilveren, en de roode Denneboom; derzelver hout, toppen en kegels.

Deezen zyn breed uitgefpreidde altoos groene boomen, zeer gemeen in de Noorder luchtftreeken. De eerfte (zilveren) zegt men, wordt in 't wilde gevonden in fommige gedeelten van Engeland, en de andere op de bergen van Schotland. Uit deeze boomen wordt, in verfcheide plaatfen van Duitfchland, de Straatsburger Terpentyn (*a*) getrokken, waar van hier na zal gefproken worden. Het hout en de vrugt, of kegels, die omtrent het einde van den herfft verfaameld worden, zyn vol van harsagtige ftoffe; en geeven, in het diftilleeren met water eene wezendlyke Olie uit, welke niet veel verfchilt van die, welke men, door dezelfde bewerkinge, uit Terpentyn verkrygt. — Het hout en de toppen van Denneboomen worden, om hunne harsagtige fappen, fomtyds gebruikt in Afkookfels en koeldranken, om de pisloozing en het zweeten te bevorderen, het bloed en de fappen te zuiveren, en inwendige verzweeringen, byzonderlyk die van de piswegen, fchoon te maaken en te heelen.

Zie den Artikel van de TEREBINTHINA.

ABROTANI MARIS *folia*: *Abrotani maris augufti folii majoris* C. B. Averuit; de bladeren [E.]

Dit is een heefteragtige plant, bekleed met zeer fyn verdeelde bladeren, van eene grysägtig groene kleur: de bloemen 'er van, welken zeer klein en geelagtig zyn, hangen nederwaards, verfcheidenen by elkanderen, van 't midden van den tak tot aan 't uiterfte einde. Het is een inboorling der warme Landen; in deeze Landen wordt ze in de Tuinen gekweekt: de bladeren vallen alle winters af; maar de wortels en ftammen blyven veele jaaren over.

Averuit heeft eenen fterken, en niet onaangenaamen reuk; en eenen walgagtigen, prikkelenden, bitteren fmaak; welke gantfchelyk 'er uitgetrokken wordt door verbeeterden geeft van wyn (*b*); doch onvolkomener door waterагtige vogten. Het wordt als een middel tegen de Wurmen (*c*) aangepreezen; en in bleeke flymerige geftellen, als een prikkelend (*d*) openend (*e*) en zweet verwekkend (*f*) middel. De tegenwoordige Praktyk heeft deszelfs gebruik byna alleen tot uitwendige toepaffingen bepaald. De bladeren worden dikwils gebruikt in ontbindende, en verrotting tegenftaande (*g*) ftoovingen; en zyn ook wel aangepreezen in waffchingen en zalven voor uitflag van de huid, en het uitvallen van 't haair.

ABROTANI FEMINÆ *folia*: *Abrotani fœminæ foliis teretibus C. B.* Lavendel-Kattoen; de bladeren [E].

Deeze plant is geheel en al wit en grys: de bladeren beftaan uit kleine knopjes, die in reiën rondom een middel ribbetje ftaan; de bloemen ftaan regt op, boven op de toppen der fteeltjes. Zy worden in de Tuinen voortgekweekt, bloeijen in Juny en July, en behouden heure bladeren den geheelen winter door.

Het *Abrotanum fœmina*, Wyfjes Lavendelboompje, wordt onderfteld, dezelfde kragten, als het mannetje, (*h*) te hebben; maar in een minder' trap. Voor het uitwendig gebruik is het geneeskundig onderfcheid tuffchen beiden niet heel groot: hierom ftaat het *Collegie* van *Londen* toe, in ftoovingen (welk het voornaamfte oogmerk is, waar toe ze gewoonlyk gebruikt worden) het een voor het ander te neemen. — De *Abrotanum fœmina*, Wyfjes Lavendel, wordt door fommigen aangeprezen, in de moer- en andere vrouwelyke kwaalen: en by de gemeene Menfchen is men gewoon, een afkookfel van dezelve in melk tegen de wurmen te gebruiken.

ABSINTHII VULGARIS *folia*: *Abfinthii vulgaris majoris J. B.* Gemeene Alfem; de bladeren, [L. E.]

De bladeren van deeze foorte van Alfem zyn

(*a*) *Therebyntinum Argentoratenfe.* (*b*) *Spiritus vini rectificatus.* (*c*) *Anthelminticum.* (*d*) *Stimulans.* (*e*) *Aperiens.* (*f*) *Sudorificans.* (*g*) *Fomentationes antifepticæ.* (*h*) *Mas.*

zyn verdeeld in rondagtige ſtukken, van eene doffe groene kleur van boven, en witagtig van onderen. Het groeit in 't wilde in verſcheidene deelen van Engeland; omtrent Londen wordt eene groote menigte aangekweekt tot geneeskundig gebruik; Het bloeit in Juny en July; en na dat het zaad ryp geworden is, ſterft het en valt ter aarde; uitgenomen een bos van de onderſte bladen, welken doorgaands den geheelen winter overblyven.

Alſem is een ſterk bitter; en was voorheen, als zodanig meer in gebruik, tegen zwakheid van de Maag, en diergelyken, in medicinaale wynen en bieren. Thans wordt het weinig tot die eindens gebruikt, wegens den kwaaden ſmaak en bezwaarenden reuk, die 'er mede verzeld gaat. Doch hier van kan het ten deele bevryd worden, door het te bewaaren, en geheel en al door het lang te kooken; terwyl de bitterheid volkomen blyft. Een uittrekſel 'er van, door de bladeren in ruim water te kooken, gemaakt, en het vogt door een ſterk vuur uitgedampt zynde, geeft een vry aangenaam bitter, zonder eenigen onaangenaamen geur. — Eene Olie van deeze plant gediſtilleerd [L. E.] en een Extract [E] worden in de winkels bewaard.

ABSINTHII MARITIMI *Summitates*: *Abſinthii marini albi Gerard.* Zee-Alſem, gemeenlyk, maar valſchelyk Romeinſche Alſem genaamd; de toppen [L.]

De bladeren der Zee-Alſem zyn veel ſmaller, dan die van de gemeene, en haairägtig, op de bovenzyde, zo wel als op de onderſte; de ſteelen zyn ook over al haairig. Zy groeit in 't wilde by onze zoute moeraſſen, en op verſcheide plaatſen aan de Zeekuſten. — In ſmaak en reuk is zy zwakker en onaangenaamer, als de gemeene. De kragten van beiden worden onderſteld van dezelfde ſoorte te zyn, en alleen in trap te verſchillen.

De toppen komen in drie van onze gediſtilleerde wateren, en geeven den naam aan een Conſerf. [L.] Zy zyn ook een inmengſel in de gemeene ſtoovinge en groene Olie. [L.]

ABSINTHII ROMANI *folia*: *Abſinthii pontici tenui folii incani* C. B. Roomſche Alſem; de bladeren en toppen. [E]

Deeze ſoort is, in 't uiterlyk aanzien zeer onderſcheiden van de twee voorgaanden: zy is in alle haare deelen kleiner dan een van die beiden; de bladeren zyn in fyne draadjes verdeeld, en op de onderſte zyde haairagtig; de ſteelen geheel, of ten deele purperagtig van kleur. Zy is een inboorling der warme Landen, en tegenwoordig bezwaarlyk in deeze landen te bekomen; ſchoon ze al zoo hard, en alzoo gemakkelyk te kweeken is, als eene van de andere ſoorten.

De Zee-Alſem heeft derzelver plaats over lange vervuld, op de markten, en is in 't algemeen verkeerdelyk daar voor genomen geweeſt.

De Romeinſche Alſem is zoo onaangenaam niet, als eenige van de anderen: haar reuk is vry aangenaam; en de ſmaak, hoewel merkelyk bitter, weinig onaangenaam.

Deeze ſchynt de beſte om voor een maagmiddel (*a*) te verkiezen, en wordt door ſommigen in de Waterzugt aangepreezen.

ACACIA [L. E.] het verdikte ſap van de onrype vrugt van eenen grooten ſteekelagtigen boom, door *Casparus Bauhine*, *Acacia foliis ſcorpioidis leguminoſæ*, *genoemd.*

Dit ſap wordt uit Egypte tot ons overgebragt in ronde klompen, in dunne blazen opgerold. Van buiten is het van eene donker bruine kleur, die naar het zwarte helt; van binnen van eene rood- of geelagtig bruine; van eene vaſte ſtyfheid, doch niet zeer droog. Het ſmelt ſchielyk in den mond, en ontdekt eenen wrangen, doch niet onaangenaamen ſmaak, welke door eenen zoetagtigen naſmaak gevolgd wordt. Dit verdikte ſap kan volkomen in wateragtige vogten opgeloſt worden; maar verbeeterde geeſt van wyn doet 'er naauwelyks eenige werking op.

Acacia is een zagt ſaamentrekkend geneesmiddel. De Egyptenaaren geeven het, in bloedſpuwinge, by de hoeveelheid van een drachma, in eenig bekwaam vogt geſmolten, in; en herhaalen deeze gifte nu en dan: zy gebruiken het ook in Oogwaters (*b*) om de Oo-

(*a*) *Stomachicum.* (*b*) *Collyria.*

Oogen te verſterken, en in gorgeldranken (*c*) voor keelontſteekingen. Onder ons wordt het weinig anders gebruikt, dan als een inmengſel in *Mithridaat* en *Theriaca* [L], en wordt zelden in de Winkels gevonden. Het geen doorgaands in de winkels voor de Egyptiſche *Acacia* verkogt wordt, is niet anders, dan het verdikte ſap van Sleepruimen: en dit is harder, zwaarder, van eene donkerer kleur, en wat ſcherper ſmaak, als de oprechte ſoorte.

ACANTHI *folia*: *Acanthi ſativi vel mollis Virgilii* C. B. Beerenbroek; de bladeren 'er van.

Deeze is een ſchoone plant, die natuurlyk in Italien groeit, en in andere warme luchtſtreeken: van derzelver bladen, namen de Ouden hunne patroonen van hunne loofwerken. Alle derzelver deelen hebben eenen zagten zoetagtigen ſmaak, en zyn vol van een ſlymagtig ſap: derzelver kragten ſchynen niet te verſchillen van die van *Althea* en andere ſlymagtige planten.

ACETOSÆ VULGARIS, *ſive oxalidis*, *folia & radix*: *Acetoſæ arvenſis* C. B. *Oxalidis vulgaris folio longo* J. B. Gemeene Zuuring; de Wortels en bladeren 'er van [E].

De Zuuring groeit in 't wilde in de velden en weiden door geheel Engeland. De bladeren hebben eenen ſaamentrekkenden zuuren ſmaak, zonder eenigen reuk, of byzonderen geur: derzelver geneeskragten zyn, te verkoelen, dorſt te leſſen, en de ontlaſtinge der pis te bevorderen: een afkookzel van dezelve in wey geeft eenen nuttigen en aangenaamen drank in koortsagtige of ontſteekagtige Ziektens; en is door Boerhaven aangeprezen, als een der kragtigſte openende en zuiverende middelen, in de Lente.

Sommige ſoorten van ſcheurbuik hebben voor het aanhoudend gebruik van dit geneesmiddel moeten wyken: en de Groenlanders, die aan dit ongemak zeer onderworpen zyn, worden gezegd, een mengſel van het ſap van Zuuring en van Lepelblad met goed gevolg te gebruiken. De eenigſte Winkel-bereiding van deeze plant, is een wezendlyk Zout uit het ſap der bladeren. [E]

De Wortels van de Zuuring hebben eenen bitteren wrangen ſmaak, zonder eenige zuurheid: men zegt dat ze openen en pisdryven; en hebben ſomtyds plaats gehad, in openende Kruid-dranken (*d*), aan welken zy eene roodagtige kleur mededeelen. De Zaaden deezer plante werden voor deezen gebruikt in Buikloopen, (*e*) en in Roodeloopen (*f*) maar zyn al over lange vreemd geworden in de Winkels, en nu billyk zoo wel uit de Edinburgſche, als uit de Londenſche Apotheeken uitgeſchrapt: zy hebben geenen merkelyken reuk, en naauwelyks eenigen ſmaak.

ACETOSELLA. [E] Zie LULUJA.

ACETUM [L. E.] Azyn: een zuur, door eene tweede giſtinge, uit giſtende wynagtige vogten voortgebragt. Zie pag. 6.

Wynazyn is veel zuiverer, dan die van moutvogten; want de laatſten, hoe zuur en fyn ze ook mogen wezen, behouden een groot gedeelte lymagtige of ſlymagtige zelfſtandigheid in zich; als blykt uit de lymerigheid en ſlymigheid, aan welke deeze Azyn heel zeer onderworpen is. Hoe ſterker en geeſtryker de wyn is, des te ſterker en beeter Azyn zal hy uitleeveren. *Geoffroy* zegt, dat de Franſche Azynen, meer dan een vyfenderſtigſte deel van hun gewigt, vaſt loogzout verzadigen (*g*), en ſommigen derzelven niet minder, dan een twaalfde deel; doch de beſten der Hoogduitſche Wyn-Azynen weinig meer dan een veertigſte deel.

Azyn is een uitmuntend Geneesmiddel in alle ſoorten van ontſteekagtige en rotagtige Ziektens, (*h*) het zy inwendig, of uitwendig: in heete Galkoortſen (*i*) in peſtagtige en andere kwaadaartige ongemakken, wordt hy van Boerhaven aangepreezen, als een van de beſte zweetmiddelen (*k*). (Zie de Afdeeling van de Zuuren p. 59). Zwakheid, flaauwte, braaking, Moeder- en Miltzugtige kwaa-

(*c*) *Gargarisma.* (*d*) *Apozemata aperientia.* (*e*) *Diarrhœa.* (*f*) *Dyſenteria.* (*g*) *Saturare.* (*h*) *Morbi inflammatorii & putridi.* (*i*) *Febres ardentes biloſæ.* (*k*) *Sudorificum.*

(*l*) kwaalen zyn dikwyls verligt, door Azyn in den mond en neus te doen, of in de maag in te neemen.

ACORUS, Zie CALAMUS AROMATICUS.

ADIANTHI VERI, *seu capilli veneris folia*: *Adianthi folio Coriandri* C. B. oprecht Venus-haair: de bladeren 'er van. —

Dit is een laag, en altoos groen kruid, en een van die, welken om de flapheid hunner takken en steelen, haair genoemd worden. Het is een natuurlyke plant van Italie, en het zuidelyk gedeelte van Frankryk; waar van daan de bladeren somtyds tot ons overgebragt worden. Deezen hebben eenen aangenaamen, hoewel zeer zwakken reuk; en een flymagtigen eenigzins ruuwen smaak, welken zy ligtelyk aan kookend water mededeelen.

Venus-haair is zeer vermaard geweest in borstkwaalen, die uit al te groote dunheid en scherpheid der sappen ontstaan; insgelyks om verstoppingen der Ingewanden te openen, en de taaije flym uit de borst te ontlasten. Maar in de tegenwoordige praktyk wordt 'er weinig werk van gemaakt, en wordt zelden in de winkels gevonden; terwyl de TRICHOMANES, of *Engelsch Venus-haair*, dat ook *klein Venus-haair* hiet, met zwarte steelen, doorgaands deszelfs plaats vervult.

ÆRUGO [L. E.] Koper roest, of Spaansgroen. Dit is eene bereiding uit koper, welke voornaamelyk te *Montpelier* in Frankryk gemaakt wordt, door koperen plaaten met druiven-steelen, die met een giftend zuur van plantgewassen bezwangerd zyn, aan laagen te beleggen: en in weinige dagen zyn de plaaten gantschelyk overdekt met eene bleek groene donsagtige stoffe, welke van 't koper afgeschraapt, en de bewerking vervolgens herhaald wordt.

Het spaansgroen, tot ons overgebragt wordende, is doorgaands met druivensteelen vermengd: en deezen kunnen 'er afgescheiden worden onder het fyn maaken, door met de bewerkinge op te houden, zoo ras als het geene overblyft, geheel en al uit dezelven saamengesteld schynt te weezen.

Het Spaanschgroen, wordt nooit inwendig gebruikt. Sommige Schryvers verheffen het zeer, als een braakmiddel, (*l**) en zeggen, dat een grein of twee ingenomen zynde, aanstonds werkt, als 't in de Maag gekomen is; maar deszelfs gebruik is al te dikwils gevolgd van gevaarlyke uitwerkingen. (Zie den Artikel CUPRUM van het Koper.) — Spaansgroen, uitwendig toegepast, is een bekwaam afvaagend en roofmaakend middel (*m*), en is dienstig, om het sponsagtig vleesch, dat in de wonden opryst, wech te neemen. Tot deeze oogmerken is het een inmengsel in de *Mel ægyptiacum* (*n*) *unguentum basilicum* (*o*) *viride* [L], en de *Balsamum viride* [E.] (*p*).

AGALLOCHUM, *seu Lignum Aloës*. Hout van *Aloë*.

Verscheidene gissingen zyn 'er over dit hout gemaakt; doch 'er is tot nog toe geen zeeker bescheid van in 't licht gekomen. Verscheidene soorten worden 'er van de Schryvers opgeteld; maar de meesten derzelven zyn Europa vreemd. Het geen tot ons overkomt is in kleine harde zwaare stukken, van eene geelbruine kleur, met verscheidene zwarte of purperen aderen. Het heeft een speceryagtigen smaak, en eenen welriekenden reuk; byzonderlyk als het tot poeder gemaakt, of op 't vuur gezet wordt. Met water gedistilleerd zynde, brengt het eene zeer welriekende wezendlyke Olie voort, hoewel in geringe hoeveelheid: in verbeeterden geest van wyn getrokken, geeft het een fraai afverfsel, welk niets van zyne kragt verliest, al wordt het tot de dikte van een uittreksel uitgedampt.

Het Hout van *Aloë* is tegenwoordig, in de Medicynen, van weinig gebruik, en zelden in de winkels te vinden: indien het gemakkelyk te bekomen ware, ten minste de beste soort 'er van, zou het een zeer nuttig hartversterkend

(*l*) *Adfectiones hystericæ & hypochondriacæ*. (*l**) *Emeticum*. (*m*) *Detergens & escharoticum*. (*n*) *Egyptische Honich*. (*o*) *Groene konings Zalf*. (*p*) *Groene Balsem*.

kend (*q*) middel kunnen zyn; althans *Hofman* pryſt de gediſtilleerde Olie en geeſtryke aftrekſels 'er van, tot dat oogmerk, zeer ſterk aan; en hy acht een mengſel van dit laatſte, met aftrekſel van ſtaal, een uitmuntend verſterkend (*r*) middel.

AGARICUS: *Agaricus ſive fungus laricus* C. B. *Lorkenzwam*; een zwam, die op oude Lorkboomen groeit. [L. E.]

Deeze zwam is eene onregelmaatige ſponsagtige Zelfſtandigheid, zeer ligt, en van eene gelykformige ſneeuw-witte kleur, (uitgezonderd de baſt, welke doorgaands 'er afgenomen is, eer dat de Lorkenzwam in de winkels gebragt is.) Het laat zich gemakkelyk ſnyden met een mes, zonder eenige hardheid of zandigheid te ontdekken, en wordt gereedelyk tuſſchen de vingers gekruimeld en tot poeder gevreeven. Het heeft geenen merkelyken reuk; en de ſmaak is in 't eerſt zoetagtig, maar een poos gekaauwd zynde, wordt het ſcherp, bitter en walgagtig.

Lorkenzwam was eertyds in groote achtinge, als een zuiverend (*s*) middel; maar de tegenwoordige praktyk heeft derzelver gebruik gantſchelyk verworpen. Het werkt by uitſtek traag, in zoo verre, dat ſommigen ontkend hebben, dat het in 't geheel eenige buikzuiverende kragt (*t*) heeft. In zelfſtandigheid ingegeeven zynde, veroorzaakt het byna altoos walging, niet zelden braaking, en ſomtyds ſterke pynen der Ingewanden; deeze uitwerkingen worden toegeſchreeven aan deszelfs ligte meelagtige ſtoffe, welke aan de zyden der darmen blyft hangen, en eene geduurige prikkeling veroorzaakt.

De beſte bereiding van de Lorken zwam ſchynt een Uittrekſel (*u*) te zyn, gemaakt met water, waarin vaſt (*v*) loogzout ontbonden is; of met Azyn of Wyn: het eerſte is van *Bolduc*, en het ander van *Neumann*, gezegd, een kragtig en veilig buikzuiverend middel uit te leeveren. Desniettegenſtaande is dit een Geneesmiddel, dat wy zeer wel kunnen miſſen; hierom heeft het COLLEGIE het zelve ook verworpen uit alle de ſaamenmengſels, waarin het voor deezen plaats hadt; uitgenomen de *Mithridaat* en de *Theriaak*. [L.]

AGARICUS *pedis equini facie Tourn.* Wyfjes Lorkenzwam; of zwam van den Eikenboom, zoo genaamd, om dat ze zeer ligt vuur vat, als verrot hout en tonder.

Deeze zwam vindt men veel op verſcheidene ſoorten van boomen, in Engeland; en wordt gezegd ſomtyds in de winkels gebragt te zyn, met de waare zwam van den Lorkenboom vermengd: doch zy is gemakkelyk van deeze te onderſcheiden, door haare grooter zwaarte, donkere kleur, en ſlymagtigen ſmaak; die vry is van alle bitterheid. Het mergagtig gedeelte deezer zwamme, zagt geklopt, en uitwendig toegepaſt, is onlangs zeer vermaard geworden, als een bloed-ſtempend (*x*) middel; en men heeft gezegd, dat het niet alleen de bloedingen der Aderen, maar zelfs ook der Slagaderen konde ſtuiten, zonder gebruik van windſels. Nogthans ſchynt het geene weezendlyke ſaamentrekkende, of bloedſtempende kragt te hebben, en niet anders te werken, dan op de wyze van droog plukſel, ſpons, of andere zagte en ſponsagtige oplegſels.

AGERATI *folia & flores*: *Agerati foliis ſerratis* C. B. *Ptarmicæ luteæ ſuaveolentis Tourn.* Léverbalſem, Tuinkoſtus; de bladers en bloemen 'er van.

Dit is een ſlappe plant, geheel en al overdekt met kleine getande bladertjes. Het is een inboorling van Italien en andere warme landen; by ons wordt het in de tuinen gekweekt, en bloeit in July en Auguſtus.

De Léverbalſem heeft een ligten aangenaamen reuk; en een ruuwen eenigzins heeten en bitteragtigen ſmaak. Deeze hoedanigheden toonen, dat het als een zagt verſterkend middel kan gebruikt worden; maar is al lang vreemd in de praktyk geweeſt, en nu zoo wel by het COLLEGIE van *Londen*, als by dat van *Edinburg* verworpen.

AG-

(*q*) *Cordiale.* (*r*) *Corroborans.* (*s*) *Catharticum.* (*t*) *Vis purgans.* (*u*) *Extractum.* (*v*) *Sal fixum alcalinum.* (*x*) *Stypticum.*

AGNI CASTI *ſemen: Agni folio non ſerrato* J. B. De Kuiſch-boom; zyne zaaden.

Dit is een kleine boom, of liever een heeſter, die van zelven groeit in Italien enz. en by ons in de tuinen gekweekt wordt. Zyne vrugt, welke byna de gedaante heeft van een peper korl, bevat vier langwerpige zaaden, welken gezegd worden van eenen ſpeceryägtigen reuk, en eenen ſcherpen bitteragtigen ſmaak te zyn; maar die by onderzoek bevonden worden byna zonder reuk, en ſmaakeloos te zyn.

Deeze Zaaden zyn vermaard geweeſt, als middelen tegen de liefde (*y*); maar de ervarenheid beveſtigd niet, dat ze zulke kragten bezitten.

AGRIMONIÆ *folia: Eupatorii veterum ſeu agrimoniæ* C. B. Agrimonie of Boelkenskruid; de bladeren 'er van [E.]

Dit is een gemeene plant, die in de heggen en op de kanten der velden groeit. De bladeren 'er van hebben eenen kruidagtigen, eenigzins ſcherpen, ruuwen ſmaak, gepaard met eenen ſpeceryagtigen geur.

Men zegt, dat de Agrimonie openende, (*z*) afvaagende (*a*) is, en de ſpanning der Ingewanden (*b*) verſterkt: hierom wordt ze aangepreezen in ſcheurbuikagtige kwaalen; in zwakheid en ſlapheid der Darmen (*c*) enz. In wey getrokken, levert het eenen nuttigen koeldrank voor de lente uit, die niet onaangenaam is voor het gehemelte en de maag.

ALCANNA, Zie ANCHUSA.

ALCEÆ *folia*: *Alceæ vulgaris majoris* C. B. *Malvæ verbenacæ Ger.* Verbeen-Kaasjes-kruid; de bladeren 'er van. Dit is ligtelyk te onderſcheiden van het gemeene en witte Kaasjeskruid, door deszelfs bladeren, welke getand, of aan de randen ingeſneeden zyn. Het groeit in de heggen, en bloeit het grootſte deel van den zoomer door. *Alcea* komt in hoedanigheeden overeen met de ALTHÆA en de MALVA VULGARIS; doch ſchynt minder ſlymagtig te weezen, dan een van die beiden.

ALCHIMILLÆ *folia*: *Alchimillæ vulgaris C. B.* Onzer lieve Vrouwe Mantel, of Leeuwenklaauw; de bladeren 'er van [E.]

Dit groeit in 't wilde in verſcheidene gedeelten van Engeland, doch men vindt het zelden omtrent *Londen*: de bladeren ſchynen als geplooid en toegevouwen, en dus aanleiding gegeeven te hebben tot den Engelſchen, (en ook den Nederduitſchen) naam der plante. De bladeren der Alchimilla ontdekken in den ſmaak eene maatige ſaamentrekking, (*d*) en waaren voor deezen veel geacht in zwakheden der vrouwen en in buikvloeijingen. Thans worden ze zelden gebruikt; ſchoon de bladeren zoo wel als de wortels buiten twyfel van dienſt kunnen zyn in gevallen, waar in zagte ſaamentrekkende middelen vereiſcht worden.

ALCIS UNGULA: Elands-Klaauw. De Eland is een groot dier, van 't geſlachte der Harten, welk in *Muſcovie* en andere koude landen gevonden wordt. De klaauw van een der agterpooten is vermaard geweeſt tegen ſtuipen (*Epilepſies*), en zulks uit eene belachlyke meening, dat het Dier zelf aan deeze ziekte onderworpen is, en dezelve verdryft of voorkomt, door zyn oor met zynen klaauw te krabben.

ALKEKINGI *ſeu Halicacabi fructus*: *Solani veſicarii* C. B. Krieken van over zee de vrugt 'er van. [E.]

Dit is een laage, getakte, heeſter, dragende bladeren, als die van nachtſchaduwe; met witte bloemen, die enkeld en in de leden ſtaan. De bloemknop verandert in een vliesagtig bekleedſel, 't welk ten laatſte barſt en eene vrugt ontdekt van eene ſchoone roode kleur, van gedaante byna, als een gemeene kars. De vrugt wordt in October ryp, en duurt menigmaal tot in 't midden van December. Deeze plant groeit in 't wilde in ſommige deelen van Frankryk, Duitſchland, enz. de ſchoonheid en

(*y*) *Antaphrodiſiaca.* (*z*) *Aperiens.* (*a*) *Detergens.* (*b*) *Viſcera.* (*c*) *Inteſtina.* (*d*) *Adſtringentia.*

en de laatheid der vrugt, heeft derzelve eene plaats verworven in onze Tuinen.

De Krieken van over zee worden van veele Schryvers gezegd zeer bitter te zyn: doch, gelyk *Haller* zeer wel aanmerkt, de kars, of kriek zelve is niet bitter, als zy zorgvuldig van haar bekleedſel, of het huisje, (dat zeer bitter en prikkelend is) ontdaan is, maar heeft alleen eenen zuuragtigen ſmaak. Zy worden hooglyk gepreezen, als afvaagende (*e*) openende (*f*) pisdryvende (*g*) en om het graveel uit te dryven: vier, vyf of meer karſen worden tot eene gifte voorgeſchreven; of een once van het uitgeperſte ſap. De Heer *Ray* verhaalt ons dat een Jichtig perſoon geneezen en bevryd geworden is van het wederkeeren van zyn ongemak, door agt van deeze karſen te gebruiken by iedere verandering van de Maan; deezen veroorzaakten eene overvloedige ontlaſting van uitneemend ſtinkende pis.

ALLIARIÆ *folia*: *Heſperidis allium redolentis Tourn.* Look zonder look; de bladeren 'er van.

Deeze plant is gemeen in heggen, en op ſchaduagtige woeſte plaatſen; bloeijende in May en Juny. De bladeren hebben eenen bitteragtigen ſcherpen ſmaak, en, tuſſchen de vingers gevreeven zynde, eenen ſterken reuk, zeer naby komende aan dien van knoflook. Zy worden inwendig aangepreezen, als zweetverwekkende (*h*) en openende, (*i*) eenigzins van aart, als de knoflook, doch wat zagter; en uitwendig als verrotting tegenſtaande (*k*) middelen, in verſtervende en kankeragtige zweeren (*l*). Hildanus plagt dit kruid tot dat laatſte einde in de lente te vergaaderen, en het zelve op eene ſchaduwagtige plaats, voor eenen dag, aan de werkinge van eene drooge lucht bloot te leggen: dan geperſt zynde leevert het een ſap uit, dat den reuk en ſmaak van de *Alliaria* bezit: en dit, zegt hy, met een weinig olie op de oppervlakte, bewaart het volmaakt verſcheidene jaaren lang; daar het kruid, in zyne zelfſtandigheid, zyne kragt, in 't bewaaren, wel haaſt verlieſt.

ALLIUM: *radix Allii ſativi* C.B. Look; de wortels 'er van. [L. E.]

Deeze Wortels zyn van het bolagtig ſoort, van eene onregelmaatige rondagtige gedaante, met verſcheidene vezelen onder aan den grond: elke wortel is ſaamengeſteld uit eene menigte van kleiner bolletjes, nagels of klaauwtjes der look genaamd, in een algemeen vliesagtig bekleedſel ingeſlooten, en ligtelyk van elkanderen te ſcheiden. Alle de deelen deezer plante, maar voornaamelyk de wortels, hebben eenen ſterk bezwaarenden reuk, en eenen ſcherpen, byna brandenden ſmaak. De wortel, op de huid gelegd, ontſteekt, en doet het deel dikwyls zweeren. Derzelver reuk is zeer doordringend en verre verſpreïdende; als de wortel in 't eeten gedaan wordt, kan men den reuk heel ſchielyk in den waaſſem ontdekken; en als men ze gegeeten heeft, wordt de reuk aan de pis medegedeeld, of ook aan de ſtoffe van eene fontenelle, en dringt door de zweetgaten van de huid.

Deeze prikkelende wortel verwarmt en prikkelt de vaſte deelen, en verdunt de taaije ſappen. Hierom wordt hy, in koude bleeke en ſlymerige geſtellen, bevonden een kragtig borſtontlaſtend (*m*), pisdryvend (*n*), en de maandſtonden bevorderend (*o*) middel te zyn. In vogtryke amborſtigheden, (*o**) en katarägtige ongemakken van de borſt, in ſommige ſcheurbuiken, winderige Kolieken, moêr- en andere kwaalen, die uit ſlapheid der vaſte deelen voortkomen, en in koude traage ongeſteldheden der vloeiſtoffen, heeft het doorgaands goede uitwerkingen: ook is het in ſommige gevallen van de waterzugt dienſtig bevonden. *Sydenham* verhaalt, dat hy de Waterzugt door het gebruik van look alleen heeft zien geneezen; en hy pryſt ze voornaamelyk aan als een verwarmend verſterkend geneesmiddel, in 't begin van de ziekte.

Het overvloedig gebruik van look is inſtaat om

(*e*) *Detergentes.* (*f*) *Aperientes.* (*g*) *Diuretici.* (*l*) *Gangrenoſa & canceroſa Ulcera.* (*m*) *Expectorans, humoralia.*

(*h*) *Sudorificans.* (*i*) *Deobſtruens.* (*k*) *Antiſeptica.* (*n*) *Diureticum.* (*o*) *Emmenagogicum.* (*o**) *Aſthmata*

om hoofdpynen, winden, dorst, koortsagtige, hitte, ontsteekende ongemakken, en somtyds ontlasting van bloed uit de speenäderen, te veroorzaaken. In heete galagtige gesteldheden, waar reeds een trap van prikkeling is; waar de sappen te dun en scherp of in de ingewanden ongezond zyn; daar is het klaar, dat dit prikkelend geneesmiddel nadeelig is, en nooit nalaat de ongemakken te verërgeren.

De gemakkelykste gedaante, om de look, een geneesmiddel, dat den meesten menschen niet weinig tegenstaat, in te neemen, is die van een brok of pil. Trekfels op geest, wyn, azyn, en water, schoon ze alle derzelver kragten bevatten, zyn nogthans zoo scherp, dat ze onbekwaam zyn voor 't algemeen gebruik. Een syroop en honich-drankje (*p*) van de look worden in de winkels gehouden.

Look met oliën enz. tot eene zalf gemaakt, en uitwendig opgelegd, wordt gezegd koude gezwellen te ontbinden en te verdryven, en is by sommigen in de ongemakken van de huid in groote achtinge geweest. Het is somtyds ook gebruikt geweest, als een afleidend middel: *Sydenham* verzekert ons, dat 'er onder alle de Zelfstandigheden, welken eene afleiding of aftrekking (der vogten) van het hooft uitwerken, geene kragtiger werkt, dan de Look, tegen de voetzoolen gelegd: hier uit hadt hy aanleiding gekregen, om ze in saamenloopende kinderpokjes te gebruiken; omtrent den agtsten dag, nadat het aangezigt hadt beginnen te zwellen, hadt men den wortel van look, in stukken gesneeden, en in een linnen lap gebonden, tegen de voetzoolen gelegd, en eens daags vernieuwd, tot dat alle gevaar over was.

ALNI VULGARIS *folia*, & *Cortex*: *Alni rotundifoliæ glutinosæ viridis* C. D. De bladeren en bast van den Elzeboom. Deezen hebben een bitteren saamentrekkenden onaangenaamen smaak.

De bast is door sommigen aangepreezen in afgaande koortsen (*q*); en een afkooksel van denzelven tot een gorgeldrank, (*r*) voor ontsteekingen van de amandelen (*s*).

ALNI NIGRÆ *seu frangulæ cortex*: *Alni nigræ bacciferæ* J. B. De zwarte, of beziëndragende Elzeboom; zyne bast [E.]

Deeze boom is zeer gemeen in vogtige Bosschen op verscheidene plaatsen van Engeland. De binnenste bast van den stam of wortel van den boom, by een drachma in gegeeven, purgeert sterk, veroorzaakt snydingen, walgingen, en braaking. Dit kan echter voorgekomen worden, door het bydoen van speceryen; maar dewyl wy overvloed van veiliger en nuttiger buikzuiverende middelen hebben; zoo hebben de Beöeffenaars der Geneeskunst dit met recht verworpen.

ALOE. Aloë is het verdikte sap van zekere planten van den zelfden naam. De Ouden onderscheidden tweederly soorte van Aloë; de eene was zuiver en van eene geele kleur, naar het roode hellende, en gelykende naar lever, daarom ook leverkleurig genoemd; de andere was vol onreinigheden, en daarom ondersteld, alleen het schuim te zyn der beetere soorte.

Thans ontmoet men verscheidene soorten in de winkels; welken onderscheiden worden, of naar de plaatsen, of naar de soorte der planten, of naar de verscheidenheid der sappen zelve. Deeze allen kunnen in drie rangen verdeeld worden:

(1) ALOE SOCOTORINA [L. E.] Socotorynsche Aloë, uit het Eiland *Socotora*, in de Indische Zee, in huiden gewonden, overgebragt; zy wordt verkregen, uit de *Aloë Succotrina angustifolia spinosa, flore purpureo Breyn.* & *Commelin.*

Deeze soorte is de zuiverste van den boom: zy heeft eene glanzige oppervlakte, is helder, en eeniger maate doorschynende; in den klomp, van eene geelagtig roode kleur, met een purperen weerschyn; en als ze tot poeder gemaakt wordt, van eene glinsterende goudkleur. Zy is vryfbaar in den winter, wat buig-

(*p*) *Oxymel.* (*q*) *Febris intermittens.* (*r*) *Gargarisma.* (*s*) *Tonsillæ.*

buigzaam in den zoomer, en wordt zagt tusſchen de vingers. Haare ſmaak is bitter, verzeld met eenen ſpeceryägtigen geur, maar die niet genoegzaam is, om de onaangenaamheid te beletten: de reuk is niet onaangenaam, en gelykt wat naar dien van myrrhe.

(2) ALOE HEPATICA [E.] Leverkleurige *Aloë*, of gemeene Aloë; het ſap van de *Aloë C. B. Aloë vera vulgaris Munting.* — De Leverkleurige *Aloë* is zoo helder niet, noch ook zoo glanſig als de voorgaande ſoorte: zy is ook van eene donkerer kleur, vaſter weefſel, en in 't algemeen drooger. Derzelver reuk is veel ſterker en onaangenaamer: de ſmaak zeer bitter en walgagtig, met weinig' of geenen ſpeceryagtigen geur van de Socotorynſche. —— De beſte leverkleurige *Aloë* komt van de Barbados Eilanden, in groote Kalabas ſchillen; een minder ſoort van dezelve (welke doorgaands zagt en kleeverig is) wordt in vaten overgebragt.

(3) ALOE CABALLINA. Stinkende, hengſten, of paerden Aloë: het voortbrengſel van de *Aloë Guineënſis caballina, vulgari ſimilis, ſed tota maculata Commelin.* —— Deeze ſoorte is gemakkelyk te onderſcheiden van de beide voorgaanden, door haaren ſterken vunzigen reuk; alhoewel ze, in andere opzigten, vry veel met de leverkleurige overeenkomt, en niet zelden voor dezelve verkogt wordt. Somtyds wordt de hengſten *Aloë* zoo zuiver en glanſig bereid, dat ze op het oog niet kan onderſcheiden worden, zelfs niet van de Socotorynſche; maar heure bezwaarende reuk, waar van ze niet kan ontdaan worden, beklapt haar wel ras.

Alle ſoorten van *Aloë* kunnen ontbonden worden in zuiveren geeſt, proefgeeſt; en in proefgeeſt, die met half zyn gewigt water verdund is; de onreinigheden alleen over laatende. Zy worden ook, door middel van hitte, in water alleen ontbonden; maar als het vogt koud wordt, zinkt het harsagtig gedeelte naa den grond, terwyl het gomägtig deel met het water vereenigd blyft. De *leverkleurige Aloë* wordt bevonden meer hars en minder gom in zich te hebben, als de *Socotorynſche*, en deeze minder, als de *hengſten Aloë*. De Harſen van alle de ſoorten, met geeſt van wyn gezuiverd, hebben weinig reuk: die van de *Socotorynſche* verkregen wordt heeft naauwlyks eenigen merkbaaren ſmaak; die van de *Leverkleurige* een weinig bitteragtigen ſmaak, en de hars van de *hengſten Aloë* heeft een weinig meer van den geur van *Aloë*. De Uittrekſels (*t*) der gommen van alle de ſoorten zyn zoo onaangenaam niet, als de ruwe *Aloë* zelve: het Uittrekſel van de *Socotorynſche Aloë* heeft zeer weinig reuk, en is niet onbehaaglyk van ſmaak; dat van de *leverkleurige* heeft wat ſterker' reuk, maar is eêr aangenaamer van ſmaak, als het Uittrekſel van de *Socotorynſche*: de Gom der *hengſten Aloë* behoudt een groot gedeelte van den byzonderen vunzigen reuk van deeze ſoorte van *Aloë*; maar derzelver ſmaak is niet onbehaaglyker, als die van het Uittrekſel, welk van de twee andere ſoorten gemaakt wordt.

Aloë is een prikkelend zuiverend middel (*u*): Als het in zulk eene ruime gifte ingenomen wordt, dat het daadelyk purgeere, verwekt het dikwyls eene prikkeling omtrent den Aars, en ſomtyds ontlaſting van bloed. Kleine giften van het zelve, en dikwyls herhaald, zuiveren niet alleen de eerſte wegen (*v*), maar ontbinden en verdunnen ook de lymerige ſappen, in de afgelegener deelen, verwarmen het gantſche geſtel, en bevorderen de pis en bloedvloeden (*x*). Dit geneesmiddel is inzonderheid dienſtig voor Menſchen van eene ſlymerige geſteldheid (*y*) en van een zittend leven, en by welken de maag gedrukt en zwak is. In drooge galägtige geſtellen, is de *Aloë* ſchadelyk; dewylze daar het bloed onmaatig verhit, en de ingewanden ontſteekt.

Dit ſap wordt insgelyks, wegens zyne bitterheid, gehouden, de wurmen te dooden, het zy inwendig genomen, het zy uitwendig op den (*z*) Navelſtreek, door een pleiſter, toegepaſt. Ook is het vermaard als een middel, om uitwendige bloedingen te ſtuiten, en wonden en zweeren te zuiveren en te geneezen.

De

(*t*) *Extractus.* (*u*) *Catharticum.* (*v*) *Primæ viæ.* (*x*) *Fluxus hæmorrhoidales.* (*y*) *Temperamentum phlegmaticum.* (*z*) *Regio umbilicalis.*

De Ouden gaven de *Aloë* in veel grooter giften in, als men thans gewoonlyk doet. *Dioſcorides* ordonneerde een half *drachma*, of een *drachma*, om zagtelyk den buik te zuiveren; en drie drachma's, als men de volkomen uitwerking van een buikzuiverend middel begeerde.

Edoch de tegenwoordige Praktyk gaat zelden een *Scrupel* te boven, en bepaalt de grootſte giften tot twee *Scrupels*. Voor het gemeen gebruik van dit geneesmiddel zyn tien of twaalf *greinen* genoeg; want in deeze of nog minder' hoeveelheid ingenomen zynde, werkt het als een zagt prikkelend zagt purgeerend (*a*) middel, dat bekwaam is, als men 'er behoorlyk mede aanhoudt, om zelfs zeer hardnekkige verſtoppingen te verdryven.

Sommigen zyn van gedachte, dat de purgeerende kragt der *Aloë* gantſchelyk in heure Hars beſtaat; maar de ervarenheid heeft getoond, dat de zuivere Hars weinig of geene buikzuiverende kragt heeft; en dat het gomagtig gedeelte, van het harsägtige afgeſcheiden zynde, veel kragtiger werkt, als de ruuwe *Aloë*. Als men de *Aloë*, inderdaad, eene lange kooking in de bereidinge van het gomägtig Uittrekſel doet ondergaan; zoo zal haare purgeerende kragt heel zeer verminderd zyn, niet door de afſcheidinge van de hars, maar door eene verandering, welke de hitte in 't ſap zelfs maakt. Want de ſterkſte purgeermiddelen, uit het ryk der planten, worden zagt door zulk eene behandelinge, zonder eenige merkelyke afſcheidinge hunner deelen.

De *Socotorynſche Aloë*, gelyk reeds is aangemerkt, behelſt meer gomagtige ſtoffe, als de *leverkleurige*; en daar van daan wordt ze ook bevonden, ſterker en met meer prikkeling te purgeeren. Derhalven is de eerſtgenoemde ſoorte beeter geſchikt in zulke gevallen, waar eene prikkeling vereiſcht wordt; als b. v. tot bevordering en verwekking der maandelykſche vloeden; terwyl de laatſte beeter gehouden wordt voor een gemeen purgeermiddel.

Men onderſtelt dat de wondheelende en balſemagtige kragten van dit ſap voornaamelyk in de Hars beſtaan; en hier van daan is 't, dat de *leverkleurige*, welke meeſt harsagtig is, de bekwaamſte is tot uitwendige gebruiken.

Het Collegie van *Edinburgh* ſchryft de *leverkleurige Aloë* voor in de *Balſamum traumaticum*, en de *Tinctura myrrhæ Aloës*, tot uitwendig gebruik beſtemd; en de *Socotorynſche* in die bereidingen of ſaamenmengſels, welken inwendig moeten ingenomen worden, als de *Tinctura ſacra*, *Elixer ſacrum*, *Pulvis hieræ picræ*, *Pilulæ aloëticæ*, *Pilulæ Ruſi*, *Pilulæ ſtomachicæ*, *Pilulæ cocciæ &c.*

Het Collegie van *Londen* gebruikt alleen de *Socotorynſche*. In de *Vinum aloëticum*, *Tinctura ſacra*, *Elixer aloës*, *Balſamum traumaticum*, *Pilulæ aromaticæ*; en in de andere pillen, in welken de Aloë een inmengſel is, wordt de *Socotorynſche*, in zelfſtandigheid voorgeſchreven. In het poeder van *hiera picra*, wordt alleen het gomagtig deel der *Socotorynſche Aloë* gebruikt; de afſcheiding van 't zelve van de harsagtige ſtoffe wordt in eene onderſcheidene bewerkinge opgegeeven.

ALSINES *folia*: Alſines *vulgaris*, *ſive morſus gallinæ* J. B. Muur; de bladeren 'er van [E.]

Deeze plant werdt by de Ouden uitwendig gebruikt tegen roosagtige en andere ontſteekende ongemakken. In laatere tyden heeft men ze inwendig ingegeeven in Bloedſpuwingen (*b*), als een herſtellend middel (*c*) in *Atrophia* (*d*) en Teeringen; gelyk ook als een middel tegen de vallende ziekte en ſtuipen (*e*). Sommigen pryzen het uitgeperſte ſap tot dat einde aan, om het zelve tot de hoeveelheid van een once in te neemen; anderen de gedroogde bladeren, tot de gifte van een drachma; en anderen een water, dat van dezelven gediſtilleerd is. Doch als men eenige wezendlyke uitwerking van de *Alſines* zal verwagten, dan moet zy rykelyk, als voedſel gebruikt, worden; en even dan zal de uitwerking 'er van mogelyk die van meer beproefde keukenkruiden niet overtreffen.

AL-

(*a*) *Eccoproticum.* (*b*) *Hæmoptoes.* (*c*) *Reſtaurans.* (*d*) *Gebrek van voedinge.* (*e*) *Antepilepticum.*

ALTHÆÆ *folia, radix*: *Althæa Dioscoridis & Plinii C. B.* Heemst, en witte Maluwe; de bladeren en wortel [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, op moerassige en andere vogtige plaatsen, in verscheidene deelen van Engeland; schoon ze ook veel tot Medicyn in de tuinen gekweekt wordt. Alle derzelver deelen hebben eenen slymagtigen smaak, en zyn vol van eene zagte slymagtige zelfstandigheid, welke ligtelyk door water daaruit getrokken wordt: De slym uit de wortels schynt de sterkste te weezen, en hierom wordt dit gedeelte doorgaands meer gebruikt als de anderen.

Deeze plant heeft de algemeene kragten van een verzagtend geneesmiddel; en wordt dienstig bevonden in eene al te dunne scherpe gesteldheid der sappen; en als de natuurlyke slym der Darmen afgebeeten is. Voornaamelyk wordt ze aangepreezen in sterke afvlooijingen, of zinkingen (*f*) op de Longen, in heeschheid, en Roodeloopen (*g*); gelyk ook in Nier- en Graveel-pynen (*h*); niet dat dit geneesmiddel, gelyk sommigen onderstelden, eene byzondere kragt zoude hebben, om den steen te ontbinden of uit te dryven; maar om dat het, de vaten bevogtigende en slapper maakende, eenen ruimeren en gemakkelykeren uitgang verleent. *Althæa* wortel wordt somtyds uitwendig gebruikt, om harde gezwellen zagt en ryp te maaken: gekaauwd zynde, wordt hy ook gezegd het moeijelyk tanden krygen der kinderen te verligten.

Deeze wortel geeft den naam aan eene Winkel-*Syroop* [L. E.] en *Zalve* [L.], en is insgelyks een inmengsel in de saamengestelde Poeder van *tragacanth-Gom* [L. E.] en de *Olie* en *Pleister* van slymen saamen gesteld [L.]; schoon het niet waarschynelyk is, dat hy eenige byzondere kragten aan de twee laatsten mededeelt; dewyl zyne slymagtige stoffe in oliën niet kan ontbonden worden.

ALUMEN. [L. E.] Aluin.

Aluin is een zout, dat door kunst wordt voortgebragt uit zekere metaalen, door dezelven tot kalk te branden, (*i*) en ze dan aan de lucht bloot te stellen; waarna de *Aluin* 'er uitgetrokken wordt door middel van water. De grootste menigte wordt in Engeland, Duitschland en Italien bereid.

Dit zout is van eene witte, of bleek roode kleur, van eenen wrangen saamentrekkenden smaak, verzeld van eene walgagtige zoetigheid. Het wordt, in omtrent twaalfmaal zyn gewigt van water, ontbonden; en stolt wederom te saamen, na eene behoorlyke uitdamping van de ontbindinge, tot halfdoorschynende Crystallen van eene agthoekige gedaante. Aan 't vuur bloot gesteld smelt het ligtelyk, borrelt met blaazen of bellen op, werpt eene groote menigte slym op, en keert dan weder tot eenen sponsagtigen witten klomp, ongemeen veel scherper, als de *Aluin* in 't eerste was: dit, met een sterker vuur aangezet, geeft een weinig van eenen zuuren geest (*k*) op, gelykende naar dien, welken men, door dezelfde bewerkingen, van *vitriool* verkrygt; het deel, dat overblyft, als de hitte sterk genoeg geweest is en lang genoeg aangehouden heeft, is eene smaakelooze witte aarde, die ligtelyk ontbonden wordt in allerlye soorte van zuur.

Ontbindingen van *Aluin* doen melk stremmen, veranderen de blaauwe kleur der sappen van plantgewassen in eene roode of purpere, en maaken een aftreksel van galnooten troebel en witagtig. Als men vaste loogzouten by deeze ontbinding doet, wordt de aarde van den *Aluin* neêrgeploft; terwyl zyn zuur zich met het loogzout (*l*) vereenigt tot een onzydigzoutagtig saamenstremsel, (*m*) dat naar gevitrioleerden wynsteen (*n*) gelykt.

Aluin is een kragtig saamentrekkend (*o*) middel: het wordt byzonder dienstig gehouden om bloedingen (*p*) en onmaatige afscheidingen van 't bloed te stuiten; maar is zoo goed niet in darmvloeden. In geweldige bloedstortingen kan men het ingeeven by giften van vyftien of twintig greinen, en dat by herhaaling, ieder' uur of half uur, tot dat de bloeding bedaart: in andere gevallen zyn kleinere

(*f*) *Defluxiones.* (*g*) *Dysenteriæ.* (*h*) *Dolores Nephritici & calculosi.* (*i*) *Calcinare.* (*k*) *Spiritus acidus.* (*l*) *Sal alcalinum.* (*m*) *Concretum neutrale salinum.* (*n*) *Tartarus vitriolatus.* (*o*) *Adstringens.* (*p*) *Hæmorrhagines.*

nere giften beeter aan te raaden; dewyl grootere inſtaat zyn, om de maag te doen walgen, en geweldige verſtoppingen in de ingewanden te veroorzaaken. Ook wordt het uitwendig gebruikt, in ſaamentrekkende en terugdryvende Waſſchingen (*q*) en Oogwaters. (*r*)

De Winkel bereidingen, die 'er van gemaakt worden tot inwendig gebruik, zyn; het *aluin Wey*, (*s*) [L.] en het *bloedſtempend poeder* (*t*) [E.]: tot uitwendige middelen, het *aluin water* (*u*), *aluin ſtremſel* (*v*) en *gebrande Aluin* (*x*) [L.]; welk laatſte niets anders is, dan de *Aluin*, die door 't vuur gedroogd is, of ontdaan van zyne wateragtige vogtigheid, welke hy, gelyk alle andere zouten, in zyne Cryſtallyne gedaante, altyd in zich bevat. Door dit verlies van zyn water wordt hy ſcherper, zoo dat hy als een zagt roof- of korſtmaakend middel (*y*) werke. Hy wordt ook gebezigd als een inmengſel in den *geneezenden ſteen* (*z*) en het *Vitriool water* (*a*) [L.]

AMARACUS, Zie MAJORANA.

AMBRAGRISEA. [E.]

Ambergrys is een Joodenlymagtige Zelfſtandigheid (*b*) van eene gryze, of aſchgraauwe kleur, doormengd met geelagtige en zwartagtige ſprenkels of aderen: het wordt doorgaands in kleine, ondoorſcheinende ruuwe klompen gevonden; het is zeer ligt, van een los weefſel, en in eene zekere maate vryfbaar, als waſch; zy breeken ruuw en ongelyk af, en bevatten niet zelden ſtukken van ſchulpen, viſchgraaten en andere diergelyke ſtoffen in zich. Dit ſaamenſtremſel wordt op de oppervlakt der Zee dryvende, of aan de ſtranden opgeworpen, gevonden: de grootſte menigten 'er van ontmoet men in de Indiſche Zee; ook heeft men nu en dan ſtukken in onze eigen en andere Noordzeeën ontdekt.

Zuiver *Ambergrys*, tuſſchen de vingers zagt gemaakt, ſmelt, in eenen kleinen graad van hitte, tot de gedaante van olie; en, in eene ſterker' hitte, wordt ze ten eenemaal vlug (*c*) bevonden. Een weinig gewarmd zynde, geeft ze eenen byzonderen welriekenden reuk uit; en, op het vuur gezet, ſmelt ze, als brandende Barnſteen. Zy wordt, hoewel bezwaarlyk, in geeſt van wyn, en wezendlyke Oliën ontbonden; maar niet in uitgeperſte oliën, of in water.

Ambergrys is, in 't algemeen, het aangenaamſte der reukwerken; en zelden van die ongemakken verzeld, welken andere zelfſtandigheden van deezen rang menigmaal veroorzaaken. Men heeft ze aangezien als een, in hoogen graad, hartverſterkend middel (*d*); en geacht van grooten dienſt te zyn in alle ongemakken van het hoofd, en in zenuw ziektens: Eene ontbinding van Ambergrys in eenen geeſt, van roozen gediſtilleerd, ſtaat by *Hoffman* aangepreezen, als een van de kragtigſte verſterkende middelen (*e*) voor het Zenuwgeſtel (*f*). De Ooſterlingen hebben een hoog gevoelen van de liefde-verwekkende kragten (*g*) van dit ſtremſel; en onderſtellen insgelyks, dat het veelvuldig gebruik 'er van een lang leeven bevordert.

AMMEOS VERI *ſemen*: *Ammeos odore origani*, J. B. De zaaden van het oprechte Biſſchops-kruid, of Konings-commyn, uit Egypten. [E.]

Deezen zyn ſmal geſtreepte zaaden, van eene roodágtig bruine kleur, eenen heeten prikkelenden ſmaak, en eenen aangenaamen reuk; naby komende aan dien van *Orego* (*h*). Zy worden aangepreezen als maag- windbreekende- en pisdryvende (*i*) middelen; doch zyn al lange vreemd geweeſt in de winkels: Derzelver plaats is, in 't algemeen, ingenomen door de zaaden van eene plante, die gemeen is in ons eigen Vaderland; ſchoon geen inboorling 'er van; te weeten

AMMEOS VULGARIS *ſemen*: *Ammeos vulgaris majoris*, *latioribus foliis*, *ſemine minus*

(*q*) *Adſtringentes & repellentes lotiones.* (*r*) *Collyria.* (*s*) *Serum aluminoſum.* (*t*) *Pulvis ſtypticus.* (*u*) *Aqua aluminoſa.* (*v*) *Coagulum aluminoſum.* (*x*) *Alumen uſtum.* (*y*) *Eſcharoticum.* (*z*) *Lapis medicamentoſus.* (*a*) *Aqua vitriolica.* (*b*) *Subſtantia bituminoſa.* (*c*) *Volatilis.* (*d*) *Cordiale.* (*e*) *Corroborantia.* (*f*) *Syſthema nervorum.* (*g*) *Virtutes aphrodiſiacæ.* (*h*) *Origanum.* (*i*) *Stomachica, Carminativa & diuretica.*

minus odorato, J. B. Gemeen Biſſchops-kruids Zaaden [L.]

De Zaaden van het gemeene *Biſſchops-kruid* zyn wat grooter, en bleeker van kleur, als de voorgaanden: derzelver reuk en ſmaak is zwakker, en zonder eenigen geur van het oprechte *Biſſchops-kruid.* Zy worden in den rang der vier minſte heete zaaden geplaatſt; doch zelden anders gebruikt, dan tot een inmengſel in de *Theriaca.* Het COLLEGIE van *Edinburgh* heeft dezelven verworpen, en alleen de voorgaande ſoorte behouden.

AMMONIACUM GUMMI [L. E.] *Ammoniac-Gom* is een ſaamengeſtremd gomägtig ſap, uit Ooſtindien overgebragt, doorgaands in groote klompen, ſaamengeſteld uit kleine brokjes, of traanen, van eene melkwitte kleur; doch die haaſt verandert, als het aan de lucht wordt bloot geſteld, in eene geelägtige kleur. Wy hebben geen zeker bericht van de plant, welke dit ſap uitleevert; de zaaden, die men doorgaands onder de traanen vindt, gelyken naar die van de kroontjes-draagende planten. Voor inwendig gebruik moet men zulke traanen uitzoeken, die groot, droog, zuiver van ſteentjes, zaaden, of andere onreinigheden zyn: de grover ſoorte wordt gezuiverd door ontbinding' en kleinzinge, en dan zorgvuldig weêr verdikt; en zoo dit niet kunſtig behandeld wordt, zal de Gom een groot gedeelte van haare vlugſte deelen verliezen. Menigmaalen heeft men, in de winkels, een ſaamenmengſel van inmengſels, die veel minder' kragt hebben, onder den naam van gekleinsde *ammoniac Gom* verkogt.

Ammoniac Gom heeft een walgägtigen zoeten ſmaak, gevolgd van eenen bitteren; en eenen byzonderen reuk, eenigzins naar dien van *Galbanum* gelykende, maar aangenaamer; zy wordt zagt in den mond, en van eene witte kleur, als ze gekaauwd wordt. Op gloeijende koolen gelegd, vliegt ze in vlamme en verbrandt: zy is eenigermaate oplosbaar in water en in Azyn, met welken zy de gedaante van melk aanneemt; maar het harsagtig gedeelte, dat omtrent de helft bedraagt, bezinkt in 't ſtilſtaan.

Ammoniac-Gom is een nuttig openend (*k*) middel; en 't wordt dikwyls voorgeſchreeven om verſtoppingen van de Ingewanden des buiks (*l*) te openen, en in moêrkwaalen (*m*), die uit gebrek van de maandelykſche zuiveringe (*n*) ontſtaan zyn. Ook wordt het geacht, de longvaten (*o*) af te vaagen, en bevonden van grooten dienſt te zyn in ſommige ſoorten van amborſtigheden (*p*), als de longen met een lymagtig ſlym (*q*) bezet zyn: in dit geval is eene ontbinding van *Ammoniac Gom*, in azyn van zee-ajuin, een kragtig geneesmiddel; ſchoon vry wat onaangenaam. In langduurige en hardnekkige koliken, voortkomende uit lymige ſtoffe, die in de Darmen (*r*) huisveſt, heeft deze Gomhars heilzaame uitwerkingen voortgebragt; na dat men te vergeefs purgeer- en de gewoone windbreekende middelen (*s*) gebruikt hadt. Zy wordt gemakkelykſt in de gedaante van pillen ingenomen: omtrent een *Scrupel* kan men elken nagt, of dikwylser ingeeven. Uitwendig maaktze harde gezwellen zagt en ryp: en by ſommigen ſtaat eene ontbinding van dezelve, in azyn, aangepreezen, om zelfs knoeſtägtige gezwellen (*t*) te ontbinden. In de winkels wordt eene ontbinding van dezelve, in poly-water bereid, van haare melkagtige kleur *Ammoniac melk* (*u*) genoemd: [L.] Ook is zy een inmengſel in het *honich-ſyroopje* (*v*) en de *pillen* voor de borſt, in de *ontbindende*, en *gom-pillen*, [E.] en in verſcheidene *pleiſters* [L. E.]

AMOMI VERI *ſemen*: *Amomi racemoſi.* C. B. De Zaaden van het waare *Amomum*, Jeruſalems kruid, of lieve Vrouwen Roos, die uit Ooſt-Indiën overgebragt worden [L.]

Het waare *Amomum* is eene ronde vrugt, die byna de gedaante heeft van eene middelmaatige druif, en onder een vliesagtig bekleedſel eene menigte kleine ruuwe hoekagtige zaaden bevat, welken van buiten van eene donker bruine, en van binnen van eene witagtige kleur zyn. De

(*k*) *Deobſtruens.* (*l*) *Viſcera abdominis.* (*m*) *Adfectiones byſtericales.* (*n*) *Defectus evacuationis menſtrualis.* (*o*) *Vaſa pulmonaria.* (*p*) *Aſthmata.* (*q*) *Phlegma viſcidum.* (*r*) *Inteſtina.* (*s*) *Carminativa.* (*t*) *Tumores ſcirrhoſi.* (*u*) *Lac ammoniacum.* (*v*) *Oxymel.*

De Zaaden liggen in drie byzondere holletjes; die in een holletje liggen zyn zeer nauw met elkanderen vereenigd, zoo dat de vrugt, geopend wordende, flegts drie zaaden fchynt te bevatten. Tien of twaalf van deeze vrugten groeijen te faamen aan eene tros, en hangen, zonder eenen fteel aan een houten tak, die omtrent een duim lang is: elke byzondere vrugt is omringd van zes bladeren, in de gedaante van beekers; en dat gedeelte van den tak, waar aan geene vrugt is, is bekleed met bladeragtige fchilfers.

De fchillen, bladeren en fteelen hebben eenen ligten aangenaamen reuk, en eenen maatiglyk verwarmenden fpeceryagtigen fmaak: de zaaden, van de fchillen ontdaan zynde, zyn in beide opzigten veel fterker; derzelver reuk is levendig en doordringend; derzelver fmaak prikkelende, en zeer naby koomende aan dien van kamfer. Desniettegenftaande, fchoon *Amomum* eene fraaije fpecery is, wordt het federt lange, in de winkels niet meer gevonden. Het wordt als een inmengfel in de *Theriaca* voorgefchreeven: Doch het Collegie van *Edinburgh* heeft dat faamenmengfel afgefchaft; en dewyl het waare *Amomum* thans in dit land niet te krygen is, zoo hebbenze deszelfs naam uitgefchrapt: Het Collegie van *Londen* ftaat toe, dat men de zaaden der volgende plante, die in ons eigen land groeit, in de plaatfe van die van het Ooftindifche *Amomum* zal gebruiken.

AMOMI VULGARIS *femen*: *Sifonis*, *quod Amomum officinis noftris* C. B. *Sii aromatici Tourn.* De zaaden van het gemeene Jerufalems-kruid, of bafterd Steenbreeken [L. E.]

Deezen verfchillen heel zeer, in derzelver gedaante en wyze van groeijinge van de voorgaanden: zy ftaan in de gedaante van kroonswyze troffen, zonder eenig gemeen bekleedfel, twee aan twee vereenigd: zy zyn klein, geftreept, van eene eyronde gedaante en bruine kleur. Derzelver fmaak is heet en fpeceryagtig, maar verfchilt heel zeer van dien van het waare *Amomum*, en is heel veel zwakker. Water trekt, door opgietinge, maar weinig van derzelver geur uit; maar doet dezelve, door diftilleeringe, geheel en al opklimmen; verbeeterde Geeft van wyn, (*x*) daarentegen trekt alles uit; maar doet flegts zeer weinig opklimmen in de diftilleeringe: hier van daan is 't, dat de Uittrekfels van water (*y*) geen reuk of fmaak van de Zaaden hebben; terwyl die van Geeft van wyn derzelver geur in groote volmaaktheid bezitten. Het is opmerkelyk, dat afverffels, door zuiveren geeft van dezelven getrokken, van eene groene kleur zyn. Deeze zaaden zyn aangepreezen geweeft, als windbreekende, (*z*) openende, (*a*) pisdryvende (*b*) en de maandftonden bevorderende middelen (*c*); maar tegenwoordig wordt 'er, in de beoeffeninge der Geneeskunft, weinig werk van gemaakt.

AMYGDALÆ AMARÆ & DULCES. Zoete en bittere Amandelen. [L. E.]

De *Amandel* is eene platägtige pit, van eene witte kleur, met een bruine dunne fchil overdekt; van eenen zagten zoeten fmaak; of leelyk bitter. De fchillen van beide foorten zyn onaangenaam, en bedekt met eene fcherpe poederägtige zelfftandigheid. Zy zyn zeer gefchikt, om duf te worden in 't bewaaren; en om ten roof te worden van eene foorte van gewurmte, dat het binnenfte gedeelte 'er uit eet, en den Amandel van buiten in zyn geheel laat. Op deeze omftandigheden behoort men, in 't verkiezen der zelven tot gebruik, wel acht te geeven.

De Vrugt, welke deeze pitten uitleevert, is het voortbrengfel van eenen boom, die zeer naar eenen Perfikboom gelykt, en by C. B. *Amygdalus fativa* genoemd wordt.

Op het oog kan men geen onderfcheid zien tuffchen de boomen die zoeten, en die, welke bitteren voortbrengen, noch tuffchen de pitten zelven: ook zegt men, dat een en dezelfde boom, by eene verfchillende kweeking beiden heeft voortgebragt.

Beide foorten van *Amandelen* leeveren, als zy

(*x*) *Spiritus vini rectificatus.* (*y*) *Extractus aquæ.* (*z*) *Carminativa.* (*a*) *Aperientia.* (*b*) *Diuretica.* (*c*) *Emmenagogica.*

zy uitgeperst worden, een groote menigte van Olie uit, welke reuk, noch eenigen byzonderen smaak heeft: deeze olie scheidt zich insgelyks af, als de Amandelen in water gekookt worden, en wordt trapswyze op de oppervlakte verzaameld: maar als men de Amandelen met water stampt, zal de Olie zich met het water vereenigen, door de bemiddeling van de andere stoffe der Amandelen; en dus een vet melkagtig vogt uitmaaken.

De *Zoete Amandelen* worden meer gebruikt tot voedsel, dan tot geneesmiddelen; doch worden geoordeeld weinig voedsel aan te brengen; en als zy in zelfstandigheid gegeeten worden, zyn ze niet gemakkelyk te verteeren; ten zy ze ter deege fyn gekaauwd worden. Men onderstelt, datze, wegens hunne zagte vetägtige hoedanigheid, de scherpe vogten, in de eerste wegen (*d*), verstompen: zes of agt gepelde zoete Amandelen op eenen tyd gegeeten, geeft somtyds aanstonds verligting in de zoode, of het zuur in de maag.

De *Bittere Amandelen* zyn vergiftig bevonden voor honden en verscheidene andere Dieren; en een water, uit dezelven gedistilleerd, en tot eenen zekeren graad van sterkte gebragt, heeft dezelfde uitwerkingen. Desniettegenstaande schynen ze voor de Menschen niet schadelyk te zyn, om te eeten; en zyn niet zelden voor geneesmiddelen gebruikt: BOERHAVEN zelfs pryst ze, in zelfstandigheid, aan als prisdryvende (*e*) middelen, die verwarmen, doch matiglyk; en welken derhalven kunnen beproefd worden in scherpe ziektens.

De Oliën, welken, door uitpersinge, uit beide soorten van Amandelen verkreegen worden, zyn in haare kenbaare eigenschappen dezelfden. De algemeene kragten deezer Oliën zyn, de scherpe vogten te verstompen, en de vaste deelen te verzagten en te verslappen: hierom wordenze *inwendig* gebruikt, in kittelenden hoest, heete pis, pynen en ontsteekingen; en *uitwendig*, in spanningen en styfheid van byzondere deelen.

De melkägtige ontbindingen van Amandelen in waterägtige vogten, gemeenlyk Amandelmelken (*f*) genoemd, hebben de Olie van 't onderwerp in zich, en zyn derzelver verzagtende eigenschap mede deelagtig; maar hebben nog dit voordeel boven de zuivere Olie, dat ze, in scherpe of ontsteekende ongesteldheden, veilig kunnen ingegeeven worden, zonder eenig gevaar van die kwaade uitwerkingen, welken de Olie somtyds voortbrengt; om dat de Amandelmelken niet muf of scherp worden door hitte, gelyk alle de Oliën van deeze soorte in eenen korten tyd doen. Verscheidene vetägtige en harsagtige zelfstandigheden, die op zich zelven niet mengbaar zyn met water, kunnen, door het stampen van dezelven met Amandelen, gemakkelyk met het zelve vermengd worden, tot de gedaante van eene Amandelmelk; en zyn dus uitneemend geschikt voor geneeskundige gebruiken. In deeze gedaante kunnen de purgeermiddelen van kamfer en harssen gemakkelykst ingenomen worden. De eenigste Winkelbereidingen van Amandelen zyn de uitgeperste Olie (*g*) en Amandelmelk (*h*).

ANACARDIA. *Anacardium*, de Casjouboom, of de Malacsche boon.

Dit is de vrugt van een boom, die in *Malabar* en andere plaatsen van Oostindien groeit. Zy is van eene glanzige zwarte kleur, van gedaante als een platgemaakt hart, omtrent een duim lang; aan het eene eind in eene stompe punt eindigende, en met het andere aan eenen kronkelenden tak hangende. Zy bevat eene pit van eenen zoetagtigen smaak binnen twee doppen: en tusschen de doppen is een dik scherp sap.

Over de geneeskragten der *Anacardia* heeft men sterk getwist: Veelen hebben aan dezelven de kragt toegeschreeven van de hersenen en zenuwen te versterken, het geheugen te verbeeteren, het verstand op te scherpen; en hier van daan is 't, dat een Mengsel, van dezelven toegesteld, verwaerdigd is met den tytel van *Mengsel der Wyzen* (*i*): Doch anderen oordeelen dat het beeter den naam van een *Mengsel der Zotten* (*k*) verdient; en brengen voor-

(*d*) *Primæ viæ.* (*e*) *Diuretica.* (*f*) *Emulsio.* (*g*) *Oleum expressum.* (*h*) *Emulsio.* (*i*) *Confectio sapientum.* (*k*) *Confectio stultorum.*

voorbeelden by van Menfchen, die, door een aanhoudend gebruik 'er van, dol geworden zyn. Edoch de pit van *Anacardium* verfchilt niet, in hoedanigheid, van die der Amandelen. De kwaade uitwerkingen, die men aan deeze vrugt heeft toegefchreeven, behooren alleen tot het fap, dat tuffchen de pitten begrepen is, en welks fcherpheid zoo groot is, dat het by de Indiaanen, naar men zegt, voor een brandmiddel (*l*) gebruikt wordt. Dit fap wordt, uitwendig, aangepreezen, om douwwurm, fproeten, en andere lelykheden van de huid te verdryven; en het neemt dezelven wech, door het deel flegs te doen verzweeren of te vervellen, zoo dat 'er eene nieuwe huid onder komt.

ANAGALLIDIS *folia*: *Anagallidis Phœniceo flore* C. B. & *Anagallidis flore cæruleo* C. B. Gemeene mannetjes en wyfjes Pimpernel; de bladeren 'er van.

Pimpernel is een lage plant, in gedaante eenigzins naar muur-kruid gelykende; doch ligtelyk van 't zelve te onderfcheiden door deszelfs bladeren, die van onderen gevlakt en onmiddelyk met den fteel vereenigd zyn. De mannetjes en wyfjes Pimpernel verfchillen niet anders, dan in de kleur der bloemen: zy worden beiden in 't wilde gevonden; doch de mannetjes of rood bloeijende foorte is de gemeenfte.

Beide foorten van *Pimpernel* hebben eenen kruidagtigen, ruuwen fmaak, en weinig of geenen reuk. Echter heeft men verfcheidene ongemeene kragten aan dezelven toegefchreven. *Geoffroy* acht ze als goede middelen voor hoofd-kwaalen (*m*), om zweet te verwekken (*n*) om wonden te heelen (*o*), tegen razerny, (*p*) vallende ziekten en ftuipen (*q*); en om winden te breeken, of lucht te verdryven (*r*). *Tragus*, *Cafpar*, *Hoffmann*, *Michaelis*, en anderen, zyn ook zeer mild in haaren lof: Een van deeze Heeren verklaart, dat hy veele voorbeelden gekend heeft van de zonderlinge kragt van een afkookfel en trekfel van Pimpernel (*t*), in raazende en zwartgallige onzinnigheden (*v*). Doch laater Beöeffenaars der Geneeskunft zyn zoo gelukkig niet geweeft, dat ze diergelyke uitwerkingen 'er van ontmoet hebben. *Pimpernel* wordt ook niet zelden tot voedfel gebruikt; zy maakt geen onaangenaame Salade; en in fommige deelen van dit koningryk is het een gemeen moeskruid. Een geeftagtig trekfel 'er van (*x*) heeft niets kragtigs in zich: de eenige bereiding, waar van men zich iets nuttigs belooven kan, is een Uittrekfel met water gemaakt; of het uitgeperfte fap, dat gezuiverd en verdikt wordt.

ANAGALLIS AQUATICA, zie BEKABUNGA.

ANCHUSÆ *radix*: *Bugloffi radice rubra Tourn.* Roode Offetongen wortel [E.]

Offetong is eene ruig haairige plant, veel gelykende naar de Adder Buglos, of *Schorzonera*: het voornaamfte verfchil van de gemeene Offetongen beftaat in de kleur des wortels; waar van het baftagtig gedeelte donker rood is, en eene fraaije donker roode kleur mededeelt aan Oliën, Wafch, en alle vetagtige zelfftandigheden; maar niet aan wateragtige vogten.

Deeze plant is een inboorling der warmer landen van *Europa*: zy wordt fomtyds in onze tuinen gekweekt; doch de grootfte menigte wordt in *Duitfchland* en *Frankryk* geteeld, en wel byzonderlyk omtrent *Montpelier*; waar van daan de gedroogde wortels tot ons overgebragt worden. De Offetongwortels, die Engeland voortbrengt, zyn veel minder in de kleur, als die, welken van buitenslands overgebragt worden; dewyl de Engelfchen flegts bleek rood zyn; maar de anderen van eene donkere purperagtig roode kleur: En dit heeft fommigen in het vermoeden gebragt, dat de vreemde wortels een gedeelte hunner kleur aan de kunft verfchuldigd zyn; doch wy denken, zonder genoegzaamen grond.

Bu-

(*l*) *Cauſticum.* (*m*) *Cephalicalia.* (*n*) *Sudorifica.* (*o*) *Vulneraria.* (*p*) *Antimanicalia.* (*q*) *Antepileptica.* (*r*) *Alxeterialia.* (*t*) *Decoctio & Tinctura Anagallidis.* (*v*) *Maniacalia & melancholica deliria.* (*x*) *Tinctura ſpirituoſa.*

Buglossen, of Ossetongwortel heeft weinig of geenen reuk: als hy versch is, heeft hy een bitteragtigen saamentrekkenden smaak; doch als hy gedroogd is naauwlyks eenigen. Wat zyne geneeskragten aangaat; de tegenwoordige Praktyk verwagt 'er geheel geene van. Zyn voornaamste gebruik is, de Oliën, zalven en pleisters 'er meê te kleuren. En dewyl de kleur in den bast bestaat; zoo zyn de kleine wortels de besten; om datze naar evenredigheid meer bast hebben, als de grooten.

ANETHI *semen*: *Anethi hortensis* C. B. Dil zaad. [L. E.] Dil is eene kroontjes-draagende plant, die zo wel voor de keuken, als tot geneeskundig gebruik in de tuinen gekweekt wordt. De zaaden hebben eene bleeke geelagtige kleur, eene byna eyronde gedaante, aan de eene zyde rond en aan de anre plat. Hunne smaak is middelmaatig heet en prikkelende; hunne reuk speceryagtig, maar niet van de aangenaamste soorte. Deeze zaaden worden, als windbreekende (*y*) middelen, aangepreezen in windkolieken (*z*), die uit eene koude oorzaake, of eene lymigheid der sappen voortkomen.

De kragtigste bereidingen, die 'er van gemaakt worden, zyn de gedistilleerde Olie, en een treksel of uittreksel (*a*) met verbeeterden geest van wyn gemaakt. De Olie en een enkel water, uit dezelven gedistilleerd, worden in de winkels gehouden. (L.]

ANGELICÆ *Radix*, *folia*, *semen*: *Angelicæ sativæ* C. B. *imperatoriæ sativæ Tourn.* Tuin *Angelica*, Engelwortel, de wortels, bladeren en zaaden 'er van [L. E.]

Deeze is een groote kroontjesdraagende plant (*b*), die in de noorder luchtstreeken van zelfs groeit: tot gebruik der winkels wordtze in de tuinen gekweekt, in verscheidene deelen van *Europa*. *Bohemen* en *Spanje* worden gezegd de besten voort te brengen.

Het Collegie van *Londen* schryft alleen de wortels voor van die uit Spanje gebragt worden, om te gebruiken. De wortels van de Angelica zyn zeer geschikt om te beschimmelen, en een prooi te worden van 't gewurmte, ten zy dat ze door en door gedroogd, op eene drooge plaats bewaard, en dikwyls gelucht worden. Wy oordeelen, dat de wortels, welken aan dit ongemak onderworpen zyn, kunnen bewaard worden, door dezelven in kookenden geest van wyn te doopen, of aan deszelven waassem bloot te stellen, na dat ze wel gedroogd zyn.

Alle de deelen van *Angelica*, voornaamelyk de wortel, hebben eenen welriekenden speceryagtigen reuk; en eenen aangenaamen bitteragtigen heeten smaak; gloeijende op de lippen en 't verhemelte, langen tyd nadatze gekaauwd zyn.

De geur der zaaden en bladeren is zeer vergangklyk, byzonder die van de laatst genoemden; welken, alsze alleenlyk gedroogd worden, het grootste gedeelte van hunnen reuk en smaak verliezen: de wortels behouden hunnen geur nog beeter; doch verliezen ook een gedeelte 'er van, in 't bewaaren. De versche wortels, vroeg in de lente gesneeden zynde, leveren een welriekend geelagtig sap uit; welk langzaam gedroogd zynde, een fraaije Gomhars wordt, die zeer overvloedig van de kragten der *Angelica* voorzien is. Als men den wortel droogt, stremt dit sap tot onderscheide klompjes, welken, overlangs opengesneden zynde, kleine adertjes vertoonen: in deezen staat kunnenze, door zuiveren geest, maar niet door wateragtige vogten, uitgetrokken worden.

Angelica is een van de fraaiste speceryen, die in *Europa* groeijen; schoonze, in de tegenwoordige praktyk, weinig geacht wordt.

De Wortel, welke het kragtigste gedeelte is, wordt zelden in de voorschriften gevonden, en komt niet onder de inmengsels van eenige winkel bereiding. Maar de bladeren zyn inmengsels in drie windverdryvende waters (*c*) [L.]: De zaaden in het saamengestelde Anys-zaad-Water [L.] wond water, wonder water (*d*) en speceryagtig treksel [E.] De steelen maaken een aangenaam Confituur.

AN-

(*y*) *Carminativa.* (*z*) *Colici dolores flatulenti.* (*a*) *Tinctura sive Extractum.* (*b*) *Planta umbelliferos.* (*c*) *Aquæ alexeteriales.* (*d*) *Aqua mirabilis.*

ANGUILLÆ HEPAR. De Lever van Aal.

De *Lever* en *Gal* van *Aal* zyn zeer ſcherp. In moeijelyke baaringen zyn ze voor een ſoortelyk hulpmiddel gehouden geweeſt; en komen in de voornaamſte ſaamenmengſels, tot dat einde bereid, in de buitenlandſche Apotheeken; alhoewel het blykt, dat ſcherpe prikkelende geneesmiddelen, in de meeſte gevallen van deezen aart, inderdaad nadeelig zyn. Boerhaaven heeft aangemerkt, dat geen viſch ſcherper gal heeft, dan de Aal; en hy zegt dat hy met pillen van de gal van Aal en ſnoek bleeke kinderen, die de engelſche ziekte en dikke buiken hadden, geneezen heeft; dewyl de gal de ontlaſting der piſſe zeer ſterk bevordert, en de zwelling van den buik doet verminderen.

ANIME: [E.] eene Hars, die uit den ſtam van eenen grooten Amerikaanſchen boom zweet, by Piſo *Jetaiba*, en by de Indiaanen *Courbaril* genaamd.

Deeze Hars is van eene doorſchynende barnſteenagtige kleur, van eenen ligten aangenaamen reuk, en weinig of geenen ſmaak. Zy wordt geheel en al, hoewel niet zeer gereedelyk in verbeeterden geeſt van wyn (*e*) ontbonden; terwyl de onreinigheden, die 'er dikwyls zeer veel in zyn, agter blyven. Men zegt, dat de Braziliaanen *Anime* gebruiken in berookingen (*f*) voor pyn en ſmerten, die uit koude veroorzaakt worden: by ons wordt het zelden, in dien ooit, gebezigd voor eenig geneeskundig gebruik.

ANISI *ſemen*: *Apii Aniſi dicti ſemine ſuavolente Tourn.* Anyszaad [L. E.]

Anys is een jaarlykſche kroontjesdragende (*g*) plant, die natuurlyk in *Creta*, *Syrien*, en andere plaatſen van 't Ooſten groeit. Zy wordt voortgekweekt in ſommige deelen van *Frankryk*, *Duitſchland* en *Spanje*; en kan ook in *Engeland* geteeld worden: De zaaden, die uit *Spanje* gebragt worden, en welken kleiner zyn, dan de anderen, worden voor de beſten gehouden.

Anyszaad heeft eenen ſpeceryagtigen reuk, en eenen aangenaamen heeten ſmaak, verzeld van eenen zekeren graad van zoetheid. Water trekt zeer weinig van derzelver geur uit; maar verbeterde geeſt van wyn alles.

Deeze Zaaden behooren tot het getal der vier groote heete zaaden: Derzelver voornaamſte gebruik is, in koude winderige ongeſteldheden, wanneer de taaije ſlym al te overvloedig is; en in buikpynen, waar aan de jonge kinderen zeer onderhevig zyn. *Frederik Hoffman* pryſt dezelven ſterk aan in zwakheid van de maag, in buikloopen (*h*), en om de ſpanning der ingewanden in 't algemeen te verſterken; en denkt, dat zy dien naam wel mogen dragen, dien *Helmont* 'er aan gegeeven heeft; *Inteſtinorum ſolamen*, de Trooſt der Ingewanden.

De Winkelbereidingen van deeze Zaaden zyn, een *wezendlyke Olie*, [L. E.] en een geeſtryk *ſaamengeſteld water*, [L. E.] Zy zyn inmengſels in *Mithridaat* en *Theriaca*; en de wezendlyke Olie in het *pynſtillende Elixir*. (*i*)

ANONIS, zie ONONIS.

ANSERINA, zie ARGENTINA.

ANTIMONIUM [L. E.] *ſtibium*, Spiesglas.

Antimonie is een zwaar bros mineraal, ſaamengeſteld uit lange blinkende ſtraalen, als naalden, doormengd met eene donker loodkleurige zelfſtandigheid; van geenen merkelyken ſmaak of reuk. 'Er zyn verſcheidene mynen van in *Duitſchland*, *Hongaryen*, en *Frankryk*; en ook eenigen in *Engeland*. De Engelſche ſchynt het minſt van allen voor geneeskundig gebruik geſchikt te zyn; om datze dikwyls een gedeelte lood in zich bevat. De zelfſtandigheden, die met de buitenlandſche ſoorten vermengd bevonden worden, zyn doorgaans van de onſmeltbaare ſteenagtige ſoorte, uit welken de *Antimonie* uitgeſmolten wordt in vaten, welker bodem met kleine gaatjes doorboord is, en begrepen in kegelwyze vor-

(*e*) *Spiritus vini rectificatus.* (*f*) *Fumigationes.* (*g*) *Umbelliferos.* (*h*) *Diarrhea.* (*i*) *Elixir paregoricum.*

vormen: in deezen reist de ligter en dikker stoffe naa boven op de oppervlakte; terwyl de zuiverer en zwaarer naa den grond zinkt: hierom is het bovenste breede gedeelte der broden veel onzuiverer als het onderste.

Van de goedheid der *Antimonie* oordeelt men naar de zwaarte derzelve; naar dat de brooden niet sponsagtig of blaarägtig zyn; naar de grootheid der streepen; en naar dat het Spiesglas in een sterk vuur geheel en al uitdampt.

Spiesglas werdt by de Ouden gebruikt in Oogwaters (*k*) tegen ontsteekingen der oogen (*l*); en voor de zwarte vlakken der wenkbraauwen. Deszelfs inwendig gebruik schynt niet gevestigd te zyn geweest, dan tegen het einde van de vyftiende eeuwe; en ten dien tyde zelfs werdt het van sommigen aangezien, als vergiftig. Doch de ervarenheid heeft thans volkomen doen zien, dat zuiver Spiesglas, in zynen ruuwen staat, geene schadelyke hoedanigheid heeft; dat sommige bereidingen 'er van kragtige geneesmiddelen zyn; en dat, alhoewel veelen derzelven zeer geweldige braak- en buikzuiverende (*m*) middelen zyn, dezelfde nogthans, door eene geringe veranderinge of byvoeginge, hunne geweldigheid verliezen, en zagt worden in hunne werkinge.

Uit stookkundige proeven (*n*) blykt, dat deeze Delfstoffe bestaat uit een Metaal, dat met gemeene Zwavel vereenigd is, en door dezelfde middelen, waar door andere metaalagtige lichaamen uit hunne ertsen getrokken worden, kan afgescheiden worden in zyne gedaante van Metaal.

Het zuiver Metaal werkt, in eene zeer kleine gifte, met de uiterste geweldigheid, als een buikzuiverend- en braakmiddel; maar als 't met zwavel vereenigd is, gelyk in het ruwe metaal, dan is zyne kragt bedwongen: en van zyn ontvlambaar beginsel, welk het met alle volkomen metaalagtige lichaamen gemeen heeft, ontdaan zynde, wordt het een doode kalk. Zie van de Bereidingen van *Antimonie* in het derde Deel van dit Werk.

ANTHORÆ, *sive Antithoræ radix*: *Aconiti salutiferi* C. B. *Aconiti foliorum laciniis linearibus, ubique ejusdem latitudinis Linnæi.* Gezonde Wolfswortel; de wortels 'er van.

Deeze plant kan van de vergiftige *Aconiet* onderscheiden worden door heure bladeren, die veel fyner verdeeld, en in 't geheel niet glad noch glanzig zyn: zy groeit in 't wilde op het Alpische gebergte.

Men heeft wel gemeend, dat de wortels nuttig waren tegen vergift, byzonderlyk dat van de *Thora* (waar van het ook zynen naam heeft); doch anderen merken dit voorgegeeven tegengift zelfs als onveilig aan: *Frederk Hoffman* zeidt, dat het buikzuiverend is, en gevaarlyke ongesteldheden van de maag heeft voortgebragt; verzeld met hitte, dorst, en benaauwdheid.

Aan de andere zyde verhaalt *Geoffroy*, dat hy nooit eenige buikzuiverende hoedanigheid in deezen wortel gemerkt heeft, noch eenig kwaad gevolg van deszelfs gebruik; dat hy denzelven dikwyls, en altoos met goed gevolg gegeeven heeft tegen wurmen, en in kwaadaartige koortsen, en wel byzonderlyk dezulken, die uit lymerigheid in de maag en darmen ontstaan waren; de gifte is van een *scrupel* tot een *drachma*. Om dit stuk volkomen te bepaalen, ontbreekt het nog aan genoegzaame proeven; dewyl deeze wortel nog nooit in algemeen gebruik geweest is. Zyn smaak is scherp en bitter.

APARINES *folia*: *Aparines vulgaris* C. B. Kleefkruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit is een slappe ruige plant, gemeen in de heggen, enz. zy wordt aangepreezen als een openend middel (*o*); maar in de praktyk wordt 'er weinig werk van gemaakt.

APES. Beyen; derzelver lichaamen, honich en Wasch, [E.]

Men zegt, dat Beyen, gedroogd en fyn gemaakt zynde, de Vossekwaal, of schurft (*p*) geneezen; en, inwendig ingenomen zynde, de ontlasting der pis bevorderen; maar zy

(*k*) *Collyria.* (*l*) *Inflammationes oculorum.* (*m*) *Emetica & Cathartica.* (*n*) *Experimenta Chemicalia.* (*o*) *Aperiens.* (*p*) *Alopecia.*

zy zyn al over lange vreemd voor de winkels geworden. Van den Honich en de Wafch zal onder hunne eigene Artikels gehandeld worden.

APII *feu oleofelini radix: Apii foliis caulinis cuneiformibus Linnæi.* Water-Eppe, de wortels 'er van [E.]

Deeze plant is grooter, als de tuin-fteenbreeken (*q*), van eene donkerer groene kleur, en van een fterker' en onaangenaamer' geur. De wortels behooren onder het getal der vyf zogenaamde openende wortels, en zyn fomtyds voorgefchreven, als een inmengfel in openende Meidranken (*r*) en koeldranken; maar worden thans niet geacht. De zaaden deezer plante zyn maatig fpeceryagtig, en voor deezen gebruikt, als windbreekende (*s*) middelen; in welk opzigt zy buitentwyfel van dienft kunnen zyn; alhoewel de andere verwarmende zaaden, van welken de winkels voorzien zyn, deezen onnoodig maaken; en daarom heeft het COLLEGIE van *Edinburgh*, welk de wortels behoudt, de zaaden doorgefchrapt.

APIUM HORTENSE; zie PETROSELLINUM.

AQUILEGIÆ *flores, folia, femina: Aquilegiæ flore fimplici Raji Syn.* Akeleijen; de bladeren; bloemen en zaaden 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde in de bosfchen; maar is niet zeer gemeen. Men heeft ze aangemerkt als openende; en ze was voor deezen in groote achtinge by den gemeenen man, om de kinderpokjes en mazelen uit te dryven. Men maakte een gediftilleerd water, geneeskragtigen Azyn en Conferf van de bloemen; maar zy hebben al lange plaats gemaakt voor kragtiger geneesmiddelen.

ARANEARUM TELÆ [E.]. Spinnewebben.

Deezen ontmoet men nooit in voorfchriften; maar worden fomtyds door het gemeene volk toegepaft om het bloeden van ligte wonden te ftempen: en dit fchynen zy uit te werken, door aan de deelen te blyven hangen, zoo dat ze de openingen der vaten ftoppen, en beletten, dat het ingehouden bloed 'er uitloopt.

ARESTA BOVIS, zie ONONIS.

ARGENTINÆ, *potentillæ anferinæ folia: Pentaphylloidis minoris fupini, feu procumbentis, foliis alatis argenteis & ferratis, flore luteo Mor. hift. Ox.* Zilverkruid, of wilde Ryn-vaaren, Wurm-kruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde aan de kanten der flooten en beeken, en andere vogtige plaatfen; zy heeft geene fteelen; maar de bladeren liggen plat op den grond. De Schryvers, die over de *Materia Medica* gefchreven hebben, zien het zilverkruid, in 't algemeen, aan, als een zeer fterk faamentrekkend middel (*t*); waarfchynelyk misleid zynde, door deszelfs overeenkomft, in de kruidkundige eigenfchappen, met Zevenblad (*v*); welk bekend is een kragtig faamentrekkend (*x*) middel te zyn. De kenbaare eigenfchappen van het Zilverkruid belooven geene groote kragt van deeze foorte; want, zoo veel den fmaak betreft, ontdekt het flegts eene geringe wrangheid; waarom het vermoedelyk recht moge hebben, alleen onder de zagte verfterkende middelen (*y*) geplaatft te worden. Dewyl de faamentrekkende kragt van Zevenblad voornaamelyk tot deszelfs wortel bepaald is, zoo mogt men denken, dat het Zilverkruid ook eenen faamentrekkenden wortel heeft: nogthans wordt de wortel deezer plante bevonden, geenen anderen, dan eenen aangenaamen zoetägtigen fmaak te hebben; gelykende naar dien van Pingfternakelen, maar niet zoo fterk.

ARGENTUM. Zilver [L. E.]

Menigvuldige kragten heeft men by de Arabieren, en ook by fommigen van laater' tyden

(*q*) *Apium.* (*r*) *Apozemata aperientia.* (*s*) *Carminativa.* (*t*) *Adftringens.* (*v*) *Tormentilla.* (*x*) *Stypticum.* (*y*) *Corroborantia.*

tyden aan het ruwe Zilver toegefchreeven; doch op zeer geringen grond. Want dit Metaal, in zynen ruwen ftaat ingenomen, heeft geene uitwerking in het lichaam; maar als het met een weinig zuur van Salpeter (z) vereenigd is, wordt het bevonden een kragtig, hoewel niet altoos veilig middel, om het water af te dryven (a); en met wat meer van dat zuur vermengd, een fterk brandmiddel (b). Het zuur van Salpeter is het eenigfte, dat dit Metaal volkomen oploft: als men by deeze ontbinding een klein gedeelte van het zuur van Zeezout (c) doet, of eene zelfftandigheid, die het zelve in zich bevat; zoo wordt het vogt melkagtig, en het zilver valt op den grond, in de gedaante van eene witte kalk: hier door zyn wy voorzien van een middel, om Zeezout in wateren te ontdekken, enz. Zie de bereidingen van Zilver in het derde Deel des Werks.

ARGENTUM VIVUM. *Hydrargyrus; Mercurius.* Kwikzilver, [L. E.] levendig, of vloeibaar' zilver.

Kwikzilver is een ondoorfchynend, zilverkleurig vloeibaar mineraal; gelykende, voor 't oog, naar gefmolten tin of lood: het is zwaarder, dan eenige andere vloeiftoffe, en dan de meeften der metaalagtige lichaamen: het wordt niet ftyf in den hoogften graad der natuurlyke koude, die tot hier toe bekend is; en in het vuur wordt het ten eenemaal vlug (d) bevonden. Deeze Bergftoffe ontmoet men of in haare vloeibaare gedaante, in de aarde; of zy wordt door kunft uit zekere Ertfen getrokken. In *Hongaryen* en *Spanje* zyn 'er zeer groote mynen van; doch de grootfte menigte komt uit de Ooftindiën.

Het gebruik van Kwikzilver, in de Geneeskunft, fchynt weinig bekend geweeft te zyn voor de vyftiende eeuwe. De Ouden merkten het aan, als een invreetend vergift, fchoon 't in zich zelven volkomen vry is van alle fcherpheid, fmaak en reuk: 'er zyn voorbeelden, dat het jaaren lang gezeten heeft in de holligheden zoo wel van beenägtige, als vleefchägtige deelen, zonder dezelven te befchadigen of eenigzins aan te doen. Inwendig ingenomen zynde, in zynen ruwen ftaat, en onverdeeld, gaat het onveranderd door de darmen, en is niet bevonden eenige merkelyke uitwerkingen voortgebragt te hebben. Het is inderdaad aangepreezen geweeft in Amborftigheden (e) en ongefteldheden van de longe; maar de kragten, in dit geval aan 't zelve toegefchreven, zyn door de ervaarenheid niet beveftigd.

Niettegenftaande de zagtheid en werkeloosheid van het ruwe en onverdeelde kwikzilver; zoo heeft het nogthans de fterkfte uitwerkingen, als het, door vuur, in de gedaante van rook, of op andere wyzen verdeeld wordt in zeer kleine deeltjes, en belet wordt weder te vereenigen, door tuffchenftelling van gevoeglyke zelfftandigheden; of als het met delfftoffelyke zuuren (f) vereenigd wordt; want dan leevert het de geweldigfte vergiften, en de uitfteekendfte geneesmiddelen, die wy kennen, uit.

De bereidingen van Kwikzilver (g) het zy dat men ze inwendig ingeeft, of tot de gefteldheid des lichaams overbrengt door uitwendige toepasfinge, fchynt alle de fappen des lichaams te verdunnen, zelfs die in de kleinfte en verft afgelegene vaten begreepen zyn; en kan zodanig beftierd worden, dat het de uitwerping door alle de openingen van de huid bevordere. Hierom wordt het gemeenlyk gebruikt in verouderde langduurige ongefteldheden, die op eenen gezetten tyd wederkeeren, en uit eene dikheid en traagheid der vogten, en hardnekkige verftoppingen der uitwerpende klieren (h) ontftaan; in fchurftagtige en andere ongemakken van de huid (i) en in de fpaanfche befmettinge (k). Indien derzelver kragt niet weêrhouden wordt, en door gepafte byvoegfels bepaald tot zekere openingen, hellenze voornaamelyk over om den mond aan te doen; en na de fappen in de afgelegener deelen verdund te hebben, veroorzaaken zy eene overvloedige ontlafting van dezelven uit de kwyl-klieren (l).

De heilzaame uitwerkingen van 't kwikzilver han-

(z) *Acidum nitrofum.* (a) *Hydragogicum.* (b) *Cauſticum.* (c) *Acidum marinum.* (d) *Volatile.* (e) *Aſthmata.* (f) *Acida mineralia.* (g) *Præparationes mercuriales.* (h) *Glandulæ excretoriæ.* (i) *Indiſpoſitiones ſcropbuloſæ & cutaneæ.* (k) *Lues venerea.* (l) *Glandulæ ſalivales.*

hangen niet van de veelheid der zigtbaare ontlaſtinge af. Want dit geneesmiddel kan trapswyze in de geſteldheid des lichaams gebragt worden, zoo dat het geene merkelyke ontlaſting veroorzaake, en nogthans zeer gelukkige uitwerkingen voortbrenge. Om aan dit oogmerk te beantwoorden moet het in zeer kleine giften ingegeeven worden, in vereeniging met zulke zelfſtandigheden, die deszelfs werking tot de Nieren of tot de zweetgaten der huid bepaalen. Door deeze Geneeswyze heeft men verouderde huid- en venus-kwaalen geneezen, zonder eenige merkbaare ontlaſtinge, dan eene bekwaame vermeerdering van uitwaaſſeming of pis. Als 'er zweeren in eenig deel zyn, ontlaſtenze, voor eenigen tyd, wel eene zeer ſtinkende ſtoffe, welker veelheid hoe langer hoe minder wordt, en eindelyk wordt de zweer zagtelyk geneezen. Indien het Kwikzilver t'eenigen tyde, door koude of diergelyke, den mond aandoet, (het welk ik nogthans zelden heb zien gebeuren); kan zulks belet worden, door eene gifte over te ſlaan, en door warmte of gevoeglyke geneesmiddelen de uitwaasſeming te bevorderen.

ARISTOLOCHIA. Geboortekruid. Drie wortels van deezen naam worden 'er tot geneeskundig gebruik voorgeſchreven:

(1) ARISTOLOCHIA LONGA. [L. E.] Lang Geboortekruid. Dit is een knobbelagtige wortel; hebbende ſomtyds de grootte van een vinger, ſomtyds de dikte van een mans arm, en de lengte van een voet: hy is byna overal even dik, of een weinig dikker in het midden, dan aan de einden: van buiten is hy van eene bruinagtige kleur, van binnen geelagtig.

(2) ARISTOLOCHIA ROTUNDA. [E.] Rond Geboortekruid. Dit heeft naauwelyks eenig zigtbaar onderſcheid van 't voorgaande, dan zyne ronde gedaante.

(3) ARISTOLOCHIA TENUIS. Slap Geboortekruid [L.]. Dit is een lange en ſlappe wortel, die de dikte van een ganzen ſchagt zelden te boven gaat.

Deeze Wortels zyn de voortbrengſels van Spanje, Italien, en de zuidelyker deelen van Frankryk. Derzelver reuk is eenigzins ſpeceryagtig; derzelver ſmaak heet en bitteragtig. De Schryvers ſtellen hen, in 't gemeen, als ten uiterſte heet en prikkelend voor: ſommigen zeggen zelfs dat zy de heetſte van alle de ſpeceryagtige planten zyn; maar zoo als zy doorgaands in de winkels gevonden worden, hebben zy weinig prikkelende kragt. De lange en ronde ſoorten ontdekken naauwlyks eenigen ſmaak, als ze gekaauwd worden; maar kort daarna wordenze walgägtig bitter bevonden; de langen zyn wat minder zodanig. De andere ſoort vult den mond aanſtonds met eene ſpeceryagtige bitterheid, die niet onaangenaam is. Derzelver geneeskragten zyn, te verwarmen, te prikkelen, lymagtige ſlym te verdunnen, en de vloeibaare afſcheidingen in 't algemeen te bevorderen: voornaamelyk zynze vermaard in opſtoppingen der vrouwelyke ontlaſtingen.

De gift, in zelfſtandigheid, is van een *Scrupel* tot twee *drachma's*. De lange ſoort wordt aangepreezen, om uitwendig, tot het zuiveren en opdroogen van wonden en zweeren, te gebruiken, en in ongemakken van de huid. — De *Ariſtolochia tenuis*, is een inmengſel in de *Theriaca*; en by gebrek van deeze ſoorte, is de lange, door het COLLEGIE van *Londen*, toegelaaten in derzelver plaatſe te gebruiken.

ARMORACIA, zie RAPHANUS RUSTICANUS.

ARNICA, zie DORONICUM.

ARSENICUM. Rottekruid.

Rottekruid is in eene meer of mindere hoeveelheid in de meeſte ſoorten van Ertſen, byzonderlyk in die van Tin en *Bismuth*, begrepen; in de witte vuurſteenen, en in de delfſtoffe, die *Cobalt* genoemd wordt; uit welk laatſte, het grootſte deel van 't Rottekruid, dat tot ons overgebragt wordt, door eene ſoorte

 van

van opheffinge (*m*) wordt getrokken: het Rottekruid reiſt eerſt op in de gedaante van graauwagtig *meel*, het welk nog zorgvuldiger weder opgeheven zynde, ſaamenſtremt tot doorſchynende klompjes; en dit is het *witte* Rottekruid der Winkels.

Rottekruid, met een tiende van zyn gewigt zwavel opgeheven zynde, vereenigt zich daar mede tot eenen blinkenden geelagtigen klomp, die eenigermaate doorſchynend is; en dat is het gemeene *geele* Rottekruid. Als men de hoeveelheid van de zwavel verdubbeld, wordt het ſaamenmengſel ondoorſchynender en vaſter; van eene donker roode kleur, gelykende naar die van vermiljoen (*n*), doch met dit onderſcheid, dat het zyne ſchoonheid verlieſt, door het tot poeder te maaken; terwyl dat van vermiljoen door dat middel verbeeterd wordt: en dit is het gemeene *roode* Rottekruid. Door het veranderen der evenredigheden van Rottekruid en Zwavel, kan men ſublimaat verkrygen van eene groote verſcheidenheid van ſchaduwen van geel en rood.

Natuurlyke Mengſels van Rottekruid en Zwavel, die naar de voorgaande Bereidingen (*o*) gelyken, worden niet zelden in de aarde zelve gevonden. Het delfbaar roode Rottekruid is de *Sandaracha* der *Grieken*, het *Realgar* en *Riſigal* der *Arabieren*. Maar het geele en roode worden *Zarnichs* genaamd, als ze van een gelyk eenvormig weefſel zyn; en als ze uit kleine ſchilfers of bladen ſaamengeſteld zyn, *Auripigmenta* of *Opperment*: deeze laatſten zyn de eenigſte zelfſtandigheden, aan welken de Grieken den naam van ἀρσενικὸν gegeeven hebben. Dat de *Zarnichs* en *Opperments* inderdaad Rottekruid in zich behelzen, (tegen het gevoelen van ſommige laatere Schryvers) is klaar uit verſcheidene proeven, waar door een volmaakt Rottekruid, en zulks in eene aanmerkelyke hoeveelheid, uit dezelven verkregen wordt. De Opſtellers van de voorgaande Uitgave der *Edinburgſche Apotheek* gaven derhalven *Sandaracha Græcorum* (*p*) met recht, als een gelykluidenden naam, aan het *roode Rottekruid* (*q*); en *Auripigmentum* (*r*) aan het *geele*.

Het *zuiver* of *witte Rottekruid* heeft eenen doordringenden invreetenden ſmaak; en wordt bevonden, ingenomen zynde, een allergeweldigſt vergift te zyn. Behalven de uitwerkingen, welken het met andere invreetende dingen (*s*) gemeen heeft; zoo verzwakt het de wanden der Maage op eene merkelyke wyze, veroorzaakt een zwelling en verſterving (*t*) van 't gantſche lichaam, en, na den dood, eene ſchielyke verrotting (*u*), byzonderlyk, naar men zegt, van de teelleden der Menſchen. Als de hoeveelheid zoo gering is, dat ze niet doodelyk zy; volgen 'er beevingen, beroertens, en langduurige uitteerende koortſen (*v*) op. De Geneesmiddelen, tegen dit vergift aangepreezen, zyn melk, en oliagtige vogten; onmiddelyk 'er op en rykelyk gedronken.

Het *roode* en *geele Rottekruid*, zoo wel het natuurlyke, als dat gemaakt is, hebben weinig ſmaak en zyn op verre na zoo geweldig niet, in hunne uitwerkingen, als de voorgaanden. De Zwavel (*x*), welke de kragt van het Kwikzilver (*y*) en de bergſtoff van Spiesglas (*z*) bedwingt, verzwakt het geweld van deeze vergiftige Delfſtoffe ook heel veel. De zodanigen onder deeze zelfſtandigheden, die rykelyker van zwavel voorzien zyn, ſchynen byna onſchadelyk te weezen. Men heeft het gemaakte roode Rottekruid, en het natuurlyk Opperment, in eene groote hoeveelheid aan honden gegeeven, zonder datze eenige kwaade uitwerkingen hebben voortgebragt.

ARTEMISIÆ *folia*: *Artemiſiæ vulgaris majoris* C. B. Byvoet; de bladeren 'er van [L. E.].

Deeze plant groeit overvloedig in de velden, heggen en woeſte plaatſen; door gantſch Engeland; en zy bloeit in Juny. Naar 't uiterlyk aanzien gelykt zy wel wat naar de gemeene Alſem: het onderſcheid, welk meeſt in 't oog valt beſtaat in de bloemen; want die van

(*m*) *Sublimatio.* (*n*) *Cinnabalis.* (*o*) *Præparationes.* (*p*) *Sandarac der Grieken.* (*q*) *Arſenicum rubrum.* (*r*) *Opperment.* (*s*) *Correſiva.* (*t*) *Sphacelatio.* (*u*) *Putrefactio.* (*v*) *Hecticæ.* (*x*) *Sulphur.* (*y*) *Mercurius.* (*z*) *Metallum antimoniale.*

van Alſem hangen nederwaards, terwyl die van Byvoet regt op ſtaan.

De bladeren deezer plante hebben eenen ligten ſpeceryagtigen reuk, en eenen kruidagtigen bitteren ſmaak. Zy zyn meeſt vermaard als middelen voor de Baarmoeder en tegen de Moederkwaalen (*a*): Men heeft ſomtyds een aftrekzel van dezelven gedronken in opſtoppingen der maandelykſche ontlaſtingen (*b*). Dit Geneesmiddel is zekerlyk een zeer zagt, en zeer veel minder verhittend dan de meeſte anderen, aan welken deeze kragten worden toegeſchreven: in ſommige deelen van dit koningryk is de Byvoet in gemeen gebruik, als een moeskruid.

ARTHAMITÆ *ſive cyclaminis radix*: *Cyclaminis orbiculato folio, inferne purpuraſcente* C. B. Varkensbrood; de wortels 'er van; [E.]

Deeze plant ontmoet men in de tuinen der Liefhebbers. Als de wortel verſch is, heeft hy eenen zeer ſcherpen brandenden ſmaak, welken hy byna gantſchelyk verlieſt, als hy gedroogd wordt. Hy wordt aangepreezen, als een Nieskruid (*c*); in pappen (*d*) voor knotsagtige en ſchurftägtige gezwellen (*e*); en inwendig, als een buikzuiverend (*f*), afvagend, (*g*) en openend (*h*) middel: het werkt zeer langzaam, maar met groot geweld, ontſteekende de keel en darmen; en hierom is het met recht uit de *Londenſche Apotheek* verworpen, ſchoon het in de *Edinburgſche* nog behouden is.

ARI *radix*: *Ari maculati, maculis nigris* C. B. Kalfsvoet [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, onder de heggen en aan de zyden der heuvels in de meeſte deelen van Engeland. In Maart ſchiet zy drie of vier driehoekige bladeren uit, welken gevolgd worden van eenen naakten ſteel, draagende een purperägtig ſtampertje, dat in eene lange ſcheede beſlooten is: dit wordt in Juny gevolgd van eenen tros roodagtige beziën. In ſommige planten zyn de bladeren beſprenkeld met zwarte, in anderen met witte vlakken, en in anderen geheel niet gevlakt: de zwart gevlakte wordt voor de kragtigſte gehouden, en hier om is ze door het COLLEGIE van *Londen* uitdrukkelyk voorgeſchreven.

Alle de deelen van Kalfsvoet, byzonderlyk de wortel, hebben eenen ſterkprikkelenden en zeer ſcherpen ſmaak: als de wortel maar een weinig gekaauwd wordt, blyft hy de tong branden en ſteeken eenige uuren lang; veroorzaakende terzelver tyd eenen zeer grooten dorſt: doch deeze toevallen worden verzagt door boter, melk, of oliagtige vogten. Gedroogd en eenigen tyd bewaard zynde verlieſt hy veel van zyne ſcherpheid, en wordt ten laatſten eene byna ſmaakelooze meelägtige zelfſtandigheid.

Deeze wortel is een kragtig prikkelend (*i*) en verdunnend (*k*) middel. Hy wordt gehouden van groote kragt te zyn, in ſommige kwaade lichaams geſteldheden en de bleekzugt (*l*), in zwakheid van de maag, door overlaſt van een lymig ſlym veroorzaakt, en in zulke ziekten, in 't algemeen, die voortkomen uit eene koude en loome ongeſteldheid der vaſte, en traagheid der vloeibaare deelen. Ik heb 'er groote baat by bevonden in jichtige pynen, voornaamelyk die van de vaſte ſoorte en die diep gezeten zyn. In dit geval heb ik, van tien greinen tot een ſcrupel, van den verſchen wortel twee of driemaal daags ingegeeven; gemaakt zynde tot een brok, (*m*) of tot een amandelmelk, met vetagtige en ſlymagtige zelfſtandigheden, die zyne prikkeling beletten, en voorkoomen dat hy geene pynelyke indrukſels maake op de tonge. In 't algemeen verwekt hy eene zagte prikkelende gevoeligheid door het gantſche geſtel des lighaams, en als de Lyder in 't bed warm gehouden wordt, brengt hy een overvloedig zweeten voort.

De eenigſte winkel bereiding, in welke deeze wortel een inmengſel is, is een ſaamengeſteld *poeder*; in welke gedaante deszelfs kragten

(*a*) *Uterina & Antihyſterica.* (*b*) *Suppreſſiones menſtrualium evacuationum.* (*c*) Ἐῤῥιν. (*d*) *Cataplasmata.* (*e*) *Tumores ſcirrhoſi & ſcrophuloſi.* (*f*) *Catharticum.* (*g*) *Detergens.* (*h*) *Aperiens.* (*i*) *Stimulans.* (*k*) *Attenuans.* (*l*) *Cachexia & Chloroſis.* (*m*) *Bolus.* (*n*) *Emulſio.*

ten zeer gering zyn. Sommigen pryzen een trekſel met wyn van denzelven aan; doch wyn, water, noch geeſt trekt zyne kragten uit.

ASAFOETIDA; *ſive Aſſa fœtida*: Duivelsdrek, eene ſtinkende Gom; [L. E.] of het verdikte ſap van eene groote kroontjes draagende plante, die in *Perſien* groeit.

Dit Sap zweet (uit wonden, die in den wortel gemaakt zyn) als een vogt en wit als melk: als men het aan de lucht bloot ſtelt, verandert de witte kleur in een bruinägtige, en verkrygt trapswyze verſchillende trappen van vaſtheid. Het wordt tot ons overgebragt in groote onregelmaatige klompen, die uit verſcheidene kleine heldere brokjes of korls ſamengeſteld zyn, en gedeeltelyk van eene witagtige, gedeeltelyk van eene roodagtige, en ten deele van eene violet kleur zyn. Van deeze klompen worden die voor de beſten gehouden, welken helder, van eene bleeke roodagtige kleur, en geſprenkeld zyn met eene menigte van fraaije witte ſtippels.

Deeze Drogery heeft eenen ſterken ſtinkenden reuk, eenigzins naar knoflook gelykende; en eenen bitteren ſcherpen bytenden ſmaak. Zy verlieſt haaren reuk en kragt met den ouderdom; eene omſtandigheid, die in het geeven van dezelve byzonderlyk moet in acht genomen worden. Zy beſtaat omtrent uit een derde part zuivere hars en twee-derde deelen van eene gomagtige ſtoffe; de eerſte is oplosbaar in Geeſt, de andere in water. Proefhoudende Geeſt ontbindt byna het geheele onderwerp in een troebel vogt; het aftrekſel in verbeeterden Geeſt van wyn (*o*) is doorſcheinend helder.

Aſſa fetida is de ſterkſte van alle de ſtinkende Gommen, en van veel gebruik in Moederkwaalen (*p*) en verſcheidene ſoorten van Zenuw-ziektens (*q*). Zy is insgelyks van groote uitwerkinge in winderige kolieken; en om alle de vloeibaare afſcheidingen, in beide de Kunnen, te bevorderen. De Ouden hebben nog verſcheinene andere kragten aan dit Geneesmiddel toegeſchreven; doch welken men thans 'er niet van verwagt.

Deeze Gom-hars is een inmengſel van de winkel Gompillen, ſaamengeſtelde poeder van Myrrhe, ſtinkend Aftrekſel, (*s*) ſtinkende vlugge Geeſt [L.] en de pleiſter tegen de Moederkwaalen (*t*) [E.]

ASARI *folia*, *radix*: *Aſari* C. B. Aſarabacca; Mansooren, of Haſelwortel; de wortels en bladeren 'er van.

— Het Collegie van *Londen* ſchryft alleen de bladeren voor; dat van *Edinburgh* beiden, zoowel de wortels, als de bladeren.

De *Mansooren* of *Hazelwortel* is een zeer laage, altyd groene plant, die natuurlyk in Frankryk, Italie en andere warme Landen groeit: de gedroogde wortels worden gemeenlyk uit de Levant gebragt; die van onze eigen kweekinge worden voor zwakker gehouden.

Beiden, zowel de wortels, als de bladeren, hebben eenen walgagtigen, bitteren, ſcherpen, heeten ſmaak; hunne reuk is ſterk en niet heel onaangenaam. In zelfſtandigheid, van een half drachma tot een drachma ingegeeven, ontlaſten zy kragtig van onderen en van boven. Men zegt, dat Trekſels (*v*) in geeſtägtige ſcheivogten (*x*) gemaakt, beiderleye, zowel de braaking verwekkende (*y*) als de buikzuiverende (*z*) kragten der plante bezitten; dat het Uittrekſel, (*a*) door verdikkinge van dit Trekſel (*b*) verkregen, alleenlyk door braakinge en zeer zagt werkt; dat een trekſel (*c*) in water buikzuiverend, en zelden braaking verwekkende bevonden wordt; dat Afkookſels van water, door lang kooken gemaakt, en het Uittrekſel van water, geene buikzuiverende, noch braaking verwekkende kragt hebben; maar dat zy aanmerkelyke zweetdryvende (*d*) pisdryvende (*e*) en de Maandſtonden bevorderende (*f*) middelen bevonden worden.

Het voornaamſte gebruik deezer plante by ons,

(*o*) *Spiritus vini rectificatus.* (*p*) *Morbi hyſterici.* (*q*) *Nervorum morbi.* (*r*) *Colicæ flatulentæ.* (*s*) *Tinctura fœtida.* (*t*) *Emplaſtrum antihyſtericum.* (*v*) *Tincturæ.* (*x*) *Menſtrua ſpirituoſa.* (*y*) *Emetica vis.* (*z*) *Cathartica.* (*a*) *Extractus.* (*b*) *Tinctura.* (*c*) *Infuſio.* (*d*) *Diaphoretica.* (*e*) *Diuretica.* (*f*) *Emmenagogica.*

ons, is een Niesmiddel (*g*). De Wortel van Mansooren is mogelyk de ſterkſte van alle de Nieskruiden (*h*) onder de planten; het eigentlyk gezegde witte Nieskruid (*i*) niet uitgezonderd. In den Neus opgeſnoven tot de hoeveelheid van een Grein of twee, veroorzaakt het eene overvloedige ontlaſting van ſlym, of ſnot (*k*) en verwekt eene menigvuldige ſpuuwing. De bladeren zyn heel veel zagter, en kunnen tot de hoeveelheid van twee, drie, vier of vyf greinen, gebruikt worden. *Geoffroy* verhaalt, dat hy, na eene gifte van dit Niesmiddel, by nagt opgeſnoven, dikwils gezien heeft, dat de ontlaſting van den Neus wel drie dagen lang duurde; en dat hy wiſt eene verlamming (*l*) van den mond en de tonge door eene gifte geneezen te zyn. Hy pryſt dit geneesmiddel aan in hardnekkige ongemakken van 't hoofd, die voortkomen uit lymagtige taaije ſtoffen, in beroerdheden, en in ſlaapziekten. De bladeren zyn een inmengſel in het Niespoeder der Winkels (*m*) [L. E.]

ASCLEPIAS, zie VINCETOXICUM.

ASELLI, zie MILLEPEDÆ.

ASPALATHUS, zie RHODIUM.

ASPARAGI *radix*: Aſparagi ſativi C. B. Aſpargies; de wortels 'er van [E.]

Deeze Plant wordt voor de keukens in de tuinen gekweekt. De wortels hebben eenen bitteragtigen ſlymagtigen ſmaak, naar het zoete hellende; en de vrugt heeft veel van den zelfden ſmaak: de jonge ſpruiten zyn veel aangenaamer, dan een van die beiden. Aſpargies bevorderen den eetluſt, maar brengen weinig voedſel aan. Zy geeven eenen ſterken reuk aan de pis, in eenen korten tyd na dat men ze gegeeten heeft; en om deeze reden zyn zy voornaamelyk voor pisdryvende (*n*) gehouden: ook worden ze voor openende (*o*) en ontſluitende (*p*) geächt; de wortel is een van de zes zoo genaamde openende wortels. Eenigen meenen, dat de ſcheuten de kragtigſte zyn; anderen de wortels: en nog anderen de baſt van den wortel. *Stahl* is van oordeel dat geen van allen eenig groot aandeel hebben in de kragten, die aan dezelven doorgaans worden toegeſchreeven. Het blykt uit de ondervindinge, dat Aſpargies zeer weinig kunnen toebrengen, om de pis (*q*) te verwekken, alsze opgeſtopt is; of om derzelver ontlaſting te vermeerderen; en in gevallen, waar openende middelen doorgaands dienſt doen, daar hebben de Aſpargies weinig, of geene uitwerking.

ASPERULÆ *flores*: *Aſperulæ, aut aſpergulæ odoratæ noſtratis Lob.* Onzer Vrouwe Bedſtroo; de bloemen.

Dit is een laage kroontjes dragende (*r*) plant, die in de boſſchen en wouden in 't wilde groeit, en in de Mei maand bloeit. Het heeft eenen uitneemend aangenaamen reuk, welke door maatige uitdrooging nog vermeerderd wordt; de ſmaak is zoutagtig en een weinig wrang. Het deelt zynen geur aan wynagtige vogten mede. Aſperula wordt onderſteld, de lymige vogten te verdunnen, en de ſpanning der ingewanden te verſterken: Het wordt aangeprezen in verſtoppinge van de Lever en de Galbuizen (*s*), en door ſommigen in vallende ziekten, en beroerdheden: desniettegenſtaande heeft de hedendaagſche praktyk het zelve verworpen.

ASPHALTUS, zie BITUMEN JUDAICUM. Joodenlym.

ASPLENIUM, zie CETERACH.

ATRIPLICIS OLIDÆ *folia*: *Atriplicis fœtidæ* C. B. *Chenopodii fœtidi Tourn.* Stinkende Orach, of Melde, milde Kruid; de bladeren [L].

Dit is een laage plant, geheel en al beſprenkeld met een ſoort van witagtig kleeverig meel: zy groeit by miſthoopen en andere woeſte plaatſen. De bladeren hebben eenen ſter-

(*g*) *Sternutatorium.* (*h*) ἐῤῥινα. (*i*) *Helleborus.* (*k*) *Mucus.* (*l*) *Paralyſis.* (*m*) *Pulvis ſternutatorius.* (*n*) *Diuretici.* (*o*) *Aperientes.* (*p*) *Deobſtruentes.* (*q*) *Urina.* (*r*) *Umbelliferos planta.* (*s*) *Ductus biliarii.*

ſterken ſtinkenden reuk, waar van de hand, door een ligte aanraaking zoo ſterk wordt aangedaan, dat zy niet gemakkelyk daar van te bevryden is. Door haaren reuk heeft zy den naam verworven van een uitſteekend middel tegen de Moederkwaal (*t*) te zyn; en dit is het eenigſte gebruik dat 'er van gemaakt wordt. *Tournefort* pryſt een Aftrekſel (*v*) in geeſt; anderen een Afkookſel (*x*) in water; en anderen een Conſerf, van de bladeren aan, als van wonderlyke uitwerkinge in ongemakken van de pis.

ATRIPLEX SATIVA. Tuin Arrach, Orach, of Melde.

De Tuin *Melde* (welke of van eene bleek groene, of van eene purperagtig roode kleur is, en hierom Atriplex alba & rubra, witte en roode Melde genoemd wordt) wordt voornaamelyk tot een moeskruid voor de keuken gebeezigd. Zy is verkoelende en den afgang zagtelyk bevorderende; een Afkookſel van de bladeren wordt aangepreezen in hardlyvigheid, wanneer de Lyder van eene heete galagtige geſteldheid is.

AVENA [E.]. Haver.

Dit graan is een Artikel, dat meer tot Voedſel, dan tot de Geneeskunſt behoort. Het is van eene genoegzaame voeding en gemakkelyk te verteeren. De Pap, die 'er van gekookt wordt, heeft insgelyks een zagte ſlymagtige hoedanigheid; waar door zy de ſcherpe vogten verſtompt, en nuttig bevonden wordt in ontſteekende ongeſteldheden, hoeſten, heeſchheden, raauwheid en verzweeringe van de keel.

AURANTIORUM HISPALENSIUM *ſuccus & cortex: Fructus Mali aurantiæ majoris* C. B. Sevilie Oranje Appelen; het ſap en de geele ſchil [L. E.] Het COLLEGIE van *Edinburgh* gebruikt ook de bloemen van den boom.

De Oranjeboom is een ſchoone altoos groene boom, of liever heeſter, het geheele jaar door bloemen en vrugten dragende: hy is een inboorling der landen, die onder warmer luchtſtreeken liggen, en kan de winters van de onze niet wel verdragen.

De Bloemen zyn zeer welriekend, en gingen, voor eenigen tyd, door voor een reukwerk van groote achtinge: derzelver ſmaak is eenigzins heet en verzeld van eenen zekeren graad van bitterheid. Zy deelen haaren geur, door trekking (*y*), aan verbeeterden Geeſt van wyn (*z*) mede; en, door diſtilleeringe, zoo wel aan Water als aan Geeſt van wyn: terwyl de bittere ſtoffe in water kan ontbonden worden, en onder het uitdampen van het Afkookſel (*a*) geheel in het Uittrekſel (*b*) overblyft. Het gediſtilleerde water werdt voormaals in de winkels gehouden; doch wordt thans, wegens de ſchaarsheid der Bloemen, niet meer gedaan: het zelve wordt by uitheemſche Schryvers *aqua naphæ* genoemd. Eene Olie, uit deeze bloemen gediſtilleerd, wordt uit *Italien* overgebragt, onder den naam van *Oleum*, of *Eſſentia neroli*.

De buitenſte geele ſchil van de vrugt is een aangenaam ſpeceryagtig bitter, en, in koude ſlymagtige geſteldheden (*c*), een uitneemend maag- en windbreekend (*d*) middel bevonden; het welk den eetluſt bevordert, het geſtel verwarmt, en de ſpanning der ingewanden verſterkt. De Oranjeſchillen ſchynen veel heeter te zyn, dan die der Limoenen, en overvloediger van wezendlyke Olie (*e*) voorzien te zyn; op welke omſtandigheid derhalven, in 't gebruik van deeze geneesmiddelen behoorlyk moet acht gegeeven worden. De geur der eerſten wordt ook geacht minder verlooren te worden, dan die van de anderen: hierom gebruikt het COLLEGIE ook Oranjeſchillen in het geeſtagtig bitter Trekſel (*f*), 't welk beſtemd is om te bewaaren; terwyl de Limoenſchillen den voorrang hebben in het bitter Aftrekſel (*g*) van water. Om dezelfde reden worden 'er een Syroop, en twee gediſtilleerde wateren bereid van de Oranjeſchillen, liever dan van die der Limoenen.

Het

(*t*) *Antihyſtericum.* (*v*) *Tinctura.* (*x*) *Decoctio.* (*y*) *Infuſio.* (*z*) *Spiritus vini rectificatus.* (*a*) *Decoctio.* (*b*) *Extractum.* (*c*) *Conſtitutiones phlegmaticæ.* (*d*) *Stomachicum & Carminativum.* (*e*) *Oleum eſſentiale.* (*f*) *Tinctura.* (*g*) *Infuſio.*

Het ſap van Oranje Appelen is een aangenaam zuur vogt, en van groot nut in ontſteekende koortsagtige ongeſteldheden, om de hitte te maatigen, de ongeregelde beweeging van 't bloed te doen bedaaren, den dorſt te ſtillen, en de heilzaame ontlaſtingen te bevorderen; ook is het van groot nut in ſcheurbuiken; voornaamelyk als het ingegeeven wordt in vereeniging met lepelblad (*b*), kers (*i*), of andere ſcherpe middelen tegen het ſcheurbuik (*k*); gelyk in de *ſucci ſcorbutici* der winkels.

AURANTIA CURASSAVENSIA. Curaſſauſche Oranje Appelen [E.]

Deezen zyn de kleine jonge vrugten van de Sevilie Oranje Appelen, gedroogd. Zy verſchynen het allereerſt in eene openbaare Apotheek, in de tegenwoordige Uitgave van *Edinburgh*; waarin zy tot een inmengſel in de *Maag-Tinctuur* (*l*) en *Elixir* gemaakt zyn. Zy ſchynen zeer wel voor dat gebruik geſchikt te zyn; als zynde middelmaatig heete en bittere ſpeceryen, en vry aangenaam van geur.

AURICULA JUDÆ: *Fungus auricula Judæ, coloris ex cineraceo nigricantis, perniciofus in ſambuci caudice naſcens* J. B. Jooden Oor, een Paddeſtoel, die op oude Vlierboomen groeit. Deeze Paddeſtoel wordt van ſommigen gehouden voor een ſterk buikzuiverend (*m*), van anderen voor een ſaamentrekkend (*n*) middel. Doch de oordeelkundigſte Schryvers verklaaren deszelfs inwendig gebruik gevaarlyk; en daarom hebben de *Londenſche* en *Edinburgſche* COLLEGIEN hetzelve verworpen.

AURICULÆ MURIS *folia*: *Piloſellæ majoris repentis hirſutæ* C. B. Muizen Ooren, de bladeren 'er van.

Dit is een laag kruipende plant, met een ſoort van haair bedekt; zy groeit in 't wilde in drooge Weilanden en bloeit in Juny en July. De bladeren hebben eenen ſcherpagtigen bitteren ſmaak, en worden als een ſaamentrekkend (*o*) middel aangepreezen; maar in de praktyk wordt 'er geen gebruik van gemaakt.

AURIPIGMENTUM. Een delfſtof (*p*), uit Zwavel (*q*) en Rottekruid (*r*) ſaamengeſteld. Zie ARSENICUM.

AURUM. Goud.

Deeze Bergſtof (*s*) is in de Geneeskunſt ingevoerd door de *Arabieren*, welken het hielden voor een van de beſte hart- en zenuwverſterkende (*t*) middelen. En de *Europeërs* hebben het zelve, zonder iets van zyne eigenſchappen te verminderen, van hun overgenomen: ook wordt het in de buitenlandſche Apotheeken nog behouden, en zelfs gemengd onder de inmengſels, van welken eenvouwdige wateren gediſtilleerd worden.

Doch 'er is waarſchynelyk ten deezen tyde niemand, die 'er eenige byzondere kragten uit verwagt; naardien het zekerlyk onveranderlyk is, in 's menſchen lichaam. De Heer *Geoffroy* erkent edelmoedig, ſchoon hy 't niet wil verwerpen uit de hartſterkende bereidingen (*v*), dat hy 't alleen uit beleefdheid voor de *Arabiſche* Schoolen nog aanhoudt. De Scheikundigen hebben door menige, wel uitgewerkte, bearbeidingen getracht, 'er iets uit te trekken, het welk zy *Zwavel* (*x*) of *de Ziel van 't Goud* noemen; maar tot nog toe is 'er geene wyze van bewerkinge uitgevonden, om de ſaamenſtellende deelen van deeze Bergſtoffe van een te ſcheiden; en alle de Uittrekſels (*y*) van 't zelve en van het drinkbaar Goud (*z*), welken tot hier toe zyn te voorſchyn gekomen, zyn niet anders, dan wezendlyke Oploſſingen van hetzelve in koningswater (*a*), met geeſt van wyn of ander vogt getemperd; en zyn veel eer ſchadelyk, dan heilzaam voor 't lichaam bevonden.

AXUNGIA. Vet.

De *Arabieren* hebben verſcheidene ſoorten van Vet in de Geneeskunſt ingevoerd, en dezelven

(*b*) *Cochlearia*. (*i*) *Naſturtium*. (*k*) *Antiſcorbutica*. (*l*) *Tinctura ſtomachica*. (*m*) *Purgans*. (*n*) *Adſtringens*. (*o*) *Adſtringens*. (*p*) *Minerale*. (*q*) *Sulphur*. (*r*) *Arſenicum*. (*s*) *Metallum*. (*t*) *Cordiale & nervos confortans*. (*v*) *Præparationes Cordiales*. (*x*) *Sulphur*. (*y*) *Extractus*. (*z*) *Aurum potabile*. (*a*) *Aqua regia*.

zelven aangeprezen, als ofze verſcheidene kragten bezaten.

Het Collegie van *Wirtemberg* ſchryft, in de laatſte Uitgave van hunne Apotheek in 1741. uitgegeeven, niet minder dan agtentwintig verſchillende ſoorten van Vet voor, om in de Winkels gehouden te worden: en zy onderrichten ons, dat ſommigen derzelven verdunnende en ontbindende (*b*) zyn; als daar zyn dat van den Reiger, de wilde Kat, den Ojevaar, den Patrys, het Konyn, den Haas, den Vos, de Alpiſche Muis, den Das, den Beer, den Wolf, der Slangen en Adders: anderen zyn verhittende, afvagende (*c*) en verrotting maakende (*d*); gelyk dat van de Aal, den Snoek, en de Frout (*e*): Een derde Rang is verzagtende (*f*); als het Vet van Oſſen, Harten, en Geiten: en een vierde verzagtende, teerende (*g*) en ſtreelende (*h*); Dit laatſte begrypt het Vet van Eendvogels, Ganzen, Honden, Capoenen, Bevers, Paerden, Hennen, en Menſchen vet. Doch de ervarenheid beveſtigt de waarheid dier kragten niet, welken aan de verſcheidene ſoorten van Vet worden toegeſchreven. Zy hebben alle eene verzagtende eigenſchap, zy verſlappen de deelen, waar op ze gelegd worden, en beletten de uitwaaſſeming: deeze uitwerkingen en derzelver gevolgen kunnen in een meer' of minder' trap van alle ſoorten van vetten verwagt worden.

Het Collegie van *Londen* heeft daarom ook maar drie ſoorten van vetten behouden, van verſchillende dikte, en voor verſchillende mengſels; te weeten, Vet van Adders, Varkens reuzel, en ſchaapen ongel; waar by het Collegie van *Edinburgh* Geiten ongel gevoegd heeft. En deezen zyn inderdaad genoeg om aan alle de oogmerken te beantwoorden, waar toe Zelfſtandigheden van deezen aart gebruikt worden.

BALAUSTIA: *Flores balauſtiæ flore pleno majore C. B.* Balauſtinen; de Bloemen van den Granaatappelboom, die dubbelde bloemen draagt. [L. E.]

De *Granaatappelboom* met dubbelde bloemen is een laage boom, of liever heeſter, die in *Italie* enz. in 't wilde groeit. De Bloemen hebben eene fraaije roode kleur, in 't aanzien naar eene gedroogde roode Roos gelykende, derzelver ſmaak is bitteragtig en ſaamentrekkende (*i*).

De Bloemen der Granaatappelboomen worden aangepreezen in Buikloopen (*k*), Roodeloopen (*l*), en andere gevallen, waarin ſaamentrekkende middelen, te pas koomen. Zy worden zelden voorgeſchreven in bereidingen, die op ſtaande voet gereed gemaakt worden, en zyn een inmengſel in een eenig winkel ſaamenmengſel, het Poeder uit barnſteen ſaamen geſteld (*m*) [L.]

BALSAMITÆ MARIS ſive *Coſti hortorum folia*: *Menthæ hortenſis corymbiferæ* C. B. Wurmkruid of Reinvaren; de bladeren 'er van. [E.]

Dit was weleer een zeer gemeene tuinplant, en van veel gebruik zoo wel voor de keuken, als tot geneesmiddelen; doch komt thans weinig in aanmerking in beide opzigten; evenwel ſchynt het, wegens zyne kenbaare eigenſchappen, gelyk, of zelfs beeter te zyn, dan ſommige ſpeceryagtige kruiden, welken de praktyk behouden heeft. De bladeren hebben eenen bitteragtigen, heeten, ſpeceryagtigen ſmaak; en een zeer aangenaamen reuk, zeer naby koomende aan dien van Munte, of een mengſel van Munte en Leverbalſem, of Tuinkoſtus. Derzelver geur wordt door diſtilleeringe met water opgeheven; maar verbeeterde Geeſt van wyn trekt dien 'er uit door opgietinge.

BALSAMUM COPAIBA [L. E.] Balſem van *Copaiba*, of Wondbalſem; een vloeibaar harsagtig ſap, vloeijende uit inſnydingen, die gedaan worden in den ſtam van eenen grooten boom, welke in de Spaanſche Weſtindien groeit.

Dit ſap is helder en doorſchynend, van eene witagtige of bleek geele kleur, eenen aan-

(*b*) *Extenuantes & reſolventes.* (*c*) *Detergentes.* (*d*) *Septici.* (*e*) *Umber.* zekere Rivier Viſch. (*f*) *Emolliens.* (*g*) *Digerens.* (*h*) *Leniens.* (*i*) *Adſtringens.* (*k*) *Diarrhœæ.* (*l*) *Dyſenteriæ.* (*m*) *Pulvis e ſuccino compoſitus.*

aangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen prikkelenden ſmaak. Het is gemeenlyk omtrent zoo dik als olie, of een weinig dikker: en als men het lang bewaart, wordt het byna zoo dik als honich; behoudende evenwel zyne helderheid; doch men heeft niet waargenomen, dat het droog of vaſt wordt, gelyk de meeſte andere harsagtige ſappen doen. Men ontmoet ſomtyds een dik ſoort van Balſem Copaive, welke in 't geheel niet doorſchynend is, of althans veel minder zodanig als de voorgaande, en doorgaans een deel troebel wateragtig vogt op den grond heeft. Deeze ſoorte is waarſchynlyk verbaſterd door een bymengſel van andere Zelfſtandigheden, of door kookinge getrokken uit den baſt en de takken van den boom; deszelfs ſmaak en reuk zyn zoo aangenaam niet, als van den oprechten Balſem.

De zuivere *Balſem Copaive* ontbindt geheel en al in verbeeterden Geeſt van wyn (*n*), byzonderlyk als het ſcheivogt vooraf geälkalizeerd is: en deeze ontbinding heeft eenen zeer welriekenden reuk. Met water gediſtilleerd zynde, leevert hy eene groote menigte heldere Olie uit; en in een ſterke hitte, zonder byvoegſel, eene blaauwe Olie.

De *Balſem Copaive* is een nuttig verſterkend en afvagend (*o*) geneesmiddel, verzeld van eenen zekeren graad van prikkelinge. Hy verſterkt het Zenuwgeſtel, ſtrekt om open lyf te maaken, en is in grooter giften buikzuiverende (*p*); bevordert de pis, en zuivert en heelt de zweeren in de piswegen; het welk deeze geacht wordt veel beeter te doen, dan een van de andere Balſems. *Fullerus* merkt aan, dat hy aan de pis eenen zeer bitteren ſmaak geeft; maar geenen violetten reuk, als de Terpentynen doen.

Deeze *Balſem* is voornaamelyk vermaard geweeſt in de Venusziekte, en den witten vloed (*q*), en uitwendig als een wondheelend middel (*r*). De bovengemelde Schryver pryſt hem ook aan in Roodeloopen (*s*), in ſcheurbuikagtige ongeſteldheden (*t*), in long en borſtziektens, en in eenen ſcherpen en verrottenden ſtaat der ſappen: hy zegt gezien te hebben, dat zeer gevaarlyke hoeſten, die klaarblykelyk eene Teering dreigden, door het gebruik van deezen Balſem alleen geneezen zyn; en dat hy, onaangezien zyne heet- en bitterheid, goede uitwerkingen doet in gevallen van uitdrooginge (*v*).

De Gifte van dit geneesmiddel is zelden meer, als twintig, dertig droppels; hoewel ſommigen 'er zeſtig of meer voorſchryven. Het kan gevoeglyk ingenomen worden in de gedaante van eene geſuikerde Olie (*x*); of in die van een Amandelmelk (*y*); waar toe het kan gebragt worden, door het zelve te wryven met Amandelen, of liever met een dik ſlym van Arabiſche Gom, tot datze wel vermengd zyn, en dan by graden eene bekwaame veelheid van water 'er by te doen.

De eenige Winkel bereiding van deezen Balſem is eene brandige Olie (*z*), met het byvoegſel van de Gom guajacum gediſtilleerd [L.] De Balſem zelf is een inmengſel in het Trekſel van Balſem (*a*) en het Trekſel van ſpaanſche vliegen. [E.]

BALSAMUM GILEADENSE, zie OPOBALSAMUM.

BALSAMUM PERUVIANUM. [L. E.] Balſem van *Peru*.

De gemeene *Peruviaanſche Balſem* wordt gezegd, door kookinge in water, getrokken te worden uit eene welriekende Heeſter, die in *Peru* en de warmer geweſten van *Amerika* groeit. Deeze Balſem, tot ons overgebragt zynde, heeft byna de dikte van dunnen honich, is van eene roodägtig bruine kleur, die naa het zwarte helt, van eenen aangenaamen ſpeceryägtigen reuk, en van een zeer heeten bytenden ſmaak. Met water gediſtilleerd, levert hy eene geringe hoeveelheid uit van eene welriekende wezendlyke Olie van eene roodägtige kleur; en door een ſterk vuur, zonder eenig byvoegſel, een geelägtig roode Olie.

De

(*n*) *Spiritus vini rectificatus.* (*o*) *Corroborans & detergens.* (*p*) *Purgans.* (*q*) *Fluxus albus.* (*r*) *Vulnerarium.* (*s*) *Dyſenteriæ.* (*t*) *Cachexiæ ſcorbuticæ.* (*v*) *Caſus hectici.* (*x*) *Elæoſaccharum.* (*y*) *Emulſio.* (*z*) *Oleum empyreumaticum.* (*a*) *Tinctura balſamica.* (*b*) *Tinctura cantharidum.*

De *Balsem* van *Peru* is een zeer heet speceryägtig geneesmiddel, heel veel heeter en scherper, als de *Balsem Copaive.* Deszelven voornaamste uitwerkingen zyn, het gestel te verwarmen, het Zenuwgestel te versterken, en de lymige vogten te verdunnen. Hierom wordt hy gebruikt in sommige soorten van borstkwaalen (*c*), druipers (*d*), rodeloopen (*e*) belette ontlastingen der pisse (*f*) en andere ongemakken, die uit zwakheid der vaste deelen ontstaan, of uit de traagheid en werkeloosheid der sappen voortkomen. Ook wordt hy uitwendig gebruikt, om wonden en zweeren te zuiveren en te geneezen; en somtyds tegen beroerdheden, en zinking pynen. (*g*)

Deeze *Balsem* laat zich niet vermengen met water, melk, uitgeperste Oliën, Vet van Dieren, of wasch: hy moge vermengd worden met dit laatste, koud zynde, gelyk ook met de vetägtige zelfstandigheid, die uitgeperste Olie van foelie genoemd wordt; maar als het mengsel naderhand door hitte gesmolten wordt, scheidt de Balsem zich weder af, en zinkt naa den grond. Doch hy kan met water gemengd worden tot de gedaante van eene Amandelmelk (*h*), op dezelfde wyze, als de Balsem Copaive. Loogzoutägtige Loogen (*i*) ontbinden een groot gedeelte van denzelven; en verbeeterde (*k*) Geest van wyn doet het geheel en al.

Deeze Balsem is een inmengsel in de *Balsamum guajacinum*, *Pilulæ aromaticæ* [L.] *Tinctura balsamica*, *Elixir pectorale*, *balsamum cephalicum*, en den Balsem van *Locatelli* [E.].

Daar is nog een andere soorte van Peruviaanschen Balsem, van eene *witte* kleur, en ongelyk welriekender als de voorgaande. Deeze wordt zeer zelden tot ons overgebragt. Hy wordt gezegd een voortbrengsel te zyn van dezelfde plant, welke de gemeene of *zwarte* balsem uitleevert; en dat hy uit de sneden, die in den stam gedaan worden, uitzweet.

BALSAMUM TOLUTANUM [L. E.] Balsem van *Tolu*.

Deeze vloeit uit eene soorte van Pynboom, die in Tolu in de Spaansche Westindiën groeit; waar van daan de Balsem, in kleine Kalabasschillen tot ons wordt overgebragt. Hy is van eene geelägtig bruine kleur, naa het roode hellende; gestremd zynde is hy dik en taai: en door den tyd wordt hy hard en bros, zonder eenig groot verlies van zyne kragtigste deelen te ondergaan. De reuk van deezen Balsem is by uitstek welriekend, eenigzins naar dien van Limoenen gelykende; zyn smaak is heet en zoetägtig, met weinig van de prikkeling, en niets van den walgagtigen geur, die by de andere Balsems is. Hy heeft dezelfde algemeene kragten, als de voorgaande; maar is veel zagter, en wordt tot sommige gebruiken, byzonderlyk als dat van een versterkend middel (*l*) in zaadvloeden en diergelyke zwakheden, gehouden veel kragtiger te zyn. Hy is een inmengsel in den Wondbalsem, (*p**) [L.], het Treksel van balsem (*q*) en de borstpillen (*r*), en Elixir (*s*) [E.]. Eene Syroop, die met denzelven bezwangerd is, wordt 'er ook in de Winkels gehouden.

BARDANÆ MAJORIS. *seu Lappæ majoris, arcii Dioscoridis* C. B. Klissenkruid; de wortels en zaaden [E.]

Deeze is een gemeene plant, die aan de kanten der wegen groeit, en genoeg bekend is, door zyne schilferagtige koppen, of klissen, welken in de kleederen steeken en daar aan kleeven. — De zaaden hebben eenen bitterägtigen scherpägtigen smaak: zy zyn aangepreezen, als zeer kragtige pisdryvende (*t*) middelen, ingegeeven zynde in de gedaante van eene Amandelmelk (*v*) of in poeder, by de hoeveelheid van een Drachma. — De Wortels smaaken zoetägtig met eene zagte wrangheid en bitterägtigheid: zy worden gehouden voor openende (*x*), pisdryvende (*y*), en zweetverwekkende (*z*); en gezegd te wer-

(*c*) *Asthmata.* (*d*) *Gonorrhœa.* (*e*) *Dysenteriæ.* (*f*) *Suppressiones urinæ.* (*g*) *Dolores rheumaticæ.* (*h*) *Emulsio.* (*i*) *Lixivia alcalina.* (*k*) *Spiritus vini rectificatus.* (*l*) *Corroborans.* (*m*) *Balsamum vulnerarium.* (*n*) *Tinctura balsamica.* (*o*) *Pilulæ pectorales.* (*p*) *Elixir pectorale.* (*p**) *Balsamum vulnerarium.* (*q*) *Tinctura balsamica.* (*r*) *Pilulæ pectorale.* (*s*) *Elixir pectorale.* (*t*) *Diuretica.* (*v*) *Emulsio.* (*x*) *Aperientia.* (*y*) *Diuretica.* (*z*) *Sudorifica.*

werken zonder prikkelinge, zoo dat men ze veilig zou kunnen beproeven in ſcherpe ziektens. Afkookſels (*a*) van dezelven zyn voor lange gebruikt in zinkingägtige (*b*) jichtagtige (*c*) en andere ziektens; en by ſommigen beeter gehouden, als die van Salſaparilla.

BDELLIUM [L. E.] *Bedola.*

Bedola, of *Bdellium* is een Gom-harsägtig ſaamengeſtremd ſap, welk in kluiten van verſcheidene gedaanten en grootten, uit Arabien en Ooſtindien overgebragt wordt. Het heeft eene roodägtig bruine kleur, en gelykt op 't aanzien wel wat naar Myrrhe: als men het in ſtukken ſlaat, vertoont het zich eenigzins doorſcheinend, en, gelyk *Geoffroy* zeer wel aanmerkt, als lym. Het wordt zagt en taai in den mond, kleeft aan de tanden, heeft eenen bitteragtigen ſmaak, en geen onaangenaamen reuk. *Bdellium* is wel eer aangepreezen, als een zweetverwekkend (*d*) pisdryvend (*e*) en een middel voor de (ongemakken van de) Baarmoeder (*f*); en in uitwendige toepaſſingen, om gezwellen te doen ryp worden, enz. In de tegenwoordige praktyk wordt 'er naauwelyks gebruik van gemaakt, dan als een inmengſel in de *Theriaca.*

BECABUNGÆ, *ſeu Anagallidis aquaticæ folia: Veronicæ aquaticæ folio ſubrotundo Moriſ. Hiſt.* Water-Guichel-heil; de bladeren 'er van [L. E.]

Dit is een lage plant, die gemeenlyk in kleine bakken en putten van ſtilſtaand water groeit: de bladeren blyven den geheelen winter over; doch zyn in hunne grootſte volmaaktheid in de lente. Derzelver voornaamſte ſmaak is kruidagtig, verzeld van eene zeer geringe bitterägtigheid.

Bekabunga is wel eer geacht geweeſt eene zeepagtige afvagende kragt (*g*) te hebben, en de lymagtige vogten te verdunnen, zonder prikkelinge: hierom werdt zy voorgeſchreven in die ſoorten van ſcheurbuik, welken heete genoemd worden, waarin de *Lepelbladeren* (*h*) en andere ſcherpe middelen tegen het ſcheurbuik (*i*) zoo goed niet gehouden worden. Thans wordt zy alleen gebruikt in ſaamenvoeginge met die planten, als in de *Sappen tegen het Scheurbuik* (*k*); [L. E.] maar doet mogelyk niet veel tot derzelver kragt. Indien men eenige kragt van de Bekabunga verwagten zal, dan moet zy als voedſel gebruikt worden.

BELLIDIS MAJORIS *folia: Bellidis majoris ſylveſtris caule folioſo* C. B. Groote of Oſſen-Oogen, Madelieven: de bladeren 'er van [E.]

Deeze plant is zeer gemeen in de velden en onder het koorn, bloeijende in May en Juny. De bladeren hebben eenen ſlymagtigen zoutagtigen wrangen ſmaak; zy worden gezegd afvagende (*l*) ontbindende (*m*) openende (*n*) en ook maatig ſaamentrekkende (*o*) te zyn. *Geoffroy* verhaalt, dat het kruid, vergaderd zynde voor dat de bloemen uitkomen, en in water gekookt, aan 't zelve eenen ſcherpen ſmaak mededeelt, die zoo doordringend en fyn is, als peper; en dat dit Afkookzel (*p*) een uitſteekend Wond- en pisdryvend middel (*q*) is: Edoch dit bericht ſchynt meer tot de volgende plant te behooren.

BELLIDIS MINORIS, *ſive conſolidæ minimæ folia: Bellidis minoris ſylveſtris* C. B. Gemeene Madelieven, de bladeren 'er van. [E.]

Deeze is byna overal gemeen, en bloeit vroeg in de lente. — De bladeren hebben eenen fynen ſcherpägtigen ſmaak, en zyn aangeprezen als wond-middelen (*a*); gelyk ook in Borſtkwaalen, of Amborſtigheden (*b*) en uitdroogende koortſen (*c*), en in zulke ziektens, als veroorzaakt worden door het drinken van koude vogten, als 't lichaam te veel verhit is. *Ludovici* houdt de *kleine Madelief* (*d*), als de planten, die gemeenlyk tegen

(*a*) *Decoctio.* (*b*) *Rheumatici.* (*c*) *Arthritici morbi.* (*d*) *Sudorificum.* (*e*) *Diureticum.* (*f*) *Uterinum.* (*g*) *Vis ſaponaria detergens.* (*h*) *Cochleariæ.* (*i*) *Antiſcorbutica.* (*k*) *Succi ſcorbutici.* (*l*) *Detergentia.* (*m*) *Reſolventia.* (*n*) *Aperientia.* (*o*) *Adſtringentia.* (*p*) *Decoctio.* (*q*) *Vulnerarium & diureticum.* (*a*) *Vulneraria.* (*b*) *Aſthmata.* (*c*) *Febres hecticæ.* (*d*) *Bellis minor.*

gen het fcheurbuik gebezigd worden; en als de ontbindende middelen tegen het verdikte bloed in de mildziektens. (*e*)

BENZOINUM [L. E.] Benzoin.

Benzoin is een harsägtig faamengeftremd fap, welk verkregen wordt uit eenen boom, die natuurlyk in beide de Indien groeit, en de winters onzer Luchtftreek bezwaarlyk kan verdragen.

De Hars wordt alleen uit Ooftindiën gebragt; en zulks in groote ftukken, die uit witte en ligt bruine brokken, of geele fpikkels faamengefteld zyn, en zeer ligt tuffchen de handen breeken: die het witfte is en vry van alle onzuiverheden wordt meeft geacht: Deeze hars heeft zeer weinig fmaak, en geeft flegts een weinig zoetigheid op de tong. maar heure fmaak is uitneemend welriekend en aangenaam, byzonder als zy heet gemaakt wordt. Als men ze in bekwaame vaten op het vuur zet, leevert ze eene aanzienlyke hoeveelheid van een wit zoutagtig ftremfel uit, *bloemen* genoemd, van eenen zuuragtigen fmaak en aangenaamen reuk; het welk ontbindbaar is in verbeterden Geeft van wyn, en met hulp van hitte ook in water.

Het voornaamfte gebruik der *Benzoin* heeft plaats in reukwerken, en in blanketfels (*f*): men ontmoet ze zelden in onbereide Voorfchriften, die op ftaande voet bereid worden (*g*), en komt alleen, in zelfftandigheid, in één winkel faamenmengfel, den Wond- of wonder Balfem (*h*), die voornaamelyk tot uitwendig gebruik gefchikt is. Zy zoude des niet temin ook toepaffelyk fchynen tot andere gebruiken, en geene ongegronde aanfpraak hebben op de kragten van *Storax* en den Balfem van *Tolu*, ten minften in een minderen graad. De Bloemen worden aangepreezen in Borftziektens; en met dit oogmerk worden ze tot een inmengfel gemaakt in de *pynftillende Elixir* (*i*) [L.] in de *borft-Elixir*, *Conferf* en *Pillen* (*k*) en in de Koekjes van Zwavel. (*l*) [E.]

BERBERIS, *feu Oxuacanthæ Galeni, cortex & fructus: Berberis dumetorum* C. B. Barberiffe; de baft en vrugt 'er van.

De Barberiffe-Boom is een kleine boom, of liever een groote Heefter, bekleed met een afchkleurigen baft, onder welken een andere is van eene donker geele kleur: De beziën zyn van eene fchoone roode kleur, en bevatten elk twee harde bruine zaaden in zich. Hy groeit in 't wilde op krytagtige bergen, in verfcheidene deelen van Engeland, wordt dikwyls geplant in tuinen en hoven.

De buitenfte baft der takken, en de bladeren hebben eenen faamentrekkenden zuiveren fmaak; de binnenfte geele baft heeft eenen bitteren: deeze laatfte wordt gezegd van dienft te zyn in de Geelzugt (*m*); en by fommigen gehouden voor een nuttig purgeermiddel. (*n*)

De Barberiffen, die in den fmaak aangenaam zuur, en middelmaatig faamentrekkend zyn, heeft men met goed gevolg ingegeeven in overloopingen van Gal (*o*), en in ziekten, die uit hitte, fcherpheid, of dunheid der fappen ontftaan. By de Egyptenaaren heeft men de Barberiffen gebezigd in vloeden, en kwaadaartige koortfen, om de hitte te maatigen, den dorft te ftillen, de kragten te verfterken, en de verrotting voor te koomen: de vrugt wordt geweekt in een dag en nagt, in omtrent twaalfmaal derzelver hoeveelheid van water, met byvoeging van een weinig fenkelzaad, of diergelyk, om de maag niet te beledigen; het vogt afgekleinsd en met fuiker of fyroop van Citroenen zoet gemaakt zynde, wordt den Lyder rykelyk te drinken gegeeven. *Profper Alpinus* (uit wiens Verhandeling *de Medicina Ægyptiorum*, dit bericht getrokken is) verhaalt ons, dat hy zelf dit geneesmiddel met gelukkig gevolg gebruikt heeft, in eene peftagtige koorts, verzeld van eenen onmaatigen galagtigen buikloop (*p*). Een Gely van de vrugt is door het COLLEGIE van Edinburg

(*e*) *Morbi hypochondriaci.* (*f*) Κοσμίτικα. (*g*) *Præfcriptiones extemporaneæ.* (*h*) *Balfamum traumaticum.* (*i*) *Elixir paregoricum.* (*k*) *Elixir pectorale, Electuaria pectoralia & Pilulæ pectorales.* (*l*) Τροχαι *fulphuris.* (*m*) *Arguatus.* (*n*) *Purgans.* (*o*) *Fluxus biliofi.* (*p*) *Diarrhæa biliofa.*

burg voor eene Winkel bereiding voorgeschreven.

BETÆ *folia: Betæ albæ vel pallescentis, quæ sicula & cicla officinarum Mor. & Betæ rubræ vulgaris* C. B. Witte en roode Beet; en de raapwortelagtige roode Beet, of Beteravie. [E.]

Deeze planten worden in de tuinen gekweekt, voornaamelyk tot keuken gebruik. Op het oog kan men weinig onderscheid tusschen dezelven zien, dan het geen in derzelver tytels uitgedrukt is. Afkooksels van Bieten maaken zagtelyk open lyf; hierom zyn ze in den rang der verzagtende kruiden (*q*) geplaatst: maar de planten, die na de kooking overblyven, worden gehouden eene tegengestelde uitwerking te hebben. Zy brengen weinig voedsel aan, en worden van sommigen gezegd nadeelig voor de Maag te zyn. Het sap, dat uit de wortels geperst wordt, is een sterk Niesmiddel. (*r*)

BETONICÆ *folia: Betonicæ purpureæ* C. B. Gemeene of bosch Betonie; de bladeren 'er van. [E.]

Betonie is een laage plant, groeijende in bosschen en schaduwagtige plaatsen, in verscheidene deelen van Engeland: de bloemen komen in Juny en July voort; zy zyn purperagtig van kleur, en staan op punten aan de toppen der steelen. De bladeren en bloemen hebben eenen kruidagtigen wrangen eenigzins bitteren smaak, verzeld van eenen zeer geringen speceryägtigen geur. Dit kruid is lange een gunsteling geweest van de Schryvers over de *Materia Medica*, welken niet in gebreeke bleeven eene groote menigte van goede hoedanigheden aan het zelve toe te schryven. Doch de ervaarenheid ontdekt in de *Betonie* niets anders, dan de hoedanigheid van een zagt versterkend middel (*s*): gelyk daar is een Treksel (*t*) of ligt Afkooksel (*v*) van dezelve, als Thee gedronken; of een verzadigd Aftreksel (*x*) in behoorlyke giften ingegeeven, in slapheid en zwakheid der ingewanden, en in ongesteldheden, die daaruit voortkoomen. Het poeder van de bladeren opgesnoven veroorzaakt niezen; en hierom wordt de Betonie somtyds tot een inmengsel gemaakt in Nies-poeders: doch deeze uitwerking schynt niet te moeten toegeschreven worden, gelyk doorgaans gemeend wordt, aan eenige byzondere prikkelende hoedanigheid in het kruid; maar aan de ruuwe haairen, waar mede de bladeren overdekt zyn. De wortels deezer planten verschillen zeer veel, in hoedanigheid, van de andere deelen: derzelver smaak is bitter en zeer walglyk: in eene kleine gifte ingenomen doen zy geweldig braaken en buikzuiveren, en worden ondersteld vry wat met de wortels van Nieskruid (*y*) gemeen te hebben. Het is zeer zonderling, indien het waar is, dat de Betonie de geenen, die eene zeer groote menigte daar van versaamelen, aandoet met eene ongesteldheid, die naar dronkenschap gelykt; zoo als door *Simon Pauli* en *Bartholinus* verzekerd wordt.

BETONICA AQUATICA, zie SCROPHULARIA AQUATICA MAJOR.

BETULÆ *Cortex & Lachrymæ: Betulæ* C. B. De Berkenboom; de bast en 't sap 'er van. [E.]

Deeze Boom groeit in 't wilde in vogtige Bosschen: zyn bast bestaat uit eene dikke brosse zelfstandigheid van eene bruinagtig roode kleur, en uit verscheidene zeer dunne, gladde, witte, doorschynende vliesjes. Deeze laatsten zyn zeer ontvlambaar, en schynen vol te zyn van eene harsagtige stoffe; alhoewel ze naauwlyks eenen byzonderen reuk of smaak hebben. Het dikke brosse deel is minder harsagtig, en wrang in den smaak: van de geneeskragten van elk deezer deelen, is weinig of niets met zekerheid bekend.

Als men den stam van den boom diepe wondt of doorboort, in 't begin van de Lente; zoo vloeit 'er een zoetagtig sap uit, somtyds (naar men zegt) in zulk een groo-ten

(*q*) *Herbæ emollientes.* (*r*) Ἔῤῥινον. (*s*) *Corroborans.* (*t*) *Infusio.* (*v*) *Decoctio.* (*x*) *Tinctura saturata.* (*y*) *Helleborus.*

ten overvloed, dat het in zwaarte tegen het gewigt van den gantſchen boom met wortel en al kan opweegen: een tak bloedt een *Gallon* (z) of meer in een dag. Dit ſap wordt voornaamelyk aangepreezen in ſcheurbuikagtige ziektens en in andere bedorvenheden van het bloed: deszelfs kenbaarſte uitwerking is, de ontlaſting der pis te bevorderen.

BEZOAR *lapis*. Bezoarſteen.

De Bezoarſteen is een ſteenagtig ſaamengroeiſel, welk in de maag van zekere dieren, die gezegd worden tot het geſlacht der Geiten te behooren, gevonden wordt. Hy is ſaamengeſteld uit zyden, die op een middelpunt uitloopen, en elkanderen omringen, met een weinige holte in 't midden, waar in ſtukjes hout, ſtroo, haair, of diergelyke zelfſtandigheid begrepen is.

De Winkels onderſcheiden twee ſoorten van Bezoar; de eene die uit *Perſien* en *Ooſtindien* gebragt wordt, en de andere uit de Spaanſche Weſtindien. De eerſte, of beſte ſoorte, *Ooſterſche Bezoar* genaamd, heeft eene blinkende, donker groene of olyfkleur, en eene zeer gladde oppervlakte; als men de buitenſte zyde wech neemt, vertoont die, welke daar onder ligt, zich insgelyks glanzig. De Weſterſche heeft eene ruuwe oppervlakte, en eene minder groene kleur, dan de voorgaande: ook is hy veel zwaarder, broſſer en van loſſer weeffel; de zyden zyn dikker, en vertoonen, als men ze breekt, eene menigte van ſtreepen, die fraai door elkanderen geweeven zyn. De Ooſterſche is doorgaans kleiner, dan een walnoot; doch de Weſterſche meeſten tyd grooter en ſomtyds zoo groot als een Ganzen-ey. De eerſte is in 't algemeen het meeſt geacht, en de eenige ſoorte, die by het Collegie van *Londen* nu nog behouden is: maar het Collegie van *Edinburgh* ſchryft beiden nog voor, in de uitgave van hunne *Apotheek*, die voor de tegenwoordige uitgekomen is; doch zy ſchynen nu toe te ſtaan, dat men ze door elkanderen gebruike, dewyl ze, in hunne Lyſt, den naam van *Bezoar ſteen* alleen behouden.

Kæmpfer (in wiens *Amœnitates exoticæ* men volkomen bericht van het Bezoar Dier kan vinden) verhaalt ons, dat deeze ſteen, by de Perſiaanen hoog in achting is, en zelfs van meerder waarde, dan in *Europa*; dit en verſcheidene andere omſtandigheden, onnoodig hier te verhaalen, hebben aanleiding aan veelen gegeeven om te vermoeden, dat de rechte Bezoar, nooit tot ons gekomen is. Sommige Schryvers houden ſterk ſtaande, dat alle de ſteenen, die gemeenlyk onder dien naam verkogt worden, door kunſt gemaakte ſaamenmengſels zyn. Dat ſommigen inderdaad zodanig zyn, is openbaar; hier van daan ook het groot verſchil in de opgave der hoedanigheden, die ſommige Menſchen 'er van gedaan hebben: de ſteenen, door *Slare* onderzocht, werden niet ontbonden in zuure vogten; maar die *Grew* en *Boyle* beproefden, wel: die door *Geoffroy* gebruikt werden (in ſommige proeven, die in de Franſche Gedenkſchriften van 1710. verhaald worden) ſcheenen zelfs onvatbaar voor de werking van verbeeterden Geeſt van wyn (a); terwyl ſommigen van die, welke *Neumann* te *Berlyn* onderzocht, geheel en al daarin ontbonden werden. Het algemeene kenmerk der goedheid van deezen ſteen is, dat hy eene donker groene kleur afgeeft, op wit papier, dat met kryt beſtreeken is.

Bezoar was onbekend by de oude Grieken; en is het eerſt by de Arabieren in aanmerking gekomen, die denzelven hooglyk pryzen in zeer veele ongemakken, byzonderlyk tegen vergift. Laatere Schryvers verëeren denzelven ook met ongemeene aanpryzingen, als een zweet- en verdryvend middel (b); kragten, waar op hy zekerlyk geene aanſpraak heeft. Het is een ziekelyk ſaamengroeiſel, dat veel overeenkomſt heeft met den Graveelſteen der Menſchen; dat geenen reuk noch ſmaak heeft, niet verteerbaar is in de maag der Dieren, waarin het gevonden wordt, en op welk bezwaarlyk eenig ſap van het Menſchelyk ligchaam kan werken. Het kan in geen ander-licht

(z) Zie van deeze Maat I. Deel. pag. 35. (a) *Spiritus vini rectificatus.* (b) *Sudorificum & alexipharmacum.*

dicht befchouwd worden, dan als een opflorpend middel (*c*); en is verre het zwakfte van alle de gemeene zelfftandigheden van dien rang. Men heeft het wel tot een half drachma, en fomtyds tot een heel dragma toe ingegeeven, zonder eenige merkelyke uitwerkinge; alhoewel de gewoone gifte, (uit aanmerkinge van zynen hoogen prys) flegts eenige grainen is.

BISMALVA, zie ALTHÆA.

BISMUTHUM. *Bismuth.*

Bismuth is een zwaar bros Metaal, gelykende uiterlyk naar het Koningske van Spiesglas (*d*) en Spiauter (*e*); maar in hoedanigheid grootelyks van dezelven verfchillende. Het wordt met geweld in het zuur van Salpeter (*f*) ontbonden; daar dit zuur het Koningske van Spiesglas alleenlyk verbyt; en het wordt naauwlyks in 't geheel eenigzins opgeloft in het zuur van zeezout (*g*), het welk fterk op Spiauter werkt. Eene Kalk en Bloem van dit half metaal is weleer aangepreezen geweeft, als in kragten overeenkomende met fommige bereidingen van Spiesglas (*h*); maar zy zyn tegenwoordig niet anders in gebruik, dan als een blanketfel voor de fchoonheid. Zie III. *Deel.* IX. *Hoofdft.*

BISTORTÆ *radix*: *Biftortæ majoris radice minus intorta C. B.* Hertstong, of Slangenkruid; de wortel 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in vogtige weiden, in verfcheidene deelen van Engeland; doch is niet zeer gemeen omtrent *Londen*. De Wortel heeft omtrent de dikte van een pink, is van buiten donker bruin en van binnen wit van kleur: hy is wormswyze gedraaid of gebogen, (waar van daan de plant ook haaren naam heeft) met een lid aan elken draai, of bogt, en vol met bosjes van vezelen: de wortels van deeze foorte, die wy hier bedoelen, hebben maar een of twee bogten of draaijingen; anderen hebben 'er drie of meer.

Alle de deelen van het Slangen kruid hebben eenen ruuwen wrangen fmaak, byzonderlyk de wortel, die een van de fterkfte faamentrekkende plantgewaffen (*i*) is. Hierom wordt hy in alle foorten van onmatige bloedvloeijingen (*k*) en andere vloeden, waarin alleen faamentrekkinge vereifcht wordt, zoo wel inwendig als uitwendig gebruikt.

Het is zekerlyk een zeer kragtig faamentrekkend middel, (**k*) en moet eenvouwdig als zodanig aangemerkt worden: want op de zweetverwekkende (*l*) pefttegenftaande (*m*) en andere diergelyke kragten, die aan het zelve worden toegeëigend, heeft het geen ander recht, dan ingevolge van zyne faamentrekkende kragt, (*n*) en van zyne verrotting tegenftaande (*o*) eigenfchap, welke het met andere faamentrekkende plantgewaffen (*p*) gemeen heeft. De grootfte gifte van deezen wortel in poeder is een Drachma. Hy komt alleen, als een inmengfel in het winkel-faamenmengfel, dat *Species è fcordio* hiet. [L.]

BITUMEN JUDAICUM [L.] *Afphaltus.* Jodenlym.

Dit is een ligte, vafte pik, die van buiten eene donkeragtige, en van binnen eene donker zwarte blinkende kleur heeft; met zeer weinig fmaak, en naauwelyks eenigen reuk, ten zy dat ze heet gemaakt worde, wanneer ze eenen zeer pikagtigen reuk uitgeeft. Zy wordt zeer overvloedig in de aarde gevonden in verfcheidene deelen van *Egypte*, en op de oppervlakte van de *Doode Zee*; maar zeer zelden tot ons overgebragt. In haare plaatfe gebruiken de Winkels andere Joodenlymagtige (*q*) zelfftandigheden, die in Frankryk, Duitfchland en Zwitferland gevonden worden: deezen hebben eenen veel fterker pikagtigen reuk; maar in andere opzigten komen ze heel zeer met de waare Afphalt overeen. Somtyds wordt de Pik zelve of de doode kop (*r*) die na

(*c*) *Abforbens.* (*d*) *Regulus Antimonii.* (*e*) *Zincum.* (*f*) *Acidum Nitri.* (*g*) *Acidum Salis marini.* (*h*) *Præparationes antimoniales.* (*i*) *Adftringens vegetabile.* (*k*) *Hæmorrhagines.* (**k*) *Stypticum.* (*l*) *Sudorifica.* (*m*) *Antipeftilentialis virtus.* (*n*) *Adftringentia.* (*o*) *Vis antifeptica.* (*p*) *Styptica vegetabilia.* (*q*) *Subftantiæ bituminofæ.* (*r*) *Caput mortuum.*

na de diftilleering van amber overblyft, in plaats van Joodenlym genomen. Eene groote menigte van verfcheidene kragten heeft men aan deeze Joodenlym toegefchreven, als ontbindende (s) verdryvende (t) lymagtigmaakende (v) zweetverwekkende (x) verzagtende (y) de maandftonden bevorderende (z) enz. doch het is al federt langen tyd niet anders gebruikt, dan als een inmengfel in de *Theriaca.* Het COLLEGIE van *Edinburgh* de *Theriaca* nu afgefchaft hebbende, heeft dus ook de Joodenlym uitgewifcht.

BOLI. *Bolus* Aarden.

Bolus Aarden zyn broffer dan kley, en zoo taai niet; zich ligter met water vereenigende en weder vryer daar van affcheidende en bezinkende. Op het aanraaken zyn ze zagt en vetagtig, kleeven aan de tonge, en fmelten langzaamerhand in den mond, met agterlaatinge van eenige merkelyke faamentrekkinge. Men heeft veele verfcheidene foorten van Aarden in de Geneeskunft ingevoerd, waar van de voornaamften deeze volgende zyn.

1. BOLUS ARMENA. *Armenifche Bolus.* [L. E.] De zuivere Armenifche Bolus heeft eene helder roode kleur, met een geelen weerfchyn: het is een van de hardfte en vafte lichaam van deezen rang, en niet glad en effen, gelyk de anderen, maar heeft gemeenlyk eene ruuwe en ftroeve oppervlakte. Met zuuren maakt zy geene opbruiffching.

2. BOLUS GALLICA. *Franfche Bolus* [L. E.] De gemeene Franfche Bolus heeft eene bleek roode kleur, met onregelmaatige fprenkels of aderen van wit en geel gemarmerd. Zy is veel zagter dan de voorgaande; en maakt eene zagte opbruiffching met zuuren.

3. BOLUS BLESENSIS. *Bloifche Bolus.* Deeze is eene geele Bolus Aarde, heel wat ligter dan de voorgaande, en dan meeft alle de geele Aarden. Zy bruifcht fterk op met zuuren.

4. BOLUS BOHEMICA. *Bobeemfche Bolus.* Deeze heeft eene geele kleur met een rooden weerfchyn, doorgaans van effen weeffel. Zuuren hebben 'er geen vat op.

5. BOLUS LEMNIA. *Lemnifche Bolus.* Deeze is eene bleek roode Aarde; zagtelyk opbruiffchende met zuuren.

6. TERRA SILESIACA. Silefifche Aarde. Zy heeft eene bruinagtig geele kleur: de zuuren doen 'er geene merkelyke uitwerking op. Deeze en andere aarden klein geftampt, en met zekere indrukzelen 'er in geperft zynde, worden *Zegel-Aarden genaamd.* (a). Van de Armenifche, Lemnifche en Bloifche Bolus Aarden wordt zelden de oprechte in de Winkels gevonden; dewyl de Corfer Aarden, of witte kley, met oker gekleurd, doodekop (b) van Vitriool enz. dikwils derzelver plaats vervangen. De oprechte kan daaruit onderfcheidenlyk gekend worden, dat ze gelykelyk van 't water fcheiden en bezinken, zonder eenige affcheiding van haare deelen; de oprechte Bolus Aarden behouden haare kleur of worden hooger in het vuur; terwyl de gemaakte en bedrieglyke foorten rood verbranden.

Deeze Aarden zyn wel eer aangepreezen geweeft, als faamentrekkende (c) zweetverwekkende en verdryvende middelen (d), in Buikloopen (e), Roodeloopen (f), Bloedvloeijingen (g), en in kwaadaartige en peftagtige ziektens. In Darmvloeden (h) en ongemakken van de eerfte (i) wegen, kunnen zy zekerlyk van eenigen dienft zyn; maar de kragten, die haar in andere gevallen worden toegefchreeven, fchynen geenen grond te hebben.

In de *Londenfche Apotheek* is de Bolus Aarde een inmengfel in het *Poeder uit Bolus Aarde* (k), *uit Waterlook* (l), in de *koekjes voor de Maagpyn* (m), *de Theriaca*, en in één faamen-

(s) *Refolvens.* (t) *Difcutiens.* (v) *Glutinans.* (x) *Sudorificans.* (y) *Emolliens.* (z) *Emmenagogica virtus.* (a) *Terræ figillatæ.* (b) *Caput mortuum vitrioli.* (c) *Adftringentia.* (d) *Alexipharmaca.* (e) *Diarrhææ.* (f) *Dyfenteriæ.* (g) *Hæmorrhagines.* (h) *Fluxus inteftinales.* (i) *Primæ viæ.* (k) *Pulvis è Bolo.* (l) *è Scordio.* (m) *Tabellæ cardialgicæ.*

menmengſel voor uitwendig gebruik, te weeten, de *geneezende Steen* (n). Geen eene ſoorte van deeze Aarden wordt in eenig ſaamenmengſel van de *Edinburgſche Apotheek* gebruikt.

BOMBYX, zie SERICUM.

BONI HENRICI, *ſive Lapathi unctuoſi folia: Lapathi unctuoſi olidi perennis ſpinachiæ facie Moriſ.* Engels Bingel-kruid, Glaskruid, of Wintergroen; de bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid ontmoet men aan de kanten der wegen en op onbebouwde plaatſen. Het wordt in den rang der verzagtende kruiden geplaatſt; maar zelden in de praktyk gebruikt. De bladeren 'er van worden by het gemeene Volk gebruikt om ligte wonden te heelen, oude zweeren te zuiveren en tot meer diergelyke einden.

BORRAGINIS *flore cæruleo.* J. B. Bernagie; de bloemen 'er van. [E.]

Dit is een ruige plant, bekleed met kleine ſteekelagtige haairen: zy groeit op woeſte plaatſen en oude muuren. Aan de bloemen deezer plante heeft men eene vervrolykende kragt toegeſchreven, waarom de Bernagie ook in den rang der zogenaamde hartverſterkende Bloemen (o) geplaatſt is: doch het is openbaar, dat zy zeer weinige aanſpraak hebben op eenige kragt van deezen aart, en ſchynen in 't geheel niets te beduiden te hebben.

BORAX [L. E.] *Borax.*

Dit is eene zoutagtige zelfſtandigheid, uit Ooſtindien overgebragt in groote klompen, welke ten deele uit groote, maar meeſt uit kleine Cryſtallen zyn ſaamengeſteld; en deels wit, deels groen, door eene grysgeele zelfſtandigheid, als 't ware, ſaamengevoegd, doormengd met zand, kleine ſteentjes en andere onzuiverheden: de zuivere Cryſtallen, aan 't vuur blootgeſteld zynde, ſmelten tot een ſoort van glas, welk nooit in water kan ontbonden worden.

Dit zout ontbonden en tot Cryſtal geworden zynde, maakt kleine doorſchynende klompjes: de Bereiders 'er van hebben een manier, om het in grooter Cryſtallen te doen ſchieten; doch deezen verſchillen in verſcheidene opzigten van het echte zout; in zoo verre, dat *Cramer* dezelven niet een gezuiverde, maar verbaſterde Borax noemt. De oorſprong van dit zout is tot nog toe onbekend, en deszelfs ſaamenſtelling kent men maar ten deele. Dus hebben veele proeven klaarlyk aangetoond, dat het uit een vaſt loogzoutagtig zout (p) beſtaat, welk het zelfde is met den grondſlag van 't Zeezout, in eenen zekeren graad geneutralizeerd, door een minder gedeelte van eene andere zoute zelfſtandigheid, welke tot hier toe nergens, zoo veel ik weet, ontdekt is, dan in de *Borax* zelve.

Ook zyn de geneeskragten van de Borax nog niet genoegzaam door de ervaarenheid beveſtigd: men onderſtelt dat ze, by giften van een half Drachma of twee Scrupels, pisdryvende (q), de maandſtonden verwekkende (r), en de verloſſing bevorderende (s) is: het eenig winkel ſaamenmengſel, waar in ze gebruikt wordt, is het *Poeder om de verloſſing te bevorderen* (t) van de *Edinburgſche Apotheek.* De Heer *Biſſet* pryſt eene ontbinding van dit zout, in water, aan, als een zeer kragtig en tot nog toe onbekend middel, om ſpruwagtige korſten (v) in den mond en de keel der Kinderen op te loſſen. 'Er zyn gewigtige redenen, om te gelooven, dat de kragten der Borax veel grooter zyn, dan zy in 't algemeen onderſteld worden te weezen.

BOTRYOS *folia: Chenopodii ambroſioidis folio ſinuato Tourn. Atriplicis odoræ ſeu ſuaveolentis Moris.* Druiven kruid; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant wordt in de tuinen gekweekt; zy heeft eenen ſterken niet onaangenaamen reuk; en eenen heeten eenigzins prikkelenden ſmaak. Zy wordt aangepreezen als een windbreekend (x) en borſtmiddel (y). Men kan van dezelve trekſels drinken, als Thee.

BRAS-

(n) *Lapis medicamentoſus.* (o) *Flores cordiales.* (p) *Sal fixum alcalinum.* (q) *Diureticum.* (r) *Emmenagogicum.* (s) *Promovens partum.* (t) *Pulvis ad partum.* (v) *Cruſtæ aphthuoſæ.* (x) *Carminativum.* (y) *Pectorales.*

BRASSICA SATIVA: *Braſſica capitata alba C. B. & Braſſica Capitata rubra C. B. & Braſſica alba capite oblongo non penitus clauſo C. B. Braſſica ſabauda Ger. & Park. & Braſſica cauliflora C. B.* Witte en roode Kool, Spruitkool, Savooikool, en Bloemkool. [E.]

Deeze allen worden in de tuinen gekweekt, meer voor de keuken, dan voor geneeskundig gebruik. Zy worden alle gehouden zwaar te zyn om te verteeren, weinig voedſel te geeven en veele winden te verwekken; ſchoon waarſchynelyk op geen heel goed fundament. Zy hellen ſterk over tot verrotting, en koomen veel eer tot dien ſtaat dan byna eenig ander plantgewas; als zy verrot zyn, is derzelver reuk insgelyks de bezwaarlykſte, en gelykt zeer naar dien van verrotte zelfſtandigheden van Dieren. Men zegt dat een afkookſel van dezelven open lyf maakt. Van alle deeze planten wordt de Bloemkool gehouden voor de ligtſte om te verteeren. De witte ſtinkt het meeſt, en de roode is 't meeſt verzagtende en verſlappende (*z*). Men pryſt een afkookſel deezer laatſte aan om de ſcherpe vogten te verzagten in ſommige borſtkwaalen, en in heeſchheid.

BRASSICÆ MARINÆ *ſeu ſoldanellæ folia*: *Convolvuli maritimi ſoldanellæ dicti Raji.* Zee-winde, Zee-ſpruitkool, Schots Lepelblad, of Soldanella; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is eene kruipende plant, die, in verſcheidene deelen van de Noordzyde van Engeland, aan de Zeeſtranden groeit. De wortels, bladeren en ſteelen leeveren een melkagtig ſap uit.

Soldanella, of Zee-winde is een ſterk buikzuiverend (*a*) middel, dat zeer ruuw en geweldig werkt, en daarom met recht uit de praktyk verworpen is. De geenen, die derzelver gebruik aanpryzen, verſchillen heel zeer in het bepaalen van de gifte; ſommigen ſchryven een half Once voor, anderen drie Drachma's, en nog anderen een geheele hand vol.

BRITANNICA, zie LAPATHUM.

BRUNELLA, zie PRUNELLA.

BRUSCUS, zie RUSCUS.

BRYONIÆ ALBÆ *radix*: *Bryoniæ aſperæ ſive albæ baccis rubris* C. B. Witte Bryonie, Kwartelbeſie, of wilde Wyngaard; de wortels 'er van. [E.]

Dit is een ruuwe plant; die op drooge heuvels groeit, onder heggen, en tegen de ſtruiken opklimt. De wortels 'er van zyn groot, en ſomtyds zoo dik als een mans dey: derzelver reuk is ſterk en onaangenaam, als zy verſch zyn; de ſmaak walgagtig bitter, ſcherp en bytende: het ſap is zoo ſcherp, dat het de huid, in een' korten tyd, doorbyt: alsze gedroogd worden, verliezen ze een groot gedeelte van hunne ſcherpheid, en hunnen reuk byna geheel en al.

Bryonie wortel, of wilde Wyngaards wortel is een ſterk prikkelend buikzuiverend middel (*b*); en als zodanig is het ſomtyds met goed gevolg ingegeeven in gevallen van razernye (*c*), in ſommige ſoorten van Waterzugt (*d*) en in verſcheidene langduurige en wederkeerende ziekten (*e*), waar in eene ſchielyke ontbinding van lymagtige ſappen, en eene haaſtige prikkeling op de vaſte deelen vereiſcht werdt. Een Uittrekſel 'er van met water gemaakt, werkt zagter en veiliger, dan de wortel in zelfſtandigheid; van een half Drachma tot een Drachma ingegeeven, is het, naar men zegt, bevonden een zagt buikzuiverend (*f*) middel te zyn; gelyk ook kragtig op de pis te werken.

De wortel van wilde Wyngaard, uitwendig toegepaſt, wordt gezegd een kragtig verdryvend (*g*) middel te zyn: hy komt dus ook in een Pap tot dat oogmerk in de *Edinburgſche Apotheek.*

BUFO. De Padde.

Dit Dier wordt doorgaans voor vergiftig gehouden, byzonderlyk deszelfs kwyl, en een zeker

(*z*) *Emolliens & laxans.* (*a*) *Catharticum.* (*b*) *Catharticum irritans.* (*c*) *Caſus maniacales.* (*d*) *Hydrops.* (*e*) *Morbi chronicales.* (*f*) *Purgans.* (*g*) *Diſcutiens.*

zeker scherp vogt, welk onderfteld wordt de pis te zyn, en welk het, als het getergd wordt, tot eenen aanmerkelyken afftand uitwerpt. Het zelve is eerft in de Geneeskunft ingevoerd, by gelegenheid van eene geneezing, aan een waterzugtig Menfch verricht, welken tot poeder gemaakte Padden waren ingegeeven, om hem naa de andere waereld te zenden; maar die, na dat hy ze hadt ingenomen, eene groote menigte pis loosde, en fpoedig van zyne ziekte herfteld werdt: van dien tyd af is de padde, door een maatig vuur gedroogd en tot poeder gemaakt zynde, als een pisdryvend middel (*h*) in hooge achting geweeft.

Deeze bereiding wordt insgelyks gezegd, als ze uitwendig op den Navel wordt toegepaft, Bloedvloeijingen (*i*), byzonderlyk die van de Baarmoeder (*k*) te ftuiten. Het COLLEGIE van *Edinburgh* hadt, in de voorgaande Uitgave van zyne Apotheek, de Padde in zyne lyft der enkele Geneesmiddelen behouden, en gaf insgelyks de bewerking van ze te droogen, op; maar heeft dit walglyk Dier nu gantfchelyk verworpen.

BUGLOSSI *radix, folia, flores: Buglossi angustifolii majoris C. B.* Tuin-Buglos, Offetong; de wortels, bladeren en bloemen 'er van [E.]

Dit is een ruuwe, haairige plant, gelykende naar Bernagie, maar is zoo fteekelagtig niet: een wild foort 'er van ontmoet men gemeenlyk in heggen en tuffchen het koorn, welke van de Tuinbuglos alleen daarin verfchilt, dat zy fmaller van blad is. De Offetong heeft een flymagtigen zoetagtigen fmaak, verzeld van een foorte van verkoelinge: de wortels zyn het meeft, en de bloemen het minft lymagtig. Deeze hoedanigheden wyzen derzelver gebruik aan in heete galagtige (*l*), of ontfteekagtige ziekten (*m*), en in eenen ftaat, dat de vogten al te dun en fcherp zyn. De Bloemen zyn een van de vier foorten, welke hartverfterkende (*n*) genaamd worden: de eenige hoedanigheid, die zy bezitten, en haar recht kan geeven tot deeze benaaming, is, dat zy maatiglyk verzagten en verkoelen, zonder het gehemelte of de Maag te beledigen; en dus kunnen ze in warme Luchtftreeken, of heete ziekten, den Lyder eenigermaate verfriffchen.

BUGULÆ *five confolidæ mediæ folia: Bugulæ fylvaticæ vulgaris cæruleæ Morifon.* Wondkruid, Waalwortel, de bladeren 'er van. [E.]

Dit Kruid groeit in 't wilde, in boffchen, heggen en vogtige weiden. De bladeren hebben eenen zoetagtigen fmaak, die langzaamerhand bitteragtig en wrang wordt; zy worden aangepreezen als wond middelen (*o*), en in alle gevallen, waar in zagte faamentrekkende, of verfterkende middelen (*p*) te pas komen.

BUNIAS, zie NAPUS.

BURSÆ PASTORIS *folia: Thlafpis fatui, burfæ paftoris dicti Raji.* Herders beurs; de bladeren 'er van.

Deeze plant is zeer gemeen in woefte plaatfen, en wordt den geheelen zomer door in bloem gevonden. Schaapherders beurs is lange vermaard geweeft als een faamentrekkend (*q*) middel, en fterk aangepreezen in buikloopen (*r*), roodeloopen (*s*), vloeden van de Baarmoeder (*t*), en in 't algemeen in alle ziekten, waarin eenige foorte van faamentrekkende dingen kan te ftaade komen. Sommigen hebben het voor een zoo fterk faamentrekkend (*v*) middel gehouden, dat het naauwlyks veilig inwendig konde ingegeeven worden. Anderen hebben gemeend, dat het van eenen heeten vuurigen aart was, en onderfteld dat het de vloeden ftuitte, door de fappen te doen ftremmen, gelyk *alcohol* (*x*), of door de mondjes der vaten te branden of te fchroeijen. Doch de kenbaare eigenfchappen van de Schaapherders beurze geeven weinig grond tot het een noch het ander deezer gevoelens; het heeft geene merkbaare hitte, fcherpheid, prikkelen-

(*h*) *Diureticum.* (*i*) *Hæmorrhagines.* (*k*) *Uterus.* (*l*) *Morbi biliofi.* (*m*) *Inflammatorii.* (*n*) *Flores cordiales.* (*o*) *Medicinæ vulnerariæ.* (*p*) *Corroborantia.* (*q*) *Adftringens.* (*r*) *Diarrhææ.* (*s*) *Dyfenteriæ.* (*t*) *Fluxus uterini.* (*x*) *Alcohol* is een zeer fyn en ontaftbaar poeder, of een zeer zuivere en wel overgehaalde Geeft.

kelende kragt, en naauwlyks eenige ſaamentrekkende: de ſmaak is byna enkel kruidagtig; zo dat zulks alleen genoeg is, om den bynaam van *Fatuum*, dwaas, door den Hr. Ray 'er aan gegeeven, ſtaande te houden.

BUXI *lignum* [L.] & *folia* [E.]: *Buxi arboreſcentes* C. B. De Busboom; de bladeren en het hout.

De *Busboom* is een kleine boom, die in ſommige deelen van *Kent* en *Surry* groeit. Het hout heeft eene geele kleur, is veel harder, vaſter, en zwaarder, dan eenig ander hout van *Europa*. De bladeren hebben eenen ſterken walgenden ſmaak, en, als ze verſch zyn, eenen ſtinkenden reuk: zy worden gezegd ſterk den buik te zuiveren, door de giſte van een Drachma. Een Afkookſel (*y*) van het hout wordt door ſommigen aangepreezen, als een ſterk zweetmiddel (*z*), beeter zelfs als *Guajacum*: Doch de ſmaak ontdekt veel eer, dat het de hoedanigheden van dat hout niet eens bezit. Ondertuſſchen worden tegenwoordig noch het hout noch de bladeren van den Busboom gebruikt tot eenig ander einde, dan tot het diſtilleeren van eene vuurige Olie (*a*) [L.]; en zulk eene Olie van byna dezelfde hoedanigheid, kan men, door dezelfde behandeling, byna van alle houten verkrygen.

CACAO [E.] Chocolaat Nooten.

Deeze Nooten zyn de vrugt van eenen Americaanſchen boom, die naar amandelen gelykt. Het voornaamſte gebruik deezer nooten heeft plaats in 't bereiden van dien voedenden drank, dien men Chocolade noemt. Dit is een zagt, vetagtig, voedend vogt, dat bekwaam is om de ſcherpe vogten te verzagten, en van grooten dienſt in teeringagtige ziekten; voornaamelyk als hy met melk en maar een weinigje ſpecerye bereid wordt.

CALAMINARIS LAPIS. [L. E.] Calamyn ſteen.

Deeze delfſtoffe wordt overvloedig in Engeland, Duitſchland en andere Landen gevonden, het zy in onderſcheidene Mynen, of met de Ertſen van verſcheidene Bergſtoffen vermengd. Het is doorgaands van eene gryze, bruine, geele, of bleek roode kleur; zeer hard, hoewel niet hard genoeg, om 'er vuur uit te ſlaan met ſtaal. Het is van ſommigen aangezien voor eene enkele Aarde, van anderen voor eene yzer-Erts: laatere proeven hebben ontdekt dat het eene Erts van Spiauter (*b*) is. De Calamyn ſteen is doorgaans uitgebrand, of tot kalk gebrand (*c*) eer hy in de winkels komt, om 'er een zwavelagtige of rottekruidagtige ſtoffe (*d*), die men onderſtelt in de ruuwe Delfſtoffe begreepen te zyn, uit afteſcheiden; en om hem gemakkelyker tot een fyn poeder te kunnen vryven. In deezen ſtaat wordt hy gebruikt in Oogwaters (*e*) tegens afvloeijingen van dunne ſcherpe vogten op de Oogen; om vogtige, loopende zweeren op te droogen; en ontvellingen te heelen. Hy is de grondſlag van eene Winkelbereiding, zynde *eene waſch zalve tegen zweeren* (*f*).

CALAMINTHÆ *folia*: *Calaminthæ pulegii odore ſeu nepetæ* C. B. *Calaminthæ foliis, ovatis obtuſis, caule procumbente Halleri.* Veld-Calamint, Berg-munt; de bladeren 'er van. [L.]

Dit is eene laage plant, die in 't wilde groeit, langs de heggen en hooge wegen, en in drooge zandige gronden. De bladeren hebben eenen levendigen heeten ſmaak, en ruiken ſterk naar Poly: als geneesmiddelen verſchillen zy anderszins weinig van wilde munt, dan dat ze wat heeter zyn en minder aangenaam ruiken; welke laatſte omſtandigheid der Calaminte den voorrang bezorgd heeft in de Moederkwaalen. (*g*)

CALAMINTHÆ MONTANÆ *folia*: *Calaminthæ flore magno vulgaris* J. B. Gemeene Calamint, de bladeren 'er van. [E]

Deeze plant is onder ons, niettegenſtaande derzelver naam, lang zoo gemeen niet, als de voorgaande, welke haare plaats, op de markten, doorgaands ingenomen heeft: hierom heeft

(*y*) *Decoctio.* (*z*) *Sudorificum.* (*a*) *Oleum empyreumaticum.* (*b*) *Zincum.* (*c*) *Calcinatus.* (*d*) *Materia ſulphurea aut arſenicalis.* (*e*) *Collyria.* (*f*) *Epuloticum ceratum.* (*g*) *Caſus hyſterici.*

heeft het COLLEGIE van *Londen* deeze Berg-munt nu laaten vaaren, en de andere aangenomen. De *Berg-munt* (*b*) is ook zoo kragtig niet, als de voorgaande foorte: want de fmaak is flaauwer; en de reuk komt naby aan die van de wilde Munten, zonder iets van den fterken geur der Poly van de andere te bezitten.

CALAMI AROMATICI *radix*: *Acori veri*, *five Calami aromatici officinarum*. C. B. Lieflyk ruikende Lies, of Lifch; de wortels 'er van. [L. E.]

Deeze Liefch (in Holland gemeenlyk *Calmus* genaamd) gelykt, ten aanzien der bladeren, naar de gemeene *Iris*; maar in andere opzigten verfchilt zy zeer veel daar van: de fteel groeit digte by de bladeren uit: de onderfte helft, waar aan de bloemen voortkomen, is rondagtig; het gedeelte dat daar boven is, breed, gelyk de andere bladeren: de bloemen zyn zeer klein, witagtig en ftaan op een foorte van bol, die omtrent de dikte van een vinger heeft. Deeze groeit overvloedig in flooten en moerasfige plaatfen, omtrent Norwich en andere plaatfen van dit Yland; in de Rivieren van Holland; in Zwitzerland; en in andere Landen van Europa. Men heeft de Winkels gemeenlyk voorzien met gedroogde wortels uit de Levant, welken niet beeter fchynen te weezen, dan die in onzen eigen grond wasfen.

De wortel van Calmus is vol leeden, gekronkeld, een weinig plat aan de zyden, van binnen wit van kleur, en los fponsagtig van weeffel: zyn reuk is fterk; de fmaak heet, fcherp, bitteragtig en fpeceryagtig; beiden zoo wel de reuk als de fmaak, worden door het uitdroogen verbeeterd. Deeze wortel wordt doorgaands aangemerkt, als een windbreekend (*i*) geneesmiddel, en als een middel voor de Maag (*k*), en als zodanig ook fomtyds in de Praktyk gebruikt. Sommigen zeggen, dat deeze wortel alle andere plantgewasfen, die deeze Noorder luchtftreeken voortbrengen, in fpeceryagtigen geur, overtreft; doch die geenen, welken ik gelegenheid gehad heb te onderzoeken, moeften het, in dit opzigt, by veelen van onze gemeene planten verliezen. Nogthans is hy een fraaije fpecery. Hy is een inmengfel in de *Mithridaat* en *Theriaca* van de *Londenfche Apotheek*, en in de fpeceryagtige Maagtrekfels (*l*), en het faamengefteld Poeder van *Kalfsvoet* (*m*), van de *Edinburgfche Apotheek*. De verfche wortel gekonfyt, op dezelfde wyze, als in onze Apotheek is voorgefchreven, om de Wortels van *Zee-kruiddiftel*, of *Duivels-naaigaaren* te konfyten, wordt gezegd te Konftantinopelen gebruikt te worden, als een voorbehoedmiddel (*n*) in befmettelyke ziektens (*o*). De bladeren deezer plante hebben eenen zoeten welriekenden reuk, veel aangenaamer, hoewel zwakker, dan die van de wortels.

CALENDULÆ *flores*: *Calendulæ fativæ Raji*: *Calendulæ flore fimplici* J. B. Tuin-Goudsbloem; de Bloemen. [E.]

Dit kruid is zeer gemeen in de Tuinen, waar het den meeften tyd van den Zomer in bloem gevonden wordt. Goudsbloemen worden geoordeeld openende en verdunnende (*p*) te zyn; gelyk ook Maagverfterkende (*q*), verdryvende (*r*), en zweetverwekkende (*s*): voornaamelyk zyn ze vermaard in opftoppingen der pisfe (*t*), de Geelzugt, en om de kinderpokjes uit te dryven. Doch derzelver blykbaare hoedanigheden geeven weinig grond tot deeze kragten: want zy hebben naauwelyks eenigen fmaak en niet veel reuk. De bladeren der plante ontdekken eene lymagtige zoetigheid, verzeld van eene langduuriger zeepagtige prikkeling en hitte: deeze eigenfchappen fchynen bekwaam te zyn, om aan fommige nuttige oogmerken te beantwoorden, als een prikkelend (*v*), openend (*x*), en fcheurbuik-tegenftaand geneesmiddel. (*y*)

CALX VIVA. [L. E.] Levendige Kalk.

De levendige Kalk wordt doorgaands, by ons,

(*b*) *Calamintha montana*. (*i*) *Carminativum*. (*k*) *Stomachicum*. (*l*) *Tinctura ftomachica*. (*m*) *Arum*. (*n*) *Præfervativum*. (*o*) *Morbus epidemicus*. (*p*) *Aperientes & attenuantes*. (*q*) *Cardiaci*. (*r*) *Alexipharmaci*. (*s*) *Sudorifici*. (*t*) *Oftructiones urinæ*. (*v*) *Stimulans*. (*x*) *Aperiens*. (*y*) *Antifcorbuticum*.

ons, gemaakt van krytagtige fteenen, die tot kalk gebrand worden. Alle kryten, en Marmers, en in 't algemeen alle de delfftoffelyke Aarden, die in zuuren ontbonden word, verbranden tot kalk; met dit onderfcheid, dat de kalk fterker is, naar dat de fteen vafter is. In de Landen, die aan Zee liggen, gebruikt men Zeefchulpen, by gebrek van bekwaame fteenen, welke eene kalk uitleeveren, die in de meefte opzigten met de fteenkalk overeenkomt.

Alle deeze Kalken zyn, als ze eerft gebrand zyn, zeer fcherp en bytende. In deezen ftaat wordenze in fommige uitwendige gebruiken, als een middel om 't haair uit te byten (*z*), aangewend; om zwavel in water te doen oploffen; [L.] en om de kragt van vafte Loogzouten te vermeerderen, het zy met oogmerk om het als een brandmiddel (*a*) te gebruiken, [L. E.] het zy om dezelven bekwaam te maaken, tot het gereeder ontbinden van olien, in het Zeep maaken. [L.] Als de Kalk eenen langen tyd aan de lucht is bloot gefteld geweeft, valt zy allengs tot poeder, en verlieft zeer veel van haare fcherpheid.

Water, dat aanftonds op de Kalk gegooten wordt, neemt eene groote meenigte van dezelve op: en deeze oploffing heeft eenen fterken fmaak, is wat faamentrekkende (*b*), droogt den mond op, en is verzeld van eene foorte van zoetigheid. Dit vogt bruifcht niet op, noch met zuuren (*c*), noch met Loogzouten (*d*); doch wordt door de laatften troebel en melkagtig gemaakt: het belet de ftremming van melk, en hierom heeft men het fomtyds gebruikt, onder de koeldranken van Melk vermengd: als het met uitgeperfte Olie gefchudt wordt, vereenigt het zich daar mede tot een dik faamenmengfel, welk door Doct. *Slare* tegens branden en ontfteekingen aangepreezen is. Beiden, zowel de enkele ontbinding der Kalk, als de ontbinding, die met andere ftoffen bezwangerd is, worden als Winkelbereidingen voorgefchreven, onder de tytels van enkele en faamengeftelde Kalkwateren. [L. E.]

Kalkwater, tot de hoeveelheid van een vierde part van een pint, drie of viermaalen daags gedronken, en eenen geruimen tyd daar mede aangehouden, is dienftig bevonden in fcrophuleuze gebreeken, en andere hardnekkige langdurige ongemakken. Gemeenlyk bevordert het de pis, en niet zelden de ontlafting van de huid: meeftentyd maakt het hardlyvigheid, en fomtyds moeilyke verftoptheid, ten zy dat 'er tydig in voorzien worde door tusfchenkomft van bekwaame geneesmiddelen. Het doet in 't algemeen goeden dienft in zwakheid en flapheid der Ingewanden; en byzonder wordt het aangepreezen in die van de pis en vrouwelyke vaten. Doch men moet zorg dragen, dit geneesmiddel niet al te rykelyk te gebruiken in heete en galagtige geftellen, of als de Lyder veel vermagerd is, of de eetluft zwak, of ten tyde van eenige hachlyke en geregelde ontlaftingen (*e*). Deszelfs voornaamfte gebruik komt in koude, vogtige, traage, en lyvige geftellen te ftade.

Dit vogt is onlangs bevonden een kragtig ontbindend middel (*f*) van den Graveelfteen: het kalk water, dat van gebrande Oefterfchulpen bereid wordt, is, tot dit einde, een veel kragtiger fcheivogt bevonden, dan dat van fteenkalk gemaakt wordt; dewyl de ontbindende kragt van 't eerfte meer dan eens zo groot is, als die van 't laatfte. Zie een Gefchrift over dit onderwerp in de Edinburgfche Proeven, V. Boekd. Art. 69. Verkort. 1: Deel. pag. 471.

CAMPECHENSE LIGNUM, zie LIGNUM CAMPECHENSE.

CAMPHORA. [L. E.] Kamfer is een hard faamenftremfel, dat uit het hout en de wortels van eenen boom, die in *Japan* groeit, getrokken wordt, door eene bewerking, welk naar die gelykt, waar door wezendlyke Olien verkreegen worden. Als het eerft uit het hout opgeheven wordt, vertoont het zich bruinagtig; faamengefteld uit halfdoorfchynende korls, met flyk vermengd: in deezen ftaat wordt het door de Hollanders uitgevoerd, en door eene tweede

(*z*) *Depilatorium.* (*a*) *Cauſticum.* (*b*) *Styptica.* (*c*) *Acida.* (*d*) *Alkalina.* (*e*) *Evacuationes criticales & periodicales.* (*f*) *Efficax diſſolvens.*

tweede opheffing gezuiverd; waar na het tot brooden gemaakt wordt (hoedanig het tot ons gebragt wordt), waarſchynelyk door het in beſlooten Vaten te gieten; want deeze gedaante neemt het in de opheffinge niet aan.

De zuivere Kamfer is zeer wit, doorſchynend, eenigzins vetagtig op het gevoel; van een bitteragtigen, ſpeceryagtigen ſcherpen ſmaak, en nogthans verzeld van eene merkelyke koelheid; van eenen zeer welriekenden reuk, die wat naar Roſemaryn gelykt; maar veel ſterker is. Het is geheel vlug en ontvlambaar; en kan in geeſt van wyn, oliën, en in zuuren (g) van delfſtoffen opgeloſt worden; maar niet in water, loogzoutagtige vogten (b), of de zuuren uit het ryk der planten (i). Dit ſaamenſtremſel wordt gehouden een der kragtigſte zweetmiddelen (k) te zyn; en is lang vermaard geweeſt in koortſen, kwaadaartige en aanſteekende ziektens: in razerny, waarin de ſlaapverwekkende middelen (l) feilen, en de toevallen dikwerf vermeerderen, is dit geneesmiddel menigmaal geſlaagd.

Frederik Hoffman heeft eene opzettelyke verhandeling geſchreven, *over het inwendig gebruik der Kamfer, als het veiligſte en voortreffelykſte* (m): het wezendlyke zyner Waarneemingen is, dat de Kamfer zeer ſchielyk door 't gantſche lichaam ſchynt heen te dringen, en de doorſtraaling merkelyk te vermeerderen: dat dezelve, ſchoon tot de hoeveelheid van een half Drachma, in geeſt van wyn ontbonden, en behoorlyk verdund, ingegeeven, de pols niet aanzet, noch eenige hitte verwekt, maar veel eer eene merkelyke verkoeling omtrent het hart en daar by gelegene ingewanden van de borſt (n) veroorzaakt: dat, als men eenigen tyd met derzelver gebruik aanhoudt, het bloed merkelyk vloeijender wordt, en de hoeveelheid van wateragtig wey, waar mede 't gantſche geſtel te voren vervuld was, merkelyk verminderd wordt: dat de Kamfer, in kwaadaartige koortſen, en alle ſcherpe of langduurige ziektens, die uit een ſcherpen of verrotten ſtaat der ſappen voortkoomen, uitneemende uitwerkingen heeft; dat ze de ſappen verbeetert door de ſcherphéid te verſtompen, de verrotte ſtoffe der ziekte door de zweetgaaten uittedryven, en ontſteeking of verſterving (o) voortekomen, als 'er voor af eene geſteldheid toe is: dat ze, door de vaten te verſterken, bloedvloeijingen (p), die in ſcherpe koortſen voorvallen, ſtuit, en hachlyke en geregelde (q) ontlaſtingen bevordert: dat zy zelfs het fenyn der Venusziekte uitdryft; en dat hy voorbeelden gekend heeft, die door Kamfer alleen van de beſmettinge dier ziekte (r) geneezen zyn, alleenlyk een buikzuiverend middel hebbende laaten voorafgaan: en dat hy in verſche beſmettingen geen geneesmiddel gevonden heeft, dat in uitwerkinge hier by haalen kan. In gevallen van ontſteekingen (s), waar een overhelling is tot verſterving, heevige hitte, dorſt, of waar de huid droog en gebarſten is, het zy voor, of na, dat 'er ylhoofdigheid ontſtaan is, hebben kleine giften van Kamfer, met Salpeter vereenigd, gelukkige uitwerkingen; verminderende byna onmiddelyk de toevallen, en veroorzaakende een geruſten ſlaap en overvloedig zweet, zonder den Lyder te vermoeijen. Hy merkt verder aan, dat dit enkel Geneesmiddel de kwaade uitwerking der geneesmiddelen, die meer prikkelen, door zyne ontſteeking tegenſtaande eigenſchap (t) verhindert: dat de Spaanſche Vliegen (v), en de ſcherp prikkelende buikzuiverende (x) en pisdryvende middelen (y) veel zagter en veiliger in hunne werkinge worden.

De gemeene gifte van Kamfer is van één grein tot tien. De Winkelbereidingen, die 'er van gemaakt worden, zyn, een Koeldrank (z) [L.], een Amandelmelk (a) (E.], tot inwendig gebruik; en eene ontbinding in verbeeterden Geeſt van wyn (b) [L. E.], en in uitgeperſte Olie [E.], tot uitwendige middelen. Ook is het een inmengſel in de pynſtillende Elixer (c), in het gekamferde vitriool-water (d) [L.] in de gekamferde witte Zalve

(g) *Acida mineralia.* (b) *Liquores alcalini.* (i) *Regnum vegetabile.* (k) *Diaphoretica.* (l) *Opiata.* (m) *De Camphoræ uſu interno ſecuriſſimo & præſtantiſſimo.* (n) *Præcordia.* (o) *Sphacelus.* (p) *Hæmorrhagines.* (q) *Evacuationes criticales & periodicales.* (r) *Lues.* (s) *Caſus inflammatorii.* (t) *Qualitas antiphlogiſtica.* (v) *Cantharides.* (x) *Cathartica.* (y) *Diuretica.* (z) *Julapium.* (a) *Emulſio.* (b) *Spiritus vini rectificatus.* (c) *Elixir paregoricum.* (d) *Aqua vitriolica Camphorata.*

ve (*e*), en de zeepagtige fmeering. [L. E.] (*f*).

CANCRORUM CHELÆ. [L. E.] Kreefts-fchaalen: de zwarte tipjes der fchaalen van de gemeene Zee-kreeft, of *Cancer marinus*.

CANCRORUM OCULI *dicti*. [L. E.] Kreefts Oogen zoo genaamd: Deezen zyn fteenagtige faamengroeifels, die in 't hoofd, of veel éer in de maag van den *Aftacus fluviatilis*, of rivier kreeft, gevonden worden.

De eenige kragt deezer enkele geneesmiddelen is, de zuurheden in de eerfte wegen (*g*) op te florpen. De fchaalen komen, als een inmengfel, in een Winkel koekje, en geeven den naam aan een poeder, dat daar toe gebruikt wordt. Ook zynze inmengfels in eenige andere faamenmengfels voor de Winkels, waar in zy niet veel voordeel fchynen te doen; te weeten; het faamengeftelde poeder van Kalfsvoet (*h*), het poeder van de Tegengift wortel (*i*), en 't hartverfterkend Conferf (*k*).

De meefte Schryvers over de *Materia Medica* zeggen, dat de Kreefsoogen dikwyls nagemaakt worden, uit pypaarde, of een faamenmengfel van kryt en flymagtige zelfftandigheden. Doch, als dit bedrog waarlyk gepleegd wordt, kan het ligtelyk ontdekt worden; dewyl het bladeragtig weeffel, dat in de oprechten ontdekt wordt, aan de nagemaakten ontbreekt, als men ze in ftukken breekt; dezelven veel eer het water intrekken; aan de tonge blyven hangen; en in wyn ontbonden worden, of zelfs in fterker zuuren, die met water verdund zyn, of geheel en al, of geheel niet, of by kleine ftukjes en brokjes; daar de oprechte Kreefsoogen, in deeze vogten geteerd zynde, zagt en doorfchynend worden, en derzelver oorfprongkelyke gedaante dezelfde blyft: deeze verandering is aan het aardagtig gedeelte toe te fchryyen, waar van derzelver ondoorfchynendheid en hardheid afhangt; want dit aardagtig gedeelte wordt door de zagte werking van den Azyn, die de lymagtige ftoffe onbefchaadigd laat, ontbonden.

CANELLA ALBA: *Cinnamomum, five Canella tubis minoribus alba C. B. Cortex Winteranus falfo dictus Park. Canella aba*; Witte kaneel.

Dit is een baft, die tot lange pypen wordt opgerold, dikker dan Kaneel, en zo wel van binnen, als van buiten van eene witte kleur, die zagtelyk naa het geele helt. Het is de vrugt van een hoogen boom, die in grooten overvloed in de laage Landen van *Jamaica* en andere Americaanfche Eylanden groeit, en door den Ridder HANS SLOANE *arbor baccifera laurifolia aromatica, fructu viridi calyculato racemofo*, genoemd wordt. De *Canella*, of witte Kaneel is de binnenfte baft, die van een buitenften dunnen ruuwen ontdaan, en in de fchaduwe, of buiten de zon gedroogd is. De Winkels onderfcheiden twee foorten van witte Kaneel, die in lengte en dikte der pypen van elkanderen verfchillen: doch zy zyn beiden van den zelfden boom, de dikker van den ftam, en de dunner van de takken. Deeze baft is een heete prikkelende fpecery, en niet van de aangenaamfte foorte: ook zyn alle de bereidingen van denzelven niet zeer aangenaam. Men heeft denzelven onlangs fomtyds ontmoet in voorfchriften, die op ftaande voet gereed gemaakt worden, en is een inmengfel in de winkel bereiding *Hiera Picra*, en de *Tinctura facra* [L.] en in het *aqua Raphani*, en *Pulvis ari compofitus*. [E.]

CANNABIS SEMEN, *femen: Cannabis fativæ*. C. B. Hennep, of Kennep; het Zaad 'er van. [E.]

Deeze plant heeft, als ze verfch is eenen vunzigen reuk; het water, waarin de fteelen gerot worden, om 'er de taaije fchil tot bewerking en gebruik te ligter te doen affcheiden, wordt gezegd geweldig vergiftig te zyn, en zyne uitwerkingen byna zoo haaft voort te brengen, als het gedronken wordt. Ook heeft het Zaad eenigen reuk van het kruid; doch de-

(*e*) *Unguentum Camphoratum album*. (*f*) *Linimentum faponarium*. (*g*) *Primæ viæ*. (*h*) *Pulvis compofitus Ari*. (*i*) *Pulvis contrajervæ*. (*k*) *Confectio cordialis*.

de ſmaak 'er van is vet- en zoetagtig; en door uitperſinge leevert het eene groote menigte ſmaakelooze Olie uit: hierom wordt het (in melk gekookt, of met water tot een amandelmelk geſtampt en gewreeven zynde) aangepreezen tegen hoeſten, heete pis, en dergelyke ongemakken meer. Men zegt ook dat het Kennepzaad dienſtig is in gevalle, dat men zyn water niet kan houden (*l*), en om de liefde luſten (*m*) te bedwingen; doch de ervarenheid beveſtigt niet, dat het eenige zodanige kragten heeft.

CANTHARIDES. [L. E.] Spaanſche Vliegen.

Deeze gekorvene Diertjes hebben eene blinkende groene kleur, doormengd met meer of minder blaauw en goudgeel. Zy worden, aan verſcheidene ſoorten van boomen hangende, gevonden in Spanje, Italien, en Frankryk: de grootſte, en die meeſt geagt zyn, koomen uit Italien.

De Spaanſche Vliegen zyn ten uiterſte ſcherp: als ze op de huid gelegd worden, ontſteekenze eerſt het deel, en ontvellen het daar na: trekkende een veel volkomener blaar, dan eenig ſcherp middel uit de plantgewaſſen, en veroorzaakende eene veel overvloediger ontlaſting van wey. Alle de blaartrekkende mengſels hebben de Spaanſche Vliegen ten grondſlage. Zie het *IV. Deel. X. Hoofdſt.* De uitwendige toepaſſing van Spaanſche Vliegen wordt dikwerf gevolgd van koude pis (*n*), verzeld van dorſt en koortsagtige hitte: doch dit ongemak kan men voorkomen, door rykelyk zagte, vetagtige, of ſlymagtige vogten te drinken.

Spaanſche Vliegen, inwendig ingenomen, veroorzaaken dikwyls eene ontlaſting van bloedige pis, met ſchrikkelyke pyn: als de gifte groot is, ſchynen zy den geheelen loop der darmen (*o*) te ontſteeken en te verbyten; de afgang wordt ſlymagtig en rottig; de adem ſtinkend en doodagtig; in den onderbuik worden hevige pynen gevoeld; de Lyder bezwykt; wordt ylhoofdig, mymerend, dol, en ſterft. Alle deeze ſchrikkelyke gevolgen zyn ſomtyds voortgekomen van eenige weinige greinen. *Herman* verhaalt, dat hy gezien heeft, dat een vierde van een grein de Nieren ontſtak, en bloedige pis met geweldige pyn veroorzaakte. Des niet tegenſtaande zyn 'er gevallen, waarin deeze prikkelende Vlieg, zelfs in grooter giften ingegeeven, bevonden wordt niet alleen veilig, maar ook van zonderlinge kragt te zyn, ter geneezinge van ziektens, die weinig luiſteren naar middelen van eenen zagteren aart. Want in koude ſlymagtige, traage geſtellen (*p*), waarin de ingewanden overladen, en de Nieren en pisleiders (*q*) verſtopt zyn, door eene dikke, taaije, ſlymagtige ſtoffe, hebben de Spaanſche Vliegen uitmuntende uitwerkingen; hier beſchermt de overvloedige ſlym de vaſte deelen tegen de ſcherpheid der Vliege, tot dat zy zelve uitgedreven is; wanneer men ook met het geneesmiddel moet ophouden. *Groenvelt* gebruikt de Spaanſche Vliegen met zeer goed gevolg in waterzucht, hardnekkige opſtoppingen van de pis (*r*) en in verzweeringen van de Blaas (*s*); geevende zeer groote giften, met Kamfer tot brokjes gemaakt; en laatende tuſſchen beiden rykelyk amandelmelken (*t*), melk, of andere verzagtende vogten drinken: door deeze middelen wordt de geweldige prikkeling, die zy anders zouden veroorzaakt hebben, grootelyks voorgekomen. De Kamfer brengt mogelyk zoo veel niet toe tot deeze uitwerkingen, als men zich doorgaands verbeeldt; om dat ze geene kennelyke hoedanigheden heeft, die eene groote verzagting van de ſcherpheid der Spaanſche Vliegen kunnen belooven: Maar Salpeter (*v*) beantwoordt aan alles, wat de Kamfer zou kunnen uitwerken: en deeze witte melk, of verzagtende ſlymagtige vogten, in groote hoeveelheid gedronken, zyn de beſte verbeeteraars. De Spaanſche Vliegen kunnen, in kleine giften, ook veilig gegeeven worden in andere gevallen. Dr. *Mead* merkt aan, dat de hardnekkige druipers, die dik-

(*l*) *Incontinentia urinæ.* (*m*) *Adpetitus venerei.* (*n*) *Stranguria.* (*o*) *Canalis inteſtinalis.* (*p*) *Habitus phlegmatici.* (*q*) *Ureteres.* (*r*) *Obſtinatæ ſuppreſſiones urinæ.* (*s*) *Ulcerationes Veſicæ.* (*t*) *Emulſiones.* (*v*) *Nitrum.*

dikwyls na de geneezing van venus ziekten overblyven, en die zelden naar balſemagtige geneesmiddelen luiſteren, grondig geneezen worden door Spaanſche Vliegen; en dat 'er ook geen kragtiger geneesmiddel is tegen ziekten van Melaatsheid; in welke laatſten, geduurende het gebruik der Spaanſche Vliegen, nu en dan gevoeglyke buikzuiverende middelen moeten gebruikt worden. De beſte en veiligſte bereiding van Spaanſche Vliegen tot dit gebruik, is een geeſtagtig Trekſel (*x*) [L. E.]: en in alle gevallen is het Trekſel inderdaad verre de beſte wyze, om de Spaanſche Vlieg in zelfſtandigheid inwendig te gebruiken.

De kragten der Spaanſche Vliegen kunnen 'er uitgetrokken worden door verbeeterden Geeſt van wyn (*y*), proef Geeſt, en water; maar klimmen niet op in diſtilleeringe. De Uittrekſels van Water en Geeſt (*z*), trekken al zoo wel blaaren, als de Vlieg in zelfſtandigheid; terwyl de overblyvende Vlieg, na dat de verſcheidene ſcheivogten (*a*) hunne werkingen gedaan hebben, ſmaakeloos is, en in 't allerminſt geene blaaren trekt, noch de huid ontſteekt.

CAPILLUS VENERIS, zie ADIANTHUM.

CAPPARIS *radicis cortex*, & *florum gemmæ: Capparis ſpinoſæ fructu minore, folio rotundo.* C. B. Kapperſtruik; de baſt van den wortel en de knoppen der bloemen.

Deeze is een laage prikkelige ſtruik, die, in Italien, en andere Landen, in 't wilde gevonden wordt: by ons wordt hy door zaaijinge op oude muuren gekweekt, waar hy zyne wortels tuſſchen de ſteenen hecht, en veele jaaren duurt.

De baſt van den wortel is vry dik, aſchverwig van kleur, met verſcheidene dwarſe rimpels op de oppervlakte; in ſchyfjes geſneeden en te droogen gelegd, krullen ze om tot rolletjes of pypjes. Deeze baſt heeft een bitteragtigen ſcherpen ſmaak; hy wordt voor openende (*b*), en pisdryvende (*c*) gehouden; en wordt aangepreezen in verſcheidene langduurige ziektens, om verſtoptheden der ingewanden (*d*) te openen.

De knoppen, met azyn ingezult, worden over tafel gebruikt. Men meent dat ze den eetluſt opwekken en de ſpysverteering bevorderen; en dat ze byzonder dienſtig zyn, als afvagende (*e*), en openende in verſtoppingen van de Lever en Milt. (*f*) Doch derzelver ſmaak en kragten zyn meer gelegen in de zoute ſtoffe, die in dezelven gebragt wordt, dan in de Kapper knoppen zelven.

CAPRIFOLII *folia* & *flores*: *Periclymeni non perfoliati Germanici.* C. B. Geitenblad, Kamperfoelie; de bladeren en bloemen 'er van.

Dit is een klimmende ſtruik, die veel in heggen groeit, en wiens ſchoone bloemen hem eene plaats verzorgd hebben in de tuinen. De bladeren hebben eenen onaangenaamen reuk; maar de bloemen eenen zeer lieflyken; doch de ſmaak van beiden is kruidagtig en wrang. Zy worden gezegd pisdryvende (*g*), en openende (*h*) te zyn; doch men heeft 'er in de praktyk al ſedert langen tyd geen werk van gemaakt.

CAPSICUM, zie PIPER INDICUM.

CARABE, zie SUCCINUM.

CARANNA [E.] *Caranna* Hars.

Dit is eene harsagtige zelfſtandigheid, die in kleine ſtukken, tot brooden of vlaggen opgerold, uit nieuw Spanje, en andere geweſten van America tot ons overgebragt worden. Zy wordt gezegd uit eene ſoorte van Palmboom te vloeijen. Van deeze Hars wordt zelden gebruik gemaakt in de Geneeskunſt, of in de Winkels gevonden, waarom het Collegie van *Londen* dezelve van de lyſt

(*x*) *Tinctura ſpirituoſa.* (*y*) *Spiritus vini rectificatus.* (*z*) *Extractus aquæ & ſpiritus.* (*a*) *Menſtrua.* (*b*) *Aperiens.* (*c*) *Diuretica.* (*d*) *Obſtructiones viſcerum.* (*e*) *Detergentes.* (*f*) *Obſtructiones hepatis, & ſplenis.* (*g*) *Diuretica.* (*h*) *Aperientia.*

lyst verworpen heeft; schoon zy van dat van *Edinburgh* nog behouden wordt.

CARDAMOMI MAJORIS *semen.* Groote Cardamom zaad.

De groote Cardamom is een gedroogde vrugt, of peulschil, omtrent een duim lang, bevattende, onder eene dikke huid, twee reyen van kleine driehoekige zaaden van eenen heeten speceryagtigen geur.

CARDAMOMI *minoris semen.* Kleine Cardamom. [L. E.]

Deeze vrugt is naauwelyks half zoolang als de voorgaande: doch de zaaden zyn veel sterker in reuk en smaak. Hierom heeft deeze soorte, in de winkels, al voor lange de plaats der andere ingenomen, en is de eenige, die nu wordt voorgeschreven.

De Cardamom zaaden zyn een zeer heete, aangenaame specery, en worden als zodanig dikwyls in de praktyk gebruikt: Men zegt, dat ze dit voordeel hebben, dat zy, onaangezien derzelver prikkeling, niet onmiddelyk, gelyk andere soorten van Peper, de Ingewanden verhitten of ontsteeken. Zoo wel water, als verbeeterde Geest van wyn trekken derzelver kragten uit, door opgietinge, en heffenze op in distilleeringe; met dit onderscheid nogthans, dat het Trekfel (*i*), en de gedistilleerde Geest (*k*), ongelyk veel aangenaamer zyn, dan het aftrekfel en gedistilleerd water: het Trekfel van Water (*l*) vertoont zich troebel en slymagtig; maar het Aftrekfel (*m*), met Geest van wyn gemaakt, helder en doorschynend. De schillen, of bolsters der zaden, welke zeer weinig reuk of smaak hebben, kunnen 'er gemakkelyk van afgescheiden worden, door ze gesaamentlyk in een vyzel te stooten, wanneer het zaad gereedelyk fyn zal worden, en door een zeef van de schillen kunnen afgescheiden worden: Doch dit moet niet geschieden, dan kort voor dat men ze gebruikt, om dat ze, buiten de schil gehouden wordende, haastig heel veel van hunnen geur verliezen. — De Winkel bereidingen van deeze zaaden zyn een geestryk water en Trekfel (*n*): ook wordenze gebruikt, als een speceryagtig inmengsel in verscheidene Winkelbereidingen.

CARDIACÆ *folia: Marrubii Cardiacæ dicti, forte primi Theophrasti.* C. B. Moederkruid; de bladeren 'er van.

Deeze plant wordt veel op woeste plaatsen, en het grootste deel van den Zomer in bloem gevonden. De bladeren hebben eenen bitteren smaak, en vry sterken reuk; zy worden daar voor gehouden, dat ze dienstig zyn in Moederkwaalen (*o*), dat ze de Maag versterken, en de pis bevorderen: en waarlyk, men kan uit derzelver reuk en smaak oordeelen, dat derzelver geneeskragten aanmerkelyk zyn, schoon ze nu uit de *Londensche* en *Edinburgsche Apotheeken* verworpen zyn.

CARDUI BENEDICTI *folia semen*; *Crici sylvestris hirsutioris sive Cardui benedicti.* C. B. *Cardui lutei procumbentis, sudorifici & amari Morison.* Gezegende Distel, de bladeren [L. E.] en de zaaden [E.] 'er van.

Dit is een jaarlyksche plant, die in de Tuinen gekweekt wordt: zy bloeit in Juny en July, en brengt haar zaad tot rypheid in den herfst. Het kruid moet versaameld worden, als het in bloem staat; het moet buiten de zon gedroogd, en in eene zeer drooge en luchtige plaats bewaard worden, om voor te koomen, dat het niet rotte, of schimmelig worde, dat het zeer ligt doet: De bladeren hebben eenen doordringenden bitteren smaak, doch niet heel sterk noch langduurig; verzeld van eenen onaangenaamen geur, waar van ze, door het bewaaren, in eene groote maate bevryd worden. Water trekt, in een korten tyd, zelfs zonder hitte, de ligtste en aangenaamste deelen deezer plante 'er uit: en als de werking eenige uuren lang vervolgd wordt, worden ook de onaangenaame deelen opgenomen: maar een lange kooking is zeer walglyk en beledigend voor de Maag. Verbeeterde Geest van wyn daarentegen verkrygt een zeer liefly-

(*i*) *Tinctura.* (*k*) *Spiritus distillatus.* (*l*) *Infusio aquæ.* (*m*) *Tinctura spiritus vini.* (*n*) *Aqua spirituosa & Tinctura.*

lieflyken bitteren ſmaak, welke onbeſchadigd in het Uittrekſel blyft.

De kragten deezer plante ſchynen in de tegenwoordige praktyk weinig bekend te zyn. Het walgend Afkookſel (o) wordt ſomtyds gebruikt om te doen braaken; en een ſterk trekſel 'er van (p) om de werking van andere braakmiddelen (q) te bevorderen. Doch dit fraaije bitter kan met voordeel tot andere einden gebruikt worden, als 't maar van de walgende deelen van 't kruid ontdaan is. Menigmaalen heb ik uitſteekende uitwerkingen van een ligt trekſel (r) van de gezegende Diſtel ondervonden, in verlooren eetluſt; wanneer de maag door onmaatigheid ontſteld was. Een ſterker trekſel, in koud of warm water gemaakt, en rykelyk 'er van gedronken, verwekt, als men den Lyder warm houdt, een overvloedig zweeten, en bevordert alle de afſcheidingen (s) in 't algemeen.

De Zaaden deezer plante zyn ook zeer bitter, en zyn ſomtyds met het zelfde oogmerk, als de bladeren, gebruikt geweeſt. Het Collegie van *Edinburgh* maakt ze tot een inmengſel in het Aftrekſel voor de Maag. (t)

CARICÆ. [L. E.]; Vygen, de gedroogde vrugt van de *ficus Communis.* C. B.

Het voornaamſte gebruik van deezen is dat van een zagt, en verzagtend (v) zoet; tot dit einde komen ze in de Borſtdranken (v*), en de ſtreelende ſlikartſenyen (x) der Winkels. Ook wordenze van ſommigen gehouden voor ettermaakende (x*); en hierom hebbenze eene plaats verkreegen in de rypmaakende pappen (y).

CARLINÆ, *ſeu Chameleontis albi radix*: *Carlinæ acaulæ magno flore albo.* C. B. Karlyn Diſtel; de wortel 'er van. [E.]

Deeze is een zeer prikkelende ſoorte van Diſtel, die in de zuider deelen van Frankryk, Spanje, Italiën, en op de bergen van Zwitſerland van zelfs groeit; waar van daan de gedroogde wortels tot ons overgebragt worden. Deeze wortel is omtrent een duim dik, van buiten heeft hy een bleeke roeſtagtige bruine kleur; geknaagd, als 't ware, op de oppervlakte, en met eene menigte kleine gaatjes doorboord zynde, ziet hy 'er uit, als men hem doorſnydt, even als of hy van de wurmen gegeeten was. Hy heeft een ſterken reuk, en eenen ſcherpagtigen, bitteragtigen eenigzins ſpeceryagtigen ſmaak. De Karlyn Diſtel heeft men aangemerkt als een heet zweetverwekkend (z), en verdryvend (a) middel; en zy is voor eenigen tyd, by de buitenlandſche Geneesheeren, in groote achtinge geweeſt; maar kwam by ons nooit veel in gebruik. de tegenwoordige praktyk heeft ze gantſchelyk verworpen; en men zal ze weinig in de Winkels ontmoeten. *Frederik Hoffman*, de Oude, verhaalt, dat hy waargenomen heeft, dat een afkookſel van dezelve, in vleeſchnat, braaking verwekt.

CARPOBALSAMUM: *Fructus balſami Syriaci rutæ folio.* C. B. Balſem-Vrugt. [L.]

Dit is de vrugt van den boom, die den Opobalſem of den Balſem van Gilead uitlevert. Zy heeft byna de gedaante van een erwt, is wit van kleur, en in een donker bruinen gekronkelden baſt ingeſloten. Als deeze vrugt haare volkomenheid en rypheid heeft, is ze van eenen aangenaamen heeten gloeijenden ſmaak, en van eenen welriekenden reuk, gelykende naar dien van den Opobalſem zelven. Zy wordt zeer zelden in de Winkels gevonden; en die wy nu en dan ontmoeten heeft byna altyd haaren reuk en ſmaak geheel en al verlooren. In dit Land is zy van geen ander gebruik, dan als een inmengſel in de *Mithridaat*, en de *Theriaca*, in welke beiden het Collegie de *Cubabe*, of ſtaart-peper, in derzelver plaatſe voorſchryft.

CARTHAMI *ſemen*: *Cartami officinarum flore croceo Tourn.* Baſterd ſaffraan of Saffraanbloem; het zaad 'er van.

De baſterd Saffraan is een ſoort van zagte Diſtel,

(o) *Decoctio.* (p) *Infuſio.* (q) *Emetica.* (r) *Infuſio.* (s) *Secretiones.* (t) *Tinctura ſtomachica.* (v) *Emolliens dulce.* (v*) *Decoctiones pectorales.* (x) *Electuaria lenitiva.* (x*) *Suppurantes.* (y) *Cataplaſmata.* (z) *Diaphoreticum.* (a) *Alexipharmacum.*

Diſtel, met eenige weinige prikkels aan de randen der bladeren. Op ſommige plaatſen van Duitſchland wordt ze in groote menigte geteeld; van waar de overige deelen van *Europa* voorzien worden met de Bloemen, als eene Verfdrogery, en met de Zaaden, als een Geneesdrogery. Als de Bloemen wel gedroogd worden, zyn ze niet gemakkelyk van de oprechte ſaffraan te onderkennen op het bloote oog; maar derzelver gebrek aan reuk ontdektze wel haaſt. Het zaad is wit, glad, van eene langwerpig ronde gedaante, doch met vier merkelyke hoeken, omtrent een vierde van een duim lang, en zoo zwaar, dat het in 't water zinkt; het is van eenen lymagtigen zoeten ſmaak, welke in korten tyd ſcherp en walgagtig wordt. Dit Zaad is beroemd geweeſt, als een buikzuiverend (*b*) middel: het werkt zeer langzaam en ontſtelt meeſtentyd de Ingewanden, voornaamelyk als het in zelfſtandigheid ingegeeven wordt; doch met ſpeceryagtig gediſtilleerd water gevreeven, leverenze eene Amandelmelk (*c*) uit, die minder beledigend, en ook minder in uitwerking is, dan gemeene buikzuiverende middelen.

CARUI, *Carvi*, *ſeu cari*, *ſemen*: *Cumini pratenſis carui officinarum*. C. B. Karrewey: de Zaaden 'er van. [L. E.]

Karrewey is een kroontjesdragende plant (*d*), die by ons, zoo wel voor de keuken, als tot geneeskundig gebruik, in de tuinen gekweekt wordt. De Zaaden hebben eenen ſpeceryagtigen reuk, en eenen heeten prikkelenden ſmaak: zy behooren onder de vier groote heete Zaaden; en worden dikwerf gebruikt als Maag- en Windbreekende middelen (*e*), in windkolieken en diergelyke ongemakken. Derzelver Winkel bereidingen zyn, eene wezendlyke Olie (*f*) [L. E.] en een geeſtryk water [L.]; ook zynze een inmengſel in het ſaamengeſteld Jenever water (*g*), het Aftrekſel van zenebladeren (*h*), het Aftrekzel voor de Maag (*i*), het Honichſyroopje van knoflook (*k*), de ſlikartſeny van Laurierbeziën (*l*), en van Scammonie, het pynſtillend Conferf, *Philonium*, en de Commyn-zaad pleiſter. [L.]

CARYOPHYLLA AROMATICA. [L. E.] Kruidnagelen.

Kruidnagelen zyn de bloemknoppen (en niet de vrugt, gelyk men doorgaans gelooft) van eenen boom, die naar den Laurier gelykt, en in de Ooſt-Indiën groeit. In gedaante gelyken zy eenigzins naar een korten dikken nagel: binnen in elken kruidnagel vindt men een ſtampertje en bloemdraadtjes met derzelver helmpjes, gelyk in andere bloemen: aan 't dikke einde, ſchieten uit de vier hoeken vier kleine punten uit, als een ſtar, in 't midden van welken een rond balletje is, welk uit vier kleine blaadertjes, die de onuitgeſpreide bloembladen (*m*) uitmaaken, ſaamengeſteld is.

De Kruidnagelen hebben eenen ſterken, aangenaamen, ſpeceryagtigen reuk, en eenen bitteren prikkelenden ſmaak, die mond en keel byna in brand ſteekt. De Hollanders, van welken wy deeze ſpecery hebben, vermengen dikwils met dezelve kruidnagelen, die van hunne olie beroofd zyn: deezen, alhoewel met den tyd een groot gedeelte van den reuk en ſmaak uit de anderen weder aanneemende, kunnen ligtelyk onderkend worden, door derzelver zwakker geur en ligter kleur. De Kruidnagelen, als geneesmiddelen beſchouwd, zyn zeer heete, prikkelende ſpeceryen (*n*), en bezitten de algemeene kragten der zelfſtandigheden van deezen rang, in eenen uitſteekenden graad. Een Uittrekſel (*o*), met verbeeterden Geeſt van wyn (*p*) uit dezelven gemaakt, is uitermaaten heet en prikkelend; maar de gediſtilleerde Olie (*q*) heeft geene groote prikkelende kragt; en een Uittrekſel met water is walgagtig en eenigzins ſaamentrekkend (*r*). De eenigſte Winkel bereiding 'er van is, de wezendlyke Olie [L. E.]. Zoowel de Kruidnagelen zelven, als derzelver Olie zyn inmengſels in veele Winkel-ſaamenmengſels.

CA-

(*b*) *Catharticum*. (*c*) *Emulſio*. (*d*) *Umbelliferos*. (*e*) *Stomachica & carminativa*. (*f*) *Oleum eſſentiale*. (*g*) *Aqua juniperi compoſita*. (*h*) *Tinctura ſennæ*. (*i*) *Tinctura ſtomachica*. (*k*) *Oxymel allii*. (*l*) *Electuarium baccarum Lauri*. (*m*) *Petala*. (*n*) *Aromata ſtimulantia*. (*o*) *Extractum*. (*p*) *Spiritus vini rectificatus*. (*q*) *Oleum diſtillatum*. (*r*) *Stypticum*.

CARYOPHYLLA RUBRA: *Flores Caryophylli altilis majoris.* C. B. July Nagelbloemen. [L. E.]

Eene groote verſcheidenheid van deeze Bloemen ontmoet men in onze Tuinen: die in de Geneeskunſt gebruikt worden, moeten donker rood van kleur en aangenaam ſpeceryagtig van reuk zyn, eenigzins gelyk de kruidnagelen; meenige ſoorten hebben naauwlyks eenigen reuk in 't geheel. De Roode Nagelbloemen worden gezegd Maagverſterkende (*s*), en verdryvende (*t*) te zyn: *Simon Pauli* verhaalt, dat hy veele kwaadaartige koortſen, door het gebruik van een Afkookzel (*v*) van dezelven, geneezen heeft; welk, zegt hy, het zweeten en de ontlaſting van de pis kragtig bevordert, zonder de natuur grootelyks te prikkelen; en ook de geeſten opwekt, en den dorſt verſlaat. Thans worden deeze bloemen meeſt geacht om derzelver aangenaamen geur, welke, zelfs door eene zagte kooking, gantſchelyk verlooren wordt: hierom ſchryft het Collegie de ſyroop voor, welke de eenigſte Winkel bereiding van dezelven is, en door trekkinge (*x*) moet gemaakt worden.

CARYOPHYLLATÆ *radix*: *Caryophyllatæ vulgaris flore parvo luteo.* J. B. Nagelkruid; de wortel 'er van.

Nagelkruid is een ruwe plant, die in boſſchen en heggen gevonden wordt. De wortel 'er van heeft een heeten, bitteragtigen ſaamentrekkenden ſmaak, en een aangenaamen reuk, eenigzins naar de kruidnagelen gelykende, voornaamelyk in de lente, en als hy in droge warme gronden geteeld is. *Parkinſon* merkt aan, dat die, welken in vogtige gronden groeijen, niets van dien geur hebben. Deeze wortel is gebruikt geweeſt, als een Maagmiddel (*y*), en om de ſpanning der ingewanden in 't algemeen te verſterken: en hy is in eenige andere Landen als nog in eenige achting; hoewel 'er by ons geen werk van gemaakt wordt. Door diſtilleering krygt men 'er eene welriekende wezendlyke Olie van, welke tot eene ſchilferagtige gedaante ſaamenſtremt.

CASCARILLA, zie ELEUTHERIA.

CASIA FISTULARIS. [L. E.], de Vrugt van een Ooſtindiſchen boom, die naar een Walnoot gelykt.

Deeze Vrugt is een langwerpig ronde peul, naauwlyks een duim dik over de middellyn, en een voet of meer lang: het buitenſte is een harde bruine baſt: het binnenſte is verdeeld, door dunne dwarſe houtagtige plaatjes, overdekt met een zagt zwart vleeſch van een zoetagtigen ſmaak, en eenigen graad van ſcherpheid. Van deeze Drogery zyn 'er twee ſoorten in de Winkels; de eene wordt uit de Ooſt-, de andere uit Weſt-Indiën overgebragt: de pypen of peulen van de laatſten zyn doorgaands groot, ruw, dik van ſchil: en het vleeſch walgagtig: die van de eerſten zyn minder zodanig, gladder, het vleeſch zwarter, en zoeter van ſmaak, en deeze ſoorte wordt beeter gehouden dan de andere. Men moet die peulen kiezen, die zwaar, verſch zyn, en geen ratelend geluid maaken (door 't zaad, dat 'er los in is) als men ze ſchudt. Het vleeſch moet van eene heldere glanzige zwarte kleur, en eenen zoeten ſmaak zyn; niet wrang, ('t welk gebeurt, als de vrugt vergaderd wordt, eer ze tot volkomen rypheid gekomen is) of zuuragtig (hoedanig het worden kan, als men het bewaart): het moet niet te droog, noch te vogtig zyn, noch in 't geheel niet ſchimmelig, waaraan het zeer onderworpen is, als men het in bedompte kelders houdt, of, om 't zwaarer te maaken, bevogtigt. Het grootſte deel van 't vleeſch kan in water en verbeeterden Geeſt van wyn ontbonden worden; en kan door beiden uit de pypen getrokken worden. De Winkels gebruiken water, kookende het gekneusde vleeſch daarin, en de ontbinding naderhand uitdampende tot eene bekwaame vaſtigheid.

Het Vleeſch van de *Caſia* is een bekwaam zagt purgerend (*z*) middel, en wordt aan hartlyvige geſtellen tot de gifte van eenige drachma's dikwyls ingegeeven. Sommigen ſchryven eene gifte van twee Oncen of meer voor, als een buikzuiverend middel (*a*) in ontſteekin-

(*s*) *Cardiaca.* (*t*) *Alexipharmaca.* (*v*) *Decoctio.* (*x*) *Infuſio.* (*y*) *Stomachicum.* (*z*) *Laxans.* (*a*) *Catharticum.*

kingen, waar de ſcherper buikzuiverende middelen (*b*) geene plaats hebben: maar in zulke ruime giften veroorzaakt het doorgaans walgingen in de Maag, brengt winden voort, en eenige krimpingen in de Ingewanden; byzonderlyk als de *Caſia* niet van de beſte ſoorte is; deeze uitwerkingen kunnen voorgekomen worden, door het bydoen van ſpeceryen, en het zelve in de gedaante van vogt in te geeven. *Geoffroy* zeidt, dat het uitmuntenden dienſt doet, in de pynelyke ſpanninge van den buik, welke ſomtyds op het onvoorzigtig gebruik van middelen, met Spiesglas toebereid (*c*), volgt; en dat het met voordeel kan aangezet worden met de ſcherper buikzuiverende middelen, of braakmiddelen van Spiesglas (*d*), of gebruikt, om derzelver kragt te verminderen. *Vallisnieri* verhaalt, dat de buikzuiverende kragt van dit geneesmiddel merkelyk vermeerderd wordt door manna; dat een Mengſel van vier drachma's *Caſia*, en twee van manna, zoo veel purgeert als twaalf van *Caſia*, of tweeëndertig van manna alleen. *Sennertus* merkt aan, dat de pis, door 't gebruik van *Caſia*, in eene groene kleur kan veranderen; en ſomtyds, als men eene groote hoeveelheid gebruikt had, in eene zwartagtige. Deeze drogery heeft den naam gegeeven aan een Winkel Conſerf, of Slikmiddel (*e*), en is een inmengſel in een ander.

CASIA LIGNEA: de baſt van een Indiaanſchen boom, door *Breynius* genoemd *Arbor canellifera Indica, cortice acerrimo viſcido ſeu mucilaginoſo, qui Caſſia lignea officinarum.*

Deeze baſt gelykt, in 't aanzien en den ſpeceryagtigen geur, heel zeer naar Kaneel; doch is door zyne lymagtigheid zeer gemakkelyk van dezelve te onderſcheiden: gekaauwd zynde, ſchynt hy, in den mond, tot eene ſlymagtige zelfſtandigheid ontbonden te worden; in water gekookt, levert hy een ſterke ſlym uit, waar van het ſpeceryagtig gedeelte vervliegt; en het water dat door diſtilleering 'er van verkreegen wordt, heeft eenen onaangenaamen reuk, een weinig van de verbrande ſoorte: desniettegenſtaande wordt de gediſtilleerde Olie 'er van byna van dezelfde hoedanigheid bevonden, als die van Kaneel. *Caſia* bezit de ſpeceryagtige kragten van Kaneel; maar in een minder trap; en derzelver uitwerkingen zyn zoo duurzaam niet. Derzelver lymagtige hoedanigheid maaktze nuttig in gevallen, waar enkele ſpeceryen minder te pas komen.

CASTOREUM. [L. E.] Bever-geyl.

Bever-geyl is de Liesklier (*f*) van den Bever, een viervoetig tweeſlagtig Dier, dat zeer gemeen is in verſcheidene deelen van *Europa* en *America*. De beſte ſoorte komt uit *Rusland*: deeze is in groote ronde harde ballen, welken, in ſtukken geſneden zynde, ſchynen vol te zyn van eene broſſe roode leverkleurige zelfſtandigheid, doormengd met vliesjes en vezels, die aartig doorweeven zyn. Een mindere ſoorte wordt van *Dantzik* gebragt; en deeze is doorgaands vet en vogtig. De ſlegtſte van allen, is die van Nieuw Engeland komt, welke in lange dunne ballen gevormd is.

Het Ruſſiſche Bevergeyl heeft eenen ſterken onaangenaamen reuk, en een ſcherpen, bytenden, bitteragtigen walgenden ſmaak. Water trekt 'er het walgend gedeelte, met een weinig van het fyne bitter, uit; verbeeterde Geeſt van wyn trekt 'er dit laatſte uit, zonder veel van 't walglyke mede te neemen; maar proef geeſt beide: ook heft water den geheelen geur, in het diſtilleeren, op; maar verbeeterde Geeſt van wyn brengt niet met allen over.

Men heeft het Bever-geyl aangezien, als een van de voornaamſte geneesmiddelen voor de Zenuwen, en tegen de Moederkwaalen (*g*): nogthans hebben ſommige vermaarde Beoeffenaars der Geneeskunſt aan deeze kragten getwyfeld; en *Neumann* en *Stahl* verklaaren, dat het niets te beduiden heeft. Echter heeft de ervaarenheid geleerd, dat de kragten van het Bever-geyl zeer groot zyn, hoewel

(*b*) *Purgantia.* (*c*) *Antimonialia.* (*d*) *Emetica antimonialia.* (*e*) *Electuarium.* (*f*) *Glandula inguinalis.* (*g*) *Antihyſtericum.*

wel ze zekerlyk veel minder zyn, dan men ze doorgaands onderftelde te weezen.

Deszelfs Winkelbereidingen zyn, een enkel water [L.] een geeftryk Trekfel (*h*) [L. E.], en een Trekfel in den vluggen oliagtigen Geeft [E.] (*i*). Het is een inmengfel in verfcheidene andere faamenmengfels, als de faamengeftelde Elixir en Poeder van Myrrhe (*k*) [L.], de ftinkende pillen (*l*), de Gompillen, en het poeder om de verloffing te bevorderen (*m*) [E.].

CASUMUNAR [L. E.]

Dit is een knobbelagtige wortel, een duim of meer lang, op de oppervlakte met kringen en leden geteekend, even als de *Galanga*; van buiten is hy van eene bruine of afchverwige kleur, en donker geel van binnen: hy wordt uit Ooft-Indien gebragt, in dwarfe fchyfjes gefneden zynde; doch welke foorte van plante hem voortbrengt, is onbekend.

Cafumunar heeft een heeten bitteragtigen fmaak, en eenen fpeceryagtigen reuk, gelykende wat naar dien van Gember. Deeze wortel is beroemd geweeft in gevallen van moeder-kwaalen (*n*), vallende ziekten (*o*), beroerten (*p*), verlies van geheugen, en andere kwaalen: de tegenwoordige praktyk gebruikt hem fomtyds als een Maag- en Windbreekend middel (*q*); doch is zoo veel niet in gebruik of bekend, als hy wel waardig is te weezen.

CAUDA EQUINA, *feu Equifetum paluftre longioribus fetis* C. B. Paerdeftaert of katte ftaert; het kruid 'er van. [E.]

Deeze plant groeit veel in wateragtige plaatfen. Zy wordt gezegd een zeer fterk faamentrekkend middel (*r*) te zyn: en zy heeft inderdaad eene merkelyke faamentrekkende kragt, hoewel in een zeer laagen trap.

CENTAURII MAJORIS, *feu Rhaponti-ci vulgaris radix: Centaurii majoris, folio in lacinias plures divifo* C. B. Groot Duizend-gulden kruid; de wortel 'er van.

Het groot Duizend-gulden kruid is een groote plant, die in de Tuinen gekweekt wordt. De Wortel heeft een wrangen eenigzins fcherpen fmaak, en heeft overvloedig rood lymig fap in zich; zyn wrange fmaak heeft hem eenige achting, als een faamentrekkend middel, verworven; zyne fcherpheid, als een openend; en zyne lymagtige hoedanigheid, als een wondheelend middel: doch de tegenwoordige praktyk geeft 'er weinig acht op in allen opzichte.

CENTAURII MINORIS: *Centaurii minoris flore purpureo* J. B. Klein Duizend-gulden kruid; de Toppen 'er van. [L. E.]

Dit kruid groeit in 't wilde, in veele deelen van Engeland, op drooge weilanden en onder 't koorn. De Toppen 'er van zyn een nuttig openend middel: de *Edinburgfche Apotheek* fchryft een Uittrekfel (*s*) voor, dat van dezelven moet gemaakt worden, en gebruikt het, als een inmengfel, in het bitter Aftrekfel (*t*), en het Trekfel voor de Maag. (*v*)

CENTINODIUM: *Polygonum latifolium* C. B. Varkens-gras, knoop-gras, of Duizendknoop; het kruid zelf.

Dit wordt gezegd wondheelende en faamentrekkende te zyn; doch op geen heel goeden grond.

CEPA [L. E.]: *Cepa vulgaris* C. B. Uijen.

Uijens verfchillen van andere bolwortelige planten, daarin, dat ze enkele wortels hebben, of zodanigen, die 'er niet afgefcheiden kunnen worden, om de plant te doen vermeerderen. Deeze wortels worden meer aangemerkt als artikels voor de keuken, dan voor den Medicyn-Winkel: zy worden onderfteld weinig of geen voedfel aan te brengen, en als ze

(*h*) *Tinctura fpirituofa.* (*i*) *Tinctura in fpiritu volatili oleofo.* (*k*) *Elixir compofitum & pulvis Myrrhæ.* (*l*) *Pilulæ fœtidæ.* (*m*) *Pulvis ad partum.* (*n*) *Cafus hyfterici.* (*o*) *Epilepfis.* (*p*) *Paralyfis.* (*q*) *Stomachicum & carminativum.* (*r*) *Adftringens.* (*s*) *Extractum.* (*t*) *Infufio amara.* (*v*) *Tinctura ftomachica.*

ze rykelyk gegeeten worden, brengen ze winden voort, veroorzaaken dorst, hoofdpyn en onruftige droomen: in koude flymige geftellen (x), waar een overvloed van lymig flym gevonden wordt, kunnen ze buiten twyfel van dienst zyn; dewyl ze, door hunne prikkelende hoedanigheid, gefchikt zyn om eetluft te verwekken, de dikke fappen te verdunnen, en derzelver ontlafting te bevorderen; by fommigen zyn ze fterk aangepreezen in verftoppingen van de pis (y) en in de waterzugt (z). Het voornaamfte geneeskundig gebruik der Uijens, in de tegenwoordige praktyk, beftaat in uitwendige toepasfingen, als eene pap (a), om gezwellen te doen etteren (b) enz. Zy zyn een inmengfel in de *ettermaakende Pap.* (c) [E.]

CERA FLAVA [L. E.] Geele Wafch.

Dit is een vaft faamenftremfel, dat van de honichraat, na dat de honich 'er uit gehaald is, verkregen wordt, door ze heet te maaken en tuffchen yzeren plaaten te perfen. De befte foorte is van een levendige geele kleur, en eenen aangenaamen reuk, die wat naar dien van honich gelykt: als ze verfch is, valt ze wat taaiagtig, nogthans ligt te breeken; en met den tyd wordt ze harder en broffer, verlieft haare fraaije kleur en voor een groot gedeelte ook haaren reuk.

CERA ALBA [L. E.] — Witte Wafch.

Deeze Wafch wordt van de geele bereid, door ze in dunne fchyfjes te fnyden of fchilferen, en eenen geruimen tyd in de lucht te laaten bleeken; en als ze genoeg gebleekt is, wordtze gefmolten, en tot koeken, of brooden gegooten.

De befte foorte is helder en byna doorfchynend wit, en heeft eenen zagten aangenaamen reuk, gelyk de geele wafch, maar veel zwakker.

Het voornaamfte geneeskundig gebruik van Wafch heeft plaats in de Wafchzalven, pleifters, zalven, enz. als een verzagtend middel (d), om de ettermaaking te bevorderen; enz. Zy vereenigt zich geredelyk met Olie en Vet van Dieren; maar niet met wateragtige en geeftagtige vogten. Zy wordt ook ingegeeven in Buikloopen (e), Roodeloopen (f) enz. het zy met olieagtige zelfftandigheden vermengd, als in den *Balfem* van *Locatelli* (g) [L. E.], of verdeeld door aardagtige poeders, als in het aardagtig wafchpoeder (h) [E.].

CERASA: *Fructus Cerafi majoris & fylveftris, fructu fubdulci, nigro colore inficiente* C. B. & *Cerafi fativæ, fructu rotundo rubro & acido Tourn.* & *Cerafa acidiffima fanguineo fucco* C. B. De zoete Kars met zwart fap; de aangenaame zuuragtige Kars, met fap zonder kleur; en de zeer zuure Kars met bloed rood fap; gemeenlyk genoemd zwarte, roode en Moerelle karffen.

Deeze Vrugten, byzonderlyk de zuure foorte, zyn zeer aangenaam om te verkoelen en den dorft te leffen; en worden fomtyds voorgefchreven tot dit oogmerk in heete galagtige en koortsagtige ziektens. *Boerhaave* was by uitftek ingenomen met deeze vrugten, gelyk ook met andere, die vroegrype, of zomer vrugten (i) genoemd worden, als openende (k) middelen in langduurige ziektens; en verklaart verzekerd te zyn, dat 'er geene foorte van verftoppinge der ingewanden door geneesmiddelen kan wechgenomen worden, welke niet voor het aanhoudend gebruik van deeze vrugten zal moeten wyken.

CERUSSA [L. E.] Ceruis, of Loodwit.

Dit wordt bereid door Lood aan den waasfem van Zuiren uit de plantgewaffen bloot te ftellen, tot dat het tot een witte poederagtige zelfftandigheid verbeeten is. Het wordt fomtyds vervalfcht door een mengfel van gemeen witfel of kryt; doch dit kan ligtelyk ontdekt worden, als het in eene groote hoeveelheid gefchied, uit de foortelyke ligtheid van het faamenmengfel: de foorte, die vlok-lood genoemd

(x) *Habitus phlegmatici.* (y) *Suppreffiones urinæ.* (z) *Hydrops.* (a) *Cataplasma.* (b) *Suppurare.* (c) *Cataplasma fuppurans.* (d) *Emolliens.* (e) *Diarrhææ.* (f) *Dyfenteriæ.* (g) *Balfamum Locatelli.* (h) *Pulvis teftaceus ceratus.* (i) *Horæi.* (k) *Aperientia.*

noemd wordt, is aan geene vervalfching onderworpen. Zie het Artikel van Lood; en *Ceruffa* in het derde *Deel* van dit *Werk*.

CETERACH: *Ceterach Officinarum* C. B. Miltkruid, of Steenvaren.

Dit is eene kleine ftruikagtige plant, die op fteenrotfen en oude muuren groeit. Zy heeft een kruidagtigen eenigzins flymagtigen wrangen fmaak: zy wordt, als een borftmiddel (*l*), en om de pis te bevorderen in Nierpyn, of Graveel (*m*), aangepreezen. Doch op de kragt, waar van zy meeft beroemd geweeft is, te weeten de Mildzucht te verminderen, heeft ze het minfte recht.

CHÆREFOLII *folia: Chærophylli fativi* C. B. Kervel; de bladeren. [E.]

Dit is een laage Jaarlykfche plant, die wat naar pieterfelie gelykt; en gemeenlyk in de Tuinen voor keuken gebruik geteeld wordt. Deeze plant is aangenaam zoo wel voor 't verhemelte als voor de maag, zagtelyk openende (*n*), en pisdryvende (*o*). *Geoffroy* verzekert ons, dat hy dit kruid, by ervarenheid, bevonden heeft, een uitfteekend middel te zyn, in de Waterzucht (*p*); dat het, in deeze ziekte, de ontlafting van de pis, alsze verftopt is, bevordert; als ze vuil en troebel is, klaar maakt, en als ze hoog en vuurig van kleur is, de zelve bleek maakt; dat het zagt en zonder prikkeling werkt, en veel eer gefchikt is om ontfteeking (*q*) te doen bedaaren, dan ze op te wakkeren. Hy gaat nog verder en zegt, dat Waterzugten, die voor dit geneesmiddel niet wyken, naauwlyks door eenig ander zullen kunnen geneezen worden. Hy fchryft het fap voor, om tot de gifte van drie of vier Oncen, alle vier uuren in te geeven, en daar mede aan te houden eenigen tyd agter een, het zy alleen, of in faamenvoeginge met Salpeter (*r*), en de Syroop van de vyf openende wortels.

CHALYBS, zie FERRUM.

CHAMÆCYPARISSUS, zie ABROTANUM FOEMINA.

CHAMÆDRYOS, *feu Triffaginis folia & fummitates cum femine*: *Chamædryos minoris repentis* C. B. Maander kruid; de bladeren [E.] en de toppen met de zaaden 'er van. [L.]

Deeze is een laage ftruikagtige plant, die in de Tuinen gekweekt wordt. De bladeren, toppen en zaaden hebben eenen bitteren fmaak, met eenigen graad van faamentrekkinge, en eenen fpeceryagtigen geur. Zy worden aangepreezen, als zweetverwekkende (*s*), pisdryvende (*t*), de Maandftonden bevorderende (*v*), en om de maag en de Ingewanden in 't algemeen te verfterken. By fommigen zyn ze zeer geacht geweeft in afgaande koortfen (*x*); gelyk ook in fcrophuleufe en andere langduurige ongemakken.

CHAMELEON ALBUS, zie CARLINA.

CHAMÆMELI *folia*, *flores*: *Chamameli nobilis*, *feu leucanthemi odoratioris* C. B. Kamillen met enkele bloemen, (de kruipende foorte met grooter bladeren en bloemen, en 't lichaam van de bloem niet zeer bolrond) de bladeren en bloemen 'er van. [L. E.]

Deezen hebben een fterken, niet onaangenaamen fpeceryagtigen reuk, en eenen zeer bitteren walgenden fmaak. Zy worden geacht windbreekende (*y*), openende (*z*), verzagtende (*a*), en in zekere maate pynftillende (*b*) te zyn: en zy worden aangepreezen in wind-kolieken (*c*), om de zuiveringen der Baarmoeder te bevorderen (*d*), in krampagtige pynen (*e*) en de pynen van Kraamvrouwen: ook zyn ze fomtyds gebruikt in afgaande Koortfen (*f*), en de Nierpyn of het Graveel (*g*). Deeze bloemen worden insgelyks veelmaalen uitwendig

(*l*) *Pectorale.* (*m*) *Cafus nephritici.* (*n*) *Aperiens.* (*o*) *Diuretica.* (*p*) *Hydrops.* (*q*) *Inflammatio.* (*r*) *Nitrum.* (*s*) *Suderifica.* (*t*) *Diuretica.* (*v*) *Emmenagogica.* (*x*) *Febres intermittentes.* (*y*) *Carminantia.* (*z*) *Aperientia.* (*a*) *Emollientia.* (*b*) *Anodyna.* (*c*) *Colicæ flatulentes.* (*d*) *Purgationes uterinæ.* (*e*) *Dolores fpafmodici.* (*f*) *Febres intermittentes.* (*g*) *Nephritis.*

dig gebruikt, in verdryvende en verrotting tegenſtaande ſtoovingen (*h*), en in verzagtende kliſteeren: zy komen in de gemeene ſtoovinge (*i*), het gemeene afkookſel tot een kliſteer (*k*), en de groene Olie (*l*) van onze Apotheek: insgelyks wordt 'er een weezendlyke Olie (*m*), een enkel water (*n*), en een Uittrekſel (*o*) van in de Winkels bereid.

CHAMÆMELUM *flore multiplici*. C. B. Kamillen met dubbelde bloemen; de Bloemen 'er van.

Deezen verſchillen daarin van de voorgaanden, dat ze verſcheidene reyen van de witte bloembladen digt opeen gepakt hebben, rondom het hart, dat veel kleiner is. In dit hart zyn de geneeskragten der bloeme voornamelyk begrepen; en hierom is de dubbelde, of die ſoorte, welk de kleinſte harten heeft veel minder in kragten, dan de enkele.

CHAMÆPITYOS, *ſive Ivæ arthriticæ folia: Chamæpityos luteæ vulgaris, ſive folio trifido*. C. B. Veld-Cipres, of hoe langer hoe liever, St. Jans-Kruid; de bladeren 'er van.

Dit is een laage haairige plant, kleverig op het gevoel, van eenen ſterken ſpeceryagtigen en harsagtigen reuk, en eenen bitteren wrangagtigen ſmaak. Het wordt aangepreezen als een openend (*p*), en wondheelend (*q*) middel; gelyk ook in jicht- en zinking pynen. (*r*)

CHEIRI, *ſeu Leucoii lutei flores*: *Leucoii lutei vulgaris* C. B. Muurbloem.

Deeze groeit op oude muuren en onder de puin, in verſcheidene deelen van Engeland. De bloemen hebben eenen aangenaamen reuk, en eenen bitter eenigzins ſcherpen, en niet aangenaamen ſmaak: zy worden gezegd hartverſterkende (*s*), pynſtillende (*t*), openende (*v*), en de maandſtonden bevorderende (*x*) te zyn; doch in de praktyk wordt 'er gantſch geen acht op gegeeven.

CHELIDONII MAJORIS *folia, radix*: *Chelidonii majoris vulgaris* C. B. Stinkende of groote Gouwe, Zwaluw-kruid, Groot Oogenklaar; de bladeren en wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit mede op oude muuren, onder puin, en in woeſte ſchaduwagtige plaatſen. Het kruid heeft eene blaauwagtig groene kleur; de wortel eene donker roode; beiden bevatten een goudkleurig ſap: derzelver Reuk is onaangenaam; de ſmaak wat bitteragtig, zeer ſcherp, den mond bytende en brandende; doch de wortel is het ſcherpſte. Het ſap van de Groote Gouwe is lange beroemd geweeſt voor ongemakken der Oogen; doch het is veel te ſcherp, ten zy dat het ruim verdund worde, om het voor zulke tedere ledemaaten veilig te gebruiken. Ook is het ſomtyds gebruikt, en naar men zegt, met goed gevolg, om wratten uit te roeijen, oude zweeren te zuiveren, en in pappen voor de gierſtagtige Hairworm (*y*). Deeze ſcherpe plant wordt zelden uitwendig ingegeeven: de kragten, die aan dezelve toegeëigend worden zyn deezen, dat ze een prikkelend openend (*z*), pisdryvend (*a*), en zweetverwekkend (*b*) middel is: zy wordt byzonder aangepreezen in de ligter ſoorte van geelzucht, waar in geene toevallen van ontſteekinge (*c*) plaats hebben, en in de Waterzucht (*d*); ſommigen meenen, dat de Wortel het ſoortelyk middel (*e*) van *Helmont* geweeſt is in de Waterzucht van den Onderbuik (*f*). Men ſchryft een half drachma, of een drachma voor tot eene gifte; of een Trekſel van een Once van den verſchen wortel in wyn (*g*). De wortel en de bladeren zyn een inmengſel in het afkookſel voor de Geelzucht (*h*) van de *Edinburgſche Apotheek*.

CHELIDONII MINORIS *folia, radix*: *Chelidoniæ rotundifoliæ minoris* C. B. Kleine Gouw of Oogenklaar; de bladeren en wortel 'er van. [E.]

Dit

(*h*) *Fomentationes diſcutientes & antiſepticæ.* (*i*) *Fotus communis.* (*k*) *Decoctum commune pro Clyſtere.* (*l*) *Oleum viride.* (*m*) *Oleum eſſentiale.* (*n*) *Aqua ſimplex.* (*o*) *Extractum.* (*p*) *Aperiens.* (*q*) *Vulnerarium.* (*r*) *Dolores rheumatici.* (*s*) *Cordiale.* (*t*) *Anodynum.* (*v*) *Aperiens.* (*x*) *Emmenagogicum.* (*y*) *Herpes miliaris.* (*z*) *Stimulans aperiens.* (*a*) *Diureticum.* (*b*) *Sudorificum.* (*c*) *Sumptomata inflammationis.* (*d*) *Hydrops.* (*e*) *Specificum.* (*f*) *Hydrops aſcites.* (*g*) *Infuſio vini.* (*h*) *Decoctio icterica.*

Dit is een zeer kleine plant, die in vogtige weilanden en aan de kanten der heggen gevonden wordt: de Wortels bestaan uit slappe vezelen, met eenige kleine knobbeltjes tusschen dezelven, welken gemeend worden naar Ambeijen, of Speenen (*i*) te gelyken; waaruit men besloten heeft, dat deeze wortel noodzaakelyk verwonderlyke uitwerkingen hebben moest in 't geneezen van dit ongemak: in den smaak is het weinig anders, dan slymagtig.

CHERMES, zie KERMES.

CHINÆ *radix*. Kina wortel. [E.]

In de Winkels heeft men twee soorten van deezen Wortel, eene, die uit Oost- en eene die uit West-Indiën overgebragt wordt. Zy zyn beiden langagtig, vol van leden, hebben eene bleek roodagtige kleur, geenen reuk, en zeer weinig smaak: de Oostersche, welke voor de beste gehouden wordt, is veel harder en bleeker van kleur, dan de andere. Men moet de zulken verkiezen, die versch, gesloten, zwaar zyn, en, in 't kaauwen, vol van een vet en oliagtig sap bevonden worden. De Oude Geneesheeren kenden den Kina wortel niet, of gaven 'er geen acht op. Hy is eerst omtrent het Jaar 1535, in *Europa* ingevoerd, in de hoedanigheid van een soortelyk middel (*k*) tegen de Venus- en huid ziekten; en als zodanig heeft men 'er voor een tyd gebruik van gemaakt; maar ten laatste heeft hy voor een veel kragtiger geneesmiddel moeten wyken. Hy wordt doorgaands ondersteld de ongevoelige uitwaaseming (*l*), en de ontlasting der pis te bevorderen; en de scherpe vogten door zyne vetagtige hoedanigheid te verstompen.

CHINA CHINÆ, zie PERUVIANUS CORTEX.

CICERIS RUBRI *semen*: *Ciceris floribus & seminibus ex purpura rubescentibus* C. B. Roode, of Spaansche Erwten.

Dit is een soort van peulvrugten, die in warmer luchtstreeken, waar onze beste Erwten zoo wel niet groeijen willen, gekweekt worden. Zy geeven een sterk winderig voedsel, dat zwaar is om te verteeren. Men heeft aan de zelven steenafdryvende en pisdryvende kragten (*m*) toegeschreven; doch zonder goeden grond.

CICHOREI *folia*, *radix*: *Cichorei sylvestris sive officinarum* C. B. Wilde Cichory; de wortels en bladeren 'er van. [E.]

De Wortel heeft eenen middelmaatig bitteren smaak, met eenige wrangheid; de bladeren zyn zoo bitter niet: de wortels, steelen, en bladeren, leveren, als ze gewond worden, een zeepagtig sap, dat naar melk gelykt, uit. Door aankweeking verliest deeze plant haare groene kleur en bitterheid, en wordt in deezen staat tot Salade gebruikt: hoe zwarter van kleur en hoe dieper getand de bladeren zyn, hoe bitterer derzelver smaak is. De wilde Sichory is een nuttig afvagend (*n*), openend (*o*), en verdunnend (*p*) geneesmiddel; dewyl het zonder veele prikkelinge werkt, en meer strekt om het lichaam te verkoelen, dan te verhitten, en te gelyk de spanninge der darmen versterkt. Het sap, zoo rykelyk ingenomen, als om eenen zagten buikloop (*q*) te stuiten, en eenige weeken daar mede aangehouden, is bevonden uitmuntenden dienst gedaan te hebben in scheurbuikagtige en andere langduurige ziekten.

CICUTÆ *folia*: *Cicutæ majoris* C. B. Dolle Kervel, Scheerling; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een groote kroontjesdraagende (*r*) plant, zeer gemeen aan de kanten der velden, onder heggen, en in vogtige schaduwagtige plaatsen: de bladeren zyn gevleugeld, in eene groote menigte van insnydingen, welken naar die van varen gelyken, verdeeld; van eene donker groene kleur, en zich als ruuw vertoonende: de steel is hol (gelyk een groot deel des

(*i*) *Hæmorrhoides.* (*k*) *Specificum.* (*l*) *Insensibilis perspiratio.* (*m*) *Virtutes lithontripticæ & diureticæ.* (*n*) *Detergens.* (*o*) *Aperiens.* (*p*) *Attenuans.* (*q*) *Diarrhœa.* (*r*) *Umbelliferos.*

des wortels, na dat de fteel opgefchooten is, insgelyks is), en gevlakt met verfcheiden zwartagtige roode of purpere vlakken. De Scheerling wordt fomtyds uitwendig, als een verdryvend (*s*) middel toegepaft, en tot dat oogmerk is zy een inmengfel in een der pleifters van de *Edinburgfche Apotheek*. Met opzigt tot derzelver inwendig gebruik, is ze doorgaands voor vergiftig gehouden, gelyk ze buiten twyfel in eenen hoogen trap is, als ze in eene groote hoeveelheid gebruikt wordt. Maar Dr. Storck, heeft onlangs bevonden, dat ze, in zekere kleine giften zeer veilig kan ingenomen worden; en dat ze fomtyds een kragtig ontbindend middel (*t*), in veele hardnekkige ongemakken bevonden wordt, zonder het lichaams geftel eenigzins te ontftellen, of zelfs eenige merkelyke werking voort te brengen. Zie het *Extractum Cicutæ* in het derde Deel van dit Werk.

CINERES RUSSICI. Ruffifche Potafch. [L.]

Potafch is een onzuiver loogzoutagtig zout (*v*), welk door verbrandinge uit groeijende ftoffen verkregen wordt. De fterkfte Afch wordt uit *Rusland* overgebragt, in zeer harde zwarte klompen, die in de lucht niet fchielyk fmelten, zoo als de zuiverer Loogzouten doen. Men zegt dat deeze foorte bereid wordt, door het branden van hout met eene beflootene fmoorende hitte, en door het maaken van de Affche, met eene loog van 't groover gedeelte derzelve, tot een koek, welke naderhand, met eenige foorten van het brandbaarfte hout uitgefpreid, en ten tweede maale gebrand wordt: hier door fmelt het zout; en ftremt wederom faamen met de aardagtige ftoffe der Affche tot harde koeken: doch uit de proeve blykt, dat deeze foorte van Potafch, behalven de aarde der planten, ook een groot gedeelte van levendige kalk in zich bevat. Een zuiverer en witter zout wordt uit *Duitfchland* tot ons overgebragt, onder den naam van Paerl afch: Dit wordt door middel van water uit affche van hout getrokken; en naderhand, door uitdampinge tot eene drooge gedaante gebragt. Deeze Zouten zyn aan groote misbruiken onderworpen door verfcheidene bymengfels, en daarom moeten ze nooit tot geneeskundige oogmerken gebruikt worden, zonder behoorlyke zuiveringe: en deeze kan volbragt worden door ontbindinge in koud water, door kleinzing en uitdrooginge. Zie III. *Deel.* VIII. *Hoofdft.*

CIMOLIA ALBA, *feu Argilla alba.* Pyp-Aarde. [E.]

Dit is een zuivere witte kley, byna van dezelfde algemeene natuur, als de *bolus Aarden*, waar van reeds gefproken is; hoewel zy, met water vogtig gemaakt zynde, lymiger is: en hierom is ze waarfchynelyk ook veel kragtiger, om de fcherpe dunne vogten te verftompen en te verdikken. Doch zy wordt naauwlyks ooit tot geneeskundige oogmerken gebruikt.

CIMOLIA PURPURASCENS. Vollers Aarde. [E.]

Deeze Aarde is lymagtiger, dan de Bolus Aarden, en minder zodanig dan de Pypaarde. In de praktyk heeft men ze geheel en al laaten vaaren, hoewel ze in de *Edinburgfche Apotheek* nog behouden is.

CINABARIS NATIVA. Berg-Vermiljoen [E.]

Dit is eene zwaare Delfftoffe (*x*), van eene roode kleur, welke in *Spanje*, *Hongaryen* en verfcheidene andere deelen der waereld gevonden wordt. De befte foorte wordt in vry groote klompen, door de Hollanders uit *Ooft-Indiën* overgebragt; en ze is, zoo wel van binnen, als van buiten, van een fchoone donker roode kleur; welke grootelyks verbeeterd wordt, door de klompen tot een fyn poeder te wryven. Daar is nog een andere foorte van eene goede kleur, in ronde droppels, die van buiten glad, en van binnen geftreept zyn.

Deeze Delfftoffe (*x*) blykt, uit fcheikundige proeven (*y*), te beftaan uit kwikzilver (*z*),

(*s*) *Difcutiens.* (*t*) *Refolvens.* (*v*) *Sal impurum alcalinum.* (*x*) *Minerale.* (*y*) *Experimenta chemicalia.*

(z), en Zwavel (a), zodanig, dat de hoeveelheid van het eerste gemeenlyk meer dan zesmaal grooter is, dan die van het laatste: en hoe schooner de kleur der Vermiljoen is, hoe meer kwikzilver zy bevonden wordt, in zich te bevatten. De Bergvermiljoen is by veelen voor beeter gehouden geweest, dan die door kunst gemaakt wordt, als een geneesmiddel aangemerkt zynde; doch 'er schynt geen genoegzaame grond te zyn, om ze dien voorrang te geeven. Want men heeft waargenomen, dat de Bergvermiljoen somtyds walgingen (b), braaking en benauwdheid veroorzaakt: en deeze uitwerkselen komen waarschynelyk voort uit een inmengsel van eenige gedeelten van rottekruid (c), waar van zy door herhaalde afspoelinge niet kan bevryd worden. Als ze zuiver is, heeft ze geene geneeskragtige hoedanigheid of kragt, onderscheiden van die der kunstig gemaakte Vermiljoen (d); dewyl zy even als die in de dierlyke vogten niet ontbonden wordt, en doorgaands van weinig werkinge is. Zie III. *Deel.* IX. *Hoofdst.* 7. *Afd.*

CINNAMOMUM: *Cinnamomum, sive Canella zeylanica* C. B. Kaneel. [E.]

Dit is een ligte, dunne bast, van eene roodagtige kleur, in lange pypen of rieten opgerold; van eenen welriekenden, aangenaamen reuk, en eenen speceryagtigen, zoeten, prikkelenden smaak, met eenigen graad van saamentrekkinge.

Hy wordt doorgaands vermengd met den bast van *Casia:* doch deeze laatste is ligt te ontdekken, door dien hy glad midden doorbreekt, terwyl de oprechte Kaneel splintert; en door zynen lymerigen slymagtigen smaak, zonder iets van de wrangheid der oprechte Kaneel te hebben. De Kaneel is een zeer fraaije en nuttige specery, veel aangenaamer, zoo wel voor 't verhemelte als voor de maag, dan de meeste andere zelfstandigheden van deezen rang: door zyne saamentrekkende hoedanigheid versterkt hy insgelyks de Ingewanden (e), en wordt van grooten dienst bevonden in verscheidene soorten van buikloopen, en onmaatige ontlastingen uit de Baarmoeder. Een wezendlyke Olie, (f) een enkel en geestryk gedistilleerd water (g), en een Aftreksel (h) van Kaneel, worden in de Winkels gehouden. Hy wordt ook gebruikt, als een speceryagtig inmengsel in eene groote menigte van saamenmengsels.

CITREORUM *Cortex & succus: Fructus mali medicæ.* C. B. Citroenen; de geele schil en 't sap. [E.]

De Citroenboom is een boom of heester, die altoos groen is, van het zelfde geslacht, als de Oranje en Limoenboom: voor deezen werdt hy uit *Assyrien* en *Mediën* (waarom de vrugt *mala Assyria*, *mala Medica* (i) genoemd wordt) in Griekenland overgebragt, en daar van daan in de zuider deelen van *Europa*, waar hy nu gekweekt wordt. Citroenen worden zelden by ons gebruikt: zy zyn van dezelfde hoedanigheid, als de Limoenen, uitgenomen dat derzelver sap zoo zuur niet is.

CITRULLI *semen: Anguriæ citrulli dictæ.* C. B. Water meloenen, Citrullen; de zaaden 'er van. [E.]

Deeze plant ontmoet men zelden by ons, dan in de Kruidtuinen. De Zaaden behooren tot de vier grooter koude zaaden, en komen in hoedanigheid met de anderen van dien rang overeen.

CNICUS, zie CARTHAMUS.

COCCINELLA, *seu Cochinillæ.* Cochenielje. [L. E.]

Dit is een klein onregelmaatig rondagtig lichaam, van buiten van een donker roode, en van binnen van eene heldere hooge roode kleur: het wordt uit *Mexico* en *Nieuw Spanje* overgebragt. Deeze zelfstandigheid heeft men lange gehouden voor het zaad van eene plant: doch uit scheikundige proeven (k) blykt,

(z) *Argentum vivum.* (a) *Sulphur.* (b) *Nauseæ.* (c) *Arsenicum.* (d) *Cinnabaris artificialis.* (e) *Viscera.* (f) *Oleum essentiale.* (g) *Aqua simplex & spirituosa distillata.* (h) *Tinctura.* (i) *Assyrische appelen, Medische appelen.* (k) *Experimenta Chemicalia.*

blykt, dat het een Diertje is; en uit de berichten der beroemdste Natuurkundigen weet men nu, dat het een Gekorven Diertje (*l*) is, welk op de Amerikaansche steekelagtige peereboom leeft, en daaraan blyft hangen, zonder van plaats te veranderen. De *Cochenielje* is vermaard geweest, als een zweetverwekkend (*m*), maagversterkend (*n*) en verdryvend (*o*) middel: doch de Beoefenaars der Geneeskunst hebben 'er nooit eenige groote uitwerkingen van waargenomen. Het wordt meest gebruikt by de scharlaken Verwers; en in de Geneeskunst bestaat deszelfs meeste gebruik in de geneesmiddelen, als met eene drogery, 'er mede te kleuren: want zoo wel wateragtige als geestagtige vogten trekken deszelfs kleur 'er uit. Drie Aftrekfels (*p*) in de *Londensche Apotheek*, en agt in de *Edinburgsche*, met twee Afkookfels (*q*) een Trekfel (*r*); en een Conserf (*s*) verkrygen eene schoone roode kleur van deeze Drogery.

COCHLEÆ TERRESTRES, zie LIMACES TERRESTRES.

COCHLEARIÆ HORTENSIS *folia*: *Cochleariæ folio subrotundo*. C. B. Tuin-Lepelblad; de bladeren 'er van. [L. E.]

COCHLEARIÆ MARINÆ *folia*: *Cochleariæ folio sinuato*. C. B. Zee-Lepelblad: de bladeren 'er van.

Deeze planten, hebben weinig ander verschil, in 't uiterlyk aanzien, dan dat in derzelver tytels uitgedrukt is: in smaak en geneeskragten is de eerste heel veel sterker; en daarom alleen behouden, zoo wel by 't COLLEGIE van *Londen*, als by dat van *Edinburgh*.

Lepelblad is een prikkelend en steekend geneesmiddel, zeer bekwaam om lymige sappen te ontbinden, verstoptheden der ingewanden en afgelegener klieren te openen, en de afscheidingen der vloeistoffen te bevorderen: dit kruid is byzonderlyk beroemd in scheurbuiken, en is het voornaamste, dat in deeze soorten van ziekten gebruikt wordt in de Noorder Landen. Deszelfs Winkelbereidingen zyn, een Conserf [L. E.] en Geest [E.]: het is ook een inmengsel in sappen tegen de scheurbuik (*t**), en het saamengestelde Mierikswortel water (*v**) [L. E.]; en deszelfs Geest wordt gebruikt, om een Aftreksel (*x**) uit Gomlac te trekken. [E.]

COFFEA [E.]. Koffie: De vrugt van een Oostindise heester, door *Jussieu* genoemd *Jasminum Arabicum lauri folio, cujus semen apud nos Caffè dicitur.*

Deeze vrugt wordt meer gebruikt als voedsel, dan als een geneesmiddel. De geneeskragtige uitwerkingen, die men 'er van verwagt, zyn, de spysverteering (*t*) te ondersteunen, de natuurlyke afscheidingen te bevorderen, en eene geschiktheid tot slaaperigheid voor te komen of te verdryven.

COLOCHYNTIDIS *medulla*: Koloquinten, of bittere appelen; het mergagtig deel van de gedroogde vrugt. [L. E.]

Dit is het voortbrengsel eener plante van 't geslachte der Kauwoerden, die in *Turkyen* groeit. De Vrugt heeft omtrent de gedaante van een Oranje appel; het mergagtig gedeelte derzelve, van de schil en zaaden gezuiverd zynde, wordt alleen in de Geneeskunst gebruikt: dit is zeer ligt, wit, sponsagtig, uit vliesagtige bladeren saamengesteld; van eenen uitsteekend bitteren, walgagtigen, scherpen smaak. De Koloquint is een van de kragtigste en geweldigste buikzuiverende middelen (*v*). Veele uitmuntende Geneesheeren veroordeelen dezelven, als gevaarlyk, ja zelfs als doodelyk: anderen pryzen ze aan, niet alleen als een kragtig purgeermiddel, maar ook als een veranderend middel (*x*) in hartnekkige langduurige kwaalen. Dit is zeker, dat de Koloquint, in de gifte van weinige greinen met groot geweld werkt, het lichaam ontstelt, en somtyds eene ontlasting van bloed veroorzaakt. Veele pogingen zyn 'er gedaan, om

(*l*) *Insectum.* (*m*) *Sudorificum.* (*n*) *Cardiacum.* (*o*) *Alexipharmacum.* (*p*) *Tincturæ.* (*q*) *Decoctiones.* (*r*) *Infusio.* (*s*) *Confectio.* (*t**) *Succi scorbutici.* (*v**) *Aqua raphani rusticani composita.* (*x**) *Tinctura.* (*t*) *Digestio.* (*v*) *Catharticum.* (*x*) *Alterativum.*

om derzelver vergiftigheid, door het bydoen van zuuren, ſaamentrekkende en diergelyke dingen, te verbeeteren: doch deezen mogen de kragt van de Koloquint verminderen; maar op geene andere wyze, dan door de gifte te verminderen even goed zou kunnen gedaan worden. De beſte manier om derzelver geweld te verzagten, zonder derzelver buikzuiverende kragt te verminderen, ſchynt te weezen, door dezelven met Gom, met meelagtige zelfſtandigheden, of oliagtige zaaden te ſtampen, welk, zonder verandering in de Koloquint zelve te maaken, belet, dat derzelver harsagtige deelen aan de Darmen blyven hangen en derzelver vliezen ſteeken, om ze te prikkelen, te ontſteeken, of te verbyten. Zy zyn een inmengſel in eenigen der purgeermiddelen, en het buikzuiverend Uittrekſel (y) der Winkels.

CONSOLIDÆ MAJORIS, *ſeu Symphyti majoris radix*: *Symphyti conſolidæ majoris* C. B. Waal- of Smeer-wortel [E.] de Wortel.

Dit is een ruige haairige plant, die aan de kanten der rivieren en op wateragtige plaatſen in 't wilde groeit. De Wortels zyn zeer groot, van buiten zwart, en van binnen wit, vol van een lymig kleverig ſap, en van geenen byzonderen ſmaak. In hoedanigheid komen ze met de *Althea* wortels overeen; doch met dat onderſcheid, dat het ſlym van de *Conſolida* wat lyveriger is. By de Schryvers vindt men veele belachlyke gebeurteniſſen van de *vaſtmaakende* of *hechtende* kragten (z) deezer plante verhaald. Het is een inmengſel in het ſaamengeſtelde witte afkookſel van de *Edinburgſche Apotheek*.

CONSOLIDA MEDIA, zie BUGULA.

CONSOLIDA MINIMA, zie BELLIS MINOR.

CONTRAYERVA. [L. E.] Tegengift Wortel.

Dit is een kwaſtige wortel, een duim of twee lang, en omtrent een halven duim dik, van buiten roodagtig bruin van kleur, en van binnen bleek: van alle kanten groeijen 'er lange, taaije, ſlappe veſels uit, en deezen zyn doorgaans beladen met kleine ronde knoopjes. Deeze wortel heeft eene byzondere ſoort van ſpeceryagtigen reuk, en eenen wat ſaamentrekkenden heeten bitteragtigen ſmaak, met een zagte en zoetagtige ſoorte van ſcherpheid, als hy lang gekaauwd wordt: de veezels hebben weinig ſmaak of reuk; daarom wordt het knobbelagtig gedeelte alleen gekozen. *Contrayerva* is een van de zagtſte deezer zelfſtandigheden, die verdryvende (a) genoemd worden: het is buiten tegenſpraak een goed en nuttig zweetmiddel (b), en kan veilig ingegeeven worden, in veel grooter giften, dan men in de gemeene praktyk gewoon is te doen. Deszelven kragten kunnen zoo wel door water, als verbeeterden Geeſt van wyn worden uitgetrokken, en reizen niet op in de uitdampinge met een van die beiden: de Aftrekſels (c), en Uittrekſels van Geeſt (d) ſmaaken ſterker naar den wortel, dan die van water. Hy geeft den naam aan een winkel poeder, en is een inmengſel in de *Edinburgſche Theriaca*.

COPAL [E.] is eene Hars, die uit verſcheide ſoorten van groote boomen, welken in *Nieuw Spanje* groeijen, verkregen wordt. Deeze Hars wordt tot ons overgebragt in onregelmaatige klompen, waar van ſommigen doorſchynend en van eene geelagtige of bruine kleur, anderen half doorſchynend en witagtig zyn. Zy is nooit, als een geneesmiddel, in gebruik gekomen, en wordt zelden in de winkels gevonden.

CORALLINA: *Muſcus maritimus ſive Corallina officinarum*. C. B. Koraal of Zeemos.

Dis is eene getakte ſteenagtige zelfſtandigheid van eene witte kleur, welke aan de klippen en ſomtyds aan de ſchulpen der Viſſchen groeit. Zy is beroemd, als een Wurmen verdry-

(y) *Extractum Catharticum*. (z) *Virtutes conſolidantes*. (a) *Alexipharmacæ ſubſtantiæ*. (b) *Diaphoreticum*. (c) *Tincturæ*. (d) *Extracta ſpiritus*.

dryvend (*e*) middel; doch op wat grond, weet ik niet: op den fmaak, is 't ten eenemaal fmaakeloos.

CORALLIUM RUBRUM. Rood Koraal. [L. E.]

Dit is ook een voortbrengfel van de Zee, van dezelfde natuur, als het voorgaande. Het kan met geene goede reden anders aangemerkt worden, dan als een opflorpend (*f*) middel; en als zodanig komt het in de winkel poeders van kreefts fchaalen, en wordt fomtyds in de praktyk op zich zelfs alleen voorgefchreven.

CORIANDRI *femen: Coriandri majoris.* C. B. Koriander zaad. [L. E.]

Koriander is een kroontjesdragende plant, verfchillende van alle anderen van deezen rang, in 't voortbrengen van klootswyze zaaden. Deezen hebben, als ze verfch zyn, een onaangenaamen reuk, die onder het droogen verbeeterd, en vry aangenaam wordt; zy worden aangepreezen als windbreekende (*g*) en maagverfterkende (*h*). Zy zyn een inmengfel in het winkel-faamengefteld kalkwater, en het Conferf van Laurierbezien. (*i*)

CORNU CERVI. [L. E.] Hartshoorn.

Men heeft veele ongemeene kragten aan deeze hoorns, en aan alle de deelen van het Dier, in 't algemeen, toegefchreeven; maar de ervaarenheid hangt 'er haar zegel niet aan; noch ze fchynen ook geenen anderen grond te hebben, dan de groote vreesagtigheid van 't hart, de jaarlykfche vernieuwing van deszelfs hoorns, en eene verbeelding van deszelfs ongemeene langleevendheid; uit deeze omftandigheden heeft men beflooten, dat alle deelen van 't Hart bekwaam zyn om den raazenden *Archeus* te verfchrikken, de gezondheid en fterkte te vernieuwen en het leven te verlengen.

De Hoorns, in water gekookt zynde, geeven een verzagtende en voedende *geley*. [E.] Wit verbrand zynde, leverenze eene opflorpende Aarde uit, die zuiverer is van geleyagtige ftoffe, dan de natuurlyke aardagtige opflorpende dingen; doch welke zwakker bevonden wordt in haare opneemende kragt. Deeze aarde wordt in het witte Kookfel der winkels gebruikt. [L. E.]

CORNI *fructus: Corni hortenfis maris.* C. B. De Kornoelje-boom: zyne vrugt.

Deeze vrugt is middelmatig verkoelend en faamentrekkend; doch wordt niet aangemerkt als een Artikel van de *Materies medica*, en daarom uit de *Londenfche* en *Edinburgfche Apotheeken* beide verworpen.

COSTUS. [L. E.] *Coftus*: Een wortel uit Ooft-Indiën overgebragt.

De Schryvers fpreeken van twee foorten van *Coftus*, zoet en bitter: in de Winkels ontmoet men zelden meer, dan eene foort, de *Coftus dulcis officinarum.* C. B. Deeze wortel heeft omtrent de grootte van een vinger en beftaat uit een geelagtig en houtagtig gedeelte, dat in een witagtigen baft beflooten is: het houtagtig gedeelte is zeer taai, heeft geenen reuk, en zeer weinig fmaak; het baftagtig gedeelte is bros, van eenen heeten, bitteren fpeceryagtigen fmaak, en eenen aangenaamen reuk, die wat naar dien der Violetten, of Florentynfche Iris gelykt. De *Coftus* wordt gezegd lymige vogten (*k*) te verdunnen, de ontlafting van de borft (*l*), de doorwaafleming (*m*), en de pis te bevorderen.

Thans ontmoet men hem zelden in voorfchriften, en niet dikwyls in de Winkels: in *Mithridaat*, *Theriaca* en de *Confectio paulina*; de eenige winkelfaamenmengfels, waarin het voorgefchreven wordt; heeft *Zedoary* deszelfs plaats ingenomen.

COSTUS HORTORUM, zie BALSAMITA MAS.

COTULÆ FOETIDÆ *folia*: *Chamæmeli foetidi.* C. B. Wilde Kamillen; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant groeit veel onder 't koorn en in woefte plaatfen. In 't uiterlyk aanzien gelykt

(*e*) *Vermifugum.* (*f*) *Abforbens.* (*g*) *Carminativa.* (*h*) *Stomachica.* (*i*) *Electuarium baccarum Lauri.* (*k*) *Humores vifcidi.* (*l*) *Expectoratio.* (*m*) *Perfpiratio.*

lykt ze wel wat naar eenigen van de tuin-kamillen; doch is ligtelyk van dezelven te onderſcheiden, door haaren ſterken ſtinkenden reuk. In de tegenwoordige praktyk wordt ze zelden of nooit gebruikt.

CRASSULÆ *ſive Telephii folia: Telephii vulgaris* C. B. Smeerwortel, Hemelſleutel; de bladeren 'er van. [E].

Dit is een dikbladerige ſappige plant, der huislook niet ongelyk. Zy heeft een ſlymagtigen wrangen ſmaak, en wordt daarom aangepreezen als verzagtende; doch is in de praktyk nooit veel geacht geweeſt.

CREPITUS LUPI, zie LYCOPERDON.

CRETA. [L. E.] Wit Kryt.

Dit is een zuivere loogzoutagtige Aarde, die geheel en al in Azyn kan ontbonden worden; gelyk ook in de ligter zuuren, zodanig, dat ze alle kenbaar blyk van derzelver zuurheid wechneemt. Deeze Aarde is een van de nuttigſte opſlorpende dingen (*n*), en moet ook enkel als zodanig worden aangemerkt: de ſaamentrekkende kragten, welken ſommigen 'er aan toeſchryven, hebben geenen grond, dan alleen in zoo verre, als de Aarde met zuur verzadigd is; met welke zy een zoutagtig ſaamenſtremſel uitmaakt, dat klaarlyk eenigzins ſaamentrekkend (*o*) is. Zy geeft den naam aan een Winkel koeldrankje (*p*) [L.], en een kookſel [E.]; en is een inmengſel in de koekjes voor de maagpyn (*q*). Het Kryt wordt ook gebruikt om het vlugge zout (*r*) van het ammoniac zout (*s*) af te ſcheiden. [L.].

CRITHMI *folia*: *Crithmi ſive foeniculi maritimi minoris.* C. B. Zee-fenkel; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilden op de rotſen en aan Zee gelegene plaatſen: de bladeren gelyken wat naar die van fenkel; maar de ſtukken zyn veel dikker en korter: derzelver reuk gelykt naar dien van Water-eppe; de ſmaak is heet, bitteragtig, en niet aangenaam. Zy worden gezegd maagverſterkende (*t*), openende (*v*), en pisdryvende (*x*) te zyn.

CROCUS: *Crocus ſativus.* C. B. Saffraan; de vezelen of vleeſchagtige haairtjes, die aan 't einde van 't ſtampertje der bloemen groeijen, zorgvuldig afgeplukt en tot koeken ſaamen geperſt. [L. E.]

Men ontmoet drie ſoorten van Saffraan in de Winkels, twee van welken van buitenslands overgebragt worden, de derde is een voortbrengſel van ons eigen land: deeze laatſte is veel beeter, dan de twee eerſten, waar van ze door de breedheid haarer bladeren kan onderſcheiden worden. Als ze in haare volkomenheid is, heeft ze eene vuurige Oranje kleur, en levert een donker geel afverwſel uit: zy moet verſch gekozen worden, niet boven een Jaar oud, in digte koeken, noch droog, noch ook zeer vogtig, taai en vaſt in 't ſcheuren, van binnen en van buiten van dezelfde kleur, en van eenen ſterken, ſcherpen doordringenden reuk zyn.

Saffraan is een zeer ſchoone en nuttige ſpecery: behalven de kragten, die zy met alle de lichaamen van dien rang gemeen heeft; zoo vervrolykt ze merkelyk, wekt de geeſten op, en wordt met recht gehouden voor een der kragtigſte hartverſterkende (*y*) middelen; in groote giften ingenomen zynde, zegt men, veroorzaakt ze onmatige vrolykheid, tegenwillig lachen, en de kwaade uitwerkingen, die op het misbruik van geeſtryke vogten volgen. Dit geneesmiddel is inzonderheid dienſtig in nederperſingen der Baarmoeder (*z*), die uit eene koude oorzaake, of verſtopping van derzelver afſcheidingen (*a*) voortkomen, en waar andere ſpeceryen, zelfs die van de edelſte ſoorte, weinige uitwerking hebben.

Saffraan deelt alle haare kragten en kleur mede aan verbeeterden Geeſt van wyn, aan Proefgeeſt, wyn, azyn, en water: een afverſſel met Azyn getrokken verlieſt veel van zyne

(*n*) *Abſorbentia.* (*o*) *Subadſtringens.* (*p*) *Julapium.* (*q*) *Troches cardialgicæ.* (*r*) *Sal volatile.* (*s*) *Sal ammoniacum.* (*t*) *Stomachica.* (*v*) *Aperientia.* (*x*) *Diuretica.* (*y*) *Cordiale.* (*z*) *Depreſſiones hyſtericales.* (*a*) *Obſtructio uterinarum ſecretionum.*

zyne kleur in 't bewaaren: die met water en Geest van wyn getrokken worden, kunnen zuur worden, en dan verliezen zy ook hunne kleur: doch die in zuiveren Geest gemaakt worden behouden dezelve veele Jaaren lang. De Winkel-bereidingen van Saffraan zyn, een Aftrekfel van Geest [E.], een Aftrekfel van Wyn, en Syroop [L.]. Zy is een inmengfel in het hartsterkende Conserf (*b*), [L.], het zweetverwekkende Aftrekfel (*c*), de borst- en pynstillende Elixirs (*d*), het Poeder om de verlossing te bevorderen [E.], en verscheidene van de saamenmengfels van Aloë.

CUBEBÆ. [L. E.] Cubebe of Staart-peper.

De Cubeben of Staart-peper is een vrugt, die uit Oost-Indiën overgebragt wordt. Deeze vrugt heeft groote gelykheid met peper. Het voornaamste verschil, op 't oog te zien, is, dat elke Cubebe voorzien is van een langen slappen steel (waar van daan ze, door sommigen, gestaarte peper (*e*) genaamd wordt). In speceryagtige hitte en prikkelinge kan de Cubebe by de peper in lang niet haalen. Zy zyn een inmengfel in *Mithridaat* en *Theriaca.* [L.] en in den saamengestelden Geest van Lavendel. [E.]

CUCUMERIS HORTENSIS *semen.* Tuin-Komkommer Zaad, [E.].

Deezen behooren tot de vier grooter verkoelende Zaaden; zy zyn minder geschikt, om in 't bewaaren duf te worden, dan de anderen van deezen rang.

CUCUMERIS AGRESTIS *fructus*: *Cucumeris sylvestris asinini dicti.* C. B. Wilde Kommers; de vrugt 'er van. [L. E.]

Deeze plant, die in andere landen in 't wilde gevonden wordt; kweekt men by ons in de Tuinen. Derzelver kruidkundig verschil van de voorgaande bestaat in de kleinheid van derzelver vrugt, welke niet grooter is dan een Spaansche olyf: als ze ryp is, barst ze op een ligte aanraaking, en strooit haar zaad met geweld uit, en hierom was ze by de Grieken *Elaterium* genaamd. Deeze naam werdt ook gegeeven aan 't verdikte sap deezer vrugt, de eenigste bereiding der plante, die in de Genees-kunst gebruikt wordt. *Elaterium* is een sterk buikzuiverend middel (*f*), en zeer dikwyls werkt het ook naa boven. Twee of drie greinen worden, in de meeste gevallen, gerekend eene genoegzaame gifte te zyn. *Simon Pauli* verhaalt eenige voorbeelden van de goede uitwerkingen van dit Geneesmiddel in Water zuchten (*g*): doch hy waarschuwt de Geneesheeren hunne toevlugt niet te neemen tot dit middel, ten zy dat zagter geneesmiddelen te vergeefs beproefd zyn; welke waarschuwing wy van harten onderschryven. Want inderdaad moeten alle geneesmiddelen in 't algemeen, die in eene kleine gifte geweldig werken, met de uiterste omzigtigheid en ervaarenheid bestierd worden, om ze eenigzins veilig te gebruiken: waar by moet aangemerkt worden, dat de verschillende wyzen van deeze soorten van geneesmiddelen te bereiden, naar de verschillende handen, die ze gereed maaken, ook noodzaakelyk in kragten moeten verschillen.

CUCURBITÆ *semen*: *Cucurbitæ oblongæ flore albo, folio molli.* C. B. De Kauwoerden; derzelver Zaaden. [E.]

Deezen behooren tot het getal der vier grooter koude Zaaden. Zy vereenigen zich met water, door stampinge, tot eene Amandelmelk (*h*), en leveren, geperst zynde; eene zagte smaakelooze Olie (*i*) uit; ook bezitten ze de algemeene kragten der vetagtige zelfstandigheden.

CUMINUM, zie CYMINUM.

CUPRESSI *fructus.* De vrugt van den Cypressen-Boom.

Dit is een hooge Boom, die in de warmer luchtstreeken in 't wilde groeit. De Vrugt 'er van is een sterk saamentrekkend (*k*) middel; en wordt in sommige plaatsen menigmaal als zodanig gebruikt: doch by ons wordt ze zeer

(*b*) *Confectio cordialis.* (*c*) *Tinctura sudorifica.* (*d*) *Elixir pectorale & paregoricum.* (*e*) *Piper caudatum.* (*f*) *Catharticum.* (*g*) *Hydropes.* (*h*) *Emulsio.* (*i*) *Oleum insipidum.* (*k*) *Adstringens.*

zeer zelden gebeezigd, en niet dikwyls in de Winkels ontmoet.

CUPRUM. [L. E.] Koper.

De Bereidingen van Koper zyn geweldig braaking verwekkende (*l*), en worden daarom zelden inwendig ingegeeven. Sommigen hebben het gewaagd, eene ontbinding van een grein of twee van het metaal, in zuuren van planten (*m*), in te geeven, en hebben waargenomen, dat het byna zoo haast werkt, als 't in de maag ontvangen is; zoo dat het van goed gevolg zoude zyn, en dienstig om vergift, dat door geslikt is, aanstonds weder op en over te geeven. *Boerhave* pryst eene verzadigde ontbinding van dit metaal, in vlugge loogzoutagtige geesten (*n*), aan, als een zeer dienstig geneesmiddel in ziekten, die uit eene zuure zwakkelyke, koude, slymige oorzaake voortkomen: als men elken morgen eerst drie droppels van dit Aftreksel (*o*) met een glas Mede neemt, en de gifte dagelyks verdubbelt, tot vierentwintig droppels toe; zoo wordt het bevonden, zegt hy, openende (*p*), verdunnende (*q*), verwarmende, en pisdryvende (*r*) te zyn: en hy verzekert ons, dat hy door dit middel een verouderde Waterzucht in den Onderbuik (*s*) geneezen heeft; dat de pis, als uit een open pyp, afliep; maar erkent te gelyk, dat het zelfde geneesmiddel, aan anderen beproefd zynde, hem feilde. Insgelyks pryst hy andere bereidingen van Koper aan, als van wonderlyke uitwerkinge in zekere soorten van kwaade gestellen, zwakheid van de maag enz. doch wy kunnen niet denken, dat het inwendig gebruik van dit metaal aan te raaden of zelfs veilig zyn kan. De Geneesheeren schynen toch in 't algemeen daarin over een te stemmen, dat het inderdaad eene vergiftige hoedanigheid heeft; en 'er zyn maar al te veele voorbeelden van doodelyke uitwerkingen, die gevolgd zyn op het eeten van voedsel, dat in kopere vaten bereid was, welken niet ter dege gereinigd waren van den roest, welken zy, door in de lucht te liggen, aangetrokken hadden.

Men moet groote zorg dragen, dat geene scherpe vogten, of zelfs geen water, voor inwendig gebruik geschikt, lange blyven staan in vaten, die van koper gemaakt zyn; want anders zullen ze zoo veel van 't metaal oplossen, dat ze onaangenaame hoedanigheden daar door verkrygen. Hier van daan zyn de laatste druipingen van enkele wateren, die in koperen distilleerketels gedistilleerd worden, en merkelyk zuur zyn, dikwyls bevonden, braaking te verwekken (*t*). Het is merkwaardig, dat de zagte zuure vogten, zoo lang zy kookende gehouden worden, in koperen vaten, niets van 't metaal schynen op te lossen; maar als ze in dezelven, even langen tyd, zonder kooken gelaaten worden, zy aanmerkelyk met het koper bezwangerd worden. Hier van daan bereiden de Consersmaakers, door eene verstandige en voorzigtige bestieringe, de zuurste Syroopen in koperen vaten, zonder aan dezelven eenigen kwaaden smaak te geeven.

CURCUMA. [E.] Kurkema.

Kurkema is een wortel, die uit Oost-Indien overgebragt wordt. Van binnen is hy van eene levendige donker geele, of saffraankleur, welke hy aan wateragtige vogten gereedelyk mededeelt. Hy heeft een aangenaamen, zwakken reuk, en eenen bitteragtigen, eenigzins heeten smaak. *Kurkema* wordt geacht openend (*v*), de Maandstonden bevorderend (*x*), en van zonderlinge kragt te zyn in de Geelzucht. Het is een inmengsel in het Kooksel voor de Geelzucht (*y*) van de *Edinburgsche Apotheek*. Het maakt de pis van eene saffraankleur.

CUSCUTA. Viltkruid.

Deeze plant behoort tot den rang der planten, die Zuig-planten (*z*) genoemd worden, of die uit het lichaam van anderen uitgroeijen: zy heeft geene bladeren; maar bestaat uit eene menigte van sappige draaden, die saamen geklist zyn.

'Er zyn twee soorten van dezelve, *Cuscuta major* C. B. welke gemeenlyk in de heiden op

(*l*) *Emeticæ.* (*m*) *Acida vegetabilium.* (*n*) *Spiritus alkalini volatiles.* (*o*) *Tinctura.* (*p*) *Aperiens.* (*q*) *Attenuans.* (*r*) *Diuretica.* (*s*) *Ascites.* (*t*) *Emetica.* (*v*) *Aperiens.* (*x*) *Emmenagogica.* (*y*) *Decoctie Ictérica.* (*z*) *Plantæ parasiticæ.*

op de doornen en netelen groeit, gelyk ook in de Vlasvelden, en andere welgemeste planten; en de *Cuſcuta minor*, of *epithymum* van den zelfden Schryver; zoo genaamd, om dat ze nergens anders op, dan op de *thym* gevonden wordt. Deeze laatſte wordt voor de beſte, in 't geneeskundig gebruik, gehouden, en wordt gemeenlyk uit *Leghorn* en *Turkyen* overgebragt, met toppen en ſteelen van thym 'er onder gemengd. *Epithymum* heeft eenen vry ſterken reuk, en eenen wrangen eenigzins prikkelenden fynen ſmaak. Deszelfs kragten zyn tot nog toe niet bepaald; de Ouden plaatſten dit kruid onder de buikzuiverende (*a*), doch die 't zelve met dat oogmerk ingegeeven hebben, zyn doorgaands te leur geſteld.

CYANI *flores*: *Cyani ſegetum*. C. B. De blaauwe Koornbloem.

Dit Kruid is zeer gemeen onder het koorn. De bloemen hebben eene ſchoone blaauwe kleur, welke zy, als ze zorgvuldig en ſchielyk gedroogd worden, een zeer langen tyd behouden. Wat derzelver kragten aangaat; de tegenwoordige praktyk verwagt 'er in 't geheel geene van; desniettegenſtaande zyn ze voor deezen beroemd geweeſt tegen de beeten van fenynige beeſten, beſmettelyke ziekten, hartkloppingen (*b*) en verſcheidene andere ongemakken.

CYCLAMEN, zie ARTHANITA.

CYDONIA MALA, *eorumque ſemina*: *Fructus Cotoneæ mali*. J. B. De Kwee-boom; de Vrugt en haare Zaaden, [L. E.].

Kweeën hebben eenen zeer wrangen zuuren ſmaak: in eene kleine gifte ingenomen, worden ze gehouden het braaken te beletten, en buikloopen te ſtoppen; en rykelyker gebruikt, open lyf te maaken. De Zaaden zyn vol van eene ſlymagtige zelfſtandigheid, welke zy gereedelyk aan wateragtige vogten mededeelen: een Once zal drie pinten water zoo dik en lymerig maaken, als het wit van een ey. Een Syroop [L.] en Geley [E.] van de vrugt, en een ſlym van de Zaaden [L.] worden in de Winkels gehouden.

CYMINI *ſemen*: *Cymini ſemine longiore*. C. B. *Foeniculi orientalis, cumini dicti Tourn*. Kommyn Zaad. [L. E.]

Dit is een kroontjesdragende plant, gelykende uiterlyk naar fenkel, maar is veel kleiner: De Zaaden worden voornaamelyk uit *Siciliën* en *Malta* overgebragt. Kommyn zaad heeft een bitteragtigen heeten ſmaak, verzeld van eenen ſpeceryagtigen geur, die niet van de aangenaamſte ſoorte is. Zy worden voor windbreekende (*c*) gehouden, doch zelden gebruikt. In de Winkels bewaart men eene wezendlyke olie (*d*) van dezelven; en zy geeven den naam aan een pleiſter (*e*) en een pap. (*f*) [L.].

CYNOGLOSSI *radix*: *Cynogloſſi majoris vulgaris*. C. B. Hondstong; de Wortel 'er van.

De bladeren deezer plante worden geoordeelt naar eene tonge te gelyken, waar van zy ook den naam heeft; zy zyn met een witten dauw bedekt: de plant groeit in 't wilde in ſchaduwagtige plaatſen. De wortels hebben een vunzigen onaangenaamen reuk, en een wrangen bitteragtigen ſmaak, die met eene lymagtige zoetigheid bedekt is. De kragten deezes wortels zyn zeer twyfelagtig; want in 't algemeen wordt hy vooronderſteld, verdoovende (*g*) te zyn, en by ſommigen, dat hy zodanig en te gelyk vergiftig is: anderen verklaaren, dat hy geene kragt altoos van deezen aart heeft, en merken hem aan, als een louter ſlymagtig ſaamentrekkend middel (*h*). Doch de tegenwoordige praktyk geeft 'er in 't geheel geen acht op tot eenig oogmerk.

CYNOBASTI *fructus*: *Roſæ ſylveſtris vulgaris, flore odorato incarnato*. C. B. De wilde

(*a*) *Cathartica*. (*b*) *Palpitationes cordis*. (*c*) *Carminativum*. (*d*) *Oleum eſſentiale*. (*e*) *Emplaſtrum*. (*f*) *Cataplaſma*. (*g*) *Narcotica*. (*h*) *Adſtringens glutinoſum*.

wilde Doorn, honds roos, of hagedoorn; de Vrugt 'er van, [L. E.]

Deeze heefter groeit in 't wilde, in heggen, door geheel *Engeland*. De bloemen hebben eenen aangenaamen reuk; maar zoo zwak, dat *Parkinson* en anderen de plant *Rosa sylvestris inodora* (*i*) genoemd hebben: een water, van dezelven gediftilleerd, ruikt zeer aangenaam. De vrugten of beziën bevatten een zuuragtig zoetagtig vleesch; met een wrange prikkelende stoffe, welke de zaaden in zich sluit, van welken het vleesch zorgvuldig moet gezuiverd worden, eer men het inwendig inneemt: het COLLEGIE van *Wirtemberg* merkt aan, dat het verzuim van deeze voorzorge somtyds eene jeuking en ongemakkelykheid omtrent den Aars veroorzaakt; en ik zelf heb waargenoomen, dat Conserf van de zelven geweldige braaking veroorzaakte. Conserf is de eenige Winkelbereiding van deeze vrugt.

CYPERI LONGI *radix*: *Cyperi odorati radice longa, sive Cyperi officinarum.* C. B. Wilde Galigan, Cyper-Wortel; de Wortel 'er van.

Dit is een plant van de grasbladerige soorte (*k*); zy wordt somtyds in 't wilde, op moerassige plaatsen, in Engeland gevonden; de wortels zyn doorgaands uit *Italien* tot ons overgebragt. Deeze Wortel is lang, slap, gekronkeld, en vol met knoopen of kwasten: van buiten is hy donker bruin of zwartagtig, van binnen wit van kleur; van eenen speceryagtigen reuk, en eenen aangenaamen heeten smaak: en beiden, zoo wel de reuk, als de smaak worden door maatige uitdrooginge nog verbeeterd. *Cyperus* wordt geacht een goed (*l*) Maag- en windbreekend middel (*m*) te zyn; maar tegenwoordig wordt 'er weinig werk van gemaakt.

DACTYLI: *Fructus palmæ majoris.* C. B. Daadels [E.].

Daadels zyn de vrugten van den grooten Palmboom; half gedroogd hebbenze byna de gedaante van een Aker, of Eikel, maar zyn doorgaands grooter, en bestaan uit een zoet vleeschagtig gedeelte en een harden steen: de besten worden van *Tunis* overgebragt. Voor deezen werden ze gebruikt in Borstdranken (*n*) en ondersteld, behalven hunne verzagtende en verdikkende kragt (*o*), eene zagte saamentrekking (*p*) te hebben.

DAUCI CRETICI *semen*: *Dauci foliis fœniculi.* C. B. Daucus; kroontjes kruid, Vogelnest, Kandische-peen, wilde peen, krooten van Creta; de zaaden 'er van. [L. E.]

Dit is een kroontjesdragende plant, die in de *Levant* en de warmer deelen van *Europa* in 't wilde groeit. De Zaaden, die uit *Creta* overgebragt worden, hebben eenen heeten bytenden smaak, en eenen speceryagtigen niet onaangenaamen reuk. Zy zyn windbreekende, en worden gezegd pisdryvende (*q*) te zyn, doch tegenwoordig zelden anders gebruikt, dan als inmengsels in de *Mithridaat* en *Theriaca*.

DAUCI SYLVESTRIS *semen*: *Pastinacæ sylvestris tenuifoliæ Dioscoridis, vel dauci officinarum.* C. B. Wilde krooten; de Zaaden 'er van. [E.]

Deeze plant is zeer gemeen in Weiden en braakland, door geheel *Engeland*. De Zaaden bezitten dezelfde kragten, als de *Daucus Creticus*, maar in een minderen graad; en ze hebben dikwyls derzelver plaats vervuld in de Winkels, en zyn zelven vervangen door de zaaden van de Tuin krooten: deeze laatsten zyn de zwaksten van de drie, in heetheid en geur: terwyl de zaaden van de Candische krooten verre de sterkste zyn.

DENTES LEONIS, *sive Taraxaci, radix & folia*: *Dentis leonis latiore folio, & angustiore folio.* C. B. Paerde bloemen; de wortel en 't zaad. [E].

Deeze plant is gemeen in de velden en onbebouwde plaatsen: zy heeft verscheidene getande

(*i*) *Veldroos zonder reuk.* (*k*) *Planta graminifoliosa.* (*l*) *Stomachicum.* (*m*) *Carminativum.* (*n*) *Decoctiones pectorales.* (*o*) *Virtus emolliens & inspissans.* (*p*) *Adstringentia.* (*q*) *Diuretica.*

tande bladeren, die plat op den grond liggen, met eenen ſlappen naakten ſteel, die eene geele bloem draagt. De wortel, bladeren en ſteel, bevatten een bitter melkagtig ſap: zy ſchynen van dienſt te zyn als openende (*r*), en afvagende geneesmiddelen (*s*); en zyn ook tot dat oogmerk ſomtyds voorgeſchreven, met goed gevolg. *Boerhaave* acht ze in ſtaat te zyn, als men behoorlyk met derzelver gebruik aanhoudt, om byna alle ſoorten van ſtremmingen te ontbinden, en alle hardnekkige verſtoptheden der Ingewanden te openen.

DIAPENSIA, zie SANICULA.

DICTAMNUS ALBUS, zie FRAXINELLA.

DICTAMNI CRETICI *folia: Dictamni Cretici tomentoſi latifolii Tourn.* Dictamnus van *Creta* Eſſenkruid. [L. E.]

Dit is een ſoort van Orego, welke gezegd wordt in overvloed te groeijen op het Eiland *Candia*, in *Dalmatien* en *Morea*: en het is bevonden de gewoone winters van onze luchtſtreek bezwaarlyk genoeg te kunnen verdragen. De Bladeren, welken het eenigſte gedeelte zyn, dat by ons in gebruik is, komen uit *Italien*. De beſte ſoorten zyn wel overdekt met eenen dikken witten dauw, en ſomtyds doormengd met purperen bloemen. In reuk en ſmaak gelyken zy eenigzins naar Limoenthym; maar hebben meer van eenen ſpeceryagtigen geur, en ook een grooter' trap van prikkeling: als ze verſch zyn, leeveren ze eene groote menigte van eene uitneemende wezendlyke Olie (*t*) uit. Zy zyn inmengſels in de *Pulvis è Myrrha*, de *Speciès e ſcordio*, *Mithridate* en *Theriaca*. [L.].

DIGITALIS *folia*: *Digitalis purpureæ folio aſpero.* C. B. Vingerhoeds kruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde, in de boſſchen en op onbebouwde heidlanden, de fraaije vertooning van deszelfs bloemen, (welken aan puntjes langs de eene zyde van den ſteel afhangen) heeft voor 't zelve eene plaats verworven in ſommigen van onze Tuinen. De Bladeren zyn ſterk aangepreezen geweeſt, tot uitwendig gebruik, tegen knoeſt-gezwellen (*v*); gelyk ook inwendig in vallende ziektens (*x*): doch wat voor dienſt zy in deeze gevallen kunnen doen, daarvan hebben wy geene ondervinding. By de geneeskundige Schryvers worden verſcheidene voorbeelden bygebragt, dat ze geweldige braakingen, en al te ſterke buikzuiveringen (*y*) veroorzaakt hebben, en het geheele geſtel in wanorde bragten; in zoo verre zelfs, dat *Boerhave* ze vergiftig verklaard heeft. Derzelver ſmaak is bitter en zeer walglyk.

DORONICI ROMANI *radix*: *Doronici radice ſcorpii.* C. B. Zwindel- of Duizel kruid; de Wortel 'er van.

Dit groeit van zelfs op de *Alpiſche* bergen en in verſcheidene plaatſen van *Duitſchland*. Men heeft 'er ſterk over getwiſt of deeze plant tot de vergiftige, dan tot de heilzaame kruiden behoorde: wy zullen ons hier in dit geſchil niet inlaaten; maar alleen aanmerken, dat alle de oogmerken, waartoe het zelve weleer is aangepreezen, zekerlyk kunnen bereikt worden door andere Geneesmiddelen van meerder uitwerkinge, en die men weet onſchadelyk te zyn; en dat gevolglyk het gebruik van het Duizelkruid met reden wel moge agtergelaaten worden. Hier in worden wy door de tegenwoordige praktyk, die 'er al ſederd lange geen acht op geſlagen heeft, ten vollen beveſtigd.

DORONICI GERMANICI: *ſeu Arnicæ folia & radix*: *Doronici plantaginis folio alterius.* C. B. Gembſen wortel, Schorpioen wortel; de bladeren en de wortel 'er van. [E.]

Deeze plant is een inboorling van *Duitſchland*. Zy is geacht geweeſt voor een ſoortelyk middel (*z*) om geronnen bloed te ontbinden; maar werkt zoo geweldig, dat ze zelden gebruikt wordt. De gifte 'er van wordt gezegd te zyn twee of drie greepen van de bladeren,

(*r*) *Aperientia.* (*s*) *Detergentia.* (*t*) *Oleum eſſentiale.* (*v*) *Scrophuloſi Tumores.* (*x*) *Morbi epileptici.* (*y*) *Hypercatharſes.* (*z*) *Specificum.*

deren, en in sommige gevallen van de wortels.

DRACONTIUM: *Dracunculus polyphyllus*. C. B. *Arum polyphyllium Rivini*. Dragon, of de veelbladerige Kalfsvoet.

Dit wordt in de Tuinen gekweekt, het heeft naauwlyks eenig ander geneeskundig verschil van het gemeene Kalfsvoet (*a*), dan dat het in alle zyne deelen wat prikkelender en scherper is.

DRAKENA, zie CONTRAYERVA.

DULCAMARÆ *seu Amaræ dulcis*, *solani lignosi*, *herba*, *radix*: *Solani scandentis*, *seu Dulcamaræ*. C. B. Bitter zoet, of houtagtige Nagtschaduw; het kruid en de Wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in vogtige heggen, en, klimt met brosse houtagtige ranken, in de struiken op. De smaak der takken en wortels, is, gelyk de naam der plante mede brengt, zoo wel bitter als zoet; zodanig dat de bitterheid eerst, en de zoetheid daar na geproefd worde. Zy worden aangepreezen, als ontsluitende (*b*), om geronnen bloed te ontbinden, enz. en worden gezegd in 't algemeen veele ontlastingen te veroorzaaken, door het zweet, de pis, den stoelgang, byzonderlyk door den laatsten.

EBULI *folia*, *Cortex*, *radix*: *Sambuci humilis*, *sive Ebuli*. C. B. Hadig: een laage Vlierboom; de wortel, bast en bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in sommige landstreeken van *Engeland* in 't wilde; maar omtrent *Londen* ontmoet men ze zelden, dan in de tuinen: op het oog kan men weinig onderscheid zien tusschen deeze plant en den Vlierboom, uitgenoomen in de gestalte; dewyl de Vlierboom een vry groote boom, en de Hadig slegts een kruid van drie of vier voeten hoog is. De Wortels, bast en bladeren van den *Ebulus* hebben eenen walgagtigen, scherpen, bitteren smaak, en een soort van scherpen onaangenaamen reuk: zy zyn allen sterke buikzuiverende middelen (*c*), en worden als zodanigen aangepreezen in Waterzugten (*d*), en andere gevallen, waarin zulke soorte van Geneesmiddelen worden voorgeschreven. De bast van den wortel wordt gezegd het allersterkste te zyn; en de bladeren het zwakste: doch zy allen zyn veel te ruwe geneesmiddelen, om algemeen te gebruiken; want zy ontlasten somtyds geweldig van boven, walgen byna altyd de Maag, en veroorzaaken groot ongemak in de ingewanden. Door kooking worden ze (gelyk andere sterk en schielyk werkende (*e*) middelen) zagter en veiliger in hunne werkinge. *Fernelius* verhaalt, dat zy hunne buikzuiverende kragt, door lang kooken geheel en al verliezen. De bezien deezer plante zyn insgelyks buikzuiverende, doch zoo geweldig niet, als de andere deelen. Een Conserf, van dezelven gemaakt, mag men als een buikzuiverend (*f*) middel ingeeven, tot de gifte van een Once; en in kleiner giften, als een openend (*g*), en ontsluitend (*h*) middel in langduurige ziekten: met dit laatste oogmerk, zegt *Haller*, wordt het in *Zwitserland* dikwyls gebruikt, tot de gifte van een Drachma.

ELATINES *folia*: *Linariæ segetum nummulariæ folio non villoso Tourn.* Eerenprys wyfje; de bladeren 'er van.

Dit is eene laage kruipende plant, die in 't wilde op de koornlanden wast. De bladeren hebben een zeer bitteren, wrangagtigen smaak. Zy werden voor deezen gehouden, voor uitneemende wondheelende (*i*) middelen, en van grooten dienst om zweeren te zuiveren, en oude zweeren, en verspreidende kankeragtige zeeren te geneezen. Sommigen hebben ze inwendig aangepreezen voor ongemakken van melaatsheid en schurftheid (*k*); gelyk ook in Waterzugten (*l*). Zy geeft den naam aan een van de Winkel honichs [L.]; doch de plant zelve wordt in de tegenwoordige praktyk nooit gebruikt, en deeze bereiding van dezelve is in geene groote achting.

ELE-

(*a*) *Arum*. (*b*) *Deobstruentes*. (*c*) *Cathartica*. (*d*) *Hydropes*. (*e*) *Drastica*. (*f*) *Catharticum*. (*g*) *Aperiens*. (*h*) *Deobstruens*. (*i*) *Vulneraria*. (*k*) *Morbi leprosi & scrophulosi*. (*l*) *Hydropes*.

ELEMI [L. E.] *Gomelemi*. Ethiopifche Olie-boom, Harft.

Dit is eene Hars, die uit de Spaanfche Weft-Indien, en fomtyds uit de Ooft-Indien overgebragt wordt, in lange rondagtige koeken, doorgaands in platte bladen opgerold. De beste foorte is zagtagtig, eenigzins doorfchynend, van eene bleeke witagtig geele kleur, en van eenen fterken, niet onaangenaamen fmaak. Zy wordt byna geheel en al ontbonden in zuiveren geeft van wyn, en geeft een gedeelte van haare welriekendheid met dit fcheivogt, in de diftilleeringe, over: en met water gediftilleerd, levert ze een groote meenigte van eene bleek gekleurde dunne, welriekende, wezendlyke Olie uit. Deeze Hars geeft den naam aan een der Winkel zalven, en nauwlyks wordt 'er thans eenig ander gebruik van gemaakt; hoewel zy zekerlyk beeter zyn voor inwendig gebruik, dan eenige andere middelen, die in hooger achting gehouden worden.

ELEOSELINUM, zie APIUM.

ELEUTHERIÆ, *feu Cascarillæ cortex*. [L: E.] Cafcarilla, Kinquina, of Kina-kina.

Dit is een baft, die, zoo men zegt, uit een der Bahama's Eilanden, *Elatheria* genaamd, in Europa wordt overgebragt, in gekrulde ftukken, of opgerold in korte rollen, omtrent een duim breed; heel zeer gelykende, in 't uiterlyk aanzien, naar den Peruviaanfchen Baft (*m*); doch van binnen van eene veel bleeker bruine kleur, zoo vaft niet en vryf baarer.

Zyn fmaak is bitterer, en toch zoo onaangenaam niet; ook zoo wrang niet als de Peruviaanfche baft; met een veel fterker geur van fpeceryagtige prikkeling en heetheid: de dunne buitenfte baft, welke van eene witachtige kleur is, heeft geenen fmaak. Hy brand zeer ligt, en geeft, terwyl hy brandt, eenen zeer welriekenden reuk van zich: deeze byzondere eigenfchap onderfcheidt de *Eleutberia* van alle andere bekende baften. *Stifferius* fchynt de eerfte geweeft te zyn, in *Europa*, die den baft der Eleutheria (*n*), als een geneesmiddel gebruikt heeft; hy verhaalt (in zyne *Act. Laborat. Chym.* uitgegeeven in 't jaar 1693) dat hy deezen fpeceryagtigen baft uit *Engeland* ontvangen hadt; en dat dezelve, eenigen tyd daarna, te *Brunswyk* voor Peruviaanfchen Baft verkogt was: en dat een Aftrekzel (*o*) van denzelven in geloogzoute geeften van Wyn (*p*), of zoetgemaakte loogzoutagtige (*q*), bevonden worde windbreekende (*r*), pisdryvende (*s*), en van grooten dienft te zyn in jicht (*t*), fcheurbuik (*v*), en graveel; en dat het, kort na den maaltyd ingenomen zynde, een weinig hoofdpyn verwekt. Kort daar na werdt de *Eleutheria* door *Apinus* gebruikt, in eene befmettelyke koorts, welke in 1694 en 1695. in fommige deelen van *Noorwegen* heerfchte. Deeze Ziekte, welke in 't eerft eene gewoone afgaande koorts fcheen te zyn, was op 't laatft verzeld van peperkoorts, of blutskoorts-agtige vlakken. De gewoone verdryvende middelen (*x*), en de zweetmiddelen (*y*) werden kragteloos bevonden: maar de Poeder of het Uittrekfel van deezen Baft, by dezelven gevoegd, was van goede uitwerking, zelfs na dat de *Peper-koorns* (*z*), waren uitgekomen: Rodeloopen (*a*), die op de koortfen volgden, werden door het zelfde geneesmiddel wechgenomen. Geduurende het gebruik van de *Eleutheria* zweette de Lyder doorgaands overvloedig, zonder verlies van kragten, of ander ongemak: ook behieldt hy open lyf; en die niet zweette, hadt drie of viermaal ftoelgang daags; als de maand- of bloed-vloeden (*b*) in den beginne der ziekte opgeftopt waren, kwamen ze op het gebruik van dit geneesmiddel doorgaands weder ten voorfchyn. Onder de *Duitfchers* is de *Elutheria* tot heden toe in zeer groote achting, en wordt dikwyls gebruikt tegen gewoone afgaande koortfen (*c*), en heeft in dit geval den voorrang boven den Peruviaanfchen Baft, om dat hy minder onderworpen is aan fommige on-

(*m*) *Cortex Peruvianus.* (*n*) *Radix Eleutberiæ.* (*o*) *Tinctura.* (*p*) *Spiritus vini alcalizati.* (*q*) *Spiritus dulcificati alcalini.* (*r*) *Carminans.* (*s*) *Diuretica.* (*t*) *Artbridis.* (*v*) *Scorbutum.* (*x*) *Alexipharmaca.* (*y*) *Sudorifica.* (*z*) *Petecbiæ.* (*a*) *Dysenteriæ.* (*b*) *Menftruales & bæmorrhoidales fluxus.* (*c*) *Febres intermittentes.*

ongemakken, welken deeze laatste, door zyne meerdere saamentrekkinge (*d*) kan veroorzaaken: ook wordt hy ingegeeven, en met goed gevolg, voor winderige (*e*) kolieken, inwendige Ambeiën (*f*), Rodeloopen (*g*), de Buikloopen (*h*) van scherpe koortsen, en andere diergelyke ziekten. De Heeren van de Fransche Academie bevonden deezen bast van uitsteekenden dienst in een besmettelyken Rodeloop (*i*) in 't jaar 1719. waarin de *Epicacoanha* kragteloos bevonden werdt: De Heer *Boulduc* merkt aan, dat deeze laatste een slapheid en zwakheid van de maag agterlaat, welke een geruimen tyd duurt; terwyl de *Eleutheria* de kragten spoedig herstelt en opwekt, en den eetlust bevordert. By ons is deeze Bast nog zoo veel niet in gebruik, als hy wel waardig schynt te weezen: alleenlyk worden 'er somtyds treksels (*k*) van voorgeschreven, om de borstontlastingen te bevorderen.

ENDIVIÆ *Radix*, *folia*: *Intibi sativæ latifoliæ*. C. B. Andievie; de Wortels en de Bladeren.

Andievie wordt in de tuinen voor keuken gebruik gekweekt. Het is een maatig verkoelend en openend kruid, byna van de zelfde hoedanigheid, als de Cichory. De zaaden worden in den rang der vier kleiner verkoelende zaaden geplaatst.

ENULÆ CAMPANÆ *seu Helenii radix*: *Asteris omnium maximi Tourn.* Alants wortel, of Galant-wortel. [L. E.]

Dit is een zeer groote donzige plant, die somtyds in 't wilde in vogtige vette gronden gevonden wordt. De Wortel heeft, byzonder als hy droog is, een aangenaamen speceryagtigen smaak: zyn smaak is, op het eerste kaauwen, lymagtig, en als wat dufagtig; maar ontdekt wel haast eene speceryagtige bitterheid, welke allengs zeer scherp en steekende wordt. De Alantswortel bezit de gemeene kragten der verdryvende middelen (*l*): hy wordt voornaamelyk aangepreezen, om de borstontlastingen (*m*) in vogtige Amborstigheden (*n*), en hoesten, te bevorderen; en tot dat einde is hy een inmengsel in het Borst-honinchdrankje (*o*) der *Edinburgsche Apotheek*; men zegt, dat hy, rykelyk gebruikt zynde, pis verwekt, en open lyf maakt. In sommige deelen van *Duitschland* worden groote menigten van deeze wortels geconfyt, en als een maagmiddel gebruikt, om de spanning der ingewanden, in 't algemeen, te versterken, en om de taaije sappen te verdunnen. Deszelven kragten worden beeter door geestagtige vogten, dan door wateragtigen uitgetrokken: de eersten heffen naauwelyks iets op in het distilleeren; met het laatste reist een wezendlyke olie op, welke tot witte vlokken of schilfers saamenstremt: Deeze bezit in den eersten opslag den geur van den Alantswortel; maar is zeer geschikt om dien, in 't bewaaren, te verliezen. Een Uittreksel (*p*), met water gemaakt, (eene bereiding, welke thans in de winkels gehouden wordt) heeft de bitterheid en prikkelende kragt van den Wortel; maar in een minderen trap, dan dat met geest van wyn gemaakt wordt.

EQUISETUM, zie CAUDA EQUINA.

ERIGERI, *seu Senecionis folia*: *Senecionis minoris vulgaris*. C. B. Kruiskruid, Kruiswortel; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een gemeen kruid, welk men, niet tegenstaande het een jaarlyksche plant is, byna op alle tyden van 't jaar ontmoet. Het sap of een treksel 'er van in *Ale* (of Engelsch Bier) wordt in 't algemeen gehouden voor een zagt en veilig braakmiddel (*q*); doch het moet in eene zeer groote menigte gebruikt worden, zoo het eenige uitwerking in dit geval zal hebben. Het versche kruid tot eene grove pap geslagen zynde, en, uitwendig koud, op het kuiltje van de Maag gelegd, wordt gezegd, wel eens sterke braakinge verwekt te hebben; doch, gelyk *Haller* met recht vermoedt, daar is waarschynelyk bedrog onder de waarneeming geweest:

ERU-

(*d*) *Adstringentia.* (*e*) *Colicæ flatulentes.* (*f*) *Hæmorrhagines internæ.* (*g*) *Dysenteriæ.* (*h*) *Diarrhææ febrium acutarum.* (*i*) *Dysenteria epidemica.* (*k*) *Infusiones.* (*l*) *Alexipharmacum.* (*m*) *Expectoratio.* (*n*) *Asthmata.* (*o*) *Oxymel pectorale.* (*p*) *Extractum.* (*q*) *Emeticum.*

ERUCÆ *femen: Erucæ latifoliæ albæ, fativæ Diofcoridis.* C. B. Rakette; de Zaaden 'er van. [E.]

Dit Kruid werdt voor deezen veel in de tuinen gekweekt tot geneeskundig gebruik en tot Salade; doch is nu zoo gemeen niet. Op het oog gelykt het wel naar mofterd; doch is ligt daar van te onderfcheiden door de gladheid zyner bladeren, en de onaangenaamheid van zynen reuk. De zaaden hebben eenen prikkelenden fmaak, gelyk die van de mofterd is; maar zwakker: zy zyn lang vermaard geweeft, als middelen om de liefde luften op te wekken; en mogelyk bezittenze, in fommige gevallen, iets van deeze kragt, met andere fcherpe planten gemeen.

ERVUM, zie OROBUS.

ERYNGII *radix: Eryngii maritimi.* C. B. Zee-kruisdiftel, of Duivels naaigaren; de wortel 'er van. [L. E.].

Deeze plant groeit overvloedig op fommige van onze zandige of keizelagtige ftranden: de wortels zyn flap en zeer lang; hebben eenen aangenaamen zoetagtigen fmaak, welke gevolgd wordt, als men ze eenigen tyd kaauwt, van een lagen trap van fpeceryagtige heetheid en fcherpheid. Zy worden gehouden voor openende (*r*), en pisdryvende (*s*), en zyn ook vermaard geweeft, als liefde verwekkende (*t*); echter zyn derzelver kragten te zwak, om ze in den rang der geneesmiddelen toe te laaten. De ingelegde of konfyte wortel moet in de Winkels gehouden worden.

ERYSIMI *folia: Eryfimi vulgaris.* C. B. Edele Rakette, Heefch-kruid; de bladeren 'er van. [E.].

Dit is een laage hairige plant; die zeer gemeen is in woefte plaatfen, en langs de wegen. De bladeren worden gezegd, de borft-ontlastingen te bevorderen, de pis te verwekken; gelyk ook de andere vloeibaare affcheidingen, de lymige fappen te verdunnen en te ontbinden enz. Dit heeft men onderfteld dat ze deeden, door eene fcherpe prikkelende hoedanigheid; doch de fmaak ontdekt in dezelven alleen eene kruidagtige zagtheid, zonder eenige fcherpheid: de Zaaden zyn inderdaad zeer prikkelende, en de Wortels in eenen geringen graad.

ESULA MAJOR & MINOR, zie TITHYMALUS.

EUPATORII CANNABINI *folia: Eupatorii Cannabini.* C. B. Hempboelkenskruid, Leverkruid; de Bladeren 'er van.

Deeze plant wordt in 't wilde aan de kanten der flooten en rivieren, of beeken gevonden. Zy heeft een fcherpen reuk, en zeer bitteren fmaak, met eene groote maate van prikkelinge. De Bladeren worden grootelyks aangepreezen, om de fpanning der ingewanden te verfterken; en zy worden gezegd uitfteekende uitwerkingen te hebben, in de Waterzugt (*v*), de Geelzugt (*x*), kwaade gefteldheid (*y*), en fcheurbuikagtige ziekten (*z*). *Boerhaave* onderrecht ons, dat dit het gemeene Geneesmiddel der Turfdelvers in *Holland* is, tegen fcheurbuiken, vuile zweeren, en gezwellen aan de voeten, waar aan zy veel onderworpen zyn. De Wortel van deeze plant wordt gezegd, als een fterk buikzuiverend (*a*) middel te werken.

EUPATORIUM MESUES, zie AGERATUM.

EUPATORIUM GRÆCORUM, zie AGRIMONIA.

EUPHORBIUM [E.] Perfiaanfche Toortfche, Gom.

Dit is een Gomhars, die uit een groote Oofterfche Heefter vloeit. Zy wordt onmiddelyk uit Barbaryen tot ons overgebragt in droppels van eene onregelmaatige gedaante; fommigen van welken, als ze gebrooken worden, bevonden worden, doorntjes, takjes, bloemen, en andere groeijende ftoffen te

(*r*) *Aperientes.* (*s*) *Diuretici.* (*t*) *Aphrodifiaci.* (*v*) *Hydrops.* (*x*) *Arguatus five morbus regius.* (*y*) *Cachexia.* (*z*) *Morbi fcorbutici.* (*a*) *Catharticum.*

te bevatten; anderen zyn hol, zonder iets in derzelver holligheid te hebben: de traanen hebben doorgaands van buiten eene bleek geele kleur, eenigzins witagtig van binnen; en zy breeken ligtelyk tusſchen de vingers. Zagtjes op de tong gelegd, doen ze dezelve aan met eenen zeer ſcherp bytenden ſmaak, en als men ze eenigen tyd in den mondt houdt, worden ze geweldig ſcherp, ontſteekende, enz. bevonden, en doen de keel zweeren. *Euphorbium* is zeer moeijelyk tot poeder te maaken; want de fynder deeltjes van de poeder, welken opvliegen, doen het hoofd geweldig aan. De ſcherpte 'er van is zoo groot, dat het volſtrekt onbekwaam is tot eenig inwendig gebruik: 'er zyn verſcheidene verbeeterende dingen beproefd, om deszelfs vergiftigheid te maatigen; doch men kan op de beſten derzelven niet betrouwen: en dewyl 'er geen wezendlyke reden voor deszelfs gebruik ſchynt te weezen, dan alleen tot eenig uitwendig oogmerk; zoo oordeelen wy met *Hoffman* en anderen, dat het van de lyſt der inwendige Geneesmiddelen moet uitgeſchrapt worden.

EUPHRASIÆ *folia*: *Euphraſiæ officinarum.* C. B. Oogentrooſt; de Bladeren 'er van.

Dit is een zeer laage plant, die in 't wilde op vogtige velden groeit. Zy was voor deezen beroemd, als een middel voor de Oogen (*b*), en werdt zoo wel inwendig, als uitwendig gebruikt. *Hildanus* zeidt, dat hy oude Menſchen van zeventig jaaren gekend heeft, die hun gezigt verlooren hadden, en het zelve, door 't gebruik van dat geneesmiddel, wedergekregen hebben: doch laatere Beoeffenaars der Geneeskunſt zyn nooit zoo gelukkig geweeſt, dat ze zulke goede uitwerkingen van dit kruid hebben waargenomen. Thans wordt het, en met recht, geheel en al voorby gezien.

FABÆ *flores & ſemen*: *Fabæ flore candido lituris nigris conſpicuo Tourn.* Tuinboonen; de bloemen en zaaden. [E.]

Deeze boonen dienen meer tot gebruik voor de keuken, dan voor de Geneeskunſt: zy zyn een zeer winderig eeten, geevende genoegzaam voedſel, maar zyn niet gemakkelyk te verteeren; byzonder als ze oud geworden zyn. Een water uit de bloemen gediſtilleerd is vermaard geweeſt, als een blankerſel (*c*), en behoudt zyne hoedanigheid als nog by ſommige Kunſtenaars.

FARFARA, zie TUSSELAGO.

FERRUM & CHALYBS. [L. E.] Yzer en Staal. [L. E.]

Het Staal wordt zoo bekwaam niet geoordeeld, tot geneeskundig gebruik, als het zagter Yzer; om dat de dierlyke ſappen, en de gemeene ſcheivogten bezwaarlyker daarop kunnen werken: want Yzer wordt gereedelyk ontbonden in alle zuuren, en roeſt van zelfs in de lucht, voornaamelyk als het nu en dan met water vogtig gemaakt wordt; daar Staal een langer tyd tot ontbinding noodig heeft, en zoo ligt niet roeſt.

De algemeene kragten deezer Bergſtoffen (*d*), en der verſcheidene Bereidingen van dezelven zyn; de veezelen te doen ſtyven; den omloop (des bloeds) te verlevendigen, de moeijelyke afſcheidingen (*e*) in de afgelegener deelen te bevorderen, en te gelyk de ongeregelde ontlaſtingen na de darmbuis (*f*) toe, te wederſtaan. Indien zy goede uitwerking hebben, dan is de pols, na het gebruik, zeer merkelyk opgewakkerd; de kleur van 't aangezigt, die te vooren bleek was, verandert dan in eene fleurige roode; de buik- pis- en huid-ontlaſtingen zyn dan vermeerderd. Oprispingen, die naar gebraden Vet gelyken (*g*), en afgang zonder bleeke kleur, zyn teekenen, dat zy goede uitwerking gedaan hebben.

Aan ſommige Bereidingen van Yzer wordt doorgaands eene openende kragt (*h*) toegeſchreven, en aan anderen eene ſaamentrekkende (*i*); maar inderdaad brengenze alle de beide uitwerkingen voort, zoo wel van openinge, als van ſaamentrekkinge, en ſchynen alleen

(*b*) *Ophthalmicum.* (*c*) *Coſmicum.* (*d*) *Metalla.* (*e*) *Secretiones difficiles.* (*f*) *Tubus inteſtinalis.* (*g*) *Eructationes nidoroſæ.* (*h*) *Vis aperiens.* (*i*) *Adſtringens.*

leen in graad van fterkte te verfchillen. Die faamentrekkende genoemd worden, veroorzaaken fomtyds eene overvloedige ontlafting van pis, of een buikloop (*k*); terwyl die, welken openende genoemd worden, deeze ontlaftingen dikwyls ftoppen.

Wanneer een onnatuurlyke ontlafting, of verftopping van de natuurlyke affcheidingen, uit eene flaauwe en traage beweeging der vloeibaare, en zwakheid van de vafte deelen, voortkomt; dan zal dit Metaal, door de beweeging der eerften, en de verfterking der laatften, den vloed ftuiten, of de verftopping wechneemen: maar als de omloop reeds al te fnel is, de vafte deelen al te ftyf en gefpannen zyn, als 'er eene krimping of krampagtige faamentrekking (*l*) der vaten plaats heeft; dan zal het yzer en alle de bereidingen 'er van beide de kwaalen gelykelyk verërgeren.

Alhoewel de verfcheidene Bereidingen van yzer alle op dezelfde wyze werken; zoo zynze nogthans niet even gevoeglyk voor alle gestellen. Want daar de zuuren overvloedig zyn in de eerfte wegen, is het ruwe vylfel, tot een fyn poeder gemaakt, veel dienftiger, dan de uitgewerktfte bereidingen 'er van. Aan de andere zyde, als 'er geen zuur in de eerfte wegen (*m*) is; moet het metaal eerft door zoute fcheivogten (*n*) ontbonden worden: hier van daan heeft eene ontbinding van yzer in zuure vogten, in veele gevallen, uitfteekende uitwerkingen, daar (gelyk *Boerhaave* aanmerkt) de onverteerbaarer bereidingen, gelyk de kalk, die door vuur gemaakt wordt, naauwlyks in 't geheel eenige uitwerking hebben. Indien 'er loogzoutagtige fappen in de maag huisveften; wordt dit metaal, fchoon in eene vloeibaare gedaante ingegeeven, ten laatften nutteloos bevonden; want hier wordt het zuure vogt door de loogzoutagtige ftoffe, welke het in 't lichaam ontmoet, opgeflorpt, waar door het yzer, tot eene werkelooze kalk gebragt, en overgelaten wordt.

Geneesmiddelen van Staal worden, op dezelfde wyze, onderfteld te verfchillen, naar den aart der zuuren, die met het metaal vereenigd worden; buiten en behalven het verfchil der geftellen: want de zuuren van plantgewaffen (*o*) zetten aan 't zelve eene afvagende en openende kragt (*p*) by; met het zuur van vitriool (*q*) vereenigd, werkt het kragtig in de eerfte wegen, als een openend (*r*) middel; terwyl het zuur van Salpeter (*s*) het zelve zeer famentrekkend (*t*) maakt; en het zuur van Zeezout (*v*) doet zulks nog meer. Wat de verfcheidene bereidingen van Yzer aangaat; ziet daar van het III. Deel van dit Werk.

FILIPENDULÆ *radix*: *Filipendulæ vulgaris, an Moli Plinii*. C. B. Roode fteenbreeken; de Wortel 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde, op de velden en krytagtige gronden: de wortel beftaat uit eene menigte van knobbels door flappe draaden t'faamen vaftgemaakt; zyn fmaak is wrang en bitteragtig, met eene geringe maate van prikkelinge. Deeze eigenfchappen wyzen zyn gebruik aan in eenen flappen ftaat der vaten; en eene traagheid der fappen: want de natuurlyke ontlaftingen worden in zekere maate gestuit of bevorderd door deezen wortel, naar dat de overtolligheid of het gebrek uit deeze oorzaake voortkomt. Hierom hebben fommigen den zelven aangepreezen, als een faamentrekkend middel (*x*) in Rodeloopen (*y*), onmaatige pisloopen enz. anderen als een pisdryvend (*z*) middel; wederom anderen als een openend en ontfluitend (*a*), in geftellen, die voor kliergezwellen vatbaar zyn (*b*). Thans wordt 'er geheel geen acht opgegeeven.

FELICIS MARIS *radix*: *Felicis non ramofæ, dentatæ*. C. B. Gemeene mannetjes Vaaren; de Wortel 'er van. [E.].

FELICIS FOEMINÆ *radix*: *Felicis majoris ramofæ pinnulis obtufis, non dentatis*. C.

(*k*) *Diarrhœa.* (*l*) *Contractio fpafmodica.* (*m*) *Primæ viæ.* (*n*) *Menftrua falina.* (*o*) *Acida vegetabilia.* (*p*) *Vis aperiens & detergens.* (*q*) *Acidum vitrioli.* (*r*) *Aperiens.* (*s*) *Acidum nitri.* (*t*) *Stypticum.* (*v*) *Acidum falis marini.* (*x*) *Adftringens.* (*y*) *Dyfenteriæ.* (*z*) *Diureticum.* (*a*) *Aperiens & deobftruens.* (*b*) *Habitus fcrophulofi.*

C. B. Wyfjes Vaaren; de Wortel 'er van. [E.].

FELICIS FLORIDÆ, *feu Ofmundæ regalis, radix*: *Felicis ramofæ non dentatæ floridæ*. C. B. Osmond rojaal, of bloeijende Vaaren; de wortel 'er van. [E.]

De wortels deezer plante (welken het eenigfte gedeelte zyn, dat tot geneeskundig gebruik 'er van wordt voorgefchreven) hebben, als ze eerft gekaauwd worden, iets van eenen zoetagtigen lymagtigen fmaak, die haaft bitteragtig, eenigzins faamentrekkend en walgagtig wordt. Zy worden gezegd openende (*c*), en goed tegen de wurmen (*d*) te zyn. *Simon Pauli* verhaalt ons, dat zy het groot geheim geweeft zyn van fommige ondervindelyke Geneeskundigen (*e*) tegen de grootere foorte van wurmen, die *tænia* genoemd worden; en dat de gifte een, twee, of drie drachma's van de poeder zy. De derde foort wordt voor de zwakfte gehouden, en de tweede voor de fterkfte; en daarom wordt deeze doorgaands gekoozen: nogthans heeft de praktyk dezelven alle te faamen uitgewift; alhoewel het COLLEGIE van *Edinburg* dezelven in zyne lyft der enkele Geneesmiddelen nog behoudt.

FOENICULI DULCIS *femen*: *Fœniculi dulcis*. C. B. Zoete fenkel; de zaaden 'er van. [L. E.]

FOENICULI VULGARIS *folia, radix, femen*: *Fœniculi vulgaris Germanici*. C. B. Gemeene fenkel; het Zaad, de wortels en de bladeren 'er van. [E.]

De zoete Fenkel is kleiner in alle haare deelen, dan de gemeene, uitgenomen het Zaad, dat ongelyk veel grooter is. Het zaad der beide foorten verfchilt insgelyks in gedaante en kleur. Want dat van de gemeene is rondagtig, langwerpig, aan de eene zyde platagtig, en bultagtig aan de andere, van eene donkere en byna zwartagtige kleur; dat van de zoete is langer, fmaller, zoo plat niet; doorgaands gekronkeld en van eene witagtige of bleek geele kleur. Beide foorten worden in onze Tuinen gekweekt: de gemeene is eene overblyvende plant: de zoete vergaat na dat ze zaad gegeeven heeft; en het zaad derzelven komt, by ons tot zulk eene volkomenheid niet, als dat, welk wy uit *Duitfchland* krygen.

Het Zaad van beide de Fenkels heeft eenen fpeceryagtigen reuk, en eenen maatig heeten, en prikkelenden fmaak: dat van de zoete Fenkel (*f*) is aangenaamer van geur, en heeft ook een zeer hoogen trap van zoetheid: hierom heeft ons COLLEGIE deeze alleen voorgefchreven. Het wordt onder de vier groote heete zaaden gerekend; en niet ten onrechte aangemerkt, als goede Maag- en windbreekende (*g*) middelen. Eene wezendlyke Olie [E.] (*h*), een enkel water (*i*) [L.] worden daar van in de winkels bereid: ook is het een inmengfel in het faamengefteld Jenever Water (*k*), het Honichfyroopje van look (*l*), de *Mithridaat*, de *Theriaca* en het kookfel tot klyfteeren. [L.]

De Wortel is lang zoo heet niet, maar heeft meer van den zoetagtigen fmaak, dan het Zaad: Hy is een van de vyf wortels, die Openers genoemd worden; en is fomtyds wel voorgefchreven geweeft in openende Geneesdranken (*m*). *Boerhaave* zeidt, dat deeze Wortel in fmaak, reuk, en geneeskragten overeenkomt met den vermaarden *Ginfeng* der Chineezen; waar van hy echter heel zeer fchynt te verfchillen.

De bladeren der Fenkel zyn zwakker, dan de wortels of het zaad, en zyn zeer zelden gebeezigd tot geneeskundig gebruik. Een enkel water van de zelve te bereiden wordt in de *Edinburgfche Apotheek* voorgefchreven.

FOENI GRÆCI *femen*: *Fœni Græci fativi*. C. B. Fenegriek, Griekfch hooi; het zaad 'er van. [L. E.]

Deeze plant wordt meeft in de zuider deelen van *Frankryk* aangekweekt, gelyk ook in *Duitfchland* en *Italien*; van waar het Zaad tot

(*c*) *Aperientes*. (*d*) *Anthelmintici*. (*e*) *Empirici*. (*f*) *Fœniculum dulce*. (*g*) *Stomachica & Carminativa*. (*h*) *Oleum effentiale*. (*i*) *Aqua fimplex*. (*k*) *Aqua juniperi compofita*. (*l*) *Oxymel Allii*. (*m*) *Apozemata aperientia*.

tot ons overgebragt wordt. Het heeft eene geele kleur en de gedaante van een tarbot; een onaangenaamen sterken reuk, en een slymagtigen smaak. Deszelfs voornaamste gebruik heeft plaats in (*n*) pappen, stoovingen (*o*), en diergelyken, en in verzagtende klisteeren. Het komt ook in de Olie uit slymen (*p*) der winkels; aan welken het een groot gedeelte van zynen reuk mededeelt.

FOLIUM INDUM, zie MALABATHRUM.

FORMICÆ. Mieren, derzelver lichaamen en eyeren.

Deeze Gekorvene Diertjes zyn thans, by ons, in geen gebruik in de Geneeskunst, hoewel ze voor deezen zeer geroemd waren, wegens derzelver liefdewekkende kragten (*q*), en nog gebezigd worden in de wateren van grootmoedigheid (*r*), en andere diergelyke saamenmengsels, in de buitenlandsche Apotheeken. Het is merkwaardig dat deeze Diertjes een waar zuur sap in zich bevatten, 't welk zy uitstorten, als ze getergd worden: als men eene menigte van levendige en vlugge Mieren in water laat trekken, bekomt men een zuur vogt, byna zoo sterk, als goede Azyn. *Neumann* merkt aan, dat, als men ze distilleert met water, of zuiveren Geest van wyn, een heldere klaare Olie opklimt, of althans geen heete of prikkelende, gelyk de wezendlyke Oliën der plantgewassen zyn.

FRAGARIÆ *folia*, *fructus*: *Fragariæ ferentis fraga rubra*. J. B. De Aardbesien plant; derzelver bladeren en vrugt. [E.]

De bladeren deezer plante zyn wat bitteragtig en saamentrekkend (*s*); en hierom kunnen zy van eenigen dienst zyn in zwakheid en slapheid van de Ingewanden; of tot stuiting van de onmaatige afscheidingen, of natuurlyke ontlastingen, die daar van afhangen: zy worden aangeprezen, in bloedvloeijingen (*t*) en vloeden; gelyk ook, als openende, in opstoppingen van de pis (*v*), verstoptheden der Ingewanden (*x*), in de Geelzucht enz. De Vrugt is in 't algemeen zeer aangenaam, zoo wel voor de maag, als voor 't gehemelte: gelyk andere vrugten van de zoet-zuure soorte, zoo maatigen zy de hitte, verslaan den dorst, maaken open lyf, en bevorderen de pis; doch geeven niet veel voedsel. *Geoffroy* merkt aan, dat de pis van de geenen, die 'er rykelyk van eeten, met derzelver welriekenden reuk bezwangerd wordt.

FRANGULUS NIGRA, zie ALNUS NIGRA.

FRAXINELLÆ, *seu Dictamni albi radix*: *Dictamni vulgo*, *sive fraxinellæ*. Essenkruid, witte of basterd *Dictamnus*; de Wortel 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde op de bergagtige deelen van *Frankryk*, *Italien* en *Duitschland*; van waar het bastagtig gedeelte des wortels somtyds tot ons wordt overgebragt. Dit heeft eene witte kleur, een zwakken, en niet zeer aangenaamen reuk; en een duurzaamen bitteren en zagtelyk prikkelenden smaak. Het wordt aangepreezen, als een verdryvend (*y*) middel; doch in de gemeene praktyk wordt 'er geen werk van gemaakt, en zelden in de winkels gehouden.

FRAXINI *Cortex & semen*: *Fraxini excelsioris*. C. B. *Fraxini vulgatioris*. J. B. De Essenboom; zyn bast en zaad [E.]

De Bast van deezen boom is middelmaatig saamentrekkend, en wordt somtyds, als zodanig, gebruikt: het zaad is eenigzins scherp, en somtyds gebruikt, als een openend middel. Doch 'er zyn zoo veele andere Geneesmiddelen, die veel aangenaamer en kragtiger zyn tot dit gebruik, dat alle de deelen van den Essenboom al lange in onbruik geraakt zyn.

FULIGO *lignorum combustorum*. Roet van hout. [L. E.]

Dit

(*n*) *Cataplasmata*. (*o*) *Fomentationes*. (*p*) *Oleum e mucilaginibus*. (*q*) *Virtutes aphrodisiacæ*. (*r*) *Aquæ magnanimitatis*. (*s*) *Styptica*. (*t*) *Hæmorrhagines*. (*v*) *Suppressiones urinæ*. (*x*) *Obstructiones viscerum*. (*y*) *Alexipharmacum*.

Dit ſaamengroeiſel heeft eene blinkende zwarte kleur, een onaangenaamen reuk, en een ſcherpen, bitteren walgenden ſmaak. Deszelfs voornaamſte gebruik heeft plaats in moederkwaalen (z), in welken het ſomtyds te gelyk met ſtinkende Gommen wordt ingegeeven: het geeft den naam aan een Aftrekſel (a) van deeze ſoorte in de winkels. Deszelfs kragten kunnen met wateragtige en geeſtryke vogten worden uitgetrokken; en elk derzelven ontbindt omtrent een zesde deel, als 't roet van eene goede ſoorte is, van 't zelve. Men zegt dat het Roet grootelyks in hoedanigheid verſchilt, naar dat het hout is, waar van 't voortkomt: hoe 't hout harsagtiger is, hoe 'er meer olieagtige ſtoffe in 't roet zal zyn.

FUMARIÆ *folia*: *Fumariæ officinarum & Dioſcoridis.* C. B. Duive kervel; de Bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid is gemeen in ſchaduwagtige bebouwde gronden, en brengt in May en Juny takken met purperen bloemen voort. Het is zeer ſappig, van eenen bitteren ſmaak, zonder eenigen merkelyken reuk. De geneeskragten van dit kruid zyn, de ſpanning der Ingewanden te verſterken, den buik zagtelyk te openen, en de pis en andere natuurlyke afſcheidingen te bevorderen. Het wordt voornaamelyk aangepreezen in zwartgallige, ſcheurbuikagtige en huid-ziektens; om de verſtoptheden der Ingewanden te openen, de lymige ſappen te verdunnen, en de ontlaſting derzelven te bevorderen. *Frederik Hoffman* heeft een groot gevoelen van 't zelve, als een middel om 't bloed te zuiveren; en verzeekert, dat 'er naauwlyks eene plant is, die het zelve, in dit opzigt, overtreft. Zoo wel wateragtige als geeſtryke ſcheivogten (b) trekken deszelfs kragten uit.

GALANGÆ MINORIS *radix*: [E.] Galanga; een Wortel, die uit *China* overgebragt wordt.

Deeze Wortel wordt ons gebragt in ſtukken, die naauwlyks een duim lang zyn, en niet half zoo dik, vol knoopen, met verſcheidene ringen van buiten; zynde van eenen ſpeceryagtigen reuk, en eenen bitteragtigen, heeten, bytenden ſmaak. *Galanga* is een heet maagverſterkend bitter (c): het is dikwyls voorgeſchreeven geweeſt in bittere Trekſels (d); maar de geur, dien 't van zich geeft, is niet zeer aangenaam. Het COLLEGIE van *Londen* heeft het zelve uit de enkele Geneesmiddelen verworpen.

GALBANUM [L. E.] Galban.

Dit is het verdikte ſap van eene Afrikaanſche plant van 't geſlachte der Birkwortels (e). Het ſap, welk ons gebragt wordt, is half doorſchynend, zagt en taai; ſterk en voor ſommigen onaangenaam van reuk; en van eenen bitteragtigen heeten ſmaak: de beſte ſoort is in bleek kleurige klompen, welken, als ze geopend worden, blyken ſaamengeſteld te zyn uit heldere witte traanen. *Geoffroy* verhaalt, dat men, door diſtilleeringe een donker groenagtige Olie uit dit enkel Geneesmiddel verkrygt, welke door herhaalde verbeeteringen (f) van eene ſchoone hemelsblaauwe kleur wordt. De zuiverer ſoorten van *Galban* worden gezegd gantſchelyk opgeloſt te worden in wyn, azyn, en water; doch deeze vogten zyn ſlegts gedeeltelyke ſcheivogten voor deeze Drogery; nochte doen ook geeſt van wyn, noch olie eene meerdere werking in dit opzigt: maar het beſte ontbindmiddel is een mengſel van twee deelen wyn; en een deel water. *Galban* komt in geneeskragten met ammoniac Gom overeen; doch wordt doorgaands geacht zoo kragtig niet te zyn in Amborſtigheden (g), en nog minder in Moederkwaalen (h). Het is een inmengſel in de Gompillen, de *ſpecies e ſcordio*, de *Mithridaat*, *Theriaca*, de Conſerf van Paulus (i), de rypmaakende pap (k) [L.], en de pleiſter tegen de Moederkwaalen. (l) [E.].

CA-

(z) *Caſus hyſterici.* (a) *Tinctura.* (b) *Menſtrua.* (c) *Amarum ſtomachicum.* (d) *Infuſiones.* (e) *Ferula.* (f) *Repetitæ rectificationes.* (g) *Aſthmata.* (h) *Caſus hyſterici.* (i) *Confectio paulina.* (k) *Maturans Cataplasma.* (l) *Emplaſtrum antihyſtericum.*

GALEGÆ *folia*: *Galegæ vulgaris*, *floribus cæruleis*. C. B. Geiten-ruit; het kruid.

Dit is beroemd als een verdryvend (*m*) middel; maar deszelfs blykbaare hoedanigheden ontdekken geenen grond voor eenige kragten van deezen aart: de smaak is louter als die van peulvrugten; en in Italien, (waar 't in 't wilde groeit) wordt het, naar men zegt, tot voedsel gebruikt.

GALLÆ [L. E.] Galnooten.

Deezen zyn uitwassen, die, in warmer, landen, op de Eikenboomen gevonden worden; en voortgebragt door een soort van gekorven Diertje, welk de jonge botten of takjes wondt, en zich daar van bedient tot huisvesting voor zyne eyertjes: het Diertje eet de Galnoot van binnen door en door op; en die niet hol zyn worden bevonden het gekorven Diertje nog in zich te hebben. De beste Galnooten komen van Aleppo: deezen zyn niet geheel en al rond en glad, gelyk de andere soorten, maar hebben verscheidene knobbeltjes buiten op. De Galnooten hebben eenen zeer wrangen saamentrekkenden smaak, zonder eenigen reuk: zy trekken zeer sterk saamen, en zy worden, als zodanig, somtyds inwendig en uitwendig gebruikt, doch in de tegenwoordige praktyk wordt 'er weinig acht op gegeeven.

GALLII *folia*: *Gallii lutei*. C. B. Onzer lieve Vrouwen-bedstroo; het kruid. [E.].

Dit kruid heeft een zuuragtigen smaak, met een zeer flaauwen niet onaangenaamen reuk: het sap verandert blaauwe trekfels van planten in een roode kleur, en doet melk stremmen; en vertoont dus blyken van zuurheid. Het staat aangepreezen als een zagtelyk saamentrekkend middel; doch is nooit veel in gebruik geweest.

GAMBOGIA [L. E.] Gambog.

Dit is een vast saamengestremd sap, welk in groote koeken uit Oostindiën gebragt wordt. De beste soorte is van eene donker geele, of Oranje kleur, is helder in 't breeken en vry van schuim: het heeft geenen reuk en zeer weinig smaak, ten zy dat men het eenigen tyd in den mond houde; wanneer het een weinig scherpheid doet proeven. Aan geest van wyn deelt het aanstonds een heldere goudkleur mede, en wordt byna geheel en al in denzelven ontbonden; volgens *Geoffroy* op een zesde deel na: loogzoutagtige zouten maaken, dat water kragtig, als een scheivogt, op deeze zelfstandigheid werkt: de ontbinding, door middel van 't zelve gemaakt, is eenigzins doorschynend, van eene donker bloedroode kleur, en gaat door den teems, of zeiglap: De zoetgemaakte Geest van Ammoniac zout (*a*) ontbindt het zelve gereedelyk en gantschelyk, en neemt 'er een groote menigte van op; en het geen zeer opmerkelyk is, deeze ontbinding vermengt zich met water, zo wel als met geest van wyn zonder troebel te worden.

Gombage ontlast kragtiglyk, zoo wel van boven als van onderen: *Hoffman* en eenige anderen veroordeelen het, om dat het met al te groot een geweld werkt, en gevaarlyke al te sterke buikzuivering (*b*) veroorzaakt; terwyl anderen van een tegengesteld gevoelen zyn. *Geoffroy* schynt byzonder voldaan te zyn over dit geneesmiddel, en bericht ons, dat hy het zelve dikwyls heeft ingegeeven van twee tot vier greinen, zonder dat het in 't geheel braaking verwekte; dat het van vier tot agt greinen, zoo wel doet braaken als buikzuiveren zonder geweldigheid; dat deszelfs werking dra over is; en dat het, als het in de gedaante van een vogt ingegeeven wordt, geene verbeetering noodig heeft; dat het in de gedaante van een flikbrok, of pillen, best in staat is, om te doen braaken; doch dat het deeze uitwerking zeer zelden heeft, als het met zoet kwikzilver (*c*) vereenigd is. Hy waarschuwt nogthans tegen deszelfs gebruik, als de Lyder niet gemakkelyk kan braaken. Het geeft den naam aan eene pil in de *Edinburgsche Apotheek*; doch is niet in gebruik in eenig saamenmengsel van die van *Londen*.

GENISTÆ *folia*, *flores*, *semen*: *Cytiso-genistæ scopariæ vulgaris*, *flore luteo* *Tourn*. Brem;

(*m*) *Alexipharmacum*. (*a*) *Spiritus salis ammoniaci*. (*b*) *Hypercatharses*. (*c*) *Mercurius dulcis*.

Brem; de bladeren, bloemen, en zaaden 'er van. [E].

De Bladeren van deeze heefter hebben een walgenden bitteren fmaak: afkookfels van dezelven maaken open lyf, bevorderen de pis, en worden aangepreezen in gevallen van Waterzugt (*d*).

De Bloemen worden gezegd buikzuiverende (*e*) te zyn, in 't afkookfel, en braaking verwekkend (*f*) in de zelfftandigheid; hoe wel ze op fommige plaatfen, zoo als *Lobel* ons bericht, in gemeen gebruik zyn tot falade, en in groote menigte gebruikt worden, zonder eenige uitwerking van deezen aart voort te brengen. Van de Zaaden worden niet veel beetere hoedanigheden opgegeeven; want fommigen berichten, dat zy alzoo fterk purgeeren als Nieskruid (*g*), in de gifte van een en een half drachma; terwyl de bovengemelde Schryver verhaalt, dat hy een kookfel van twee onzen van dezelven, als een zagt braakmiddel heeft ingegeeven.

GENTIANÆ *Radix*: *Gentianæ majoris luteæ*. C. B. Gentiaan; de wortel 'er van, [L. E.].

Deeze plant wordt, in fommige deelen van *Engeland*, in 't wilde gevonden: doch de gedroogde wortels worden meeft en gewoonlyk uit *Duitfchland* enz. overgebragt; zy moet verfch gekoozen worden en van binnen van eene geele, of heldere goudkleur zyn. Deeze Wortel is een fterk bitter middel, en wordt als zodanig zeer veel in de praktyk gebruikt: in fmaak is hy zoo aangenaam niet als de meefte andere zelfftandigheden van deezen rang: Trekfels (*h*) van denzelven, met den geur van Oranje fchillen bezwangerd, zyn vry aangenaam. Het is 't voornaamfte inmengfel in den bitteren wyn, het Aftrekfel (*i*), en het Trekfel der winkels. Een Uittrekfel, van den zelven gemaakt, is mede eene bereiding van de Winkels.

Eenige Jaaren geleden, werdt 'er een vergiftige Wortel, onder de Gentiaan Wortels, te *Londen* ontdekt; het gebruik van den zelven veroorzaakte geweldige ontfteltenisfen en ziektens, en by fommigen den dood. Doch dezelve is ligt te onderkennen, daaruit dat hy van binnen wit van kleur en zonder bitterheid is. Dit vergiftig enkeld fchynt de wortel van de *Thora valdenfis* van *Ray*, het *Aconitum primum pardalianches* van *Gefner*, geweeft te zyn; eene plant waar van *Lobel* ons bericht, dat de Bewooners van fommige deelen der Alpifche bergen dezelve weleer gebruikt hebben, om hunne pylen mede te vergiftigen.

GERANII BATRACHOIDIS *folia*: Kraans-bek, Ojevaars-bek; de bladeren 'er van.

GERANII ROBERTIANI *folia*: Kraans-bek, of Ojevaars-bek van *Robbert*; de bladeren 'er van.

Deeze planten worden in 't wilde gevonden, de eerfte in de heggen, de andere in vogtige Weilanden. De bladeren hebben een wrangen fmaak, en zyn daarom aangepreezen geweeft, als faamentrekkende (*k*); doch zyn, in de praktyk, al lange in 't vergeetboek gefteld, en daarom by de laatfte hervorming zoo wel van de *Londenfche*, als van de *Edinburgfche Apotheeken*, agter gelaaten.

GINSENG [E.] Genfing.

Dit is een kleine wortel, die uit *Noord-America*, en fomtyds ook uit *China* overgebragt wordt; een duim of twee lang, fpits, fraai geftreept, wit of geelagtig van kleur; hy heeft een zeer zoeten fmaak, verzeld van eene geringe bitterheid en heetheid.

Men zegt dat de Chineefchen eene zeer hooge gedachte van deezen wortel hebben, en denzelven aanmerken, als een algemeen herftellend middel (*l*), in alle verzwakkingen, het zy door ouderdom, onmaatigheid, of ongemak. De groote waarde, die men 'er daar aan geeft, heeft verhinderd, dat dezelve naa andere landen uitgevoerd wordt, en deszelven ontdekking in *Noord-Amerika* is maar van laate datum; zoo dat dezelve, by ons, tot hier

(*d*) *Cafus hydropici*. (*e*) *Catharticæ*. (*f*) *Emetica*. (*g*) *Helleborus*. (*h*) *Infufiones*. (*i*) *Tinctura*. (*k*) *Adftringentia*. (*l*) *Reftaurans*.

hier toe weinig gebruikt is: alhoewel hy, voor zoo verre men uit den ſmaak kan oordeelen, wel eenige opmerking ſchynt waardig te zyn; voornaamelyk, dewyl men hem nu in overvloed kan bekomen.

GITH, zie NIGELIA.

GLASTI *folia*: *Iſatidis ſativæ vel latifoliæ* C. B. Weede, Paſtel.

Deeze plant wordt tot gebruik der Verwers aangekweekt; doch is nooit in de Geneeskunſt gebeezigd. De kragten, die 'er aan toe geſchreven worden zyn die van een ſaamentrekkend middel.

GLADIOLI LUTEI *radix*: *Iridis paluſtris luteæ*, *ſive acori adulterini*, J. B. *Acori vulgaris Auguſt. & Wirt.* Zwaardkruid, geele water lieſch, baſterd Calmus; de wortel 'er van [L.]

Deeze plant groeit doorgaands aan de kanten der rivieren en op andere wateragtige plaatſen. De Wortel heeft een zeer ſcherpen ſmaak, en is, als hy verſch is, een ſterk buikzuiverend middel (*m*): zyn uitgeperſte ſap, tot de gifte van tagtig droppels, ieder uur of twee ingegeeven, en allengs vermeerderd, heeft eene overvloedige ontlaſting veroorzaakt, in gevallen, waarin Jalap, Gamboge enz. kragteloos bevonden waren. (Zie de Edinburgſche Proeven V. Stuk Art. 8. verkort. I. Stuk. p. 202) (*n*). Als hy gedroogd wordt, verlieſt hy zyne ſcherpheid en buikzuiverende kragt. Het poeder van Kalfsvoet (*o*) van onze *Apotheek* bevat omtrent een vyfde van den gedroogden wortel; de Edinburgſche gebruikt de waare Kalmus, of welriekende lieſch (*p*).

GLYCYRRHIZÆ *radix*: *Glycyrrhizæ ſiliquoſæ*, *ſeu Germanicæ* C. B. Zoethout; de wortel 'er van [L. E.]

Dit wordt overvloedig in alle de Landen van *Europa* geteeld: het geen in ons eigen land gekweekt wordt, is beeter dan het gene van buiten ingebragt wordt; dewyl het laatſte doorgaands ſchimmelig is, hoedanig deeze wortel ligtelyk wordt, ten zy dat hy op eene drooge plaatſe bewaard worde. Het poeder van Zoethout, dat doorgaands verkogt wordt, is veeltyds vermengd met bloem, en ik vrees, al te dikwyls met zelfſtandigheden, die zoo gezond niet zyn: de beſte ſoorte is van eene bruinagtig geele kleur (want de fraaije bleek geele kleur wordt 'er aan gemaakt) en van een zeer zoeten ſmaak, heel veel aangenaamer, dan die van den verſchen wortel. Zoethout is byna het eenigſte zoet, dat dorſt verſlaat; waarom het by de Grieken *adipſon* genaamd werdt. *Galenus* merkt aan, dat het tot dat oogmerk gebruikt wordt in gevallen van Waterzugt (*q*), om de noodzaakelykheid van drinken voor te koomen. De Hr. *Fuller* pryſt deezen wortel als een zeer nuttig borſtmiddel aan, in zyne *Medicina gymnaſtica*; en hy zegt, dat hy de ſcherpe vogten uitneemend verzagt, en te gelyk een bekwaam afvagend middel (*r*) is: en dit bericht is door de ervarenheid beveſtigd. Hy is een inmengſel in de borſt ſyroop (*s*), de borſtkoekjes (*t*), de ſaamengeſtelde kalkwaters (*v*), kookſels van houten, verzagtende ſlikmiddelen, en *Theriaca*. Een Uittrekſel 'er van is voorgeſchreven, om in de winkels gehouden te worden; doch deeze bereiding wordt meeſt van buitenslands ingebragt, alhoewel het buitenlands uittrekſel niet gelykt naar 't geen by ons met behoorlyke zorgvuldigheid gemaakt wordt.

GRAMINIS CANINI *radix*: *Graminis Canini arvenſis*, *ſive graminis Dioſcoridis*, C. B. Hondsgras; de Wortels 'er van.

Graswortels hebben een zoeten wrangen ſmaak. Zy worden voornaamelyk aangepreezen in openende Meydranken, om, zoo als men zegt, het bloed te zuiveren en te verzoeten.

GRA-

(*m*) *Catharticum.* (*n*) *Edinburgh Eſſays* vol. 5. *Art.* 8. *Abridg. Vol.* 1. *p.* 202. (*o*) *Pulvis ari.* (*p*) *Acorus verus ſive Calamus aromaticus.* (*q*) *Caſus hydropici.* (*r*) *Detergens.* (*s*) *Syropus pectoralis.* (*t*) *Trochei pectorales.* (*v*) *Aquæ calcis compoſitæ.*

GRANA PARADISI: *Cardamomum majus semine piperato Geoffroii.* Paradys koorn of graan; een vrugt, die uit Oostindien overgebragt wordt. [E.]

Deeze vrugt heeft byna de gedaante van een vyg, van binnen verdeeld in drie huisjes, in elk van welken twee ryen van zaadjes, gelyk Cardamom, begreepen zyn. Deeze zaadjes zyn een weinig aangenaamer, en heel wat prikkelender, dan de gemeene Cardamom; de peper, in dit opzigt, zeer naby koomende, met welke zy in kruidmengkundige hoedanigheden ook overeenkoomen; dewyl derzelver prikkeling niet gelegen is in de gedistilleerde Olie, maar in de hars, die 'er door geest van wyn uit getrokken wordt.

GRANATI *Cortex*: *Fructus mali punicæ sativæ.* C. B. De schil van den Granaat-appel, *malicorium* genaamd. [L. E.]

Men ontmoet den Granaat-appel-boom somtyds in onze tuinen, maar de vrugt, waarom hy voornaamelyk geacht wordt, komt zelden tot zulk eene volkoomenheid, als in warmer luchtstreeken. Deeze vrugt heeft dezelfde algemeene hoedanigheden, als de andere zomervrugten, als van de hitte te maatigen, dorst te lessen, en zagtelyk openlyf te maaken. De schil is een sterk saamentrekkend middel, en wordt somtyds als zodanig gebruikt.

GRATIOLÆ *folia*: *Gratiolæ centaurioidis.* C. B. Godts-genade, een soort van Vingerhoeds-kruid; de bladeren 'er van. [E.].

Dit is een kleine plant, die men, by ons alleen in de tuinen vindt. De bladeren hebben een zeer bitteren, onaangenaamen smaak: een treksel (*x*) van een handvol derzelven, als ze versch zyn, of van een drachma gedroogde, wordt gezegd sterk, als een buikzuiverend middel, te werken. *Kramer* verhaalt (in zyn *Tentam. botanic.* p. 18.) dat hy den wortel der plante gevonden heeft, een geneesmiddel te zyn, dat in kragten aan de *Ipecacoanba* gelyk is.

GUAJACI *lignum*, *cortex*, *Gummi*: *Guajaci americani primi fructu aceris*, *sive legitimi Breyn. prodr.* Guajacum, een Boom, die in de warmer deelen der Spaansche Westindien groeit; zyn hout, bast en hars, genaamd Guajacum Gom. [L. E.]

Het hout is zeer zwaar, en van een digt vast weefsel; het buitenste deel is van eene geele kleur; het hart van een donker groene, of gevlakt met zwarte groene bleeke en bruine kleuren: de bast is dun, glad, van buiten van een donker gryze kleur; en beiden hebben eenen ligten speceryagtigen, bitteragtigen prikkelenden smaak; de bast is eenigzins zwakker. De hars, welke uit sneden, in den tronk van den boom gedaan, uitvloeit, wordt tot ons overgebragt in onregelmaatige klompen, die doorgaans vryfbaar, en donker groen zyn; en somtyds met een roodagtigen weerschyn, met stukjes hout 'er in: deszelfs smaak is scherper en prikkelender, dan die van den bast of het hout.

Derzelver algemeene kragten zyn, die van een heet prikkelend geneesmiddel: zy versterken de maag en andere ingewanden; en bevorderen de ontlastingen der pis en huid, op eene aanmerkelyke wyze: hierom zynze, in vervuilingen van de huid (*y*), en andere ongemakken, die uit verstoptheid van de uitwerpende klieren ontstaan, en waar de traage weiagtige vogten t'overvloedig zyn, van uitmuntenden dienst: zinking- en andere pynen zyn dikwyls door dezelven verligt geworden. De Hars is het kragtigste van deeze droogeryen: en de kragt der anderen hangt van de veelheid van dit gedeelte, in dezelven begreepen, af: en deeze Hars wordt ten deele uit het hout getrokken, door wateragtige vogten; maar veel volkomener door geestryke; want het uittreksel van water, uit dit hout, dat in de Winkels gehouden wordt, is niet alleen veel minder in de hoeveelheid; maar ook veel zwakker, dan dat met Geest van wyn gemaakt wordt. Dit laatste Uittreksel is van de zelfde hoedanigheid als de natuurlyke Hars, en verschilt van die, welke tot ons overgebragt wordt, alleen daarin, datze zuiverer is. De Gom, of Uittreksels worden ingegeeven tot

(*x*) *Infusio.* (*y*) *Defedationes.*

tot de gifte van weinige greinen tot een Scrupel of een half Drachma; welke laatfte gifte voor de meeften zeer fterk purgeert. De Winkelbereidingen van *Guaiacum* zyn, een Uittrekfel uit het hout, [L.], eene ontbinding van de Gom in verbeeterden Geeft van Wyn, [L. E.] (*z*), en eene Ontbinding in vluggen Geeft (*a*) [L. E.]; gelyk ook een vuurige Olie van 't hout gediftilleerd (*b*). Het hout is een inmengfel in het faamengeftelde kalkwater [L.], en in de faamengeftelde Aftrekfels (*c*) van Jalappe en Zenebladeren [E.], waar door deszelfs buikzuiverende kragt vermeerderd wordt; de Gom in de fpecery-pillen [L.] de verftopping openende pillen, (*d*) [L. E.] de pillen van kwikzilver (*e*), en de Ethiopifche pillen (*f*), de *Edinburgfche Theriaca* [E.], en de faamengeftelde Olie van Copaive Balfem. [L.]

GUMMI AMMONIACUM, zie AMMONIACUM.

GUMMI ARABICUM. [L. E.] Arabifche Gom, een faamenftremfel, dat uit den Egyptifchen *Acacia*-boom vloeit.

Deeze Gom wort uit Turkeyen tot ons overgebragt, in kleine onregelmaatige klompen, of vezels, die van eene bleek geele kleur zyn. De oprechte Arabifche Gom zal men zelden in de Winkels ontmoeten; dewyl de Gom Senegal, *Senega*, of *Senica*, die van de kuft van *Guinee* komt, doorgaands daar voor verkogt wordt: Deeze gelykt heel zeer naar de andere, en vloeit mogelyk, zoo als *Dale* gift, uit eenen boom van den zelfden aart: Zy is doorgaands in groote ftukken, die van buiten ruw zyn; en in deeze omftandigheden beftaat mogelyk al het onderfcheid, dat 'er tuffchen beiden is; alhoewel de eerfte voor de zuiverfte en de fynfte Gom gehouden wordt, en daarom tot geneeskundig gebruik voorgetrokken; en de laatfte voor fterker, lyviger, en de befte koop, en gevolglyk meer tot gebruik voor de Werktuigkunde. De kragten deezer Gomme zyn dezelfde, als die van Gom en flymige zelfftandigheden in 't algemeen: zy wordt ingegeeven van een Scrupel tot twee drachma's, in heefchheden, een dunnen fcherpen ftaat der fappen; en als de natuurlyke flym van de Darmen afgebeeten is. Zy is een inmengfel in het witte Afkookfel (*g*), het koeldrankje van kryt (*h*), de faamengeftelde poeders van bolus (*i*), Waterlook (*k*), Amber (*l*), Gom tragacanth, de gemeene Amandelmelken (*m*), de *Mithridaat*, de *Theriaca*, en eenige koekjes (*n*).

* GUMMI CERASORUM, Gom van Karfenboomen.

Tuffchen deeze en de voorgaande Gom, is geen wezendlyk onderfcheid. Sommigen hebben zelfs gemeend, dat al de gom, die uit Ooft-Indien tot ons overgebragt wordt, onder den naam van *Arabifche Gom*, geene andere zy, dan de gom van karfen, pruim, en andere boomen, die gemeen by ons zyn. Dit gevoelen is echter valfch; want deeze boomen, gelyk *Geoffroy* wel aanmerkt, groeijen niet in de landen, uit welken de Arabifche Gom gebragt wordt; terwyl de *Acacia* boomen daar zeer gemeen zyn.

GUMMI ELEMI, zie ELEMI.

GUMMI TRAGACANTHÆ. [L. E.] De Gom van Tragacanth, een Doornbofch, die in *Creta*, *Afia*, en *Griekenland* groeit.

Deeze Gom is veel fterker van lichaam, als een van de voorgaanden, en ontbind zoo volkomen niet in water. Een Drachma zal aan een pint water de dikte van een Syroop geeven, het welk een geheel Once Arabifche Gom naauwlyks zal kunnen doen. Hierom wordt deeze, tot het maaken van koekjes, en diergelyke gebruiken, meer gebezigd, dan de andere Gommen. Zy geeft den naam aan een Winkel-poeder, en is een inmengfel in de faamengeftelde poeders van loodwit en Amber. (*o*) GUT-

(*z*) *Spiritus vini rectificatus.* (*a*) *Spiritus volatiles.* (*b*) *Oleum empyreumaticum diftillatum.* (*c*) *Tincturæ.* (*d*) *Pilulæ ecphracticæ.* (*e*) *Pilulæ mercuriales.* (*f*) *Pilulæ Æthiopicæ.* (*g*) *Decoctio alba.* (*h*) *Julapium cretæ.* (*i*) *Pulveres boli compofiti.* (*k*) *Scordium.* (*l*) *Succinum.* (*m*) *Emulfiones communes.* (*n*) *Troches.* (*o*) *Pulveres compofiti cerufæ & fuccini.*

GUTTA GAMBA, zie GAMBOGIA.

HÆMATITES *Lapis*. [L. E.] Bloedsteen.

Dit is een fraai Yzer-Erts ongemeen hard, van een donker roode, of geelagtige kleur.

Deeze wordt gevonden of te gelyk met andere Yzer-Ertsen, of in onderscheidene meynen alleen. Ten aanzien van deszelven geneeskundige kragten, begrypen wy, dat zy niet verschillen van die, welken door proeven bekend zyn van roest en de gemeene saffraanen van yzer, onaangezien de groote gedachte, welke menigen, zelfs van de laatere Genees-heeren, daar van hebben staande gehouden; als dat hy zweeren der longe geneest, welke *Geoffroy* zegt, dat de Hematites opdroogt en heelt.

HALICACABUM, zie ALKEKINGI.

HEDERÆ ARBOREÆ *folia*, *Baccæ*, & *Gummi*, *seu Resina*: *Hederæ communis majoris Raii*. Boomveil; de Bladeren, bezien en hars, genaamd Veil-Gom, *Gummi Hederæ*. [E.]

Dit is een klimmende heesteragtige plant, die doorgaands tegen de stammen der boomen, of oude muuren opgroeit.

De Bladeren worden zeer zelden ingegeeven; alhoewel ze aangepreezen worden (in de *Ephem. Natur. Curios. Vol.* II. *Obs.* 120.) tegen de Teering (*p*) der kinderen: derzelver smaak is walgend, scherp, en bitter. Men heeft ze somtyds gebruikt, om wateragtige zweeren (*q*) op te droogen en te heelen; en insgelyks, om ontlastingen open te houden. De Bezien werden by de Ouden gehouden eene purgeer, en braaking verwekkende hoedanigheid (*r*) te hebben: laatere Schryvers hebben dezelven aangepreezen, in kleine giften, als zweet- en verdryvende middelen (*s*); en de Heer *Boyle* bericht ons, dat het poeder van dezelven, in de Pest van *Londen*, met wyn-Azyn ingegeeven, van goed gevolg was, als een zweetmiddel (*t*). Doch het is waarschynelyk dat de kragt van 't saamenmengsel meer aan den Azyn, dan aan het poeder moet worden toegeschreven. De Hars werdt, by de Ouden, (indien hun *δάκρυον τῦ κισσῦ* het zelfde was met ons *Gummi hederæ*) in den rang der middelen, die 't haair wechneemen (*v*) geplaatst; uit deezen rang, waar op zy zeker geen aanspraak heeft, is zy sederd overgebragt tot dien van de Wondhechters (*x*), waar toe zy mede niet veel recht heeft.

HEDERÆ TERRESTRIS *folia*: *Hederæ terrestris vulgaris*. C. B. Aard-veil; de bladeren 'er van. [E.]

Aardveil is een laage plant, die gemeen is in heggen en op scaduwagtige plaatsen. Zy heeft een speceryagtigen, hoewel niet zeer aangenaamen reuk; en een levendigen, bitteragtigen, heeten smaak. Dit kruid is een nuttig, versterkend (*y*), openend (*z*), en afvagend (*a*) middel; en hierom staat het aangepreezen tegen slapheid (*b*), zwakheid (*c*), en verstoppingen der ingewanden (*d*): Sommigen hebben 'er groote gedachten van gehad, om zweeren der inwendige deelen, zelfs der longen, te zuiveren en te heelen; en om het bloed te zuiveren. Het is gebruikelyk de gedroogde bladeren op mout-vogten te trekken; eene handelwyze, die niet aan te pryzen is, alhoewel het zyne kragten gereedelyk mededeelt, en helpt om dezelven klaar te doen bezinken: want 'er is naauwlyks een kruid, welk dit beeter doet, dan Aard-veil.

HELENIUM, zie ENULA CAMPANA.

HELLEBORI ALBI *radix*: *Hellebori albi, flore subviridi*. C. B. Wit Nieskruid; de Wortel 'er van. [L.]

Deeze plant groeit van zelfs in *Zwitserland*, en de bergagtige deelen van *Duitschland*. De Wortel heeft een walgenden, bitteragtigen scherpen smaak, die den mond en de keel als in vlamme zet: als hy, versch zynde, gewond

(*p*) *Atrophia*. (*q*) *Ulcera ichorosa*. (*r*) *Vis purgans*, & *emetica*. (*s*) *Diaphoretica* & *alexipharmaca*. (*t*) *Sudorificum*. (*v*) *Depilatoria*. (*x*) *Glutinatores vulnerum*. (*y*) *Corroborans*. (*z*) *Aperiens*. (*a*) *Detergens*. (*b*) *Laxitas*. (*c*) *Debilitas*. (*d*) *Obstructio viscerum*.

wond word, geeft hy een zeer fcherp fap uit, welk in eene wonde onder het bloed vermengd gezegd word, zeer gevaarlyk te zyn; het poeder van den gedroogden wortel op eenen uitgang gelegd, veroorzaakt geweldige zuivering: in den neus opgefnoven is het een fterk en niet altoos veilig niesmiddel (*e*). Deeze Wortel, inwendig gebruikt, werkt met het uiterfte geweld, als een braakmiddel (*f*), en men heeft waargenomen, dat hy, zelfs in eene kleine gifte ingegeeven, ftuipen en andere fchrikkelyke ongemakken veroorzaakt.

De Ouden gebruikten hem fomtyds in zeer hardnekkige gevallen, en maakten denzelven altoos tot hunne laatfte toevlugt. Doch de nieuwe Beoeffenaars der Geneeskunft fchynen deszelven inwendig gebruik byna geheel en al verworpen te hebben; alhoewel ik onderrecht ben, dat fommigen het onlangs gewaagd hebben, een zoo ruime gifte in te geeven, als van een fcrupel, in gevallen van onzinnigheid (*g*); en dat ze goede uitwerkingen daar van gezien hebben, na dat de fterkfte bereidingen van Spiesglas (*h*) te vergeefs waren gebruikt geweeft. Een Aftrekfel (*i*) en Honich van denzelven worden in de Winkels gehouden [L.]

HELLEBORI NIGRI *radix*: *Hellebori nigri flore rofeo* C. B. Zwart Nieskruid; de Wortels 'er van [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde op de bergagtige deelen van *Zwitferland*, *Ooftenryk*, en *Steyermark*: de vroegheid haarer bloemen heeft haar eene plaats in onze tuinen verworven; want zy verfchynen fomtyds reeds in December.

In fommige gedeelten van Duitfchland heeft men eene foorte van zwarten Nieswortel gebruikt, welke niet zelden geweldige en fomtyds doodelyke uitwerkingen hadt: en tegen deezen heeft het COLLEGIE van *Wirtemberg* byzonderlyk gewaarfchuwd, zonder echter eenige kenmerken op te geeven, waar door men hem mogt onderkennen, of zelfs den rechter naam der plante naauwkeurig te melden. Het fchynt de ftinkende zwarte Nieswortel van C. B. te weezen, die in *Engeland*, waar hy in 't wilde groeit, *Setterword* Settleword, of bafterd hellebore, dat is bafterd Nieskruid, genoemd wordt: de wortels van dit kruid kunnen daar aan, van die der winkel foorte, onderfcheiden worden, dat ze zoo zwart niet zyn. De wortels van de vergiftige Wolfswortel (*k*) gelyken in 't uiterlyk aanzien wel naar den zwarten Nieswortel; en in de *Verfaamelingen* van *Breslaw* vindt men eenige voorbeelden van doodelyke uitwerkingen, door den eerften voor den laaften te neemen, veroorzaakt: ook deezen kunnen gelukkig door derzelver kleur onderkend worden; dewyl de wortel van het *Aconitum* veel ligter van kleur is, dan de bleekfte zelfs der zwarte Nieswortels.

De FACULTEIT van *Parys* heeft de Winkels, in zeekere maate, van het voorrecht van dit kenmerk beroofd, door het gebruik van een der bleekfte Nieswortels, (die groene bloemen draagt, en in Engeland in 't wilde groeit, daar ze van de Boeren *pegroot* genoemd wordt) toe te laaten: maar het COLLEGIE van *Londen* heeft de zwartfte van alle de wortels van deezen rang voorgefchreven. Hier door zyn de twee fchadelyke Wortels, welken de kooper het ligtfte voor deezen zoude kunnen neemen, onderkenbaar door derzelver kleur; doch zy hebben geen ander uitwendig teeken, waar door ze met zekerheid kunnen gekend worden; weshalven op deeze omftandigheid inzonderheid dient gelet, en geene andere gekoozen te worden dan de donkerft zwarte, maar alle de bleeker wortels verworpen.

De fmaak van Nieswortel is fcherp en bitter. Zyne fcherpheid, gelyk Dr. *Grew* aanmerkt, wordt eerft gevoeld op het tipje van de tonge, en dan fpreidt ze zich onmiddelyk uit tot het midden, zonder op het tuffchen gedeelte veel befpeurd te worden: als men hem verder eenige minuten kaauwt, fchynt de tong verdoofd te weezen, en aangedaan met eene lamagtige gevoelloosheid, als of ze door het eeten van iets,

(*e*) *Sternutatorium.* (*f*) *Emeticum.* (*g*) *Cafus maniacales.* (*h*) *Præparationes antimoniales.* (*i*) *Tinctura.* (*k*) *Aconitum.*

iets, dat al te heet is, verbrand was: de vezelen zyn ſcherper, dan het lichaam van den wortel, waaruit ze groeijen. Zwarte Nieswortel van vyftien greinen tot een half drachma ingenomen is een ſterk buikzuiverend middel (*l*); en als zodanig is hy vermaard geweeſt, om onzinnigheid, en andere ziekten te geneezen, die voortkomen uit het geene de Ouden zwarte Gal (*m*) noemden: in welke gevallen de geneesmiddelen van deezen aart, buiten twyfel, ſomtyds van dienſt zyn; alhoewel ze geenszins een ſoortelyke kragt hebben.

Nogthans ſchynt onze zwarte Nieswortel zoo geweldig niet te werken, als die der Ouden: waarom ſommigen gedacht hebben, dat het eene verſchillende plant was: en inderdaad de beſchryvingen, welken de Ouden ons van hunnen Nieswortel hebben nagelaaten, komen niet overeen met eenige ſoorte, die by de laater Kruidkundigen gewoonlyk in aanmerking komt. Eene andere ſoorte is 'er in de Ooſterſche landen ontdekt, welke *Tournefort* onderſcheidt door den naam van *Helleborus niger Orientalis, ampliſſimo folio, caule prealto, flore purpuraſcente*, en hy onderſtelt, dat het de rechte Nieswortel der Ouden zy; om dat hy in overvloed omtrent den berg *Olympus* groeit en op het eiland *Anticyra*, dat van ouds vermaard was wegens het voortbrengen van deeze drogery tegen de onzinnigheid: en hy verhaalt, dat een ſcrupel van deeze ſoorte, in eene gifte ingegeeven; ſtuiptrekkingen veroorzaakt.

Onze Nieswortel wordt thans voornaamelyk aangemerkt, als een veranderend (*n*) middel, en in dat opzigt menigmaal gebruikt, in kleine giften, om lymige vogten te verdunnen, de pis en de ontlaſting van dezelve te bevorderen, en verouderde verſtoppingen in de afgelegener klieren te openen: dikwyls wordt hy een zeer kragtig middel bevonden, om de maandſtonden te bevorderen (*o*) in bloedryke geſtellen (*p*), waar ſtaal vrugteloos of niet gevoeglyk is. Een Uittrekſel met water, van deezen wortel gemaakt, is een van de zagtſte, en om te purgeeren een van de kragtigſte bereidingen van denzelven; deeze werkt genoegzaam, en zonder die prikkeling te veroorzaaken, waar van de zuivere hars doorgaands verzeld is. Een Aftrekſel (*q*), met proefgeeſt getrokken, bevat alle de kragt van den Nieswortel, en ſchynt een van de beſte bereidingen van den zelven, als het tot een veranderend middel (*r*) gebruikt wordt: en dit Aftrekſel benevens een Uittrekſel (*s*) wordt in de winkels gehouden. Het COLLEGIE van *Edinburgh* maakt deezen wortel tot een inmengſel in het buikzuiverend Aftrekſel voor 't hoofd (*t*), en in het ſaamengeſteld Aftrekſel van Jalappe; en deszelfs Uittrekſel in de buikzuiverende openende pillen (*v*) de Gamboge pillen, de laxeerende pillen met Kwikzilver (*x*) en de *Rudius* pillen, of het ſaamengeſteld buikzuiverend Uittrekſel.

HELXINE, zie PARIETARIA.

HEPATICÆ NOBILIS *folia*: *Ranunculi tridendati verni, flore ſimplici cæruleo Tourn.* Edel Leverkruid; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant heeft, om de vroegheid en ſchoonheid haarer bloemen, eene plaats in onze tuinen. Het is een verkoelend en zagtelyk ſaamentrekkend kruid; en hierom als een verſterkend middel (*y*), in eenen zwakken ſtaat der vezelen, aangepreezen.

HEPATICA TERRESTRIS, zie LICHEN.

HERBÆ PARIS *folia* & *fructus*: *Solani quadrifolii bacciferi* C. B. Wolfs beziën, vierbladerige Nachtſchade; de bladeren en vrugt 'er van.

Dit is een laage plant, die in 't wilde in ſchaduwagtige boſſchen groeit. Men zegt, maar op geenen goeden grond, dat het een verdryvend middel is (*z*): *Gesner* verhaalt, dat deszelfs ſap wel gevogelte gedood heeft: en

(*l*) *Catharticum.* (*m*) *Atra bilis.* (*n*) *Alterativum.* (*o*) *Emmenagogicum.* (*p*) *Habitus plethorici.* (*q*) *Tinctura.* (*r*) *Alterativum.* (*s*) *Extractum.* (*t*) *Tinctura purgans cephalica.* (*x*) *Pilulæ laxantes mercuriales.* (*y*) *Corroborans.* (*z*) *Alexipharmacum.*

en inderdaad komen deszelfs reuk en ſmaak met die van de verdoovende kruiden (*a*) overeen.

HERMODACTYLUS. *Hermodaktils*; een wortel, die uit *Turkyen* gebragt wordt; Hy heeft de gedaante van een plat gemaakt hart, een witte kleur, is vaſt en niet gemakkelyk te vergruizen of te ſnyden; van eenen lymagtigen zoeten ſmaak, met een weinig ſcherpheid.

De Hermodaktils waren by de Ouden in hooge achting, als buikzuiverende middelen; maar die wy thans in de winkels ontmoeten hebben zeer weinig buikzuiverende kragt; en *Neumann*, verklaart nooit bevonden te hebben, dat ze eenige uitwerking in 't geheel doen.

HERNIARIÆ *folia*: *Polygoni minoris ſive millegranæ majoris glabræ* C. B. Duizendkoorn, Duizend-grein; de bladeren 'er van.

Dit is een laag kruid, dat in zanderige en keizelige gronden in 't wilde groeit. Het is een zeer zagt ſaamentrekkend middel, en kan in eenigen graad dienſtig zyn, in ziekten, die uit een zwakken en flappen ſtaat der Ingewanden voortkomen: de kragt van welke het meeſt beroemd is geweeſt, is die van breuken te kunnen geneezen; doch daar op heeft het weinig recht.

HIPPOGLOSSI *folia*: *Ruſci anguſtifolii, fructu folio innaſcente Tourn.* Tongenblad, Keelkruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid ontmoet men alleen in de tuinen, waar de planten om de fraaiheid gekweekt worden: By de geneeskundige Schryvers heeft men 'er weinig werk van gemaakt; hoewel het in onze Apotheeken tot de laatſte verbeetering toe behouden is.

HIPPOSELINI, *ſeu ſmyrnii, folia, radix, ſemen Hippoſelini Theophraſti, vel ſmyrnii Dioſcoridis* C. B. Lavas; de bladeren, wortel, en zaaden [E.].

Dit is een kroontjes draagende plant, van de anderen van dien rang daarin verſchillende, dat ze een groot dik, zwart zaad draagt: zy groeit aan den Zeekant, op de rotſen. In geneeskundige hoedanigheden komt ze met pieterſelie (*b*) overeen, uitgenomen dat de Lavas wat ſterker is.

HIRUNDINARIA, zie VINCETOXICUM.

HORDEI *ſemen*: *Hordei diſtichi, quod ſpica binas ordines habeat Plinio.* C. B. Gemene Garſt [L. E.]

HORDEUM GALLICUM *ſive* MUNDATUM. Franſche Garſt, of de gemeene Garſt van den baſt gezuiverd.

HORDEUM PERLATUM *dictum* [L.] Paerl-Garſt; in *Duitſchland* en *Holland* bereid, door den baſt 'er af te pellen tot ronde korls, die paerl-wit zyn.

Garſt is, in haare verſcheiden ſtaaten, verkoelender, zoo lymig en zoo voedend niet als Tarw en Haver: by de Ouden waren de Afkookſels derzelve het voornaamſte voedſel en geneesmiddel, in ſcherpe ziekten. Het COLLEGIE van *Londen* ſchryft een Afkookſel van Paerl-Garſt voor, en beide COLLEGIEN, zoo wel dat van *Edinburgh*, als dat van Londen, maaken de gemeene Garſt tot een inmengſel in het borſt-Afkookſel (*c*).

HORMINI SATIVI, *ſeu ſclareæ folia, ſemen*: *Hormini ſclarea dicti* C. B. Tuinſcharley; de bladeren en het zaad, [E.]

Deezen hebben eenen heeten, bitteragtigen prikkelenden ſmaak, en een ſterken, niet zeer aangenaamen reuk: op het gevoel ontdekt men in de bladeren eene groote menigte van eene lymige of harsagtige ſtoffe. Zy worden voornaamelyk aangepreezen in den witten vloed (*d*), en andere vrouwelyke zwakheden, in ongemakken van de Baarmoeder (*e*), en in winderige kolieken. (*f*)

HY-

(*a*) *Herbæ narcoticæ.* (*b*) *Apium.* (*c*) *Decoctio pectoralis.* (*d*) *Fluor albus.* (*e*) *Morbi hyſterici.* (*f*) *Colicæ flatulentes.*

HYBERNICUS LAPIS: *Tegula vel ardesia Hybernica.* [E.] Ierſche Ley.

Dit is een zwartagtige delfſteen, die uit Ierland gebragt wordt. Deeze ſchynt te beſtaan uit eene kleiagtige of bolus aarde, een weinig bezwangerd met zwavel en yzer; en men mag 'er van onderſtellen, dat hy de kragten der andere yzeragtige delfſtoffen (*g*) in eenen laagen trap bezit.

HYDRARGYRUS, zie ARGENTUM VIVUM.

HYDROLAPATHUM, zie LAPATHUM.

HYOSCYAMI *folia*: *Hyoſcyami albi majoris vel tertii Dioſcoridis, & quarti Plinii.* C. B. Het witte Bilzenkruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit wordt alleen in de Kruidtuinen gevonden.

HYOSCYAMI NIGRI *folia*: *Hyoſcyami vulgaris vel nigri.* C. B. Het gemeene wilde of zwarte Bilzenkruid; de bladeren 'er van.

Deeze planten worden aangepreezen tot verſcheidene uitwendige gebruiken, en by ſommigen ook inwendig tegen Roodeloopen (*h*), en Bloedvloeijingen (*i*): doch 'er zyn zoo veele voorbeelden van derzelver ſchadelyke uitwerkingen, dat de gemeene praktyk dezelven met het grootſte recht verworpen heeft. Zy zyn ſterke en geweldig verdoovende (*k*) middelen, ontſtellen de zinnen heel zeer, en veroorzaaken ylhoofdigheden en zinneloosheden, die of doodelyk, of van langen duur zyn. *Haller* verhaalt ons van iemand, die van alle de vergiften van den Kruidtuin at, de Wolfswortel, of Monnikskap (*l*), Hondsgras, of hondendood (*m*), Dulle beziën, of groote Nagtſchade (*n*), zonder eenig nadeel; doch werdt van deezen overmeeſterd; dat, na deszelfs gemeene uitwerkingen, als een verdoovend middel verzwakt te hebben, 'er eene lammigheid van zyn eene been overbleef; en dat *Boerhaave*, alleen door 't maaken van eene pleiſter van deeze plante, zyne zinnen ontſteld hadt. Ook zyn 'er nog andere voorbeelden, ſchoon niet van zulk onweerſpreekelyk gezag, van het Bilzenkruid, dat het verdoovend is; alhoewel 'er niets van in 't lichaam gekomen was.

HYPERICI *folia*, *flores*, *ſemen*: *Hyperici vulgaris.* C. B. St. Jans-kruid; de bladeren, bloemen [L. E.], en 't Zaad. [E.]

Deeze plant groeit in 't wilde, in de bosſchen, en op onbebouwde plaatſen door geheel *Engeland.* Derzelver ſmaak is wrang en bitteragtig; de reuk onaangenaam. Het St. Jans-kruid is lang beroemd geweeſt, als een verſterkend (*o*), pisdryvend (*p*), en wondheelend (*q*) middel; doch voornaamelyk in ziekten van de Baarmoeder (*r*), en zinneloosheid (*s*): in deeze laatſte heeft men het voor zoo kragtig gehouden, dat het daar van daan den naam van *fuga Dæmonum*, de vlugt der Duivelen gekreegen heeft. Het is merkwaerdig, dat de bloeijendé toppen uitgeperſte Oliën (*t*) met eene roode kleur verwen (het welk zeer weinig groeijende zelfſtandigheden zullen doen) en deelt eene bloedroode aan verbeterden Geeſt van wyn mede. De Olie, die 'er mede geverwd is wordt in de Winkels gehouden. [L.]

HYPOCISTIDIS SUCCUS *inſpiſſatus*: *Hypociſtidis ſub ciſto.* C. B. Het ſap van Ciſtus wortel. [L. E.]

De *Hypociſtis* is een vleeſchagtig voortbrengſel, dat in de warmer luchtſtreeken groeit, uit de wortels van verſcheidene ſoorten van *Ciſtus.* Deszelfs verdikte ſap is een ſaamentrekkend middel, gelyk dat van *Acacia*, doch wat ſterker. Thans wordt 'er weinig ander gebruik van gemaakt, dan als een inmengſel in ſommigen der oude ſaamenmengſels; te weeten

(*g*) *Mineralia ferruginoſa.* (*h*) *Dyſenteriæ.* (*i*) *Hæmorrhagines.* (*k*) *Narcotica.* (*l*) *Napillus.* (*m*) *Apocynum.* (*n*) *Bella dona.* (*o*) *Corroborans.* (*p*) *Diureticum.* (*q*) *Vulnerarium.* (*r*) *Morbi hyſterici.* (*s*) *Maniaci.* (*t*) *Oleum expreſſum.*

ten de Mithridaat, Theriaca, en het ſaamengeſtelde poeder van amber (*v*) [L.].

HYSSOPI *folia: Hyſſopi officinarum, caeruleae ſive ſpicatae* C. B. Yſop : de bladeren 'er van [L. E.].

De bladeren van Yſop hebben eenen ſpeceryagtigen reuk, en eenen heeten prikkelenden ſmaak. Behalven de algemeene kragten der Speceryen, worden ze aangepreezen in vogtige Amborſtigheden (*x*), hoeſten, en andere borſt- en long-ziekten; en gezegd de ontlaſting van de borſt (*y*) zeer te bevorderen. Een enkel water wordt van dezelven bereid in de *Edinburgſche Apotheek.*

JACOBÆÆ *folia: Jacobaeae vulgaris laciniatae* C. B. St. Jacobskruid; de bladeren 'er van.

Deeze plant met gekerfde bladeren groeit in 't wilde aan de kanten der wegen en op onbebouwde plaatſen. Derzelver ſmaak is wrang, bitter, prikkelend, en zeer onaangenaam: by *Simon Pauli* ſtaat zy zeer gepreezen tegen Roodeloopen (*z*); doch haare walgende ſmaak is oorzaak geweeſt, dat ze niet in de praktyk gekomen is.

JALAPIUM [L. E.] Jalappe.

Jalappe is de wortel van een Amerikaanſch kruid, zynde een ſoort van zagte-winde, of Klokjes-winde (*a*); welke in dunne dwarſe Schyfjes, uit *Xalappa*, eene provincie van *Nieuw Spanje* tot ons wordt overgebragt. Men moet zodanige ſtukken van dezelven verkiezen, die zeer vaſt, hard, zwaar, donker van kleur zyn, en de meeſte zwarte rondgaande ſtreepen hebben. Men zegt dat 'er wel ſchyven van de wortels van wilden wyngaard (*b*) onder die van *Jalappe* vermengd worden: doch deezen kunnen ligtelyk onderſcheiden worden door derzelver witter kleur, en loſſer weeſſel. Deeze wortel heeft geenen reuk en zeer weinig ſmaak op de tong; doch als hy doorgeſlikt wordt doet hy de keel aan met een gevoel van hitte; en veroorzaakt eene overvloedige ontlaſting van ſpeekſel.

Jalappe, in zelfſtandigheid ingenomen, tot de gifte van omtrent een half drachma (meer of min naar de omſtandigheden van den Lyder) in bloedryke, of koude ſlymerige geſtellen (*c*), is bevonden een kragtig, en doorgaands veilig buikzuiverend middel te zyn, dat zagtelyk werkende, zelden walging of krimpingen veroorzaakt; welken anders maar al te dikwyls met de andere ſterke buikzuiverende middelen verzeld gaan. In Miltziekten (*d*), en heete galagtige geſteldheden (*e*) maakt het ſterke krimpingen, als de Jalappe goed is; maar heeft zelden goede uitwerking als een buikzuivering. Een Uittrekſel (*f*), met water gemaakt, purgeert byna altyd, maar weinig; en heeft ter zelver tyd groote uitwerking door de pis: de wortel, die na deeze bewerking overblyft, maakt geweldige krimpingen. De zuivere Hars, met geeſt van wyn bereid, veroorzaakt de geweldigſte krimpingen, en andere ſchrikkelyke toevallen, maar wordt naauwlyks in 't geheel buikzuiverende bevonden: met Suiker of amandelen tot eene amandelmelk geſtampt, of in geeſt ontbonden en met Syroop vermengd, purgeert zy overvloedig in eene geringe gifte, zonder veele ontſteltenis van 't lichaam te veroorzaken: het gedeelte van de Jalappe, dat na de afſcheiding van de Hars overblyft, leevert een Uittrekſel aan water uit, welk geene uitwerking heeft als een buikzuiverend middel, maar kragtig op de pis werkt. Deszelfs Winkelbereidingen zyn een Uittrekſel met water en wyn gemaakt [L. E.], eene Hars [E.] een enkel Aftrekſel (*g*) [L. E.], en een ſaamengeſteld Aftrekſel; [E.]. En het Uittrekſel is de grondſlag van eene ſoorte van de buikzuiverende pillen [E.].

Frederik Hoffman waarſchuwt byzonderlyk tegen het geeven van dit geneesmiddel aan kinderen, en verzeekert ons, dat het den eetluſt zal verdryven, het lichaam verzwakken, en mogelyk den dood veroorzaaken. Doch deeze vermaarde Geneesheer was, in dit ſtuk, waar-

(*v*) *Succinum.* (*x*) *Aſthmata humoralia.* (*y*) *Expectoratio.* (*z*) *Dyſenteriae.* (*a*) *Convolvulus.* (*b*) *Bryoniae.* (*c*) *Habitus plethorici, & phlegmatici.* (*d*) *Morbi hypochondriaci.* (*e*) *Temperamenta biloſa.* (*f*) *Extractum.* (*g*) *Tinctura ſimplex.*

waarſchynelyk bedrogen: want kinderen, welker vaten ſlap, en het voedſel zagt en vogtig zyn, verdragen deeze ſoorte van geneesmiddelen, gelyk *Geoffroy* aanmerkt, veel beeter dan volwaſſenen.

JAPONICA TERRA, *ſive Catechu* [L. E.]. *Japanſche* Aarde, oneigentlyk zoo genaamd; dewyl het noch een Aarde, noch een voortbrengſel van *Japan* is; maar een verdikt ſap van een plantgewas, dat in Ooſtindien bereid wordt, uit de vrugt, naar men meent, van den *Areca* Palmboom. Het is droog en vergruisbaar, van buiten roodagtig van kleur, van binnen glanzig donker bruin, byna zwart, met eenigen rooden weerſchyn. Als het zuiver is, ontbindt het geheel en al in water, en byna geheel in verbeeterden Geeſt van wyn: doch zoo als men het doorgaands vindt, blyft 'er eene groote menigte zandige ſtoffe in beide deeze ſcheivogten over. Dit geneesmiddel is een zagt ſaamentrekkend (*b*) middel, en als zodanig menigmaal gebruikt in Buikloopen (*i*), Vloeijingen van de Baarmoeder (*k*), in ſlapheid en zwakheid der Ingewanden (*l*) in 't algemeen, en in hoeſten, die uit het afloopen van dunne ſcherpe vogten voortkoomen. Deszelfs ſmaak is veel aangenaamer, dan die van de meeſte andere zelfſtandigheden van deezen rang; eenigen tyd gekaauwd zynde laat het eene zoetheid na in den mond. De Koekjes (*m*), en het Aftrekſel (*n*), die in de winkels gehouden worden, zyn de fraaiſte bereidingen van het zelve. Het geeft ook den naam aan een Winkel Conſerf (*o*) [E.], en is een inmengſel in het ſaamengeſtelde poeder van Amber (*p*), *Mithridaat* en *Theriaca*. [L.].

JASMINI *flores*: *Jaſmini vulgatioris flore albo.* C. B. Jaſmyn: de bloemen 'er van.

Dit is een klein boompje, dat gemeenlyk in onze tuinen geplant wordt. De Bloemen hebben een ſterken reuk, die by de meeſte Menſchen wel gevalt, doch voor ſommigen onaangenaam is: uitgeperſte Oliën trekken derzelver welriekendheid uit, door opgietinge (*q*); en water doet 'er iets van opryzen in diſtilleeringe; maar wezendlyke Olie heeft men 'er tot nog toe niet van kunnen bekoomen: en het gediſtilleerde water verlieſt zynen reuk, als het eenigen tyd bewaard wordt. Wat derzelver geneeskundige kragten aangaat; zoo verwagt de tegenwoordige praktyk 'er geheel geene van; desniettegenſtaande zyn ze aangepreezen geweeſt, als dat ze de verloſſing bevorderen, zweeren der Baarmoeder geneezen enz.

IBERIDIS *folia*: *Lepidii gramineo folio, ſive iberidis Tourn.* Wilde-kers, Star-kers; het kruid.

Dit kruid ontmoet men in de Kruidtuinen: in ſmaak, reuk en geneeskragten, komt het met de Tuinkers (*r*) overeen. Het is byzonderlyk aangepreezen geweeſt, tot uitwendig gebruik tegen de Heupjicht (*s*), en hier van daan de Engelſche naam der plante, van *Sciatica Creſſeſ.*

ICHTHYOCOLLA. [E.]

Dit is eene vaſte kleeverige zelfſtandigheid, die van eene groote ſoorte van Viſch, in de Muſcoviſche Zeeën gevangen, verkreegen wordt. De huid en eenige andere deelen van dit water dier worden in water gekookt, het afkookſel tot eene zekere vaſtheid verdikt, en dan uitgegooten om het tot koeken te maaken; deezen worden of verder gedroogd, tot datze geheel droog zyn, of, terwyl ze nog zagt zyn, in ſtukken geſneeden, die naderhand ſaamen geboogen of opgerold worden tot ronde rollen, paerdeſchoenen, en andere gedaanten. Deeze lym wordt meer gebruikt tot de Werktuigkunde, dan in de Geneeskunſt. Men kan ze ingeeven in eenen dunnen ſcherpen ſtaat der ſappen, even als de ſlymen en gommen van plantgewaſſen; mits dat men acht geeve op derzelver verſchillende geſchiktheid tot verrotting.

IM-

(*b*) *Adſtringens.* (*i*) *Alvini fluxus.* (*k*) *Profluvia uterina.* (*l*) *Laxitas & debilitas viſcerum.* (*m*) *Troches.* (*n*) *Tinctura.* (*o*) *Confectio officinalis.* (*p*) *Pulvis ſuccini Compoſitus.* (*q*) *Infuſio.* (*r*) *Naſturtium.* (*s*) *Sciatica.*

IMPERATORIÆ *seu Magistrantiæ radix*: *Imperatoriæ majoris* C. B. Meester-wortel; de wortel 'er van [E.]

Dit is een inboorling van de *Alpische* en *Pyreneesche* bergen, en van sommige deelen in *Duitschland*, waarvandaan wy voorzien worden van wortels, die veel sterker van specery agtigen geur zyn, dan die in onze tuinen gekweekt worden.

De reuk van deezen wortel is zeer welriekend; zyn smaak bitteragtig, heet en prikkelend, gloeijende in den mond, lange na dat hy gekaauwd is. Dit enkeld Geneesmiddel, schoon ongetwyfeld eene fraaije specery; wordt in de praktyk niet geacht: naauwlyks wordt het ooit voorgeschreven in ordinantien, die op staande voet gereed gemaakt worden (*t*), en het eenige winkel saamenmengsel, waar in het plaats heeft, is het Pest-water van de *Edinburgsche Apotheek*. Deszelfs geur komt overeen met dien van Angelica, maar is sterker.

IPECACOANHA [L. E.], een wortel, die uit de *Spaansche* Westindien gebragt wordt. Hy wordt in twee soorten verdeeld, *Peruviaansche* en *Brasiliaansche*; maar het oog onderscheidt 'er wel drie; aschkleurige of gryze, bruine, en witte. De aschverwige, of *Peruviaansche Ipecacoanha* der Winkels is een kleine gekronkelde wortel, die, in zeer verschillende gedaanten gebogen en gedraaid, overgebragt wordt in korte stukken, vol van kronkels en diepe rondgaande scheuren, geheel donzig tot op eene kleine houtagtige vezel, die in 't midden van elk stuk doorloopt; het bastagtig gedeelte is vast, bros, ziet 'er glad en harsagtig uit, als men het breekt: het heeft zeer weinig reuk; de smaak is bitteragtig en enigzins scherp, de tong met eene slym als overdekkende: De bruine is klein, en wat meer gekronkeld, dan de voorgaande, van buiten bruin, of zwartagtig van kleur, en van binnen wit; en deeze wordt uit *Brasilien* gebragt. De witte soorte is houtagtig, heeft geene kronkels, en geene merkelyke bitterheid in den smaak. De eerste soorte (de aschkleurige of graauwe *Ipecacoanha*) wordt doorgaands het meest geacht in het geneeskundig gebruik. Van de bruine heeft men waargenoomen, dat hy somtyds, zelfs in kleine giften, geweldige uitwerkingen voortbrengt. De witte, schoon in groote menigte ingenoomen, heeft naauwelyks eenige uitwerking in 't geheel: de Heer *Geoffroy* noemt deeze soorte basterd *Ipecacoanha*, en klaagt, dat het Gemeen daar mede bedrogen wordt. Tot welke soorte van planten de *Ipecacoanha* behoort, is nog niet uitgemaakt. *Geoffroy*, *Neumann* *Dale*; en de Ridder *Hans Sloane*, berichten ons, dat de wortels van *Apocynum* (Hondsgras) al te dikwils in plaatse van dezelven overgebragt worden: en 'er zyn voorbeelden geweest van kwaade gevolgen, uit het gebruik van deeze wortels: doch, indien men op de bovengemelde kenmerken, byzonder van de aschkleur, brosheid diepe kronkels en bitteragtigen smaak behoorlyk acht geeft, kunnen alle misslagen van deezen aart worden voorgekomen.

De *Ipecacoanha* is het eerst in *Europa* gebragt omtrent het midden van de voorgaande eeuwe, en een bericht daar van is omtrent denzelven tyd in 't licht gegeeven door *Piso*; doch hy kwam niet in algemeen gebruik voor omtrent het jaar 1686. wanneer *Helvetius* hem, onder bescherming van Louis XIV., in praktyk bragt. Deeze wortel is een van de zagtste en veiligste braakmiddelen (*v*), die ons bekend zyn; en heeft dit byzonder voordeel, dat, als hy niet door braaking werk, hy dikwyls door de andere ontlastende wegen (*x*) uitgaat. Hy werdt eerst by ons ingevoerd onder de hoedanigheid van een byna onfeilbaar geneesmiddel in Roodeloopen (*y*), en andere verouderde vloeden; gelyk ook in ziekten, die uit langduurige verstoptheden voortkomen: en heeft met den tyd niet veel van zyne achting verlooren. In Roodeloopen brengt hy byna altyd goede uitwerkingen voort, en dikwyls werkt hy de geneezing in een korten tyd uit. In andere Buikvloeden, in beginnende Roodeloopen, en zulken, die van eenen kwaaden aart zyn, of als de Lyder een bedorven lucht uita-

(*t*) *Præscriptiones extemporaneæ*. (*v*) *Emetica*. (*x*) *Emunctoria*. (*y*) *Dysenteriæ*.

uitademt, wordt hy niet bevonden zulke goede uitwerkingen te hebben: in deeze gevallen moet men het gebruik van dit geneesmiddel eenige dagen vervolgen, en slaapmiddelen (z) zweetmiddelen (a) en dergelyken daar by voegen. Deeze wortel, in zelfstandigheid ingegeeven, heeft al zoo goede uitwerking, indien niet beetere, dan een van deszelfs bereidingen: de zuivere hars werkt als een sterk prikkelend braakmiddel (b), maar is van weinig dienst in Roodeloopen; daar een Uittrekfel met water bereid, byna van dezelfde kragt is, in deeze gevallen, als de wortel zelf; schoon het weinig uitwerking heeft, als een braakmiddel. Hieruit besluit *Geoffroy*, dat de voornaamste kragt van de *Ipecacoanba*, in Roodeloopen, afhangt van deszelven gomagtige zelfstandigheid, welke de Darmen met eene zagte slym bestrykende, als derzelver eigen slym afgebeeten is, maakt dat derzelver verzweeringen heelen, en beschermt dezelven tegen de scherpheid der sappen: en dat het harsagtig gedeelte, waar in de braaking verwekkende kragt bestaat, vereischt wordt, als de stof der ziekte in de klieren der maag en darmen huisvest. Doch als deeze kragten van den wortel geheel en al in deszelven slymagtige of gomagtige deelen gelegen zyn, dan kunnen de zuivere gommen, of slymen met het zelfde voordeel gebeezigd worden. Water, door eene kookende hitte onderfteund, neemt van alle plantgewassen een groot gedeelte van de harsagtige stoffe te gelyk met de gom op: en als de *Ipecacoanba*, na de werking van het water, met zuiveren geest van wyn getrokken wordt; zal dezelve niet half zoo veel hars uitleeveren, als in 't eerste: zoo dat het uittrekfel van water van den rauwen wortel alleen in trap verschilt; zynde naar evenredigheid minder harsagtig, en hebbende minder uitwerking, zo wel als een braakmiddel aangemerkt, als in de geneezinge van Roodeloopen. De kragt des wortels *Ipecacoanba* bestaat, ten opzigte van deeze ziekte in de bevordering van de doorstraaling, de vryheid van welke hier van 't grootste gewigt is; en eene vermeerdering daar van, zelfs in gezonde persoonen, wordt doorgaands bevonden de ontlasting door den stoelgang te verminderen. In Roodeloopen is de huid meestendeels droog en gespannen, en de uitwaasseming verstopt: de gemeene zweetmiddelen (c) gaan door de buis der Darmen (d) heen zonder uitwerking: maar de *Ipecacoanba* brengt overvloedig zweet voort, als de Lyder, na eene pooging of twee om te braaken, warm toegedekt is. Na het wechneemen van den Roodenloop, is 't noodzaakelyk, het gebruik van dit geneesmiddel nog eenigen tyd langer te vervolgen, om eene wederinstorting voor te koomen: tot dat oogmerk zullen eenige greinen, in verscheidene giften verdeeld, zoo dat ze geene merkelyke ontlasting veroorzaaken, dagelyks kunnen ingegeeven worden; door dit middel zal de geneezing kragtig bevestigd worden. En inderdaad zyn kleine giften, zelfs van den beginne der ziekte af aan ingegeeven, dikwyls bevonden beeter uitwerking te hebben in 't geneezen deezer ziekte, dan grootere. *Geoffroy* bericht ons uit zyne eigene ondervindinge, waargenomen te hebben, dat tien greinen van het poeder even zoo kragtig werken als een scrupel of twee; en daarom bepaalt hy de gifte tusschen de zes en tien greinen: en men heeft onlangs bevonden dat zelfs kleiner giften genoegzaame braakmiddelen zyn. De eenige winkelbereiding van deezen wortel is een Aftrekfel in wyn gemaakt [L. E.]

IRIDIS FLORENTINÆ *radix*: *Iridis Florentinæ albæ* C. B. Florentynsche Lisch; de wortel 'er van.

IRIDIS PURPUREÆ NOSTRATIS *radix*: *Iridis vulgaris Germanicæ sive sylvestris* C. B. Lisch; de wortel 'er van [E.]

Deeze beiden behooren blykbaar tot eene en dezelfde soorte van plante: eene menigte van verscheidenheden derzelven, worden om haare schoone bloemen in onze tuinen aangekweekt. De versche wortels hebben eenen bitteren scherpen, walgagtigen smaak, en ingenomen zyn-

de

(z) *Opiata*. (a) *Diaphoretica*. (b) *Emeticum*. (c) *Diaphoretica*. (d) *Canalis intestinorum*.

de purgeerenze ſterk; en hierom wordt derzelver ſap in de waterzugt (*e*) aangepreezen, in de gifte van drie of vier ſcrupels. Als zy gedroogd worden, verliezen ze deeze hoedanigheid; nogthans behouden ze nog eenen eenigzins prikkelenden bitteragtigen ſmaak: derzelver reuk is, in deezen ſtaat, van de ſpeceryagtige ſoorte; doch die in warmer luchtſtreeken groeijen hebben een zeer aangenaamen geur, die zeer naby komt aan dien van de Maart-Violetten: hierom gebruikt men de *Frorentyn ſche Iris* in de reukwerken en tot geurige vogten: de Winkels gebruikenze in de witte borſtkoekjes [L. E.], en als een inmengſel in de *Theriaca* [L.], in het kookſel voor de borſt (*f*), en het honich ſyroopje voor de borſt (*g*) [E.].

IVA ARTHRITICA, zie CHAMÆPITYS.

JUGLANDIS *Cortex & fructus*. De Walnooten en derzelver buitenſte baſt. De pit van de Vrugt komt in hoedanigheid met de Amandelen overeen: de ſchil is ſaamentrekkend: doch geen van beiden zyn tot hier toe in de Geneeskunſt in gebruik.

JUJUBÆ. Bors-pruimen, Jujuben; een half gedroogde vrugt, die uit *Frankryk* komt.

De *Jujuben* hebben eenen zoeten aangenaamen ſmaak. Zy worden aangepreezen in eenen ſtaat van ſcherpheid der ſappen; in hoeſten, die uit dunne ſcherpe zinkingen (*h*) ontſtaan; en in brandigheid van de pis: doch zy zyn tegenwoordig vreemd, by ons, zoo wel in de praktyk, als in de winkels.

JUNCUS ODORATUS: *Juncus odoratus, ſive aromaticus*. C. B. Zoete Bies, of Kameels hooi [L.]

Dit is een drooge gladde ſteel; die met de bladeren en ſomtyds met de bloemen uit *Turkeyen* en *Arabiën* tot ons overgebragt wordt; in bundels van omtrent een voet lang ſaamengebonden. De ſteel gelykt in gedaante en kleur wel wat naar Garſtſtroo: hy is vol van eene ſponsagtige pit, gelyk die van onze gemeene biezen: de bladeren zyn als die van Tarwe, en omringen den ſteel met verſcheiden bekleedſelen, gelyk in 't riet plaats heeft: de bloemen hebben eene vleeſch-kleur, met een lichter purper geſtreept: de geheele plant heeft, in haare grootſte volkomenheid, eenen heeten bitteragtigen, niet onaangenaamen ſpeceryagtigen ſmaak; en eenen zeer welriekenden reuk; maar als zy lang bewaard wordt, verlieſt ze veel van haaren ſpeceryagtigen geur. Met water gediſtilleerd levert ze eene groote menigte van wezendlyke Olie uit. Voor deezen werdt ze zeer veel gebruikt, als eene ſpecery, en in verſtoppingen der Ingewanden (*i*) enz. maar thans wordtze naauwlyks anders gebeezigd, dan als een inmengſel in de *Mithridaat* en *Theriaca*.

JUNIPERI *Baccæ, lignum, gummi*: *Juniperi vulgaris fruticoſæ* C. B. Jenever Bezien [L. E.], het hout, en de Hars, (oneigentlyk Gom genaamd), welke in de warmer landen uit den boom vloeit [E.]

Dit is een altoos groene heeſter, die op heuvels en bergagtige gronden in alle de deelen van *Europa* groeit: het hout en de hars worden thans niet gebruikt in de Geneeskunſt: de Bezien worden uit *Holland*, waar deeze heeſter menigvuldig groeit, tot ons overgebragt.

Jeneverbeziën hebben eenen ſterken, niet onaangenaamen reuk; en een heeten, prikkelenden zoeten ſmaak, welke, als ze lang gekaauwd, of vooraf wel gekneuſt worden, van eenen bitteragtigen gevolgd wordt. De prikkelende kragt ſchynt in de ſchil; de zoetheid in het ſap te zitten; de ſpeceryagtige geur in olieagtige blaasjes, die door de zelfſtandigheid van 't vleeſchagtig gedeelte verſpreid zyn, en zelfs met het bloote oog kunnen onderſcheiden worden; en de bitterheid in het zaad: de verſche Bezien leveren, als ze geperſt worden, een overvloedig, zoet, ſpeceryagtig ſap, dat naar honich gelykt, uit; als ze vooraf geſtampt wor-

(*e*) *Hydrops*. (*f*) *Decoctio pectoralis*. (*g*) *Oxyme' pectorale*. (*h*) *Defluctiones*. (*i*) *Obſtructiones viſcerum*.

worden, zoo dat de zaaden breeken, is het sap wrang en bitter.

Deeze Bezien zyn nuttige windbreekende (*k*) en maagmiddelen (*l*): en tot dat einde worden 'er een geestryk water [L.] (*m*), en een wezendlyke Olie (*n*) van dezelven gediftilleerd [L. E.], in de winkels gehouden: ook zyn ze inmengsels in het saamengesteld mirkswortel water (*o*), het Aftrekfel van Jalappe (*p*), het Aftrekfel van Zenebladeren [E.] (*q*) *Mitbridaat* en *Theriaca*. Het vogt dat na de diftilleering der Olie overblyft, door een teems gegooten, en zagtelyk uitgedampt tot de dikte van een Conserf, is insgelyks een geneesmiddel van grooten dienst, en is mogelyk in veele gevallen beeter, dan de Olie, of de Bezien zelven: althans *Hoffman* is vast van dat gevoelen, en pryst het zelfs heel zeer aan in zwakheid van de maag en darmen; en zegt dat het zonderling dienstig is voor oude Menschen, die aan deeze ziekten onderworpen zyn, of bezwaard zyn met eene moeijelykheid van de ontlastinge der pis: dit Conserf heeft een donkere, bruinagtige geele kleur, en balsemagtigen zoeten smaak, met een weinig van het bittere, meer of min, naar dat het zaad in de Bezien meer of minder gepletterd zy.

KALI *folia: Kali majoris cochleato semine* C. B. Glaskruid.

De Bladeren en het loogzoutagtig zout van dit kruid (*r*), welk *Cineres clavellati*, of potasch [E.] genoemd wordt: deeze plagt wel eer van deeze plant alleen bereid te worden, maar nu van verscheidene soorten van hout, en andere groeijende stoffen zonder onderscheid, (zie den Artikel van CINERES RUSSICI). Verscheidene soorten deezer zouten, in trap van zuiverheid en kragt verschillende, moeten in de winkels der Zoutkoopers gevonden worden: doch men zal ze, onder deeze benaaming, zelden ontmoeten in de Apotheekers winkels, of by de Drogisten.

KERMES [L. E.] een ronde korl; hebbende omtrent de grootte van een erwt, (welke in *Spanje*, *Italie*, en de zuidelyke deelen van *Frankryk* gevonden wordt) hangende aan de takken van den Hulst, of Karmozynboom van C. B. (*s*).

Deeze korls zyn klaarblykelyk, als ze versch zyn, vol van kleine, roodagtige eyertjes, of diertjes, waar van ze de nesjes zyn. Als men ze perst, leveren ze een rood sap uit, van eenen bitteragtigen, eenigzins wrangen en prikkelende smaak, en eenen niet onaangenaamen reuk: dit wordt uit het zuiden van *Frankryk* tot ons gebragt. De korls zelven worden voor het uitdroogen door het besprengen met Azyn bezorgd: zulks verhindert het uitkoomen der eyertjes, en doodt de Diertjes, die reeds uitgebroeid zyn; anders veranderen zy in een gevleugeld diertje, laatende de korl een ledige schil.

Kermes, als een geneesmiddel aangemerkt, is een aangenaam, zeer zagt saamentrekkend, en versterkend middel. In dit licht werdt het by de *Grieken* beschouwd: de *Arabieren* voegden 'er eene hartversterkende kragt (*t*) by: ook hebben de *Europeërs* het in 't algemeen aangepreezen, als een middel om de geesten te vervrolyken, en tegen hartkloppingen; maar in 't byzonder om de verlossing te bevorderen, en misgeboorte voortekoomen. Ik heb veele Vrouwen gekend, zeidt *Geoffroy*, die nooit het einde haarer zwangerheid bereikt hadden, maar blyde Moeders werden, door 't gebruik van pillen, die uit *Kermes*, *Germ. ovor. exsiccat*, en *Confectio de hyacintho* (*v*) saamengesteld waren: (een saamenmengsel, dat eenige saamentrekkende plantgewassen, en speceryen te gelyk met goud en zilver blad, vier edele gesteenten, en andere inmengsels van mindere waarde in zich bevat:) drie van deeze pillen moet men voor de eerste gifte neemen, en dit driemaal herhaalen, met eenen tusschen tyd van tweemaal drie uuren: waar na, elken morgen, drie pillen meer moeten genoomen worden op de drie laatste dagen van de Maan, in elke maand, tot aan de verlossing

(*k*) *Carminativa.* (*l*) *Stomachica.* (*m*) *Aqua spirituosa.* (*n*) *Oleum essentiale.* (*o*) *Aqua raphani rusticani composita.* (*p*) *Tinctura jalapii.* (*q*) *Tincturæ sennæ.* (*r*) *Sal alcalinum.* (*s*) *Ilex aculeata cocciglandifera.* C. B. (*t*) *Vis cordialis.* (*v*) Conserf van *hyacinthus*.

fing toe. Niettegenstaande deeze verzeekering, denken wy, dat onze Leezers met ons wel zullen gelooven, dat men noch op de *Kermes*, noch op derzelver hulpmiddelen veel betrouwen moet.

De *Kermes* geeft ook den naam aan een winkel Conferf, welk klaarblykelyk veel beeter is, dan het bovengemelde saamenmengsel.

LABDANUM. [L. E.]

Dit is eene harsagtige zelfstandigheid, die op de bladeren van de *Ciftus ladanifera Cretica, flore purpureo Tourn.* uitzweet. Men zegt, dat deeze Hars voor deezen van de baarden der Bokken, die de jonge spruitjes en bladeren der Rotsroozen afknabbelen, plagt verfaameld te worden: maar tegenwoordig wordt een hark, of soort van krabber, met verscheidene riemen of strooken van leder, zagtjes over den struik getrokken, om het kleverig sap op te neemen, welk daar na met messen 'er af geschraapt wordt. Zy wordt zelden zuiver gevonden, zelfs in de plaatsen, waar ze voortgebragt wordt; dewyl het stof, dat door den windt op de plant gewaaid wordt, zich met het sap vermengt: ook zegt men dat de Inwooners dier plaatsen een zeker zwart zand 'er onder vermengen. In de winkels ontmoet men tweederly soorte: de beste (welke zeer zeldzaam is) bestaat in donker kleurige, byna zwarte klompen, die de dikte hebben van eene zagte pleister, welke door 't handelen nog zagter wordt; en van eenen zeer aangenaamen reuk is, en van eenen zagtelyk prikkelenden bitteragtigen smaak: de andere soorte is harder, niet zoo donker van kleur, in lange rollen opgerold: en deeze heeft veel zwakker reuk dan de eerste, en heeft een groot inmengsel van een fyn zand, welk in de *Labdanum*, die van de *Fransche Academie* onderzocht is, drie vierde deelen van den klomp uitmaakte. Verbeeterde Geest van wyn ontbindt de zuivere *Labdanum* byna geheel en al; alleenlyk een klein gedeelte gomagtige stoffe, die geen reuk noch smaak heeft, overlaatende: en daarom kan deeze Hars op die wyze uitneemend gezuiverd worden tot inwendig gebruik. Het is een nuttig inmengsel in de hoofd- en maagpleisters (*x*) der Winkels.

LAC [E.] Melk.

Melk is blykbaar eén sap van plantgewassen, met weinig of niets van eenen dierlyken aart. De hoedanigheden en gebruiken van dit zagt en voedend vogt, zyn in 't algemeen zeer wel bekend: wy zullen derhalve, te deezer plaatse, slechts een bericht geeven van verscheidene proeven, die de veranderingen, welken de melk door verschillende bymengsels ondergaat, en het verschil der hoedanigheden van de melk van verschillende Dieren, aanwyzen.

Versche Melk vermengt zich gelykelyk met gemeen water, met de delfstoffelyke staalwateren (*y*), wynen en gemoutte vogten, die niet zuur zyn, zwakke geesten van wyn (*z*), ontbindingen van suiker (*a*), zeepen (*b*) en onzydige zouten (*c*); maar niet met Olien, het zy geperste of gedistilleerde. Zuuren, zoo wel delfstoffelyke (*d*), als die van plantgewassen (*e*), doen dezelve stremmen; gelyk ook doen vaste en vlugge Loogzouten (*f*), en hooglyk verbeeterde Geest van wyn (*g*): de Wrongel, met zuuren gemaakt, wordt ten deele weder opgelost door Loogzoutagtige vogten (*h*); gelyk die, welke met Loogzouten gemaakt is; insgelyks doet door zuuren. Onzydige Zouten, (*i*) byzonderlyk Salpeter (*k*), bewaaren ze, dat ze niet van zelve zuur wordt; en maaken, dat ze zoo ligt niet door zuuren stremt.

De Menschen Melk is de zoetste van deeze vogten, en die van Ezelinnen de naaste daar aan: deeze laatste is de dunste van allen: als men ze van zelve laat stremmen, dan bedraagt de wrongel van twaalf onzen, slegts twee drachma's; daar die van koeijen melk vyfmaal zoo veel uitleevert: het stremsel (*l*) van Ezelinnen melk, al wordt het zelfs met zuuren gemaakt, krygt alleenlyk de gedaante van fyne ligte vlokken, die in 't wey dryven; maar die van Geitenmelk stremt saamen tot vaster klompen, die in 't zelve zinken.

Als

(*x*) *Emplastra cephalica & stomachica.* (*y*) *Aquæ minerales Chalybeatæ.* (*z*) *Spiritus vinosi.* (*a*) *Solutiones facchari.* (*b*) *Sapones.* (*c*) *Sales neutrales.* (*d*) *Acida mineralia.* (*e*) *Vegetabilia.* (*f*) *Sales alcalini fixi & volatiles.* (*g*) *Spiritus vini summe rectificati.* (*h*) *Liquores alcalini.* (*i*) *Sales neutrales.* (*k*) *Nitrum.* (*l*) *Coagulum.*

Als men twaalf Oncen uitdampt	dan blyft 'er drooge ſtoffe over Drachma's	uit welke Water eene zoete zelfſtandigheid trekt, die, als ze gedroogd is, bedraagd, Drachmaa's
van Koeijemelk.	13	1½
van Gytemelk.	12½	1½
van Menſchenmelk.	8	6
van Ezelinnenm.	8	6

De zoute Zelfſtandigheid, van Ezelinnen melk verkregen was wit, en zoet, als ſuiker; die van de anderen bruin, of geel en lang na zoo zoet niet; die van koeijemelk het minſte zoet van allen. Het blykt derhalven; dat Ezelinnenmelk meer wey, en nog veel meer van eene ſuikeragtige zoute ſtoffe, dan die van Koeijemelk, of Geitemelk in zich bevat; en dat de twee laatſten overvloediger voorzien zyn van grove vetagtige ſtoffe: hierom worden deezen ook veel voedzaamer bevonden, terwyl de eerſten veel kragtiger zyn, als een openend en afvagend (*m*) middel.

Het verdikte overblyfſel van de Melk, met omtrent even zoo veel water, als 'er door de uitdampinge vervloogen is, getrokken, levert eene fraaije ſoorte van Wey uit, die veel aangenaamer van ſmaak, en veel beeter goed te houden is, dan die op de gewoone wyze gemaakt wordt. Dit vogt bevordert de natuurlyke afſcheidingen (*n*) in 't algemeen, en als men met deszelfs gebruik behoorlyk aanhoudt, doet het goeden dienſt in ſcheurbuikagtige en andere ziekten, die uit dikke ſlym en verſtoptheden der Ingewanden voortkomen.

Daar is groot verſchil in de melk van een en 't zelfde Dier, naar 't verſchillende voedſel, dat het zelve gebruikt: *Dioſcorides* verhaalt, dat de melk van Geiten, die op de Schammonie plant en Wolfsmelk weiden, buikzuiverend (*o*) is: en in de Verhandelingen van *Hanau* (*p*) zyn voorbeelden opgegeeven van bittere melk, van dat het Dier Alſem gegeeten hadt. Het is eene bekende en gemeene waarneeming, dat buikzuiverende en geeſtryke vogten, aan Minnen ingegeeven, de Kinderen aan doet: en dat de Melk der Dieren, die op groene kruiden weiden, veel dunner is, dan datze met drooge gevoederd worden.

Hoffman, van wien de meeſte voorgaande waarneemingen ontleend zyn, trekt dit ſtuk zoo verre, dat hy voorſchryft; dat een beeſt moet gevoerd worden naar den aart der ziekte, voor welke de melk zal gedronken worden.

LACCA, *Gummi-Reſina* [E.] Lac, oneigentlyk Gomlac genaamd.

Dit is eene ſoort van Waſch, van eene roode kleur, die in Ooſtindien verſaameld wordt door zekere gekorven Diertjes, op ſtekken, die tot dat einde in de aarde geſtooken worden. Zy wordt tot ons overgebragt, of aan de ſtekken nog vaſtgehecht, of in kleine doorſchynende korls, of in halfdoorſchynende platte koeken: de eerſte wordt Steklak genaamd, de tweede Zaadlak, en de derde Schillak. Als men een ſtuk van de Steklak afbreekt, blykt zy ſaamengeſteld te zyn, uit regelmaatige huisjes, gelyk de honichraad, met kleine Lichaampjes van eene donker roode kleur, die 'er in huisveſten: deezen zyn de jonge gekorven Diertjes, en aan deezen is de Lak haare kleur verſchuldigd; want als zy 'er van ontdaan zyn, is de kleur zeer verminderd. De Schil en Zaadlakken, welke geene diertjes nog gedaante van huisje vertoonen, als ze gebrooken worden, onderſtelt men door kunſt gemaakt te zyn

(*m*) *Aperiens & detergens.* (*n*) *Secretiones naturales.* (*o*) *Catharticum.* (*p*) *Acta Haffnienſia.*

zyn van de andere: de zaad-soorte wordt gezegd steklak te zyn, gestooten en beroofd van derzelver vaster gedeelte; en de schil, de zaadlak te zyn gesmolten en tot koeken gemaakt. De steklak is derhalve de echte soorte, en moet, tot geneeskundige oogmerken, alleen gebeezigd worden. Dit saamenstremsel is in groote achtinge in *Duitschland*, en andere landen, voor de slapheid en sponsagtigheid van het Tand-vleesch, ontstaande uit een koude of scheurbuikagtige gesteldheid: tot dat einde wordt de Lak in water gekookt, met byvoeging van een weinig aluin, welk derzelver ontbinding bevordert: of 'er wordt een Aftreksel (*q*), met verbeeterden Geest van wyn van gemaakt. Dit Aftreksel wordt ook inwendig aangepreezen voor den witten vloed, in zinkingagtige en scheurbuikagtige Ziekten (*r*): het heeft eenen aangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen, niet onaangenaamen saamentrekkenden smaak: In de *Edinburgsche Apotheek* wordt een Aftreksel voorgeschreven, welk met geest van Lepelblad moet gemaakt worden. Het voornaamste gebruik van de Lac by ons, heeft plaats in eenige Werktuigkunsten, als eene verfwaare of drogery om mede te kleuren, en om 'er Zegelwasch van te maaken.

LACTUCÆ *folia, semen*: *Lactucæ sativæ* C. B. Tuin Latuw; de bladeren en het zaad.

De verscheidene soorten van Latuw zyn zeer gezonde, verzagtende, verkoelende Salaad-kruiden, ligtelyk te verteeren, en eenigzins open lyf maakende. De meeste Schryvers stellen vast, dat ze eene verdoovende eigenschap (*s*) hebben; en inderdaad brengen ze, in verscheidene gevallen, veel toe om rust te bevorderen; het welk zy uitwerken door de hitte te verminderen en de vezelen te verslappen. De Zaaden zyn onder de vier kleiner verkoelende Zaaden.

Daar zyn twee wilde soorten van Latuw, die men niet zelden onder heggen enz. ontmoet. Eene van deeze verschilt grootelyks in hoedanigheid van de voorgaande, gelyk men kan oordeelen uit derzelver sterken slaapverwekkenden reuk; zy wordt, door *Morison*, *Lactuca Sylvestris opii odore vehementi soporifero & viroso* (*t*) genoemd. De bovenste bladeren van deeze zyn aan de kanten ingesneeden, maar de onderste niet. Van de andere wilde soorte zyn alle de bladeren zeer diep ingesneeden: hierom wordt deeze door den zelfden Schryver onderscheiden door den naam van *Lactuca Sylvestris laciniata* (*v*).

LAMII ALBI *folia*, *flores*: *Lamii albi non fœtentis folio oblongo*. C. B. Witte Doove Netel; de bladeren [E.] en bloemen [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in heggen; en bloeit in April en May. De Bloemen zyn byzonderlyk vermaard geweest in vloeden van de Baarmoeder en andere vrouwelyke zwakheden, gelyk ook in ziekten van de long; maar het blykt, dat ze van geringe kragt zyn.

LAPATHUM; *Patientie*; de wortels 'er van.

Hy hebben tien of elf soorten van Patientie, die in *Engeland* in 't wilde groeijen, de wortels van welken, onder elkanderen vermengd, ter markt gebragt worden; alhoewel 'er door de Geneesheeren maar twee voor alle anderen worden voorgeschreeven; en deezen zyn:

OXYLAPATHUM; *Lapathum folio acuto plano* C. B. Patientie met lange, smalle, scherp gepuntte bladeren, die aan de kanten niet omgekruld zyn [E.]

HYDROLAPATHUM, *sive Herba Britannica*: *Lapathum aquaticum folio cubitali* C. B. De groote Waterpatientie. [E.]

De Bladeren van de Patientie openen het lyf, en zyn somtyds inmengsels geweest in Kooksels om hardlyvigheid te verdryven. De wortels zyn vermaard om scheurbuikagtige en huidziekten te geneezen, zoo wel door inwendig te gebruiken, als door uitwendig toe te passen in zalven, pappen en stoovingen. *Muntingius* gaf in 1681. eene verhandeling over dee-

(*q*) *Tinctura.* (*r*) *Morbi Rheumatici & scorbutici.* (*s*) *Qualitas narcotica.* (*t*) Veld-Latuw met den sterken slaapverwekkenden, vergiftigen reuk van heulsap. (*v*) Veld-Latuw met groeven.

deeze plant uit; waarin hy beweerde en zocht te bewyzen, dat onze groote Waterpatientie is de *herba Britannica* der Ouden: en inderdaad, de befchryving, welke *Diofcorides* van de laatfte geeft, komt met de eerfte niet kwaalyk overeen. Daarom fchryft deeze Autheur ook alle de kragten, welken de Ouden aan de *Britannica* toeeigenden, ook aan de *Hydrolapathum* toe; byzonderlyk pryft hy dezelve aan in de fchurbuik en alle derzelver toevallen. Wanneer deeze ziekte van zeer langen duur is, zoo dat ze voor de Waterpatientie alleen niet wykt; dan fchryft hy een faamenmengfel voor, door welks gebruik hy zegt, dat zelfs de befmetting der Venusziekte (*x*), in een korten tyd in den grond zal geneezen worden. Zes oncen van de wortels van Waterpatientie, met twee oncen faffraan; en van maftik, kaneel, gentiaanwortel, zoethout wortel, en zwarte peper, ieder drie oncen, (of waar de peper niet gevoeglyk is, zes oncen van zoethout wortel) moeten tot een grof poeder gemaakt, en tot een mengfel gebragt worden van twee Gallons wyn, met een halve Gallon fterken azyn, en de dooijers van drie eyeren; en dit alles moet drie dagen ftaan trekken met eene maatige warmte, in een verglaasd vat, dat digt toegeftopt is: van dit vogt moeten drie tot zes oncen, iederen morgen, op eene ledige maag genoomen worden, en zulks veertien of twintig dagen, of nog langer.

LAPATHUM UNCTUOSUM, zie BONUS HENRICUS.

LAPIS BEZOAR, CALAMINARIS, HÆMATITES, LAZULI; zie BEZOAR, CALAMINARIS enz.

LAPPA MAJOR, zie BARDANA MAJOR.

LAVENDULÆ *flores*: *Lavendulæ angustifoliæ*. C. B. Gemeene, of fmalbladerige Lavendel; de Bloemen [L.]

LAVENDULÆ *flores*: *Lavendulæ latifoliæ*. C. B. Groote of breedbladerige Lavendel; de Bloemen 'er van [E.]

Deeze planten hebben eenen welriekenden reuk, die den meeften Menfchen aangenaam is; en eenen heeten prikkelenden bitteragtigen fmaak: de breedbladerige foort is de fterkfte in beide opzigten, en levert, in het diftilleeren, driemaal zoo veel wezendlyke Olie uit, als de andere; derzelver Olie is ook heeter en foortelyk zwaarder: hierom gebruikt men in de zuider deelen van *Frankryk*, waar beide foorten in 't wilde groeijen, alleen deeze eene tot het diftilleeren van die Olie, welke *Spyk-Olie* genoemd wordt. De fmalbladerige is die foorte, welke gemeenlyk in onze tuinen gevonden wordt, en daarom alleen voorgefchreven door het COLLEGIE van *Londen*.

Lavendel is een heete prikkelende Specery. Zy wordt voornaamelyk aangeprezen, in zwymelingen (*y*), beroerdheden (*z*), beevingen, opftoppingen der maandelykfche ontlaftingen (*a*); en in 't algemeen in alle ziekten van 't hoofd, de zenuwen en de Baarmoeder, welke voortkomen uit zwakheid van de vafte deelen; en langzaamheid en traagheid der vloeibaare. Zy wordt fomtyds ook uitwendig gebruikt in ftoovingen voor beroerde ledematen.

De gediftilleerde Olie wordt byzonderlyk geroemd om de *pediculi inguinales* en andere ongedierten van de huid te verdryven: Als men zagt fponsagtig papier, in deeze Olie gedoopt, of alleen, of vermengd met amandel Olie, 's nagts op de deelen, die door 't ongedierte aangedaan zyn, legt; zoo zullenze zekerlyk des morgens, zegt *Geoffroy*, alle dood bevonden worden. De Winkel bereidingen van Lavendel zyn de wezendlyke Olie (*b*), een Geeft [L. E.] en een Conferf [L.]: de bloemen, in zelfftandigheid zyn een inmengfel in het Niespoeder (*c*), [L.] en de Olie in de Hoofdbalfem (*d*), en de Hoofdpleifter (*e*) [E.]

LAUREOLÆ *folia*, *baccæ*: *Laureolæ femper virentis flore viridi*, *quibusdam Laureolæ*

(*x*) *Lues venerea.* (*y*) *Vertigines.* (*z*) *Paralyfes.* (*a*) *Suppreffiones evacutionum menftrualium.* (*b*) *Oleum effentiale.* (*c*) *Pulvis fternutatorius.* (*d*) *Balfamum cephalicum.* (*e*) *Emplaftrum cephalicum.*

reolæ maris. C. B. Keller-hals, Bergpeper; de bladeren en beziën 'er van.

Dit is een kleine heefter, die in fommigen van onze boffchen in 't wilde groeit. De bladeren, bezien en baft der wortels en fteelen hebben eenen uitfteekend fcherpen en heeten fmaak, die lange blyft, en den mond en keel brandt. Inwendig ingenomen werken ze met groot geweld door den ftoelgang, en fomtyds door braakinge; zoo dat ze nauwelyks met eene verdraaglyke veiligheid kunnen ingegeeven worden, ten zy dat derzelver vergiftigheid vooraf door kookinge verzagt worde.

LAURI *folia, baccæ. Lauri vulgris.* C. B. De Laurierboom deszelven bladeren en beziën. [L. E.]

Deezen worden doorgaands uit de Straat overgebragt; hoewel de boom onze koude luchtftreek wel verdraagen kan. Zy hebben eenen maatig fterken fpeceryagtigen reuk, en een heeten, bitteragtigen prikkelenden fmaak: de Beziën zyn fterker dan de Bladeren, in beide opzigten, en leveren, in het diftilleeren eene grooter menigte van fpeceryagtige wezendlyke Olie uit; ook geeven ze eene byna fmaakelooze Olie (*f*), in het perfen, uit; waar van daan ze ook vetagtig in den mond zyn. Deeze Enkelden zyn heete, windbreekende (*g*) Geneesmiddelen, en worden fomtyds met dat oogmerk ingegeeven tegen winderige Kolieken (*h*); gelyk ook in Moederkwaalen (*i*). Derzelver voornaamfte gebruik, in de tegenwoordige praktyk, is in klifteeren, en fommige uitwendige toepaffingen. De bladeren komen in onze gemeene ftoovinge (*k*): en de Beziën in de kommyn pleifter en pap (*l*); ook geevenze den naam aan een flikartzeny (*m*), die zelden anders dan in klifteeren gebruikt wordt.

LAZULI *lapis*; [E.] een vafte zwaare delfftof, van eene ondoorfchynende blaauwe kleur, die in de oofterfche landen, en in fommige deelen van *Duitfchland* gevonden wordt. Het is een fterk braakmiddel (*n*); doch wordt in de tegenwoordige praktyk zelden, of nooit gebruikt.

LENTIS VULGARIS *femen: Lentis vulgaris femine fubrufo.* C. B. Linzen; het Zaad 'er van.

Dit is een fterk, winderig voedfel, zeer zwaar om te verteeren: doch het wordt nooit, althans by ons, tot geneeskundige eindens gebruikt.

LENTISCUS: *Lentifcus verus ex infula Chio, cortice & folio fufcis Commelin.* De Lentifcus of Maftikboom, het hout 'er van. [E.].

Deeze boom of heefter groeit natuurlyk in warme luchtftreeken, maar kan de gemeene winters van de onze ook wel verdraagen. Het hout wordt ons in dikke kwaftige ftukken gebragt, bedekt met eene afchkleurige baft; en wit van binnen, van eenen wrangen en eenigzins prikkelende fmaak, en eenen aangenaamen, hoewel zwakken reuk; de kleine taaije fpruitjes zyn de fterkfte zoo wel in reuk als in fmaak. Dit hout wordt voor een zagt balfemagtig faamentrekkend middel (*o*) gehouden: een Afkookfel van 't zelve is in de Duitfche Dagboeken (*p*) verwaerdigd met den tytel van groeijend *drinkbaar Goud* (*q*), en fterk aangepreezen in zinkingen (*r*), walgingen (*s*), en zwakheid van de Maag; om de fpanning der Ingewanden in 't algemeen te verfterken, en de affcheiding der pis te bevorderen. Dit is de boom, die op het Eiland *Chio* de hars uitleevert, welke Maftik genoemd wordt. Zie het Artikel MASTICHE.

LEPIDII *folia: Lepidii latifolii.* C. B. Gemeene breede Ditander, Peperkruid, of arme lieden peper; de bladeren 'er van. [E.].

Deeze plant wordt fomtyds in 't wilde, aan de kanten der rivieren en op andere vogtige plaatfen gevonden. De bladeren hebben eenen fpeceryagtigen, prikkelenden, bytenden fmaak,

(*f*) *Oleum infipidum.* (*g*) *Carminativa.* (*h*) *Colicæ flatulentes.* (*i*) *Morbi hyfterici.* (*k*) *Fomentatio.* (*l*) *Emplaftrum & Cataplasma cumini.* (*m*) *Electuarium.* (*n*) *Emeticum.* (*o*) *Reftringens,* (*p*) *Ephemerides Germanicæ.* (*q*) *Aurum potabile.* (*r*) *Catarrhæ.* (*s*) *Naufeæ.*

ſmaak, eenigzins naby komende aan dien van peper, maar ſpoediger overgaande, dan die van de meeſte andere zelfſtandigheden van deezen rang. Zy worden zeer zelden in de Geneeskunſt gebruikt, hoewel ze zeer aangeprezen zyn, als middelen tegen de ſcheurbuik (t), en om de afſcheidingen van de pis en huid te bevorderen; kragten waar op zy ongetwyfeld goed recht hebben.

LEUCOIUM LUTEUM, zie CHEIRI.

LEVISTICI, *ſeu Liguſtici radix, ſemen* [E.]. *Angelicæ montanæ perennis, paludapii folio Tourn.* Lavas; de Wortel en 't Zaad 'er van. [E.]

Dit is een groote kroontjesdraagende plant, die by ons in de tuinen gekweekt wordt. De wortel komt, in hoedanigheid zeer na overeen met dien van Angelica: het voornaamſte onderſcheid is, dat de Lavas wortel een ſterker reuk heeft, en wat minder prikkelenden ſmaak, verzeld met eene langduuriger zoetheid: de zaaden zyn heeter dan de wortel. Op deeze Enkelden, hoewel ze zeekerlyk geſchikt zyn, om tot nuttige gebruiken gebeezigd te worden, heeft men tot hier toe geen acht gegeeven: geen van beiden wordt in de voorſchriften, die op ſtaande voet bereid worden, geordineerd; en de wortel komt in geen winkel ſaamenmengſel: de zaaden zyn een inmengſel in het ſaamengeſteld valeriaan water, en de koekjes van Myrrhe van de *Edinburgſche Apotheek*, in welke beiden zy uitneemend wel overeenſtemmen met de andere inmengſels.

LICHEN: *Lichen petræus cauliculo pileolum ſuſtinente.* C. B. Steen-leverkruid; het kruid zelf.

Dit groeit in 't wilde in vogtige ſchaduwagtige plaatſen en aan de kanten der rivieren. Het heeft een zwakken niet onaangenaamen reuk; en een kruidagtigen wrangen en eenigzins bitteragtigen ſmaak. Groote kragten zyn 'er aan dit Enkeld toegeſchreven in verſtoppingen van de Lever, in de Geelzugt enz. doch welken de Beoeffenaars der Geneeskunſt 'er thans niet van verwagten.

LICHEN CINEREUS TERRESTRIS: *Lichen terreſtris cinereus Raii.* Aſchkleurig aard-Leverkruid. [L. E.].

Dit beſtaat uit vry dikke gevingerde bladeren; die van boven glat, van een netwyswefſel van onderen, en met kleine vezels aan de aarde vaſt zyn: de bladeren zyn, in hunne volkomenheid van eene aſchkleur; als ze ouder worden, veranderen ze in eene donkere of roodagtige kleur. Men vindt het in de gemeene en luchtige opene heiden, waar het zich ſchielyk over den grond uitſpreidt. Dr. *Mead* bericht ons, dat deeze plant in alle landen groeit, en te gelyk met den *Peruviaanſchen* Baſt uit *America* is overgebragt geworden: dat ze ten allen tyde gevonden wordt, maar van den Herfſt tot den Winter toe moet vergaderd worden; dewyl ze dan in haare beſte kragt is.

Dit Enkeld wordt gezegd een heet pisdryvend (v) middel te zyn; doch de ſmaak ontdekt in 't zelve weinig of geene heetheid. Voornaamelyk is het beroemd wegens zyne kragt in 't geneezen der ziekten, die door de beete van een dollen hond veroorzaakt zyn. De Heer *Dampier* heeft een bericht mede gedeeld van de merkwaerdige uitwerkingen, in deeze gevallen, van een poeder, uit de gedroogde bladeren en peper ſaamengeſteld, aan de Koninglyke Maatſchappe; en dit is uitgegeeven in de Wysgeerige Verhandelingen (x) No. 237. Dit Poeder werdt naderhand (in 't Jaar 1721.) in de *Londenſche Apotheek* ingelyfd, onder den tytel van *Pulvis antilyſſus*, op begeerte van een uitmuntend Geneesheer, die groote ondervinding van deszelfs goede uitwerkingen hadt. Eenige Jaaren daar na, gaf dezelfde Heer een Geſchrift uit, bevattende de geneeswyze, welke hy gehouden hadt in eene groote menigte voorbeelden, die geduurig van goed gevolg bevonden waren.

In dit Geſchrift werdt het volgende voorgeſchreven om ter uitvoer te brengen: „ Laat „ den Lyder negen of tien oncen bloed wor- „ den

(t) *Antiſcorbuticum.* (v) *Diureticum.* (x) *Philoſophical Tranſactions.*

„ den afgetapt; en daarna genomen worden „ een drachma en een half van het poeder, „ elken morgen op een nugteren maag, vier „ morgens agter een, in een half pint warme „ koeimelk. Na dat deeze vier giften inge- „ nomen zyn, moet de Lyder in een koud „ bad gaan, of in een koude bron of rivier, „ iederen morgen nugteren, een maand lang; „ en hy moet geheel en al onder gedompeld „ worden, maar niet langer dan een halve „ minuut daarin ſtaan (met het hoofd boven „ water) als het water zeer koud is: daarna „ moet hy het driemaal in de week doen, „ veertien dagen lang".

In 't Jaar 1745. werdt de waereld begunſtigd met eene nieuwe uitgave van het werktuiglyk bericht aangaande de vergiften, waar in we dezelfde geneeswyze van nieuws aangepreezen vinden, als hebbende in den loop van dertig Jaaren eene ondervinding bekomen, die nooit gefeild hadt aan eenen goeden uitſlag, wanneer men dezelfde gevolgd hadt, eer de Watervrees (y) begonnen was. Het is grootelyks te wenſchen, dat de uitwerking van dit Geneesmiddel, in 't voorkomen van deeze ſchrikkelyke ziektens, volſtrekt zeker ware, en door ontegenſpreekelyke daaden beveſtigd. Doch 'er zyn bewyzen voorgebragt, dat het geenen goeden uitſlag gehad heeft; en de menigvuldige voorbeelden der doodelykheid van die ziekte, welke geduurig voorkomt, ſchynen bewyzen genoeg te zyn, dat dit Geneesmiddel of kragteloos, of dat 'er eene vreemde onoplettendheid in 't toepaſſen van 't zelve begaan zy. Voor 't overige zullen wy alleen aanmerken, dat *Boerhaave*, die doorgaands mild genoeg is in 't aanpryzen van Geneesmiddelen, dit in den rang ſtelt van zulke niets beduidende beuzelingen, op welken indien iemand betrouwt, zich zelven zekerlyk zal bedrogen vinden.

LIGNUM ALOES, zie AGALLOCHUM.

LIGNUM RHODIUM [L. E.] & ASPHALTHUS [E.] Roozenhout, een hout of wortel, die uit de Canariſche Eilanden gebragt wordt: en *Aſphaltus*, is een Enkeld, van groote waarde by de Ouden; doch welk niet tot de kennis van laatere tyden gekomen is.

De Schryvers over de Kruidkunde (z), en de Enkelde Geneesmiddelen (a) verſchillen heel veel omtrent het Rhodiſche of Rozenhout (b), niet alleen met opzigt tot de plant, die het zelve voortbrengt, maar ook ten aanzien van de droogery zelve; en zy hebben, onder deezen naam, Enkelden beſchreeven, die klaarblykelyk daar van verſchillen. Deeze verwarring ſchynt ontſtaan te weezen uit eene meening dat het *Roozenhout*, en *Aſphaltus* een en 't zelfde waren; waar-van daan 't ook gebeurd is dat men verſcheidene ſoorten van hout in *Europa* bragt, voor het onbekende *Aſphalthus*, welken daarna onder den naam van *Roozenhout* verkogt werden.

Ten opzigte van het *Aſphalthus* hout, komen de Ouden zelven niet overeen; want *Dioſcorides* begeert onder deeze benaaming het hout van een zekere heeſter, van den baſt ontdaan; en *Galenus* den baſt van een' wortel. Thans hebben wy niets onder deezen naam in de Winkels. Het geene voor deezen voor *Aſphalthus* by ons verkogt is, waren ſtukken van een bleek kleurig hout, dat uit Ooſtindien gebragt, en doorgaands meer *Calambac* genaamd werdt.

Het Roozenhout der Winkels, is doorgaands in gekronkelde ſtukken, vol met kwasten, welken, als ze doorgeſneden worden, 'er geel uitzien, als de busboom, met een rooden weerſchyn: men moet de grootſte, gladſte, vaſtſte, en de donkerſt gekleurde ſtukken verkiezen; en de kleine dunne of bleeke verwerpen. De ſmaak van dit hout is wat bitteragtig, en eenigzins prikkelend: deszelfs reuk zeer welriekend, gelykende naar dien van roozen: als het lang bewaard wordt, ſchynt het zynen reuk te verliezen; maar als men het eene ſtuk tegen het ander wryft, ruikt het zoo wel als het te vooren deedt. Met water gediſtilleerd, levert het eene welriekende wezendlyke Olie uit; maar in eene zeer

(y) *Hydrophobeia.* (z) *Botania.* (a) *Materia Medica.*

zeer geringe hoeveelheid. Het Roozenhout is thans alleen in achting om deszelfs wezendlyken Olie, welke tot een verheven en aangenaam reukwerk in ruikende Pomade, en dergelyken, gebruikt wordt. Doch indien wy uit overeenkomſt mogen redekavelen, zoo kan dit Enkel met voordeel tot eedeler oogmerken gebezigd worden: een Aftrekſel (*b**) van 't zelve in verbeeterden Geeſt van wyn (*c*), welk een zeer groot gedeelte der kragten van dit hout in eenen kleinen omtrek bevat, doet zich heel ſchoon voor, om een dienſtig hartverſterkend (*d*) middel te zyn, en mogelyk niet minder, dan eenig ander van deeze ſoorte.

LIGNUM TINCTILE CAMPECHENSE [L. E.]: *Lignum Braſilio ſimile, cœruleo tingens.* J. B. *Campeche*, of verfhout; een hout, dat uit *Campeche* in de baai van *Honduras* gebragt wordt.

Dit hout is doorgaands in groote blokken, zeer vaſt en hard, van eene roode kleur, en eenen ſaamentrekkenden zoeten ſmaak.

Het is langen tyd van de Verwers gebruikt; doch maar ſedert zeer korten als een Geneesmiddel: een Afkookſel en Uittrekſel van 't zelve is in onze Gaſthuizen in gebruik, en wordt gezegd zeer dienſtig bevonden te zyn in buikloopen (*e*). Het Uittrekſel is nu in de Winkels aangenomen. Zie III. Deel. *Hoofdſt.* VI.

LILII ALBI *radix, flores: Lilii albi flore erecto & vulgaris.* C. B. Witte Lelie; de wortels en bloemen 'er van. [E.].

Deezen worden in de tuinen gekweekt, meer om de ſchoonheid der bloemen; dan tot geneeskundig gebruik.

LILII CONVALLIUM *radix, flores: Lilii Convallium albi.* C. B. Lelie van de dalen, of May Lelie; de wortels en bloemen [E.) Dit groeit in 't wilde in boſſchen en beſchaduwde plaatſen, en bloeit in May.

De bloemen deezer planten worden gezegd goed voor 't hoofd en de zenuwen te zyn (*f*). Zy hebben eenen aangenaamen zoeten reuk, welken zy door opgieting aan uitgeperſte Olie mededeelen, en, in diſtilleringe, zoo wel aan water, als aan geeſt van wyn overgeeven; doch men heeft 'er tot hier toe geene wezendlyke Olie van kunnen bekoomen. *Ettmuller* zeidt, dat de gediſtilleerde Geeſt welriekender is, dan het water. De Wortels der tuin Lelien zyn overvloedig voorzien van een zagt ſlym; en hierom zyn ze uitwendig gebruikt geweeſt in de verzagtende en rypmaakende pappen (*g*): en zyn een inmengſel in de ettermaakende pap (*h*) van de tegenwoordige *Edinburgſche Apotheek*. De Wortels der wilde Lelien zyn zeer bitter: gedroogd zynde, worden ze gezegd een goed Niesmiddel (*i*) te zyn; gelyk de Bloemen ook zyn.

LIMONUM *ſuccus, cortex: Fructus mali limoniæ acidæ.* C. B. Limoenen; derzelver ſap, geele ſchil [L. E.], en derzelver wezendlyke Olie, genaamd, het wezen der Limoenen. (*k*) [L.]

Het ſap van Limoenen is in hoedanigheid gelyk aan dat van Oranje-Appelen, waar van het weinig anders verſchilt, dan dat het zuurder is. De geele ſchil is eene fraaije ſpecery, en wordt meenigmaal gebruikt in Aftrekſels en Trekſels voor de Maag (*l*); doch zy is veel minder, dan die van de Oranjeſchil, en leevert, in het diſtilleeren met water, veel minder wezendlyke Olie uit: derzelver geur vergaat echter veel eerder, maar ryſt zoo gereed niet op met geeſt van wyn; want een Uittrekſel (*m*), met geeſt van wyn uit Limoenſchillen gemaakt, bezit den ſpeceryagtigen reuk en ſmaak veel volmaakter dan een Uittrekſel, op dezelfde wyze, van Oranjeſchillen bereid. In de Winkels wordt een ſyroop van het ſap bereid, en de ſchil geconfyt: de ſchil is een inmengſel in de bittere Trekſels, bittere wynen; en beiden, ſchil en ſap in een der Trekſels van zenebladeren (*n*); de wezendlyke Olie

(*b**) *Tinctura.* (*c*) *Spiritus vini rectificatus.* (*d*) *Cordiale.* (*e*) *Diarrhææ.* (*f*) *Cephalicæ & nervinæ.* (*g*) *Cataplasmata emollientia & maturantia.* (*h*) *Cataplasma ſuppurans.* (*i*) 'Eῤῥινα. (*k*) *Eſſentia Limonum.* (*l*) *Tincturæ & Infuſiones ſtomachicæ.* (*m*) *Extractum ſpirituoſum.* (*n*) *Infuſo ſenæ.*

Olie in den vluggen fpeceryagtigen Geeft (*o*), de Zeeppillen (*p*), en de Zwavel-Zalve (*q*) [L.]

LINARIÆ *folia: Linariæ vulgaris luteæ flore majore.* C. B. Vlaskruid; de bladeren 'er van. [E.]

Dit groeit in 't wilde op de dyken, en aan de kanten der velden. Het wordt van fommigen gehouden voor een goed pisdryvend (*r*) middel; waarom het door *Tragus herba urinalis*, (piskruid) genaamd is; van anderen voor een fterk buikzuiverend (*s*) middel, in zoo verre dat *Brunsfelfius* het zelve met een Duitfchen naam, die deeze hoedanigheid uitdrukt, *fcheiffkraut* benoemd heeft. Doch de ervarenheid beveftigt zeer bezwaarlyk een van deeze beide benaamingen; en de gemeene praktyk flaat geheel geen acht op deeze plant.

LINGUÆ CERVINÆ, *feu fcolopendrii folia: Linguæ cervinæ officinarum.* C. B. Hartstongen; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze plant beftaat uit eene menigte lange fmalle bladeren, zonder eenigen fteel: zy groeit op rotfen en oude muuren, en blyft het geheele jaar door groen. De bladeren hebben een wrangagtigen en wat flymagtigen fmaak, gelyk die van 't venus-haaïr, of fteenkruid, maar onaangenaamer. Zy worden aangepreezen in verftoppingen der Ingewanden, en om derzelver fpanning te verfterken; en ze zyn fomtyds tot die eindens gebruikt, het zy alleen, of in vereeniging met Venushaaïr, of de andere planten, die haairagtigen genoemd worden. (*t*)

LINI CATHARTICI *folia: Lini pratenfis flofculis exiguis.* C. B. Purgeer Vlas; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een zeer kleine plant, niet boven de vier of vyf duimen hoog, die in 't wilde op krytagtige bergen en in drooge weilanden gevonden wordt. Derzelver kragt is in den tytel uitgedrukt: een Trekfel (*v*) in water of wey van een hand vol verfche bladeren, of een drachma van dezelven in zelfftandigheid, als ze gedroogd zyn, worden gezegd zonder ongemak den buik te zuiveren.

LINI VULGARIS *femen: Lini fativi.* C. B. Gemeen Vlas; het zaad, genaamd Lynzaad. [L. E.]

Lynzaad levert, in 't uitperfen, eene groote menigte Olie uit; en in water gekookt zynde, een fterk flym (*x*):

Van dit zaad wordt by gelegenheid het zelfde gebruik gemaakt, als van andere zelfftandigheden van deezen rang; en fomtyds worden de zaaden zelven gebeezigd in verzagtende en rypmaakende pappen (*y*). Zy zyn in tyd van fchaarsheid ook wel in *Afia* en *Europa* tot voedfel gebruikt; maar zyn niet aangenaam, noch in 't algemeen gezond. *Tragus* verhaalt, dat de geenen die by dit voedfel leefden, in *Zeeland*, zeer gefpannen onderbuiken (*z*) hadden, en dat het aangezigt en andere deelen in een zeer korten tyd opzwollen; en dat 'er niet weinigen van deeze ongemakken ftorven. De uitgeperfte Olie is eene winkel bereiding [L. E.]: de koek, die na het uitperfen van de Olie overblyft, is een inmengfel in de ettermaakende pap (*a*), en de zaaden zelven in het kookfel voor 't Graveel. (*b*) [E.].

LIQUIDAMBRA [E.] (Storax).

Dit is een harsagtig fap, dat uit een grooten boom, in *Nieuw Spanje Virginia*, en andere Provincien van Zuid-*America*, vloeit. Dit fap heeft in 't eerfte omtrent de dikte van Terpentyn, maar door 't lang bewaaren wordt het hard tot eene hars: het is van eene geele kleur, naa het roode hellende, van eenen heeten fmaak, en eenen welriekenden reuk, niet ongelyk aan dien van Storax, met een weinig ambergrys vermeerderd. Voor deezen was het in groote achting; maar is thans vreemd in de winkels.

LI-

(*o*) *Spiritus aromaticus volatilis.* (*p*) *Pilulæ faponariæ.* (*q*) *Unguentum fulphurium.* (*r*) *Diureticum.* (*s*) *Cathartieum.* (*t*) *Capillariæ plantæ.* (*v*) *Infufio.* (*x*) *Mucilago.* (*y*) *Cataplafma emolliens en maturans.* (*z*) *Regiones hypochondriacæ.* (*a*) *Cataplafma fuppurans.* (*b*) *Decoctio nephritica.*

LITHARGYRUS [L. E.] Zilver Glit:

Dit is eene bereiding van Lood, doorgaands in de gedaante van zagte Vlokken van eene geele roodagtige kleur. Als lood, dat tot kalk gebrand is, met een ſnel vuur geſtookt wordt, ſmelt het in de gedaante van Olie, en verdikt, als 't koud wordt, tot Glit, of Zilverſchuim. Het grootſte deel van Zilverglit, dat men in de winkels ontmoet, komt voort uit het zuiveren van Zilver van het lood, dat 'er mede vermengd was, en uit de louteringe van Goud en Zilver door middel van dit metaal: naar den graad van hitte en andere omſtandigheden, is het van eene bleeke of donkere kleur; het eerſte (bleeke) wordt doorgaands Zilver Glit; het andere Goud Glit genoemd. Zie het Artikel van *Lood*, PLUMBUM.

LITHOSPERMI, *ſeu Milii ſolis ſemen*: *Lithoſpermi majoris erecti*. C. B. Steenzaad, Paerlkruid, Vogelſteen; het Zaad 'er van. [E.].

Dit wordt in 't wilde op drooge Velden en in heggen gevonden. De zaaden 'er van zyn rondagtig, hard, van eene witagtige kleur, als kleine paerlen; en uit deeze omſtandigheden heeft men gemeend, dat ze dienſtig waren in Graveelziekten. Derzelver ſmaak is louter meelagtig.

LOTI URBANÆ *folia*, *ſemen*: *Loti hortenſis odoræ*. C. B. Zoet Drieblad, Zevengety; de bladeren en Zaaden.

De Bloemen deezer plante zyn ſterker van reuk, dan de andere deelen: deezen zyn aangepreezen geweeſt, wegens zweetverwekkende (c), veranderende (d), pynſtillende (e), en andere kragten; doch derzelver uitwerkingen zyn niet kragtig genoeg geweeſt, om ze in praktyk te houden.

LUJULÆ *folia*: *Oxyos albæ Gerard*. Wilde Zuuring; de bladeren 'er van. [L. E.]

Dit is een kleine plant, die in 't wilde in de boſſchen groeit. In ſmaak en geneeskragtige hoedanigheid komt ze met de gemeene Zuuring overeen (zie het Artikel ACETOSELLA); maar ze is veel aangenaamer, en heeft daarom, by het COLLEGIE van *Londen*, den voorrang. Met melk gekookt, maaktze een aangenaame wey; en met ſuiker geſtampt, een zeer fraai Conſerf, welk voor eenigen tyd in de Winkels gehouden werdt, en nu in de Apotheek is aangenomen.

LUMBRICI & LIMACES TERRESTRES. Aardwurmen en Slakken. [E.]

Deeze beiden worden gehouden de Ingewanden te verkoelen en te zuiveren. De laatſten worden, wegens haar overvloedig lymig kleeverig ſap, aangepreezen als een herſtellend middel (f) in de Teeringen (g): tot dat einde worden ze voorgeſchreven in melk te kooken; en dus behandeld zyn ze mogelyk van eenigen dienſt. In het diſtilleeren geeven zy niets over, het zy met water, of met geeſt; en hierom zyn de gediſtilleerde wateren van dezelven, ſchoon voor deezen in groote achtinge, niet bevonden, eenige van die kragten te hebben, welken de dieren zelven onderſteld worden te bezitten.

LUPINI *ſemen*: *Lupini vulgaris*, *ſemine*, & *flore albo*, *ſativi*. J. B. Witte Lupinen; het Zaad 'er van.

Deezen hebben eenen ſmaak als peulvrugten, verzeld van eenen onaangenaam bitteren. Zy worden gezegd de wurmen te verdryven (h), zoo wel inwendig gebruikt, als uitwendig toegepaſt. *Caſpar Hoffman* waarſchuwt tegen derzelver inwendig gebruik, en zegt ons (uit een der *Arabieſche* Schryvers), dat zy ſomtyds den dood veroorzaakt hebben. *Simon Pauli* zeidt insgelyks, dat hy eenen jongen van agt of tien jaaren gezien heeft, die, na het inneemen van een drachma van deeze zaaden in poeder, met eene ſchrikkelyke pyn in den Onderbuik (i), moeijelykheid van ademhaling, en byna geheel verlies van ſtemme, werdt aangegreepen; en dat hy door een kliſteer van melk en ſuiker van deeze pynen en ongemakken bevryd werdt; terwyl hy eene

(c) *Diaphoretica virtus.* (d) *Alexipharmaca.* (e) *Anodyna.* (f) *Reſtaurans.* (g) *Conſumptio.* (h) *Anthelmintica.* (i) *Abdomen.*

ne groote menigte van wurmen kwyt raakte. Doch de Hr. *Geoffroy* merkt aan, en met het grootste recht, dat deeze toevallen, of aan de wurmen moeten toegeschreeven worden, en niet aan het Geneesmiddel; of dat deeze zaaden, indien ze iets schadelyks in zich hebben, het zelve met derzelver bitterheid door 't kooken verliezen; nademaal zy by de Grieken in gemeen gebruik waren, als voedsel, en door *Galenus*, als zeer gezond, zyn aangepreezen.

LUPULUS: *Convolvulus perennis, heteroclitus, floribus herbaceis, capsulis foliaceis strobili instar Moris.* Hop; de losse bladeragtige hoofden, die aan de toppen der ranken groeijen.

Deezen zyn een van de aangenaamste sterke bitters, hoewel ze zelden tot eenig geneeskundig gebruik gebeezigd worden. Derzelver voornaamste vertier is in de moutdranken, die zy minder slymig maaken, en vryer door de pis doen loozen.

LYCOPERDON: *Fungus rotundus orbicularis.* C. B. De Bovist, of stoffige Paddestoel. [E.]

Deeze Paddestoel wordt in drooge weilanden gevonden. Hy schynt van dezelfde hoedanigheid te zyn, als de Lorkenzwam van den Eikenboom (zie pag. 76.); en is, gelyk die, gebruikt geweest om uitwendige bloedingen (*k*), en andere vloeden te stuiten. Het fyne stof, waar mede hy door den tyd vervuld wordt, is ook tot het zelfde einde gebruikt geweest.

MACIS [L. E.] Foelie; een der bekleedselen van de Nootmusschaat (zie het Artikel NUX MOSCATA).

Deeze specery, als een onderwerp zoowel van de Geneeskunst, als van de Kruidmengkunst beschouwd, komt zeer naa met de Nootmusschaat overeen. Het voornaamste onderscheid is, dat de Foelie wat minder saamentrekt, meer vloeibaare Olie, in 't persen, uitlevert, en in 't distilleeren ook meer vlugge Olie: het geen in de Winkels uitgeperste Olie van Foelie genoemd wordt, is niet van deeze specery, maar van de Nootmusschaat bereid. Foelie is een inmengsel in den wyn van staal der Winkels [L.], en in het wonder water (*l*) [E.]; en de uitgeperste Olie in de hoofd- en maag-pleisters (*m*) [L.].

MAGISTRANTIA, zie IMPERATORIA.

MAJORANÆ folia: *Majoranæ vulgaris.* C. B. Zoete Marjolein; de bladeren 'er van: [L. E.]

Marjolein wordt alle Jaaren in onze tuinen geteeld, zoo wel voor 't gebruik der keuken als der Geneeskunst; de zaaden worden ons gemeenlyk uit de Zuiderdeelen van *Frankryk*, waar de plant in 't wilde groeit, bezorgd. Het is eene middelmaatig heete specery, die haare kragten, door trekkinge (*n*) zoo wel aan wateragtige, als aan geestagtige vogten overgeeft; en aan water in het distilleeren. Het is voornaamelyk beroemd in ziekten van 't hoofd en de zenuwen, en in de vogtige Amborstigheden (*o*), en in zinkingen (*p*) der oude lieden. Een wezendlyke Olie van 't kruid wordt in de winkels gehouden. Het Poeder van de bladeren is een aangenaam niesmiddel (*q*), en komt in 't Niespoeder (*r*) der Winkels.

MALABATHRUM folium: *Folium cinnamomi, sive canellæ malabaricæ & Javensis.* C. B. Indiesch Blad. [L.]

Dit blad is van eene groene kleur, vast weefsel, zeer glad aan de eene zyde, en wat minder zodanig aan de andere, aan welke drie aanmerkelyke ribben langs de geheele lengte loopen. *Lemery* en *Pomet* verzeekeren, dat deeze bladeren geenen merkelyken reuk of smaak hebben; *Herman* en anderen, dat ze een groot gedeelte van beiden hebben: die wy in onze winkels ontmoeten hebben weinig of geen' reuk, tot dat ze braaf gevreeven worden, wanneer zy eenen aangenaamen specery-

ryag-

(*k*) *Hæmorrhagines.* (*l*) *Aqua mirabilis.* (*m*) *Emplastra cephalica & stomachica.* (*n*) *Infusio.* (*o*) *Asthmata humoralia.* (*p*) *Catharræ.* (*q*) *'Begger* (*r*) *Pulvis sternutatorius.*

ryagtigen reuk van zich geeven: onder het kaauwen wordenze zeer flymig bevonden. Deeze Droogery is van geen ander gebruik in de Geneeskunst, dan tot een inmengsel in de *Mithridaat* en *Theriaca;* en is, in haare grootste volmaaktheid, veel minder dan de Foelie, welke ons COLLEGIE nogthans voorschryft, als een middel, dat op dit volgt.

MALVÆ *folia*, *flores*: *Malvæ silvestris folio sinuato*. C. B. Maluwe, Kaasjeskruid; de bladeren en bloemen 'er van. [L. E.].

Deezen hebben eenen flymagtigen, eenigzins zoeten smaak. De bladeren worden in den rang der eersten van de vier verzagtende kruiden geteld; zy waren voor deezen in eenige agting, in 't voedsel, om openlyf te maaken; thans worden 'er somtyds afkooksels van gemaakt in Roodeloopen (s), heetheid en scherpheid der pis, en in 't algemeen om de scherpe vogten te verstompen: derzelver voornaamste gebruik heeft plaats in verzagtende klisteeren, pappen en stoovingen. De bladeren komen in het winkel Afkooksel voor klisteeren; en van de bloemen wordt een Conserf bereid. [L.]

MALA: *Fructus mali sativæ Raii*. Appelen. [E.].

Alle de soorten van Appelen hebben de gemeene hoedanigheid van te verkoelen en dorst te lessen: de zuurste soorten maaken openlyf; de wrangen hebben veel eer eene tegengestelde uitwerking.

MALA SYLVESTRIA: *Fructus mali sylvestris, acido fructu Tourn.* Wilde Appelen, Haagappelen. [E.].

Deezen zyn zoo zuur, dat ze niet te eeten zyn; derzelver sap, Verjuis genaamd, heeft somtyds de plaats van Azyn vervangen, en is gebruikt tot een inmengsel in verkoelende en saamentrekkende Gorgeldranken (t). Thans wordenze naauwelyks tot eenig geneeskundig gebruik aangewend.

MANDRAGORÆ *folia*: *Mandragoræ fructu rotundo*. C. B. Alruinwortel, Slaapappel, Toverwortel; de bladeren 'er van.

Deeze plant heeft zeer twyfelagtige hoedanigheden; zy heeft eenen sterken onaangenaamen reuk, gelykende naar dien der verdoovende kruiden (v), tot welker rang zy doorgaands gebragt wordt. Zy wordt zelden op eenige andere wyze in de Geneeskunst gebruikt, dan als een inmengsel in een der oude zalven van de Winkels. En beiden, zoo wel dat saamenmengsel, als de plant zelve zyn nu uit onze Apotheeken verworpen.

MANNA [L. E.]; het verdikte sap van zekere soorte van Esschenboomen, (die in *Italien* en *Siciliën* groeijen) dat of natuurlyk op de boomen saamenstremt; of door kunst uitgedroogd en gezuiverd wordt.

Daar zyn verscheidene soorten van Manna in de Winkels. De grootste stukken, genaamd vlok-Manna; worden gemeenlyk voor de besten gehouden; schoon de kleiner korls even goed zyn, mits dat ze wit, of van eene bleek geele kleur, zeer ligt, van eenen zoeten niet onaangenaamen smaak en vry van alle zigtbaare onzuiverheden zyn. Sommige Menschen houden, zonder reden, de vette, naar honich gelykende Manna voor beeter, dan de voorgaande: doch deeze is of aan eene vogtige lucht blootgesteld geweest, of door zee- of ander water beschadigd. Deeze soorte van Manna wordt, zegt men, somtyds nagemaakt, door een saamenmengsel van suiker en honich, met een weinig *scammonie*: ook is 'er nog een valsche Manna, welke wit en droog is, en gezegd wordt saamengesteld te zyn, uit suiker, Manna, en eenige buikzuiverende inmengsels, tot eene behoorlyke dikte saamen gekookt; maar dit kan door deszelfs zwaarte, vastheid, ondoorschynende witheid, en door deszelfs smaak, welke van dien van Manna verschilt, wel onderscheiden worden.

Manna is een aangenaam zagt, openlyfmaakend middel (x), dat met alle veiligheid aan kinderen en zwangere vrouwen mag ingegeeven worden: desniettegenstaande werkt het, in sommige byzondere gesteldheden zeer onzagt;

(s) *Dysenteriæ.* (t) *Gargarismata.* (v) *Herbæ narcoticæ.* (x) *Laxans.*

zagt; brengende winden en opſpanning der Ingewanden voort; deeze ongemakken kunnen voorgekomen worden, door het byvoegen van eenige aangenaame heete ſpecery.

Manna werkt zoo zwak, dat ze geene volkomen uitwerking van een buikzuiverend middel voortbrengt, ten zy dat ze in groote giften worde ingenomen; en hierom wordt ze, tot dat einde, zelden alleen en op zich zelve ingegeeven. Zy kan gemakkelyk ontbonden worden in de buikzuiverende minerale wateren, of gevoegd by de buikzuiverende zouten (y), Zenebladeren (z), Rhabarber (a), of dergelyken. *Geoffroy* raadt de Manna aan te zetten met eenige weinige greinen van braaking verwekkenden Wynſteen (b); en dit mengſel moet in verſcheidene giften verdeeld worden, zoo dat iedere gifte een grein van den braaking verwekkenden Wynſteen behelze: door deeze behandeling, zegt hy, zal 'er eene menigte van galägtig wey (c) ontlaſt worden, zonder eenige walginge, krimpingen, of andere ongemakken. Het is merkwaardig, dat de kragt van deeze drogery grootelyks vermeerderd wordt, (indien men op het bericht van *Valesnieri* mag ſtaat maaken,) door eene zelfſtandigheid, die zelve zeer langzaam in haare werking is, de *Caſia* (Zie het Artikel CASIA). Manna is een inmengſel in het ſlikmiddel van *Caſia* [L. E.] en geeft den naam aan een winkel ſyroopje [E.]

MARGARITÆ [L. E.] Paerlen; kleine ſaamengroeiſels van eene doorſchynende witheid, die binnen in de Schulpen van de Paerlmoer Viſch (d), gelyk ook van Oeſters, Moſſelen en andere Schulpviſſchen gevonden wordt. De Paerlen, die meeſt geacht worden, komen uit *Ooſt-* en *Weſt-Indien*, en worden door den naam van *Ooſt-Indiſche* en *Weſt-Indiſche* onderſcheiden: de Ooſt-Indiſche, die van de meeſte waarde zyn, hebben eenen helderer' zilver glans, dan de Weſt-Indiſche; want deeze laatſten zyn wat melkagtig: men vindt ſomtyds eene ſoorte; die minder is dan die beiden, in onze eigen Zeën, byzonderlyk op de kuſten van *Schotland*. De grove, ruwe Paerlen, en de heele kleinen, welken tot geen ander gebruik kunnen dienen, worden gemeenlyk in de Geneeskunſt gebruikt. Zy zyn zeer beroemd geweeſt als hartſterkende (e), verdryvende (f), en de Zenuwen verſterkende: doch de eenige kragt, die men 'er, met grond, van verwagten kan, is, dat ze de zuurheden in de eerſte wegen opſlorpen, tot welk einde zy in drie winkel poeders komen. Derzelver byzondere kragt, met andere opſlorpende dingen vergeleken, kan men zien in de Tafelen voor aan in dit Werk geplaatſt; zie bladz. 62, 63.

MARRUBII *folia*: *Marrubii albi vulgaris*. C. B. Andoorn, Malruwe; de bladeren 'er van [L. E.]

Deezen hebben een zeer ſterken niet onaangenaamen reuk, en eenen wrangagtigen zeer bitteren ſmaak. Behalven de kragten, die zy met andere ſterke bitters gemeen hebben, worden ze gehouden byzonder dienſtig te zyn in vogtige borſtkwaalen (g), en hoeſten, de Galzugt, die uit lymigheid der Galle voortkomt, en andere ſleepende Ziekten. Zy zyn buiten twyfel een nuttig openend, en ontſluitend middel (h), bevorderen de vloeibaare afſcheidingen in 't algemeen, en rykelyk ingenoomen, maaken ze open lyf. Zy zyn alleen een inmengſel in de *Theriaca*. [L.]

MARI SYRIACI *folia*: *Mari cortuſi*. *J. B. Chamædryos maritimæ incanæ fruteſcentis foliis lanceolatis Tourn.* Syriſche Maſtick; de bladeren 'er van [L. E.]

Dit is een kleine heeſteragtige plant, die in *Syrien*, *Candia* en andere warme luchtſtreeken van zelfs groeit, en by ons in de tuinen gekweekt wordt. De bladeren hebben eenen ſpeceryagtigen bitteren ſmaak; en, als ze tusſchen de vingers gevreeven worden, eenen levendigen prikkelenden reuk. welke het hoofd ſchielyk aandoet, en doet niezen: met water ge-

(y) *Sales cathartici.* (z) *Senna.* (a) *Rhea.* (b) *Tartarus emeticus.* (c) *Serum biloſum.* (d) *Concha margaritifera.* (e) *Cordiales.* (f) *Alexipharmaca.* (g) *Aſthmata humoralia.* (h) *Aperiens & deobſtruens.*

gedistilleerd, leeveren ze eene zeer scherpe, doordringende wezendlyke Olie uit, gelykende naar die, welke men op dezelfde wyze van Lepelblad verkrygt. Deeze hoedanigheden wyzen genoegzaam uit tot welke gebruiken deeze plant kan gebeezigd worden; thans wordt ze weinig anders gebruikt, dan tot snuif voor 't hoofd. Zy is een inmengsel in het Niespoeder, (*i*) van de *Londensche Apotheek*.

MARI VULGARIS *folia*: *Sampsuci sive mari mastichen redolentis C. B. Thymbræ Hispanicæ majoranæ folio Tourn.* Het kruid Mastick; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze prikkelende speceryagtige plant, is byna geheel en al vreemd in de praktyk geworden.

MASTICHE [L. E.] Mastick.

Dit is eene Hars, die uit den *Lentiscus* boom vloeit (zie LENTISCUS) en uit *Chio* gebragt wordt in kleine korls, of traanen, die van eene doorschynende geelagtige kleur, en eenen aangenaamen reuk zyn; voornaamelyk als ze heet gemaakt, of op vuur gezet worden. Deeze Hars wordt aangepreezen in verouderde Hoesten, Roodeloopen (*k*), Bloedspuwingen (*l*), zwakheid van de Maag, en in 't algemeen in alle zwakheden en slapheid der vezelen. *Geoffroy* schryft een afkooksel van water van dezelve voor, om tot deeze oogmerk gebruikt te worden: doch water trekt weinig of niets van deeze Hars uit; maar verbeeterde Geest van wyn ontbindt dezelve byna geheel en al: en deeze ontbinding smaakt zeer heet en prikkelend.

MATRICARIÆ *folia*, *flores*: *Matricariæ vulgaris seu sativæ*. C. B. Gemeen wild Moederkruid; de bladeren [L. E.] en bloemen [E.] 'er van.

Deeze plant is een vermaard middel tegen de Moederkwaalen (*m*). *Simon Pauli* bericht, dat hy zeer gelukkige uitwerkingen van 't zelve ondervonden heeft in verstoppingen van de ontlastingen der Baarmoeder; ik heb menigmaal, zegt hy, door 't gebruik van een Afkooksel van Moederkruid en Kamilbloemen, met een weinig Byvoet, de pynen der Baarmoeder aanstonds zien verligten, de ontlasting overvloedig volgen, en de Lyderes uit eenen doodelyken staat als tot het leven wederkeeren. Moederkruid wordt insgelyks, als een heet prikkelend bitter, in verscheiden andere ziekten aangepreezen: al wat de bittere en windbreekende middelen kunnen doen, zeidt *Geoffroy*, kan men ook van dit verwagten. Het is buiten twyfel een Geneesmiddel van eenig nut in deeze gevallen; alhoewel mogelyk niet zoo goed, als Kamilbloemen alleen, waar mede het Moederkruid in de kennelyke hoedanigheden overeenkomt, uitgenoomen dat het zwakker is.

MECHOACANNÆ *radix* [E.]. Een Amerikaansche Wortel.

Dit is de Wortel van een *Amerikaansche Convolvulus*, die voornaamelyk uit *Mechoacan*, eene provincie van *Mexico*, gebragt wordt, in dunne schyfjes, gelyk Jalappe, maar grooter, en wit van kleur. Hy werdt eerst (omtrent het jaar 1524) by ons ingevoerd als een algemeen veilig purgeermiddel, en als instaat zynde, om alle zieke vogten uit de afgelegenste deelen des lichaams te doen ontlasten. Maar zoo haast als de *Jalappe* bekend werdt, verloor de *Mechoacan* Wortel zyne achting, welke hy daar na nooit weder heeft kunnen herkrygen. Desniettegenstaande wordt hy van sommigen nog geoordeeld een goed buikzuiverend middel te zyn: hy heeft zeer weinig reuk of smaak, en is niet instaat om de maag te beledigen; deszelven werking gaat langsaam toe, maar is veilig en kragtig. *Geoffroy* verzekert, dat 'er naauwelyks eenig buikzuiverend middel is, dat met minder ongemak verzeld gaat. Het schynt van *Jalappe* alleen daar in te verschillen, dat het zwakker is; want de Harsen van beiden hebben dezelfde hoedanigheden, maar *Jalappe* levert vyf of zesmaal zoo veel uit, als *Machoacan*; hier van daan heeft men het noodig

(*i*) *Pulvis sternutatorius.* (*k*) *Dysenteriæ.* (*l*) *Hæmoptoes.* (*m*) *Antihystericum.*

dig bevonden van het laatſte zesmaal de giſte van het eerſte in te geeven, om dezelfde uitwerkingen voort te brengen.

MEL [L. E.] Honich.

Honich is een groeijend ſap (*n*), dat van de Honichraad verkregen wordt, het zy door de Honichraad af te ſcheiden, en door dezelve plat op een zeef te leggen, waar door de Honich van zelfs heen zygt; of door den honichraad in zakken van Kanefas te doen, en den honich 'er uit te perſen met een pers: de eerſte ſoorte is de zuiverſte; de laaſte wordt bevonden een groot deel van de ſtoffe, waar van de honichraad gemaakt is, en verſcheidene andere onzuiverheden te bevatten: Daar is nog een andere ſoort, die nog minder is, dan de twee voorgaande; welke verkregen wordt, door den honichraad heet te maaken, eer men denzelven in de pers doet. De beſte ſoorte is dik, van eene witagtige kleur, eenen aangenaamen reuk, en eenen zeer aangenaamen ſmaak; zoo wel de kleur, als de geur verſchillen naar de planten, van welken de beyen den Honich verſaamelen: die van *Narbone* in *Frankryk*, waar veel Roſmaryn groeit, wordt gezegd, klaarblykelyk eenen geur van die plant te hebben, en te kunnen nagemaakt worden, door een trekſel van roſemaryn bloemen by anderen honich te gieten. Honich, als een Geneesmiddel beſchouwd, is een zeer nuttig afvagend (*o*), en openend (*p*) middel, welk de lymagtige ſappen kragtig ontbindt, en de ontlaſting van taaije ſlymen uit de borſt (*q*) bevordert: in eenige byzondere geſtellen heeft hy eenig ongemak, van krimping te veroorzaaken, of buikzuiverend te zyn; doch men zegt, dit eeniger maate te kunnen voorkoomen, door den Honich voor af te kooken.

MELAMPODIUM, zie HELLEBORUS NIGER.

MELILOTI *folia*, *flores*: *Trifolii odorati ſeu meliloti vulgaris*. J. B. Meliloten, Steenklaver, welriekende klaver; de bladeren en bloemen 'er van. [E.]

Dit groeit in 't wilde in heggen en onder 't koorn; en is ook, tot geneeskundig gebruik in de hoven aangekweekt geweeſt. Het groene kruid heeft geenen byzonderen reuk; maar als het gedroogd is eenen vry ſterken: de ſmaak is wrangagtig, bitter, en als het lang gekaauwd wordt, walgagtig. Een Afkookſel van dit kruid is aangepreezen geweeſt, in ontſteekinge van den Onderbuik (*r*); en een Afkookſel van de bloemen, in den witten vloed (*s*). Maar in de tegenwoordige praktyk wordt het zelden anders gebruikt, dan in verzagtende en windbreekende kliſteeren, en in ſtoovingen; pappen en dergelyken, en in deezen niet dikwyls. Voor deezen gaf het den naam aan een der Winkelpleiſters, welke eene groene kleur, maar geene byzondere kragt van de Meliloten verkreeg.

MELISSÆ *folia*: *Meliſſæ hortenſis*. C. B. Citroenkruid, Meliſſen; de bladeren 'er van. [L. E.].

Deeze plant heeft, als ze in haare grootſte volmaaktheid is, eenen aangenaamen reuk, eenigzins naar de Limoenſoort gelykende; en een zwakken wrangagtigen ſpecery ſmaak.

De Jonge Scheuten hebben den meeſten geur: de bloemen, het kruid zelf, als het oud is, of in zeer vogtige vette gronden, of regenagtige Jaarſaiſoenen gewaſſen is, zyn veel zwakker beide in reuk en ſmaak. Meliſſe wordt door de Schryvers over de *Materies Medica* toegeeigend aan 't Hoofd, de Maag, en de Baarmoeder; en het wordt gehouden in alle de ziekten van deeze deelen ongemeenen dienſt te kunnen doen. En ſommigen der Stookkundigen hebben zulke hooge gedachten van dit kruid gehad, dat zy in het zelve een Geneesmiddel hebben meenen te vinden, waar door het leven buiten het gewoone perk zou kunnen verlengd worden. De tegenwoordige praktyk heeft 'er nogthans weinig achting voor, en plaatſt het, (daar 't zekerlyk behoort) onder de zwakker verſterkende middelen (*t*): in diſtil-

(*n*) *Succus vegetabilis.* (*o*) *Detergens.* (*p*) *Aperiens.* (*q*) *Expectoratio.* (*r*) *Inflammatio abdominis.* (*s*) *Fluxus albus.* (*t*) *Corroborantia.*

distilleeringe levert het eene fraaije wezendlyke Olie uit, hoewel in eene zeer geringe hoeveelheid; en het overblyvend Afkookfel fmaakt wrangagtig. Sterke Trekfels van dit kruid, als thee gedronken, en eenigen tyd daar mede aangehouden, hebben wel eens goeden dienst gedaan in eenen zwakken en flappen staat der Ingewanden: en deeze vogten, met limoensap een weinig zuur gemaakt, veranderen in eene schoone roodagtige kleur, en zyn een nuttige, en voor veelen een zeer aangenaame drank in drooge heete koortsen. Een enkel Water wordt in de *Edinburgsche Apotheek*, als eene Winkel bereiding voorgeschreven.

MELONUM *semen*: Meloenen; de Zaaden 'er van.

Deezen behooren tot de vier groote verkoelende Zaaden. Zy zyn somtyds gebruikt geweest, met de anderen van dien rang, als verkoelende en verzagtende; doch 'er wordt tegenwoordig weinig acht op gegeeven.

MENTHA CATARIA, zie NEPETA.

MENTHÆ VULGARIS *folia*; *Menthæ angustifoliæ spicatæ*. C. B. Munt, Kruisemunt; de bladeren 'er van. [L. E.]

De bladeren van Munt hebben een heeten, wrangagtigen, eenigzins bitteren smaak; en eenen sterken, niet onaangenaamen speceryagtigen reuk. Deszelfs kragten zyn die van een heet, en windbreekend maagmiddel (*v*): in verlooren Eetlust, Walging, geduurige neiging tot braaken, en (gelyk *Boerhaave* het uitdrukt) byna lamagtige zwakheid (*x*) van de Maag, zyn 'er mogelyk weinig enkele Geneesmiddelen, die hier by kunnen haalen. In koliek pynen, de krimpingen, waaraan kinderen veel onderworpen zyn, Spysloopen (*y*), en andere soorten van onmaatige vloeijingen, doet deeze plant menigmaal grooten dienst. Zy is ook gunstig in verscheidene Moederkwaalen (*z*), en geeft een nuttig hartversterkend middel (*a*), in flaauwten en andere zwakheden, die op de verlossing volgen. De beste bereidingen tot deeze einden zyn, een sterk Trekfel, van de drooge bladeren in water gemaakt, (welk veel beeter is, dan een van het groene kruid) of liever een Aftreksel (*b*), met verbeeterden Geest van wyn bereid. Dit bezit alle de kragten van de Munte; de wezendlyke Olie, en het gedistilleerde Water bevatten alleen de specerykragt; het uitgeperste sap alleen de saamentrekkende en de bitterheid, te saamen met de slymagtige zelfstandigheid, die aan alle planten gemeen is. De wezendlyke Olie, een enkel en een geestryk water, en een Conserf, worden in de winkels gehouden: het Collegie van *Edinburgh* schryft een Trekfel (*c*) van de bladeren in het gedistilleerde water voor. Dit kruid is ook een inmengsel in de drie windverdryvende (*d*) wateren; en deszelfs wezendlyke Olie in de maagpleister [L.] en de maag-pillen. [E.]

MENTHASTRI *folia*: *Menthastri spicata folia longiore candicante*. J. B. Paerdemunt, Katten-balsem; de bladeren 'er van.

Deeze en verscheiden' andere soorten van Munte vindt men in 't wilde, in vogtige weiden, moerassen en aan de kanten der rivieren. Zy zyn veel minder aangenaam van reuk, dan de gemeene munte, en hebben meer van eene heete onaangenaame bitterheid.

MENTHA PIPERITIDIS *folia*: *Menthæ spicis brevioribus & hebetioribus, foliis menthæ fuscæ, sapore fervido piperis Raii Synops*. Pepermunte; de bladeren 'er van [L. E.]

Deeze Specery is onlangs in de praktyk ingevoerd, en voor de eerste reis in onze Apotheek aangenomen: zeer weinige kruidkundige en Geneeskundige Schryvers maaken 'er gewag van: zy groeit in 't wilde in verscheidene deelen van *Engeland*, op vogtige en waeragtige plaatsen; maar is lang zoo gemeen niet, als de andere soorten. De bladeren hebben doordringender reuk, dan een van de andere Munten, en een veel heeter, prikkelender, gloeijender smaak, even als de peper; dringende als 't ware in de tong in. Dit kruid wordt

(*v*) *Stomachicum & carminativum.* (*x*) *Debilitas paralytica stomachi.* (*y*) *Lienteriæ.* (*z*) *Casus hysterici.* (*a*) *Cordiale.* (*b*) *Tinctura,* (*c*) *Infusio.* (*d*) *Alexeteriales aquæ.*

wordt voornaamelyk gebruikt in wind koliekken (*e*), flaauwten (*f*), en andere diergelyke ongemakken: het fchynt zoo ras te werken, als het ingenomen is, en ftrekt zyne werking door het gantfche geftel des lichaam uit; deelende aanftonds een gloeijende hitte mede. Water trekt de gantfche prikkelende kragt van dit kruid, door Opgieting, uit, en heftze op, door diftilleeringe. Deszelf winkel bereidingen zyn eene wezendlyke Olie, en een enkel en een geeftryk water. [L.]

Het COLLEGIE van *Edinburgh* gebruikt het ook in het wonder water (*g*), en de Elixir van Vitriool (*h*).

MERCURALIS *maris & fœminæ folia*: *Mercurialis tefticulatæ five maris, & fpicatæ five feminæ Diofcoridis & Plinii*. C. B. Bingelkruid, Glaskruid, Wintergroen, mannetje en wyfje; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze planten worden onder de vyf verzagtende kruiden geplaatft; en tot dat oogmerk worden ze fomtyds in klifteeren gebruikt. Een fyroop, van de bladeren gemaakt, tot de gifte van twee Oncen ingegeeven, wordt gezegd een zagt en nuttig middel te zyn, om open lyf te maaken (*i*).

'Er is nog een andere foorte van Bingelkruid, dat in de bosfchen en heggen groeit; welk, fchoon van fommige kruidkundige Schryvers aangepreezen, als hebbende dezelfde kragten, als het voorgaande, en als fmaakelyker, onlangs bevonden is, fchadelyke hoedanigheden te hebben. (Zie *Raii Synopf. Edit.* 3. *pag.* 138. *Phil. Tranf. abr. Lowthorp.* II. 640.) Dit kan van 't voorgaande onderfcheiden worden, door dat het eene overblyvende plant is, die ook grooter is en ruwe bladeren heeft, en de ftam in 't geheel niet getakt. De Winkel foorte wordt door *Linnæus* genoemd *Mercurialis caule brachiato, foliis glabris*; de vergiftige, *Mercurialis caule fimpliciffimo, foliis fcabris*; zy wordt gemeenlyk *Honds Mercuris* genaamd.

MERCURIUS, zie ARGENTUM VIVUM.

MESPILA: *Fructus mefpili vulgaris*. J. B. De Mispelboom; zyne vrugt.

Mispelen zyn naauwlyks ooit gebruikt met eenig geneeskundig oogmerk. Zy hebben eenen zeer wrangen wringenden fmaak, in zoo verre, dat ze niet eetbaar zyn, voor dat ze in 't bewaaren zagt geworden zyn.

MEI ATHAMANTICI *radix*: *Mei foliis anethi*. C. B. Beerwortel; de wortel 'er van. [L. E.]

Beerwortel is een kroontjesdraagende plant, die in 't wilde gevonden wordt in *Italien*, en de warmer deelen van *Europa*, en fomtyds ook in *Engeland*. De wortels hebben eenen aangenaamen fpeceryagtigen reuk, en een heeten, prikkelenden, bitteragtigen fmaak: in kragten komen ze met *Leviftićum* overeen, en fchynen alleen daarin van 't zelve te verfchillen, dat ze zoo kragtig niet zyn, maar wat aangenaamer. Het is een nuttige fpecery en een windbreekend middel (*k*), hoewel 'er thans weinig werk van gemaakt wordt.

MEZEREI *radix*, *Cortex*, *baccæ*, *Laureolæ folio deciduo, flore purpureo*, *Officinis Laureolæ fœminæ*. C. B. De Dwerg-Olyfboom, de wortel, baft, en beziën 'er van.

De baft en bezien zyn fterke purgeermiddelen, gelykende naar de *Laureola*, of Dwerg-Laurierboom. De wortel wordt fomtyds gebruikt in koeldranken.

MILII *femen*: *Milii femine luteo*. C. B. Gierft; het zaad.

Dit Zaad wordt zeer veel tot voedfel gebruikt, doch naauwlyks ooit als een Geneesmiddel: het geeft genoegzaam voedfel, en is niet zwaar om te verteeren.

MILIUM SOLIS, zie LITHOSPERMUM.

MIL-

(*e*) *Colicæ flatulentes.* (*f*) *Languores.* (*g*) *Aqua mirabilis.* (*h*) *Elixir vitrioli.* (*i*) *Laxans.* (*k*) *Carminativum.*

MILLEFOLII *folia*: *Millefolii vulgaris albi*, & *Millefolii purpurei*. C. B. Duizendblad, Geruwe; de bladeren 'er van. [E.]

Dit kruid groeit overvloedig aan de kanten der velden en op drooge gemeene weiden, bloeijende den meeften tyd van den Zomer. De bladeren hebben eenen wrangen bitteragtigen fmaak, en een zwakken fpeceryagtigen reuk. Derzelver kragten zyn die van een zeer zagt faamentrekkend (*l*) middel, en als zodanig ftaan zy aangepreezen in Bloedvloeijingen (*m*), zoo wel inwendige, als uitwendige; in Buikloopen (*n*), zwakheid en flapheid der Vezelen (*o*); gelyk ook in krampagtige aandoeningen van de Baarmoeder (*p*). In deeze gevallen hebben fommigen onder de *Duitfchers* een zeer groot gevoelen van dit kruid, byzonderlyk *Stahl*, die het voor een zeer kragtig faamentrekkend middel houdt, en, zoo als hy zegt, een van de zekerfte fpannende (*q*), en pynftillende (*r*) middelen. Deszelfs kragten worden zeer volkomen uitgetrokken door proefgeeft: Water neemt deszelfs faamentrekkende kragt en bitterheid, maar weinig van deszelfs fpeceryagtigen geur op; Aftrekfels, met verbeeterden Geeft van wyn gemaakt, bevatten het beide; hoewel eenigzins zwakker, dan in proefgeeft.

De Bloemen van Duizendblad zyn heel veel fterker, in fpeceryagtigen geur, dan de bladeren; in het diftilleeren leeveren zy eene geringe hoeveelheid van wezendlyke Olie uit; die eene fraaije blaauwe kleur heeft.

De Wortels, in de Lente opgenomen, hebben eenen aangenaamen, heeten, prikkelenden fmaak. Dr. *Grew* vergelykt ze met *Contra yerva*, en verbeeldt zich, dat ze deszelven plaats, in zekere maate, kunnen vervangen; doch hier aan heeft men grootelyks te twyfelen, nademaal 'er zulk een groot onderfcheid tusfchen beiden is, dat, daar de eene zynen fmaak langen tyd behoudt, na dat hy uit *America* tot ons overgebragt is, de andere zynen fmaak grootendeels in het droogen verlieft.

MILLEPEDÆ [L. E.] Duizendpoot, Houtluis.

Deeze gekorven Diertjes worden in de kelders, onder fteenen en in koude vogtige plaatfen gevonden; maar in warme Landen ontmoet men ze zeer zelden.

Duizendpooten hebben een zwakken onaangenaamen fmaak. Zy zyn zeer vermaard geweeft in opftoppinge van de pis, in alle foorten van verftoptheden der Ingewanden, in de Geluwe, zwakheid van Gezigt, en eene menigte van andere Ziekten. Of zy eenig recht tot deeze kragten hebben, is zeer te twyfelen: dit is zeeker, dat derzelver wezendlyke uitwerkingen veel te kort komen by de hoedanigheden, die 'er gemeenlyk aan toegeeigend worden. Derzelver winkelbereidingen zyn, de gedroogde en fyn gemaakte Duizendpooten [L. E.] en een Trekfel (*s*) van de levendige Diertjes in wyn: ook zyn ze een inmengfel in het Afkookfel voor de Geelzugt (*t*), van de *Edinburgfche Apotheek*.

MINIUM [L. E.] Menie; Lood tot kalk verbrand, tot roodwordens toe. Zie het Artikel van PLUMBUM.

MORSUS DIABOLI, *feu fuccifæ radix*, *folia*: *Scabiofæ pratenfis noftratis præmorfa radice Merifon*. —— Duivels beet; de bladeren en wortels 'er van.

Deeze Wortels ftaan aangepreezen als verdryvende middelen (*v*); doch zy hebben al lange voor Geneesmiddelen van meerder uitwerkinge moeten plaats maaken.

MORI *fructus*, & *Cortex radicis*: *Mori fructu nigro*. C. B. De Moerbezienboom; zyne Vrugt. [L. E.] en de baft van de Wortels [E.].

Deeze boom wordt doorgaans aangekweekt om zyne vrugten, welken meer om haare aangenaamheid, dan als een geneesmiddel gegeeten worden: Zy hebben de gemeene hoedanigheden van de andere zoete vrugten; als van dorft te leffen, hitte te verminderen, en de

(*l*) *Adftringens*. (*m*) *Hæmorrhagines*. (*n*) *Diarrhææ*. (*o*) *Dibilitas & laxitas fibrarum*. (*p*) *Spafmodicæ adfectiones hyftericæ*. (*q*) *Tonica*. (*r*) *Sedantia*. (*s*) *Infufio*. (*t*) *Decoctio ictericæ*. (*v*) *Alexipharmaca*.

de grover afscheidingen te bevorderen; en een aangenaame Syroop, van derzelver sap gemaakt, wordt in de winkels gehouden. De Bast van de Wortels is in zeer groote achting geweest; zyn smaak is bitter, en eenigzins saamentrekkend.

MOSCHUS [L. E.] Muskus.

Muskus is eene gomagtige zelfstandigheid, als gerunnen bloed, welke, in een klein zakje, digte by het Navelgeweft gelegen, by een byzonder soort van Dier in *China*, gevonden wordt; gelyk ook in *Tartaryen*, en de *Oost-Indien*: de beste Muskus wordt uit *Tonquin* gebragt, een minder soorte uit *Agria* en *Bengalen*, en eene nog slegter uit *Rusland*.

Uitmuntende Muskus komt tot ons in ronde, dunne bladen; die doorgaands de gedaante hebben van een duiven ey, bedekt met korte bruine haairen, wel gevuld, en zonder eenig blyk, dat ze open geweest zyn. De Muskus zelf is droog, met eene soorte van vettigheid, van eene donker roodagtige bruine, of bleekagtige roestkleur, in kleine ronde korls, met zeer weinige harde zwarte kluiten, en volkomen vry van alle zandagtige, of andere zigtbaare vreemde stoffe. Indien het gekaauwd wordt, en met een mes op papier gevreeven, ziet het 'er glad, glanzig, geelagtig uit, en is vry van kraakend gruis. Onder een gloeijend heet yzer gelegd werpt het vlam uit, en brandt byna geheel en al wech, laatende slegts een zeer gering deel van ligte gryze assche over: zoo 'er eenige aardagtige zelfstandigheid met den Muskus vermengd geweest is; zal de hoeveelheid van 't overblyfsel zulks ras ontdekken.

De Muskus heeft een bitteragtigen eenigzins wrangen smaak; eenen welriekenden reuk, die aangenaam is op zekeren afstand, maar als hy al te naby gerooken wordt, zoo sterk, dat hy onaangenaam is, ten zy dat de Muskus met andere zelfstandigheden vermengd worde. Als men een weinig in geest van wyn giet, en eenige dagen in de koude laat staan, zoo deelt het aan denzelven een donker maar geen rood afverfsel mede: en hoewel dit niet veel van den Muskus reuk ontdekt, is het nogthans met deszelven kragten bezwangerd; een enkele droppel van 't zelve deelt aan een heel kwart (*a*) wyn een overvloedigen muskusagtigen geur mede. De trap van geur, welken een Aftrekfel, van eene bekende hoeveelheid van Muskus getrokken, aan geestryke vogten mededeeld, is mogelyk een van de beste kenmerken, om van de deugdigheid deezer drogery te oordeelen. *Neumann* bericht ons, dat geest van wyn tien parten van de dertig van Muskus ontbindt, en dat water 'er twaalf opneemt; dat water den reuk 'er van in 't distilleeren doet opreizen; terwyl zuivere Geest niets 'er van overbrengt.

Muskus is een geneesmiddel van groote achting in de Oosterfche Landen: by ons is het zelfs voor eenigen tyd vry veel buiten gebruik geweest, zelfs als een reukwerk, op de onderstelling, dat het dampen veroorzaakt, enz. in zwakke vrouwspersoonen, en in Menschen van een zittend leven.

Het blykt nogthans uit laatere ondervindinge, een middel te zyn, als 't wel behandeld wordt, dat goeden dienst doet, zelfs tegen die ongemakken, die het ondersteld werdt voorttebrengen. Dr. *Wall* heeft (in de *Philosoph. Transactions* No. 474) een bericht van eenige ongemeene uitwerkingen van den Muskus in stuipagtige en andere Ziekten, die al te dikwyls de kragten der geneesmiddelen te leur gesteld hebben, medegedeeld. De Doctor merkt aan, dat de reuk der reukwerken menigmaal schadelyk is; daar de zelfstandigheid, inwendig ingenomen, en wel in eene groote hoeveelheid, de heilzaamste uitwerkingen voortbrengt: dat twee Persoonen, worstelende onder eene peestrekking (*b*), de uiterste benaauwdheid, en gebrek van slaap, door de beete van eenen dollen hond veroorzaakt, door het inneemen van twee giften Muskus; elke van zestien greinen, volmaaktelyk bevryd werden van hunne ongemakken. Hy merkt insgelyks aan; dat stuipagtige hikken, met de slegtste toevallen verzeld, door eene gifte of twee

(*a*) Een *Engelsch Quart* is het vierde deel van een *Gallon*; en een *Gallon*, of vier kwarts, doen drie Amsterdamsche Mengelen; vergelyk, van de Maaten. p. 35. (*b*) *Subsultus tendinum.*

twee van tien greinen wechgenoomen zyn: en dat dit geneesmiddel, in sommige gevallen, waar het zelve, wegens de sterke stuipen, niet in den mond konde ingegeeven worden, bevonden is van goeden dienst te zyn, wanneer het als een klisteer wordt binnen gebragt. Hy voegt 'er nog by, dat hy onder de hoeveelheid van zes greinen, nooit veele uitwerkingen 'er van bevondt; en dat het, tot tien of meer greinen ingenomen, nooit feilde, eene ruime zweeting (c) voort te brengen, zonder eenige verhitting of ongemakkelykheid; dat het integendeel de pyn verzagt, de geesten opwekt, en dat de Lyder, na dat het zweet uitgebrooken is, doorgaans in eenen verfrissenden slaap valt; dat hy nooit eene persoon, die met moederkwaalen bezet was, ontmoet hadt, hoe afkeerig ook van reukwerken, of zy kon het, in de gedaante van een slikbrok, zonder eenig ongemak inneemen. By dat Geschrift is nog een bericht gevoegd, van eenige verdere ongemeene uitwerkingen van Muskus, door een ander Heer waargenomen. En de herhaalde ervaarenheid heeft de uitwerking daar van, in deeze ziekten, sederd bevestigd. Ik zelf heb het menigmaalen met goed gevolg ingegeeven; en somtyds de gifte alle vier uuren vermeerderd, tot twintig greinen toe, met twee of drie lepels vol van den Muskus koeldrank (d) tusschen beiden. De koeldrank is de eenige bereiding, die 'er in de winkels van gemaakt wordt.

MYROBALANI. Myrobalanen, een soort van Pruimen of gedroogde vrugten, die uit Oostindien gebragt worden; derzelver buitenste gedeelte, zonder den steen.

Vyf soorten van Myrobalanen werden voor deezen als Winkel medicynen voorgeschreeven; (1.) de geelen, *myrobalani teretes citrini.* C. B. (2) de *Chebule*, *myrobalani maximæ oblongæ angulosæ.* C. B. (3) de Indiaansche of zwarte *myrobalani nigræ octangularis.* C. B. (4) de bellirische, *myrobalani rotundæ bellirica.* C. B. (5) de emblische, *myrobalani emblicæ in segments nucleum habentes, angulosæ.* J. B.

Alle de Myrobalanen hebben eenen geringen trap van buikzuiverende kragt. Zy hebben ook eene saamentrekkende hoedanigheid, die men ontdekt uit den smaak, uit derzelver gebruik, by de Indiaanen in het ledertouwen, en dat ze, in ontbindingen van staal eene zwarte kleur afgeeven: ingevolge hier van worden ze onderstelt de Ingewanden te versterken, na dat derzelver werking, als een buikzuiverend middel, over is. Desniettegenstaande is derzelver buikzuiverende kragt zoo gering, dat de Beoeffenaars der Geneeskunst al sedert langen tyd derzelver gebruik, tot dat oogmerk, geheel en al hebben nagelaaten; en het COLLEGIE van *Edinburgh*, zoo wel als dat van *Londen* hebben dezelven nu uit de lyst der enkelde geneesmiddelen van de winkels verworpen.

MYRRHA [L. E.] Myrrhe.

Myrrhe is een saamengestremd gomagtig sap, dat uit de *Oost-Indien* gebragt wordt, in kluiten of droppels van verschillende kleur en grootte.* De beste soorte is van eene bruine of roodagtig geele kleur, eenigzins doorschynend; van eenen ligtelyk prikkelenden bitteren smaak, met eenen speceryagtigen geur, hoewel niet genoegzaam om de walging voor 't gehemelte te beletten; en van eenen sterken niet onaangenaamen reuk. De geneeskragtige uitwerkingen van dit speceryagtig bitter zyn; de Ingewanden te verwarmen en te versterken, en dikke taaije sappen te ontbinden: het veroorzaakt menigmaal eene overvloedige Zweeting (e), en bevordert de afscheidingen der vloeistoffen in 't algemeen.

Hierom is het dienstig in gevallen van flaauwtens, in ziekten, die uit enkele werkeloosheid voortkomen; in die vrouwelyke ziekten, die ontstaan uit eene koude slymerige traage ongesteldheid der vogten, opstoppingen van de ontlastingen der baarmoeder, in ongemakken uit kwaade gesteldheid der vogten (f); en wanneer de longen en borst met taai slym (g) bezet zyn. *Myrrhe* wordt ook onderstelt de verrotting, in alle de deelen van 't lichaam, op eene byzondere wyze te wederstaan; en in

(c) *Diaphoresis.* (d) *Julapium Moschi.* (e) *Diaphoresis.* (f) *Indispositiones cachecticæ.* (g) *Phlegma viscidum.*

in dit opzigt ſtaat zy aangepreezen in kwaadaartige, verrottende, en peſtagtige koortſen, en in de kinderpokjes; in welke laatſte ziekte zy gezegd wordt het uitkomen te bevorderen.

Verbeeterde Geeſt van wyn trekt den uitmuntenden ſpeceryagtigen geur en de bitterheid van deeze drogery 'er uit, en doet geen van beiden in de uitdamping opreizen: de gomagtige zelfſtandigheid, door dit ſcheivogt overgelaaten, heeft eenen onaangenaamen ſmaak, en nauwlyks iets van den byzonderen geur der Myrrhe: dit gedeelte nu ontbindt in water, uitgenomen eenige onzuiverheden, die overblyven. In het diſtilleeren met water ryſt 'er eene groote menigte wezendlyke Olie, die in geur naar de oorſprongkelyke drogery gelykt, mede op. Myrrhe is de grondſlag van een Aftrekſel der winkels (*b*), [L. E.] en geeft den naam aan een ſaamengeſteld Aftrekſel [E.], Elixir, Poeder [L.] en koekjes [E.]. Zy is een inmengſel in de Aloe-Wyn, of *Elixir proprietatis*, de Gompillen, *Rufus* pillen [L. E.], maagpillen [E.] *Mithridaat*, *Theriaca* [L.] en *Theriaca Edinenſis* [E.]

MYRRHIDIS *folia*, *ſemen*: *Myrrhydis magno ſemine*, *longo*, *ſulcato*. C. B. Zoete Cicely: de bladeren en het Zaad.

Deeze plant wordt in de tuinen gekweekt: zy komt in hoedanigheid met de *Chærifolium* overeen; zie p. 126.

MYRTI *baccæ*: *Myrti communis Italicæ*. C. B. Mirtenboomen, de bezien 'er van [E.]

Dit is een altoos groene heeſter, die in *Italien* groeit, en in onze kruidtuinen gekweekt wordt. De bladeren en bezien zyn voor deezen wel in gebruik geweeſt, als ſaamentrekkende middelen, maar worden thans niet geacht.

NAPI *ſemen*: *Napi dulcis officinarum*: *Napi ſativæ*. C. B. Zoete raapen; het zaad 'er van. [L.]

Dit is eene ſoorte van raapen, die, in ſommigen van onze tuinen, voor de keuken gezaaid worden: de wortels zyn warmer, dan de gemeene raapen. De Zaaden hebben eenen bitteragtigen ſmaak, verzeld van eenen zwakken ſpeceryagtigen geur: men heeft eene menigte van kragten aan dezelven toegeſchreven, als die van een verdunnend (*i*), afvagend (*k*), verdryvend (*l*) middel en anderen; doch tegenwoordig zyn ze van geen ander gebruik in de Geneeskunſt, dan, als een inmengſel in de *Theriaca*.

NAPI SYLVESTRIS *ſemen*: *Napi ſylveſtris*. C. B. Raapen; het zaad 'er van.

Dit verſchilt van 't voorgaande weinig anders, dan dat het kleiner is: het groeit in 't wilde op de dyken en onder het koorn. Het zaad van deeze ſoorte is heeter en prikkelender, dan van de voorgaande, die in de tuinen groeit: nogthans is het eenigſte gebruik, waar toe het gebezigd wordt, de bereiding van Olie, die Raapolie genoemd wordt; welke verkreegen wordt, door het zaad te ſtampen en te perſſen: eene groote menigte deezer plante wordt in 't eiland *Ely* tot dat gebruik geteeld.

NARDUS CELTICA: *Radix Nardi Celticæ Dioſcoridis*. C. B. *Valerianæ Celticæ Tourn.* Celtiſche Nardus [L. E.], de wortel, welke van de Alpiſche enz. bergen gebragt wordt.

Deeze wortel beſtaat uit eene groote menigte vezelen, die aan 't onderſte deel van de ſteelen hangen; deeze laatſten zyn overdekt met dunne geele ſchillen; de overblyfſelen der verwelkte bladeren.

NARDUS INDICA [L. E.]: *Nardus Indica*, *quæ ſpica*, *ſpica Nardi*, & *ſpica Indica officinarum*. C. B. Indiaanſche Nardus, of Spyknardus, die uit Ooſtindiën gebragt wordt.

Dit is een verſaameling van kleine vezels uit een hoofd, en digt in een gevlogten, zoo dat ze een bos van omtrent een vinger dik uitmaaken, met eenige kleine draaden aan het tegenovergeſtelde einde van 't hoofd. De ſaamengevlogten vezelen, (welken juiſt de deelen

(*b*) *Tinctura officinalis.* (*i*) *Attenuans.* (*k*) *Detergens.* (*l*) *Alexipharmacum.*

len zyn, die tot geneeskundig gebruik gekozen worden) worden by sommigen gehouden voor het hoofd, of het topeinde van de plant, by anderen voor den wortel: doch zy schynen eer de overblyfselen der verwelkte steelen, of de ribben van de bladeren te zyn: want somtyds worden 'er geheele bladeren en stukken van steelen onder gevonden: ook gebeurt het wel dat men veele bossen, uit eenen wortel voortgekomen, aantreft.

Beide soorten van *Nardus* hebben eenen heeten, prikkelenden, bitteragtigen smaak, en eenen sterken, niet zeer aangenaamen reuk. Zy versterken de Maag (*m*), en breeken winden (*n*); en worden gezegd verdryvende (*o*), pisdryvende (*p*), en de maandstonden bevorderende (*q*) te zyn: thans worden ze alleen gebruikt als inmengsels in de *Mithridaat* en *Theriaca*.

NASTURTII AQUATICI *folia*: *Nasturtii aquatici supini*. C. B. Waterkers; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit in beeken, slooten en klaare stilstaande wateren; derzelver bladeren blyven het gantsche Jaar door groen, maar zyn in de Lente in de grootste volkomenheid. Zy hebben eenen levendigen prikkelenden reuk (als ze tusschen de vingers gevreeven worden) en eenen scherpen smaak, gelykende naar dien van Lepelblad (*r*), maar zwakker. Wat derzelver kragten aangaat; zoo behooren ze onder de zagtste openende middelen tegen de scheurbuik (*s*). *Hoffman* heeft een zeer groot gevoelen van deeze plant, en pryst ze aan, als van eene zonderlinge uitwerkinge, om de doorstraaling te bevorderen, de Ingewanden te versterken, verstoppingen der klieren te openen, de afscheidinge der vogten voort te zetten, en het bloed en de sappen te zuiveren: tot deeze oogmerken kan men het uitgeperste sap, welk den byzonderen smaak en de prikkelende kragt van 't kruid bevat, tot de gifte van een once of twee, inneemen, en eenen langen tyd vervolgen te gebruiken. Het sap is een inmengsel, in de sappen tegen de scheurbuik (*t*) der winkels.

NASTURTII HORTENSIS *folia*, *semen*: *Nasturtii seu hortensis tenuiter divisi Morison*. Tuinkers, de bladeren en het zaad 'er van. [E.]

De bladeren van de Tuinkers leveren eene goede salade uit voor scheurbuikagtige gestellen: in smaak en geneeskragten komen ze met de voorgaande overeen, maar zyn veel zwakker. Ook zyn de zaaden heel veel scherper dan de bladeren.

NEPETÆ *folia*: *Menthæ catariæ vulgaris & majoris*. C. B. Nip, of kattenkruid; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant wordt doorgaands in onze tuinen gekweekt, en wordt somtyds ook in 't wilde onder de heggen en op drooge dyken gevonden. Het is eene middelmatig speceryagtige plant, van eenen sterken reuk, niet kwaalyk naar een mengsel van Munte en Poly gelykende; welker kragten zy mede deelagtig is.

NEPHRITICUM LIGNUM: *Lignum peregrinum, aquam cæruleam reddens*. C. B. Graveel-hout, blaauw zandelhout.

Dit is een Amerikaansch hout, dat in groote, vaste en zwaare stukken tot ons gebragt wordt; het is zonder kwasten, van eene witte, of bleek geele kleur, van buiten, en donkerkleurig of roodagtig van binnen: de bast wordt doorgaans wech geworpen. Dit hout geeft aan water, of verbeeterden geest van wyn een donker aftreksel, vertoonende, als het tusschen het oog en 't licht geplaatst wordt, eene goudkleur, en in andere plaatsingen eene blaauwe: somtyds worden 'er wel stukken van ander hout onder dit vermengd, welken alleen eene geele kleur aan 't water geeven. Het Graveel hout heeft naauwelyks eenigen reuk, en zeer weinig smaak. Het wordt aangepreezen in moeijelykheid van pisloozinge, Nierpynen

(*m*) *Stomachicæ*. (*n*) *Carminantes*. (*o*) *Alexipharmacæ*. (*p*) *Diureticæ*. (*q*) *Emmenagogica*. (*r*) *Cochleario*. (*s*) *Aperientia antiscorbutica*. (*t*) *Succi scorbutici*.

pynen (*v*), en in alle de ongemakken van de Nieren en waterwegen; en wordt gezegd dit byzonder voordeel te hebben; dat het de deelen niet verhit of beledigt, gelyk de andere en heete pisdryvende middelen doen. De Beoeffenaars der Geneeskunst hebben deeze kragten nogthans niet bewaarheid gevonden door de ondervindinge.

NICOTIANÆ *folia*: *Nicotianæ latifoliæ majoris*. C. B. Tabak; de bladeren 'er van: [L. E.] Deeze plant is eerst omtrent het Jaar 1560. in *Europa* gebragt uit het eiland *Tabago* in *Amerika*; en wordt nu tot geneeskundig gebruik in onze Tuinen gekweekt: de bladeren zyn omtrent twee voeten lang, van eene bleek groene kleur, als ze versch zyn; en als ze zorgvuldig gedroogd worden, van eene levendig geelagtige. Zy hebben eenen sterken onaangenaamen reuk, gelyk die van de verdoovende planten (*x*); en eenen zeer scherpen brandenden smaak. Inwendig ingenoomen zyn ze zeer geweldig buikzuiverende en braaking verwekkende (*y*), veroorzaakende meestentyd ondraaglyke maagpyn en benaauwdheid (*z*). Door het kooken van dezelven in water, wordt derzelver geweldigheid verzagt, en ten laatste vernietigd: een uittreksel, door lang kooken gemaakt, wordt door *Stahl* aangepreezen, gelyk ook door andere Duitsche Geneesheeren, als een veilig en zeer kragtig openend, borstontlastend (*a*), afvagend enz. middel; doch dit geneesmiddel, welk zeer gering en onzeker van kragt is, is by ons nooit in achting gekomen. Tabak wordt somtyds uitwendig gebruikt in zalven, om ongedierten van de huid te verdryven, oude zweeren te geneezen enz. Met azyn of brandewyn tot eenen klomp gestampt, is het somtyds van dienst bevonden om harde gezwellen van de hypochondrische ryken te verdryven; een bericht van twee zulke gevallen, hier door geneezen, wordt opgegeeven in de Edinburgsche Proeven.

Daar is nog een andere soorte van Tabak, die in 't wilde op mesthoopen in verscheidene deelen van *Engeland* gevonden wordt: deeze wordt door *Baubine Nicotiana minor* en door *Gerard*, *Hyoscyamus luteus* genoemd. Zy schynt overeen te komen met de hyoscyamus hier voor gemeld, alhoewel (zoo als *Dale* ons bericht) op onze markten dikwils ondergestoken voor de waare Tabak; van welke zy wel kan onderscheiden worden, door dien de bladeren veel kleiner zyn, en de bloemen niet roodagtig, als die van de winkel soorte, maar van eene geelagtig groene kleur.

NIGELLÆ *semen*: *Nigellæ flore minore simplici candido*. C. B. Feukelbloem; het zaad 'er van.

Deeze plant wordt jaarlyks in sommigen van onze Tuinen gezaaid; het zaad, dat meest in achting is, wordt uit *Italien* gebragt. Zy hebben eenen sterken niet onaangenaamen reuk; en eenen bitteragtigen eenigzins smeerigen onaangenaamen smaak. Zy worden aangepreezen, als openende, pisdryvende (*b*) enz. maar zyn al lange vreemd geweest in de praktyk, en worden van sommigen verdacht gehouden van schadelyke hoedanigheden.

NITRUM [L. E.] Salpeter, Steenzout; een Zout, dat, in *Persien* en *Oostindien*, uit zekere Aarden, die aan de zyden der bergen liggen, getrokken wordt; en door kunst wordt voortgebragt, in sommige deelen van *Europa*, uit groeijende en dierlyke stoffen, die saamen rotten (met byvoeging van kalk en asch) en eenen geruimen tyd aan de lucht worden bloot gesteld, zonder het bykomen van welke, de Salpeter nooit voortgebragt wordt: het Zout dat uit de Aarden, enz. getrokken wordt, door middel van water, wordt gezuiverd door kleinzinge en kryftalmaakinge.

Het zuivere Steenzout ontbindt in omtrent zesmaal deszelfs gewigt van water, en stremt wederom te saamen tot doorschynend kryftal zonder kleur; derzelver gedaante is die van een zeshoekigen kantzuil (*c*), eindigende met een punt van even zoo veele zyden. Het smelt gereedelyk in het vuur, en op het aanraaken van

(*v*) *Dolores nephritici*. (*x*) *Plantæ narcoticæ*. (*y*) *Cathartica & emetica*. (*z*) *Anxietates cardialgicæ*. (*a*) *Expectorantia*. (*b*) *Aperientia, diuretia*. (*c*) *Prisma hexagonale*.

van brandstoffe verbrandt het met eene heldere vlamme en groot gedruis; en, na dat de slag over is, vindt men eene groote menigte van loogzout (*d*) overgebleven te zyn. De smaak van Salpeter is scherp, doordringend en bitteragtig, verzeld met een zeker gevoel van koude.

Salpeter is een vermaard geneesmiddel en van veel gebruik in verscheidene ziekten. Behalven de openende hoedanigheid der onzydige zouten (*e*) in 't algemeen, heeft het klaarblykelyk eene verkoelende kragt, waar door het dorst lest en de hitte der koortsen maatigt, en de sterke beweegingen van 't bloed doet bedaaren: het heeft een groot voordeel boven de verkoelende geneesmiddelen, die van eenen zuuren aart zyn, dat het de dierlyke sappen niet doet stremmen; ja bloed, dat door alle de delfstoffelyke zuuren (*f*), en melk, enz. door allerly zuuren, gestremd is, wordt door Salpeter dunder gemaakt, en voor 't stremmen bewaard: desniettegenstaande verdikt het de dunne weiagtige, scherpe vogten eenigzins, en maakt van dezelven een eenvormig mengsel met zulken, die dikker en lymiger zyn; hier door belettende, dat de eersten geene kwaade gevolgen hebben, gelyk ze anders zouden hebben; alhoewel het, gelyk *Juncker* meent, geene eigenschap heeft, om de scherpheid inderdaad te verstompen. Dit Geneesmiddel bevordert meestentyds de pis; somtyds maakt het zagtelyk openlyf; maar in koude slymige gestellen, heeft het zeer zelden deeze uitwerkingen, al wordt het met groote giften ingegeeven: Buikloopen, die uit al te groote scherpheid van de gal, of ontsteeking der darmen voortkomen, worden 'er door gestuit: in galagtige en koortsagtige ziekten veroorzaakt het doorgaands zweet; maar in kwaadaartige gevallen, wanneer de pols langzaam, en de kragt verlooren is, vertraagt het deeze heilzaame ontlasting, en de uitbreeking van uitslag (*g*).

Doctor *Stahl* heeft eene opzettelyke verhandeling over de geneeskragten van *Salpeter* geschreeven; in welke hy ons, uit zyne eigene ondervindinge bericht, dat dit Zout, in de Gorgeldranken voor ontsteeking van de keel in scherpe koortsen gebruikt, 'er bygevoegd, de kwylagtige vogtigheid, op het verhemelte en de keel, verdikt, tot de dikte van een slym, welk dezelven eenen langen tyd vogtig houdt; daar de droogheid van den mond, zoo 'er geen Salpeter bygedaan is, anders schielyk wederkeert: dat het voorzigtig gebruik van Salpeter, in graveel pynen (*h*), van meer dienst is, dan eenig van de menigvuldige geneesmiddelen, welken in deeze ziekte pleegen aangepreezen te worden: dat de Salpeter groote verligting geeft in hitte van de pis, het zy eenvoudig, het zy door venus besmettinge veroorzaakt; dat het van grooten dienst is in ontsteekende pynen van 't hoofd, de oogen, ooren, tanden enz. in alle roosagtige aandoeningen (*i*), het zy byzondere, of algemeene, en insgelyks in langdurige ylhoofdigheden (*k*); dat het Steenzout met opslorpende (*l*), en zweetverwekkende (*m*) middelen vermengd, in buikloopen, welken in de peperkoortsen (*n*) voorvallen, de beste uitwerkingen heeft; dewyl het altoos den loop stopt, of de ontlasting heilzaam maakt; dat het in Buikloopen (*o*), die by de kinderpokjes voorvallen, met het zelfde goed gevolg gebruikt is; want twee giften, of ten hoogsten drie (bestaande elke uit twee, drie of vier greinen, naar de jaaren enz. van den Lyder) om de twee of drie uuren ingegeeven, stoppen den loop, na dat de *Bezoar* poeders zoo wel met, als zonder *Opium*, te vergeefs gebruikt zyn. Dezelfde Schryver pryst dit Zout ook aan als een geneesmiddel van zonderlingen dienst, in het Bort (*p*), verzeld met groote benaauwdheden en hitte van 't bloed; in de winderige stuipagtige hartbrandingen, die zoo gemeen zyn by miltzugtige menschen; en in het verlies van eetlust, in walging, braaking enz. waar mede jichtige menschen somtyds te worstelen hebben, wegens de pyn aan de Voeten, enz. die 'er schielyk door bedaart. In gevallen van deeze laatste

(*d*) *Sal alcalinum.* (*e*) *Sales neutrales.* (*f*) *Acida mineralia.* (*g*) *Exanthemata.* (*h*) *Dolores nephritici.* (*i*) *Adfectiones erysipelosæ.* (*k*) *Deliria chronicalia.* (*l*) *Absorbentia.* (*m*) *Diaphoretica.* (*n*) *Febres petechiales.* (*o*) *Diarrhœæ.* (*p*) *Cholera.*

ste soorte, vereischt het gebruik van Salpeter zekerlyk groote omzigtigheid, alhoewel de Schryver ons verzekert, dat 'er geene kwaade gevolgen van te vreezen zyn. Desniettegenstaande merkt hy aan, dat het in de Teering (q), en aandoeningen van zweeren, bevonden is van geenen dienst te zyn; en dat men zich gevolglyk in deeze ongemakken van deszelfs gebruik moge onthouden. En inderdaad wordt het, in ziekten van de Longe in 't gemeen eêr schadelyk, dan voordeelig gehouden.

De gewoone gifte van dit geneesmiddel is, by ons, van twee of drie greinen tot een scrupel; alhoewel het met groote veiligheid, en doorgaands met meer voordeel, in grooter' hoeveelheid moge ingegeeven worden: het eenigste ongemak 'er van is, dat het een weinig ongemakkelyk in de maag kan liggen. Eenigen hebben verzekerd, dat dit Zout half zyn gewigt van wateragtige vogtigheid door smeltinge verlieft, en dat gevolglyk een deel van gesmolten Salpeter gelyk is aan twee van de Crystallen; maar het bleek niet, by verscheidene naauwkeurige proeven, dat het een twintigste deel van zyn gewigt verloor. De winkel bereidingen van Salpeter zyn, een kooksel of ontbinding in water [E.], en koekjes [L.]. Een invreetende zuure Geest (r) wordt 'er ook uit getrokken; zie II. DEEL. VIII. HOOFDST. 3. *Afd.* Insgelyks wordt het gebruikt in de bewerking van bergstoffelyke lichaamen, om derzelver kalkbranding, of derzelver uitbranding van de ontvlambaare stoffe te bevorderen.

NUMMULARIÆ *folia: Lysimachiæ humifusæ, folio rotundiore, flore luteo Tourn.* Penningkruid, Duizendkruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit van zelfs in vogtige wateri- ge plaatsen, en kruipt over den grond, met twee kleine rondagtige bladeren aan elk lid. Derzelver smaak is eenigzins saamentrekkend, en zeer weinig zuur: hierom staan ze by *Boerhaave* aangepreezen, in de heete scheurbuik, en in de Bloedvloeijingen der Baarmoeder, en andere bloedvloeijingen. Maar derzelver uitwerkingen zyn zoo gering, dat men in de gemeene praktyk 'er geen acht op slaat.

NUX MOSCHATA [L. E.]. *Nux moschata fructu rotundo.* C. B. Nootmusschaat; de kern van een rondagtige Noot, welke in Oostindien groeit.

Deeze Noot is van buiten bedekt met eene vleeschagtige schil, gelyk die van een Walnoot, welke zich van zelfs opent als de Noot ryp wordt; onmiddelyk hier onder ligt de Foelie, (zie het Artikel MACIS) welke een soort van netwys bekleedsel maakt; door de spleeten van 't welke eene harde houtagtige schil te voorschyn komt, welke de noot in zich besluit. Deeze Nooten zyn al lange in gebruik geweest, zoo wel in de spyzen als tot geneeskundige oogmerken, en met recht aangemerkt, als eene heete en aangenaame specery. Ook onderstelt men, dat ze eene saamentrekkende kragt hebben; en worden daarom tot dit oogmerk in Buikloopen (s), en Roodeloopen (t) gebruikt. Men zegt, dat derzelver saamentrekkende kragt, door ze te zengen, vermeerderd wordt, maar dit blykt niet uit den smaak: deeze behandeling berooft de specery zekerlyk, voor een gedeelte, van haare beste Olie, en maakt ze daar door zwakker tot eenig goed oogmerk; en als wy uit overeenkomst mogen redekavelen, zoo verlieft zy ook van haare saamentrekkende kragt.

Nootmusschaaten, met water gedistilleerd, leeveren eene groote menigte wezendlyke Olie uit, welke in geur naar de specery zelve gelykt; na de distilleering vindt men, dat 'er eene smaakelooze vetagtige stoffe op het water dryft: het afkooksel, verdikt zynde, geeft een uittreksel van eenen vetagtigen, zeer weinig bitteragtigen smaak, en met weinig of geene saamentrekkinge. Verbeeterde Geest van wyn trekt, door opgietinge (v), alle de kragt van Nootmusschaaten uit, en heft zeer weinig van dezelven op in distilleeringe: hier van daan bezitten de geestryke Uittreksels den geur der specerye in eenen uitmuntenden graad.

Nootmusschaaten leeveren in het persen (de pers-

(q) *Phthisis.* (r) *Spiritus acidus corrosivus.* (s) *Diarrhaæ.* (t) *Dysenteriæ.* (v) *Infusio.*

pers heet gemaakt zynde) eene groote menigte van klaare geele olie uit, welke in het koud worden tot de vastheid van smeer bestolt. In de winkels ontmoet men drie soorten van vetagtige zelfstandigheden, die Olie van Foelie genoemd worden, alhoewel ze inderdaad uit Nootmusschaaten geperst zyn. De beste wordt uit Oostindien gebragt, in steene potten; en deeze is van eene dikke vastheid, heeft de kleur van Foelie, en eenen aangenaamen welriekenden reuk: de tweede soorte, welke bleeker van kleur en veel minder in hoedanigheid is, komt uit Holland, in vaste klompen, die doorgaands plat en van eene vierkante gedaante zyn: de derde, welke de slegtste van allen is, en gemeenlyk slegte olie van foelie genoemd wordt, is een saamenmengsel van Talk (*x*), Palmolie, en dergelyken, met een weinig oprechte olie van Nootemusschaat geurig gemaakt. Deeze Olien geeven al dat gedeelte, waarin derzelver speceryagtige geur bestaat, in distilleeringe, aan water over, en door opgietinge aan Geest van wyn: en zoo wel het gedistilleerde vogt, als het geestryk aftreksel van dezelven, gelyken in hoedanigheid zeer naar die, welke onmiddelyk van de Nootmusschaat bereid worden.

De Winkelbereidingen van Nootmusschaat zyn, een geestryk water, wezendlyke Olie, en de Nooten in zelfstandigheid gebraaden. [L.]. De Nootmusschaat zelve wordt in het saamengesteld mirkswortel water (*y*), in den saamengestelden geest van Lavendel (*z*), in het hartsterkend Conserf (*a*), in de maagversterkende koekjes (*b*), en de syroop van Rhynbezien [L.]; derzelver wezendlyke Olie, in den vluggen speceryagtigen geest (*c*) [L.], en de uitgeperste Olie in de *Mithridaat* en de *Theriaca*, in de maag- en hoofd-pleisters (*d*) [L.], en den hoofd-balsem; [E.] gebruikt.

NUX PISTACHIA: *Nucleus è fructu Pistaciæ Raii.* Pistasjes, Fisticen.

Dit is eene middelmaatig groote noot, die een kern van eene bleek groene kleur, met eene roodagtige huid overdekt, in zich bevat. De boom, die dezelve voortbrengt, groeit van zelve in *Persien*, *Arabien*, en op verscheidene eilanden van den *Archipel*: hy kan de koude van onze eigene luchtstreek ook wel verdragen, in zoo verre, dat hy vrugten voortgebragt heeft, die niet minder waren, dan die van buitenslands ingebragt worden. De *Pistasjes* nooten hebben een aangenaamen, zoeten, vetagtigen smaak, gelykende naar dien van Amandelen. Zy worden in den rang der zenuwversterkende middelen (*e*) geplaatst, en van sommigen veel geacht in zekere zwakheden, en in vermagerde gestellen.

NYMPHÆÆ ALBÆ *radix*, *flores*: *Nymphææ albæ majoris.* C. B. Witte Waterlelie; de wortel en bloemen 'er van. [E.]

Deeze plant groeit in rivieren en groote meeren, bloeijende doorgaands in Juny. De Wortels en bloemen hebben eenen wrangen, bitteragtigen lymigen smaak; (de bloemen zyn zoo wrang niet) en als ze versch zyn, eenen onaangenaamen reuk, welke in eene groote maate door het droogen verlooren wordt: zy worden aangepreezen in buikloopen, zaadloopen en dergelyke ongemakken. De wortels worden van sommigen gehouden voor in eenen uitneemenden graad verdoovende (*f*) te zyn; doch op geen heel goed fondament. *Lindestolpe* onderrecht ons, dat, in sommige deelen van Zweden, dezelven in tyden van schaarsheid, als voedsel gebruikt worden; en niet ongezond bevonden zyn.

OCHRA. Geel Oker: een zagt vryfbaar yzer-Erts, van eene geele kleur, dat in verscheidene deelen van *Engeland* gedolven wordt. Het bezit de kragten van de kalken van yzer en *hæmatites* steen; maar in zulk eenen lagen trap, dat de winkels het met recht verworpen hebben: deszelfs voornaamste gebruik is, als een blanketsel.

OCIMI

(*x*) *Sevum.* (*y*) *Aqua Raphani rusticani composita.* (*z*) *Spiritus compositus Lavendulæ.* (*a*) *Confectio cordialis.* (*b*) *Troches cardialgicæ.* (*c*) *Spiritus volatilis aromaticus.* (*d*) *Emplastra stomachica & cephalica.* (*e*) *Analeptica.* (*f*) *Narcoticæ.*

OCIMI *folia*: *Ocimi vulgatioris.* C. B. Bafilicum; de bladeren 'er van. [E.]

Dit is een kleine plant, die jaarlyks in onze Tuinen gekweekt wordt: zy bloeit in Juny en July, en brengt haare zaaden in Auguftus voort; maar brengtze, in dit land, zelden tot volkomenheid. De bladeren hebben eenen zagten, eenigzins heeten fmaak; en als ze gevreeven worden een fterken onaangenaamen reuk, welke, door matig te droogen, aangenaamer wordt. Zy worden gezegd de lymige en taaije flymen te verdunnen, de borftontlaftingen, en de affcheidingen der baarmoeder te bevorderen; doch men heeft al in eenen geruimen tyd 'er geen werk van gemaakt in de praktyk.

OLIVÆ *earumque oleum*: *Fructus oleæ fativæ.* C. B. De Olyfboom; de vrugt [E.], en derzelver Olie. [L. E.].

Deeze boom waft in de zuider deelen van *Frankryk*, in *Spanje*, *Italien* en andere warme landen: by ons wordt hy doorgaands in de Oranjerieën by de liefhebbers bewaard; hoewel hy de gemeene winters in de open lucht wel verdragen kan, en zeer goede vrugten voortbrengt.

De Olyven hebben een fcherpen, bitteren, en ten uiterften onaangenaamen fmaak: in pekel gelegd (gelyk wy ze van buitenslands krygen) zyn ze zoo onaangenaam niet; de Olyven van *Luca*, die kleiner zyn, dan de anderen, hebben den zwakften fmaak; de *Spaanfche* of grootften, den fterkften; die van *Provence*, welke van eene middelbaare grootte zyn, worden in 't algemeen het meeft geacht.

De Olie, die men van deeze vrugt verkrygt, heeft geenen byzonderen reuk nog fmaak, en verfchilt niet heel veel van amandel Olie. De Schryvers fpreeken van twee foorten deezer Olie, de eene, welke uit de olyven geperft wordt, als ze volkomen ryp zyn, welke onze gemeene olyfolie is; de andere eer ze ryp geworden zyn; deeze laatfte wordt *Oleum immaturum* en *omphacinum* (onrype en Verjuisolie) genoemd. Doch in de Winkels zal men niets onder dien naam aantreffen; en *Lemery* verzekert, dat 'er zulk een Olie niet is; dewyl onrype Olyven alleen een lymig fap in 't perfen uitleeveren. Van de rype vrugten worden twee of drie foorten verkreegen, die in trap van zuiverheid verfchillen: de zuiverfte vloeit 'er uit door eene ligte perfinge; de overige droeffem, heet gemaakt en fterker geperft zynde, leevert een minder' foort uit, met eenig grondfop op den bodem, genaamd *amurca.* Alle deeze Olien bevatten een groot deel wateragtige vogtigheid, en eene flymige zelfftandigheid; waar door ze aan verrotting onderworpen zyn: om dit voor te koomen, doen de Bereiders 'er wat Zeezout by, welk de wateragtige en flymagtige deelen opneemende, met dezelven naa den grond zinkt; door dit middel wordt de Olie gelykvormiger, en gevolglyk zoo vatbaar niet voor verandering. In de overvoering tot ons, wordt het zout fomtyds, door het fchudden van 't fchip, van den bodem naa boven gedreven, vermengt zich met dezelve, en blyft in dezelve hangen; dewyl ze in onze kouder luchtftreek te dik wordt, om geheel en al te bezinken; en hier van daan heeft men fomtyds Oliën, die duidelyk eenen zoutagtigen fmaak hebben. Olyfolie wordt in den enkelen Balfem van zwavel gebruikt, in Locatelli's Balfem, en verfcheidene Zalven. Tot dit laatfte oogmerk wordt ze meer gebruikt, dan de andere uitgeperfte Olien, doch zeldzaamer tot inwendige gebruiken.

OLIBANUM [L. E.] eene Gomhars, die uit *Turkyen* en *Ooftindien* gebragt wordt, doorgaands in droppels of traanen, gelyk die van de Maftik; maar grooter; van eene bleekgeele, en fomtyds van eene roodagtige kleur; eenen middelmaatig prikkelenden fmaak, en eenen fterken niet zeer aangenaamen reuk. Deeze drogery heeft veele verfchillende naamen gekregen, naar derzelver verfchillende gedaanten: de enkele traanen worden *Olibanum* genoemd, of *thus* (g): als 'er twee faamengevoegd zyn, zyn ze *thus mafculinum* (h) genaamd geweeft; en als 'er twee zeer groote waren, *thus fœmininum* (i); fomtyds worden

(g) Wierook. (h) Mannetjes wierook. (i) Wyfjes wierook.

den 'er vier of vyf, omtrent zoo groot als Hazenooten, hangende aan een ſtuk van den baſt van den boom, uit welken zy vloeijen, gevonden; en deezen heeft men *thus corticoſum* (*k*) genoemd; het fynſte poeder, welk in 't overbrengen van de traanen vryft, *mica thuris* (*l*), en het grofſte poeder *manna thuris* (*m*). Deeze Drogery is echter in geene van zyne ſtaaten dat geen, welk men tegenwoordig *thus* of wierook noemt in de Winkels (zie het Artikel van Thus.).

Olibanum beſtaat uit omtrent gelyke deelen van eene gomagtige en harsagtige zelfſtandigheid; de eerſte wordt in water, de andere in verbeeterden Geeſt van wyn ontbonden. Ten aanzien van derzelver kragten, heeft men eene groote meenigte aan dezelve toegeſchreven, byzonderlyk in ziekten van 't hoofd, en de borſt, in bloedſpuwingen (*n*), en in buikloopen, en vloeijingen van de baarmoeder: doch derzelver wezendlyke uitwerkingen beantwoorden op verre na niet aan de beloften der Aanpryzers. *Riverius*, zegt men, heeft groote ondervinding gehad van derzelver goede uitwerkingen in zydweeën (*o*), byzonderlyk in aanſteekende: hy ordonneert, dat men eenen uitgeholden appel zal vullen met een drachma *Olibanum*, en dan denzelven onder de aſſche bedekt zal braaden; en dit moet in eene gifte genomen worden, drie oncen Carduus water daar op gedronken, en de Lyder warm in 't bed gehouden worden: in eenen korten tyd, zegt hy, zal 'er of een overvloedig zweet, of een zagte buikloop volgen, welk de ziekte zal wegneemen.

Geoffroy bericht ons, dat hy menigmaal, met goed gevolg, van dit geneesmiddel gebruik gemaakt heeft met eene aderlaating; maar erkent ook, dat het ſomtyds gemiſt heeft. *Olibanum* is een inmengſel, in de *pulvis è ſuccino*, *theriaca* [L.], *Confectio japonica*, *pilulæ ex Olibano*, en *emplaſtrum defenſivum*. [E.].

ONONIDIS, *Anonidis, ſive Areſtæ bovis radix: Anonidis ſpinoſæ flore purpureo.* C. B. Stalkruid, Prangwortel, Oſſe-breek; de wortel 'er van. [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op woeſte gronden en drooge velden. De Wortel heeft eenen onaangenaamen reuk, en een' walgenden zoetagtigen ſmaak: hy ſtaat aangepreezen als een openend en pisdryvend middel (*p*); doch is by ons nooit in achtinge geweeſt.

OPHIOGLOSSI *folium: Ophioglosſi vulgati.* C. B. Adderstong; de bladeren 'er van.

De plant heeft maar alleen één blad, met eenen ſlappen ſteel, die van den grond derzelve opſchiet, aan de kanten getandt is, en geacht wordt naar de tong van een Adder te gelyken: zy groeit in 't wilde in vogtige weiden. Men heeft naauwlyks eenige andere kragt aan dezelve toegeſchreeven, dan dat ze wonden heelt (*q*).

OPIUM [L. E.] Heulſap; het verdikte melkagtig ſap van de Maankoppen, (zie Papaver).

Dit ſap is tot nog toe niet in groote menigte, in *Europa*, verſaameld; want *Perſien*, *Egypten*, en eenige andere Provincien van *Aſia*, hebben ons tot nu toe van deeze gerieflykheid voorzien: en in deeze Landen worden groote menigten van Maankoppen tot dat einde aangekweekt.

De *Opium*, die omtrent *Theben* in Egypte bereid wordt, en hierom *Thebaanſche* genoemd, wordt doorgaands voor de beſte gehouden; doch deeze is thans niet onderſcheiden van die van andere plaatſen. Dit ſap wordt in koeken of bladen tot ons gebragt, die overdekt zyn met bladeren en ſteelen van planten, op dat ze niet op elkanderen ſtikken: zy zyn van eene vaſte geſteldheid, nogthans eenigzins zagtagtig en taai, van eene roodagtig bruine kleur in den klomp, en als die tot poeder gemaakt wordt geel; van eenen zwakken onaangenaamen reuk, en eenen bitteragtigen ſmaak, die verzeld is van eene ſteekende hitte en ſcherpheid.

De algemeene uitwerkingen van dit geneesmiddel

(*k*) Baſt wierook. (*l*) Kruim van wierook. (*m*) Manna van wierook. (*n*) *Hæmoptoes.* (*o*) *Pleuritides.* (*p*) *Aperiens & diureticum.* (*q*) *Vulnerarium.*

middel zyn, de vaste deelen te verslappen, en dezelven minder gevoelig voor prikkeling te maaken; de geesten te vervrolyken, pyn te stillen, slaap te verwekken, doorstraaling en zweet te bevorderen; maar alle andere ontlastingen te stuiten. Als deszelfs werking, over is, keeren de pyn en andere toevallen, welken het voor een tyd gestild heeft, weder; en gemeenlyk met meer geweld dan te vooren, ten zy de oorzaak, die dezelven verwekt heeft, door 't zweeten (r) of de verslapping, die 'er gemaakt is, wech genomen zy.

De werking van *Opium* is doorgaands verzeld van eene langzaame, maar sterke en volle pols, eene droogheid van den mond, roodheid en ligte jeuking van de huid; en gevolgd van eenen trap van walging, bezwaarlykheid van ademhaaling, traagheid der geesten, en eene zwakke flaauwe pols. De voornaamste aanwyzingen (s) van *Opium* zyn, groote slapeloosheid, onmaatige ontlastingen, die uit scherpheid en prikkeling (der vogten) ontstaan, krampen of stuipagtige trekkingen (t) der zenuwen, en geweldige pynen van byna allerly soorte. In deeze gevallen, geeven de *Opiaten*, ten minste voor eenigen tyd, verligting en gelegenheid aan andere geneesmiddelen, die eigentlyk aangewend worden, om de uitwerking te weeg te brengen.

De *Opium* verydelt somtyds het oogmerk van den Geneesheer, en, in plaatse van rust te bezorgen, veroorzaakt groote benaauwdheden, braaking enz. Op een volle maag ingenoomen, doet het dikwyls braaken; als de Lyder door onmaatige ontlastingen uitgeput is, veroorzaakt het doorgaands groote traagheid. Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat het veel kragtiger werkt in menschen van een slap gestel, dan in de tegengestelde omstandigheden; terwyl het de onnatuurlyke ontlastingen, die uit prikkelinge voortkomen, nuttiglyk stuit, zoo is het nadeelig in die, welken uit eene tegengestelde oorzaak ontstaan, als in de smeltende Buikloopen (v), die met de uitdroogende koortsen (x) verzeld gaan. Door verslappinge, spanninge wech te neemen, en eene verlamming (y) van byzondere deelen te veroorzaaken, bevordert het menigmaal de ontlastingen, waar in deeze deelen betrokken zyn. *Boerhaave* merkt aan dat het somtyds de pisleiders (z) bekwaam maakt, om zelfs aan den steen eenen gemakkelyken uitgang te verleenen; maar deeze uitwerking is geenszins bestendig.

Met opzigt tot de gifte van *Opium*; zoo is een grein doorgaands genoeg, en dikwyls te veel; onzinnige menschen, en zulken, die lange gewoon geweest zyn 't zelve te gebruiken, moeten drie of meer greinen hebben, om eene goede uitwerking te bekomen. By de Oostersche Volkeren, die eene hebbelykheid tot deszelfs gebruik hebben, is een drachma slegts eene maatige gifte. *Garcias* verhaalt, dat hy iemand gekend heeft, die dagelyks tien drachmaas gebruikte. Zulken, die lange aan deszelfs gebruik gewend zyn, moeten, op het nalaaten van 't zelve, met groote loomheid, flaauwheid, en benaauwdheid worstelen; welken verligt worden, wanneer ze hunne toevlugt weêr tot *Opium* neemen, en, in zekere maate, door wyn of geestryke vogten.

Opium wordt gedeeltelyk opgelost in water en verbeeterden geest van wyn; proefgeest, wyn en azyn lossen het geheel en al op; laatende alleen de onreinigheden over. De ontbindingen, in proefgeest en wyn, hebben dezelfde uitwerkingen, als het sap in zelfstandigheid; met dat onderscheid, dat ze zich spoediger in 't lichaam uitbreiden, en minder geschikt zyn om eene walging in de maag na te laaten. Een Aftreksel in verbeeterden geest van wyn gemaakt, wordt gehouden, in eene gelyke gifte, kragtiger te werken, dan de voorgaande vogten: *Geoffroy* bericht ons, uit zyne eigene ondervindinge, dat, terwyl de ontbindingen van water en wyn een aangenaamen gerusten slaap veroorzaakten, een Aftreksel, met zuiveren geest getrokken, eene razerny voor een korten tyd aanbragt. Loogzoutagtige zouten (a) verminderen de slaapverwekkende kragt van dit geneesmiddel: vaste

(r) *Diaphoresis.* (s) *Indicationes.* (t) *Spasmodicæ nervorum contractiones.* (v) *Diarrhæa colliquativæ.* (x) *Febres becticæ.* (y) *Paralysis.* (z) *Ureteres.* (a) *Sales alcalini.*

vaste loogzouten (*b*) maaken het pisdryvende (*c*); terwyl de vluggen (*d*) deszelfs werking voornaamelyk tot de zweetgaaten van de huid bepaalen. Zuuren vernietigen deszelfs kragt byna geheel en al. Veelen hebben getragt eenige vermeende kwaade hoedanigheden deezer drogery te verbeeteren, door dezelve te roosten, door gisting, door lange agtervolgde trekking, door herhaalde ontbindingen, en distilleeringen. Edoch alle deeze bewerkingen, schoon door veele laatere Schryvers aangepreezen, belooven geen byzonder voordeel: zy mogen de *Opium* verzagten; maar door deeze middelen wordt ze nadeelig, om dat ze het geneesmiddel onzeekerer maaken in zyne werkinge, en de gifte onbepaalder.

Opium, uitwendig toegepast, geeft verligting in verscheidene pynen, maar verstompt het deel niet, of maakt het ongevoelig voor de pyn, gelyk sommigen gemeend hebben: ook zegt men, dat het, onmaatig gebruikt zynde, dezelfde kwaade uitwerkingen voortbrengt, als wanneer het inwendig overdaadig ingenomen wordt.

De winkel bereidingen van *Opium* zyn het Thebaische Uittreksel (*e*), of de besmette *Opium*, en een Aftreksel van wyn [L.], en van geest van wyn [E.]. Het is een voornaam inmengsel in verscheidene Samenmengsels, als de pynstillende Elixir (*f*) [L. E.], het slaapverwekkend Aftreksel [E.] (*g*), de pillen van zeep en storax [L.] (*h*), de *Olibanum* en te vrede stellende pillen [E.] (*i*), het saamengestelde poeder van *bolus*, waterlook (*k*), en *amber*, het slikmiddel van waterlook (*l*), het Paulynsche Conserf (*m*), het pynstillend Conserf (*n*), de *Mithridaat*, de *Theriaca* [L.], *Theriaca Edinensis*, het Japonische Conserf (*o*), en den pynstillenden (*p*) balsem [E.].

OPOBALSAMUM [L. E.]. *Balsamum judaicum*, *Syriacum*, *è Meccha*. Opobalsamum, of Balsem van *Gilead*;

Dit is een harsagtig sap, dat uit een' altoos groenen boom, of heester, die in *Arabien* groeit, verkreegen wordt. De beste soorte, die van zelve uit den boom vloeit, is in *Europa* naauwelyks bekend; en de mindere soorten, die gezegd worden, door eene zagte kooking van de bladeren en takken in water, getrokken te zyn, worden zeer zelden by ons gezien. De oprechte Opobalsem is, volgens *Alpinus* in 't eerst troebel en wit, van eenen zeer sterken prikkelenden reuk, gelyk die van Terpentyn, maar veel zoeter; en van eenen bitteren scherpen, saamentrekkenden smaak: als hy eenigen tyd bewaard wordt, zoo wordt hy dun, helder, ligt en van eene groenagtige kleur; dan van eene goud-geele; en ten laatsten van de kleur van honich: na dit alles wordt hy dik, als Terpentyn, en verliest veel van zyne welriekendheid. Deeze Balsem is in groote achtinge in de Oostersche Landen; zoo wel als een geneesmiddel, als ook als een welriekende Zalve, en blanketsel. Zyne groote schaarsheid is oorzaak, dat hy onder ons niet in gebruik geraakt is: in de Mithridaat en Theriaca, in welken het, als een inmengsel, is voorgeschreeven, staat het Collegie van *Londen* toe, uitgeperste Olie van Nootmusschaat, in deszelven plaatse te neemen.

OPOPANAX [L. E.]. Angelika sap, of het sap van Panacé-kruid; een saamengestremd gomagtig en harsagtig sap, dat verkregen wordt uit de wortels van eene kroontjesdraagende plant (*q*), *panax pastinacæ folio*. C. B. die in de warmer Landen van zelve groeit; en de koude van deezen wel verdragen kan.

Dit sap wordt uit *Turkyen* gebragt, gelyk ook uit de *Oost-Indiën*, somtyds in ronde droppels of traanen, maar gewoonlyker in onregelmaatige brokken, van buiten van eene roodagtig geele kleur, en met witte spikkels; van binnen, van eene bleeker kleur, en menigmaal gemarmerd met groote witte stukken. Het heeft een byzonderen sterken reuk, en een bitteren, scherpen eenigzins walgenden smaak.

(*b*) *Sales alcalini fixi.* (*c*) *Diureticum.* (*d*) *Volatiles.* (*e*) *Extractum Thebaicum.* (*f*) *Elixir paregoricum.* (*g*) *Tinctura sudorifica.* (*h*) *Pilulæ saponariæ & storacis.* (*i*) *Pilulæ olibani & pacificæ.* (*k*) *Pulvis compositus boli, scordii & succini.* (*l*) *Electuarium scordii.* (*m*) *Confectio paulina.* (*n*) *Philonium.* (*o*) *Japonica confectio.* (*p*) *Balsamum anodynum.* (*q*) *Planta umbellifera.*

fmaak. Deszelfs kragten zyn die van een verdunnend en openend Geneesmiddel (*r*). *Boerhaave* gebruikte het menigmaalen te gelyk met *Ammoniacum* en *Galbanum*, in Miltziekten (*s*), in verftoppingen der Ingewanden van den Onderbuik (*t*), en in opftoppingen der maandelykfche ontlaftingen, uit traagheid van flymige vogten, en gebrek van behoorlyke veerkragt der vafte deelen ontftaan: tot deeze oogmerken is het een nuttig inmengfel in de Gompillen (*v*), en het faamengeftelde poeder van Myrrhe van de *Londenfche Apotheek*; maar wordt niet gebruikt in eenig faamenmengfel van de *Edinburgfche*. Het kan op zich zelfs alleen worden ingegeeven by de gifte van een fcrupel, of van een half drachma: een geheel drachma, wordt in verfcheidene gefteltheden, zagtelyk buikzuiverende bevonden.

ORCHIS, Zie SATYRION.

ORIGANI *folia*: *Origani fylveftris, cunilæ bubulæ Plinii.* C. B. Wilde Marjolein, de bladeren 'er van [L. E.].

Dit kruid wordt in 't wilde op drooge krytagtige bergen gevonden; en in keezelagtige gronden, in verfcheidene deelen van *Engeland*. Het heeft een aangenaamen reuk, en een prikkelenden fmaak, heeter dan die van de tuin marjolein, meer gelykende naar thym; met welke het in kragten fchynt overeen te koomen. Een wezendlyke olie, van het zelve gediftilleerd, wordt in de winkels gehouden.

Daar is nog eene andere foorte van Marjolein, Cretifche (*x*) genaamd, welker bloemen, of liever bloemknoppen fomtyds uit *Candia* tot ons overgebragt worden: deezen hebben eenen aangenaamen fpeceryagtigen geur, een weinig fterker, dan de gemeene foorte.

OROBI *femen*: *Orobi filiquis articulatis, femine majore.* C. B. Waldwikken; het Zaad 'er van:

Deeze plant wordt, hoewel niet zeer veel, in onze tuinen gekweekt. Het Zaad heeft een meelägtigen bitteren onaangenaamen fmaak: zy worden aangepreezen in graveel pynen (*y*), doch zyn al lange vreemd geworden in de praktyk.

ORYZÆ *femen*: [E.] Ryft; het Zaad van den buitenften baft ontdaan.

Dit wordt voornaamelyk overgebragt uit *Carolina*, waar deeze plant in groote menigte geteeld wordt. Het is voedzaam genoeg, en geeft een nuttig voedfel in Buikloopen (*z*), Roodeloopen (*a*) en andere Ziekten, die uit eene dunne fcherpe gefteldheid der fappen ontftaan.

OSTEOCOLLA [E.].

Dit is eene delfftoffelyke Zelfftandigheid, die in veele deelen van *Duitfchland*, gelyk ook in *Engeland* en andere Landen gevonden wordt. Men ontmoet ze gemeenlyk in loffe zandige gronden, daar ze zich van omtrent de oppervlakte uitfpreidt tot eene groote diepte, in verfcheidene takken, gelyk de wortels van een boom: zy heeft eene witagtige kleur, ruuw aan de oppervlakte, en meeften deels of hol van binnen, of opgevuld met eene fyne houdagtige ftoffe, of met vaft hout. Somtyds worden de wortels van levendige boomen veranderd bevonden in deeze foorte van zelfftandigheid. (Zie *Neumanns* Stookkundige Werken, pag. 11. en de Gedenkfchriften van *Berlyn* voor 't Jaar 1748.)

Tot poeder gemaakt, en met water afgefpoeld, fcheidt de *Ofteocolla* zich in twee onderfcheidene Zelfftandigheden; de fynfte ftoffe overgewaffchen, brandt tot levendige kalk; en komt, volgens alle proeven met vergruisden kalkfteen overeen: de grofte ftoffe, die 'er overblyft, is louter zand: het zand en de kalkagtige aarde zyn meeftendeels in eene evenredige hoeveelheid. Uit deeze ontleeding kunnen wy gemakkelyk oordeelen van de kragt, welke van deeze delfftoffe vermaard is, als dat ze Weer (*a**) maakt in gebrookene beenderen.

OXA-

(*r*) *Medicina attenuans & aperiens.* (*s*) *Morbi hypochondriaci.* (*t*) *Vifcera abdominalia.* (*v*) *Pilulæ gummofæ.* (*x*) *Origanum Creticum.* (*y*) *Dolores nephritici.* (*z*) *Diarrhœæ.* (*a*) *Dyfenteriæ.* (*a**) *Callus.*

OXALIS, zie ACETOSA.

OXYACANTHA GALENI, zie BERBERIS.

OXYACANTHA VULGARIS, zie SPINA ALBA.

OXYLAPATHUM, zie LAPATHUM.

PÆONIÆ *radix*, *flores*, *semen*: *Pæoniæ folio nigricante splendido*, *quæ mas*. C. B. *vel Pæoniæ fœminæ flore pleno rubro majore*. C. B. Mannetjes en Wyfjes Peonie-roos; de wortels, bloemen en zaaden 'er van [L. E.].

Deeze planten worden, om de ſchoonheid haarer bloemen in onze tuinen gekweekt; de Wyfjes, welke de grootſte en ſchoonſte is, en om die reden ook de gemeenſte, is de eenigſte, waar van de winkels voorzien zyn. In hoedanigheid is 'er naauwlyks eenig blykbaar verſchil; en daarom gaf het Collegie vryheid, om alle zonder onderſcheid te gebruiken. De Wortels en 't zaad van Peonien, hebben, als ze verſch zyn, een onaangenaamen reuk, nabykomende aan dien van de verdoovende planten (*b*), en eenen eenigzins lymigen ſcherpagtigen ſmaak, met eenen geringen graad van bitterheid en ſaamentrekkinge: ook ontdekken de bladeren eene ſaamentrekkende hoedanigheid, zoo wel in den ſmaak, als door 't veranderen van ontbindingen van ſtaal in eene purpere kleur: de bloemen hebben weinig ſmaak, en eenen zeer zwakken, niet zeer aangenaamen reuk. De deelen, die 't meeſt gebruikt worden in de Geneeskunſt, zyn de wortels en de zaaden. Deezen worden aangemerkt, als verzagtende (*c*), verſterkende (*d*), en eenigzins pynſtillende (*e*); en worden onderſteld eenigzins van dienſt te zyn, in ſommige ſoorten van verſtoppingen, wechknagingen der Ingewanden, heete pis, pyn in de Nieren, en dergelyke ongemakken. De kragt, waar van ze meeſt beroemd zyn, is, die van ſtuiptrekkingen en ſmerten van zenuwtrekking (*f*) te geneezen; en veelen zyn dwaas genoeg geweeſt om te gelooven, dat deeze wortel zulks doen kon, door enkel aan den hals gedragen te worden. De wortel is een inmengſel in het poeder, voor de geenen die vallende ziekte hebben (*g*), van de *Edinburgſche Apotheek*.

PALMÆ *oleum*: *Palmæ foliorum pediculis ſpinoſis*, *fructu pruniformi*, *luteo*, *oleoſa*. *Sloan*. Palm-olie [E.]

Deeze Olie wordt verkreegen uit de pitten van de vrugt van eene ſoorte van Palmboom, die natuurlyk op de kuſt van *Guinea* en de *Kaap-Verdiſche* Eilanden groeit: van deeze plaatſen is dezelve overgeplant naa *Jamaica* en de *Barbado's* Eilanden. Als de Olie by ons gebragt wordt, heeft ze omtrent de dikte van eene zalve, en is van eene oranje kleur; eenen ſterken en niet onaangenaamen reuk, maar zeer weinig ſmaak: door lang bewaaren verlieſt zy haare hooge kleur, en wordt wit; wanneer ze moet wech geworpen worden, als niet langer bruikbaar. De Bewooners van de Kuſt van *Guinee*; zegt men, maaken deeze Olie ten deele, tot hun voedſel, en gebruiken dezelve even als wy de boter doen. By ons wordt ze zelden inwendig gegeeven, maar alleen gebruikt in ſommige uitwendige toepasſingen; voor pynen en zwakheid der zenuwen, krampen, ſproetels en diergelyken. Het gemeene volk gebruikt ze om kakhielen en winterhanden te geneezen; en inderdaad, als zy 'er ſpoedig by zyn, niet zonder goed gevolg. Zy is een inmengſel in de verzagtende Zalve en Maagpleiſter van de *Edinburgſche Apotheek*.

PANICI *ſemen*: *Panici Germanici*, *ſive panicula minore*. C. B. Panick-koorn; een Gewas, dat veel overeenkomſt met de Gierſt heeft.

Deeze plant wordt in ſommige deelen van *Duitſchland* gekweekt: men heeft het Zaad wel als voedſel gebruikt; maar in de Geneeskunſt komt het niet in aanmerkinge.

PA-

(*b*) *Plantæ narcoticæ.* (*c*) *Emollientia.* (*d*) *Corroborantia.* (*e*) *Anodyna.* (*f*) *Dolores ſpasmodici & epileptici.* (*g*) *Pulvis ad epilepticos.*

PAPAVERIS ALBI *Capita: Papaveris hortensis semine albo.* C. B. De groote tuin Maankoppen, met witte bloemen en zaaden; of de witte Papaver, derzelver koppen. [L.]

PAPAVER NIGRUM: *Papaver hortense nigro semine.* C. B. de kleine Papaver van de Tuinen, met purpere bloemen, en zwarte zaaden; of de zwarte Maankop.

Het COLLEGIE van *Edinburg* schynt toe te staan, dat men deeze soorte met de andere door elkandere gebruike; dewyl ze de onderscheiding van witte en zwarte uitgelaaten, en alleen den tytel van *Papaver hortense* in de lyst geplaatst hebben; en hier van schryven zy de koppen, zaaden en bladeren voor tot geneeskundig gebruik.

De koppen en steelen deezer planten bevatten een melkagtig sap; welk in eene groote menigte kan versaameld worden, door dezelven ligt te wonden, als ze byna ryp zyn: dit sap, eenige dagen aan de lucht bloot gesteld zynde, wordt dik en styf tot eenen vasten en taaijen klomp, welke met de *Opium*, die van buitens lands gebragt wordt, overeen komt. (Zie het Artikel OPIUM.) Het sap van beide soorten van Papaver blykt eenerly te weezen; het eenig onderscheid bestaat in de hoeveelheid van het zelve voort te brengen, en dat is gemeenlyk naar evenredigheid van de grootte der plante: de groote, of witte Papaver is de soorte, welke door bereiders van *Opium* gekweekt wordt in de Oostersche Landen, en tot geneeskundig gebruik in deeze.

De Maankoppen, in water gekookt zynde, deelen hun verdoovend sap aan het scheivogt mede, te gelyk met de andere sappen, welke zy met andere plantgewassen gemeen hebben. Dit vogt, sterk uitgeperst, bezonken, met wit van eyeren klaar gemaakt, en uitgedampt zynde, leevert omtrent een vyfde, of een zesde van 't gewigt der maankoppen, aan uitreksel uit. Dit bezit de kragten van *Opium*; doch moet een dubbele gifte hier van ingegeeven worden, om dezelfde uitwerking te hebben; welke het ook gezegd wordt voort te brengen zonder walging en duizeligheid te veroorzaaken, welken de gewoone gevolgen van het andere zyn. (Zie de Proeven van *Edinburg* verkort 1. stuk. pag. 158 en 432.) (*b*). Een sterk afkooksel van de koppen, met zoo veel suiker gemengd, dat het de dikte van eene syroop krygt, is bekwaam om het in de gedaante van een vogt te bewaaren; en is de eenigste winkelbereiding van de Maankoppen. Beide deeze bereidingen zyn zeer nuttige middelen, hoewel aan verandering onderworpen, in opzigt van de sterkte: en dit ongemak schynt niet vermyd te kunnen worden door eenige voorzorge van den Voorschryver, noch van den Bewerker; nademaal de Maankoppen zelven (naar den trap van rypheid, en den grond en 't saisoen, waarin zy gegroeid zyn) verschillende hoeveelheden van de verdoovende stoffe, in evenredigheid met de andere sappen van de plant, in zich bevatten; gelyk in de *hervormde Apotheek* is aangemerkt.

De zaaden der Maankoppen worden by veelen voor slaapverwekkende gehouden: *Juncker* zeidt, dat ze dezelfde hoedanigheid hebben, als de *hyoscyamus*; en *Herman* merkt ze aan, als een goed middel om de plaats van *Opium* te vervangen; doch hy is waarschynelyk misleid, door eene waarneeming, welke in veele planten doorgaat, dat naamelyk de zaaden kragtiger zyn, dan de vaten, waar in ze begreepen zyn.

Edoch de zaaden van de Maankoppen bezitten niets van het verdoovende sap, dat in derzelver bekleedsel en de steelen huisvest: eene Olie, uit dezelven geperst, is wel gebruikt geweest tot dezelfde eindens als de boomolie; en de zaaden zelven als voedsel: derzelver smaak is zoetagtig en meelagtig.

PAPAVERIS ERRATICI, *seu Papaveris rhœados flores: Papaveris erratici majoris.* C. B. Roode Maankop, of koornroos: de grootste van de wilde haairige Papavers, met donker roode bloemen, en zwartkleurige zaaden; derzelver bloemen. [L. E.]

De bloemen deezer plante leeveren, als ze geperst worden, een donker rood sap uit, en deelen

(*b*) *The Edinburgh Essays abridg. Vol. 1. pag. 158, and 132.*

deelen dezelfde kleur, door trekkinge, aan wateragtige vogtigheden mede.

Een Syroop van dezelven wordt in de winkels gehouden: deeze wordt meest geacht om haare kleur; alhoewel sommigen eene pynstillende (*i*) kragt 'er van verwagten.

PARALYSIS *flores*: *Verbasculi pratensis odorati*. C. B. *Primulæ veris majoris Raii*. Sleutelbloemen; Hemelssleutel, St. Pieters-kruid; de bloemen 'er van [L. E.]

Deeze plant groeit in 't wilde in moerasfige en vogtige weiden. De bloemen komen in April te voorschyn; zy hebben een aangenamen zoeten reuk, en eenen scherpagtigen, bitteren, eenigzins saamentrekkenden smaak. Een Trekfel van dezelven, als Thee gebruikt, wordt aangepreezen, als een zagt versterkend middel, in Zenuwziekten, en in sommige vrouwelyke ongesteldheden, die uit gebrek van de maandelykfche zuiveringen voortkomen. Een sterk trekfel van de zelven; met eene genoegzaame hoeveelheid van suiker, maakt een aangenaame syroop, welke lang een plaats in de winkels behouden heeft: door het kooken, zelfs maar voor een weinig tyds, wordt derzelver fyne geur verlooren.

PAREIRA BRAVA [E.].

Dit is de wortel van een *Amerikaanfche Convolvulus*, uit *Brasilien* tot ons gebragt in stukken van verschillende grootte, sommigen zoo groot, als een vinger, anderen als een kinds arm: hy is gekronkeld en verscheidenlyk gedraaid op zyne oppervlakte; van buiten van eene donkere kleur, van binnen van eene donker geele, en met houtagtige vezelen doorweeven, zoo dat, als men ze over dwars doorsnydt, eene menigte van evenwydige cirkels gezien worden, die gekruist worden door vezelen, welken van het middelpunt naa den omtrek loopen: hy heeft geen reuk; de smaak is een weinig bitteragtig, vermengd met eene zoetheid, gelyk die van zoethout.

Deeze Wortel wordt by de *Brasilianen* en *Portugeeſchen* hooglyk gepreezen in eene groote menigte van verscheidene Ziekten, byzonderlyk tegen opstoppingen van de pis (*k*), graveelpynen (*l*), en den steen (*m*). In de twee eersten, zegt *Geoffroy*, heeft hy hem met goed gevolg gegeeven, en dat de Lyder aanstonds verligting daar door kreeg; terwyl de ontlasting van eene groote menigte pis daarop volgde. Insgelyks heeft hy waargenomen, dat 'er groote menigten van graveel, en zelfs kleine steentjes na deszelfs gebruik geloosd werden. Deeze uitwerking schryft hy niet toe aan eene steenverdryvende kragt (*n*), maar aan deszelfs eigenschap van het lymige slym te ontbinden, waar door de zandagtige stoffe was opgehouden geweest. Ook verhaalt hy, dat hy menigwerf goede uitwerking van deezen wortel ondervonden heeft, in het zuiveren en heelen der zweeren van de Nieren en Blaas, wanneer de pis etteragtig en slymig was, en niet dan met de grootste pyn konde geloosd worden: doch door het gebruik van den *Pareira* wortel werdt de pis spoedig helder, en van eene behoorlyke dikte, en werdt onverhinderd geloosd; en door het byvoegen van den Balsem *Copaivæ*, by dit geneesmiddel, werdt de zweer volkomen geneezen. De verdunnende hoedanigheid, welke hy in deezen wortel ontdekte, gaf hem aanleiding om proeven te doen in andere Ziekten, die uit taaije sappen voortkomen; en in deezen beantwoordde dezelve ten vollen aan zyne verwagtingen: in vogtige Amborstigheden (*o*), waarin de Longen verstopt waren, en de Lyder byna gestikt was door dik slym, bragt een Trekfel van *Pareira* eene overvloedige ontlasting van de borst (*p*), en wel haast eene volkomen geneezing te wege; na dat verscheidene andere geneesmiddelen vrugteloos gebruikt waren: in de Geelzucht, uit verdikte Gal voortgekomen, deedt hy uitmuntenden dienst; maar in andere gevallen van Geelzugt (*q*), wanneer de Lever gezwollen en hard was, deedt dit geneesmiddel geenen dienst. De gifte van deezen wortel in zelfstandigheid is, van twaalf greinen tot een half drachma; in een kookfel, twee of drie drachma's.

PA-

(*i*) *Virtus anodyna*. (*k*) *Suppressiones urinæ*. (*l*) *Dolores nephritici*. (*m*) *Calculus*. (*n*) *Lithontriptica vis*. (*o*) *Asthmata humoralia*. (*p*) *Expectoratio*. (*q*) *Casus icterici*.

PARIETARIÆ, *seu Helxines folia*: *Parietaria officinarum*. C. B. Muurkruid, Glaskruid; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit is een kleine plant, die op de muuren groeit; zy is van eenen kruidagtigen eenigzins zouten smaak, en geen' reuk. Het is een van de feine verzagtende kruiden, en in dat opzigt wordt het somtyds gebruikt. Het is een inmengsel in het Afkooksel voor 't Graveel (*r*), van de *Edinburgsche Apotheek*. Het uitgeperste sap 'er van heeft men wel, als een pisdryvend (*s*) middel, ingegeeven tot de gifte van drie oncen.

PARTHENIUM, zie MATRICARIA.

PASTINACA HORTENSIS: *Pastinaca latifolia sativa. Raii*. Tuinpastinaken.

PASTINACA SYLVESTRIS: *Pastinaca sylvestris latifolia Raii*. Wilde Pastinaken.

De Wortels van de Tuin-Pastinaken worden als voedsel gebruikt, en zyn ook redelyk voedsaam. De Zaaden van beiden zyn eenigzins speceryagtig; maar die van de wilden zyn de sterkste.

PENTAPHYLLI *radix*: *Quinque folii majoris repentis*. C. B. Vyfblad, klaver met vyf bladeren, vyfvinger-kruid; de wortel 'er van [L.].

Dit kruid wast overvloedig in heggen en aan de kanten der wegen. De wortel is middelmaatig saamentrekkend; en als zodanig heeft men het somtyds ingegeeven tegen buikloopen (*t*) en andere vloeden; en in Gorgeldranken (*v*) gebruikt, om het tandvleesch te versterken, enz.

Het bastagtig gedeelte van den wortel, kan men in Zelfstandigheid inneemen tot de hoeveelheid van een drachma; het binnenste gedeelte is heel veel zwakker, en moet in eene dubbele gifte worden ingegeeven om dezelfde uitwerking voort te brengen. Doch naauwelyks wordt 'er eenig gebruik van gemaakt, dan als een inmengsel in de *Theriaca*.

PEPONUM *semen*: *Peponis oblongi* C. B. De Pompoenen; derzelver Zaad [E.].

Deeze Zaaden ontmoet men zelden in de winkels: in hoedanigheid verschillen ze niet van de Komkommers, Meloenen en de anderen, die koude Zaaden genoemd worden.

PERICLYMENUM, zie CAPRIFOLIUM.

PERSICARIÆ MITIS *folia*: *Persicariæ masculosæ Raii*. Persik-kruid, Vlooi-kruid; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op vogtige en waterige plaatsen: de bladeren gelyken eenigzins naar die van den persik appelboom (*x*), en hebben doorgaands eene zwartagtige vlak in 't midden: derzelver smaak is wrang en eenigzins zoutagtig. Dit kruid wordt voornaamelyk aangepreezen tot uitwendig gebruik: *Tournefort* verzeekert ons (in de *Gedenkschriften der Fransche Academie* van 1703) dat het een van de beste wond en de verrotting tegenstaande middelen (*y*) is, die hy kent; en dat een Afkooksel van het zelve, in wyn, op eene verbaazende wyze koud vuur of verstervingen (*z*) stuit. Nogthans vertrouwt de tegenwoordige praktyk 'er niet op.

PERSICARIÆ URENTIS *folia*: *Persicariæ vulgaris acris, sive hydropiperis Raii*. Bytend Persik-kruid, Poelkruid, of Waterpeper; de bladeren 'er van. [E.]

Deeze soorte kan gereedelyk van de voorgaande onderscheiden worden, door derzelver prikkelenden bytenden smaak, die naar peper gelykt. Derzelver kragten zyn die van een scherp prikkelend geneesmiddel: in slymige gestellen (*a*) bevordert het de ontlasting der pis, en heeft dikwyls goeden dienst gedaan in scheurbuik kwaalen. De versche bladeren worden somtyds uitwendig toegepast op

(*r*) *Decoctio nephritica.* (*s*) *Diureticum.* (*t*) *Diarrhææ.* (*v*) *Gargarismata.* (*x*) *Persica malus.* (*y*) *Vulnerarium & antisepticum.* (*z*) *Gangrenæ.* (*a*) *Habitus phlegmatici.*

op oude pypzweeren (*b*), en om ſponsagtig vleeſch te doen wech byten: tot deeze oogmerken worden ze, naar men zegt, by Hoefſmits gebruikt, by welken ze voornaamelyk gebeezigd worden.

PERSICÆ MALI *flores*: *Perſicæ molli carne*, &c. C. B. De Perſikboom, zyne bloemen. [E.].

De Perſikbloemen hebben eenen aangenaamen reuk, en een bitteragtigen ſmaak: met de hitte van een waterbad, zonder eenig byvoegſel, gediſtilleerd, leeveren zy een zesde deel van haar gewigt, of meer, van een witagtig vogt uit, welk, gelyk de Heer *Bolduc* aanmerkt, eenen geur, als die van de pitten der vrugten, aan eene groote menigte van andere vogten mededeelt. Een Trekſel in water van een half once van de verſch verſaamelde bloemen, of een drachma als ze gedroogd zyn, met ſuiker zoet gemaakt, is een dienſtig middel voor kinderen om openlyf te maaken en wurmen te verdryven (*c*); en de bladeren van den boom zyn tot dat oogmerk wel wat kragtiger, maar zoo aangenaam niet. De Vrugt heeft dezelfde hoedanigheid, als andere zoete vrugten; te weeten die van dorſt te leſſen, hitte te maatigen en zagtelyk openlyf te maaken.

PERUVIANUS CORTEX. [L. E.] Peruviaanſche Baſt; de baſt van een hoogen ſtappen boom, die in *Peru* groeit.

Deeze wordt in ſtukken van verſchillende grootte, ſomtyds opgerold in korte dikke rollen, en ſomtyds plat, tot ons overgebragt: van buiten is hy bruinagtig, en doorgaands voor een gedeelte overdekt met een witagtig mos; van binnen is hy geelagtig, roodagtig of van eene roeſtige yzerkleur. Hy heeft eenen ligten ſpeceryagtigen reuk, wat mufagtig, en toch niet onaangenaam; eenen bitteragtigen ſaamentrekkenden ſmaak; die lang op de tonge blyft, en verzeld is van eenen graad van ſpeceryagtige heetheid. De kleine, dunne, platte ſtukken worden van ſommigen voor de beſten gehouden; van anderen de rolagtige ſoorte, met den ruigen rok, voornaamelyk als ze van binnen van eene heldere kaneel kleur zyn; alhoewel de groote platte ſtukken, het zy ruuw, of glad, van eene ligter of donkerer kleur, dikwyls even goed zyn. De beſte baſt is die, welke de ſterkſte van reuk en ſmaak is: Deeze is vryfbaar tuſſchen de tanden; hy breekt niet ſchilverig, maar kort en glad.

De kragten van deezen baſt, als een middel om de koorts te verdryven, werden door de *Indiaanen* ontdekt in 't Jaar 1500: doch zy werden in *Europa* niet bekend voor 1649: ook werdt deeze baſt niet in de algemeene praktyk aangenomen, dan eenige Jaaren daar na; dewyl eenige kwaade gevolgen, uit deszelven onvoorzigtig gebruik ontſtaan, denzelven voor een tyd in verachting bragten. Thans wordt hy aangemerkt, als het kragtigſte geneesmiddel in afgaande koortſen (*d*) van byna allerlye ſoorte, en veilig in alle Jaaren en geſteldheden; mits dat het met oordeel en op zyn' tyd toegediend, en behoorlyk acht gegeeven worde op de omſtandigheden der ziekte. Volgens de nieuwe praktyk geeft men, voor 't gebruik van dit geneesmiddel, doorgaands vooraf een braakmiddel in, by het begin van eenen aanval, of verheffing van de ziekte: in ſommige gevallen laat men een buikzuiverend middel, en in bloedryke geſtellen (*e*) een aderlaating voorafgaan: Deeze middelen maaken het gebruik van den Baſt niet alleen veiliger, maar ook zekerer en ſpoediger in zyne werkinge: wanneer deeze ontlaſtingen verzuimd worden, of niet volkomen genoeg uitgevoerd, zal de ziekte, als ze van langen duur geweeſt is, bezwaarlyk voor den koortsbaſt wyken; of indien ze ten laatſten al ſchynt ondergebragt, verkrygt de Lyder toch zyne kragten niet weder, en ſtort ſchielyk weder in. Het gebruik van den Baſt begint ten einde van eenen aanval, of verheffing der ziekte, en wordt herhaald, tot de hoeveelheid van een half drachma (meer of min, naar de omſtandigheden van den Lyder) elke drie of vier uu-

(*b*) *Ulcera fiſtuloſa.* (*c*) *Laxativum & anthelminticum.* (*d*) *Febres intermittentes.* (*e*) *Habitus plethorici.*

uuren, zoo lang als de tusſchenpoozing duurt: als de koorts van de galagtige ſoorte is, en van groote hitte verzeld, wordt 'er een weinig Salpeter bygedaan: en in alle gevallen bevordert eene maatige beweeging doorgaands de uitwerking. In 't eerſt zal hy doorgaands open lyf maaken, en ſomtyds werken, als of men een buikzuiverend middel had ingenoomen; en op deeze wyze vergoedt hy het verzuim van de ontlaſtingen, die voor het inneemen moeſten voorafgaan: als de buikzuivering aanhoudt, beantwoordt het geneesmiddel niet aan de bedoelde einden: in zulk een geval doet men 'er een weinig *Opium* by, welk den loop met kragt zal ſtuiten: en indien de Lyder daar na te hardlyvig blyft, neemt men toevlugt tot kliſteeren.

Nogthans moet de loslyvigheid niet te ſchielyk geſtopt worden: integendeel is het noodzaakelyk, als de Baſt zelf dit niet uitwerkt, een weinig Rhabarber daar by te doen, om voor eenen tyd twee ſtoelgangen daags te bezorgen, zoo als Doctor *Mead* ons onderrecht; en door dit middel zal de ziekte grondiger geneezen worden, en minder onderworpen zyn, van eene waterzugt, of kwaade geſteldheid van het lichaam gevolgd te worden: na dat 'er een drachma of twee Rhabarber gebruikt is, moet men ophouden en den Baſt alleen ingeeven. Na dat de koorts verdreeven is moet men nog eenigen tyd met het gebruik van dit geneesmiddel blyven aanhouden, op dat de Lyder niet weder inſtorte; maar zich onthouden van ontlaſtingen, ten zy het volſtrekt noodzaakelyk ware. De ziekte zal nogthans zelden volkomen geneezen zyn, ten zy dat 'er zeer groote ontlaſtingen, door den ſtoelgang, de pis, of door de uitwaaſſeming gevolgd zyn: indien zulks niet van zelfs geſchiedt, geeft men buikzuiverende, braak, of zweetmiddelen, in vereeniging met den Baſt, in; want anders blyft de Lyder zwak, en zonder eetluſt, tot dat de ziekte wederkomt, of in eene andere verandert.

In ziekten met toevallen (*f*), in uitdroogende en etteragtige koortſen (*g*), in kwaadbloedige geſtellen (*h*), en als de hypochondriſche Ryken (*i*) gezwollen en geſpannen zyn, is dit geneesmiddel niet gevoeglyk, en meestendeels ſchadelyk. Deszelfs blykbaare ſaamentrekking verbiedt deszelfs gebruik in verſtoptheden der Ingewanden van den Onderbuik (*k*), of opſtoppingen van eenige gezetelyke ontlaſting (*l*); ten zy dat de verſtopping eerſt wechgenomen zy, of de ontlaſting haaren behoorlyken loop hebbe.

In ſcherpe, ontſteekende (*m*), of kwaadaartige koortſen, ſchynt de Baſt geene goede uitwerking te hebben. Desniettegenſtaande is de Baſt een uitſteekend geneesmiddel, in het wyken van langduurige zenuw koortſen (*n*), of na eene tusſchenpoozing, als de Lyder, wegens kwaade geſteldheid, ouderdom, vermoeidheid, of diergelyken, zeer zwak en de pols langzaam is; mits dat 'er geene ontvating zy (*o*), dat de vaten heel blyven, en dat 'er niet reeds etter gemaakt zy.

De *Peruviaanſche Baſt* is insgelyks uitneemend dienſtig bevonden in het koude vuur en verſtervingen (*p*), het zy dat ze uit eene inwendige, of uit eene uitwendige oorzaake voortkomen.

In alle zodanige gevallen, waar in hy van goed gevolg bevonden wordt, veroorzaakt hy eene zagte ettermaaking, welke verandert, als men met het gebruik van het geneesmiddel ophoudt, en keert ſtraks zagtelyk weder, als men het weder hervat.

Hier door zyn ſommigen bewogen geworden, om den baſt te beproeven in de kinderpokjes, wanneer of de puiſten niet wel tot ettermaaking kwamen, of de vlakken (*q*) (peperkoorns genaamd) eene geſteldheid tot koudvuur vertoonden; en ook hier in beantwoordde hy aan de verwagting: want de ledige blaasjes werden met ſtoffe vervuld, de wateragtige etterdragt (*r*) veranderde in witten dikken etter, de vlekken werden allengs van eene bleeke

(*f*) *Ægritudines ſymptomaticæ.* (*g*) *Febres hecticæ & purulentes.* (*h*) *Habitus cacochymici.* (*i*) *Regiones hypochondricæ, ſive hypochondria.* (*k*) *Obſtructiones viſcerum abdominalium.* (*l*) *Suppreſſiones evacuationum criticalium.* (*m*) *Febres acutæ & inflammatoriæ.* (*n*) *Febres nervoſæ.* (*o*) *Extravaſatio.* (*p*) *Gangrenæ & mortificationes.* (*q*) *Petechiæ.* (*r*) *Sanies.*

bleeke kleur, en verdweenen ten laatsten; en de pokken begonden spoediger weder te keeren, dan men verwagt hadt. Zie de geneeskundige Proeven van *Edinburgh* (*s*).

Ook heeft men den Bast aangewend, en niet zonder goed gevolg, tot het geneezen van gezettelyk wederkeerende hoofdpynen, vlagen van Moeder- en Miltziekten, en andere ongemakken, die geregelde tusschenpoozingen hebben. Door zyne saamentrekkende kragt en speceryagtige hoedanigheid, versterkt hy het gantsche zenuwgestel, en is dienstig in zwakheid van de maag, en verscheidene sleepende ziekten, die uit al te groote slapheid der vezelen voortkomen. In hardnekkige vloeden van de Baarmoeder, en oude druipers, heeft de Bast, by staalmiddelen gevoegd, uitmuntende uitwerkingen.

De kragten van den Peruviaanschen Bast huisvesten voornaamelyk in eene harsagtige zelfstandigheid; en hierom worden ze door verbeeterden Geest van wyn volkomen 'er uit getrokken. Door sterk kooken in water smelt de hars 'er uit, en vermengt zich met het water; welk, zoo lang het heet is, zich helder doorschynend vertoont, maar als het koud wordt, troebel wordt, en een groot deel van de hars op den grond aflegt. Water heft, in het distilleeren, het speceryagtig gedeelte van den Bast op; maar zuivere Geest brengt 'er niets van over. Hierom is een Uittreksel van Water niet alleen minder in hoeveelheid, maar ook slegter in hoedanigheid, dan een Uittreksel met verbeeterden Geest van wyn gemaakt. Proefgeest trekt de kragten van deeze drogery redelyk wel uit in de koude; maar de hitte maakt, dat hy meer opneemt, dan hy dragen en behouden kan in de koude. Geest van Ammoniaczout, met vaste loogzouten bereid (*t*), windt zeer weinig uit den Bast, het zy met of zonder hitte: doch dezelfde Geest, met levendige kalk, en den zoetgemaakten geest bereid, wordt in weinige uuren zeer sterk met deszelfs reuk en smaak bezwangerd.

De Winkel-bereidingen van den Bast zyn, een Extract [L. E.], eene Hars [E.], een geestryk Aftreksel [L. E.]. Een Aftreksel in vluggen Geest [L.], en een saamengesteld Aftreksel [E.]. Ook is het een inmengsel in het Aftreksel voor de Maag [E].

De Zelfstandigheden, welke doorgaands in de voorschriften, by den bast gevoegd worden, schynen geschikt te zyn, of om deszelven kragt en werking te bevorderen, of enkel om hem onder de begeerde gedaante te brengen, zonder veel acht te geeven op zyne aangenaamheid, en de gemakkelykheid om hem te kunnen inneemen: dit is echter een stuk van groot gevolg, als deszelven smaak en de hoeveelheid, welke noodzaakelyk is, den Lyder menigmaal te lastig valt, eer hy genoeg 'er van ingenomen heeft, om de gewenschte uitwerking voort te brengen. Als men voorneemens is, om hem in eene vaste gedaante van een brok, slikpil enz. in te geeven; moet dezelve niet opgemaakt worden, gelyk gemeenlyk geschiedt, met syroopen, maar met slymen: want met de eersten blyft hy in den mond en de keel hangen, waar van daan zyn smaak een langen tyd daar na overblyft; maar met de laatsten gaat hy vry door, en laat naauwelyks eenigen smaak in den mond overig.

Speceryen beletten niet, dat de Bast zich ontdekke; maar een Uittreksel van Zoethout bedekt hem zeer kragtig. Ook maakt het Uittreksel van Verfhout, of Campechehout, gevoegd by dat van den Bast, en eene behoorlyke hoeveelheid van slym, een fraai en aangenaam saamenmengsel.

PETASITIDIS *radix*: *Petasitidis majoris & vulgaris.* C. B. Dokke bladen, groote Hoefbladers; de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, aan de slootkanten en in weiden: in de lente brengt het korte schilferige steelen voort, die punten met purpere bloemen dragen; na deezen verschynen de bladeren, die zeer groot zyn en omtrent het midden uitgehold, zo dat ze naar een bonnet gelyken, of het geene de Grieken πέτασος noemen, waar van de naam der plante ontleend is.

De wortels hebben eenen sterken reuk, eenen bitteren speceryagtigen, niet zeer aangenaa-

(*s*) *Edinburgh medical Essays.* (*t*) *Sales alcalini fixi.*

naamen ſmaak; zy zyn wel ingegeeven tot de gifte van een drachma of meer, als eene ſpecery, en ook als een openend en ontſluitend (v) middel; doch zy bezitten deeze kragten in zulk een laagen trap, dat zy hunne achting in de winkels verlooren hebben.

PETROLEUM [E.]. Steen-Olie.

Dit is een algemeene naam van verſcheiden vloeibaare Joodenlymen (x), of delfſtoffelyke Olien (y), welken van zelfs uit de aarde, of uit de klooven der ſteenrotſen vloeijen. Deeze Olien worden byna in alle landen gevonden; doch in de grootſte menigte in de warmer: ſommigen ontmoet men in verſcheidene deelen van *Engeland:* en veelen van onze gemeene joodenlymagtige delfſtoffen (z), als mynkoolen enz. leveren in 't diſtilleeren olien uit, die niet veel van deeze verſchillen.

De uitmuntendſte ſoorte van deeze gerieflykheid komt uit het Hertogdom *Modena* in *Italien*, waar men drie verſchillende ſoorten van dezelve vindt; de beſte is byna zoo klaar, vloeibaar, en doorſchynend, als water, van eenen ſterk doordringenden en toch niet onaangenaamen reuk, gelykende wat naar verbeeterde Olie van barnſteen: de tweede ſoort is van eene helder geele kleur, niet zoo vloeibaar als de voorgaande, zoo doordringend niet, en meer van den reuk van barnſteen-Olie deelagtig: de derde, of ſlegtſte is van eene zwartagtig roode kleur, van eene dikker ſaamenſtremming, en onaangenaamer dan de twee voorgaanden.

De eerſte van deeze drie wordt zelden in de Winkels gevonden; de tweede, met een weinig van de derde en eenige fyne olie vermengd, wordt ons gemeenlyk in plaatſe van dezelve gezonden. Petrolie vat ligtelyk vuur, en brandt geheel en al wech, als ze zuiver is: gediſtilleerd zynde, wordt ze wat doorſchynender, dan te vooren (blyvende eene geringe hoeveelheid van geelagtige ſtoffe over) en verlieſt veel van haaren natuurlyken reuk: zy vereenigt zich met wezendlyke Olien van plantgewaſſen, maar in 't geheel niet met geesten van wyn: en de fyner ſoorten zyn zoo ligt, dat ze op den hooglykſt verbeeterden Geeſt van wyn kunnen dryven.

Steenolie wordt thans, zeer zelden, als een geneesmiddel gebruikt; hoewel ze, als men de beſte ſoorten oprecht konde bekomen, wel eenige oplettendheid ſchynen waardig te zyn: zy zyn aangenaamer dan de Olie van barnſteen, en zagter, dan die van terpentyn; welker beiden kragten zy bezitten. Zy worden by de Schryvers voornaamelyk aangepreezen tot uitwendige gebruiken tegen pynen en ſmerten, in ongemakken van beroerdheid, en om winters in handen of voeten voor te komen.

Tot deeze oogmerken heeft men van ſommigen der gemeener delfſtoffelyke Olien gebruik gemaakt met goed gevolg; eene Olie uit eene ſoorte van ſteenkoolen getrokken, heeft men by het gemeene volk in aanzien gebragt, onder den naam van *Britſche Olie*, voor zinking pynen enz. en deeze zelfs wordt menigmaal nagemaakt, door een klein gedeelte Olie van barnſteen by de gemeene uitgeperſte Olien te doen.

PETROLEUM BARBADENSE. [L.] Barbado's Teer.

Dit is dikker, dan de voorgaande Steenolien, en heeft byna de dikte van gemeene Teer. Dit Teer heeft een roodagtig zwarte kleur, en eenen onaangenaamen reuk, die minder prikkelt dan de andere ſoorten. Deeze pik wordt in verſcheiden' van onze Amerikaanſche eilanden gevonden, waar ze door de Inwooners in groote achtinge gehouden wordt, als een zweetmiddel, en in ziekten van de borſt en Longen; hoewel het in gevallen van deezen aart, die van ontſteekinge verzeld zyn, niet gevoeglyk is; men paſt het ook uitwendig toe, als een verdryvend (a) middel, en om ongemakken van beroerte (b) voor te koomen. By ons wordt het zelden gebruikt, en niet dikwyls oprecht gevonden. Het COLLEGIE van *Londen* gebruikt het als een

(v) *Aperiens & deobſtruens.* (x) *Bitumina.* (y) *Olea mineralia.* (z) *Mineralia bituminoſa.* (a) *Diſcutiens.* (b) *Ægritudines paralyticæ.*

een ſcheivogt voor Zwavel, in de Barbado's Balſem van zwavel (*c*), en ſchryft eene olie voor, om daar van te diſtilleeren: dat van *Edinburgh* heeft het nog niet aangenomen.

PETROSELINI MACEDONICI *ſemen: Apii Macedonici.* C. B. Selderie; het zaad 'er van. [L.].

PETROSELINI VULGARIS *ſemen, folia, radix: Apii hortenſis ſeu petroſelini vulgo.* C. B. Gemeene Pieterſelie; de wortels, bladeren en het zaad 'er van. [L. E.]

De eerſte deezer planten ontmoet men ſomtyds in onze Tuinen; de andere wordt gemeenlyk tot keuken gebruik geteeld. De zaaden van beiden hebben eenen ſpeceryagtigen geur, en worden by gelegenheid, als windbreekende (*d*) enz. gebruikt. Die van de Selderie zyn de ſterkſte, hoewel ze doorgaands door de anderen vervangen worden. De wortel van Pieterſelie is een van de vyf openende (*e*) wortels, en wordt ſomtyds tot dat einde tot een inmengſel in de geneesdranken (*f*) en koelkranken (*g*) gemaakt. Als hy rykelyk gebruikt wordt kan hy winderigheid verwekken, en dus, door de opſpanning der Ingewanden, eene tegenſtrydige uitwerking voortbrengen, tegen die, welke men 'er mede bedoelt: de ſmaak van deezen wortel is wat zoetagtig, met eenen geringen graad van heetheid en ſpeceryagtigen geur.

De zaaden van Selderie zyn een inmengſel in de *Mithridaat* en *Theriaca*; en die van Pieterſelie in de ſlikarſeny van Laurierbeziën. [E.].

PEUCEDANI *radix: Peucedani Germanici.* C. B. Varkens-fenkel, Zwavelkruid, Boeren-fenkel; de wortel 'er van.

Deeze plant groeit in 't wilde aan de Zeeſtranden, en in vogtige beſchaduwde plaatſen. De wortels hebben een ſterken onaangenaamen reuk, eenigzins gelykende naar ontbindingen van zwavel; en een vetagtigen, eenigzins ſcherpen, bitteragtigen ſmaak. Zy worden aangemerkt als prikkelende (*h*), en verdunnende (*i*); en onderſteld de borſtontlaſting (*k*), en pisloozing te bevorderen: het uitgeperſte ſap werdt by de Ouden, als een niesmiddel (*l*), in ſlaapziekten (*m*) gebruikt. Doch in de tegenwoordige praktyk wordt 'er geheel geen acht op geſlagen.

PHU, zie VALERIANA SYLVESTRIS.

PILOSELLA, zie AURICULA MURIS.

PIMENTA, zie PIPER JAMAICENSE.

PIMPINELLÆ SANGUISORBÆ *folia: Pimpinellæ ſanguiſorbæ minoris hirſutæ & lævis.* C. B. Pimpenel; de bladeren 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op drooge krytagtige bergen: dat in de tuinen gekweekt wordt, hoewel van ſommigen voor beeter gehouden, is minder in hoedanigheid, dan de wilde ſoorte. De bladeren zyn zagtelyk ſaamentrekkende, en zyn ſomtyds gebruikt geweeſt, met dat inzigt, in Buikloopen (*n*), en Bloedvloeijingen (*o*).

PIMPINELLÆ SAXIFRAGÆ *radix, ſemen, folia.* Pimpenel-Steenbreeken; de Wortel [L. E.], bladeren en 't zaad. [E.].

Van deeze plant worden drie ſoorten by de Geneeskundige Schryvers in aanmerking genomen:

1. *Pimpinella ſaxifraga major, umbella candida.* C. B. Deeze is die ſoorte, welke by de Duitſche Schryvers beroemd is onder den naam van *Pimpinella alba* (witte Pimpenel): zy is in dit land niet zeer gemeen, en daarom

(*c*) *Balſamum ſulphuris Barbadenſe.* (*d*) *Carminativa.* (*e*) *Aperientia.* (*f*) *Apozemata.* (*g*) *Potus dietici.* (*h*) *Stimulantes.* (*i*) *Attenuantes.* (*k*) *Expectoratio.* (*l*) *Errhinum.* (*m*) *Morbi lethargici.* (*n*) *Dyſenteriæ.* (*o*) *Hæmorrhagines.*

daarom hebben onze markten haare plaats vervuld met de volgende.

2. *Pimpinella saxifraga minor foliis sanguisorbæ Raii. Tragoselinum alterum majus Tourn.* Deeze wordt niet zelden in drooge weilanden gevonden.

3. *Pimpinella saxifraga minor.* C. B. *foliis dissectis Hist. Oxon.* Deeze soorte is de gemeenste in de velden omtrent *Londen:* zy groeit hooger dan de anderen, maar de bladeren zyn kleiner.

Alle deeze planten schynen dezelfde hoedanigheden te bezitten, en alleen in de uiterlyke gestalte te verschillen: en zelfs hier in is het onderscheid zoo gering, dat *Linnæus* dezelven byeengevoegd heeft, onder den algemeenen naam van *Pimpinella.* Ons COLLEGIE staat toe, in plaatse van de eerste, welke gemeenlyk verstaan is, als de winkel soorte, de beide anderen, (die gemeener zyn) door elkanderen te gebruiken.

De Wortels van Pimpenel hebben eenen aangenaamen heeten, zeer prikkelenden smaak, welke door verbeeterden Geest van wyn gantschelyk 'er uit getrokken wordt: in het distilleeren reist het scheivogt op, en laat alles, wat het van den wortel opgenomen heeft, tot eene prikkelende speceryagtige hars vereenigd, over. Deeze wortel doet zich met zyne kenbaare hoedanigheden voor, als een geneesmiddel van uitsteekende nuttigheid; hoewel 'er weinig werk van gemaakt wordt in de gemeene praktyk: het eenige winkel saamenmengsel, waar van het een inmengsel is, dat is het saamengestelde poeder van Kalfsvoet (*p*) [L.] *Stahl, Hoffman,* en andere Duitsche Geneesheeren zyn 'er ten uiterste meê ingenomen, en pryzen het aan, als een uitsteekend maagmiddel (*q*), ontbindend (*r*), pisdryvend (*s*), afvagend (*t*) zweetverwekkend (*v*), en verdryvend (*x*) middel. Zy gaven het menigmaalen in, en niet zonder goed gevolg, in scheurbuikagtige en huidziekten (*y*), vervuild bloed en sappen, zwellingen en verstoptheden van de klieren (*z*), en in ziekten, die uit gebrek van de vloeibaare afscheidingen in 't algemeen ontstaan. *Boerhaave* schryft dit geneesmiddel voor in gevallen van Amborstigheid (*a*), en Waterzugt, waarin de sterkste ontbindmiddelen aangewezen worden: de gedaante, welke hy voor de beste houdt, is die van een Trekfel met water; maar het Aftrekfel met Geest van wyn bezit de kragten van den wortel in veel grooter' volmaaktheid.

Daar is nog een andere soorte van Pimpenel, *zwarte* (*b*) genaamd, om dat derzelver wortel van buiten van eene blinkende zwarte kleur is, terwyl die van de voorgaande soorten witagtig zyn: Deeze is merkwaardig, om dat ze eene wezendlyke Olie uitlevert, van eene blaauwe kleur. Zy groeit in 't wilde in eenige deelen van *Duitschland, Zwitserland,* enz. en wordt nu en dan in onze Tuinen ontmoet.

PINUS *nuclei & resina*: *Pinus sativæ.* C. B. & *Pinus sylvestris.* C. B. De Pynboom; de kerns van zyne vrugt, of kegels, en zyne Hars [E.].

De Pynboom verschilt van den Sparre- of Denne-boom daarin, dat hy zyne bladeren by paaren heeft staan, daar die van den Denneboom elk alleen staan. De Pynboom is overvloedig voorzien van dezelfde soorte van harsagtig sap, als de Denneboomen; (zie de Artikels THEREBINTHINA en THUS VULGARE.)

De kerns hebben een zeer aangenaamen zoeten smaak, en schynen zeer naa van dezelfde soorte te zyn, als de zoete Amandelen: zy worden aangemerkt als artikelen, die meer voor de gezonden dan voor de Geneeskunst zyn.

PIPER NIGRUM. [L. E.]. Zwarte Peper: de vrugt van eene plant, die in *Java, Malabar,* enz. groeit, en die, waarschynelyk, eer ze volkomen ryp is vergaderd, en in de zon gedroogd wordt. Dit is de eenigste specery, die wy zelven rechtstreeks uit *Oostindien* overbrengen; terwyl alle de anderen uit de handen der *Nederlanders* komen.

PIPER

(*p*) *Pulvis Ari compositus.* (*q*) *Stomachicum.* (*r*) *Resolvens.* (*s*) *Diureticum.* (*t*) *Detergens.* (*v*) *Diaphoreticum.* (*x*) *Alexipharmacum.* (*y*) *Morbi scorbutici & cutanei.* (*z*) *Tumores & obstructiones glandularum.* (*a*) *Casus Asthmatici & hydropicales.* (*b*) *Nigra.*

PIPER ALBUM. [L. E.]. Witte Peper, de vrugt van de zwarte Peperplant, als zy volkomen ryp is verſaameld, en door weekinge in water van den baſt ontdaan. Want de korls, zoo als ze by ons gebragt worden, hebben ſomtyds nog ſtukjes van eene zwart gekleurde huid op zich.

PIPER LONGUM. [L. E.]. Lange Peper. Dit is de vrugt van eene andere plant, die ook in *Ooſtindien* groeit. Zy is van eene lange ronde gedaante, omtrent anderhalf duim lang; de buitenſte oppervlakte vertoont zich, als ſaamengeſteld uit eene menigte kleine korls, die in eene ſoorte van ſchroefwyze ſtrekking rondom de vrugt geplaatſt zyn.

Alle deeze ſpeceryen hebben eenen prikkelenden reuk, en eenen zeer heeten bytenden ſmaak. De lange ſoorte, welke de heetſte en ſterkſte is, wordt het meeſt in de Geneeskunſt gebruikt; de zwarte, als aangenaamer zynde, in de keuken; de witte, welke de zwakſte van de drie is, wordt zelden tot een van die beide gebruiken gebezigd. De heetheid en prikkelende kragt deezer ſpeceryen beſtaat voornaamelyk in derzelver harsagtig gedeelte; derzelver ſpeceryagtige reuk in eene wezendlyke Olie. De oprechte gediſtilleerde Olie ruikt ſterk naar de Peper, heeft zeer weinig ſcherpheid; maar het overgebleevene kookſel, verdikt zynde, levert een zeer prikkelend uittrekſel uit. Een Aftrekſel, met verbeeterden Geeſt van wyn gemaakt, is ten uiterſten heet en vuurig; want weinig droppelen van 't zelve zetten den mond als in vuur en vlamme.

De witte Peper is een inmengſel in *Philonium* (c), en *Mithridaat*; de zwarte in de *pulvis antileſſus* (d), het ſlikmiddel van Laurierbezien, het Conſerf van *Pauli* (e), en de *Theriaca*; de lange in den bitteren wyn, het ſpeceryagtig Aftrekſel (f), poeder en de pillen, de ſaamengeſtelde poeders van bolus en Waterlook (g); het Conſerf van *Pauli*, de *Mithridaat* en *Theriaca*. [L.].

PIPER JAMAICENSE. [L. E.] *Pimento*, of Peper van *Jamaica*; de *Amonium* van veelen der Duitſche Schryvers.

Dit is een voortbrengſel van onze eigene plantinge; het is de vrugt van eenen grooten boom, die van zelven in de bergagtige deelen van *Jamaica* groeit, en door den Ridder *Hans Sloane Myrtus arborea, aromatica, foliis laurinis* genoemd wordt. De reuk deezer ſpecery gelykt naar een mengſel van kaneel, kruidnagelen en nootmusſchaaten: derzelver ſmaakt komt naa by aan dien van kruidnagelen, of een mengſel van de drie genoemden; waar van ze den naam van *al-ſpecery* gekregen heeft.

De winkels zyn voor eenigen tyd gewoon geweeſt, deeze ſpecery te gebruiken, als een middel, dat op de koſtbaarer ſpeceryen volgt; en daarom is het in onze Gaſthuizen ingevoerd: het COLLEGIE van *Londen* heeft aan het zelve eene plaatſt gegeeven in de laatſte *Apotheek*, en ſchryft een enkel water voor, om daar van te diſtilleeren, welk den geur van de *Pimento* in groote volmaaktheid bezit. Het levert eene groote meenigte van eene aangenaame wezendlyke Olie uit, die in water zinkt: deeze Olie, in de *hervormde Apotheek* aangepreezen, is nu ook in de *Edinburgſche Apotheek* aangenomen. Verbeeterde Geeſt van wyn trekt derzelver prikkelende kragt en geur uit, en heft niets op in het diſtilleeren.

PIPER INDICUM: *Capſicum ſiliquis longis propendentibus Tourn.* Guineeſche Peper, of *Capſicum*; de vrugt 'er van.

Dit is eene jaarlykſche plant, die in onze Tuinen gekweekt wordt; zy brengt haare roode peulen in September, of October tot rypheid. De ſmaak van *Capſicum* is ten uiterſte prikkelend en ſcherp, zettende den mond als in vuur. In de Geneeskunſt wordt ze zelden gebruikt, wordende voornaamelyk tot keuken gebruik gebeezigd: een ſoort van dezelve, die in de *Weſt-Indien* Vogel-Peper genoemd wordt, is de grondſlag van een poeder, welk ons van daar gebragt wordt, onder den naam van *Cayan Peper*.

PI-

(c) Een pynſtillend Conſerf. (d) Poeder tegen de beete van een dollen hond. (e) *Confectio Paulina.* (f) *Tinctura aromatica.* (g) *Scordium.*

PISUM: *Pisum arvense flore candido, fructu rotundo albo.* C. B. Erwten; de zaaden 'er van. [E.].

Deezen worden doorgaands tot voedsel gebruikt, en zeer zelden tot geneeskundige oogmerken.

PIX LIQUIDA [L. E.] Teer; een dikke, zwarte, vette zelfstandigheid, die uit oude pyn- en denneboomen verkregen wordt, door dezelve met eene beslootene rookende hitte te verbranden. Zy verschilt van het natuurlyk harsagtig sap der boomen (zie TEREBINTHINA) daar in, dat ze eene onaangenaame indrukking van het vuur heeft, en datze een gedeelte van het zoute en andere sappen, met de harsagtige en olieagtige vereenigd, in zich bevat: door bemiddeling van deezen, wordt een gedeelte van de Terpentyn Olie oplosbaar in wateragtige vogten, welken anders weinig of niets van de zuivere Terpentyn uittrekken. Water, met de oplosbaarste deelen van Terpentyn bezwangerd, blykt, ingevolge van deeze heete prikkelende Olie, heet en prikkelende te zyn: zy wakkert de pols merkelyk op en bevordert de doorstraaling: door deeze hoedanigheden sterkt zy, in flaauwe slymige gestellen, de vaste deelen, verdunt de lymige sappen, opent de verstoptheden der kleiner vaten, en bevordert de doorstraaling, en de afscheidingen der vloeistoffen in 't algemeen; terwyl ze, in galagtige gestellen, tot ontsteeking neigt, en de ongemakken verzwaart, om welken wech te neemen zy wordt aangewend.

PIX ARIDA [L. E.] Drooge, of Steenpik.

Dit is de Teer (*h*), door hitte uitgedroogd: in deeze bewerking worden een gedeelte van de zuure en de vlugste Olie te gelyk met de wateragtige vogtigheid uitgedampt; en hierom werkt het voortbrengsel in lange na zoo kragtig niet. Het wordt alleen in uitwendige toepassingen gebruikt, als eene heete kleevende harsagtige zelfstandigheid.

PIX NAVALIS. Deeze wordt in 't algemeen daar voor gehouden, dat ze dezelfde zy met de drie voorgaande pikken of verdikte Teer: hierom zyn de uitdrukkingen, in de *Edinburgsche Apotbeek*, *pix sicca* en *pix navalis*, gelykluidend genoomen.

Volgens *Geoffroy* is zy saamengesteld uit eene vreemde vermenging van Talk en Teer, en Olie van tweemaal gekookte pik (*i*), en eene door kunst gemaakte zwarte pik; welke door kunst gemaakte pik zelve saamengesteld is, uit Teer en Olie van tweemaal gekookte pik; en deeze olie van tweemaal gekookte pik is geene andere dan verdikte Teer: zoo dat, onaangezien alle die vertooning van saamenstellinge, de uitkomst niet anders is, dan een mengsel van pik met een weinig talk.

PIX BURGUNDICA [L. E.] Bourgondische Pik. Deeze is van eene steevige vastheid, doch een weinig zagt, van eene roodagtig bruine kleur, en veel aangenaamer van reuk, dan eene van de voorgaanden. *Geoffroy* verhaalt, dat ze saamengesteld is, uit *Gallipot* (eene vaste witagtige hars, welke van sommige Terpentynen afscheidt, als zy uit den boom vloeijen) met gemeene terpentyn en een weinig van haare gedistilleerde Olie gesmolten. *Dale* bericht ons, uit het verhaal van een heer, die de bereiding van deeze gerieflykheid in *Saxen* gezien hadt, (waar van daan wy voornaamelyk van dezelve voorzien worden,) dat het niet anders is, dan de gemeene Terpentyn, die een weinig gekookt is.

Alle deeze zelfstandigheden worden, in de winkels, alleen in uitwendige saamenmengsels gebeezigd. De drooge Pik, en de Bourgondische pik zyn inmengsels in verscheidene pleisters, zalven, en Waschbereidingen (*k*): en Teer geeft den naam aan een der zalven.

PLANTAGINUS LATIFOLIÆ *folia*, *semen*: Gemeene breedbladerige Weegbree, genaamd *Septinervia*, om dat ze zeven groote ribben of zenuwen heeft, langs elk blad heen loopende; de smalbladerige soorte heeft maar vyf ribben, en wordt daarom *quinquenervia*

(*h*) *Pix liquida.* (*i*) *Palimpissa.* (*k*) *Cerata.*

nervia genaamd: zy zyn gemeen zoo wel op de velden, als langs de wegen.

De bladeren zyn ligtelyk ſaamentrekkende, en de zaaden worden gezegd ook zodanig te zyn; en hierom ſtaan ze aangepreezen in bloedvloeijingen (*l*), en andere gevallen, waar geneesmiddelen van deezen aart te pas koomen. De bladeren, een weinig gekneusd, zyn een gebruikelyk middel by het gemeene Volk voor geringe vleeſch wonden. Het COLLEGIE van *Edinburgh* ſchryft een uittrekſel voor, dat van derzelver bladeren moet gemaakt worden.

PLUMBUM [L. E.] Lood.

Dit is het zwaarſte der bergſtoffen, uitgezonderd Goud: het ſmelt in eene maatige hitte, en als het geſmolten gehouden wordt, is het wel haaſt overdekt, ten deele met rook, ten deele met eene aſchkleurige kalk (*plumbum uſtum*); dit aan een ſterker vuur bloot geſteld, op zulk eene wyze, dat de vlam over deszelfs oppervlakte kan ſpeelen; wordt eerſt geel, en naderhand donker rood, (*minium* of rood lood, *menie:*) als het vuur, in deeze bewerkinge, ſchielyk verſterkt wordt tot eenen hoogen graad, ſmelt de kalk; neemt de gedaante van olie aan; en maakt, in 't koud worden, eene zagte bladeragtige zelfſtandigheid van eene geelagtige of roodagtige kleur (*Lithargyrium*,) Goudglit. Het eigen ſcheivogt van dit Metaal is ſterk water (*m*): de Zuuren van plantgewaſſen (*n*) loſſen het ook wel op, maar in zeer geringe hoeveelheid: een *Quart* van gediſtilleerden Azyn zal geen drachma opneemen; aan den Waaſſem van Azyn bloot geſteld, wordt het allengs verbeeten tot een wit poeder (*ceruſſa*, loodwit) welk heel veel gemakkelyker te ontbinden is. De kalken van Lood ontbinden, door hitte, in uitgeperſte Olien; en deeze mengſels zyn de grondſlag van verſcheidene winkelpleiſters en zalven.

Cryſtallen van dit metaal met gediſtilleerden Azyn gemaakt (om derzelver zoetagtigen ſmaak, ſuiker van Lood genaamd) en een Aftrekſel (*o*) van dezelven getrokken met groene Vitriool, worden insgelyks in de winkels gehouden.

Bereidingen van Lood, inwendig ingegeeven, worden gehouden de vloeiſtoffen te verdikken, ontſteeking te verzagten, en liefde driften te wederhouden. De ſuiker is een ſterk ſaamentrekkend middel, en is wel gebruikt, zoo men zegt met goed gevolg, in bloedvloeijingen (*p*), den witten vloed (*q*), Zaaddruipingen enz. Het Aftrekſel wordt tot dezelfde einden aangepreezen; gelyk ook om onmaatig zweeten te ſtuiten in gevallen van Teering (*r*), waar van het den naam verkreegen heeft van *Tinctura antiphthiſica*. Het inwendig gebruik van dit metaal is nogthans zeer gevaarlyk, en men moet het nooit wagen het zelve te gebruiken, dan in wanhopige gevallen, en nadat andere geneesmiddelen zonder vrugt zyn aangewend: want het veroorzaakt dikwerf geweldige Kolieken; en alhoewel het niet aanſtonds ſchadelyk bevonden wierdt, zoo zyn deszelfs kwaade gevolgen nogthans zeker, ſchoon langzaam: trillingen krampen, of langzaame uitteeringen, volgen 'er maar al te dikwyls op.

POLII, *ſeu Polii montani ſummitates.* Berg-Poley; de toppen 'er van. [L. E.]

Men heeft onder de kruidkundige Schryvers geredentwiſt, welke ſoorte van Poley in de Geneeskunſt moeſte gebruikt worden. Het *Collegie* van LONDEN veroorlooft twee ſoorten door elkandere te gebruiken, de *Polium maritimum erectum Monſpeliacum.* C. B. en de *Polium anguſtifolium Creticum.* C. B. de eerſte wordt ſomtyds in onze tuinen gekweekt, en is die ſoorte, waar van onze Winkels gemeenlyk voorzien zyn. Zy hebben eenen ligten ſpeceryagtigen reuk en eenen bitteragtigen ſmaak; die uit *Creta* gebragt wordt is de aangenaamſte. Zy ſtaan aangepreezen in zinkingen (*s*), moederkwaalen enz. maar tegenwoordig wordt 'er naauwelyks ander gebruik van gemaakt, dan als een inmengſel in de *Mithridaat* en *Theriaca.*

PO-

(*l*) *Hæmorragines.* (*m*) *Aqua fortis.* (*n*) *Acida vegetabilia.* (*o*) *Tinctura.* (*p*) *Hæmorrhagines.* (*q*) *Fluxus albus.* (*r*) *Phthiſis.* (*s*) *Catarrhæ.*

POLYGONATUM zie SIGILLUM SALOMONIS.

POLYGONUM, zie CENTENODIUM.

POLYPODII *radix*: *Felicis Polypodii dictæ Herm.* Boomvaren, Veelvoet, Engelzoet, Kropwortel; de wortel 'er van [E.].

Veelvoet is een haairige plant, die op oude muuren, de ſtammen van neérgevelde boomen enz. waſt. Die op de Eikenboomen groeit wordt gemeenlyk voor de beſte gehouden; hoewel ze niet merkelyk van de anderen verſchilt. De wortels zyn lang en ſlap, van eene roodagtig bruine kleur van buiten, groenagtig van binnen, vol van kleine bultjes, die by de pootjes van een gekorven Diertje vergeleeken worden; waar van daan de plant ook haaren naam heeft: de ſmaak deezer wortels is zoetagtig en walgagtig.

Veelvoet is reeds voor veele Jaaren in de Geneeskunſt gebruikt geweeſt; en evenwel is het nog niet uitgemaakt welke kragten zy bezitte. De Ouden hielden ze voor een kragtig zuiverend middel van zwartgallige vogten (*t*); vervolgens zag men het allengs aan voor een ontlaſtmiddel van allerly vogten in 't algemeen; en ten laatſte werdt het alleen beſchouwd als een middel, om zagtelyk open lyf te maaken: maar naderhand werdt 'er zelfs deeze eigenſchap aan ontzegd. Volgende Geneesheeren verklaarden het, ſaamentrekkende (*v*) te zyn; en onder deezen is *Boerhaave*, die het voor middelmaatig ſaamentrekkend (*x*), en tegen de ſcheurbuik (*y*) houdt. Wat ons betreft; wy hebben 'er geene onmiddelyke ondervinding van; noch is 't gebruikelyk in de praktyk: doch het is waarſchynelyk, dat (gelyk *Juncker* meent) de verſche wortel open lyf maakt, en deeze uitwerking niet heeft, als hy droog is.

POLYTRICHUM, zie TRICHOMANES.

POMPHOLYX. Niet, Wit-niet, Oogniet.

Dit is eene kalk, of bloem van Spiauter (*z*), welke in de furnuizen wordt voortgebragt, waar koper door kalamyn, de Erts van Spiauter, tot geel koper gemaakt wordt. Het wordt aan de dekſels der ſmeltkroezen hangende, enz. of in de gedaante van dunne korſten, of als eene ligte donsagtige ſtoffe gevonden, doorgaands van eene zuivere witte kleur; hoewel ſomtyds geelagtig. Zie ZINCUM.

POPULI NIGRÆ *gemmæ*: *Populi nigræ.* C. B. de Zwarte Populier-boom; deszelven knoppen [E.]

De Zwarte Populier is een groote boom, die op wateragtige plaatſen in 't wilde groeit; hy wordt gemakkelyk geteeld, en is zeer goed van groei. De jonge botten, of beginſelen der bladeren, welken in 't begin van de Lente te voorſchyn komen, zyn vol van een geelagtig, vettig, welriekend ſap. Zy zyn tot hiertoe voornaamelyk gebruikt geweeſt in eene zalve, welke haaren naam van dezelven ontleent; alhoewel ze zekerlyk tot andere einden zouden kunnen gebeezigd worden: een Aftrekſel (*a*) van dezelven, in verbeeterden Geeſt van wyn, leevert, als het verdikt wordt, eene welriekende hars uit, beeter dan veelen, welken van buitenslands gebragt worden.

PORRI *radix*: *Porri communis capitati.* C. B. Look; de wortel 'er van.

Deeze is der kragten van knoflook deelagtig, waar van ze alleen daar in verſchilt, dat ze veel zwakker is. Zie het Artikel ALLIUM.

PORTULACÆ *ſemen*: *Portulacæ hortenſis latifoliæ.* J. B. Porſelyn; het zaad 'er van.

Dit kruid wordt in de tuinen gekweekt tot keuken gebruik. Het zaad wordt onder de minſt koude zaaden gereekend, en is ſomtyds gebruikt geweeſt in Amandelmelken (*b*), en der-

(*t*) *Humores melancholici.* (*v*) *Adſtringens.* (*x*) *Stypticum.* (*y*) *Antiſcorbuticum.* (*z*) *Zincum.* (*a*) *Tinctura.* (*b*) *Emulſiones.*

dergelyken, te faamen met de anderen van dien rang.

POTENTILLA, zie ARCENTINA.

PRASIUM, zie MARRUBIUM.

PRIMULÆ *Veris folia, radix*: *Primulæ veris Pallido flore humilis Tourn.* Sleutelbloem, Hemel-fleutel, St. Pieters-kruid; het kruid en de wortel 'er van [E.].

Dit is een laage plant, die in heggen en boffchen in 't wilde groeit, en in de Lente bleek geele bloemen voortbrengt. De bladeren hebben eenen kruidagtigen fmaak. De wortels zyn zeer bitter, met eene foorte van fpeceryagtigen geur, welken fommigen vergelyken met dien van Anyszaad; derzelver uitgeperfte fap, door bezinking gezuiverd, wordt fomtyds als een niesmiddel (*c*) gebruikt. De bloemen hebben eenen lieflyken geur, maar die zeer zwak is: een trekfel (*d*) van dezelven in wyn, en een geeft van dezelven gedistilleerd, worden in fommige plaatfen als hart- en zenuw-verfterkende (*e*) gebeezigd.

PRUNELLÆ, *feu Brunellæ folia*: *Prunellæ majoris foliis non diffectis.* C. B. Smeerwortel, Spekwortel; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op velden en weilanden, en brengt dikke fteelen met purperen bloemen voort, die den geheelen nazomer door duuren. Zy heeft eenen kruidagtigen wrangen fmaak: en hierom ftaat ze aangepreezen in de Bloedvloeijingen (*f*) en Buikloopen (*g*): voornaamelyk is zy vermaard geweeft als een wondheelend (*h*) middel, waar van 't ook zynen naam heeft; en in gorgeldranken (*i*), voor de fpruw (*k*) en ontfteekinge van de keel (*l*).

PRUNUS HORTENSIS. De Pruimboom. Drie foorten van Pruimen worden, als Artikelen van de *Materies Medica* aangemerkt. Zy worden allen in onze tuinen gevonden, maar de Winkels worden van de vrugten, die middelmaatig gedroogd zynde van buitenslands komen, voorzien.

PRUNA BRIGNOLENSIA. *Pruna ex flavo rufefcentia, mixti faporis, gratiffima.* C. B. Brignolfche Pruim, die onder den naam van *Prunello's* uit *Provence* overgebragt worden [E.].

PRUNA GALLICA [L. E.]: *Fructus Pruni fructu parvo, dulci, atro-cæruleo. Tourn.* Franfche, of gemeene Pruimen [L. E.] Dit is de Pruim, die by onze Hoveniers de kleine zwarte Damaftpruim genoemd wordt.

PRUNA DAMASCENA: *Fructus Pruni fructu magno, dulci, atro-cæruleo Tourn.* Pruimen van Damaft. Dit is de foorte, die groote Damaft violet van *Tours* genoemd wordt. Men ontmoet ze zelden droog in de winkels, en wordt gemeenlyk door de gemeene vervangen.

De geneeskragten der Damaft en gemeene pruimen zyn, de hitte te maatigen en zagtelyk open lyf te maaken; het welk zy doen door de wegen te bevogtigen, en de uitwerpfelen te verzagten. Zy zyn van grooten dienft in hartlyvigheid, met hitte of prikkeling verzeld, welke de fterker prikkelende buikzuiverende (*m*) middelen zouden verzwaaren: als de pruimen alleen niet genoegzaam zyn, kunnen derzelver uitwerkingen bevorderd worden, door een weinig Rhabarber of dergelyken daar by te doen: waar by men nog een windbreekend (*n*) inmengfel voegen kan, op dat ze geene winderigheid mogen voortbrengen. De Prunello's hebben nauwlyks eenige open lyf maakende hoedanigheid (*o*): Deeze zyn zagte aangenaame verkoelende middelen (*p*); en als ze nu en dan in den mond genomen worden door waterzugtige Menfchen, zullenze hun zeer veel den dorft verflaan.

PRU-

(*c*) *Sternutatorium.* (*d*) *Infufio.* (*e*) *Cordiale & nervinum.* (*f*) *Hæmorrhagines.* (*g*) *Fluxus alvini.* (*h*) *Vulnerarium.* (*i*) *Gargarismata.* (*k*) *Aphthæ.* (*l*) *Inflammationes faucium.* (*m*) *Stimulans Catharticum.* (*n*) *Carminativum.* (*o*) *Qualitas laxans.* (*p*) *Refrigerantia.*

PRUNA SYLVESTRIA: *Fructus pruni sylvestris.* C. B. Sleepruimen; de vrugt van den gemeenen Zwarten Doorn, of den Sleestruik. [L. E.]

Deeze Pruimen hebben een zeer wrangen, wringenden smaak, byzonder eer ze door de vorst murw gemaakt zyn. Het sap van de onrype vrugten, tot eene bekwaame steevigheid verdikt, wordt *Acacia Germanica* genoemd, en gemeenelyk, in de winkels, voor de waare Egyptische *Acacia* verkogt: het is even saamentrekkende als de Egyptische soorte; doch heeft meer van eenen scherpen en wrangen smaak, zonder iets van den zoetagtigen geur van het andere. Het verdikte sap is als eene winkelbereiding voorgeschreeven door het COLLEGIE van *Edinburgh*, en een Conserf van de vrugt door dat van *Londen.*

PSYLLII *semen*: *Psyllii majoris erecti.* C. B. Vlooi-kruid; het zaad 'er van.

Dit is eene soorte van Weegbree (*q*), die in de warmer luchtstreeken in 't wilde groeit, en somtyds in onze tuinen gevonden wordt: zy verschilt daarin van gemeene Weegbree, dat ze getakte steelen, met bladeren 'er aan, heeft; waarom ze door *Ray*, *Plantago caulifera* genoemd wordt. Het zaad 'er van wordt doorgaands uit het zuiden van Frankryk overgebragt; het is klein, maar wordt ondersteld de gedaante van een Vloo te hebben, en daar van de Engelsche naam der plante, van *Vlooikruid.* Dit zaad heeft een walgagtigen, slymigen smaak: in water gekookt, levert het eene groote menigte slym uit, welke somtyds in verzagtende klisteeren en diergelyken gebruikt wordt. *Alpinus* verhaalt, dat dit Slym, by de Egyptenaars in heete koortsen wordt ingegeeven, en dat het gemeenlyk of open lyf maakt, of zweet verwekt.

PTARMICÆ *radix*: *Dracunculi pratensis, serrato folio.* C. B. Nieskruid, wilde Bertram; de wortel 'er van.

Dit kruid groeit in 't wilde op heiden en vogtige beschaduwde plaatsen; de Bloemen, die wit van kleur zyn, koomen in Juny en July te voorschyn. De wortels hebben een scherpen reuk, en eenen heeten bitteren smaak: gekaauwd zynde veroorzaaken ze eene overvloedige ontlasting van speeksel; en alsze fyn gemaakt en opgesnooven worden, verwekkenze niezing. En deeze zyn de eenige oogmerken; waartoe ze gewoonlyk aangewend worden.

PULEGII *folia*: *Pulegii latifolii.* C. B. *Menthæ aquaticæ seu pulegii vulgaris Tourn.* Poley; de bladeren 'er van. [L. E.]

Deeze plant groeit van zelve op vogtige gemeene weiden en waterige plaatsen; zy kruipt over den grond en schiet wortelen aan de leden. Onze markten zyn voor eenigen tyd voorzien geweest van eene tuin soorte, die grooter is dan de andere, en regt op wast: en deeze is door den Heer *Dale Pulegium erectum* genoemd.

Poley is een heet, prikkelend kruid, van de speceryagtige soorte, gelykende naar Munte, maar wat scherper en zoo aangenaam niet: het is lange, en niet zonder reden, in groote waarde gehouden, als een openend en ontsluitend (*r*) middel, voornaamelyk in Moederkwaalen (*s*), en opstoppingen van de zuiveringen der Baarmoeder (*t*). Tot deeze einden gebruikt men doorgaands het gedistilleerde water, of het geen van dezelfde uitwerking is, een Treksel (*v*) van de bladeren. Het is merkwaardig dat zoo wel water, als verbeeterde Geest van wyn, de kragten uit dit kruid trekt door opgietinge, en insgelyks het grootste deel 'er van in distilleeringe opheft.

In de winkels wordt 'er een enkel [L. E.], en een geestryk [L.] water van gehouden, en de wezendlyke Olie der plante [L. E.]: dit kruid wordt ook in het saamengesteld Valeriaan water en de koekjes van Myrrhe [E.] gebruikt, en deszelfs enkel water om Ammoniac (*v**) melk, [L.] en de gekamferde Amandelmelk [E.] (*x*) te maaken.

PULEGII CERVINI *folia*: *Pulegii angustifolii.* C. B. Harts Poley; de bladeren 'er

(*q*) *Plantana.* (*r*) *Aperiens & deobstruens.* (*s*) *Morbi hysterici.* (*t*) *Suppressiones purgationum uterinarum.* (*v*) *Infusio.* (*v**) *Lac ammoniaci.* (*x*) *Emulsio Camphorata.*

'er van. Deeze ſoorte wordt, hoewel niet zeer dikwyls, in onze tuinen gevonden. Zy is wat ſterker, en nogthans aangenaamer, dan de voorgaande, zoo wel in reuk, als in ſmaak.

PULMONARIÆ MACULOSÆ *folia*: *Pulmonaria Italorum ad bugloſſam accedentis.* J. B. Gevlakt Longekruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant ontmoet men in de tuinen: de bladeren zyn groen van kleur met witte vlakken; kruidagtig, eenigzins ſlymig van ſmaak, en zonder eenigen reuk. Zy ſtaan aangepreezen tegen zweeren der Longen (*y*), Teeringen (*z*), en andere dergelyke ongemakken: desniettegenſtaande worden deeze kragten door de ervaarenheid weinig beveſtigd, en de tegenwoordige praktyk verwagtze daar ook niet van.

PYRETHRI *radix*: *Pyrethri flore bellidis.* C. B. Speekſel-wortel, Bertram-wortel; de wortel 'er van [L. E.].

Deeze plant, hoewel ze natuurlyk in warmer luchtſtreeken groeit, verdraagt de gewoone winters van deezen vry wel; en bloeit menigmaal agter een van kersmis tot May toe; de wortels worden ook grooter by ons, dan die zyn, waar van de winkels van buitenslands voorzien worden.

De Speekſel-wortel heeft geen' merkelyken reuk; zyn ſmaak is zeer heet ſcherp doch minder zodanig, dan die van Kalfsvoet (*a*) of Dragon (*b*); het ſap, dat 'er uit geperſt wordt, heeft naauwlyks eenige ſcherpheid; ook is de wortel zoo prikkelend niet, als hy verſch is, dan wanneer hy gedroogd is. Water, door hitte onderſteund, trekt iets van den ſmaak van deezen wortel uit, maar verbeeterde Geeſt van wyn trekt den zelven geheel en al uit; doch geen van beiden heft iets 'er van in het diſtilleeren op.

Het voornaamſte gebruik van Bertram Wortel, in de tegenwoordige praktyk, is dat van een kaauwmiddel (*c*), om den vloed der kwyl te bevorderen (*d*), en lymige vogten uit het hoofd en de naby gelegene deelen te ontlasten: op deeze wyze verligt het ſomtyds de tandpyn, ſommige ſoorten van hoofdpyn en ſlaapziekten (*e*).

QUERCUS *cortex*: *Quercus cum longis pediculis.* C. B. De Eikenboom; de baſt 'er van [E.].

Deeze baſt is een ſterk ſaamentrekkend (*f*) middel; en hierom ſtaat hy aangepreezen in Bloedvloeijingen (*g*), Buikloopen (*h*), en andere onnatuurlyke en ongeregelde ontlaſtingen.

RANARUM SPERMA. Kikvorſchenſchot. Dit is vermaard geweeſt als een uitſteekend verkoelend middel tot uitwendig gebruik; maar de Beoeffenaars der Geneeskunſt hebben 'er geene byzondere uitwerkingen van ondervonden, waarom het waardig konde geacht worden in gebruik te blyven; en daarom hebben de COLLEGIEN van *Londen* en *Edinburgh* beiden het zelve nu uitgeſchrapt.

RAPHANI RUSTICANI *radix*: *Raphani ruſticani.* C. B. *Cochleariæ folio cubitali Tourn.* Mirkswortel; de wortel 'er van [L. E.].

Deeze plant wordt ſomtyds in 't wilde, aan de kanten der rivieren en op andere vogtige plaatſen, gevonden; tot geneeskundig en keuken gebruik, wordt ze in de tuinen gekweekt; zy bloeit in Juny, maar brengt haar zaad, hier te lande, zelden tot volkomenheid. Mirkswortel heeft een levendigen prikkelenden reuk; en eenen doordringenden ſcherpen ſmaak; nogthans heeft hy, in zekere vaten, een zoet ſap, welk ſomtyds op de oppervlakte uitbreekt. Als hy gedroogd wordt, verlieſt hy alle zyne ſcherpheid, wordende eerſt zoetagtig, en naderhand byna geheel ſmaakeloos: doch als hy, met zand bedekt, in eene koele plaats bewaard wordt, behoudt hy zyne hoedanigheden eenen zeer langen tyd. De geneeskragtige uitwerkingen van deezen wortel zyn, de vaſte deelen te prikkelen, de ſappen te verdun-

(*y*) *Ulcera pulmonum.* (*z*) *Phthiſes.* (*a*) *Arum.* (*b*) *Dracunculus.* (*c*) *Maſticatorium.* (*d*) *Fluxus ſalivalis.* (*e*) *Morbi lethargici.* (*f*) *Adſtringens.* (*g*) *Hæmorrhagines.* (*h*) *Alvini fluxus.*

dunnen, en de vloeibaare affcheidingen te bevorderen: hy fchynt zyne werking door het gantfche lichaamsgeftel uit te ftrekken, en zelfs de kleinfte klieren aan te doen. Hy heeft menigmaal goeden dienft gedaan in fommige foorten van fcheurbuiken, en andere fleepende ziekten, die uit eene lymigheid der fappen, of verftoppingen van de ontlaftende buizen (*i*) voortkomen. *Sydenham* pryft hem ook aan in Waterzugten (*k*), byzonderlyk zulken, welken op afgaande koortfen (*l*) volgen. Beiden, water en verbeeterde Geeft van wyn trekken de kragten uit deezen wortel, door opgietinge (*m*), en heffen ze op in het diftilleeren: en te gelyk met het wateragtig vogt, reift 'er eene wezendlyke Olie op, die den volkomen fmaak, en de prikkelende kragt van den Mirkswortel in zich bevat. Het COLLEGIE heeft ons een zeer fraai faamengefteld water gegeeven, welk zynen naam van deezen wortel ontleent.

RAPI *radix*, *femen*: *Rapi fativi rotundi.* C. B. Raapen; de wortels en 't Zaad 'er van [E.].

Deeze wortels worden voor een gezond, openend voedfel gehouden: het uitgeperfte fap van gekookte Raapen wordt fomtyds geneeskundig, als een ontfluitend en pisdryvend (*n*) middel, gebruikt. Het zaad is een weinig prikkelend.

REALGAR, eene delfftoffe, die uit Rottekruid (*o*), en Zwavel (*p*) faamengefteld is. Zie ARSENICUM.

REGINA PRATI, Zie ULMARIA.

RHABARBARUM [L. E.]. Rhabarber; de wortel van een kruid, dat tot het geflacht van Patientie behoort, en dat in *China* van zelfs groeit, en de koude van onze luchtftreek ook verdraagt. Men ontmoet twee foorten van Rhabarber in de winkels. De eerfte wordt uit *Turkyen* en *Rusland* gebragt, in rondagtige ftukken, die van den baft ontbloot zyn, elk met eene holte in 't midden; van buiten zyn ze van eene geele kleur, en als ze doorgefneeden worden, vertoonen ze zich gemarmerd met levendige roodagtige ftreepen. De andere foorte, die minder geacht wordt, komt regtftreeks uit *Ooftindien*, in lange ftukken, die harder, zwaarder, en vafter zyn, dan de voorgaanden. De eerfte foorte is 'er toe gefchikt, om, zoo ze niet zeer droog gehouden wordt, te befchimmelen en wurmfteekig te worden; maar de andere is aan dit ongemak minder onderworpen. Sommigen der fchranderfte kunftenaars, zegt men, vullen de wurmgaten op met zeekere mengfels, en kleuren de befchadigde ftukken van buiten, met poeder van de befte foorte van Rhabarber; en fomtyds met ftoffe van minder' waarde: en dit wordt menigmaal zoo fyntjes gedaan, dat de kooper waarlyk 'er mede bedrogen wordt, ten zy, dat hy elk ftuk naauwkeurig onderzoeke. De kenmerken van goede Rhabarber zyn, dat ze vaft en fteevig, maar niet keiagtig zy; dat ze ligtelyk vergruisd worde, en als ze tot poeder gemaakt is, helder geel 'er uit zie; dat ze, gekaauwd zynde, aan het fpeekfel eene faffraan kleur geeve, zonder flymig in den mond te zyn. Derzelver fmaak is eenigzins fcherp, bitteragtig, en wat faamentrekkend; de reuk een weinig fpeceryagtig.

Rhabarber is een zagt buikzuiverend middel (*q*), zonder geweldigheid of prikkeling, en kan veilig, zelfs aan zwangere Vrouwen en kinderen, ingegeeven worden. Behalven derzelver buikzuiverende hoedanigheid, is zy ook beroemd van eene faamentrekkende kragt, waar door ze de fpanning der Maag en Darmen verfterkt, en nuttig bevonden wordt in Buikloopen (*r*), en ongefteldheden, uit flapheid der vezelen ontftaan. De Rhabarber, in zelfftandigheid ingenomen, werkt kragtiger, als een buikzuiverend middel, dan eenige bereiding 'er van. Aftrekfels van water, purgeeren meer, dan die van Geeft; terwyl de laatften de fpeceryagtige, faamentrekkende en verfterkende kragten van de Rhabarber in grooter volmaaktheid bezitten. De gifte, om

(*i*) *Ductus excretorii.* (*k*) *Hydropes.* (*l*) *Febres intermittentes.* (*m*) *Infufio.* (*n*) *Deobftruens & diureticum.* (*o*) *Arfenicum.* (*p*) *Sulphur.* (*q*) *Catharticum.* (*r*) *Diarrhœæ.*

om te doen purgeeren, is van een fcrupel tot een drachma en meer.

De Rhabarber uit *Turkyen* wordt, by ons, in 't algemeen beter geacht, dan de Ooftindifche, hoewel deeze laatfte, tot fommige gebruiken, ten minfte zoo goed is als de andere; want zy is klaarblykelyk faamentrekkender, maar heeft wat minder van den fpeceryagtigen geur. Aftrekfels van beiden; met verbeeterden Geeft van wyn gemaakt, hebben naby denzelfden fmaak: doch als men het fcheivogt 'er af diftilleert, is het uittrekfel, dat van het Aftrekfel van de Ooftindifche Rhabarber overblyft, verre het fterkfte. Zy zyn beiden een voortbrengfel van dezelfde luchtftreek, en waarfchynelyk ook de wortels van dezelfde plante, maar in verfchillende jaarfaifoenen opgenomen, of op eene verfchillende wyze behandeld.

De winkelbereidingen van deeze droogery zyn, geroofte Rhabarber [L.], een Trekfel van water (*s*), en Aftrekfels (*t*) van wyn en van Geeft [L. E.].

Het is een inmengfel in verfcheidene faamenmengfels, als de Syroop van Zenebladeren en Rhabarber (*v*), het Slikmiddel tegen den Roodeloop (*x*), de Maagpillen (*y*) [E.], de openende pillen (*z*) [L.] enz.

RHAMNUS CATHARTICUS, zie SPINA CERVINA.

RHAPONTICI *radix*: *Rhabarbari Dioscoridis & Antiquorum Tourn.* Raponticum; de wortel van eene groote patientie plant met rondagtige bladeren, die in 't wilde op het gebergte *Rhodope*, in *Thracien*, groeit, en van daar eerft door *Alpinus* in *Europa* gebragt is, omtrent het jaar 1610: zy verdraagt de hardfte winters van onze luchtftreek, en is niet zeldzaam in onze kruidtuinen. De wortel van deeze plant (welke klaarblykelyk de Rhabarber is der Ouden) wordt van fommigen verward met de nieuwe Rhabarber; alhoewel ze heel zeer van dezelve verfchilt, zoo wel in 't uiterlyk aanzien, als in hoedanigheid. De *Raponticum* is van een donkere kleur, van buiten, en van een loffer fponsagtiger faamenweeffel; veel faamentrekkender, maar minder buikzuiverend, dan Rhabarber; tot dit laatfte oogmerk worden wel twee of drie drachma's tot eene gifte vereifcht.

RHUS OBSONIORUM zie SUMACH.

RIBESIA: *fructus Ribes vulgaris*, *fructu rubro Raii*. Rode Aalbezien ftruik; de bezien 'er van [E.].

Deeze Bezien hebben eenen verkoelenden, zuuragtig zoeten fmaak, vry aangenaam zoo wel voor 't gehemelte als voor de maag.

Het Collegie van *Edinburgh* fchryft eene Gely, van dezelven met fuiker te maaken, voor; doch zy worden thans meer aangemerkt, als eene fpys voor de gezonden, dan als een Geneesmiddel voor de zieken.

ROSA DAMASCENA: *Rofa purpurea.* C. B. de Roos van *Damaft* [L. E.].

Deeze fraaije Bloem is gemeen in onze tuinen. Haar reuk is zeer aangenaam, en byna voor allen wonderlyk; haar fmaak is bitteragtig en een weinig fcherp. In het diftilleeren met water, levert ze een klein gedeelte boteragtige Olie uit, welker geur naauwkeurig naar die van de Roos gelykt. Deeze Olie, en het gediftilleerde water zyn zeer nuttige en aangenaame hartverfterkende middelen (*a*): *Hoffman* pryft ze heel fterk aan, als van zonderlinge uitwerking, in de kragten op te wekken, de geeften te herftellen en te vervrolyken, en pyn te ftillen; en dit doen zy zonder eenige hitte in de gefteldheid des lichaams te verwekken, ja zelfs zouden zy die eêr doen bedaaren, wanneer ze onmaatig was. De Roozen van Damaft hebben, behalven haare hartverfterkende fpeceryagtige kragt, welke in haare vlugge deelen gelegen is, eene zagte purgeerende hoedanigheid, welke gantfchelyk, in het kookfel, na de diftilleering overblyft: dit kookfel; met eene gepafte hoeveelheid fuiker gemengd, maakt eene aangenaame open lyf maa-

(*s*) *Infufio aquea.* (*t*) *Tincturæ vinofæ & fpirituofæ.* (*v*) *Syrupus fenæ & Rhææ.* (*x*) *Electuarium dyfentericum.* (*y*) *Pilulæ ftomachicæ.* (*z*) *Pilulæ ecphracticæ.* (*a*) *Cordialia.*

maakende ſyroop, welke langen tyd haare plaats in de winkels behouden heeft. De andere winkelbereidingen van deeze bloemen, zyn eene losmaakende honich, en het gedisteleerde water; welk laatſte een inmengſel is in het Muskus-Koeldrankje (*b*), het Conſerf van Kermes (*c*), en de Zeep om zich mede te waſſchen; ook wordt het gebruikt in het maaken van de enkele zalve, die men Pomade noemt. [L.].

ROSA RUBRA: *Roſa rubra multiplex.* C. B. De roode Roos [L. E.].

Deeze heeft zeer weinig van de welriekendheid der voorgaande bleeke ſoorte; en in plaatſe van derzelver buikzuiverende hoedanigheid, eene zagte aangenaame ſaamentrekkende, voornaamelyk eer de bloem open gegaan is: en deeze wordt kragtig vermeerderd door ze ſchielyk te droogen; maar zoo wel de kleur, als de ſaamentrekking worden door langzaam uitdroogen verminderd. In de winkels, worden een Conſerf, Honich, Aftrekſel, Koekjes [L.], Azyn, en Syroop [E.] van deeze bloemen bereid. Zy zyn ook een inmengſel in het ſaamengeſtelde poeder van Waterlook (*d*), de Koekjes van Japan aarde, de *Mithridaat* en *Theriaca* [L.].

RORISMARINI *ſummitates, & flores anthos dicti: Rorismarini hortenſis anguſtiore folio.* C. B. Roosmaryn; de toppen en bloemen [E.].

Deeze groeit natuurlyk in *Spanje*, *Italien*, en de zuider deelen van *Frankryk*, waar ze in grooten overvloed op drooge en keezelige gronden waſt: in dergelyke gronden ſlaagtze ook beſt by ons, en is ſterker van reuk dan wanneer ze in vogtige en vette gronden geteeld is: en deeze Waarneeming gaat byna in alle de ſpeceryagtige planten door.

Roosmaryn heeft eenen welriekenden reuk, en eenen heeten prikkelenden bitteragtigen ſmaak, naby komende aan dien van Lavendel: de bladeren en tederſte topjes zyn het ſterkſte; naaſt deezen de bloemknop; de bloemen zelven zyn heel veel zwakker, maar veel aangenaamer. Wateragtige vogten trekken een groot gedeelte van de kragten der bladeren van Roosmaryn, door opgietinge, uit; en heffen ze op in het diſtilleeren; te gelyk met het water ryſt een groote menigte wezendlyke Olie op, die eenen aangenaamen ſterken doordringenden reuk heeft. Zuivere Geeſt trekt den geheelen ſpeceryagtigen geur der Roosmaryn in groote volmaaktheid uit, en heft zeer weinig van denzelven, in het diſtilleeren, op; hierom is de harsagtige klomp, die na het uittrekken van den geeſt overblyft, eene fraaije ſpecery, die rykelyk voorzien is van de byzondere hoedanigheden der plante.

De bloemen van Roosmaryn geeven een groot deel van derzelver geur, in het diſtilleeren met zuiveren geeſt, over; door wateragtige vogtigheden wordt derzelver welriekendheid veel benadeeld; en door ſtamping of klopping geheel vernietigd. De Winkelbereidingen van Roosmaryn zyn, een wezendlyke Olie van de bladeren [L.], of van het kruid in bloem [E.], een Conſerf van de bloemen [L. E.], en een Geeſt, Hongarieſch water genoemd, van de bloeijende toppen [L. E.]. Ook worden de toppen gebruikt in den ſaamengeſtelden Geeſt van Lavendel [L. E.], het hart verſterkend Conſerf [L.], en het hoofd-Aftrekſel (*e*) [E.]; en de wezendlyke Olie in den Hoofd-balſem (*f*), den Zeepbalſem (*g*), en de Zenuw-zalve [E.] (*h*).

RUBIA TINCTORUM: *Radix Rubiæ tinctorum ſativæ.* C. B. Krap, Meekrap; de wortel 'er van [L. E.].

Meekrap wordt in ſommigen van onze tuinen tot geneeskundig gebruik geteeld: zy werdt voor deezen in groote menigte by ons geteeld tot gebruik van de Verwers, die tegenwoordig uit *Holland* en *Zeeland* daar van voorzien worden. Zy heeft weinig of geen reuk; een zoetagtigen ſmaak met een weinig bitterheid vermengd. De kragten, welken 'er aan toegeſchreven worden, zyn die van een afvaagend en openend (*i*) middel; waarom dee-

(*b*) *Julapium moſchi.* (*c*) *Confectio è Kermes.* (*d*) *Pulvis compoſitus ſcordii.* (*e*) *Tinctura cephalica.* (*f*) *Balſamum cephalicum.* (*g*) *Balſamum ſaponarium.* (*h*) *Unguentum nervinum.* (*i*) *Detergens & aperiens.*

deeze wortel gemeenlyk onder de openende wortels geplaatst is geweest, en aangepreezen in verstoptheden der Ingewanden (*k*), byzonderlyk van de Nieren, in verdikkingen van (*l*) het bloed, door vallen of kneuzen veroorzaakt, in de Geelzucht, en de beginselen van waterzucht. Het is een inmengsel in het Kooksel voor de Geelzucht (*m*) van de *Edinburgsche Apotheek*.

Het is merkwaardig, dat deeze wortel inwendig ingenomen, de pis met eene donker roode kleur verft; en in de Philosophische Verhandelingen (*n*), hebben we een Bericht van diergelyke uitwerkinge op de beenderen der Dieren, die denzelven, onder hun voeder gemengd, gegeeten hebben: alle de beenderen, voornaamelyk de vaster, waren veranderd, zoo wel van binnen als van buiten, in eene donker roode kleur; maar het vleesch noch de kraakbeenagtige deelen hadden eenige verandering ondergaan: sommigen deezer beenen, in water geweekt, zelfs eenige weeken lang, en naderhand in geest van wyn gestooken en gekookt, verlooren niets van derzelver kleur, noch deelden iets van dezelve aan 't vogt mede. Deeze wortel schynt derhalve eene groote fynheid van deeltjes te bezitten, waarom deszelven geneeskragten wel een naader onderzoek schynen te vereischen.

RUBI IDÆI *fructus*: *Ribi idæi spinosi*. C. B. De Braamboozen struik; de vrugt 'er van [L.]. Deeze struik is gemeen in onze tuinen; en wordt ook, in sommige deelen van *Engeland*, wel in 't wilde gevonden: hy bloeit in May en brengt zyne vrugten in July tot rypheid. De Braambozen hebben een aangenaamen zoeten smaak; verzeld van eenen byzonder aangenaamen geur; eene reden waarom zy voornaamelyk geacht worden. Wat derzelver kragten aangaat; zy verslaan maatiglyk dorst, verkoelen de hitte, sterken de Ingewanden, en bevorderen de natuurlyke ontlastingen. Een aangenaame syroop van het sap bereid, is voorgeschreeven, om in de winkels te houden.

RUBI VULGARIS *folia*, *fructus*: *Rubi vulgaris sive rubi fructu nigro*. C. B. De Braam- of zwarte Brummelbezien bosch; zyne bladeren en vrugt.

Deeze struik wordt menigvuldig, in heggen en bosschen, in 't wilde gevonden. De bezien hebben eenen flaauwen smaak; zonder iets van den geur der voorgaanden: de bladeren zyn eenigzins saamentrekkend.

RUSCI, *sive Brusci radix*: *Rusci myrtifolii aculeati Tourn.* Steekpalm, Muizendoorn; de wortel 'er van [E.].

Dit is een kleine prikkelagtige plant, die somtyds in 't wilde in de bosschen gevonden wordt. De wortel heeft een zagten zoetagtigen smaak, die door eenen bitteragtigen gevolgd wordt: het is een van de vyf openende wortels; en tot dat oogmerk wordt hy somtyds tot een inmengsel gemaakt in Gezonddranken (*o*) en Koeldranken (*p*), om geringe verstoptheden der Ingewanten te openen, het bloed en de sappen te zuiveren, en de vloeibaare afscheidingen te bevorderen.

RUTÆ *folia*, *semen*: *Rutæ hortensis latifoliæ*. C. B. Breedbladerige Wynruit; de bladeren [L. E.] en zaden [E.] 'er van.

Dit is een kleine heesteragtige plant, die men in de tuinen ontmoet, en daar in Juny bloeit, houdende haare bladeren den geheelen winter door groen: dikwyls vinden we op de markten eene smalbladerige soorte, welke by sommigen gekweekt en beeter, dan de andere, gehouden wordt, om dat derzelver bladeren, geduurende den winter, met witte streepen gemarmerd zyn.

Wynruit heeft een sterken onaangenaamen reuk, en een bitteragtigen, doordringenden smaak; de bladeren zyn zeer scherp, als ze in den besten fleur zyn, in zoo verre dat ze de huid ontsteeken en met blaaren trekken, als men ze veel handelt. Ten aanzien der geneezende kragten, zynze sterk prikkelende (*q*), verdunnende (*r*) en afvaagende (*s*); en hierom verwakkeren zy, in koude slymige (*t*) gestellen,

(*k*) *Obstructiones viscerum.* (*l*) *Coagulationes sanguinis.* (*m*) *Decoctio icterica.* (*n*) *Philosophical Transactions.* (*o*) *Apozemata.* (*p*) *Potiones dieticæ.* (*q*) *Stimulantia.* (*r*) *Attenuantia.* (*s*) *Detergentia.* (*t*) *Habitus phlegmatici.*

len, de doorſtraaling; ontbinden de taaije ſappen, openen de verſtoptheden der afſcheidende klieren, en bevorderen de vloeibaare afſcheidingen.

De Schryvers over de *Materies Medica* hebben een hoog gevoelen van de kragten deezer plante gehad. *Boerhaave* is mild in derzelver lof, byzonderlyk van derzelver wezendlyke Olie, en het gediſtilleerde water, voor de tweedemaal overgehaald, of wederom gediſtilleerd verſcheide reizen, met verſche gedeelten van 't kruid: en na eenigzins overboodig andere wateren, die op dezelfde wyze bereid zyn, gepreezen te hebben, voegt hy 'er by, met opzigt tot dat van Wynruit, dat de beſte aanpryzing, die hy 'er aan geeven kan, nog veel aan deszelfs waarde te kort komt: „ Wat geneesmiddel, (zegt hy) kan „ met meer kragt het zweeten en de doorſtraa„ ling bevorderen, tot geneezing van de Moe„ derkwaal (*v*), en de vallende Ziekte (*x*), „ en om vergift uit te dryven?" Wat voor dienſt de Wynruit ook moge doen in de twee laatſte gevallen; zoo is ze toch ongetwyfeld van nuttige uitwerkinge in de anderen: nogthans is het Gediſtilleerde water, by herhaaling overgehaald, de ſterkſte bereiding van dezelve niet. (Zie III. DEELS *V. Hoofdſt.*) Een Uittrekſel, met verbeeterden Geeſt van wyn gemaakt, begrypt, in eenen kleinen omtrek, alle de kragten van de Wynruit; dewyl dit Scheivogt, door opgietinge, alle de prikkelende kragt en geur van de plant opneemt, en in het diſtilleeren niets 'er van opheft. Met water reiſt derzelver byzondere geur en heetheid op; terwyl de bitterheid en een groot gedeelte van de prikkelende kragt overblyft.

Een Uittrekſel van water [E.], wezendlyke Olie [L. E.] en een Conſerf [L.] van Wynruit, worden in de winkels bewaard. Dit kruid wordt ook als een inmengſel gebruikt in het Slikmiddel van Laurierbezien, het ſaamengeſteld poeder van Myrrhe, en de groene Olie [L.].

SABINÆ *folia ſeu ſummitates*: *Sabinæ folio tamariſci Dioscoridis.* C. B. Zeevenboom; de bladeren of toppen 'er van.

Dit is een altoos groene heeſter, bekleed met kleine eenigzins ſteekende bladeren: zy draagt geene vrugt, voor dat ze zeer oud is, en hierom is ze in 't algemeen voor onvrugtbaar gehouden geweeſt. De bladeren hebben eenen bitteren, ſcherpen, bytenden ſmaak; en eenen ſterken onaangenaamen reuk: met water gediſtilleerd levert ze eene wezendlyke Olie uit, en zulks in grooter menigte (gelyk *Hoffman* aanmerkt), dan eenig ander bekend plantgewas; de Terpentynboom alleen uitgezonderd.

De Zevenboom is een heet prikkelend openend geneesmiddel; welk bekwaam is, om het zweet, de pis, en alle de afſcheidingen der klieren (*y*) te bevorderen. De gediſtilleerde Olie is een van de kragtigſte middelen om de maandſtonden te verwekken (*z*); en is van goeden dienſt bevonden in verſtoptheden der Baarmoeder (*a*), of andere ingewanden, die uit ſlapheid en zwakheid der vaten, of uit eene koude en traage geſteldheid der ſappen voortkomen.

De wezendlyke Olie [L. E.] en een Uittrekſel met water [L.] van Zevenboom worden in de winkels gehouden: de bladeren zelve zyn een inmengſel in het ſaamengeſteld valeriaan water [E.]; het Uittrekſel in het ſaamengeſteld Elixir van Myrrhe [L.]; en de wezendlyke Olie in de koekjes van Myrrhe [E.].

SACCHARUM ALBUM. Witte, of gezuiverde Suiker [E.]

SACCHARUM PURISSIMUM. Tweemaal gezuiverde Suiker [L.].

SACCHARUM RUBRUM. Bruine, of ongezuiverde Suiker [L. E.].

SACCHARUM CANDIDUM. Kandy Suiker [E.].

Suiker is het wezendlyke zout van het Suiker-

(*v*) *Paſſio hyſterica.* (*x*) *Epilepſis.* (*y*) *Secretiones glandularum.* (*z*) *Emmenagogicum.* (*a*) *Obſtructiones uteri.*

kerriet (*b*), een schoon groot riet, dat in de *Oost-Indien*, en sommigen der warmer deelen van *West-Indien* van zelfs groeit; en in onze Amerikaansche Volkplantingen in groote menigte gekweekt wordt. Het uitgeperste sap van het riet wordt klaar en helder gemaakt, door het bydoen van kalkwater, (zonder het welke het de gedaante van waare Suiker niet zoude aanneemen,) en tot eene behoorlyke dikte gekookt; dan van 't vuur genomen zynde, stremt het suikeragtig gedeelte uit de grover vetagtige stoffe t'saamen, welke syroop (*c*) genoemd wordt. Deeze syroop, als nog onzuiver of bruine suiker zynde, wordt verder gezuiverd in kegelwyze vormen; door vogtige kley op de wyde oppervlakte te spreiden: dus neemt de wateragtige vogtigheid, welke langzaam door dien klomp heen zygt, een groot gedeelte van de overgebleevene syroopagtige stoffe mede. Deeze gekleyde Suiker, uit *Amerika* overgebragt, wordt door onze Rafinadeurs, of Suikerbakkers, in water ontbonden, de ontbinding klaar en helder gemaakt door kooking met wit van eijeren en schuiminge, en na genoegzaame uitdamping in vormen gegooten: zo haast als de Suiker bestolt is, en het vloeibaare gedeelte afgegooten, wordt de oppervlakte wederom met vogtige kley bedekt, als te vooren. De Suiker, dus eens gezuiverd zynde door herhaaling van deeze bewerking, wordt de tweemaal gezuiverde Suiker der winkels. De kandy, of Krystalsuiker, wordt bereid door ontbinding van Suiker tot een zekere pik te kooken, en ze dan in eene heete plaats te brengen; met stokjes kruisling over en in den vorm gezet, op dat de Suiker daar op druipe: deeze krystallen zyn van eene witte, of bruine kleur, naar dat de Suiker zuiver, of onzuiver was.

Het gebruik van Suiker, als een zoet, is genoeg bekend. De onzuivere soorten bevatten eene vetagtige of oliagtige stoffe, en ingevolge van zulks zyn ze dienstig om te verzagten en te verslappen (*d*). De krystallen zyn zeer moeijelyk om te ontbinden, en hierom zyn ze best, waar dit zagt bevogtigend zoet noodig is, om langzaam in den mond te smelten.

SAGAPENUM [L. E.]. Dit is een saamengestremd sap, dat uit *Alexandrien* gebragt wordt, of in onderscheidene droppels, of saamengeloopen in groote klompen. Van buiten is het van eene geele kleur; van binnen eenigzins bleeker en helder als hoorn; wordt zagt als het gehandeld wordt, en kleeft aan de vingers; deszelfs smaak is heet en bytend; de reuk onaangenaam, door sommigen by die van look vergeleeken, door anderen by een mengsel van *Assa foetida* en *Galbanum*.

Sagapenum is een nuttig openend en ontsluitend (*e*) middel; en wordt menigmaal voorgeschreven, of alleen, of in saamenvoeging met *Ammoniacum*, of *Galbanum*, om verstoptheden der Ingewanden (*f*) te openen, en in de Moederkwaalen (*g*), die uit gebrek van maandelyksche zuiveringen voortkomen. Het vaagt ook de vaten der Longen af, en is van grooten dienst in sommige soorten van Amborstigheden (*b*), als de longen met lymig slym bezet zyn. Het wordt gemakkelykst ingegeeven in de gedaante van pillen; van twee of drie greinen tot een half drachma mag men elken avond, of dikwylser ingeeven, en eenigen tyd daar mede aanhouden. Als 't *Sagapenum* schaars is, vervullen de Drogisten deszelfs plaats met het grooter en zwart gekleurd *Bdellium*, in stukken gebroken; welke niet gemakkelyk van het zelve kunnen onderscheiden worden.

Sagapenum is een inmengsel in het saamengestelde poeder van myrrhe, de Gompillen, het slikmiddel van Laurierbezien, de *Mithridaat* en de *Theriaca* van de *Londensche Apotheek*. Maar het COLLEGIE van *Edinburgh* heeft deeze Gom, noch de *Opoponax* ooit gebruikt; geevende den voorrang aan Ammoniak gom en *Galbanum*.

SAGO [E.]. Dit is het voortbrengsel van eenen Oostindischen boom, door *C. Bauhine*, pal-

(*b*) *Arundo saccharifera*. (*c*) *Treacle or melasses*. (*d*) *Emollientes & laxantes*. (*e*) *Aperiens en deobstruens*. (*f*) *Obstructiones viscerum*. (*g*) *Morbi hysterici*. (*b*) *Asthmata*.

palmam referens arbor farinifera genoemd. Het mergagtig deel van den boom wordt met water geftampt, en tot koeken gemaakt, welken by de Indiaanen als brood gebruikt worden: deezen, weder tot korls gemaakt en gedroogd, zyn de *Sago*, die ons gebragt worden.

SAL AMMONIACUS. Ammoniak Zout [L. E.].

Dit is een Zout dat door kunft gemaakt wordt, en, naar men zegt, toebereid uit Roet van koeimift.

Het wordt ons uit *Egypten* gebragt, in groote ronde koeken, die aan de eene zyde bolrond, en aan de andere hol zyn; en somtyds in kegelwyze brooden: als men ze doorbreekt blykt, dat ze faamengefteld zyn uit naalden of ftreepen, die overdwars loopen. De beften zyn byna doorfchynende; zonder kleur, en vry van alle zigtbaare onzuiverheden: die men gemeenlyk ontmoet zyn van eene gryze geelagtige kleur van buiten, en somtyds zwart, naar dat de ftoffe meer of minder zuiver is. De fmaak van dit Zout is zeer fcherp en doordringend. Het wordt in tweemaal zyn gewigt, of iets minder water ontbonden; en als men een gedeelte van het fcheivogt uitdampt, ftremt het wederom faamen tot lange blinkende aairtjes, of dunne vezelagtige plaatjes, als vederen.

Ammoniak-Zout blykt, door proeven, faamengefteld te zyn uit zuur (*i*) van Zeezout, met een vlug (*k*) loogzout vereenigd. Als het met vafte zouten (*l*) vermengd wordt, en aan een maatig vuur bloot gefteld, wordt 'er eene groote menigte van zuiver vlug zout opgeheven; terwyl het zuur, met het middelfoortig zout vereenigd, overblyft; en als het op dezelfde wyze met levendige kalk behandeld wordt, zoo reift een uitfteekend doordringende vlugge geeft op; doch men verkrygt geen vaft zout. Alleen aan eene groote hitte bloot gefteld, wordt het geheel en al opgeheven, zonder eenige verandering van zyne voorgaande eigenfchappen: met zekere bergftoffelyke Zelfftandigheden gevreeven, heft het een gedeelte derzelven met zich op, en ftremt met het overgebleevene faamen tot een klomp, die in eene vogtige lucht ligtelyk tot eene vloeiftoffe fmelt; en deeze wordt in de meefte opzigten gelyk bevonden aan eene verzadigde ontbinding van 't Metaal, welke onmiddelyk in geeft van zout gemaakt is.

Zuiver Ammoniak-zout is een volmaakt onzydig zout (*m*), het welk bekwaam is, om lymige vogten (*n*) te verdunnen, en eene zweeting (*o*), of de ontlafting van pis te bevorderen, naar dat de omftandigheden van de gefteldheid, of de behandeling met den Lyder, geduurende de bewerking gehouden, vereiffchen. Als een drachma van dit zout, in water ontbonden, ingenomen en de Lyder warm gehouden wordt, verwekt het doorgaands zweeting; door middelmaatige beweeging, of wandeling in de open lucht, wordt deszelfs werking tot de Nieren bepaald; eene groote gifte maakt zagtelyk openlyf, en eene nog grooter' verwekt braaking (*p*). Dit zout wordt door veelen aangepreezen, als een uitfteekend middel om de koortste verdryven (*q*); en 't is van fommigen gehouden geweeft voor een groot geheim, om afgaande koortfen (*r*) te geneezen. Het is buiten twyfel een kragtig openend (*s*) middel, en fchynt tot in de kleinfte vaatjes toe door te dringen; en als zoodanig kan het in fommige gevallen dienftig zyn, of alleen, of by bittere dingen gevoegd, of by den Koortsbaft, als de laatfte op zich zelven gevaarlyke verftoppingen zoude voortbrengen, of die 'er reeds waren, zoude verërgeren.

Dit Zout wordt fomtyds ook uitwendig gebruikt, als een middel om verrotting tegen te ftaan (*t*), en in wafchingen en ftoovingen (*v*) voor Ettergezwellen (*x*): gelyk ook in Gorgeldranken (*y*), voor ontfteekingen der amandelen (*z*), en om dik en lymig flym te ver-

(*i*) *Acidum marinum.* (*k*) *Alcalinum volatile.* (*l*) *Sales fixi.* (*m*) *Sal neutrum.* (*n*) *Humores vifcidi.* (*o*) *Diaphorefis.* (*p*) *Emetica.* (*q*) *Febrifugum.* (*r*) *Febres intermittentes.* (*s*) *Aperiens.* (*t*) *Antifepticum.* (*v*) *Lotiones & fomentationes.* (*x*) *οἰδήματα five Tumores oedematici.* (*y*) *Gargarismata.* (*z*) *Inflammationes tonfillarum.*

verdunnen. Het is een inmengsel, in de verdryvende pap (*a*) van de *Edinburgsche Apotheek*.

SAL CATHARTICUS AMARUS. [L. E.]. Het bitter buikzuiverend zout; welk uit het bittere vogt, na de krystalmaaking van gemeen zout uit Zeewater overgebleven, getrokken wordt. In 't eerst werdt het bereid, als een voornaam middel om het Epsom zout, en andere buikzuiverende delfstoffelyke wateren (*b*), van welken het niet veel verschilt, het zy in kenbaare eigenschappen, of in geneeskragtige uitwerkingen, te vervangen. Wy ontmoeten het zelve gemeenlyk in kleine krystallen, die 'er uitzien als sneeuw; met water ontbonden, en van nieuws gekrystallizeerd zynde, stremt het, als het wel behandeld wordt, tot grooter' saamen, van eene regthoekige gedaante, als een kantzuil (*c*), gelykende naar die van het zout van *Glauber*, dat door kunst bereid wordt; in plaatse van welk zy somtyds in de winkels gebruikt worden.

Alle deeze zouten hebben een doordringenden bitteragtigen smaak: zy ontbinden in minder, dan gelyk gewigt van water: in eene middelmaatige hitte, smelten ze, borrelen met blazen op, en veranderen schielyk in eenen witten sponsagtigen klomp, met verlies van meer, dan de helft van hun gewigt: Deeze kalk smaakt bitterer, dan het zout in 't eerste deedt, en ontbindt wederom byna geheel en al in water. Het zuur van deeze zouten is voornaamelyk dat van Vitriool: de grondslag van het natuurlyke, is eene fyne opslorpende aarde; van het kunstig gemaakte, een loogzout, te gelyk met den grondslag van zeezout. Hierom volgt 'er, op het bydoen van loogzouten; by eene ontbinding van de zouten van *Glauber*, geene verandering; terwyl de zouten, die uit de buikzuiverende wateren verkreegen worden, of uit de peekel van zeewateren, op het bydoen van deezen, melkagtig worden, en derzelver aarden afleggen; wordende het loogzoutagtig zout in derzelver plaatse opgenomen.

Het Buikzuiverend Zout (*d*), is een zagt en maatig buikzuiverend middel, werkende met genoegzaame kragt, en toch gemeenlyk gemakkelyk en veilig; zelden eenige krimpingen, ziekheid, of de andere ongemakken, waar van de harsagtige purgeermiddelen maar al te dikwyls verzeld gaan, veroorzaakende. Zes of agt drachma's mag men, in eene behoorlyke hoeveelheid van water, voor eene gifte ontbinden; of vier, vyf of meer in een pint, of quart van de buikzuiverende wateren. De vogten mogen ook zoo behandeld worden, dat ze de ontlastingen, door de andere afzonderingen bevorderen; want als de Lyder warm gehouden wordt, vermeerderen ze de doorstraaling; door maatige beweeging in eene koele lucht, bevorderen ze de ontlasting der pis.

SAL COMMUNE. Gemeen Zout, of Zout, dat men by het eeten gebruikt. Dit is een onzydig zout, van meest alle andere daar in verschillende, dat het, doorgeslikt zynde, droogte en dorst verwekt. Het wordt in iets minder, dan driemaal zyn gewigt van water ontbonden; de ontbinding langzaam uitgedampt, en te schieten gezet zynde, formeert teerlingswyze krystallen, welken saamen vereenigen tot de gedaante van holle afgeknotte pyramiden. Aan het vuur bloot gesteld kraakt en barst het uit, of knapt het, gelyk men zegt; en ras daar na smelt het, en vertoont zich vloeibaar als water. Eene kleine hoeveelheid van dit zout, by het zuur van Salpeter (*e*) gevoegd, maakt het bekwaam, om Goud te ontbinden, maar onbekwaam om zilver op te lossen: indien eene ontbinding van zilver in vogten gegooten wordt, die zelfs maar een gering gedeelte gemeen zout bevatten, wordt alles aanstonds troebel en wit; en dit verschynsel moet aan het nederploffen van 't zilver worden toegeschreven.

Dit Zout wordt, of in eene vaste gedaante, in de ingewanden der Aarde gevonden, of ontbonden in de wateren der Zee, of zoute Fontynen.

I. Sal

(*a*) *Cataplasma discutiens.* (*b*) *Aquæ minerales Catharticæ.* (*c*) *Figura rectangularis prismatica.* (*d*) *Sal catharticus.* (*e*) *Acidum nitri.*

1. *Sal gemmæ*, [L. E.]. Steenrotszout. Dit wordt in verscheidene deelen der waereld gevonden; doch in de grootste menigte in zekere diepe Meinen van verbaazende uitgestrektheid, naby *Cracouw* in *Polen*; gelyk ook eenigen in *Engeland*, byzonderlyk in *Cheshire*. Het is meestendeels zeer hard, somtyds van eene ondoorschynende witheid als sneeuw, somtyds van eene roode, groene, blaauwe en andere kleuren. Als het zuiver is, dan is het volmaakt doorschynend en zonder kleur; de andere soorten worden door ontbindinge in water en krystalmaakinge gezuiverd, om ze voor 't gebruik van gemeen zout bekwaam te maaken.

2. *Sal marinus* [L. E.]. Zeezout. Dit zout wordt uit zee-water en zoute Bronnen getrokken. Zeewateren leveren van een vyftigste tot een dertigste van derzelver gewigt, aan zuiver zout uit: en verscheidene Bronnen brengen nog veel meer aan. De vermaarde van ons eigen land te *Nantwych*, *Nortwich* en *Drotwich*, leveren (volgens Dr. *Brownrigg*) van een zesde tot wat meer, dan een derde, uit. 'Er zyn twee manieren, om het gemeene zout uit deeze natuurlyke ontbindingen te verkrygen: de eene is, eene schielyke uitdamping van het wateragtige vogt, tot dat het zout begint saamen te stremmen, en in korls op den grond van de uitdamp-pan neêrvalt; uit welke het saamengeschraapt, en in geschikte vaten te droogen gezet wordt, om het van de pekel te zuiveren: de andere wyze is eene langzaamer en trapswyze uitdamping, die niet langer agtervolgd wordt, dan tot dat 'er eene zoutagtige korst boven op het vogt komt; welke, als men 't vuur wech doet, schielyk begint te schieten, en loopt tot krystal van eene teerlings gedaante. In de warmer luchtstreeken worden beide deeze bewerkingen door de hitte der zonne uitgewerkt. De Zouten, die hier door verkregen worden, verschillen heel zeer: want het geen door eene schielyke uitdamping gewonnen wordt, is zeer geschikt om in eene vogtige lucht te zweeten en te versmelten: een ongemak, waar aan 't gekrystallizeerde zout niet onderworpen is: dit laatste wordt ook beeter bevonden, om eeten goed te houden, en tot verscheidene andere oogmerken.

Gemeen Zout, in kleine hoeveelheden gebruikt, wordt geacht te verwarmen, op te droogen, en den eetlust en de spysverteering (*f*) te bevorderen: in groote giften, als van een half once, wordt het buikzuiverend (*g*) bevonden. Somtyds wordt het gebruikt om de werking van braakmiddelen (*h*) te beteugelen, en dezelven door den stoelgang te doen afloopen; en als een aanzettend middel (*i*) in klisteeren.

SALVIÆ *folia*: *Salviæ majoris*. C. B. Gemeene Salie (de groene en roode soorten); de bladeren 'er van [L. E.].

SALVIÆ *hortensis minoris folia*, *summitates*: *Salviæ minoris auritæ & non auritæ*. C. B. Kleine Salie of kragtige Salie; de bladeren en toppen 'er van [E.].

Deeze planten zyn gemeen in onze tuinen, en ze bloeijen in May en Juny: de groene en roode gemeene Salie verschillen niet anders, dan in de kleur der bladeren; want de zaaden van een en dezelfde plante brengen beiden voort: maar de kleine is een verschillende soorte; derzelver bladeren zyn smaller, dan die van de anderen, doorgaands van eene witagtige kleur en nimmer rood; de meesten derzelven hebben onder aan den grond een stuk aan wederzyden uitstaande, als of het ooren waren. Beide soorten zyn middelmaatig heete speceryen, verzeld van eenen ligten graad van saamentrekkinge en bitterheid: de kleine soorte is de sterkste, maar de groote de aangenaamste.

De Schryvers over de *Materies Medica* zyn vol van de kragten van Salie, en leiden derzelver naam van de onderstelde heilzaame hoedanigheden af, (*Salvia salvatrix, naturæ conciliatrix.* —— *Cur moriatur homo, cui Salvia crescit in horto?* &c.)

[Ge-

(*f*) *Digestio.* (*g*) *Catharticum.* (*h*) *Emetica.* (*i*) *Stimulus.*

[Gezonde Salie, heilzaam kruid;
Wat recht gy groote dingen uit!
Wat hoeft een Mensch te sterven,
Dien gy behoudt of weêr herstelt;
Die u in tuin of op het veld
Maar niet behoeft te derven?].

Derzelver wezendlyke uitwerkingen zyn, de Vaten matiglyk te verwarmen en te versterken; en hierom verwekt ze, in koude slymige gestellen (*k*), eetlust; en wordt dienstig bevonden in Zwakheden van het zenuwgestel (*l*). De beste bereiding tot dit oogmerk is een trekſel van gedroogde bladeren, als thee gedronken; of een Aftrekſel (*m*) of Uittrekſel (*n*), met verbeeterden Geest van wyn gemaakt, in gepaste giften ingenomen; deezen bevatten alle de kragten van de Salie; daar het gedistilleerde water en de wezendlyke Olie, alleen derzelver heetheid en speceryagtige hoedanigheid bezitten, zonder iets van derzelver wrangheid en bitterheid. Trekſels met water van de bladeren, en een weinig limoensap 'er by gedaan, is een nuttige afſpoelende drank in koortsagtige ziekten, van eene fraaije kleur, en vry aangenaam voor het gehemelte.

SALVIÆ SYLVESTRIS *folia: Scorodotidis, sive scordii foliis salviæ.* J. B. Bosch-Salie; de bladeren 'er van.

Deeze groeit in 't wilde in bosschen en heggen. In reuk, smaak, en geneeskragten, komt ze meer met Waterlook (*o*), dan met Salie overeen: zy is zo aangenaam niet, als de eerste, maar onaangenaamer, dan de laatste.

SAMBUCI *folia, flores, baccæ, cortex: Sambuci fructu in umbella nigro.* C. B. Gemeene Vlierboom met zwarte bezien; de bladeren, bast [E.], bloemen, en bezien [L. E.].

Dit is een groote heester, veel tot heggen gebruikt; hy bloeit in May en brengt zyne vrugten in September tot rypheid. De binnenste groene bast van den tronk is zagtelyk buikzuiverende; een trekſel 'er van in wyn, of het uitgeperste sap, in de gifte van een half once, of een once, ingenomen, wordt gezegd maatig den buik te zuiveren; en in kleine giften een kragtig ontsluitend middel (*p*) te zyn, het welk bekwaam is, om alle de vloeibaare afſcheidingen te bevorderen. De jonge knoppen, of eerste beginſelen der bladeren, purgeeren sterk, en werken met zoo veel geweld, dat ze met recht voor onveilig gehouden worden. De bloemen verschillen zeer veel hier van in hoedanigheid: want deezen hebben eenen aangenaamen speceryagtigen geur, welken zy in het distilleeren met water overgeeven, en door trekkinge aan wynagtige en geestryke vogten mededeelen. De bezien hebben eenen zoetagtigen niet onaangenaamen smaak; nogthans beledigen zy de maag, als ze in zelfstandigheid gegeeten worden: het uitgeperste sap, tot de vastheid van een Conserf verdikt zynde, is een nuttig openend middel bevonden; want het opent de verstopthe-den van de Ingewanden (*q*), bevordert de natuurlyke ontlastingen, en als men eenen geruimen tyd 'er mede aanhoudt, doet het grooten dienst, in verscheidene sleepende ziekten. Het is opmerkelyk, dat dit sap (welk in zynen natuurlyken staat van eene purper kleur is) geesten van wyn met eene donker roode kleur verft.

Een Conserf, van de bezien bereid, [L. E.] wordt gebruikt tot het maaken van de *Edinburgsche Theriaca* (*r*), en het slikmiddel voor de borst [E.] (*s*), met welk het uitsteekend wel strookt. De Bloemen zyn een inmengsel in de luchtverdryvende (*t*) en pestwateren, in de gemeene afkookſels voor klisteeren en stoovingen, en de verdryvende pap (*v*) [E.]. Van den Vlierboom wordt nog eene Olie bereid, door de bloemen in boomolie te kooken [L.]; en eene Zalve, door dezelven in een mengsel van Olie en Vet te kooken [L.]; ook wordt 'er eene Zalve gemaakt van de bladeren en den Bast [E.].

SAMPSUCHUS, Zie MAJORANA.

SAN-

(*k*) *Habitus phlegmatici.* (*l*) *Systhema nervorum.* (*m*) *Tinctura.* (*n*) *Extractum.* (*o*) *Scordium.* (*p*) *Deobstruens.* (*q*) *Obstructiones viscerum.* (*r*) *Theriaca Edinensis.* (*s*) *Electuarirum pectorale.* (*t*) *Aquæ alexeteriales.* (*v*) *Cataplasma discutiens.*

SANDARACHA, eene delfstof, uit Rotkruid en Zwavel saamengesteld. Zie ARSENICUM.

SANGUIS DRACONIS. [L. E.]. Draakenbloed, zoo genaamd; zynde eene hars, die uit *Oostindien* gebragt wordt, of in langronde droppels, opgerold in liesbladeren; of in groote klompen, die uit kleiner traanen saamen gesteld zyn.

De Schryvers over de *Materies Medica*, geeven doorgaands den voorrang aan de eerste; schoon de laatste niet zelden even goed is: het beste Draakenbloed van beide soorten breekt glad af, en is vry van alle zigtbaare onzuiverheid, van eene donker roode kleur; welke, als het tot poeder gemaakt wordt, in eene fraaije heldere karmozyn verandert. Verscheidene kunstige saamenmengsels, met het waare Draakenbloed gekleurd, werden 'er somtyds, of ook Brazilie hout, voor deeze gerieflykheid verkocht: Sommigen van dezelven ontbinden in water, gelyk Gom; anderen knappen in het vuur, zonder in brand te raaken; terwyl het opregte Draakenbloed ligtelyk smelt en vlam vat, en 'er geen wateragtig vogt op werkt. Maar het ontbindt geheel en al in zuiveren Geest, en verft eene groote menigte van dat Scheivogt met eene donker roode kleur: het is ook te ontbinden in uitgeperste Oliën, en geeft eene roode kleur aan dezelven; doch zoo schoon niet, als die 'er door Ossetongewortel (*x*) aan gegeeven wordt. Deeze droogery heeft, in zelfstandigheid geproefd, geenen merkelyken reuk noch smaak; en als zy ontbonden wordt ontdekt ze eenigen trap van heetheid en prikkeling.

Het Draakenbloed wordt gemeenlyk aangemerkt als een zagtelyk saamentrekkend middel, en somtyds voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden (*y*), tegen zaadloopen, den witten vloed (*z*) en andere vloeden: in zulke gevallen brengt het de algemeene uitwerkingen van harsagtige lichaamen voort, door de vloeibaare deelen zagtelyk te verdikken, en de vaste eenigzins te versterken. Het is een inmengsel in het saamentrekkende poeder [L. E.] (*a*), in den Balsem van *Locatelli* [E.], en de versterkende pleister [E.].

SANICULÆ, *seu Diapensiæ folia: Saniculæ officinarum*. C. B. Sanikel; Breukkruid, Wondkruid; de bladeren 'er van [E.].

Deeze plant groeit in 't wilde in bosschen en heggen, en bloeit in May. De bladeren hebben eenen kruidagtigen wrangen smaak; zy zyn lange vermaard geweest wegens *geneezende* kragten, zoo wel inwendig als uitwendig: nogthans zyn derzelver uitwerkingen in eenig opzigt, niet kragtig genoeg, om eene plaats voor dezelven in de tegenwoordige praktyk te verwerven.

SANTALUM ALBUM. Wit Sandelhout; een hout uit *Oostindiën* gebragt, in stukken, die omtrent de dikte van een mans been hebben, en van een bleeke witagtige kleur zyn.

Het meeste deel deszelfs, welk men in de winkels ontmoet, heeft geen reuk of smaak, of eenige blykbaare hoedanigheid, welke het zelve in de kennis van een Geneesheer kan aanbeveelen.

SANTALUM CITRINUM [E.]. Geel Sandelhout; een bleek geelagtig hout, dat uit *Oostindien* gebragt wordt; en van eenen aangenaamen reuk en speceryagtigen bitteren smaak is; verzeld van eene aangenaame soorte van prikkelinge. Dit fraaije hout kan buiten twyfel tot gewigtige oogmerken aangewend worden, alhoewel het thans zeer zelden gebruikt wordt: ja het wordt naauwlyks ooit voorgeschreeven in bereidingen, die op staande voet gereed gemaakt worden, en het eenige winkel-saamenmengsel, waar van het een inmengsel is, dat is de *Confectio alkermes* (*b*), van de *Edinburgsche Apotheek*: en het COLLEGIE van *Londen* heeft het in hunne lyst van de enkelde Geneesmiddelen uitgelaaten. Met water gedistilleerd, levert het eene welriekende

(*x*) *Anchusa*. (*y*) *Præscriptiones extemporaneæ*. (*z*) *Fluor albus*. (*a*) *Pulvis stypticus*. (*b*) Conserf van Kermes.

de wezendlyke Olie uit, welke, in de koude, zoo dik wordt als Balsem. In zuiveren Geest getrokken, geeft het een ryk geel Aftreksel; het welk gedistilleerd zynde, reist de Geest op, zonder iets van belang van den geur van het Sandelhout over te brengen. Het overblyfsel behelst de kragten van zesmaal deszelfs gewigt van het hout. *Hoffman* merkt dit uittreksel aan, als een geneesmiddel, dat in geneeskragten met Ambergrys evenaart; en pryst het, als een uitneemend herstellend middel (*c*) in groote Zwakheden, aan.

SANTALUM RUBRUM. [L. E.]. Rood Sandelhout, dat uit *Oostindien* gebragt wordt, in groote stukken, van een vast weefsel, een donker roode, byna zwarte kleur van buiten, en een donker helderer roode van binnen. Dit hout heeft geenen merkelyken reuk, en weinig of geenen smaak. Het is wel aangepreezen geweest, als een zagt saamentrekkend middel, en als een versterkend van het zenuwgestel; maar dat zyn hoedanigheden, die aan de geele soorte van dit hout alleen eigen zyn.

Het voornaamste gebruik van het roode Sandelhout is dat van eene verfwaare, of droogery om mede te kleuren; tot welk einde het gebeezigd wordt in den Balsem van *Locatelli* [L.] (*d*), en den saamengestelden Geest van Lavendel [L. E.] (*e*). Het deelt een donker rood aan verbeeterden Geest van wyn mede; maar geeft geene kleur aan wateragtige vogten: een geringe hoeveelheid van de hars, door geest uitgetrokken, verft eene groote menigte van anderen Geest met een fraai bloed rood. Doch 'er is naauwelyks eene Olie, die van Lavendel alleen uitgezonderd, aan welke het zyne kleur mededeelt. *Geoffroy* en anderen hebben opgemerkt, dat het *Braziliehout* somtyds in de plaatse van rood Sandelhout verkocht wordt; en het COLLEGIE van *Brussel* is in twyfel of alles, dat by hen voor Sandelhout verkocht wordt, niet waarlyk een hout van deeze soorte is: volgens het bericht, dat zy opgegeeven hebben, is hun Sandelhout zekerlyk niet anders dan *Brazielie*-hout; welks onderscheidend kenmerk is, dat het zyne kleur aan gemeen water mededeelt.

SANTONICUM [E.]. Wurmzaad; het voortbrengsel van eene plant van de soorte van Alsem, of Wurmkruid, die in de *Levant* groeit.

Het is een klein, ligt, kafagtig zaad, saamengesteld, zoo 't schynt, uit eene menigte dunne vliesagtige bekleedsels, van eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer bitteren smaak.

Deeze zaaden zyn vermaard wegens wurmen verdryvende kragten (*f*), (welken zy met andere bittere dingen gemeen hebben) en worden somtyds tot dat einde gebruikt, of met syroop van den droessem van Suiker (*g*), of met suiker geconfyt: derzelver onaangenaame smaak maakt de gedaante van een poeder of kooksel ongevoeglyk. De oprechte Zaaden worden niet zeer dikwyls in de winkels gevonden.

SAPO DURUS [L.]: *Sapo albus Hispanicus.* [E.]. Witte Spaansche Zeep.

SAPO MOLLIS [E.] Gemeene zagte Zeep.

SAPO NIGER, *seu Melanosmegma.* [E.]. Zwarte zagte Zeep.

Zeep wordt saamengesteld uit Olien, die uit plantgewassen geperst zyn, of uit vet van dieren, met loogzoutagtige loogen (*h*) vereenigd. De eerste soorte, of witte harde Zeep, wordt van de beste soorten van Boomolie gemaakt; de gemeene zagte soorte van grover Olie, vet, talk of een mengsel van die allen te saamen; en de zwarte (gelyk gezegd is) van traanolie.

De zuivere harde Zeep is de eenigste soorte, die tot inwendig gebruik gebeezigd wordt. Deeze met Olie gevreeven; of met harsagtige stoffen, maakt dezelven ontbindbaar in water; en hierom wordt het een nuttig inmengsel in pillen, die uit hars zyn saamengesteld, om der-

(*c*) *Restaurans.* (*d*) *Balsamum Locatelli.* (*e*) *Spiritus Lavendulæ compositus.* (*f*) *Virtutes anthelminticæ.* (*g*) *Melasses.* (*h*) *Lixivia alcalina.*

derzelver ontbinding in de maag, en de vereeniging met de dierlyke vogten te bevorderen: *Boerhaave* was een groote verwonderaar van Zeep; en ſchreef, in zyne byzondere praktyk, zelden eenige harsagtige pillen voor zonder dezelve; ten zy dat een loogzoutagtige of verrotte ſtaat der ſappen zulks verboodt. Wegens dezelfde hoedanigheid ſchynt de Zeep ook zeer wel geſchikt te zyn, om zodanige olieagtige of vetagtige ſtoffen, als zy in 't lichaam moge ontmoeten, te ontbinden; en om de lymige ſappen te verdunnen, verſtoptheden der Ingewanden te openen, en alle de vaten, waar door ze heen gaat, af te vagen. Zy is insgelyks een kragtig ſcheivogt voor den ſteen der Menſchen: want eene ontbinding van dezelve met kalkwater is een van de ſterkſte ontbindmiddelen, dat met veiligheid in de maag moge genoomen worden; de kragt van dit ſaamenmengſel is ongelyk veel grooter, dan het vergaderde van de ontbindende poeders van de Zeep en kalkwater, als zy niet vermengd zyn. Zie de *Geneeskundige Proeven van Edinburgh* (*i*).

De zagte Zeepen zyn doordringender en ſcherper, dan de harden. Het eenig geneeskundig gebruik van deezen is tot uitwendige oogmerken.

De harde Zeep geeft den naam aan een winkel pleiſter [L. E.], aan een ſmeerſel [L.] en Balſem [E.]: Zy wordt by Opium gevoegd, om dezelve gereeder in de maag te doen ontbinden; in de Zeeppillen [L.] (*k*), en by de Aloë, in de Aloëpillen [E.] (*l*). De zagte zeep is een inmengſel in de zagter gemeene brandpleiſter [L.] (*m*), en de zwarte Zeep in de pynſtillende pleiſter [E.] (*n*).

SAPONARIÆ *folia*, *radix*: *Saponariæ majoris lævis*. C. B. Zeepkruid; het kruid en de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, hoewel niet zeer gemeen, op laage natte plaatſen; en aan de kanten van loopende wateren; eene ſoorte met dubbelde bloemen is gemeen in onze tuinen. De bladeren hebben eenen bitteren en niet onaangenaamen ſmaak; met water geſchud doen ze een zeepagtig ſchuim opryzen, welk gezegd wordt byna dezelfde uitwerking te hebben, als ontbindingen van zeep zelven, in vlakken uit de klederen wech te neemen, en diergelyken. De wortels ſmaaken zoetagtig en eenigzins prikkelend; en hebben eenen ligten reuk, als die van zoethout: in verbeeterden Geeſt van wyn getrokken, leeveren ze een ſterk Aftrekſel uit, welk niets van zynen ſmaak en geur verlieſt, al wordt het tot de vaſtheid van een uittrekſel verdikt. Deeze fraaije wortel is by ons niet veel in de praktyk gekomen, alhoewel zyne blykbaare hoedanigheden belooven, dat hy een geneesmiddel van groote nuttigheid zoude zyn: by de Duitſche Geneesheeren wordt hy in 't gemeen voor een openend, verſterkend en zweetmiddel gehouden: en door het COLLEGIE van *Wirtemberg*, *Stahl*, *Neumann* en anderen beeter geacht, dan *Sarſaparilla*.

SARCOCOLLA [L. E.]. Dit is een ſaamengeſtremd ſap, dat uit *Perſien*, en *Arabien* gebragt wordt, in kleine, witagtige, geele korls, met een weinig roodagtige, en ſomtyds van eene donker roode kleur, met dezelven vermengd; de witſte traanen, als de verſchſte zynde, worden voor de beſten gehouden: deszelfs ſmaak is bitter, verzeld van een flaauwe ſoorte van zoetheid. Deeze droogery ontbindt in wateragtige vogten, en blykt voornaamelyk van de gomagtige ſoorte te zyn, met een gering mengſel van harsagtige ſtoffe. Het is meeſt beroemd als een middel om wonden en zweeren te hechten (waar van daan deszelfs naam van σαρκοκολλα, vleeſch lym), eene hoedanigheid, op welke noch deeze, noch eenige andere droogery eene wettige aanſpraak heeft. Het is een inmengſel in het ſaamengeſtelde poeder van çeruis [L.]. (*o*).

SARSAPARILLA [L. E.]: een wortel, die uit de *Spaanſche Weſtindien* gebragt wordt. Hy beſtaat uit eene groote menigte van lange draaden, die uit een hoofd afhangen: de lange

(*i*) *The Edinburgh medical eſſays.* (*k*) *Pilulæ ſaponaceæ.* (*l*) *Pilulæ aloeticæ.* (*m*) *Emplaſtrum cauſticum.* (*n*) *Emplaſtrum anodynum.* (*o*) *Pulvis e ceruſſa compoſitus.*

ge wortels (het eenigste gedeelte, dat in gebruik is) hebben omtrent de dikte van een ganzen schaft, of dikker, zyn buigzaam, en saamengesteld uit vezelen, die de gantsche lengte langs loopen, zoo dat ze van 't eene end tot het andere in stukken kunnen gesplee-ten worden: zy hebben eenen lymigen, bitteragtigen, niet onaangenaamen smaak, en geenen reuk. Deeze Wortel werdt eerst door de Spanjaards in *Europa* gebragt, omtrent het Jaar 1563, met de eigenschap van een soortelyk middel (*p*), voor de venus besmetting (*q*), welke zich kort voor dien tyd openbaarde; en voor verscheidene hardnekkige sleepende ziekten. Welke goede uitwerkingen het ook in de warmer luchtstreeken moge gehad hebben, in deezen is het zonder vrugt bevonden; in zoo verre, dat sommigen ontkent hebben, dat het eenige kragt met allen heeft. Nogthans blykt uit de ervaarenheid, dat het, hoewel lang na niet beantwoordende aan de eigenschap, die men 'er in 't eerst aan toeschreef, in sommige gevallen van zeer groote nuttigheid is, als een zweetmiddel (*r*), waar scherper geneesmiddelen onvoegzaam waren: De beste bereidingen zyn een Afkooksel met water gemaakt; een Afkooksel van een half once van den wortel, of een drachma van het Uittreksel (*s*), welk even kragtig is, mag 'er van ingenomen worden in eene gifte.

SASSAFRAS [L. E.]: de wortel van eenen grooten Amerikaanschen boom (*arbor ex Florida ficulneo folio.* C. B.) tot ons overgebragt in lange regte stukken, die zeer ligt, van een sponsagtig weefsel, en met eenen ruigen zwamägtigen bast bedekt zyn; van buiten van een aschverwige kleur, van binnen van eene roestige yzer kleur. Dit hout heeft eenen speceryagtigen reuk, en eenen zoetagtigen speceryagtigen, eenigzins scherpen smaak: de bast smaakt veel sterker, dan eenig ander deel; en de kleine takken sterker, dan de groote stukken. Wat de kragten van deezen wortel betreft; het is een heet-openend en versterkend (*t*) middel; en wordt dikwyls gebruikt, met goed gevolg, om het bloed en de sappen te zuiveren en te verzoeten. Tot deeze einden kan men treksels van den geraspten wortel of bast gemaakt, als thee drinken. In sommige gestellen kunnen deeze treksels, door derzelver welriekendheid, als men ze eerst begint te gebruiken, het hoofd wel wat aandoen: maar in zulke gevallen, kan men ze met voordeel van derzelver welriekendheid ontdoen door ze te kooken; want een kooksel van *Sassafras*, tot de dikte van een uittreksel afgekookt, is enkel bitteragtig en eenigzins saamentrekkend. *Hoffman* verzekert ons, dat hy dit uittreksel menigmaal tot de hoeveelheid van een scrupel op eenen tyd, met goed gevolg heeft ingegeeven, om de spanninge der Ingewanden, in kwaade gesteldheden (*v*), te versterken; gelyk ook in het wyken van afgaande koortsen, en in mildzugtige krampen (*x*). *Sassafras* leevert, in het distilleeren eene uitsteekend welriekende Olie uit, van eenen doordringenden prikkelenden smaak, zoo zwaar, dat ze (onaangezien de ligtheid van de droogery zelve) in water zinkt. Verbeeterde Geest van wyn trekt allen smaak en reuk uit *Sassafras*; en heft 'er niets van op, in de uitdampinge: hierom is het Uittreksel met Geest de fraaiste en kragtigste bereiding, als welke de kragten van den wortel geheel en al in zich bevat.

De eenigste Winkelbereiding van *Sassafras* is de wezendlyke Olie [L. E.]. De *Sassafras* zelf is een inmengsel in het Afkooksel van de houten [E.], en de saamengestelde kalkwateren [L. E.]; gelyk ook de Olie in de *Elixir Guaiacinum* [E.].

SATUREIÆ *folia*: *satureiæ hortensis, sive cunila sativæ Plinii.* C. B. Saturey, Keul, Keun, Peperkruid, Hoenderkruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit kruid wordt jaarlyks, in de tuinen, tot keukengebruik geteeld. Het is eene zeer prikkelende heete specery; en geeft, in het distilleeren met water, eene fyne wezendlyke Olie, van eenen doordringenden reuk, en zeer heeten, scherpen smaak. Doch het geeft weinig van

(*p*) *Specificum.* (*q*) *Lues venerea.* (*r*) *Sudorificum.* (*s*) *Extractum.* (*t*) *Aperiens & corroborans.* (*v*) *Cachexiæ.* (*x*) *Spasmata hypochondriaca.*

van deeze kragten, door trekking, aan wateragtige vogten over: maar verbeeterde geeft van wyn trekt allen deszelfs ſmaak en reuk uit, en heft niets in diſtilleeringe op.

SATYRII MARIS *radix*: *Orchidis morionis maris, foliis maculatis*. C. B. Satyrion Orchis; de wortel 'er van [E.].

Deeze plant wordt veel op beſchaduwde plaatſen en in vogtige weiden gevonden: elke plant heeft twee eyronde wortels, van eene witagtige kleur, een lymigen zoetagtigen ſmaak, en een zwakken onaangenaamen reuk. Zy zyn vervuld met een kleeverig ſlymig ſap. Wat derzelver kragten belangt; zy verdikken, gelyk andere ſlymige plantgewaſſen, de dunne weiagtige vogten, en beſchermen de vaſte deelen tegen derzelver ſcherpheid: zy zyn ook vermaard geweeſt, hoewel op geen zeer goed fondament, wegens Zenuwkoeſterende en liefde verwekkende kragten (y); en tot die oogmerken dikwyls gebruikt. In de *Edinburgſche Apotheek* wordt de wortel voorgeſchreeven om gekonfyt te worden.

SALEP [E.], een vermaard herſtellend (z) middel by de *Turken*, dat waarſchynelyk de bereide wortel is van zekere planten van de Orchis ſoorte.

Deeze droogery wordt ons ſomtyds overgebragt, in eyronde ſtukken, van eene geelagtig witte kleur, een weinig helder en doorſchynende, zeer hard, en byna hoornagtig, met weinig of geen' reuk, en ſmaakende als *Tragacanth*-Gom. De wortel van *Satyrion* in water gekookt, de ſchil 'er af gedaan, en daarna in de lucht te droogen gehangen, verkrygt naauwkeurig dezelfde gedaante; de wortels, dus bereid zynde, ontbinden in kookend water tot een ſlym. *Geoffroy*, die deeze bereiding van Orchis het eerſt mededeelde, pryſt dezelve aan in Teeringen (a), in galagtige Roodeloopen (b) en borſtziekten, die uit eene ſcherpheid der ſappen voortkoomen.

SAXIFRAGÆ ALBÆ *folia, radix*: *Saxifragæ albæ radice granuloſa*. J. B. Steenbreeken met witte bloemen; de bladeren en de wortels [E.], welke laatſten (om dat ze uit kleine korltjes beſtaan) oneigendlyk zaaden genoemd worden.

SAXIFRAGÆ VULGARIS *folia ſemen*: *Seſelis pratenſis noſtratis Raii*. Steenbreeken der weiden; de bladeren en zaaden 'er van.

Deeze kruiden groeijen in 't wilde, het eerſte in drooge zandige gronden, het andere in de velden en weiden: het eerſte is niet zeer gemeen, en hierom zyn deszelfs bladeren en wortels gemeenlyk vervangen geworden door de bladeren en zaaden van het andere. Geen van beiden is thans in groote achting, onaangezien de openende, pisdryvende, en ſteenverbreekende kragten (c), voor deezen daar aan toegeſchreeven.

SCABIOSÆ *folia*: *Scabioſæ majoris communioris hirſutæ, folio laciniato Raii*. Apoſteumkruid; de bladeren 'er van.

Dit is een ruige haairige plant, die in 't wilde op weilanden groeit; van een walgenden bitteragtigen ſmaak. Het ſtaat aangepreezen als een openend, zweetverwekkend, en borſtontlaſtend middel (d); doch de tegenwoordige praktyk vertrouwt 'er weinig op.

SCAMMONIUM [L. E.]. Schammonie; een ſaamengeſtremd ſap, uit de wortels van eene groote klimmende plante, die in het *Aſiatiſche Turkeyen* groeit, geperſt. Het beſte komt van *Aleppo*, in ligte ſponsagtige klompen, die gemakkelyk ſtukkend te vryven zyn, van eene blinkende aſchkleur, die naa het zwarte helt; en wanneer het tot poeder gemaakt wordt, van eene licht gryze of witagtige kleur: een minder ſoorte wordt van *Smyrna* gebragt, in vaſter en zwaarer ſtukken, van eene donkerer kleur, en vol van zand en andere onreinigheden. Dit ſap is voornaamelyk van de harsagtige ſoorte: want verbeeterde Geeſt van wyn ontbindt vyf oncen uit zes; het overblyfſel is een ſlymige zelfſtandigheid met

(y) *Virtutes analepticæ & aphrodiſiacæ*. (z) *Reſtaurans*. (a) *Conſumptiones*. (b) *Dyſenteriæ birioſæ*. (c) *Virtutes aperientes, diureticæ & lithontripticæ*. (d) *Expectorans*.

met ſchuim vermengd; proefgeeſt ontbindt het geheel en al, zoo dat de onzuiverheden alleen overblyven. Het heeft een zwakken onaangenaamen reuk; en eenen bitteragtigen eenigzins ſcherpen ſmaak.

Schammonie is een kragtig en ſterk buikzuiverend middel. Sommigen hebben het, als onveilig, veroordeelt, en het eenige kwaade hoedanigheden ten laſte gelegd; waarvan de voornaamſte is, dat deszelfs werking onzeker is, dewyl eene volkomen gifte ſomtyds zonder werking is; daar eene veel kleiner, op andere tyden, gevaarlyke buitenmaatige buikzuiveringen (*e*) veroorzaakt. Echter moet dit verſchil van werkinge geheel en al aan de verſchillende omſtandigheden van den Lyder, en niet aan eene kwaade hoedanigheid, of onregelmaatige werking van het Geneesmiddel worden toegeſchreeven: want als de darmen (*f*) met een uitermaaten dikke ſlym bezet zyn, dan gaat de *Schammonie* 'er door, zonder op dezelven te werken; maar als het natuurlyk ſlym ontbreekt, dan prikkelt en ontſteekt eene kleine gifte van dit, of eenig ander harsagtig buikzuiverend middel, de Ingewanden.

Veelen hebben getracht de kragt en ſterkte van deeze droogery te verzagten, en de vermeende vergiftigheid te verbeeteren, door het zelve aan den rook van zwavel bloot te ſtellen, het in zuure ſappen te ontbinden, en diergelyken: edoch dit kon niets anders te weeg brengen, dan een gedeelte van het Geneesmiddel te verderven, zonder in 't overige iets te veranderen. *Schammonie* in zelfſtandigheid, met oordeel behandeld zynde, heeft geenen verbeeteraar noodig: want als het met ſuiker of amandelen geſtampt wordt, gelyk wy hier voor, omtrent andere harsagtige buikzuiverende middelen, aangepreezen hebben; wordt het veilig en zagt genoeg in zyne werkinge. Ook kan het gevoeglyk ontbonden worden, door het te ſtampen in een ſterk afkookſel van zoethout, en dan van den droeſſem afgegooten: het Collegie van *Wirtemberg* verzekert ons, dat het door deeze behandeling zagtelyk purgeerend wordt, zonder van krimpingen of andere ongemakken verzeld te gaan; en dat het insgelyks het verhemelte niet beledigt.

Schammonie geeft den naam aan een ſaamengeſteld winkelpoeder en ſlikmiddelen [L.] (*g*), en is een inmengſel in het ſaamengeſtelde poeder van zenebladeren (*h*), het buikzuiverend Uittrekſel (*i*), de Kolokwintpillen, de pillen van Kwikzilver (*k*) [L.], en de ontſluitende purgeerpillen [E.].

SCHOENANTHUS, Zie JUNCUS ODORATUS.

SCILLÆ *radix*: *Scillæ radice alba.* C. B. *vel Scillæ vulgaris radice rubra.* Zee-Ajuin; de wortel 'er van [E.].

Dit is eene ſoorte van Uijen, die in *Spanje* en de *Levant* op drooge zandige ſtranden van zelfs groeit, waar van daan de wortels jaarlyks in *Europa* gebragt worden. Men moet de groſſte, gezondſte, verſche, en die vol van kleeverig ſap zyn, verkiezen; ſommigen houden de roode ſoorten voor beter, anderen de witte, hoewel de eene niet beter te achten is, dan de andere; want het eenigſte blykbaar onderſcheid, tuſſchen beiden, is dat van de kleur; en daarom ſtaat het Collegie toe, beiden door elkanderen te gebruiken.

Deeze wortel is zeer walgagtig voor den ſmaak, doordringend bitter en ſcherp; en veel behandeld zynde byt hy de huid ſtukkend.

Met opzigt tot zyne geneeskragten, prikkelt hy de vaſte deelen kragtig, en verdunt de lymige ſappen; en door deeze hoedanigheden bevordert hy de borſtontlaſting, de pis, en (als de Lyder warm gehouden wordt) ook het zweet: als de gifte groot is, verwekt hy braaking en ſomtyds buikzuivering. Het voornaamſte gebruik van dit Geneesmiddel heeft plaats, als de eerſte wegen (*l*) vol zyn van ſlymige ſtoffe, en de Longen met taai ſlym bezet zyn. Dr. *Wagner* (in zyne Waar-

(*e*) *Hypercatharſes.* (*f*) *Inteſtina.* (*g*) *Electuarium officinale compoſitum.* (*h*) *Pulvis ſenæ compoſitus.* (*i*) *Extractum Catharticum.* (*k*) *Pilulæ mercuriales.* (*l*) *Primæ viæ.*

Waarneemingen omtrent bedlegerige Menſchen (*m*),) pryſt het aan, met ſalpeter (*n*) ingegeeven, in waterzugtige opzwellingen, en in de Nierpyn (*o*); en verhaalt verſcheidene geneezingen, die hy volbragt heeft, door het ingeeven van vier tot tien greinen van het poeder voor eene gifte, gemengd met eene dubbele hoeveelheid van Salpeter: Hy zeidt, dat het, dus behandeld, byna altyd als een pisdryvend (*p*) middel werkt, hoewel het ſomtyds doet braaken of purgeeren. De gemakkelykſte gedaante, om Zee Uijens in te neemen, ten zy dat men het tot een braakmiddel wilde gebruiken, is die van een ſlikbrok of pil: de gedaanten van vogt zyn voor de meeſte menſchen al te leelyk, hoewel dezelven min onaangenaam kunnen gemaakt worden, zoo wel voor 't gehemelte, als voor de maag, door het bydoen van ſpeceryagtige gediſtilleerde wateren. Deeze wortel deelt alle zyne kragten zoo wel aan wateragtige, als aan geeſtryke, ſcheivogten mede; gelyk ook aan de Zuuren van plantgewaſſen. Deszelfs winkelbereidingen zyn, gebakken Uijens [L.], en de gebakken Uijens tot koekjes gemaakt [L.], tot een inmengſel voor de *Theriaca* geſchikt [L.]; de gedroogde Zee-Uijens [L.], een ſyroop, Azyn, Honichſyroopje (*q*) [L. E.] en pillen [E.].

SCINCORUM *ventres.* [L.]. De buik van den *Scincus;* een ſoort van kleine hagedis, die droog uit Egypten gebragt wordt. Het ſtaat aangepreezen, als een groot herſtellend middel (*r*): doch wat voore kragten het ook hebben moge; als het by de Egyptenaaren verſch gebruikt wordt; althans heeft het 'er geheel geene, als het by ons komt, en dient alleen, om de artikels van de *Mithridaat* nutteloos te vermeerderen.

SCLAREA, Zie HORMINUM.

SCOLOPENDRIUM, Zie LINGUA CERVINA.

SCORDII *folia*: *Chamædryos paluſtris caneſcentis Tourn.* Waterlook, watergermander; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit is een kleine, eenigzins haairagtige plant, die in ſommige deelen van *Engeland* in 't wilde groeit, hoewel niet zeer gemeen; de Winkels worden van dezelve doorgaands uit de tuinen voorzien. Zy heeft een bitteren ſmaak en een ſterken onaangenaamen reuk.

De Waterlook is thans in geene groote achting in de praktyk, onaangezien de ontſluitende, pisdryvende en zweetverwekkende kragten, waarvan ze voor deezen vermaard geweeſt is. Zy komt in de *Mithridaat*, de *Theriaca*, en de Komynzaad-pap [L.]; en geeft den naam aan een ſaamengeſteld poeder, en een ſlikmiddel [L.], hoewel niet het kragtigſte van derzelver inmengſels zynde.

SCORZONERÆ *radix*: *Scorzoneræ latifoliæ ſinuatæ.* C. B. Schorzoneer wortel, Adderskruid, Slangengras; de wortel 'er van [E.].

Schorzonera wordt alleen in de tuinen gevonden. De Wortels zyn vol van een melkägtig ſap, van eenen bitteren, eenigzins ſcherpen ſmaak; en hierom kunnen ze van eenigen dienſt zyn om de ſpanning der Ingewanden te verſterken, en de vloeibaare afſcheidingen te bevorderen. Voor deezen waren ze beroemd als verdryvende middelen (*s*), om de Mazelen en Kinderpokjes uit te dryven; doch hebben nu al hun aanzien byna geheel verlooren.

SCROPHULARIÆ VULGARIS *folia, radix*: *Scrophalariæ nodoſæ fœtidæ.* C. B. Speenkruid, Ambeyen-kruid, Zeugwortel, Kankerwortel, Knoopwortel; de bladeren en wortel 'er van [E.].

Dit kruid waſt in 't wilde, in boſſchen en heggen: de wortels zyn wit van kleur, vol van kleine knoopjes of bultjes van buiten: deeze gedaante heeft het zelve voor deezen eenige achting verworven tegen knotsagtige gezwellen en Ambeyen; en daar van daan heeft het ook zynen naam ontleend: doch de laatere

(*m*) *In his clinical Obſervations.* (*n*) *Nitrum.* (*o*) *Nephritis.* (*p*) *Diureticum.* (*q*) *Oxymel.* (*r*) *Reſtaurans.* (*s*) *Alexipharmacum.*

re Beoeffenaars der Geneeskunſt verwagten 'er zulke kragten niet van: het heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en eenen eenigzins bitteren onaangenaamen ſmaak.

SCROPHULARIÆ AQUATICÆ MAJORIS *folia: Scrophulariæ maximæ radice fibroſa*. J. B. Groote Water-zeugwortel; de bladeren 'er van [E.].

Dit is een groote plant, die men meeſt aan de kanten van rivieren ontmoet. De bladeren hebben een bitteren ſmaak; en een onaangenaamen reuk: zy worden voornaamelyk geroemd als verbeeteraars van de Zenebladeren; doch op geen heel goeden grond. Zie het Artikel van SENA.

SEBESTEN: *Mixa ſive Sebeſten*. J. B. Borſtpruimen. Een ſoort van pruim, die half gedroogd uit *Ooſtindien* gebragt wordt: zy zyn van eene donkere, of zwartagtig bruine kleur; het vleeſch is ſterk aan den ſteen gehecht, welke ſomtyds een, en ſomtyds twee pitten bevat. Deeze vrugt heeft een zoeten en zeer kleeverigen ſmaak; en hierom is zy wel gebruikt geweeſt, om ſcherpe vogten te verzagten, in ſommige ſoorten van heeſchheid, en in hoeſten, die uit dunne ſcherpe Zinkingen voortkoomen: doch tegenwoordig wordt het niet dikwyls in de winkels ontmoet.

SECALE: *Secale hybernum, vel majus*: C. B. Rog, Rogge; het Zaad.

Dit gewas komt weinig in aanmerking, als een Artikel van de *Materies Medica*: maar als voedſel is het meer afvagende, dan eenig ander Graan.

SEDI MAJORIS, *ſeu Sempervivi majoris folia*: *Sedi majoris vulgaris*. C. B. Groote Huislook, Donderbaard; de bladeren 'er van [E.].

Dit is een laage vleeſch-bladerige plant, die op oude muuren en de toppen der huizen groeit. Het ſtaat aangepreezen, als een verkoelend middel, hoewel deszelfs blykbaare hoedanigheden geen groot fondament vertoonen voor kragten van dien aart; want de ſmaak is kruidagtig met een geringen graad van prikkeling. Het is opmerkelyk van deeze plant, dat derzelver ſap, door kleinzinge gezuiverd (wanneer het zich van eene helder geele kleur vertoont) op het bydoen van eene gelyke hoeveelheid verbeeterden Geeſt van wyn, een ſchoon wit ligt ſaamenſtremſel maakt, als de fyner ſoorten van Pomade: en dit wordt ten uiterſte vlug bevonden; want van het wateragtig ſlym ontdaan zynde, en aan de lucht bloot geſteld, vervliegt het in een weinig tyds geheel en al. Hieruit heeft men beſlooten (in de *Hekelſchriften der Sileſiſche Geneesheeren* (*t*),) dat Huislook een vlug loogzout in zich bevat: doch 'er zyn verſcheidene zelfſtandigheden, behalven deeze zouten, die met Geeſt van wyn ſaamenſtremmen.

SEMPERVIVUM, Zie SEDUM.

SENA [L. E.], Zenebladeren; de bladeren van eene heeſteragtige plant, (*Sena Alexandrina foliis acutis*. C. B.) die in *Perſien*, *Syrien* en *Arabien* gekweekt wordt; van waar ze gedroogd en van de ſteelen geplukt naa *Alexandrien* in *Egypten* gebragt worden; en van daar in *Europa*. Zy zyn van eene langwerpige gedaante, aan de einden met ſcherpe punten, omtrent een vierde van een duim breed, en geen vollen duim lang, van eene levendige geelagtig groene kleur, eenen zwakken niet zeer onaangenaamen reuk, en eenen wat ſcherpen, bitteragtigen, walgenden ſmaak.

Sommige mindere ſoorten worden van *Tripoli* en andere plaatſen gebragt: doch deezen kunnen gemakkelyk van de anderen onderſcheiden worden, door dat ze of ſmaller, langer, en ſcherper van punten zyn, of grooter, breeder en ronder van punten, met kleine uitſteekende adertjes; of groot en ſtomp, van eene friſch groene kleur, zonder eenigen geelen weerſchyn.

Sena, of Zenebladeren is een zeer nuttig buikzuiverend middel, dat zagtelyk en toch met vrugt werkt; en als het met oordeel ingegeeven en beſtierd wordt, zelden die kwaade ge-

(*t*) *In the Medicor. Sileſiac. Satyræ.*

gevolgen veroorzaakt, welken al te dikwyls op het ingeeven van de sterker buikzuiverende middelen volgen. De eenigste ongemakkelykheden, over welken men in deeze droogery klaagt, zyn, dat ze wel eens krimpingen maakt, en deszelfs walgende geur. De *krimping* verwekkende hoedanigheid hangt van de harsagtige zelfstandigheid af, welke, gelyk de andere lichaamen van deezen rang, natuurlyk geschikt is, om aan de zyden der Darmen te blyven hangen; hoe meer deeze hars verdeeld is door zulke stoffen, die derzelver kleeverigheid verminderen, hoe minder zy zal hechten, en gevolglyk hoe minder prikkeling en krimping zy zal veroorzaaken; en hoe minder verdeeld, hoe meer krimping zy maakt: hier van daan is het, dat de Zenebladeren zelven, op een trekfel met eene zeer kleine hoeveelheid van vogt gemaakt, geweldige krimpingen veroorzaaken, en minder purgeeren, dan dat het verdund worde met een groot gedeelte van een gevoeglyk scheivogt, of door het trekfel met olieagtige Amandelmelken te vermengen; verdeeld worde. De *kwaade Geur* van deeze droogery, kan, naar men zegt, verbeeterd worden; door het groote water Speenkruid, of Zeugwortel: doch wy kunnen niet begrypen, dat deeze plant, welker reuk klaarblykelyk stinkend, en welker smaak walgend en bitter is, die van Zenebladeren eenigzins zou kunnen verbeeteren: anderen pryzen de theeboe aan, hoewel deeze nooit eenige groote uitwerking heeft. De reuk van Zenebladeren huisvest in derzelver vlugger deelen, en daar van kunnen ze ontdaan worden door zagtelyk kookende trekfels in water gemaakt: het vogt dus van den byzonderen geur der Zenebladeren bevryd zynde, kan gemakkelyk aangenaam voor den smaak gemaakt worden, door het bydoen van eenig gepast specery agtig Aftrekfel (*v*) of gedistilleerd water. De Collegien zoo wel dat van *Londen*, als van *Edinburgh* hebben verscheidene fraaije trekfels van deeze droogery gegeeven (welken in het III. Deel. het III. Hoofdst. kunnen gezien worden.) gelyk ook geestryke Aftrekfels [L. E.], saamengestelde poeders [L. E.], en een syroop [E.]. De gifte van Zenebladeren, in zelfstandigheid, is van een scrupel tot een drachma, en in Trekfel van een tot drie of vier drachma's.

Het is gebruikelyk de steelen der Zenebladeren wech te werpen, als van weinig of geen nut: *Geoffroy* nogthans merkt aan, dat ze niet veel minder in kragten zyn, dan de bladeren zelven. De peulschillen, of zaadvaten, die men onder de Zenebladeren, zoo als ze ons gebragt worden, vindt, worden door het Collegie van *Brussel* beeter gehouden, dan de bladeren: zy maaken minder krimpinge, maar hebben ook, naar evenredigheid, minder buikzuiverende kragt.

SENECIO, *Zie* ERIGERUM.

SENEKA [E.] Ratelslangen wortel; de wortel van een soorte van kruisbloemtje (*x*), welk in *Virginien* van zelfs groeit, en de winters van onze eigene luchtstreek ook wel kan verdragen. Deeze wortel is gemeenlyk een pink dik, verscheidenlyk gebogen en gedraaid, en vertoont zich, als of hy uit leden saamengesteld was; waar uit men ondersteld heeft, dat hy gelykt naar de gestalte van het dier, wiens naam hy draagd; 'er loopt een soorte van vliesagtige rand aan elke zyde langs den geheelen wortel. Zyn smaak is in 't eerst zuur, en daarna zeer heet en prikkelende.

Deeze wortel is tegenwoordig niet veel bekend in de winkels. De *Indiaanen* van *Senegaro* worden gezegd de doodelyke uitwerkingen, welken op de beete van eene Ratelslang volgen, voor te koomen, door den zelven in te geeven, en uitwendig op de wonde toe te passen. Hy is onlangs sterk aangepreezen geworden in Zydweeën (*y*), Ontsteekingen der Longen (*z*), en andere ontsteekende ziekten; in deeze gevallen hebben *Lemery*, *Du Hamel* en *Jussieu*, deszelven goede gevolgen ondervonden (zie de Fransche Gedenkschriften 1738, 1739 (*a*).) Zyne meer onmiddelyke uitwerkingen zyn die van een pisdryvend (*b*), zweet-

ver-

(*v*) *Tinctura.* (*x*) *Polygala.* (*y*) *Pleuritides.* (*z*) *Peripneumonia.* (*a*) *The French Memoirs for the years* 1738, 1739. (*b*) *Diureticum.*

verwekkend (*c*), en buikzuiverend (*d*) middel; en somtyds verwekt hy braaking (*e*): de twee laatste uitwerkingen kunnen somtyds voorgekomen worden, door den wortel in kleine giften in te geeven, te gelyk met enkele speceryagtige wateren, gelyk dat van kaneel. De gewoonelyke gifte van het poeder is dertig greinen of meer.

Sommigen hebben deezen wortel ook gebruikt in gevallen van Waterzugt (*f*); en niet zonder goed gevolg: *Bouvart* (in de bovengemelde Gedenkschriften van 1744.) verhaalt van voorbeelden, waarin hy eene overvloedige ontlasting veroorzaakt heeft door den stoelgang, de pis, en de uitwaasseming; en dat hy door deeze middelen de ziekte verdreeven heeft, na dat de gemeene pisdryvende (*g*), en waterdryvende (*h*) middelen vrugteloos waren geweest: wanneer dit Geneesmiddel als een buikzuiverend werkt, is het doorgaands van goed gevolg: als het werkt door het bloed en de sappen te verdunnen, zonder eene behoorlyke ontlasting te veroorzaaken, moet men 'er zich liever van onthouden, of met gepaste byvoegsels ondersteunen.

SERICUM & *folliculi bombycis.* Zyde en Zydewurmen zakjes. Van deezen wordt naauwelyks ooit gebruik gemaakt tot geneeskundige oogmerken. In hunnen ruuwen staat hebben ze zekerlyk niets te beduiden; hoewel ze in een beslooten vat gebrand zynde, op dezelfde wyze als spons, waarschynelyk een geneesmiddel zouden zyn van gelyke, en mogelyk van beetere kragten. Zy leeveren een grooter hoeveelheid van vlug zout uit, dan eenige andere dierlyke zelfstandigheid, die ik ken.

SERPENTARIA VIRGINIANA [L. E.] Slangen Wortel van *Virginien;* de wortel van eene soorte van Geboorte Kruid of Holwortel (*i*), die in *Virginien* en *Carolina* groeit.

Het is een kleine, ligte, boschagtige wortel, bestaande uit eene menigte van draaden, of vezelen, in elkanderen gestrengeld en uit een hoofd voortkomende; van buiten van eene bruine kleur, en bleeker of geelagtig van binnen.

Hy heeft eenen speceryagtigen reuk, gelyk die van *Valeriaan*, maar aangenaamer; en eenen heeten, bitteragtigen prikkelenden smaak. Deeze wortel is een heet zweetverwekkend en pisdryvend middel: het is wel eer grootelyks beroemd geweest als een verdryvend (*k*) middel, en geacht een van de voornaamste geneesmiddelen in kwaadaartige koortsen, en aansteekende, of besmettelyke (*l*) ziekten. Tot deeze oogmerken heeft men het in zelfstandigheid ingegeeven van tien tot dertig greinen, en in Treksel tot een of twee Drachma's. Zoo wel wateragtige, als geestige Scheivogten trekken deszelfs kragten, door trekking, uit; en heffen een gedeelte van deszelfs geur, in het distilleeren, op: en tegelyk met het water ryst 'er een gering gedeelte wezendlyke Olie mede op. Een Aftreksel met geest [L. E.], en een saamengesteld kooksel [E.] van het zelve, zyn als winkelbereidingen voorgeschreeven: het komt ook in het Hoofd-aftreksel (*m*), in het saamengestelde Aftreksel van den Koortsbast (*n*), in het Aftreksel om te zweeten (*o*), het heilige Aftreksel (*p*), het Elixer voor de maag (*q*), *Edinburgsche Theriaca* (*r*) [E.] en de pap van kommynzaad [L.].

SERPYLLI *folia: Serpilli vulgaris minoris.* C. B. Wilde Thym; het kruid zelf [E.].

Dit is eene kleine kruipende plant, gemeen in heiden en drooge weilanden. Derzelver smaak, reuk, en geneeskragten koomen met die van Thym overeen; maar zyn zwakker.

SESAMI *semen: Digitalis orientalis Sesam dictæ Tourn.* Kanarie zaad; het zaad, genoemd oliagtig purgeer graan.

Deeze plant wordt in de Oosterfche Landen geteeld, waar van daan het zaad tot ons overge-

(*c*) *Diaphoreticum.* (*d*) *Catharticum.* (*e*) *Emeticum.* (*f*) *Casus hydropici.* (*g*) *Diuretica.* (*h*) *Hydragogica.* (*i*) *Aristolochia.* (*k*) *Alexipharmacum.* (*l*) *Morbi epidemici.* (*m*) *Tinctura cephalica.* (*n*) *Tinctura corticis peruviani composita.* (*o*) *Tinctura sudorifica.* (*p*) *Tinctura sacra.* (*q*) *Elixir stomachicum.* (*r*) *Theriaca Edinensis.*

gebragt wordt. Het verdient zeer eigentlyk den naam van Olieagtig te draagen, dewyl het door uitperfinge eene grooter menigte van Olie uitleevert, dan byna eenig ander bekend plantgewas. Doch tot de benaaming van purgeer, heeft het geen recht altoos: by de Indiaanen, zegt men wordt het, als voedfel, gebruikt.

SESELIS VULGARIS *femen: Liguftici, quod fefeli officinarum.* C. B. Sefeli-kruid, zeker foort van Fenkel; het Zaad 'er van [L. E.].

SESELIS MASSILIENSIS *femen: Sefelis Maffilienfis ferulæ folio.* C. B. Italiaanfche Holwortel; het Zaad 'er van [L. E.].

Deeze planten groeijen in de warmer luchtftreeken van zelfs; maar by ons vindt men ze niet, dan in de tuinen der Liefhebbers. Het zaad en de wortels van beide foorten hebben eenen fpeceryagtigen reuk en fmaak; en in dit licht befchouwd, kunnen ze fomtyds gebeezigd worden; hoewel ze thans in onbruik zyn; dewyl ze naauwlyks anders aangemerkt worden, dan dat de zaaden van de eerfte foorte een inmengfel zyn in de *Mithridaat* en *Theriaca*.

SESELI PRATENSE, Zie SAXIFRAGA VULGARIS.

SIGILLI SALOMONIS, *feu Polygonati radix: Polygonati latifolii vulgaris.* C. B. Salomons Zegel; de wortel 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde in de bofichen, maar is niet zeer gemeen: de wortel heeft verfcheiden leden, met eenige platte kringswyze indrukkingen, die men onderftelt den ftempel van een zegel te gelyken. Het heeft eenen zoetagtigen flymigen fmaak. Wat zyne kragten aangaat; de Beoeffenaars der Geneeskunft weeten niet, dat 'er eenigen van te verwagten zyn, en geeven zeer weinig acht op de wondheelende hoedanigheid (*s*), waar van het voor deezen vermaard is geweeft.

SILER MONTANUM, Zie SESELI VULGARE.

SIMAROUBA [E.]: een baft met ftukken hout daaraan hangende, die uit *Guinee* gebragt wordt, in lange taaije ftukken, van eene bleeke geelagtige kleur, en eenen vry fterken bitteren fmaak. Hy is onlangs in achting gekomen in Roodeloopen (*t*): een kookfel van een half drachma wordt voor eene gifte ingegeeven, en dit wordt om de drie of vier uuren herhaald.

SINAPIS *femen: Sinapis rapi folio.* C. B. Mofterd; het Zaad 'er van. [L. E.].

Deeze plant wordt fomtyds in 't wilde gevonden; maar tot gebruik voor de keuken en de Geneeskunft, wordt ze in de tuinen gekweekt. Mofterd prikkelt, door haare fcherpheid, de vafte deelen, en verdunt de lymige fappen; en hierom ftaat ze met recht aangepreezen, als een middel, om eetluft te verwekken, de fpysverteering te bevorderen, de vloeibaare affcheidingen te vermeerderen, en tot de andere oogmerken der fcherpe planten, die tegenfcheurbuikige (*v*) genoemd worden. Zy deelt haaren fmaak en reuk volkomen aan wateragtige vogtigheden mede; terwyl verbeeterde Geeft van wyn ten uiterften weinig van een van beiden uittrekt: en de geheele prikkelende kragt reift, in het diftilleeren met water, op. Geperft zynde leevert ze een groote menigte van eene zagte fmaakelooze Olie uit, die van alle fcherpheid volkomen vry is: maar de koek, die na het perfen overblyft, is veel fcherper, dan de Mofterd zelve eerft was. De Olie wordt, als eene winkelbereiding, voorgefchreeven [L. E.]. Dit zaad wordt fomtyds uitwendig gebeezigd, als een prikkelend middel (*x*); en geeft den naam aan een faamenmengfel tot dat oogmerk van de *Edinburgfche Apotheek*.

SISON, Zie AMOMUM VULGARE.

SMYRNIUM, Zie HIPPOSELINUM.

SO-

(*s*) *Qualitas vulneraria.* (*t*) *Fluxus dyfenterici.* (*v*) *Antifcorbuticæ.* (*x*) *Stimulans.*

SOLANI VULGARIS *folia*: *Solani hortensis seu vulgaris*. J. B. Gemeene Nagtſchaduw, of Nagtſchade; de bladeren 'er van.

SOLANI LETHALIS, *seu Bella donnæ folia*: *Solani melanocerasi*. C. B. Doodelyke Nagtſchade; de bladeren 'er van.

Deeze planten groeijen in 't wilde; de eerſte in bebouwde gronden, de andere op beſchaduwde woeſte plaatſen. Men heeft gemeend, dat ze verkoelend en verdryvend waren in uitwendige toepaſſingen; en vergiftig, als ze inwendig ingenoomen wierden. Doch laatere ervaarenheid heeft getoond, dat een trekſel van een half grein, of een grein van de gedroogde bladeren, veilig kan ingenomen worden; en dat de gifte, in veele gevallen, allengs kan vermeerderd worden tot vyf of zes greinen: dat ze in 't gemeen eene groote ontlaſting veroorzaaken, en ſomtyds, byzonderlyk in de grootſte van bovengemelde giften, toevallen op de Zenuwen verwekken, welke nogthans met de werking van het Geneesmiddel ophouden. Men hadt verwagt, dat een voorzigtig gebruik van deeze zeer kragtig werkende planten, eenige verligting zoude gegeeven hebben in ſommige hardnekkige ziekten; maar, hoewel ze in ſommige voorbeelden groot voordeel beloofden, zoo zyn de uitkomſten deezer proeven in 't algemeen niet zeer voordeelig geweeſt. Het Collegie van *Edinburgh*, welk deeze planten, by de voorgaande herſchouwing van hunne *Apotheek* in 't Jaar 1744, behouden hadt, heeft ze, by de laatſte Overziening in 1756. beiden verworpen.

SOLANUM LIGNOSUM, Zie DULCAMARA.

SOLDANELLA, Zie BRASSICA MARINA.

SOPHIÆ CHIRURGORUM *ſemen*: *Nasturtii ſylveſtris tenuiſſime diviſi*. C. B. Havikskruid, Fiekruid, Worm-Zaad; het zaad 'er van.

Deeze plant hadt voor deezen een grooten naam, als een wondmiddel (y), en om vloeden te ſtoppen; doch de uitwerkingen zyn niet gewigtig genoeg geweeſt, om ze in de praktyk aan te houden.

SORBI SYLVESTRIS *Cortex*: *Sorbi ſylveſtris foliis domeſticæ ſimilis*. C. B. De Sorben-boom; de baſt 'er van [E.].

De baſt van deezen boom heeft een zwakken onaangenaamen reuk, en een bitteren ſmaak, waaruit men beſluiten mag, dat hy niet ontbloot is van geneeskragten; ſchoon ik niet zeggen kan tot welke byzondere gebruiken hy gebeezigd is.

SPERMA CETI [L. E.], oneigendlyk zoo genoemd; dit is een vette ſchilferagtige Zelfſtandigheid, van eene ſneeuwagtige witheid, eenen zagten boteragtigen ſmaak, zonder eenigen merkelyken reuk; het wordt bereid, naar men zegt, van het vet der herſſenen van den Walviſch, door het zelve met loogzoutagtige loogen (z) te kooken en te zuiveren. De kragten van dit ſaamenſtremſel zyn die van een zagt verzagtend middel: het is van groot gebruik en nut in pynen en verbytingen der darmen (a), in hoeſten, die uit dunne ſcherpe vogten ontſtaan, en in 't algemeen in alle gevallen, waar de vaſte deelen dienen verſlapt, of de ſcherpe vogten verzagt te worden. Tot uitwendige gebruiken ſmelt het gereedelyk in Olien, en tot inwendige, kan het met wateragtige vogten vereenigd worden, tot de gedaante van een Amandelmelk (b), door het bydoen van amandelen, gom, of een dooijer van een Ey. Suiker doet het niet volkomen met water mengen; en Loogzouten (c), die andere Oliën en Vetten in zeep veranderen, werken weinig op *Sperma Ceti*. Deeze droogery moet zeer digt beſlooten voor de lucht bewaard worden; anders verandert haare witte kleur ſchielyk in eene geele; en haare zagte vetagtige ſmaak in eenen duffen en lelyken. Doch als zy deeze onaangenaame verandering ondergaan heeft; zoo kunnen beiden, de kleur en de ſmaak weder

(y) *Vulnerarium*. (z) *Lixivia alcalina*. (a) *Eroſiones Inteſtinorum*. (b) *Emulſio*. (c) *Alcalia*.

der herfteld worden, door dezelve in loogzoutagtige vogten te doopen; of in eene genoegzaame hoeveelheid van Geeft van wyn te fteeken.

SPICA VULGARIS, Zie LAVENDULA AUGUSTIFOLIA.

SPICA NARDI, Zie NARDUS INDICA.

SPINÆ ALBÆ, *feu Oxyacanthæ vulgaris, flores, baccæ: Mefpili apii foliis, fylveftris, fpinofæ five oxyacanthæ*. C. B. De Witte Doorn, of Hagedoorn; deszelfs bloemen en bezien [E.]

De achting welke deezen voor heen, in Nier- en Graveelpynen, hadden, doet dezelven nog in veele lyften van de *Materies Medica* blyven; alhoewel de gemeene praktyk dezelven al lange, als niets beduidende, verworpen heeft. De bloemen hebben eenen zeer aangenaamen reuk: de bezien zyn flymagtig, en zoet.

SPINÆ CERVINÆ *baccæ*: *Rhamni catbartici*. C. B. Hartsdoorn; de bezien 'er van [L. E.].

Deeze boom of heefter is in gemeen gebruik tot heggen: hy bloeit in Juny, en brengt zyne vrugten tot rypheid in September, of het begin van October. In de laatfte voorledene Jaaren heeft men, op onze markten, de vrugt van eenige andere boomen, als van de *frangulæ*, of elzenboom met zwarte bezien, en de *Cornus fœmina* (d), of hondsbeziën boom, vermengd met, of verkocht voor die van den Hagedoornboom: doch dit bedrog kan men ligt ontdekken door de bezien te openen; want die van den Hagedoornboom hebben byna altyd vier zaaden, de bezien van de *frangula* twee, en die van de Wyfjes kornoelje maar een. Hagedoorn bezien op wit papier ftuk gevreeven, geeven het eene groene kleur, het welk de anderen niet doen. Die het fap aan de Apotheekers verkoopen mengen 'er een groot deel water onder, naar men zegt.

Hagedoorn bezien hebben eenen zwakken onaangenaamen reuk, en eenen walgenden bitteren fmaak. Zy zyn lang in achtinge geweeft, als buikzuiverende middelen (e); en beroemd in Waterzugten (f), Zinkingen (g) en zelfs in de Jigt; hoewelze, in deeze gevallen, geen voordeel hebben boven andere buikzuiverende middelen, maar nadeeliger zyn, en veel ruuwer werken dan eenig ander, waar van de Winkels voorzien zyn: zy veroorzaaken gemeenlyk krimpingen, ziekheid, droogen mond en keel, en laaten eenen langduurigen dorft na. De gifte is omtrent twintig verfche bezien in zelfftandigheid, en twee, of driemaal zoo veel in een kookfel, een once van het uitgeperfte fap, of een drachma van de gedroogde bezien. Een Syroop, van het fap bereid, wordt in de Winkels gehouden; en in deeze bereiding is de walgende geur van den Hagedoorn eenigzins verzagt door de Suiker en het bydoen van Speceryen.

SPIRITUS VINOSUS RECTIFICATUS. Verbeeterde Geeft van wyn; „ een „ Geeft van wyn gediftilleerd, of van ander „ giftend vogt, van zynen ftinkenden reuk, „ en van het flym, dat in de eerfte diftillee- „ ring mede opreift, zoo veel als mogelyk is, „ gezuiverd." [L.]. Deeze zuivering wordt uitgewerkt, door herhaalde diftilleeringe met eene zeer maatige hitte, en eenige byvoegingen, om het flym en de groove Olie, waar in de kwaade geur huisveft (zie III. Deel. V. Hoofdft.) beneden te houden. Deeze Geeften, van welke plantgewaffen zy ook mogen voortgekomen zyn, als zy volkomen zuiver zyn, worden een en dezelfde bevonden. Zy hebben eenen heeten prikkelenden fmaak, zonder eenigen byzonderen geur: zy vatten ligtelyk vlam en branden geheel en al wech; zonder eenig merkteeken van een wateragtig overblyffel agter te laaten: met eene hitte, die minder, dan die van kookend water is, gediftilleerd zynde, reizenze geheel en al op; blyvende de laatfte droppelen, even ongeurig en ontflambaar, als de eerften: zy ontbinden wezendlyke Oliën van plantgewaffen en Hars-

(d) Wyfjes kornoelje boom. (e) *Catbartica*. (f) *Hydropes*. (g) *Rheumatismi*.

Harssen in een eenvormig helder vogt. Deeze Geesten zyn de ligtste van byna alle de bekende vogten: Uitgeperste Olien, die op water dryven, zinken in deeze Geesten tot op den grond toe: en eene maate, welke tien oncen gewigt van water inhoudt, zal weinig meer dan agt en een vierde van zuiveren Geest bevatten.

Het gebruik van wynagtige Geesten, als een scheivogt van andere Geneesmiddelen, zullen wy hierna beschouwen; hier zullen we alleen hun eigen gebruik overweegen. Zuivere Geest doet alle de vogten van dierlyke lichaamen stremmen, uitgenomen pis, en maakt de vaste deelen hard. Uitwendig toegepast versterkt hy de vaten, verdikt de sappen in dezelven, en stremt dus kragtiglyk de bloedvloeijingen (*h*). Hy trekt de uiteinden der Zenuwen, welken hy aanraakt, aanstonds saamen, en berooft ze van gevoel en beweeging; dezelven hier door de pyn ontneemende, maar ook te gelyk derzelver gebruik vernietigende.

Hier van daan zal het gebruik van geestagtige vogten in stoovingen (onaangezien de schoonschynende tytels van levendigmaaking, verwarming, herstellende beweeglykheid, ontbinding, verdryving, en diergelyken, gemeenlyk daaraan toegeschreeven) somtyds verzeld gaan van ongelukkige gevolgen. Deeze vogten, onverlengd in de maag genomen, brengen daar dezelfde uitwerkingen voort; verdikkende de vogten, en alle de vaste deelen welken zy raaken, saamentrekkende; en derzelver gebruik en dienst, ten minste voor een tyd, vernietigende: als de hoeveelheid zeer groot is, volgt 'er eene beroerdheid (*i*) op, die in den dood eindigt. Maar in kleine hoeveelheid ingenomen, en behoorlyk verdund, spannen ze de vezelen op, verwekken de geesten, en bevorderen de levendigheid: als men 'er verder mede aanhoudt, raaken de zinnen in wanorde, de gewillige beweeging vergaat, en ten laatsten worden dezelfde ongemakken aangebragt, als te vooren. Derhalven kunnen de wynagtige Geesten in kleine giften, en behoorlyk verdund, tot nuttige gebruiken, in de geneezinge van Ziekten aangewend worden; terwyl zy, in grooter giften, of lang agter een gebruikt, als vergift van eene byzondere soorte werken.

SPIRITUS VINOSUS TENUIOR Proef-Geest: „ dezelfde Geest, bevattende een by„ mengsel van gelyke hoeveelheid van water: „ de beste Proefgeest is, die van Fransche „ Wyn gedistilleerd wordt; maar tot gemeen „ gebruik kan die Geest gebeezigd worden, „ die uit *melasses* getrokken wordt, dat is uit „ de syroopagtige stoffe, welke, in het zui„ veren van de suiker, uit dezelve loopt, en „ gemeenlyk Geest van *Melasses* genoemd „ wordt." [L.]. De Geesten, die men doorgaands onder den naam van Proefgeest ontmoet, zyn die, welken van verschillende gistende vogten gedistilleerd worden, en van derzelver slym en kwaaden geur, alleen tot eenen zekeren graad, bevryd zyn. Van derzelver zuiverheid, ten aanzien van den geur, kan men gemakkelyk oordeelen uit den smaak, byzonderlyk als de Geest eerst behoorlyk verdund is. Het ware te wenschen, dat we eene zekere regelmaat hadden ten opzigte van derzelve sterkte, of de hoeveelheid van water, die 'er in begreepen is; eene omstandigheid, die grooten invloed heeft op verscheidene geneeskundige bereidingen, byzonder de Aftrekfels (*k*): want dewyl zuivere Geest de hars en vlugge Olie ontbindt, en water alleen de gomagtige en zoutagtige deelen der plantgewassen; zoo is het klaar, dat een verschil in de evenredigheid, waarin dezelven vermengd zyn, de ontbindende kragt van 't scheivogt zal veranderen, en gevolglyk ook de kragt van de bereidinge. De gemeene wyzen van de hoeveelheid van het slymig vogt, dat in de geesten begreepen is, te begrooten, is aan onzekerheid onderworpen: het zoude derhalven wel noodzaakelyk schynen, tot keuriger einden, en als 'er een volkomen ongeurige Geest vereischt wordt, den zuiveren verbeeterden Geest te gebruiken, vermengd met een zeker bepaald gedeelte water; gelyke hoeveelheden van deeze vogten, het zy men ze by gewigte of by maate neemt, stellen eenen Geest te saamen,

(*h*) *Hæmorrhagines.* (*i*) *Apoplexia.* (*k*) *Tincturæ.*

men, die een weinig flapper is, dan die men doorgaands als proefgeeſt beſchouwd heeft: de nette evenredigheid is, honderd deelen, by gewigt, van zuiveren Geeſt, en zesentagtig van water.

SPONGIA [L. E.]. Spons; eene zagte, ligte, zeer gaatagtige en ſaamendrukbaare zelfſtandigheid, die gereedelyk water inzuigt, en zich uitzet. Zy wordt aan de rotſen hangende gevonden, byzonderlyk in de Middellandſche Zee, omtrent de Eilanden van den *Archipel.* Het wordt doorgaands gehouden voor een groeijend voortbrengſel: nogthans geeven ſommige Waarneemingen, onlangs door *Jusſieu* gedaan, reden om te vermoeden, dat het van een dierlyke afkomſt is. De Stookkundige Proeven beveſtigen dit vermoeden; want ontleed zynde leevert het dezelfde beginſelen uit, als de dierlyke zelfſtandigheden in 't algemeen: en het vlugge zout is 'er in grooter hoeveelheid in, dan ik van eenige dierlyke ſtoffe verkregen heb, uitgenomen de zakjes der Zydewurmen. Op dit zout, welk door het vuur wordt voortgebragt, ſchynen de kragten van de winkel-verbrande ſpons (*l*) [L.] te ſteunen. (Zie *III. Deel. I. Hoofdſt.*)

Men gebruikt de ſpons ſomtyds, wegens haare hoedanigheid van vogt in te trekken en zich uit te zetten, als een tentyzer, om wonden en zweeren te verwyden.

STANNUM [L. E.]. Tin. Dit is het ligtſte, en gemaklykſt te ſmelten van alle de Metaalen. Heet gemaakt zynde wordt het zoo bros, dat het door blaazen zelfs in ſtukken valt; en door ſchuddinge (als het juiſt gereed is om te ſmelten) tot ſtof, of poeder; hier van daan de wyze der Winkeliers, om deeze bergſtof tot poeder te maaken, welke op haare plaats zal beſchreeven worden. Het eigen ſcheivogt (*m*) van Tin is het zuur van Zeezout, of Koningswater (*n*): de zuuren van plantgewaſſen ontbinden het insgelyks in eene groote hoeveelheid; hoewel men lang onderſteld heeft, dat het in dezelven in 't geheel niet konde ontbonden worden, ten zy dat het vooraf wel tot kalk gebrand (*o*) ware.

Wat de kragten van deeze Bergſtoffe betreft; voor deezen werdt ze gehouden voor een ſoortelyk middel (*p*), in ziekten van de Baarmoeder en Longen; eene kalk, van Tin en Spiesglas (*q*), is nog in ſommige Apotheeken gebleeven, onder den naam van een middel tegen de uitdroogende koorts (*r*): maar dat zyn kragten, op welken het zekerlyk weinig aanſpraak heeft. Onlangs is het aangepreezen, en op beeter fondament, als een middel tegen de wurmen (*s*); en het wordt gezegd ſommige ſoorten van wurmen te verdryven, die de kragt van veele andere geneesmiddelen te leur ſtellen: mogelyk verſchilt de oorzaak van deeze uitwerkinge heel veel van 't geen men vermoedt, een bymengſel van een gedeelte rottekruid (*t*).

Tin heeft eene groote verwantſchap met Rottekruid; in zoo verre, dat het eens daarmede vereenigd zynde, het rottekruid, onaangezien deszelfs vlugheid in andere omſtandigheden, nooit weder volkomen van het zelve kan afgeſcheiden worden, noch door langzaame kalkbranding, noch door een geweldig vuur. Byna alle Ertſen van Tin bevatten min of meer van deeze vergiftige delfſtoffe, welke niet geheel en al kan afgeſcheiden worden in de gewoone bewerkingen, waar door de ertſen afgeloopen zyn of het Metaal verder gezuiverd wordt. Vylſel van Tin, in de vlam van een kaers gehouden, werpt een dikken damp uit, die naar look ruikt; welke reuk, in delfſtoffelyke zelfſtandigheden, in 't algemeen gehouden wordt voor een zeker kenmerk van rottekruid. *Henckel* heeft eene wyze ontdekt om wezendlyk rottekruid van Tin af te ſcheiden: en dit wordt uitgewerkt door ontbinding in konings water en kryſtalmaakinge: De Heer *Margraff* heeft (in een der laatſte Deelen van de *Berlynſche Gedenkſchriften*) een verder bericht van deeze bewerking opgegeeven; en verhaalt, dat hy van Tin, welk doorgaands voor zuiver gehouden wordt, een agtſte deel van deszelfs gewigt, aan rottekruid verkreegen

(*l*) *Spongia uſta.* (*m*) *Menſtruum.* (*n*) *Acidum ſalis marini, ſive aqua regia.* (*o*) *Calcinatum.* (*p*) *Specificum.* (*q*) *Antimonium.* (*r*) *Antibecticum.* (*s*) *Anthelminticum.* (*t*) *Arſenicum.*

gen heeft. Over de bereidingen van Tin kan men het *derde Deel* van dit Werk nazien.

STAPHIDISAGRIÆ *femen: Delphinii platani folio Tourn.* Luiskruid, Stephanus korrels, Katten peper; het Zaad 'er van [E.].

Dit is een groot ruig zaad, van eene onregelmaatige driehoekige gedaante, van eene zwartagtige kleur van buiten, en geelagtig of witagtig van binnen: het wordt gemeenelyk uit *Italien* gebragt; in ons land is deeze plant niet zeer gemeen; hoewel ze onze ftrengfte koude verdraagen kan. De Zaaden hebben eenen onaangenaamen reuk, en eenen zeer walgenden, bitteragtigen brandenden fmaak. Dit kruid werdt by de Ouden als een buikzuiverend middel gebruikt; maar het werkt met zoo veel geweld, zoo wel opwaards als nederwaards, dat deszelfs inwendig gebruik, by de Beoeffenaars der Geneeskunft in 't algemeen, al voor eenigen tyd afgefchaft is. Het wordt voornaamelyk gebeezigd in uitwendige toepaffingen, voor eenige foorten van uitflag van de huid (*v*), en om luizen en ander ongedierte te verdryven; in zo verre, dat het zynen naam van deeze kragten, in verfcheide taalen, gekreegen heeft; als, *herba pedicularis, herbe aux poux, lauffkraut, loufewort.*

STERCUS *anferis, canis, columbæ, equi, ovis, pavonis, porci.* De mift van ganzen, honden, duiven, paerden, fchaapen, paauwen, varkens.

Deeze walglyke Geneesmiddelen, welken niet anders, dan door dweperagtige inbeeldingen kunnen ingevoerd zyn, zyn nu uit de praktyk en uit onze *Apotheeken* uitgewift.

STIBIUM, Zie ANTIMONIUM.

STOECHAS: *Stoechas purpurea.* C. B. Arabifche *Stechas*, of Franfche Lavendel bloemen [L. E.]. Stechas-bloemen, Motte-kruid, Rhyn-bloemen.

Dit is een heefteragtige plant, heel veel kleiner dan de gemeene Lanvendel; de bloeijende toppen worden uit *Italien* en de zuider deelen van *Frankryk* gebragt; zy zyn zeer gefchikt om op den overtogt muf en befchimmeld te worden, en wanneer zy dit ongemak al ontgaan, zyn ze toch in 't algemeen veel minder dan die, welken in onze tuinen geteeld worden. De befte *Stechas*, die wy van buitenslands ontvangen heeft niet veel reuk of fmaak: *Pomet* verzekert, dat die, waar van de winkels te *Parys* voorzien worden, van beiden geheel en al ontbloot is; terwyl die van ons eigen gewas, het zy dat ze verfch, of zorgvuldig gedroogd zy, eenen zeer welriekenden reuk heeft, en eenen heeten, fpeceryagtigen bitteren, eenigzins fcherpen fmaak; en met water gediftilleerd levert ze eene groote hoeveelheid van welriekende wezendlyke Olie uit; aan verbeeterden Geeft van wyn deelt ze een fterk Aftrekfel mede, welk verdikt zynde een heerlyk fpeceryagtig uittrekfel is. Deeze fpeceryagtige plant wordt zelden voorgefchreeven; de eenige winkel faamenmengfels, waar in ze wordt toegelaaten, zyn de *Mithridaat* en *Theriaca.*

Daar is nog een andere plant, die *Stechas* genoemd wordt, welke voor weinige jaaren, wegens de fchoonheid en duurzaamheid haarer bloemen, eene plaats verkreegen heeft in onze tuinen, en welker fpeceryagtige hoedanigheden derzelve ook eene waardig maaken in de winkels; dit is de *Elichryfum feu Stoechas citrina latiore folio.* C. B. Gouden *Stoechas*, Gouden lokken, of geele Caffidonie: haare bloemen ftaan met kroontjes op de toppen der takken; zy zyn van eene donkere glanfige geele kleur, welke zy verfcheidene Jaaren volkomen behouden; derzelver reuk is welriekend en aangenaam, eenigzins naar muskus gelykende; derzelver fmaak heet, prikkelend en eenigzins faamentrekkend; zy deelen haaren geur, in het diftilleeren, aan water mede, en in trekkinge, aan verbeeterden Geeft van wyn.

STYRAX CALAMITA [L. E.]. Storax, Jooden Wierook; eene welriekende harsagtige zelfftandigheid, die in de warmer luchtftreeken uit eenen boom vloeit, welke door *C. Bauhine Styrax folio mali cotonei* genoemd wordt.

Men

(*v*) *Eruptiones cutaneæ.*

Men heeft gemeenlyk drie foorten van *Storax* onderfcheiden; hoewel men doorgaands maar eene in de winkels ontmoet.

1. *Storax Calamita*, of *Storax* in het riet; zoo genoemd, om dat ze voor deezen, in rieten beflooten, uit *Pamphilia* gebragt werdt: zy is nu, of in kleine onderfcheidene traanen, van eene witagtige of roodagtige kleur; of in grooter klompen, die uit zodanige traanen faamengefteld zyn.

2. *Storax aan een klomp*, of roode Storax. Deeze is in klompen van een eenvormig weeffel, en van eene geelagtig roode, of bruinagtige kleur, hoewel fomtyds doormengd met eenige witagtige korls. Van deeze foorte heeft men onlangs eenigen in de winkels ontmoet onder den naam van Storax in traanen.

3. De *gemeene Storax* der winkels in groote ftukken, veel ligter en lang zoo vaft niet als de voorgaanden: by onderzoek blykt het, dat ze faamengefteld is uit een fyn harsagtig fap met eene menigte van zaagzel vermengd. Doch tot wat einde dit 'er bygevoegd is, zal ik hier niet onderzoeken; maar alleen aanmerken, dat men bezwaarlyk kan denken, dat zulks met een bedrieglyk inzigt gefchied zy, dewyl het zaagzel zich op 't eerfte gezigt vertoont. Deeze gemeene *Storax* wordt veel minder geacht, dan de twee eerfte foorten; hoewelze, als ze van de houtagtige ftoffe ontdaan is, beeter bevonden wordt, in de welriekendheid, dan een van de anderen. Verbeeterde Geeft van wyn, het gemeene fcheivogt der harfen, ontbindt de *Storax* en laat het hout agter: ook verlieft dit Aftrekfel niet heel veel van zyne kragtige deelen, als het tot eene ftevige vaftheid verdikt wordt; terwyl wateragtige vogten byna alle de welriekendheid der *Storax* opheffen.

De *Storax* is een van de aangenaamfte welriekende harfen, en kan met groot voordeel worden ingegeeven in flaauwheden en zwakheden van het Zenuwgeftel; nogthans is ze in de gemeene praktyk niet veel in gebruik, ten zy als een inmengfel in den wondbalfem (*x*), het faamengeftelde poeder en flikmiddel van Waterlook (*y*), de *Storax* pillen; het Paulynfche Conferf (*z*), de *Mithridaat* en de *Theriaca* [L.].

STYRAX LIQUIDA [E.]: Zagte *Storax*. Het geen men gemeenlyk onder deezen naam ontmoet, is eene zagte harsagtige zelfftandigheid, van eene gryze kleur, en eenen zwakken reuk, gelykende naar dien van de voorgaande vafte *Storax*: men meent dat het faamengefteld is uit vafte *Storax*, hars, wyn en Olie, tot eene behoorlyke dikte door een geftampt.

De oprechte weeke *Storaks*, wordt, volgens het bericht van *Petiver* (in de Philofophifche Verhandelingen No. 313) verkreegen uit eenen boom, die op het Eiland *Cobros*, in de *Roode Zee*, groeit: de Bereiders van deeze gerieflykheid fchillen jaarlyks den baft van den boom af, en kooken dien in Zeewater tot de dikte van vogellym; dan wordt de harsagtige ftoffe, die op het water dryft, 'er af genomen, wederom in kookend water gefmolten, en door een teems gezeigd. Het zuiverfte gedeelte, dat 'er door loopt; en het onzuiverer, dat in den teems blyft, en een groot gedeelte der zelfftandigheid van den baft bevat, worden beiden naa *Mocca* gezonden; van waar ze, hoewel zeer zelden, tot ons gebragt worden. Het eerfte heeft de dikte van honich, is taai, en van eene roodagtige of afch bruine kleur, eenen fcherpen vetagtigen fmaak, en in reuk naby koomende aan de vafte *Storax*, maar zoo fterk, dat ze onaangenaam is: het andere is vol van houtagtige ftoffe, en veel zwakker van reuk.

De weeke *Storax* wordt by ons naauwlyks ooit in de Geneeskunft gebruikt, en zelden in de winkels gevonden; hierom heeft het COLLEGIE van *Londen* dezelve uit de lyft der winkel Medicynen uitgefchrapt: maar dat van *Edinburgh* gebruikt ze als een inmengfel in de Kwikzilver pleifter (*a*).

SUBER: *Cortex Suberis latifolii perpetuo virentis.* C. B. De Kurkboom, een foort van altoos groene Eikenboom, die in de war-

(*x*) *Balfamum traumaticum.* (*y*) *Pulvis & Electuarium è fcordio.* (*z*) *Confectio Paulina.* (*a*) *Emplaftrum mercuriale.*

warmer deelen van *Europa* groeit; deszelven balt.

Deeze is by sommigen voor saamentrekkend gehouden geweest; maar laatere Beoeffenaars gebruiken hem tot zulke oogmerken niet, en verwagten geene kragten van eenige soorte van hem.

Het zal niet ongevoeglyk zyn, hier aan te merken; dat verscheidene vogten door de kurk stoppen merkelyke veranderingen ondergaan. *Neumann* heeft waargenomen, dat zuuren, loogzouten, beide vlugge en vaste, de zoetgemaakte loogzoutagtige en zuure Geesten, eenige onzydige zoutagtige vogten, kalkwater, blaauwe sappen van plantgewassen, en syroopen van dezelven gemaakt, meer of min door dezelven veranderd worden tot eene geele of bruine kleur.

SUCCINUM [L. E.]. Amber, Barnsteen, eene vaste, brosse, jooden lymagtige zelfstandigheid, die uit de aarde gedolven, of aan de Zeestranden gevonden wordt: de grootste menigte wordt langs de kusten van *Pools-Pruissen* en *Pomeren* gevonden. Hy is van eene witte, geele, of bruine kleur, somtyds ondoorschynend, en somtyds zeer helder en doorschynend: de donkerkleurige en ondoorschynende soorten worden door trekkinge op zekere uitgeperste Oliën, en vetten van dieren helderer, bleeker van kleur, doorschynender en veel harder.

Amber, in water gekookt, wordt niet zagter, noch ondergaat eenige merkelyke verandering: aan eene grooter hitte blootgesteld, zonder iets 'er by te doen, smelt hy tot eenen zwarten klomp, gelyk eenigen van de gemeenste pikken (*b*): op het vuur gezet, gelykt deszelven reuk naar dien, welke van de beste soorten van steenkoolen opgaat: in eenen Kromhals gedistilleerd, levert hy eene Olie en een vlug zuuragtig Zout (*c*) uit (zie III. Deel, VIII. Hoofdst.)

Barnsteen heeft, in zelfstandigheid, weinig reuk of smaak; hierom is hy by sommigen voor een louter werkeloos aardagtig lichaam gehouden geweest. Voor deezen werdt hy aangemerkt, als een opslorpend middel (*d*), en hadt als zodanig eene plaats in de saamengestelde poeders van Kreefs klaauwen: doch tot deezen rang van Geneesmiddelen heeft hy zekerlyk geen recht; dewyl hy door geen zuur aangedaan wordt. In den witten vloed, in zaadvloeden, en aandoeningen der Baarmoeder, wordt hy geoordeeld van dienst te zyn, en tot deeze oogmerken ook somtyds ingegeeven, in de gedaante van onvoelbaare poeder, tot de hoeveelheid van een drachma. Een Aftreksel van Amber, in verbeeterden geest van wyn gemaakt (aan welken hy een bitteragtigen specery smaak en welriekenden reuk mededeelt) geeft reden, om wezendlyken dienst in deeze ongesteldheden daar van te verwagten. *Boerhaave* verheft dit aftreksel zeer, als hebbende eene ongelooflyke kragt in alle die ongesteldheden, welken uit zwakheid en slapheid voortkomen, en in gevallen van Mildziekte (*e*), Moederkwaal (*f*), en koude flaauwheid: als een gedeelte van den Geest door een maatig vuur afgetrokken wordt, dan is het overblyfsel een zeer fraaije speceryagtige Balsem, welke mogelyk een der beste bereidingen, van dit saamenstremsel te verkrygen, is. Amber wordt in de Winkels tot een onvoelbaar poeder gevreeven, welk den naam geeft aan een saamengesteld poeder [L.], en een inmengsel is in de *Mithridaat* en de *Theriaca* [L.]. Een Aftreksel van denzelven in zoetgemaakten Geest van vitriool [E.], en de gedistilleerde Olie en het zout [L. E.] zyn insgelyks winkel bereidingen: de Olie is een inmengsel in den vluggen speceryagtigen Geest, het poeder om de verlossing te bevorderen, de Gom pillen, den hoofd Balsem, en de hoofd pleister [E.].

SUCCISA, Zie MORSUS DIABOLI.

SULPHUR [L. E.] Zwavel.

Dit is eene geele zelfstandigheid uit het ryk der delfstoffen, welke in eenen geringen trap van hitte smelt, in een sterker' geheel opvliegt, ligtelyk vlam vat, en met eene blaauwe vlamme brandt, welke verzeld is van eenen verstik-

(*b*) *Bitumina.* (*c*) *Sal volatile acidulosum.* (*d*) *Absorbens.* (*e*) *Casus hypochondriacales.* (*f*) *Hystericales.*

ſtikkenden zuuren rook. Zy ontbindt in loogzoutagtige vogten en Olien; maar niet in zuuren, water, of geeſten van wyn.

Het grootſte deel der Zwavel, die men in de winkels ontmoet, wordt uit zekere Ertſen verkreegen, door eene ſoorte van diſtilleeringe; of door kunſt ſaamengeſteld, door het zuur van Vitriool met ontvlambaare ſtoffen te vereenigen: wanneer in ſommigen der Zwavel werken van *Saxen*, (waar van daan wy voornaamelyk voorzien worden) daar zekere delfſtoffen overvloedig van Vitriool zuur voorzien zyn, maar weinig of geen Zwavel bevatten, dezelven met hout beſpreid worden, en dit laatſte in brand geſtooken wordt, wordt 'er eene groote menigte van fyne Zwavel voortgebragt.

Dezelve wordt ons gemeenelyk in groote onregelmaatige klompen gebragt, welken daarna geſmolten en tot langwerpige rollen gemaakt worden, met byvoeging van eenige grove hars, bloem of diergelyke; waar van daan de bleeker kleur der rollen ontſtaat. De Zwavel wordt ook niet zelden natuurlyk in de aarde gevonden, ſomtyds in doorſchynende ſtukken van eene groenagtige of heldere geele kleur; doch gemeenelyker in ondoorſchynende gryze, met ſlegts eenige geele ſtreepen. Deeze laatſte verſtaat men onder den naam van LEVENDIGE ZWAVEL (*g*) [E.]; alhoewel het geene men in de Winkels onder deezen naam ontmoet, niets anders is, dan het ſchuim dat na de opheffing van Zwavel overblyft. Alle de ſoorten van Zwavel, als ze geheel zuiver zyn, verſchillen niet van elkanderen; onaangezien den voorrang, welken ſommigen aan de ongemeener delfſoorten gegeeven hebben; deeze laatſten zyn het minſt van allen voor de Geneeskunſt geſchikt, als zynde het meeſt onderworpen aan een bymengſel van vreemde ſtoffe, zoo van metaalagtigen, als van rottekruidagtigen aart.

Zuivere Zwavel maakt open lyf, en bevordert de ongevoelige uitwaaſſeming: zy ſchynt door het geheele geſtel heen te gaan, en dringt openbaarlyk door de Zweetgaatjes van de huid; als blykt uit den zwavelagtigen reuk van menſchen, die dezelve ingenomen hebben; en uit het zilver, dat in hunne zakken met zwarte vlakken beſlagen is; het welk de bekende uitwerking is van zwavelagtige dampen. Het is een beroemd Geneesmiddel tegen huidziekten, zoo wel om inwendig in te geeven, als om uitwendig toe te paſſen. Het is ook aangepreezen geweeſt in hoeſten, amborſtigheden (*h*), en andere ziekten van de borſt en longen: doch in deeze gevallen heeft het geene zeer groote uitwerkingen, ten zy, gelyk *Hoffman* aanmerkt, het bloed beſmet is met kropägtige vogten (*i*), en de ziekte daar uit ontſtaat; wanneer dit voorvalt, zegt men, is de zwavel van goeden dienſt, om een overvloedig uitſlag uit te dryven, en de kwaade ſtoffe dus allengs uit te werpen. De gewoone gifte van Zwavel is zelden meer dan een ſcrupel, hoewel *Geoffroy* tot twee drachma's toe gaat. De Koekjes, uit Zwavel gemaakt, (*k*) van de Apotheek, zyn een van de fraaiſte gedaanten, om dezelve in te neemen. De Zwavel komt in zes winkelbereidingen, voor uitwendig gebruik, en geeft den naam aan een derzelven. Sommigen hebben gemeend, dat Zwavel, uitwendig gebruikt zynde, gevaarlyk was; om dat ze, gelyk ze inwendig ingenomen zynde de zieke ſtoffe uitwaards dryft, zoo ook, uitwendig toegepaſt, dezelve moet naar binnen in het bloed dryven. Doch dit gevoelen, welk door ſommige laatere Schryvers onderſteund is, heeft geen goed fondament: want de Zwavel heeft byna dezelfde uitwerkingen, het zy dat ze inwendig, of dat ze uitwendig gebruikt wordt: in beide gevallen wordt het uitſlag menigmaal overvloediger na het eerſte gebruik van dezelve.

Het is merkwaardig van dit ſaamenſtremſel, dat het, ſchoon zelf een geneesmiddel van kragtige werking zynde, nogthans de werking van andere, die van de kragtigſte ſoorte zyn, beteugelt. Kwikzilver (*l*), b. v. wordt door het bymengen van Zwavel werkeloos; en het vergiftig Koningske van Spiesglas (*m*), byna zodanig: hierom, wanneer de Geneesmiddelen van Spiesglas en Kwikzilver (*n*) al te ſterk wer-

(*g*) *Sulphur vivum.* (*h*) *Aſthmata.* (*i*) *Humores ſcrophuloſi & ſcorbutici.* (*k*) *Trochiſci è ſulphure.* (*l*) *Mercurius.* (*m*) *Regulus antimonii.* (*n*) *Medicinæ antimoniales & mercuriales.*

werken, wordt Zwavel ingegeeven om derzelver geweld te doen bedaaren; en somtyds stuit ze derzelver verdere werking. Zelfs Rottekruid (*o*), dat invreetend vergift, wordt door het bydoen van Zwavel onschadelyk; en hier van daan is het mogelyk, dat, als 'er een klein gedeelte Rottekruid in de Zwavel is, dezelve geene vergiftige hoedanigheid daar van verkrygt.

SUMACH *folia*, *semen*: *fruticis quæ Rhus folio ulmi*. C. B. Smak; de bladeren en zaaden 'er van [E.].

Deeze boom, of heester, wordt op sommige plaatsen om zyne vrugten voor keuken gebruik geteeld; gelyk ook voor de Ververs enz. by ons wordt hy alleen in de tuinen der Liefhebbers gevonden. De zaaden, of beziën zyn van eene roode kleur, en van gedaante rond en plat. Deeze zoo wel, als de bladeren, zyn middelmaatig saamentrekkend, en somtyds met dat oogmerk ingegeeven; maar zyn nu vreemd in de Winkels geworden.

SYMPHYTUM, Zie CONSOLIDA.

TACAMAHACA [E.]: eene hars, die van eenen hoogen boom (*Tacamahaca populo similis*, *fructu colore poeoniæ simili*. J. B.) verkreegen wordt; welke boom op het vaste land van *Amerika* van zelfs groeit, en als hy wel bewaard wordt, de winters van onze luchtstreek doorstaat. Somtyds vindt men twee soorten van deeze hars. De beste (om dat ze in eene soorte van kalabas schillen vergaaderd wordt) *Tacamahaca* in schillen genaamd, is eenigzins vetagtig en week, van eene bleek geele of groenagtige kleur, een speceryagtigen smaak, en eenen welriekenden aangenaamen reuk, naby koomende aan dien van Lavendel en Ambergrys. Deeze soorte is zeer zeldzaam: die men doorgaands in de Winkels vindt, in half doorschynende korls of kluiten, is van eene witagtige, geelagtige, bruinagtige, of groene kleur, en van eenen minder aangenaamen reuk, dan de voorgaande. De eerste wordt gezegd uit de vrugt van den boom te vloeijen; de andere uit insnydingen, in den stam van den boom gemaakt. Deeze Hars wordt by de *Indiaanen* naar men zegt, uitwendig gebruikt, om Gezwellen te verdryven en ryp te maaken, en pynen en smerten in de leden te verzagten: het is een inmengsel in de pynstillende, hoofd-, en maagpleisters, gelyk ook in die voor de Moederkwaal (*p*) van de *Edinburgsche Apotheek*. De Welriekendheid der beste soorte wyst genoeg aan, dat ze tot meer andere gebruiken zoude kunnen aangewend worden.

TAMARINDUS [L. E.]: Tamarinde of zuure zwarte Daadelen; de vrugt van een boom, die in *Oost-* en *West-Indien* groeit, door C. BAUHINE *siliqua Arabica*, *quæ tamarindus*, genoemd. Het is een peulvrugt, die naar eene schil of peul met kraalen gelykt, en verscheidene harde zaaden insluit, te gelyk met een donker kleurig lymig vleesch van eenen aangenaamen zuuren smaak: De Oost-Indische Tamarinden zyn langer, dan de West-Indische soorte; dewyl de eersten wel zes of zeven zaaden bevatten, en de laatsten zelden meer dan drie of vier. Het vleesch deezer vrugten, in de hoeveelheid van twee of drie drachma's ingenomen, maakt zagtelyk open lyf, of is buikzuiverend (*q*); en ter zelver tyd verflaat het dorst door zyne zuurheid, en vermindert de onmaatige hitte. Het vermeerdert de werking der buikzuiverende zoete dingen, als *Casia* en *Manna*, en verzwakt die van de harsagtige buikzuiverende middelen (*r*). Sommigen hebben gemeend, dat het in staat was om de vergiftigheid der bereidingen van spiesglas (*s*) te verzwakken; doch de ervarenheid toont, dat het veel eer eene tegengestelde uitwerking heeft, en dat alle zuuren van plantgewassen derzelver kragt vermeerderen. De *Tamarinden* zyn een inmengsel in het slikmiddel van *Casia* (*t*) [L.], het verzagtend slikmiddel [E.] (*v*), en het afkooksel van Tamarinde met zenebladeren [E.] (*x*).

TA-

(*o*) *Arsenicum.* (*p*) *Emplastra anodyna, cephalica, stomachica, & hysterica.* (*q*) *Laxans vel purgans.* (*r*) *Cathartica resinosa.* (*s*) *Præparationes antimoniales.* (*t*) *Electuarium Casiæ.* (*v*) *Electuarium lenitivum.* (*x*) *Decoctio tamarindorum cum sena.*

TAMARISCI *folia*, *cortex*: *Tamarisci alterius folio tenuiore*, *five Gallicæ*. C. B. De Tamaris boom; zyn baft en bladeren.

Deezen zyn maatig faamentrekkende: men ontmoet ze nooit in voorfchriften, en zyn al, lang geheel vreemd in de Winkels geweeft.

TANACETI *folia*, *flores*, *femen*: *Tanaceti vulgaris lutei*. C. B. Rynvaaren, Wurmkruid; de bladeren [L.], bloemen en zaaden 'er van [E.].

Rynvaaren groeit in 't wilde langs de wegen, en aan de kanten der velden; en wordt ook menigmaal in de tuinen gekweekt, zoo wel voor keuken gebruik, als tot geneeskundige oogmerken: het bloeit in Juny en July. Als een geneesmiddel befchouwd, is het een maatig heet bitter, verzeld van eenen fterken niet zeer onaangenaamen geur: Sommigen hebben 'er een groot gevoelen van gehad in moederkwaalen, byzonderlyk die uit gebrek of opftopping der zuiveringe van de Baarmoeder voortkomen. De bladeren en zaaden zyn in zeer groote achtinge geweeft, als middelen tegen de wurmen (*y*): de zaaden zyn zoo bitter niet, maar fcherper en fpeceryagtiger, dan die van Wynruit, waar mede zy gelyk gereekend worden; of van (*z*) *Santonicum*, in welker plaats zy menigmaal gegeeven zyn.

TAPSI BARBATI, *feu Verbafci folia*, *flores*: *Verbafci maris latifolii lutei*. C. B. Wolkruid; de bladeren en bloemen 'er van.

Dit kruid ontmoet men aan de kanten der wegen, en onder heggen: het is geheel en al bedekt met zagte donzige bladeren, en brengt lange fteelen voort met geele bloemen, die in July bloeijen. De fmaak ontdekt eene lymige hoedanigheid in hetzelve, en hierom ftaat het aangepreezen als een verzagtend middel, en wordt op fommige plaatfen in hooge achtinge gehouden in teeringen. De bloemen van Wolkruid hebben eene aangenaame honichagtige zoetheid; en een uittrekfel, met verbeeterden Geeft van wyn uit dezelven gemaakt, fmaakt uitfteekend aangenaam.

TARAXACUM, Zie DENS LEONIS.

TARTARUM [L. E.], Wynfteen is eene zoute zelfftandigheid, die, van fommige wynen opgeworpen, aan de zyden en den bodem der vaten hecht: zy is van eene roode of witte kleur, en meer of min vuil of fchuimig, naar de hoedanigheid en kleur van den wyn; de witfte wordt gemeenlyk aangemerkt als de zuiverfte: in beide foorten wordt de zodanige, die zuiver, vaft, eenigzins doorfchynend, en van buiten met kleine blinkende kryftallen bedekt is, voor beeter gehouden, dan die gaatagtig, fchuimig, ondoorfchynend en min glanzig zyn. Op deeze zelfftandigheid, hoewel, waaragtig zout, doet koud water naauwelyks eenige werking; de zuiverfte foorte, of die door kunft gezuiverd is, vereifcht vierentwintigmaal deszelfs gewigt van kookend water om in te ontbinden: de ontbindingen van beide foorten van Wynfteen gaan zonder kleur door den teems, en fchieten, in de koude, tot kleine, witte, halfdoorfchynende kryftallen. Alle zodanige aarden, die in Azyn en loogzouten ontbonden worden, maaken den wynfteen gemakkelyker ontbindbaar in water: hierom gebruiken de Bereiders te *Montpelier*, naar men zegt eene zekere foorte van aarde, om deszelfs ontbinding te bevorderen, met eenige byzondere behandeling, om ze tot grooter kryftallen te doen fchieten. En deeze byvoeging kan eene groote verandering in het zout maaken, in zoverre, dat de befte foorten van witten wynfteen, in veele gelegenheden mogelyk beeter zyn, dan de gemeene kryftallen. De kragten van wynfteen zyn, die van een zagt, verkoelend, openend, open lyf maakend Geneesmiddel. Van een half once tot een once ingenomen, wordt het een zagt, hoewel doorwerkend buikzuiverend middel bevonden: *Angelus Sala* verhaalt, dat hy geneezen is van een gewoonelyk koliek, door eenigen tyd zich zelven te puurgeeren met zes drachma's van het ruuwe zout, na dat verfcheidene andere Geneesmiddelen te vergeefs beproefd waren. Over de Bereidingen van Wynfteen zie het *III. Deel*, *het VIII. Hoofft.* de

(*y*) *Anthelmintica*. (*z*) Een foort van Wurmkruid.

de 7. Afd. Dit zout is ook een inmengſel in het gemene trekſel van Zenebladeren (*a*), in het ſaamengeſteld poeder van Zenebladeren (*b*) [L.], en wordt gebruikt om ſommige metaalagtige lichaamen te ontbinden, of te verbyten, byzonderlyk Spiesglas (*c*), waar van het met eene ſterke braaking verwekkende (*d*) hoedanigheid bezwangerd wordt.

TELEPHIUM, Zie CRASSULA.

TEREBINTHINÆ. Terpenthynen; harsagtige ſappen uit zekere boomen getrokken. 'Er zyn vier ſoorten van Terpentyn, zoo als men ze in de Winkels onderſcheidt.

TEREBINTHINA CHIA, ſive CYPRIA [L. E.]. Terpentyn van *Chio*, of van *Cyprus*.

Deeze heeft omtrent de dikte van dikken honich, is zeer taai, helder en byna doorſchynend, van eene witte kleur, met eenen weerſchyn uit den geele, en dikwyls uit den blaauwe: zy heeft een heeten, prikkelenden, bitteragtigen ſmaak; en eenen welriekenden reuk, die veel aangenaamer is, dan van de andere Terpentynen.

Dit ſap is het voortbrengſel van de *Terebinthus vulgaris*. C. B. de gemeene Terpenthynboom, een altoos groene boom of heeſter, welke in de warmer luchtſtreeken van zelfs groeit, en de koude van de onze kan verdraagen. De Terpenthyn, die ons gebragt wordt, wordt getrokken uit boomen, die op de Eilanden groeijen, welker naam zy draagt, door den ſtam en de takken te wonden, kort na dat de knoppen uitgebott zyn: het ſap vloeit 'er helder, als water, uit, en verdikt allengs tot die ſteevigheid, waarin wy ze krygen. Een diergelyk ſap, dat in de Ooſterſche Landen uit deezen boom vloeit, met een langzaam vuur verdikt, is van veel gebruik, als een kaauwmiddel (*e*), by de Perſiaanſche Juffers; die (gelyk *Koempfer* ons bericht) het zelve geduurig kaauwen, om de tanden vaſt te maaken, den adem te verzoeten en den eetluſt te bevorderen.

TEREBINTHINA VENETA [E.]. Veneetſche Terpenthyn.

Deeze is doorgaands dunner, dan een van de andere ſoorten, van eene helder witte, of bleek geelagtige kleur, eenen heeten, prikkelenden, bitteragtigen onaangenaamen ſmaak, en eenen ſterken reuk, zonder iets van den fynen ſpeceryagtigen geur van die van *Chio*.

De oprechte Veneetſche Terpenthyn wordt verkreegen van de *Larix folio deciduo conifera*. J. B. de Lorkenboom, een groote boom, die in grooten overvloed op het *Alpiſche* en *Pyreneeſche* gebergte groeit, en niet zeldzaam is in de *Engelſche* tuinen. Het geen men gemeenlyk in de winkels, onder den naam van *Veneetſche Terpentyn* ontmoet, komt uit *Nieuw Engeland*; doch van welken boom het een voortbrengſel is, daar van hebben wy geen zeker bericht: de beſte ſoorten derzelve verſchillen in 't uiterlyk aanzien en hoedanigheid niet veel van de oprechte ſoorte, boven beſchreven.

TEREBINTHINA ARGENTORATENSIS. [L. E.]. Straatsburgſche Terpenthyn.

Deeze, gelyk wy ze gemeenlyk krygen, is van eene middelſoortige dikte tuſſchen de twee voorgaanden, doorſchynender; maar zoo taai niet, als een van die beiden; derzelver kleur is geelagtig bruin. Derzelver reuk is zeer welriekend, en aangenaamer, dan van een der andere Terpenthynen, uitgenomen die van *Chio*; in ſmaak is ze de bitterſte, doch de minſt ſcherpe.

Deeze hars wordt uit de twee ſoorten van Denneboomen bladz. 72. gemeld, verkreegen; welken de overvloedigſte en mogelyk de eenigſte zyn, die in *Europa* van zelfs groeijen. 'Er is nog een andere, wiens hars veel beeter is, dan de gemeene Terpenthynen, en ſomtyds van buitenslands tot ons gebragt wordt, onder den naam van BALSAMUM CANADENSE. Deeze ſoorte is de *Abies minor, pectinatis foliis, Virginiana, conis parvis ſubrotundis Pluk.* Virginiſche of Canadiſche Denneboom;

(*a*) *Infuſio communis ſenæ.* (*b*) *Pulvis compoſitus ſenæ.* (*c*) *Antimonium.* (*d*) *Impregnatio emetica.* (*e*) *Maſticatorium.*

boom; welke hoewel niet natuurlyk in dat land zynde, nogthans bevonden is, de felfte koude van het zelve te kunnen verdraagen.

TEREBINTHINA COMMUNIS, [L. E.]. Gemeene Terpenthyn.

Deeze is de groffte, zwaarfte, en, in reuk en fmaak, de onaangenaamfte van alle foorten: zy heeft omtrent de dikte van honich, en is van eene ondoorfchynende bruinagtig witte kleur.

Deeze wordt van de *Pinus Sylveftris* van C. B. verkreegen; dat is de wilde Pynboom; een laage leelyke boom, die in veele deelen van *Europa* gemeen is: Deeze boom is zeer harsagtig, en aan eene ziekte onderworpen, door den overvloed en buitenvatigheid (*f*) van zyne hars; in zoo verre, dat hy zonder behoorlyke ontlafting, zwelt en barft. Het fap, dat uit den boom vloeit, wordt in groeven, in de aarde gemaakt, opgevangen, en naderhand van de grover onzuiverheden gereinigd, door kleinzinge in teenen korven.

Alle deeze fappen leveren, in het diftilleeren met water, eene fterk doordringende wezendlyke Olie uit; terwyl 'er een broffe fmaakelooze hars overblyft. Wat derzelver geneeskragten betreft; zy bevorderen de pis, zuiveren de vaten, die betrekking op der zelver ontlafting hebben, en vaagen inwendige zweeren, in 't algemeen, af: en fterken ter zelver tyd, gelyk andere bittere heete zelfftandigheden doen, de fpanning der vaten: zy hebben een groot voordeel boven de meefte andere fcherpe pisdryvende middelen (*g*), dat zy zagtelyk open lyf maaken. Zy worden voornaamelyk aangepreezen in Zaadloopen, den witten vloed, en diergelyken; en door fommigen in graveel pynen: wanneer deeze laatften voortkomen uit zand, of graveelgruis, door flymige vogten tot eenen klomp gemaakt, zoo bevordert de Terpenthyn, door het flym te ontbinden, de ontlafting van het zand; maar als 'er een fteen gevormd is, kan ze geen dienft doen, en prikkelt, of ontfteekt de deelen maar, zonder vrugt. In alle gevallen, die met ontfteeking verzeld gaan, moet men zich van deeze fappen onthouden; dewyl dit toeval door dezelven vermeerderd en niet zelden veroorzaakt wordt. Het is opmerkelyk, dat de Terpenthynen eenen violet reuk aan de pis geeven, kort nadatze ingenomen zyn; en dat ze zelfs deeze uitwerking hebben, fchoonze alleen uitwendig aan de uiterfte leden worden toegepaft; byzonderlyk de Veneetfche foort.

Deeze wordt voor de fterkfte gehouden, als een pisdryvend en afvaagend middel; en die van *Chio* en *Straatsburg*, als verfterkende middelen: de Straatburgfche is een inmengfel in de kwikzilver pillen, en *Locatelli's* balfem; en die van *Chio* in de *Mithridaat* en de *Theriaca* [L.]. De gemeene Terpentyn, als de leelykfte zynde, wordt zelden inwendig ingegeeven. Derzelver voornaamfte gebruik heeft plaats by de Hoeffmits in pleifters en zalven; en tot het diftilleeren van Olie, of zogenaamden Geeft. De gifte van deeze fappen is van een fcrupel tot anderhalf drachma: zy worden gemakkelykft ingenomen in de gedaante van een flikbrok (*b*), of in wateragtige vogten ontbonden, door middel van een door van eén ey, of flym. Van de gediftilleerde Olie zyn weinige droppelen genoeg voor eene gifte: dit is een zeer kragtig, prikkelend, afvaagend pisdryvend middel, welk het geftel dikwerf grootelyks verhit, en de grootfte omzigtigheid, in het in te geeven, vereifcht.

TERRA JAPONICA, Zie JAPONICA.

TERRA LEMNIA & SILESIACA, Zie BOLUS.

THAPSIÆ folia: *Thapfiæ five turbith garganici femine latiffimo*. J. B. Doodelyke krooten, Bafterd-turbith; de Wortel 'er van.

Deeze plant draagt haaren naam niet ten onrechte; want eene kleine gifte 'er van werkt met het uiterfte geweld, zoo wel naa boven, als naa onderen. Zy is geheel vreemd in de winkels, en wordt alleen in de tuinen der Liefhebbers gevonden.

THEÆ

(*f*) *Extravafatio.* (*g*) *Diuretica.* (*b*) *Bolus.*

THEÆ *folio* [E.] Thee; de bladeren van eene heester, (*Thea fructex, folio cerasi, flore rosæ sylvestris &c. Koempf.*) die in *China* geteeld wordt.

De verscheidene soorten van Thee, welken by ons gevonden worden, zyn de bladeren van dezelfde plante, die op verschillende tyden verzaameld, en eenigzins op verschillende wyze behandeld worden: want de kleine jonge bladeren, zeer zorgvuldig gedroogd, zyn de fyne groene Thee; de anderen leeveren de grover groene en Theeboe uit. De twee eersten hebben eenen merkelyken geur van violetten; de andere van roozen: de eerste is de natuurlyke reuk der plante; maar de andere, wordt 'er, als *Neumann* aanmerkt, waarschynelyk door kunst aan gemaakt: sommigen van de Europesche Handelaars, in deeze gerieflykheid, zyn niet onkundig, dat de Theeboe kan nagemaakt worden, door de bladeren van zekere gemeene planten kunstig met den roozen geur te bezwangeren en te verwen. De smaak van beide soorten is ligt bitteragtig, eenigzins welriekend, en wat speceryagtig. De geneeskragten, aan deeze bladeren toegeschreven, zyn veelvuldig genoeg, schoon weinigen derzelven een goed fondament hebben: ook kan men weinig meer verwagten van de gemeene trekfels, dan van een affpoelend middel, dat aangenaam is voor het gehemelte en de maag: de pisdryvende, zweetverwekkende en andere kragten (*i*), waar van ze vermaard geweest zyn, bestaan meer in de veelheid van warm vogt, dan in eenige byzondere hoedanigheden, welken het van de thee zoude verkryven. In verbeeterden Geest van wyn reist van een van beide soorten, niets in het distilleeren, op; maar water heft derzelver geur geheel en al op.

THLAPSIS *semen*: Boeren Mosterd, wilde Kers; het zaad [L.] 'er van.

Twee soorten van *Thlapsi* worden door elkanderen gebruikt; *Thlapsi arvense filiquis latis.* C. B. en de *Thlapsi arvense vaccariæ incano folio majus.* C. B. Zy groeijen beiden in 't wilde; maar de laatste overvloediger. Deeze Zaaden hebben eenen scherpen bytenden smaak, gelyk de gemeene Mosterd, met welke zy in geneeskundige hoedanigheden overeenkomen: derzelver voornaamste gebruik is als een inmengsel in de saamenmengsels, welker naam zy dragen.

(*i*) *Virtutes diureticæ & diaphoreticæ.*

THUS MASCULUM, Zie OLIBANUM.

THUS VULGARE [L. E.]. Gemeene Wierook; eene vaste brosse hars, die in kleine kluiten of klompen tot ons gebragt wordt, en van buiten van eene bruine of geelagtige kleur, maar van binnen witagtig is, of gemarmerd met witagtige sprenkels; van eenen bitteragtigen scherpen, niet zeer aangenaamen smaak, zonder eenigen blykbaaren reuk. Men meent, dat het een voortbrengsel is van den Pynboom, welke de gemeene Terebinthyn voortbrengt; en dat het op de oppervlakte van het Terebinthyn sap saamenstremt, kort na dat het uit de plant gevloeit is.

Het is een inmengsel in *Mithridaat*, de gom pleister, de versterkende pleister, en de maag pleister [L.].

THYMI *folia*: *Thymi vulgaris folio tenuiore.* C. B. Gemeene Thym; de bladeren [E.].

Deeze plant is gemeen in onze tuinen en bloeit in Juny en July. Zy heeft een aangenaamen speceryagtigen reuk, en een heeten prikkelenden smaak; welken zy, door trekkinge, aan verbeeterden geest van wyn mededeelt, en, in distilleeringe met water, over zendt: en te gelyk met het water reist 'er een wezendlyke olie, die ten uiterste heet en prikkelende is, mede op.

THYMI CITRATI *folia*: *Serpylli foliis citri odore.* C. B. Limoenthym; de bladeren 'er van [L.].

Dit kruid wordt in 't wilde op drooge bergagtige plaatsen gevonden; maar de Winkels worden uit de tuinen voorzien. In smaak en reuk is het zoo scherp niet, maar aangenaamer, dan de gemeene thym; in 't byzonder ver-

verſchilt de reuk merkelyk, naby koomende aan dien van Limoenen. Zynen geur geeft het, in 't diſtilleeren, zoo wel aan water, als aan Geeſt over: met het eerſte reiſt een fraaije wezendlyke Olie op; en de gediſtilleerde geeſt is een aangenaam ſpeceryagtig, hartverſterkend vogt, dat voor geen van deeze ſoorte behoeft te wyken.

TILIÆ *flores*: *Tiliæ fœminæ flore majore.* C. B. De kalk- of Lindeboom; zyne bloemen [L. E.].

De Lindeboom is altoos in groote achting geweeſt, om dat hy zoo ſpoedig groeit, en eene aangenaame ſchaduw geeft; hy bloeit in July en verlieſt zyne bladeren kort daarna. De bloemen worden meeſt gebruikt om derzelver lieflyken geur, welken water door opgieting 'er uit trekt, en in diſtilleeringe opheft. By de Schryvers over de *Materies Medica* hebben ze den naam van een middel te zyn tegen de Vallende Ziekte (*k*), en een ſoortelyk middel (*l*), in alle ſoorten van krampen (*m*) en pynen. *Frederik Hoffman* verhaalt, dat hy weet van eene langdurige en gezet wederkeerende Vallende Ziekte (*n*), die door het gebruik van een Trekſel van deeze bloemen, als thee gedronken, geneezen is.

THYMELÆÆ *baccæ*: *Thymelææ foliis lini.* C. B. Spurgie, Springkruid groote Wolfsmelk; deszelfs beziën, genaamd *grana cnidia*.

TITHYMALI *radix* Spurgie; de Wortel 'er van.

Verſcheidene ſoorten van Spurgie worden 'er in de lyſten der Enkele Geneesmiddelen opgeteld. Het COLLEGIE van *Edinburgh* behoudt 'er, in hunne laatſte Uitgave, twee (ESULA MAJOR *tithymalus paluſtris fruticoſus.* C. B. Duitſche Spurgie; en ESULA MINOR *tithymalus foliis pini.* C. B. pyn ſpurgie;) Doch de beide COLLEGIEN, zoo wel dat van *Edinburgh*, als dat van *Londen*, hebben ze nu alle verworpen.

De Spurgies en *Grana Cnidia* zyn zeer ſcherpe, prikkelende, buikzuiverende middelen, en werken met zoo veel geweld, dat ze ten eenemaal onbekwaam zyn tot inwendig gebruik.

TINCAR, Zie BORAX.

TORMENTILLÆ *radix*: *Tormentillæ ſylveſtris.* C. B. Tormentil, of Zevenblad; de Wortel 'er van [L. E.].

Zevenblad wordt in 't wilde in de boſſchen en op de gemeene Weiden gevonden: het heeft lange flappe ſteelen, die doorgaands zeven lange ſmalle bladeren, aan een lid byeen gevoegd, dragen; de wortel is gemeenelykſt gekronkeld en met knoopen voorzien, van eene zwartagtige kleur van buiten, en roodagtig van binnen. Deeze wortel heeft een wrangen ſaamentrekkenden ſmaak, verzeld van eene geringe ſoorte van ſpeceryagtigen geur; het is een van de aangenaamſte en kragtigſte ſaamentrekkende middelen uit de Plantgewaſſen, en wordt met goed gevolg, in alle gevallen, waar geneesmiddelen van deezen rang te pas komen, gebruikt. Het wordt meer gebezigd, zoo wel in onbereide Voorſchriften, die op ſtaande voet gereed gemaakt worden, als in Winkel ſaamenmengſels, dan eenig van de andere ſterk ſaamentrekkende plantgewaſſen: het is een inmengſel in de twee ſaamengeſtelde poeders van bolus [L.] de twee poeders en het Slikmiddel van Waterlook (*o*) [L.], het ſaamengeſteld witte kookſel [E.] en het Japoniesch Conſerf (*p*) [E.]. Een Aftrekſel met verbeeterden Geeſt van wyn 'er van gemaakt, bezit alle de ſaamentrekkende kragt en den geur des wortels, en verlieſt, in het verdikken, niets van een van beiden.

TRAGACANTHA, Zie GUMMI TRAGACANTHÆ.

TRICHOMANIS *folia*: *Trichomanis ſive polytrichi officinarum.* C. B. Engelſch Vrouwenhaair; de bladeren 'er van [L. E.].

Dit

(*k*) *Antepilepticum.* (*l*) *Specificum.* (*m*) *Spasmi.* (*n*) *Epilepſis Chronicalis.* (*o*) *Electuarium ſcordii.* (*p*) *Confectio Japonica.*

Dit is een van die kruiden, welken, om de kleinheid en fynheid hunner ſteelen, haairagtigen, of Hairkruid genoemd worden: het wordt op verſcheidene plaatſen van *Engeland* in 't wilde, op oude muuren, en in beſchaduwde plaatſen gevonden. De bladeren hebben eenen ſlymigen, zoetagtigen, eenigzins ſaamentrekkenden ſmaak, zonder eenigen byzonderen geur: zy worden nuttig geacht in Borſt-ziekten, die uit dikheid en ſcherpheid der vogten ontſtaan; en ze worden insgelyks daar voor gehouden, dat ze de borſtontlaſting van taai ſlym bevorderen, en verſtoptheden van de Ingewanden openen. Gemeenlyk wordenze in trekſel of kookſel, met byvoeging van een weinig zoethout, voorgeſchreeven. Een ſyroop van dezelven gemaakt, heeft menigmaal de plaats vervuld van die, welke van het waare Venus-haair, of Steen-ruit (*q*) gemaakt wordt. Sommigen hebben een nog beeter koop inmengſel in de plaats geſteld, en mogelyk niet veel tot nadeel van het geneesmiddel; dewyl beide de Vrouwen haairen weinig meer, dan een ſlymig ſap uitleeveren, dat heel zeer naar dat gelykt, welk men gebruikt. De ſyroop, die van buitenslands gebragt wordt, heeft een bymengſel van Oranje-bloeſem water.

TRIFOLII PALUDOSI *folia*: *Trifolii paluſtris*. C. B. Water klaver, Poel drieblad; de bladeren 'er van [L. E.].

Deeze plant groeit in 't wilde op vogtige en moeraſſige plaatſen: zy heeft drie eyronde bladeren, ſtaande op eenen ſteel, die uit den wortel uitſchiet; derzelver ſmaak is zeer bitter, en eenigzins walgende. De Waterklaver is een kragtig openend en ontſluitend middel, welk de vloeibaare afſcheidingen bevordert, en als het rykelyk ingenomen wordt, zagtelyk open lyf maakt. Het heeft onlangs groote achting verworven in ſcheurbuikagtige en kropagtige Ziekten (*r*): en deszelfs goede uitwerkingen, in deeze gevallen, zyn door de ervaarenheid beveſtigd; terwyl ongemakken van de huid zyn wechgenomen, door een trekſel van de bladeren, tot de hoeveelheid van een pint daags gedronken, met behoorlyke tusſchenpoozinge, en eenige weeken daar mede aangehouden. *Boerhaave* verhaalt, dat hy door het drinken van het ſap, met wey vermengd, van de Jicht bevryd is geworden.

TRISSAGO, Zie CHAMÆDRYS.

TRITICI *farina*, *amylum*, *furfur*: *Tritici vulgaris glumas triturando deponentis*. J. B. Wyt, Tarwe; het meel, of de bloem, en Styffel [L. E.] (van het meel bereid, door weeking met ververſching van water) en Zemel [E.].

Tarw, of Wyt, een algemeen Artikel van ons voedſel, is lymiger, en voedt ſterker, dan de meeſte andere ſoorten van graan. De Bloem, of de Styffel, die 'er van bereid wordt, maakt met water eene zagte lymige Zelfſtandigheid, welke met goed gevolg in Buikloopen (*s*), en Roodelopen (*t*) ingenomen is. Styffel is een inmengſel in het ſaamengeſtelde poeder van Tragacanth Gom, en de witte Borſt-koekjes [L.], en geeft den naam aan een Borſtſyroop (*v*) [E.].

Zemel bevat, behalven den baſt of de ſchil van de Tarwe, een gedeelte van derzelver meelagtige ſtoffe: en dit is zoo lymig niet als die van de fyne bloem, en wordt onderſteld eene afvaagende hoedanigheid te hebben: daarom worden niet zelden trekſels van Zemel, tot dat einde, uitwendig gebruikt, en ſomtyds ook inwendig ingenomen.

Brood, dat zorgvuldig gerooſt is, in water getrokken, of zagtelyk gekookt, deelt aan 't zelve een donkere kleur, en eenen genoegzaam ſaamentrekkenden ſmaak mede.

Dit vogt, als een' gemeenen drank genomen, heeft wel eens goeden dienſt gedaan, in eenen ſlappen en zwakken ſtaat van de Maag en Darmen; en in galagtige braaking en afgang, of het Bort (*x*): Voorbeelden van verſcheidene gevallen van deeze ſoorte, door het zelve geneezen, zonder eenig ander geneesmiddel te gebruiken, worden in de *Proeven van Edinburgh* (*y*) verhaald.

TU-

(*q*) *Adianthum verum*. (*r*) *Morbi ſcorbutici & ſcrophuloſi*. (*s*) *Diarrhœa*. (*t*) *Dyſenteriæ*. (*v*) *Eclegma*. (*x*) *Cholera Morbus*. (*y*) *Eſſays of Edinburgh*.

TUNICA, Zie CARYOPHYLLUS HORTENSIS.

TURPETHUM, *five Turbith* [E.] Turbith wortel; het baftagtig gedeelte van den wortel, van eene Indiaanfche *Convolvulus*, welke ons overgebragt wordt in langwerpige ftukken, van eene bruine, of afchgraauwe kleur van buiten, en witagtig van binnen: de befte is zwaar, niet gerimpeld, ligt te breeken, en ontdekt eene groote hoeveelheid van harsägtige ftoffe voor 't bloote oog: zyn fmaak is in 't eerft zoetagtig; maar een weinig gekaauwd zynde wordt hy fcherp, prikkelend en walgend. Deeze wortel is een buikzuiverend middel (z), maar niet van het veiligfte foorte: de harsägtige ftoffe, waar in zyne kragt beftaat, blykt zeer ongelyk in den zelven verfpreid te zyn, in zoo verre, dat fommige ftukken van een fcrupel tot een drachma ingenomen, geweldig purgeeren; terwyl anderen, in grooter giften, naauwelyks eenige uitwerking in 't geheel hebben. Een Uittrekfel, van den wortel gemaakt, is gelykformiger in fterkte, hoewel niet beeter, of evenaarende met buikzuiverende middelen, die gemeener zyn in de winkels.

TUSSILAGINIS *five farfaræ folia, flores*: *Tuffilaginis vulgaris*. C. B. Hoef-blad, Paerdsklaauw, Maartsbloemen; de bladeren en bloemen 'er van [E.].

Dit kruid groeit in 't wilde, op waterige plaatfen, brengende, in February en Maart, geele bloemen voort; deezen vallen fchielyk af, en worden gevolgd van groote rondagtige bladeren, die van onderen haairig zyn: derzelver fmaak is kruidagtig, eenigzins lymig en fcherpagtig. Dit Hoefblad wordt aangepreezen in hoeften en andere ongemakken van de borft en longen: en de bloemen zyn een inmengfel in het Borftkookfel (a), van de *Edinburgfche Apotheek*.

TUTIA [L. E.]. Niet, Oogen-niet. Dit is een onzuiver *fublimaat* van Spiauter, of eene kleiagtige zelfftandigheid, die 'er mede bezwangerd is, in pypwyze ftukken gevormd; gelyk de baft van een' boom. Het is maatig hard en zwaar, van eene bruinagtige kleur, en vol van kleine bultjes van buiten; maar glad en geelagtig van binnen: fommige ftukken hebben eenen blaauwagtigen weerfchyn, van de kleine bolletjes van fpiauter, die door de hitte, in derzelver bergftoffelyke gedaante, opgedreeven zyn. Dit *Niet* is vermaard als een Oogmiddel (b) en menigmaal, als zodanig in Zalven en Oogwaters (c) gebruikt geworden: ook geeft het den naam aan eene Winkel Oogenzalve [L. E.]. Zie het Artikel ZINCUM.

VALERIANÆ HORTENSIS MAJORIS *radix*: *Valerianæ majoris odorata radice* J. B. de groote Tuin-Valeriaan Wortel [E.].

Dit is een langwerpige gerimpelde Wortel, met verfcheidene Vezels onder aan, van buiten bruinagtig of afchgraauw van kleur, en witagtig van binnen; van eenen fpeceryagtigen reuk en fmaak, nabykomende aan dien van *Nardus*. Hy wordt, als een geneesmiddel aangemerkt, min kragtig gehouden, dan de volgende.

VALERIANÆ SYLVESTRIS *radix*: *Valerianæ fylveftris majoris foliis anguftioribus Morifon. plant. umbellif.* Wilde Valeriaan Wortel [L. E.]; de fmalbladerige foorte, die op opene drooge, bergagtige plaatfen groeit.

Deeze Wortel beftaat uit eene menigte draaden of vezelen, dooreen geftrengeld, en uit een hoofd voortkomende; zy zyn van eene witagtige of bleeke kleur: de reuk 'er van is fterk, als een mengfel van fpeceryen met ftinkende dingen; de fmaak onbehaaglyk heet, bitteragtig en eenigzins fcherp. Daar is nog een andere wilde Valeriaan Wortel, met breeder bladeren, van eene donkerer en blinkende groene kleur, die men in waterige plaatfen ontmoet. Beide foorten zyn tot hier toe zonder onderfcheid gebruikt, en *Linnæus* heeft ze tot eene foorte faamengevoegd, onder den naam

(z) *Catharticum.* (a) *Decoctio pectoralis.* (b) *Ophthalmicum.* (c) *Collyria.*

naam *Valeriana foliis omnibus pinnatis.* Ons Collegie heeft de winkels tot de eerste soorte bepaald, welke zeer verre de sterkste is, en van haare hoedanigheid verliest, als ze in zulke gronden wordt overgeplant, in welke de andere best tiert. De Wortels, die in laage wateragtige plaatsen geteeld zyn, hebben eenen vry zwakken reuk, in vergelykinge van de anderen, en somtyds naauwelyks eenigen in 't geheel. Wilde Valeriaan wortel is een geneesmiddel van grooten dienst in zenuw ziekten, en byzonderlyk nuttig in vallende Ziekten (*d*), die uit zwakheid van het zenuwgestel voortkomen. Hy werdt eerst door *Fabius Columna* in deeze gevallen in achting gebragt, die door het inneemen van den wortel, tot poeder gemaakt, by de gifte van eenen halven lepel vol, van eene verouderde Vallende Ziekte geneezen werdt, na dat veele andere geneesmiddelen te vergeefs beproefd waren. Herhaalde ondervinding heeft deszelven kragt in deeze ziekte sedert bevestigd; en de tegenwoordige praktyk geeft 'er groote klem aan. De gewoone gifte is van een scrupel tot een drachma; en in een treksel van twee tot drie drachma's. Deszelven onaangenaame geur kan best verborgen worden door eene gevoeglyke byvoeging van Foelie.

Een Aftreksel van Valeriaan Wortel in proefgeest, en een in vluggen geest gemaakt, worden in de Winkels gehouden [L.]. Deeze wortel geeft ook den naam aan een saamengesteld water [E.], en is een inmengsel in het Hoofdaftreksel (*d**) [E.], het poeder voor de Vallende Ziekte (*e*) [E.] de *Mitbridaat* en de *Theriaca.* [L.].

VERATRUM, Zie HELLEBORUS ALBUS.

VERBASCUM, Zie TAPSUS BARBATUS.

VERBENÆ *folia: Verbenæ communis flore cæruleo.* C. B. Yzerkruid, Duivenkruid; de bladeren en wortel [E.].

Dit is een van die geneesmiddelen, welken wy aan de bygelovigheid der voorige tyden verschuldigd zyn; de kragten, waar van het beroemd geweest is, zoo wel als een geneesmiddel om inwendig te gebruiken, als om uitwendig aan den hals te hangen tot afweering van vergift, zyn zeer menigvuldig; en mogelyk heeft het op allen even veel recht: althans wat den reuk en smaak aangaat, blykt het byna enkel kruidagtig te zyn.

VERONICA FOEMINA, Zie ELATINE.

VERONICÆ MARIS, *seu Betonicæ Pauli folia: Veronicæ maris supinæ & vulgatissimæ.* C. B. Mannetjes Eerenprys; de bladeren 'er van [E.].

Dit is eene soorte van Eerenprys, welke haare bloemen by trossen aan de leden der steelen voortbrengt; het is eene ruige vooroverhangende plant, die niet zelden op drooge gemeene velden gevonden wordt; gelyk ook in zandige gronden. In smaak reuk en geneeskragten komt ze met de *Betonica*, waar van op haare plaats gesprooken is, overeen; alhoewel de *Veronica* gemeenlyk ondersteld wordt meer van eene openende en borst ontlastende kragt te hebben, en de *Betonica* beter voor de Zenuwen en het Hoofd te zyn. *Hoffman* en *Joh. Francus* hebben byzondere Verhandelingen over deeze plant geschreeven, en pryzen treksels van dezelve, als thee gedronken, aan; als zeer heilzaam in verscheidene Ziekten, byzonderlyk die van de Borst.

VINCETOXICI *Asclepiadis, seu Hirundinariæ radix: Asclepiadis flore albo* C. B. Zwaluw wortel; de wortel 'er van [E.].

Dit groeit natuurlyk in warmer luchtstreeken: en wordt somtyds in onze tuinen gevonden; maar brengt zyne zaaden zelden tot volkomenheid.

By de Kruidkenners wordt het voor eene soorte van Hondsgras (*f*) gehouden; van alle welker vergiftige soorten het kan onderschei-

den

(*d*) *Epilepsies.* (*d**) *Tinctura cephalica.* (*e*) *Pulvis epilepticus.* (*f*) *Apocynum.*

den worden, door dat het een helder ſap uitlevert; daar dat van alle anderen melkagtig is. De Wortel heeft eenen ſterken reuk, byzonderlyk als hy verſch is, naby komende aan dien van *Valeriaan*; of *Nardus*; de ſmaak is in 't eerſt zoetagtig en ſpeceryagtig; doch wordt dra bitteragtig, eenigzins ſcherp en walgende. Deeze wortel wordt geacht zweetverwekkende (*g*), pisdryvende (*h*), en de Maandſtonden bevorderende (*i*) te zyn, en by de *Franſche* en *Duitſche* Geneesheeren menigmaal gebeezigd als een verdryvend (*k*) middel, en ſomtyds als een geneesmiddel, dat de *Contrayèrva* vervangt; waar van daan het den naam verkregen heeft van *Contryerva der Duitſchers* (*l*). By ons wordt het zeer zelden gebruikt: uit deszelfs kenbaare eigenſchappen blykt, dat het een geneesmiddel is veelal van den zelfden aart, als de *Valeriaan*, welke ontegenzeggelyk beeter is dan dit.

VINUM. Wyn; het giſtende ſap van de Druiven. Onder de groote verſcheidenheid der Wynen, die by ons in gemeen gebruik zyn, worden 'er vyf ſoorten in de Winkels gebeezigd, als Scheivogten (*m*), voor enkelde Geneesmiddelen, als:

Vinum album [L.]; Witte wyn; *vinum album Hispanicum* [E.] Berg.

Vinum album Gallicum [E.] Witte Franſche Wyn.

Vinum Canarium [L. E.] Canarie Wyn of Sek.

Vinum Rhenanum [L. E.] Rhynſche Wyn.

Vinum Rubrum [L.] Roode port Wyn.

Het gebruik van deeze vogten, als ſcheivogten en voervogten der kragten van andere Geneesmiddelen, zal hierna worden opgegeeven; hier ter plaatſe zullen we alleen derzelver uitwerkingen op het menſchelyk Lichaam beſchouwen. En deezen zyn; de geeſten te vervrolyken, het geſtel te verwarmen, de doorſtraaling te bevorderen, de vaten vol en gezwollen te maaken, de pols op te wakkeren, en den omloop te verlevendigen. De uitwerkingen der lyvige wynen duuren veel langer, dan die van de dunner: alle zoete wynen, als de *Canarie* wyn, zyn vol van eene lymige voedende zelfſtandigheid; terwyl de anderen niet voeden, dan by toeval, door de werktuigen der ſpysverteering te verſterken: de zoete Wynen, in 't algemeen, gaan niet vry door de pis af, en verhitten het geſtel meer, dan eene gelyke hoeveelheid van eenige andere doet, hoewel alzooveel geeft bevattende: Roode port, en de meeſte roode wynen, hebben eene ſaamentrekkende hoedanigheid, waar door zy de ſpanning der Maag en Darmen verſterken, en dus dienſtig bevonden worden, om onmaatige afſcheidingen te ſtuiten: Die van eenen zuuren aart zyn, als de Rhynſche, gaan vryelyk door de Nieren, en maaken zagtelyk open lyf: echter onderſtelt men, dat deeze laatſten de jichtige of ſteenagtige ziekten aanzetten, of veroorzaaken; en dat de nieuwe Wynen van allerlye ſoorte deeze uitwerking hebben.

VIOLÆ *folia*, *flores*: *Violæ martiæ purpureæ*, *flore ſimplici odoro*. C. B. De enkelde Maart Violen; de bloemen [L. E.] en bladeren [E.] 'er van.

Deeze plant wordt dikwyls in 't wilde in heggen en beſchaduwde plaatſen gevonden, en bloeit in Maart; doch de Winkels worden gemeenlyk uit de tuinen daar van voorzien. Op onze Markten ontmoet men de bloemen van eene verſchillende ſoorte, die by de Kruidkenners *Viola martia major*, *hirſuta*, *inodora* genoemd wordt: deeze kan daar door van de voorgaande onderſcheiden worden, dat de bloemen grooter, van eene bleeke kleur en zonder reuk zyn. De Winkel bloemen hebben eenen zeer behaaglyken reuk, en eene donker purper blaauwe kleur, welke naar deeze bloemen Violet-kleur genoemd wordt. Zy deelen haaren geur en kleur aan wateragtige vogten mede: eene ſyroop, van dit trekſel gemaakt, heeft al lange eene plaats in de Winkels behouden, en is een aangenaam en nuttig open lyf maakend (*n*) middel voor kinderen.

VI-

(*g*) *Sudorificum*. (*h*) *Diureticum*. (*i*) *Emmenagogicum*. (*k*) *Alexipharmacum*. (*l*) *Contrayerva Germanorum*. (*m*) *Menſtruum ſimplicium medicinalium*. (*n*) *Laxans*.

VIPERA [L. E.]. De Adder-ſlang, is een van de levendbaarende kruipende Dieren, zonder voeten, omtrent een duim dik, en twintig of dertig lang. Het vergift deezer ſlange is tot zynen mond bepaald: want aan den voet der voortanden, of lange tanden, met welken zy wonden, ligt een klein zakje, welk het vergiftig vogt bevat; van welk vogt een zeer klein gedeelte, onmiddelyk met het bloed vermengd, doodelyk is: men zegt, dat onze Addervangers het kwaad, dat anders op de beet volgt, kunnen voorkomen; door het beledigde deel warm met boom Olie te vryven.

Het vleeſch der Adders is volkomen onſchadelyk; en wordt ſterk aangepreezen als een geneesmiddel van ongemeenen dienſt in kropagtige (*o*), lazeryagtige (*p*), en andere hardnekkige ſleepende Ziekten (*q*): nogthans zyn deszelfs kragten waarſchynelyk al te veel vergroot. De Adder is ongetwyfeld een ſterk voedend eeten; en hierom heeft men dezelve, in ſommige ſoorten van zwakheden, en vermagerde geſtellen, niet ten onrechte aangemerkt, als een goed herſtelmiddel (*r*). Om 'er iets goeds mede uit te werken moet men verſche friſſche Adders (en niet die men lang levendig gehouden heeft, na dat ze gevangen zyn) rykelyk, als voedſel, gebruiken: want de wynen en Aftrekſels van dezelven kunnen bezwaarlyk geoordeeld worden, eenige kragt van belang uit het dier te verkrygen; en het gedroogde vleeſch, dat van buitenslands gebragt wordt, heeft in 't geheel niets te beduiden.

In de Winkels, wordt een vleeſchſop, van verſche Adders te bereiden, voor geſchreven; en een Aftrekſel met wyn van de gedroogde [L.]: het gedroogde vleeſch is ook een inmengſel in de *Theriaca*, en het vet in de Oogniet-Zalve [L.] (*s*); dewyl dit vet byzonder nuttig geacht wordt voor de Oogen, en deeze Zalve voor dezelven eigentlyk beſtemd is.

VIRGÆ AUREÆ *folia*: *Virgæ aureæ anguſtifoliæ, minus ſerratæ*. C. B. Gouden Roede, Gulden Wond-kruid; de bladeren 'er van [E.].

Dit wordt in 't wilde op heiden en in boſſchen gevonden, en brengt in Auguſtus ſteelen met geele bloemen voort. De bladeren hebben eenen middelmaatig ſaamentrekkenden, bitteren ſmaak, en hierom zyn ze dienſtig in zwakheid en ſlapheid der Ingewanden, en in ziekten, die uit deeze oorzaake voortkomen.

VISCI QUERNI *lignum*, *folia*: *Viſci baccis albis*. C. B. De Miſtel of Maaren-tak; het hout en de bladeren [E.].

Dit is een dikke plant, die op den ſtam en de takken van verſcheide boomen groeit: die op den Eikenboom waſt wordt gemeenlyk voor de beſte gehouden; mogelyk om dat ze de zeldzaamſte is. Zy kan echter ook door kunſt op eenige boomen voortgeplant worden, als men de bezien tegen den baſt vryft: dit werk heeft de Lyſter (welke des winters op de beziën aaſt) tot hiertoe verricht, door zynen bek van de zaaden, die 'er aan blyven hangen, te zuiveren. Deeze plant is door de bygeloovigheid der voorige tyden in eerbied gehouden geweeſt; want zy werdt om den hals gehangen, om Tovery te beletten, en inwendig ingenomen, om vergift te verdryven. In laater tyd is ze beroemd geweeſt als een ſoortelyk middel (*t*), in Vallende Ziekten (*v*), Beroerten (*x*), enz. kragten, welken grootelyks te wenſchen waren, dat door de ervaarnheid eenigzins beveſtigd wierden.

VITEX, Zie AGNUS CASTUS.

VITIS VINIFERA. De Wynſtok.

De bladeren van deezen boom waren voordeezen beroemd, als ſaamentrekkende middelen (*y*); maar zyn al ſedert langen tyd geheel verwaarlooſt: derzelver ſmaak is kruidagtig, met enkel eene geringe wrangheid. —— Als de ſtam in de Lente gewond wordt, levert hy een klaar en helder wateragtig vogt uit: deeze traan van den Wynſtok is uitſteekend goed, voor zeere Oogen gehouden geweeſt; en door ſommigen ook aangepreezen in heete en kwaadaartige koortſen, en als een pisdryvend middel (*z*). —— De bloemen hebben eenen aange-

(*o*) *Morbi ſcrophuloſi.* (*p*) *Liproſi.* (*q*) *Chronicales.* (*r*) *Reſtaurans.* (*s*) *Unguentum Tutiæ.* (*t*) *Specificum.* (*v*) *Epilepſes.* (*x*) *Paralyſes.* (*y*) *Adſtringentia.* (*z*) *Diureticum.*

genaamen reuk, welken water, in het diſtilleeren, van dezelven opheft; en te gelyk met het water, zegt men, reiſt 'er een klein gedeelte van eene fraaije wezendlyke Olie mede op, welke de welriekendheid der bloemen in eene groote volmaaktheid bezit. —— De onrype vrugt heeft eenen ſcherpen, wrangen, zuuren ſmaak: derzelver uitgeperſte ſap, Verjuis, *Omphacium*, *agreſta* [E.] genoemd, was by de Ouden in groote achting, en is het nog op ſommige plaatſen, als een verkoelend ſaamentrekkend Geneesmiddel: men plagt 'er voor deezen een Conſerf en Syroop van te maaken. —— De rype Vrugten, of Druiven, waar van 'er verſcheidene ſoorten zyn, behoorlyk behandeld en gedroogd, zyn de Rozynen en Korenten der Winkels; het ſap brengt, door giſtinge, Wyn, Azyn, en Wynſteen (*a*) voort; van welke allen op hunne plaats zal gehandeld worden.

VITRIOLUM. Vitriool is een Cryſtal zoutagtig ſaamenſtremſel; uit metaal en een zuur, dat naar de zuuren van Zwavel en Aluin gelykt, ſaamengeſteld. 'Er zyn maar drie metaalagtige lichaamen, welken dit zuur volkomen kan ontbinden, of met welken het kan vereenigd worden tot de gedaante van Cryſtal; Spiauter (*b*), Koper, en Yzer: met het eerſte maakt het een wit, met het tweede een blauw, en met het derde een groen zout uit.

VITRIOLUM ALBUM [L. E.]. Witte Vitriool, of Vitriool van Spiauter; welke in de Mynen van *Goslar* gevonden wordt, ſomtyds in doorſchynende ſtukken, doch gemeenelyker in de gedaante van witte uitbloeiſels (*c*), welken in water ontbonden worden, en naderhand, door uitdampinge en kryſtalmaakinge, tot groote klompen gebragt worden. Wy treffen deeze ſoorte van Vitriool zelden zuiver aan: na dat het Spiauter, welk de eigen grondſlag 'er van is, door ontvlambaare vloeden (*d*), weder levendig gemaakt is, blyft 'er eene zelfſtandigheid over, welke door den Zylſteen wordt aangetrokken; en ontdekt zich zelve ook door andere proeven, Yzer te zyn: eene ontbinding van de Vitriool legt, in 't ſtilſtaan, een okeragtig bezinkſel af, welk gemeenelyk een blaauw afverwſel aan vlugge loogzoutagtige vogten geeft, en hier uit blykt, dat ze koper bevat. Witte Vitriool wordt ſomtyds als een braakmiddel (*e*), van vyf of zes greinen tot een half drachma, ingegeeven: het werkt zeer ſpoedig, en als het zuiver is, toch niet geweldig. Uitwendig, wordt het als een Oogmiddel (*f*) gebeezigd, en dikwyls tot een grondſlag gemaakt van Oogwatertjes (*g*), zoo wel in voorſchriften, die opſtaande voed gereed gemaakt worden, als in de Apotheeken: een ontbinding 'er van is tot dat oogmerk voorgeſchreeven, zoo wel door het COLLEGIE van *Edinburgh*, als door dat van *Londen*.

VITRIOLUM COERULEUM [L. E.]. Blaauwe Vitriool, of Vitriool van Koper, valſchelyk *Romeinſche Vitriool* genoemd. Het grootſte deel der blaauwe Vitriool, dat men thans in de Winkels ontmoet, wordt, naar men zegt, door kunſt bereid; door koper met het zuur van Vitriool te vereenigen. Dit Zout heeft eenen zeer ſcherpen, wrangen en zeer walglyken ſmaak: het is een ſterk braakmiddel, en al te geweldig, om met eenige veiligheid ingegeeven te worden. Deszelfs gebruik is voornaamelyk uitwendig, als een roof- of korſtmaakend middel (*h*); en om bloedingen (*i*) te ſtempen, welk het uitwerk door het bloed te ſtremmen, en de mondjes der vaten ſaamen te trekken: en het geeft den naam aan een winkel water voor dit gebruik.

VITRIOLUM VIRIDE. [L. E.]. Groene Vitriool, of Vitriool van Yzer, gemeenlyk Koperrood genoemd; de Romeinſche Vitriool van de Italiaanſche en andere buitenlandſche Schryvers. Deeze wordt in groote menigte te *Depiford* bereid, door Yzer te ontbinden in het zuure vogt, welk uit ſommige zwavelagtige Vuurſteenen (*k*) vloeit, als ze eenen langen tyd aan de lucht zyn blootgeſteld geweeſt.
Als

(*a*) *Tartarus.* (*b*) *Zincum.* (*c*) *Efflorescentiae.* (*d*) *Fluxus inflammabiles.* (*e*) *Emeticum.* (*f*) *Ophthalmicum.* (*g*) *Collyria.* (*h*) *Eſcharoticum.* (*i*) *Hæmorrhagines.* (*k*) *Pyritæ.*

Als ze zuiver is, dan is ze in hoedanigheid gelyk aan het Zout van ſtaal (*l*) der winkels.

De groene en blaauwe Vitriolen (zoo wel, als de witten) worden op veele plaatſen natuurlyk in de aarde gevonden; alhoewel geen' van alle de ſoorten, in deezen ſtaat, gemeenelyk vry is van een bymengſel van de andere: hier van daan is het, dat men Vitriolen vindt van alle de tuſſchen kleuren tuſſchen de grasgroene van de eene, en de Sapphier blaauwe van de andere. Het zuur deezer Zouten, heeft de naaſte Verwantſchap met Spiauter, en naaſt dit met Yzer, de minſte met Koper. Hier van daan is 't, dat ontbindingen van witte Vitriool, in het ſtaan, het grootſte deel van de yzeragtige en koperagtige ſtoffe, welke zy bevatten, afleggen, en als 'er wat nieuw Spiauter bygedaan wordt, het geheel: op dezelve wyze zal de ontbinding van groene Vitriool, als ze eenige koperagtige ſtoffe bevat, op het bydoen van glad gepolyſt yzer, dezelve neder werpen. Op deeze wyze kan de witte en groene Vitriool van andere metaalagtige lichaamen gezuiverd worden.

ULMARIÆ *ſeu Reginæ prati folia, flores: Ulmariæ barbæ cupri floribus compactis.* C. B. Weiden zoet, of Koningin der Weiden, Geitenbaard, Wormkruid; de bladeren en bloemen 'er van [E.].

Dit kruid is menigvuldig in vogtige weiden, en aan de kanten der rivieren; het bloeit in 't begin van Juny, en blyft eenen langen tyd in bloei. De bloemen hebben eenen zeer lieflyken geur, welken water, door opgietinge, uit dezelven trekt, en in 't diſtilleeren opheft. De bladeren zyn kruidagtig.

URTICÆ MAJORIS VULGARIS *folia, ſemen: Urticæ racemiferæ majoris perennis Raii.* Brand-netel; de bladeren en zaaden 'er van [E.].

URTICÆ ROMANÆ *folia, ſemen: Urticæ urentis pilulas ferentis ſemine lini.* C. B. Romeinſche Netel; de bladeren en zaaden.

Aan deeze planten heeft men voor deezen verſcheidene kragten toegeſchreeven, waar op de tegenwoordige praktyk in 't geheel geen acht ſlaat. De jonge bladeren der eerſte ſoorte worden van ſommigen, in de Lente, als een heilzaam moeskruid gebruikt.

UVÆ PASSÆ [L.] *majores* [E.]. Lange Rozynen; de gedroogde Druiven van de *Vitis Damaſcena* (*m*).

UVÆ PASSÆ *minores* [E.]. Korenten; de gedroogde druiven van de *Vitis Corinthiaca* (*n*).

Het voornaamſte gebruik van deezen is, als een aangenaam zoet; zy deelen een zeer behaaglyken geur aan wateragtige zoo wel, als aan geeſtryke ſcheivogten mede. De Zaaden of ſteenen worden onderſteld, eenen onaangenaamen ſmaak te geeven, en hierom wordt doorgaands geordonneerd dezelven 'er uit te neemen; doch ik heb nooit bevonden dat ze eenigen ſmaak met allen geeven. De lange Rozynen zyn een inmengſel in het kookſel voor de Borſt (*o*), in het Aftrekſel van Zenebladeren (*p*); en in het Aftrekſel voor de Maag [L.] (*q*).

WINTERANUS CORTEX [E.]. *Winters* Baſt, of Baſt van *Winter*; het voortbrengſel van een boom, die in *Jamaica*, Barbado's enz. groeit, door den Ridder *Hans Sloane periclymenum rectum, foliis laurinis, cortice acri aromatico* genoemd. Hy werdt eerſt op de kuſt van *Magellaan* gevonden, door Kapitein *Winter*, in 't Jaar 1567. De ſcheepslieden gebruikten den baſt toen, als eene ſpecery, en bevonden denzelven naderhand dienſtig in de Scheurbuik; tot welk oogmerk dezelve ook als nog ſomtyds gebeezigd wordt in koeldranken. De oprechte Baſt van *Winter* wordt zeldzaam in de winkels gevonden, dewyl de witte Kaneel doorgaands in deszelfs plaats geſteld, en van veelen voor dezelfde gehouden wordt: Nogthans is 'er een groot onderſcheid tuſſchen beiden, in 't uiterlyk aanzien,

(*l*) *Sal martis.* (*m*) Wynſtok van Damaſt. (*n*) Corinthiſche Wynſtok. (*o*) *Decoctio pectoralis.* (*p*) *Tinctura ſenæ.* (*q*) *Tinctura ſtomachica.*

zien, en nog grooter in de hoedanigheid: want de Baft van *Winter* is in grooter ftukken, en heeft beeter kaneel kleur, dan de witte kaneel; ook is zyn fmaak veel heeter en prikkelender.

ZEDOARIA [L. E.] Maagwortel. Dit is de Wortel van een Indiaanfche plant, die in langwerpige ftukken van omtrent een vinger dik, of in rondagtige van omtrent een duim over de middellyn, wordt overgebragt. Beide foorten hebben eenen welriekenden aangenaamen reuk, en eenen heeten, bitteragtigen fpecery fmaak.

Met water gediftilleerd, levert hy een wezendlyke Olie uit, die den reuk en geur van den Maagwortel in eenen uitfteekenden graad bezit; terwyl het overgebleeven kookfel byna enkel bitter is. Geeft brengt insgelyks een klein gedeelte van zynen geur over; nogthans is het Uittrekfel, met geeft gemaakt, ongelyk veel aangenaamer, dan de *Zedoarie* zelve. Een Uittrekfel, met proefgeeft 'er van gemaakt, (welk minder is, dan die met verbeeterden geeft gemaakt is) is een inmengfel in het maagverfterkend Conferf (*r*) [L.]: de wortel komt, in zelfftandigheid, in het Conferf van *Pauli* (*s*), in de *Mithridaat*, en de *Theriaca* [L.].

ZIBETHUM [E.]. Civet; eene zagte vetagtige zelfftandigheid, van eene witte, bruine, of zwartagtige kleur, die uit *Brazilien*, de kuft van *Guinee* en *Ooftindiën* gebragt wordt: men vindt het in zekere Zakjes, of beursjes, onder aan den buik van zeker dier geplaats, welk gezegd wordt van het geflagt der Katten te zyn. Het voornaamfte gebruik van deeze droogery heeft in de reukwerken plaats; en 't wordt zelden, indien ooit, tot eenig geneeskundig oogmerk gebeezigd.

ZINCUM. Zink Spiauter; eene Bergftof, die van alle de anderen van dien rang verfchilt; dewyl ze op haar zelve ontvlambaar is; kan opgeheeven worden tot bloem, welke naderhand vaft blyft in het heetfte vuur; in allerley zuur kan ontbonden worden; niet kan vermengd worden in fmeltinge met Zwavel; en koper in een geel metaal, geel koper, genoemd verandert. Verfcheidene voortbrengfels van dit metaal, hoewel in 't algemeen voor zodanig niet bekend, worden in de winkels gehouden; als daar zyn deszelfs ryk erts Calamynfteen; de witte Vitriool; de zuivere witte bloem van Zink, *pompholyx* genoemd; en de min zuivere faamengeftelde *Tutia*. De bereidingen van Spiauter (*t*) worden voornaamelyk uitwendig gebeezigd, als Oogmiddelen (*v*). De bloem, tot een onvoelbaar poeder gewreeven, maakt, met oliagtige zelfftandigheden, eene nuttige Zalve, en met roozewater en diergelyken, fraaije Oogwatertjes (*x*), voor afvloejingen van dunne fcherpe vogten op de Oogen: zy zyn middelmaatig faamentrekkend; en werken, als de wryving behoorlyk gedaan is, zonder fcherpheid of prikkelinge. Inwendig ingenoomen verwekken ze braaking (*y*).

ZINGIBER [L. E.]. Gember; een wortel, die uit *China* en de *Ooft-* en *Weft-Indien* gebragt wordt; van eenen welriekenden reuk, en eenen heeten, bytenden fpecery fmaak.

Verbeeterde Geeft van Wyn trekt deszelfs kragten volkomener uit, door opgietinge, dan wateragtige vogten doen; terwyl de laatften den geheelen geur door diftilleeringe opheffen, en de eerften maar weinig of niets. Gember is eene zeer nuttige fpecery, in koude winderige koliken, en in flapheid en zwakheid der Darmen (*z*): zy verhit zoo veel niet als die van de peper foorte, maar derzelver uitwerkingen zyn van langer duur. Zy geeft den naam aan een winkel fyroop [L. E.] en komt in eene groote menigte der faamenmengfels.

(*r*) *Confectio cardiaca.* (*s*) *Confectio Paulina.* (*t*) *Zincum.* (*v*) *Ophthalmica.* (*x*) *Collyria.* (*y*) *Emetica.* (*z*) *Laxitas & debilitas Inteftinorum.*

ALGEMEENE TYTELS, WAAR ONDER VERSCHEIDENE ENKELDE GENEESMIDDELEN BEGREEPEN ZYN.

De vyf openende Wortels:	Water Eppe, Spargie, Fenkel, Steenbreeken. Muizendoorn, Keerbezien.
De vyf verzagtende Kruiden:	Heemst, of witte Maluwe, Maluwe, of Kaasjeskruid, Bingelkruid, Muurkruid, Violen.
De vier Hartsterkende Bloemen:	Bernagie, Ossetong, Roozen, Violen,
De vier grooter heete Zaaden:	Anys, Karwey, Kommyn, Fenkel.
De vier kleiner heete Zaaden:	Bisschopskruid, Steen-Pieterselie, Water Eppe, Wilde Krooten.
De vier grooter koude Zaaden:	Water Meloenen, Komkommers, Kouwoerden, Meloenen,
De vier kleiner koude Zaaden:	Sichory, Andyvie, Latuw, Porselyn.
De vier Haairkruiden:	Vrouwen, of Venus-haair, Engelsch Venushaair, Muur Ruit, Miltkruid.
De vier windbreekende Bloemen:	Kamillen, Moederkruid, Dille, Meliloten, of Steenklaver.

De

De enkele Geneesmiddelen van elken der bovenstaande Rangen zyn dikwyls te gelyk gebeezigd geworden, onder derzelver algemeene benaamingen. Doch deeze wyze van doen houdt by ons nu gantschelyk op; en gevolglyk zyn deeze benaamingen nu uitgeschrapt, zoo wel in de *Londensche*, als in de *Edinburgsche Apotheeken*, hoewel ze in eenige buitenlandsche nog behouden zyn.

ALGEMEENE REGELEN, OM DE ENKELE GENEESMIDDELEN TE VERGADEREN EN TE BEWAAREN.

WORTELS.

Jaarlyksche Wortelen moeten opgenomen worden eer ze steelen of bloemen uitschieten: tweejaarige meest in den herfst van het zelfde Jaar, in welk het zaad gezaaid is: de langduurige, als de bladeren afvallen, en gevolglyk gemeenlyk in den Herfst. Als ze schoon gewasschen, van aard en stof gezuiverd en van de verrotte en verwelkte vezelen ontdaan zyn, moeten ze opgehangen worden, in eene (warme) schaduwagtige luchtige plaats, tot dat ze genoeg gedroogd zyn. De dikker Wortels moeten overlangs door, of overdwars in dunne schyfjes gesneden worden. Zodanige Wortels, die hunne kragten door het droogen verliezen, [of die vereischen dat ze versch bewaard worden, tot meer gemak van derzelver gebruik in zekere gedaanten], moeten in droog Zand begraven, en dus bewaard worden [E.].

Twee Jaargetyden zyn 'er, in welken de tweejaarige en langduurige Wortels gehouden worden het fleurigste te zyn, de Herfst en de Lente; of liever de tyd, wanneer de steelen of bladeren afgevallen zyn, en die, in welken de groei wederom van nieuws staat te beginnen, of pas begonnen is; welke tyden bevonden zyn heel veel te verschillen in verschillende planten.

Het COLLEGIE van *Edinburgh* ordonneerde, in de twee eerste Uitgaven hunner *Apotheek*, dezelven in de Lente uit te graaven, na dat de bladeren gevormd waren; in de derde Uitgave werdt de Herfst voor beeter gehouden, en deezen voet heeft men in de volgenden gehouden. De Wortels zyn inderdaad, in 't algemeen genomen, het kragtigste in de Lente: maar dewyl ze in dien tyd ook het sappigste zyn, en gevolglyk in het droogen veel rimpelen, en moeijelyk te bewaaren zyn; zoo wordt het doorgaands raadzaamer geoordeeld, dezelven in den Herfst op te neemen. Nogthans is 'er geen Regel zonder uitzonderinge: want de wortel van Kalfsvoet (*a*), wordt zelfs in 't midden van den Zomer opgenomen; zonder eenig vermoeden, dat dezelve zoo kragtig niet zyn zoude, als in andere Jaargetyden; terwyl de Engelen wortel (*b*), geduurende den Zomer, werkeloos is, in vergelyking van 't geene hy was in den Herfst, de Lente, of den Winter.

KRUIDEN en BLADEREN.

De Kruiden moeten vergaderd worden als de bladeren tot hunnen vollen groei gekomen zyn, eer de bloemen ontluiken; maar van sommige planten zyn de bloeijende toppen beeter. Zy moeten op dezelfde wyze, als de Wortels, gedroogd worden [E.].

Om de bladeren te vergaderen kan mogelyk even zoo min een algemeene Regel voorgeschreeven worden, als voor de Wortels; want alhoewel de meeste kruiden zich in hunnen meesten fleur vertoonen, omtrent den tyd, dat ze bloeijen, of kort te vooren; zoo zyn 'er echter zulken, in welken de geneeskragtige deelen overvloediger zyn op een ander tydstip.

Dus zyn de bladeren van Kaasjes kruid, en van Heemst of witte Maluwe, het slymigste, als zy jong zyn, en omtrent den tyd van den bloei-

(*a*) *Radix ari.* (*b*) *Angelicæ radix.*

bloei komen ze nader aan den houtagtigen aart. Soortgelyk verfchil is nog blykbaarer in de bladeren van zekere boomen en heefters: de jonge knoppen, of eerfte beginfelen der bladeren van den Zwarten Populierboom, hebben eenen fterken welriekenden reuk, nabykoomende aan dien van *Storax*; maar omtrent den tyd, dat de bladeren tot hunnen vollen groei gekoomen zyn, is derzelver welriekendheid vervlogen.

De meefte Kruidmengkundige Schryvers ordonneeren, de kruiden in de fchaduwe te droogen; een Regel die zeer gegrond is, hoewel dezelve fomtyds kwaalyk verftaan is. Want zy moeten niet buiten de *hitte* der zonne, maar buiten de fterke werking van het licht (of de ftraalen) der zonne geplaaft worden, door welke laatften derzelver kleuren ligtelyk zouden veranderd, of verlooren worden, veel eerder dan die der wortels. Langzaam in eene koele plaats dezelven te droogen is verre van voordeelig te zyn: want beiden, zo wel de kleur, als de kragten, worden in de grootfte volkomenheid bewaard, als zy fchielyk gedroogd worden, door eene hitte van gemeen vuur, die zoo groot is, als de zon geeven kan: in 't byzonder vereiffchen de fappige kruiden; dat ze door hitte gedroogd worden; dewyl ze anders gevaar loopen van zwart te worden. Welriekende kruiden, door vuur gedroogd tot dat ze vryfbaar zyn, ontdekken, in deezen droogen ftaat, zekerlyk zeer weinig reuk; niet om dat de welriekende ftoffe vervloogen is; maar om dat ze niet wordt medegedeeld van het volkoomen drooge onderwerp aan de drooge lucht; want zoo haaft als 'er een wateragtig voervogt bykomt, het zy men de plant in water laate trekken, of dat men ze voor een korten tyd aan eene vogtige luchtblootftelle; zoo zullen de welriekende deelen, door de kragt van het wateragtig vogt, 'er worden uitgetrokken, en zich zelven in hunne volkomene kragt ontdekken.

Van de nuttigheid der hitte, in het droogen van planten, hebben we een duidelyk bewys, in de behandelinge van de Thee, by de *Chineefchen*: volgens het verhaal der Reizigers, worden de bladeren, zoo haaft als ze vergaderd zyn, in een vertrek gebragt, dat van eene menigte Furnuizen of kleine Ovens voorzien is, die allen overdekt zyn met eene gladde zuivere yzeren plaate: op deeze plaat worden de bladeren uitgefpreid, en met de hand rollende gehouden tot dat ze aan de kanten beginnen om te krullen: dan worden ze aanftonds op tafels gevoegd, op welken iemand voortgaat met dezelven te rollen, terwyl een ander dezelven met een waaijer waait, op dat ze fchielyk mogen koud worden: Deeze bewerking wordt twee of drie reizen of meermaalen herhaald, naar dat de bladeren 'er toe gefchikt zyn, om in 't ftaan flap te worden of niet.

BLOEMEN.

De Bloemen moeten vergaderd worden als ze maatig open zyn, voor den middag op eenen helderen dag. Roode Roozen neemt men eer ze open zyn, en knipt 'er de witte hielen af, die men wech werpt. [E.].

De fchielyke drooging, die we boven hebben aangepreezen voor de bladeren der planten, is in 't byzonder nog gevoeglyker voor de bloemen; in de meeften van welken de kleur en reuk nog veel ligter verlooren wordt, dan in de bladeren; en meer onderworpen door eene langzaame drooging verminderd te worden. Van de Bloemen, die verfch in de handen des Apotheekers komen, zyn de roode Roozen de eenigften, die in de *Londenfche Apotheek* droog gebeezigd worden; en omtrent dezelven wordt uitdrukkelyk belaft, in alle de faamenmengfels, waar in ze droog gebruikt worden, dat ze fchielyk moeten gedroogd zyn (*celeriter arefactæ*). Een der voornaamfte fpeceryen van Europeefchen groei, de Saffraan, is een gedeelte van een bloem, welk op papier, op een foorte van Eeft, gedroogd wordt, met eene hitte, die genoeg is, om het te doen zweeten, alleen zorg draagende, dat het niet fchroeije.

Wy mogen hier by wel aanmerken, dat de kragten der Bloemen, in verfchillende planten, tot verfchillende deelen der bloemen bepaald zyn. Saffraan is een byzonder voortbrengfel, dat aan 't einde van den ftyl of het ftampertje groeit; het werkende gedeelte van Ka-

milbloemen is de geele schyf of knoop in 't midden van de bloem; dat van Lelien, Roozen, Nagelbloemen, Violen, en veele anderen, de *Petala* of bloembladeren; terwyl de Rosmaryn weinig kragt in een van deeze deelen heeft; want de welriekendheid, die in deeze bloemen bewonderd wordt, is voornaamelyk in derzelver kelk gelegen.

ZAADEN en VRUGTEN.

De Zaaden moeten vergaderd worden, als ze ryp zyn en beginnen droog te worden, eer ze van zelfs afvallen. Insgelyks moeten de Vrugten vergaderd worden, als ze ryp zyn, ten zy 'er geordonneerd worde, dat ze anders moeten zyn [E.].

Onder de Vrugten, welker vergadering by de Apothekers in aanmerking komt, zyn 'er weinigen, die onryp gebruikt worden: de voornaamste is de Sleepruim, welker kragt, als een zagt saamentrekkend middel, grootelyks verminderd wordt, als ze ryp wordt. De vrugt van den Oranjeboom; die in onze tuinen, of Oranjerieën gekweekt wordt, wordt somtyds vergaaderd in een staat van nog grooter onrypheid, kort na dat de vrugt aan den boom gezet is, eer ze haar zuur sap gekreegen heeft: in dien tyd is het een fraai speceryagtig bitter, heel zeer gelykende naar dat van de *Curassao Oranjes*, gelyk ze genoemd worden, en welke geene anderen zyn, dan deeze zelfde vrugt, op denzelfden tyd, in een warmer luchtstreek vergaderd.

De Regel om zaaden te vergaaderen is algemeener dan eenige van de anderen; dewyl alle de Zaaden der Winkels in hunne grootste volkomenheid zyn, omtrent den tyd van hunne rypheid. Als het zaaden zyn, die weinig wateragtig vogt behelzen, zoo vereisschen ze geene andere warmte, om ze te droogen, dan die van de gemaatigde lucht in den Herfst: zulken, die vol zyn van eene uitpersbaare Olie, gelyk die, welke gemeenlyk de koude zaaden genoemd worden, moeten nooit aan eene groote hitte blootgesteld worden; want dit zoude de dufheid, aan welke zy, hoe zorgvuldig ook bewaard, zeer onderworpen zyn, verhaasten. De Zaaden kunnen best bewaard worden in derzelver natuurlyke schillen, of bekleedsels, welken 'er alleen moeten afgescheiden worden, als men ze gebruikt; dewyl de schillen, of het bastagtig gedeelte dienen om het zaad te beschermen, dat het door de lucht niet benadeeld worde.

HOUTEN en BASTEN.

Het beste Jaarsaizoen om hout te hakken, of derzelver basten af te schillen, is in 't algemeen de winter [E.].

De eenige Houten van ons eigen gewas, die nog in de lysten der enkele geneesmiddelen van onze Apotheeken behouden zyn, zyn de Jenever- en Box, of Palmboom; het eerste wordt zelden of nooit in de winkels gehouden of in de praktyk gebeezigd; het andere wordt by de Wieldraaijers gehaald, en het is even veel op wat tyd van 't Jaar het zelve gehakt is; dewyl het ten allen tyde bekwaam genoeg is tot het eenige gebruik, waar toe het gebeezigd wordt; te weeten om eene vuurige Olie uit te leeveren, door distilleeringe met een sterk vuur.

Van de Basten van ons eigen gewas heeft het COLLEGIE van *Londen* 'er geen' een behouden: in de *Edinburgsche Apotheek* zyn 'er verscheiden; te weeten, die van den Esschen boom, den Berkenboom, den Eik, den Olm, den Sleepruimboom, den wilden Sorbenboom, den zwarten Elzenboom, en den Vlierboom; welken nogthans zoo zeldzaam in de Geneeskunst gebruikt zyn, dat de tyd van derzelver grootste volmaaktheid door de ervaarenheid niet kan bepaald worden. Het is twyfelagtig, of de basten, in 't algemeen, in den Zoomer en de Lente, niet meer met geneeskragten vervuld zyn, dan in den winter. Althans zyn de Basten van veele boomen, in den Zoomer, zoo zeer belaaden met hars en gom, dat ze van zelfs barsten, en zich van de overtollige veelheid ontlasten. Men zegt, dat de bast van den Eikenboom best bekwaam is voor de Leertouwers ten tyde dat het sap opreist in de Lente; en dewyl deszelfs gebruik en nut-

tigheid in het Leerlooijen in de zelfde ſaamentrekkende hoedanigheid geleegen is, om welke hy in de Geneeskunſt gebruikt wordt; zoo ſchynt hy ook bekwaamſt te zyn tot geneeskundige oogmerken in de Lente. Insgelyks mag men aanmerken, dat in dit laatſtgenoemde Jaargetyde, de baſten in 't algemeen, gevoeglykſt afgeſchild worden.

DIERLYKE en DELFSTOFFEN.

Dierlyke en Delfſtoffen moeten gekoozen worden in derzelver volmaaktſten ſtaat, ten zy datze anderszins voorgeſchreeven worden [E.].

De Dierlyke Stoffen van de *Londenſche Apotheek* zyn alleen de Duizendvoeten, en de Adder; by welken de *Edinburgſche* Slakken, Aardwurmen, en Beyen voegt: Wat voore kragten deeze lichaamen ook mogen hebben; zoo worden ze toch vooronderſteld beſt te zyn, als ze tot hunnen volkomen groei gekomen zyn.

Dewyl 'er geene onderſcheidingen in het ryk der Delfſtoffen zyn van derzelver rypheid of onrypheid; zoo moet de eenige regel om onze keuze te beſtieren hier zyn, de zuiverheid der onderwerpen van alle bymengſel van andere lichaamen: en geene derzelven moet ooit in eenen onzuiveren ſtaat gebruikt worden.